

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1904.

II. RÆKKE.

19. BIND.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1904.

I Texten findes indsat følgende Afbildninger:

1.

VEI OG BYGD I STEN- OG BRONZEALDEREN.

AF

SOPHUS MÜLLER.

Forbemærkninger.

Det har hidtil været vanskeligt at sige noget for sikkert om Landets Bebyggelse i Oldtiden, om hvor man boede, og hvor ikke, om Adskillelse eller Forbindelse mellem de forskjellige Omraader, om Bosættelsens Art — spredt i Bygd, eller samlet i By, og navnlig om Oldtidens hele Forhold til Naturen, til Jordbund, Skov, Hede og Vand. Gode Undersogelser ere sikkert nok gjorte[1]; men endnu staaer Alt dog ret uklart. Den sidste almindelige Fremstilling af Danmarks forhistoriske Archæologi maatte da ogsaa forholde sig næsten tavs overfor dette Æmne.

Dog blev det i »Vor Oldtid«, 1897, fremsat, at der ved Hjælp af Gravhøiene kunde paavises Veilinier fra Oldtiden, og der blev givet nogle Exempler paa fortsatte Rækker af Høie, der maatte vise, hvor Færdselen dengang gik. Allerede

[1] E. Daigas, i Hedeselskabets Tidsskrift, 1884 S. 1; G. Sarauw, i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, S. 69.

tidligere var der af Lærer H. C. Strandgaard[1] blevet meddelt om en sammenhængende Række af Hoie fra Vesterhavet ind til Midten af Halvøen, og i Begyndelsen af forrige Aarhundrede havde Professor B. Thorlacius fortalt om flere Høirækker omkring i Landet; men rigtignok var der til disse ældre Iagttagelser ikke knyttet nogen Formodning om, hvad Høirækkerne kunde betyde.[2]

Var det nu, som det for nogle Aar siden ytredes, at der kunde paavises Oldtidsveie, da maatte dette kunne aabne Adgang til et Omraade, hvor der hidtil syntes at være ganske ufremkommeligt. Men det var kun lidt, der endnu var seet i 1897. Der maatte gjøres et ordenligt Studium af Sagen, om den skulde vinde Tiltro.

Til dette Maal syntes det at være rettest at granske et enkelt større Omraade tilbunds. Hertil valgtes en 4 Mil bred Strækning i Jylland, fra de dybeste Bugter af Limfjorden og sydpaa, og med en Længde af c. 12½ Mil fra Vesterhavet indtil øst for Viborg. Dette Omraade, der saaledes omfatter c. 50 □ Mil, maatte fortrinsvis anbefale sig til Undersøgelse. Det berører Hav og Fjord, ligesom det rummer flere af vore største Søer og gjennemstrømmes baade af to af de betydeligste Aaer og af talrige mindre Vandløb. Der træffes her baade udstrakte Hedeflader og store Bakkedrag, baade Strækninger af den bedste Jord, som findes i Danmark, og Partier, der høre til de ringeste. Alle den jydske Naturs Modsætninger ere her udtalte i store Træk. Hertil kom, at det paa Forhaand vidstes, at der paa dette Omraade findes Strækninger, hvor Gravhøiene ligge i saa talrig Mængde som nogetsteds i Landet, og at andre ere fuldstændig blottede for Høie. Om ellers nogetsteds maatte det her kunne sees, hvorledes Oldtidens Folk have levet, og hvorledes de have taget de vexlende Naturforhold.

Uden Generalstabens herlige Maalebordskort kunde

[1] Samlinger til jydsk Historie og Topografi, Aalborg, IX, S. 88.

[2] Bemærkninger over Hedenolds-Høie og Steensætninger, 1809.

disse Undersøgelser ikke være foretagne; de have været Grunden, hvorpaa der er arbeidet fra først til sidst. Dog have de ikke overflødiggjort, at ethvert Punkt og enhver Strækning, hvor der forelaa archæologiske Spørgsmaal, jo maatte besees. Uden Selvsyn af Gravhøienes Forhold til Terrainet vil intet i denne Sag kunne udfindes, idet paa mangfoldige Steder saadanne finere Terrainforhold have Betydning, der ikke kunne være udtrykte paa Kortene, den nøiagtige Grænse mellem fast og blød Grund, den ringe Bevægelse i Jordfladen o. lign. De Resultater, der her forelægges, ere fundne i Marken og ikke paa Kortet. Skulle Undersøgelserne fortsættes, maa der arbeides paa samme Maade.

Hvad der maatte suppleres og rettes ved Maalebordsbladenes Angivelser vedrørende Monumenterne, forefandtes for en stor Del i Nationalmuseets Samlinger. Særdeles mange Gravhøie ere nu mere eller mindre udjævnede, saaledes at en nøiere Efterforskning behøves. En Del er vel ogsaa ganske forsvunden. Dog faaer man ved at færdes i disse Egne det Indtryk, at det kun er enkeltvis og pletvis, at Høiene kunne være fuldstændig udviskede; hvad der saaledes er forsvundet, er ganske ubetydeligt i Sammenligning med, hvad der er bevaret, og ikke saa meget, at det kan have nogen videre Betydning for Undersøgelsen. De endnu bevarede Gravhøie i Forbindelse med de Rester, der kunne sees og opspørges, give et saa fuldstændigt Stof, at det kan betragtes som næsten Alt, hvad der i Oldtiden blev efterladt.

Det samlede archæologiske Materiale er blevet indlagt paa Maalebordsblade med særlige Signaturer for de forskjellige Arter af Monumenter og efter Tidsrum, og paa disse Kort ere tillige de forefundne Veilinier afsatte. Alle Signaturerne ere bevægelige, saaledes at Kortene let kunne rettes og suppleres, naar udvidet Kundskab faaes om Høienes Tid. Arbeidet udførtes i Aarene 1899—1902, og Kortene have længe været opstillede i Nationalmuseet.

Her skal der gjøres Rede for, hvad der kan sees af

disse Kort eller rettere for, hvad der er seet paa det undersøgte Landomraade, og dette skulde gjøres saaledes, at der gives Bevis for Opfattelsens Rigtighed. Dette maa nødvendigvis blive vidtløftigt og føre stærkt i det Enkelte. Der er næppe anden Vei at gaa end, ved Hjælp af smaa Kort, som de kunne finde Plads i dette Skrift, at fremstille, hvad der er seet. Der maa hertil vælges de mest oplysende og bevisende Partier, men tillige maa der gives flere Exempler paa hvert enkelt Forhold. Thi kun Gjentagelsen af samme eller lignende Forhold giver Forvisning om, at de have en Konstans, der opfordrer til at efterspore Aarsagerne, og kun den gjentagne Provelse af Tydningen kan vinde den Tiltro.

Under Hensyntagen til den Plads, der med Rimelighed kan indrømmes dette Æmne, er der behandlet c. 30 Punkter. De meddelte Kortudsnit ere kopierede efter Generalstabens Kort, men gjengivne i mindre Størrelse end Maalebordsbladene, nemlig i $^1/_{30,000}$. Ved et + betegnes Steder, hvor der findes Spor efter gamle, nu forladte Kjørselsveie. En Maalestok findes ved den første Figur S. 5. De Monumenter, som ikke ere aflagte paa Maalebordsbladene, men indførte paa Kortudsnittene, ere ikke indmaalte, men afsatte i Marken efter et Skjøn over Pladsen. Den herved fremkomne Unøiagtighed vil dog, særlig ved Kort i saa lille Maal, være ganske betydningsløs. I hvert Fald vil det ved en Sammenligning med de originale Kort kunne findes, hvilke Angivelser der paa denne Maade ere behæftede med Tvivl.

Naar Fremstillingen er delt i en Række smaa Afsnit, der hvert for sig omhandle et enkelt Forhold ved Oldtidsveiene, da er dette ikke gjort for at systematisere. Ved ethvert af de behandlede Veistykker vise sig flere af disse Forhold. Inddelingen er simpelt foretagen for at lette Oversigten og for at fremhæve de Hovedpunkter, hvorpaa det særlig kommer an. Dog har det tillige hermed været tilsigtet at danne Rammer, hvori nye Iagttagelser let kunne indføies, naar Undersøgelserne, som det paatænkes, blive

fortsatte i andre Dele af Landet. Indtil videre tør, hvad der her bliver fremsat, kun antages at have Gyldighed for den undersøgte Landstrækning, ihvorvel det stiller sig som høist sandsynligt, at det rækker langt videre.

Ved Vadesteder.

Ofte ligge Gravhøiene gruppevis samlede, hvor et mindre Vandløb frembyder en bekvem Overgang, eller hvor en bredere, sumpet Strækning trækker sig smalt ind, saaledes at den uden Vanskelighed kan passeres. Høigruppen er da i Reglen langstrakt og ordnet ikke i Flugt med Vandløbet eller langs med Mosedraget, men mere eller mindre paatværs af det. Disse Forhold træffes saa ofte, at der maa antages at have været en vis Forbindelse mellem Vadet og Høiene. De have faaet deres Plads, fordi der i Oldtiden var en Overgang her, og de strække sig rækkevis ud, fordi de bleve lagte ved en Vei, der var fortsat til begge Sider.

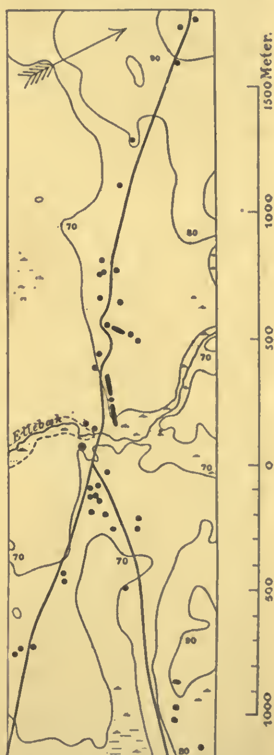

Fig. 1. Ellebæk. Kort X 17.

En halv Mils Vei vest for Holstebro løber den lille, men vandrige Ellebæk gjennem den udstrakte Flade, fra Foden af Bakkerne mod Nord til Storaaen mod Syd. Omgiven forst af Mose og Engdrag og længere fremme sænket mellem steile Skraaninger har denne Bæk været vanskelig at komme over, naar man vilde frem fra Egnene vestpaa. Og dog maatte den krydses; thi Bakkestrøget gav daarlige Betingelser for Færdselen, til den anden Side spær-

Fig. 2. Høigruppe øst for Ellebæk.

rede Storaaen, og foran laa der indbydende jævn Vei henover Holstebrofladen og langt østefter.

Et eneste Sted langs hele Bækkens Løb træffes der en Samling Høie, et af de mest storartede Oldtidsminder i denne Art, der endnu findes i Landet (Fig. 1); det er ved Byen Alstrup og ved Gaarden Store Døs, under Naur og Maabjerg Sogne. Og just paa dette Sted byder Vandløbet særlig gode Forhold for Overfart; det er her kun smalt indrammet af en Engstribe, og en lav Skraaning reiser sig jævnt til begge Sider. Ogsaa andet var der, som gjorde, at Overgangen maatte falde just her; thi en lige Linie mellem to andre faste Veisteder, nemlig Smedevad, som nu strax skal omtales, og Asp-Knuden, der længere fremme skal behandles, S. 32, skjærer Bækken paa dette Sted. Man havde den korteste Vei, naar Vandløbet krydsedes her.

Staaende ved Bækken har man Høiene ganske nær paa begge Bredder; der er en Afstand af c. 50 M. mellem de

nærmeste. Og de følgende ligge saaledes, at man synes at kunne paavise netop det Løb, som Veien havde i Oldtiden.

Vestefter har man først tilvenstre Resterne af en stærkt udjævnet Høi og derefter en velbevaret, eiendommelig Høi med flad Overdel. Tilhøire sees en mægtig Langhøi, c. 100 M. lang, med den ene Ende helt nede ved Lavningen og paa en Maade fortsat af en Rundhøi ved den anden Ende. En lang, flad Høining strækker sig videre frem i lige Linie; det er enten en afgravet eller snarere en kun paabegyndt Langhøi. Veien løb vistnok op langs hele dette Anlæg. For Enden tilvenstre ligge to Høie, og bøiende forbi dem har man foran sig 4 Gravhøie paa Række, blandt hvilke en betydelig Langhøi. Derefter holdt man vel lige frem mellem andre store Høie, to tilhøire og fire tilvenstre, og atter videre forbi mere spredt liggende Høie. Af 16 Høie, der høre til den samlede Gruppe paa denne Side af Bækken, ere 8 velbevarede og fredlyste.

Paa den anden Side er der ialt 13 Gravhøie, alle fredlyste. Først har man tilhøire, yderst ved Skraaningen mod Vandløbet, den mærkelig formede »Bredhøi«, der er c. 35 M. bred, men kun c. 3 M. høi, med fuldstændig jævn Overflade. En anden, noget mindre Fladhøi ligger høiere oppe tilvenstre; midtfor sees en Gruppe af 5 Høie og bagved disse atter 3, alle store og velbevarede. I Billedet Fig. 2 sees de 5 Høie fra Øst og bagved disse »Bredhøi«. Den Maade, hvorpaa disse Høie ligge, tæt samlede midt for det ret brede Rum mellem de to Fladhøie, vækker Formodningen om, at Veien har delt sig til begge Sider udenom dem; og dette bekræftes af andre Høie, der snart følge efter mod Øst, just i de formodede Veilinier, og af andre bag dem. Den store »Gorhøie Mose« laa lige for; man har søgt uden om den, snart til den ene, snart til den anden Side, for at naa frem til det næste Vad paa Holstebro-Fladen.

Det er S m e d e v a d, knap en Fjerdingvei øst for Byen, ved en Slugt med Vandløb i Bunden, der bugter sig gjennem

den jævne, sandede Flade, som breder sig langs Storaaens Løb (Fig. 3). I Bakkedraget mod Nord begynder Slugten, og bestandig dybere skjærer den sig ned sydefter mod Aaen. Man kunde ikke komme udenom, tilhoire eller tilvenstre, hvor Aaen og Bankerne dannede Forhindringer; men skulde man over Slugten, var Stedet ved Smedevad valgt saa heldig som muligt, just ved Overgangen mellem Bakke og Flade. Der

Fig. 3. Smedevad. W 17—X 17.

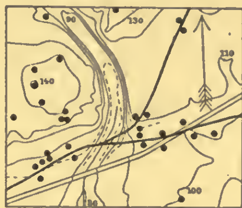
gaaer nu Vei paa dette Sted, ned ad jævn Skraaning og atter jævnt opadstigende paa den modsatte Side.

Saaledes gik vistnok ogsaa Oldtidens Vei. Strax vest for Slugten ligge 5 Høie og andre længere fremme. Ogsaa østfor ligger der strax mindre Hoie paa Række, og snart efter findes der to Linier. Tilhøire strækker sig en Række af 12 Høie henad ganske jævn Flade og just ved den yderste Fod af Bakken, der hæver sig mod Nord. Veien synes at have bugtet sig mellem Høiene, følgende den samme Hoidekurve fremad. De to første i denne Række ere prægtige, lyngklædte Høie, 3 og 3,50 M. høie og velbevarede. De fleste følgende ere 2—3 M. høie, nogle af dem mindre eller smaa; næsten alle ere de nu stærkt beskadigede paa forskjellig Maade.

Tilvenstre fører en Række af 8 Høie op ad den jævnt stigende Bakke; ved den høiere Beliggenhed danne de en kjendelig sondret Linie. Veien har vel gaaet langs med Høiene og for en Del imellem dem. Den første mod Vest har havt en Høide af 5 M., men er nu stærkt ødelagt. Ogsaa de følgende have været anseelige, indtil 3 M. høie, men ere nu alle stærkt medtagne eller næsten fuldstændig sløifede.

Trods Ødelæggelsen give Smedevads-Høiene endnu et sjælden godt Billede af Grupperingen ved Vadestederne og tillige af Veidelingen. Den ene Linie harført op i Bakkerne, den anden hen over jævn Flade, forbi talrige Høie til det næste Vadested østpaa.

Det er tre Fjerdingvei længere fremme, ved Albækbro, (Fig. 4). Nordpaa løber Bækken i Bunden af en dyb Slugt med steile Skraaninger, hvor der var ganske ufarbart; men just hvor Gravhøiene ligge, træder den ud fra Bakkerne i lavere Flade. Overfartsstedet var saaledes godt valgt, maaske ogsaa det eneste mulige. Hovedveien fra Holstebro til Viborg gaaer just her. Bækkeløbet er ganske smalt paa dette Sted, medens Eng- og Mosebund breder sig sydpaa, hvor Albækken søger frem til den dybt nedskaarne Savstrup Aa, der atter falder i Storaaen.

Fig. 4. Albækbro. W 17.

Veien maa have ført gjennem en dobbelt Række af 7 Smaahøie, der ligge strax vest for Overgangsstedet. Den løb ned ad jævn, lav Skraaning og havde paa den modsatte Side en ligesaa jævn Stigning. Just her er der i den pløiede Flade tydelige Udhulinger efter Kjørsel, der føre op til Høiene strax ovenfor ved den yderste Bakkerand. Der ligger 4 Høie paa Række lige tværs for Veilinien, de yderste store, c. 3 M. høie; 3 af dem ere fredlyste. De to midterste ligge tæt sammen, de yderste skilte fra dem ved samme ringe Afstand. Det skulde siges, at Veien har delt sig foran Firhøiene og svinget tilhøire og tilvenstre mellem de yderste. Dette bekræftes ganske af de efterfølgende Høilinier. Tilhøire sees 5 Høie i lige Række ud ad jævn, noget lavere Flade; tilvenstre kommer man opad, strax mellem et Høi-Par og snart efter mellem et andet. Ved den stærke Svingning af Veien føres man i lige Linie til et Hovedpunkt ved Borbjerg, som nedenfor skal omtales, S. 42.

Den lille Gryde Aa, der sender sit Vand nordpaa til Holstebro Aa, har i Nørre Felding Sogn sit Løb mellem brede og vaade Engdrag. Men paa et enkelt Sted, snart vest for Ølgryde, indsnævres Lavningen, saaledes at det ubetydelige Vandløb har faste Bredder; der kjøres her over det (Fig. 5). Strax vestenfor ligge 7 Høie paa Række og mod

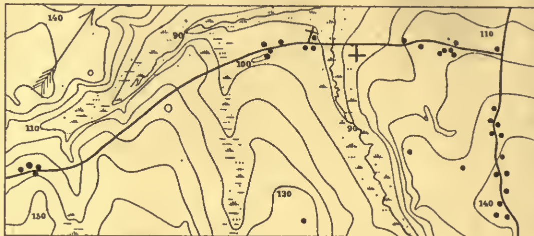

Fig. 5. Gryde Aa. X 16.

Øst et lignende Antal, alle smaa eller middelstore, helt igjennem fulgte af gamle Veispor. Denne Linie skjæres, som det vil sees af Kortet, af en anden Vei, der er betegnet af en tæt Høirække, og ogsaa syd for Overgangsstedet kan den videre Fortsættelse eftervises.

Simplere end paa de her omtalte Steder ere Forholdene ved den gamle Overkjørsel nær Aistrup Gaarde i Kobberup Sogn, strax vest for Jordbro Aa, der løber til Hjarbæk Fjord (Fig. 6). Nu fører vel ingen Vei over paa dette Sted; men at der tidligere kjørtes her, vise de gamle, dybe Veispor, der sees til begge Sider i Skraaningerne, som føre ned til den smalle, side Engdal. Det er just, hvor talrige, smaa og middelstore Høie brede sig mod Nord og Syd, paatværs af Indsænkningen. Mod Nord findes der i Midten en længere Række og andre paa begge Sider i sædvanlig, ringe Afstand. Man har vel kjørt langs Midtrækken baade tilhøire og tilvenstre, og efterhaanden ere andre Høie blevne tilføiede udenfor Veien til begge Sider. Høiene syd for Overgangen ville blive fredede, idet dette Stykke er indtaget til Plantage.

Mod Nord ere 6 fredlyste, og 4 ere blevne undersøgte; de indeholdt nederst Grave fra Stenalderen og foroven Grave med brændte Lig fra senere Tidsrum. Mere spredte Høie fortsætte disse Grupper mod Nord og Syd.

Endnu simplere, men tydelige Forhold træffes ved Gaarden Møltrup i Lomborg Sogn, en halv Mils Vei ret syd for Kirken (Fig. 7). To mindre Vandløb forene sig her til Faaremølle Aa, hvis videre Løb til Nissum Fjord ikke frembyder heldige Overgangssteder. Strax ovenfor Foreningen kjøres derimod nu, forbi Gaarden og over begge de smaa Vandløb. Netop her sees Høirækker ved begge Bredder, der utvivlsomt angive, at man ogsaa i Oldtiden drog frem her. Mod Vest ligge Gravhøiene enkeltvis ned ad Skraaningen, mod Øst i en dobbelt Række ud over Heden.

Fig. 6. Aistrup. R 19.

Udenom Slugter.

Høiene ligge ofte i Linier, der føre tæt udenom Slugter og Sænkninger, eller hen over disse netop ved deres første Begyndelse, hvor de endnu ere farbare. De for Færdselen ufremkommelige eller vanskelig tilgængelige Strøg sees at være undvegne af Høirækken, hvorimod de nærmeste farbare Steder ere opsøgte. Dette maa vise, at Høiene laa ved Færdselslinier.

I Skodborg Herred iagttages dette Forhold tydelig. Vandrige Aaløb søge frem til Nissum Fjord i ringe Afstand fra

hinanden og i meget bugtet Løb. Brede og vaade Lavninger strække sig oftest om dem, indrammede af høie og steile Skraaninger; talrige Tilløb og Sænkninger forgrene sig om de større Aaløb. Gjennem disse Strækninger, hvis nordlige Dele udgjøres af Kron- og Klosterhede, er det nutildags

Fig. 7. Møltrup. Æ 19.

vanskeligt nok at bevæge sig. Helt udenom dem førte Oldtidens Vei.

Fig. 8 viser en smal Strækning af Fabjerg Sogn med nogle af Flynder-Aaens nordligste Forgreninger; om disse strækker sig en Række af Høie, der fortsættes videre mod Øst og Vest. Den Veilinie, som antages at have gaaet langs med Høiene, fører just forbi Sænkningerne og over deres Begyndelse, hvor der endnu er fast Bund og lave Skraaninger. Mellem de østligste Indsænkninger ligge 9 Høie næsten snorlige over en Strækning paa 1/2 Fjerdingvei; staaende i ringe Afstand fra den vestligste seer man dem alle liggende paa Række. Andetsteds ligge Høiene ofte til begge Sider af den formodede Vei. En gammel, endnu benyttet Kjørevei følger Oldtidens Linie med næsten ganske de samme Bøininger.

Et 3/4 Mil langt Veistykke noget længere mod Vest, i Lomborg-Rom Sogne, er fremstillet i Fig. 9 og 10, imellem hvilke der ligger en 930 M. bred Strækning. Det er her de nordligste Indsænkninger til Ramme- og Faaremølle-Aa, langs hvilke Linien er dragen.

Yderst mod Vest er Veien vel ført tværs over en temmelig

dyb Sænkning, men netop ovenfor det Sted, hvor den vaade og blode Grund begynder; just her gaaer ogsaa Nutidens Kjørevei. Sikkert havde man i Oldtiden hellere undgaaet Slugten; men at gaa norden om den vilde have givet for lang en Omvei, idet det næste Punkt, der skulde passeres, ligger ret vest for, en ganske smal Strækning mellem lange, ufarbare Lavninger. Helt herhen og videre kan Høirækken følges.

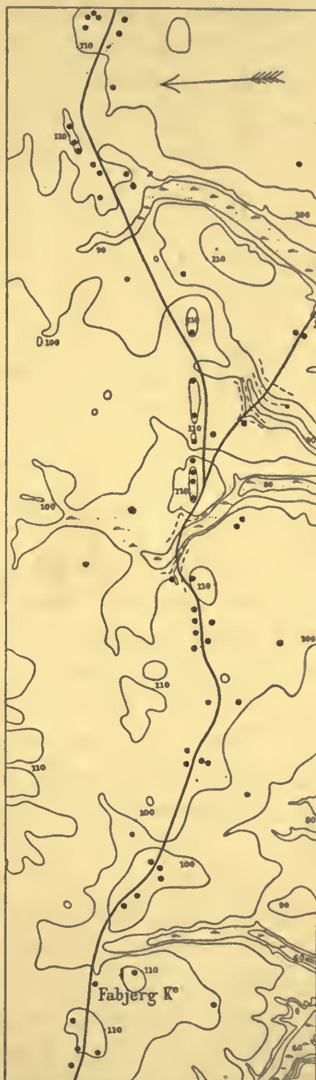

Fig. 8. Fabjerg. Z 19.

Strax ovenfor Sænkningen ligge 8 store Høie i to Rækker paa begge Sider af Veien, og ogsaa længere fremme findes Høiene ofte i Veibreddes Afstand overfor hinanden. Gjennemgaaende ligge de saa tæt, at Vandreren ikke kan tage Feil af Veien; Øiet vil sikkert lede Foden fremad. Kun eet Sted findes en længere Afbrydelse (den mellem de to Figurer liggende Strækning), men vistnok alene fordi det større Agerbrug her har faaet Magt med de sidste Høirester. For største Delen ere Høiene paa hele denne Strækning af kun ringe Størrelse, og mange ere forstyrrede eller udjævnede, idet de forlængst ere tagne under Plov.

Videre fremad (Fig. 10) stryger Veien nøie ovenfor tre

Sænkninger og hen over jævn Flade. Kun længst imod Øst er den ført over en dybere Bøining i Jordfladen; dog kunde dette ikke undgaaes. Til begge Sider, baade mod Nord og mod Syd, ligger der endnu dybere, vaade Sænkninger.

Endnu vil det bemærkes ved den i Fig. 9 fremstillede

Fig. 9. Lomborg—Rom. Æ 19—Ø 19.

Strækning, at der udskiller sig en Vei mod Syd. Den fører ovenom to Slugter, sønden for Lomborg-Kirke, der ligge paa den mellem Figurerne udeladte Strækning, og kan derefter følges forbi mange Høie østpaa.

Flere end de anførte Exempler ville ikke behøves, for at det kan sees, hvorledes Oldtidsveiene førte udenom Slugterne. Det er et ganske almindeligt Forhold, der ogsaa vil træffes paa mange af de nedenfor meddelte Høikort.

I Snævringer.

Hvor Naturforhold danne en lang, snæver Passage, ligger ofte en Høirække. Dette findes, hvor Aaløb eller Kjær spærrer til den ene Side, medens Bakkedrag, der følger langs Vandleiet, danner en Hindring til den anden Side; Høiene ligge hen gjennem det mellem disse Forhindringer efterladte aabne Bælte. Men ogsaa Heden spærrede for Færdselen. Den golde Flade, der endnu i vore Dage er sparsomt bebygget, dannede i Oldtiden en næsten ligesaa stærk Hindring som Kjæret eller det brede Aaleie. Høirækken strækker

sig langs dens Rand, ved Bakkerne, der hegne Fladen, eller ved Aaen, der skjærer igjennem den. Ligesom Veien maa holde sig til Vadestedet og dens Linie bestemmes af Slugterne — hvad der foran er omhandlet —, saaledes maa den søge ind gjennem Snævringen. Naar der her findes en Høirække, kan dette kun forklares af, at der løb en Vei.

Fig. 10. Lomborg—Rom. Æ 19.

Snart vest for Viborg breder sig det store Møgelkjær, ind over hvilket Plantning og Agerbrug nu strækker sig fra alle Sider. Tidligere var det en uafbrudt sandet eller sumpet Flade, dækket af Lyng. Langs Vestranden ligger høit og bakket Terrain, endnu delvis kratbevoxet, der i steile Skraaninger falder af mod Kjæret.

I Oldtiden — som det er endnu i vore Dage — fandtes her en smal Gjennemfart mellem Kjærfladen og det skovklædte Bakkedrag, der begge vare lige ufremkommelige (Fig. 11). Høiene ligge over en Strækning af en Fjerdingvei i tæt Række just ved Foden af Bankerne paa ganske jævn Grund, saa at der her kan kjøres næsten paa samme Høidekurve. Og at denne Plads er valgt, fordi der her gik en Vei og ikke af anden Grund, fremgaaer af, at Hoirækken kan følges langt videre baade mod Syd over Terrain af ganske anden Art og navnlig paa betegnende Maade mod Nord. Bakkerne trække sig her i en Bue tilbage fra en stor sandet Flade. Men Høienes Linie fortsættes uforandret. Den stryger just forbi en dyb og vandrig Indsænkning og bøier derefter op

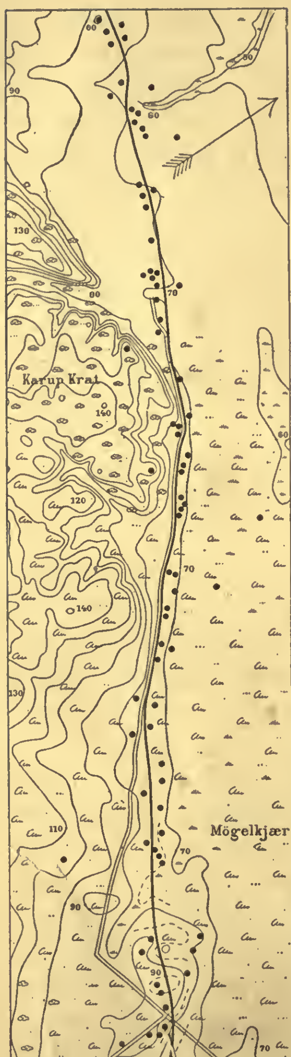

Fig. 11. Møgelkjær. Q 18.

i Bakkerne. Først her træffes større Høie; de øvrige ved denne Linie ere mest smaa og af Middelstørrelse.

I Fortsættelse af Alheden breder Lyngfladen sig langt mod Nordvest over hele den Vinkel, som dannes af Skive Aa og dens Tilløb østfra, Seibæk Aaen. Over det Indre findes her ingen Høie. Langs Skive Aa sees derimod en langstrakt Række, paa Mølgaards og Kolkurs Jorder (Fig. 12). Kommende sydfra føres man ind i en tæt Gruppe. Som ofte ellers ligger der en Række i Midten, langs hvilken der til begge Sider er en Aabning af Veibredde mod de udenfor liggende Høie; Smaatræk ved Høienes Stilling i Forhold til Terrainet turde nøie angive, hvor Veien gik, og hvorledes det Hele efterhaanden har formet sig. Derefter bøier Rækken just udenom flere Indsænkninger og synes nordpaa at dele sig i flere Linier. Der skulde her søges frem over Seibækkens vandrige Løb med den bløde Grund, der breder sig langs det, ned ad Skraaningen og atter op ad steile Bakker. Intet Under, at man her efterhaanden har forsøgt flere Steder. Høienes Beliggenhed, Jordfladens Form og væsentlig de gamle, dybt nedskaarne Veispor paa begge Sider synes i det enkelte at angive, hvorledes man prøvede sig frem.

Det kunde maaske ved Mølgaard-Kolkur Rækken antages, at det var Skive-Aa, der fremkaldte den, idet Vandløbet af en eller anden Grund har kunnet øve en Tiltrækning. Men Høiene holde sig ikke tæt til Aaløbet; de trække sig bagom alle Indsænkningerne og ligge oppe paa den høie Flade. Her trænge de sig sammen i en smal Række og spredes ikke ind over; der maa da vel have været noget, som foranledigede dette, noget der maatte undviges. Utvivlsomt var dette den ubeboede Hedeflade; i Forbindelse med Aaløbet dannede den en snæver Passage.

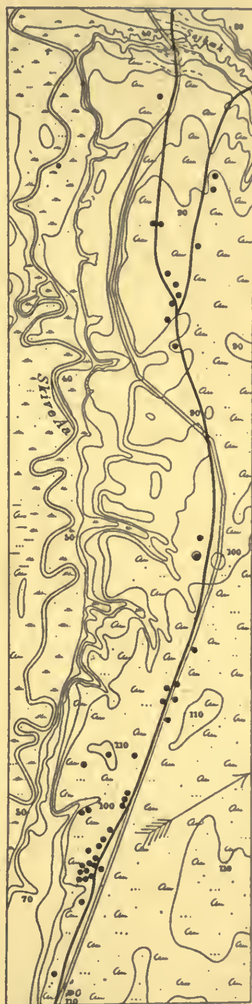

Fig. 12. Mølgaard-Kolkur. S 17—T 17.

I den her omhandlede Høirække har der paa Grund af Forholdene kun kunnet fredlyses 7 Høie. Alle de øvrige ere derimod blevne undersøgte, forsaavidt de egnede sig hertil, og med det betydningsfulde Resultat, at Høirækken som Helhed gaaer tilbage til Stenalderen. Kun 4 Høie viste sig at være reiste over Bronzealders Grave; de øvrige 32, som undersøgtes, hidrørte næsten alle fra Stenalderen; enkelte gave ikke noget sikkert Resultat. I mange af disse Stenalders Høie var der dog anlagt Grave fra de senere Perioder.

Gjennem Østsiden af Havredals Plantage og videre op imod Dollerup strækker sig en tæt og næsten uafbrudt Høirække i lige Linie fra Nord til Syd. Fig. 13 viser en 1/2 Mil lang Strækning heraf, mod Syd

dog med en noget usikker Angivelse af Høiene, idet den tætte Bevoxning i Plantagen hindrede en nøiere Iagttagelse.

Fig. 13. Havredal. Q16—Q 17.

Høiene ligge paa jævn eller let bølgende Flade, der ikke er afbrudt ved nogen Høide eller Indsænkning; Linien falder just udenfor Slugter, der strax østpaa sænke sig dybt til Hald Sø. Hvor Høirækken strækker sig, ligger omtrent Skjellet mellem Hedefladen og Bakkelandet. Mod Vest breder Heden sig i stor Afstand, med kun enkelte Gravhøie hist og her, adskilte ved vide Mellemrum, og snart ophøre de ganske ind over Alheden; mod Øst er der Bakker, Sænkninger og Mosedrag med mange strøgvis forekommende Gravhøie. Det skulde siges, at Rækken ligger just ved Grænsen mellem den i Oldtiden bebyggede og den ubeboelige Grund. Der var her en Passage mellem det bakkede og skovklædte Land, der ikke frembød gode Betingelser for den gjennemgaaende Færdsel, og den øde Hede, som med endnu mere Grund blev undgaaet. En gammel Kjørevei løber jævnsides med Høirækken.

At der i Oldtiden skabtes en Hovedvei her, beroede sikkert nok først og fremmest paa, at der var saa at sige lukket til begge Sider, hvorimod der her var de heldigst mulige Terrainforhold; men tillige har det været bestemmende for Veien, at der baade mod

Nord og mod Syd var Punkter, lige i Veilinien, der næsten med Nødvendighed maatte benyttes for Samkvem mellem nord- og sydpaa boende. To vidtstrakte og dybe Sænkninger, der have Retning paatværs af Veilinien, Stendalen i Syd og Fløidalen mod Nord, frembyde, hvor de krydses af Høirækken, de bedste Forhold for en Overkjørsel. Det førstnævnte Dalstrøg har paa dette Sted baade fast Bund og ligeoverfor hinanden to jævnt opstigende Slugter med god Ned- og Opkjørsel, og Gravhøie findes paa begge Sider; baade mod Øst og Vest er Dalbunden derimod vaad og ganske upassabel, ligesom steile Bakker reise sig langs den. Ogsaa til Fløidalen findes der i Veilinien en god og jævn Nedkjørsel, og ligeoverfor aabner sig nordpaa en Slugt, der atter fører jævnt op paa Høiderne. At disse Punkter, hvor der ogsaa nu gaaer Vei, vare fundne og benyttede i Oldtiden, kan siges med Sikkerhed, og vistnok have de fra første Færd af været væsentlig bestemmende for den hele Veilinie.

I den midterste Del af den i Fig. 13 fremstillede Strækning er der undersøgt 36 Høie, der næsten alle viste sig at være dannede i Stenalderen; kun 2 af dem vare fra Bronzealderen og 1 fra Jernalderen. Til 4 af Stenalders-Høiene var der senere føiet Grave fra Bronzealderen, og ogsaa andre af Høiene indeholdt flere Grave, indtil 7. Gjennemgaaende ere Høiene i denne Række smaa eller endog ganske lave og hidrøre da sikkert fra Stenalderen; en af de anseeligere, der hævede sig 2,40 M., fandtes at være reist i Bronzealderen.

Mellem to Vad eller Overgangssteder.

Høiene strække sig i korteste og bedste Linie mellem to Vad eller Overgangssteder og give da Vidnesbyrd om, at der her gik en Vei; nogen anden rimelig Aarsag til, at Gravhøiene lagdes netop saaledes, vil ikke kunne angives. Der træffes Forhold af denne Art paa mange Steder, hvor Jorden er stærkere delt af Vandløb og lange, dybe Indskjæringer; men sluttede Høirækker, der ere fuldt overbevisende, ville

kun findes, hvor Afstanden mellem Vadene ikke er ret stor, hvor Naturforholdene ikke fremkaldte Afbrydelser, og hvor tillige Vadene vare Hovedpunkter, der kunde trække Færdselen og dermed Bebyggelsen til sig.

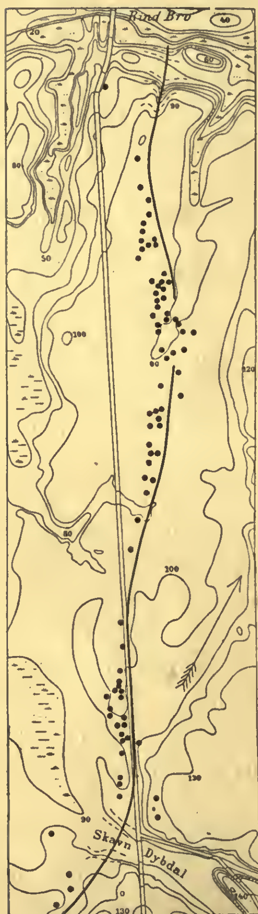

Fig. 14. Rind. P 17.

Af denne Art ere Vadene ved Rindsholm og Skavndal, ved Grænserne af Rind Sogn, tæt syd for Viborg. Endnu er Rindsholm et Hovedpunkt for Forbindelsen mellem Syd og Nord. Jernbanen og Landeveien gaa her over Nørreaaen, der begynder sit Løb, østpaa bestandig bredere og mere vandrigt, gjennem store Engdrag og Vandleier; og vestpaa strækker sig herfra Vedsø, næsten sammenhængende med den store Hald Sø. En Vei, som fra dette Punkt gik sydpaa, maatte 3500 M. længere fremme træffe Skavndalen; Landeveien og Jernbanen gaa ogsaa her. En bred Stribe af Høie ligger mellem disse to Punkter (Fig. 14).

Kommende sydfra har man havt let ved at krydse Skavndalen just, hvor Høiene ligge; det er i Virkeligheden det mest farbare Sted paa lang Afstand. Der er nu her en smal, fast Engflade, kun gjennemskaaren af en Grøft. Men snart vestpaa bliver denne Grøft til Middelhede Bæk, der løber i bred Eng, og strax østpaa aabner sig Skavn Dybdal mellem bratte Banker og strækker sig langt for at efterfølges af Mosedrag.

Her ved Begyndelsen holde Høiene sig tæt ved Foden af Bakkerne; men strax derefter trække de sig hen gjen-

nem Midten af en bred og fuldstændig jævn Flade, just undgaaende Sænkningerne, der træde ind fra Vest. Een af dem naaer vel Høilinien med sin inderste Del; men Dybden er knap 2 M. Mod Øst trække Bakkerne sig langt tilbage; mod Vest er der et bredt, snart steilt afgrænset, snart bølgende Fald. Den lige Retning, som Høilinien holder mellem disse Begrænsninger, maa sige, at den havde et Maal imod Nord; det var Vadet ved Rindsholm, hvortil Veien stilede. Og næsten synes det, at Stedet kan nøie angives. En bred, jævn Sænkning i Flugt med Høilinien giver en god Vei nedad, og udfor er Aaleiet smalt og Vandet ikke dybere end, at det kan gjennemvades.

Høiene ligge her nordligst enkeltvis og næsten ganske paa Linie, men ialtfald saaledes, at Veien ikke kan have ført imellem dem. Længere mod Syd ligge de mere tæt, i en bred Stribe. De fordele sig ikke i to Rækker, som det ellers ofte er Tilfældet, og Veien maa da antages at have ført udenfor dem, vel snarest paa begge Sider. Flere i denne Gruppe undersøgte Høie have vist sig at hidrøre fra Stenalderen.

Den brede Tastum Sø, der forhen aabnede sig til Limfjorden, og længere mod Vest Skive Aa afgrænse med deres Vande et langstrakt Omraade. Kun sydfra var det i Oldtiden aabent og tilgængeligt; mod Nord maatte der sættes over Skive Aa for at naa op i Salling Land. Her skyder der sig en Pynt frem, just hvor Hovedadgangen er til Skive By, der ligger nord for Aaen. Vandleiet er saaledes smalt, og det har uden større Vanskelighed kunnet passeres. Ellers er Aaen til begge Sider, milevidt imod Syd, omgiven af særdeles brede, vandrige Strækninger, der have gjort det næsten umuligt at komme over den.

Pegende lige mod Skive Bro, hvor Ruinen af det gamle Skivehus ligger, og i modsat Retning førende ned til en ligesaa tydelig angiven Overgang syd for Tastum Sø løber Høirækken paa D o m m e r b y H e d e (Fig. 15). Den maa betegne en Forbindelse mellem Nord og Syd, som Nutiden har den i en Kjørevei, der løber jævnsides mod samme Maal.

Fra det smalle og farbare Engdrag, der sydligst udgaaer fra Tastum Sø, og fra Høie, der ligge sønden herfor, løbe gamle, dybt nedskaarne Veie opad Bankerne mod Nord, som sædvanlig paa saadanne Steder omgivne af mange Gravhøie. Derfra strække Høiene sig i Række fremad. De ligge paa jævn Mark, holdende sig fjærnt fra begge Vandgrænserne mod Øst og Vest; Vandene kan det da ikke have været, som foranledigede, at Høiene reistes her. Linien stryger just udenom Indsænkninger, der falde dybt af mod Tastum Sø, og bøier tilhøire og venstre forbi større Vandhuller. Ofte ligge de parvis med sædvanlig Veibredde mellem sig. Noget fremme træffes mange Høie, der angive, at Veien delte sig. Tilhøire førte den forbi enkeltliggende Høie og derefter just udenom en Slugt. Tilvenstre løb den lige frem mod Overfartsstedet med den sidste Høi liggende i en Afstand af over ½ Mil fra Vadet mod Syd. Skjøndt meget i denne lange og fyldige Høirække er ilde medtaget, hører den dog til det bedste, som endnu kan sees af denne Art. Ved Midten ere 22 Høie fredlyste.

Fig. 15. Dommerby. T 19.

For dernæst at se, hvorledes der i Stedet for den tæt sluttede Række mellem de indbyrdes nærliggende Vadesteder fremkommer en mere spredt Række, naar Afstanden er større, kan man gaa til Strækningerne mellem de foran S. 5 flgg. nævnte Punkter i Holstebro-

Egnen, Ellebæk-Vad, Smedevad og Albæk Bro. Afstanden mellem de yderste Punkter er c. $1^1/_2$ Mil. Det vil her sees, hvorledes Rækken i nogen Afstand fra Vadestederne opløser sig

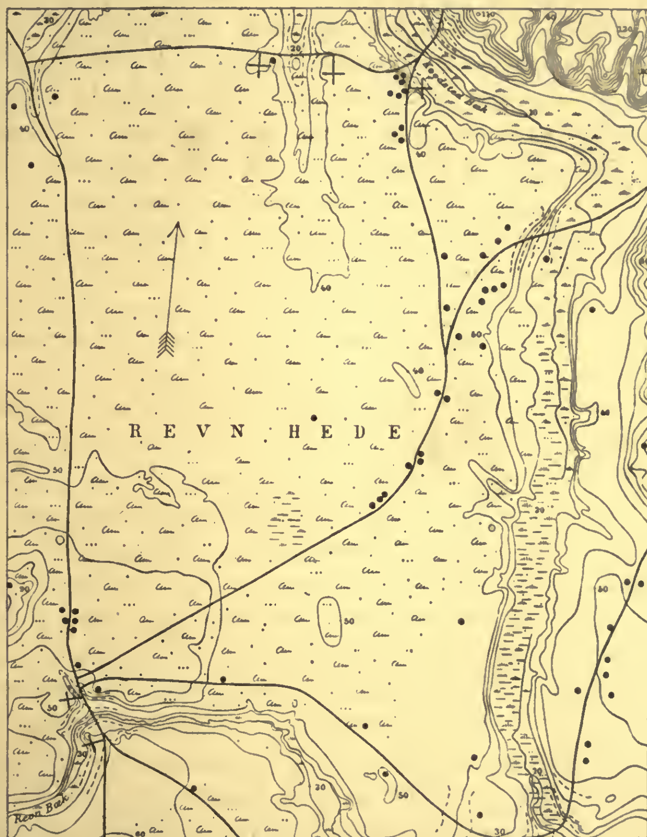

Fig. 16. Revn Hede. R 19.

i enkeltvis liggende Høie og mere isolerede Grupper; men paa den anden Side findes Linien fortsat helt igjennem uden nogetsteds at afbrydes af større Mellemrum.

Hvorledes endelig Forholdene formede sig, naar Naturen modvirkede Dannelsen af sluttede Rækker, kan sees paa Revn

Hede, vestlig for Bunden af Hjarbæk Fjord (Fig. 16). Hindringen dannedes her af Heden, der indtil vore Dage har henligget næsten uden Bebyggelse. For største Delen er den store Flade omgiven af Aaløb og vaade Enge; men over disse gaaer der nutildags 5 Kjøreveie, og paa alle disse Steder ligger der Gravhøie, flere eller færre, de sædvanlige Vadgrupper. At Høiene ligge her, fordi Oldtiden havde omtrent de samme Overfartssteder som Nutiden, kan vist ikke drages i Tvivl. Paa nogle af disse Punkter strække Høiene sig ind over Heden i Striber og Linier, der pege fra det ene Vad til det andet. Der gik Vei over Heden, fra Vad til Vad, ligesom nutildags; men Høirækkerne bleve ikke fuldstændige og sluttede, fordi Hedefladen her som andetsteds dannede en Hindring for den mere almindelige Bebyggelse.

Ad jævn og bekvem Grund.

Det er et Hovedpunkt i den her forelagte Bevisførelse, at de Høirækker, der krydse Vadesteder og bøie udenom Slugter, baade ligge paa saadan Grund og have et saadant Forløb, at de med Rette kunne antages at betegne Veilinier. Langs med Høiene findes de første og væsentligste Fordringer til Færdselsveie at være tilfredsstillede. Der er fuldstændig jævn og god eller dog let fremkommelig Grund, eller i hvert Fald den bedste, der findes i Egnen; der kan ikke vindes kortere frem mellem de ved Vadene og Slugterne givne faste Punkter; unødige Sving eller Bøininger træffes ikke. En saadan afmærket Linie maa være en Vei. Det sees at være begrundet i Naturforhold, at Linien er dragen netop saaledes, og et Slags Bevis for Rigtigheden af den hele Opfattelse kan findes deri, at senere Tiders og endog Nutidens Veilinier ofte falde mere eller mindre sammen med Høirækkerne. Til nærmere Paavisning heraf skal der kun anføres to Exempler; det samme vil kunne sees paa alle de her meddelte Kortudsnit.

En 3—4 Mil bred Landstrækning mellem Venø Bugt

og Nissum Fjord — og altsaa mellem Limfjorden og Vesterhavet — danner Forbindelsen mellem Halvøens nordvestligste Landskaber og dens Midte. Men denne Strækning er af Naturen ikke indrettet til Færdsel. Fra Venø Bugt strækker Kilen sig ind i Landet mod Sydvest for at fortsættes af vidtstrakte Moser og Slugter med Bækkeløb. Inderst mødes saa næsten disse Indsænkninger med alle de Vandløb og Indskjæringer, der efterhaanden forene sig til Aaer, som flyde til Nissum Fjord; og her i Mellemrummet ligesom vidt omkring i Midten af Landstrækningen brede sig store Kjær og Hedeflader. Nutildags kjører man da ogsaa udenom hele denne Egn. Der gaaer vel en snorlige Landevei midt igjennem; men skjøndt fornemt mærket med Milepæle er den for største Delen forfalden og ganske ufarbar.

Ogsaa i Oldtiden gik ialfald den store Færdsel udenom; dette fremgaaer klart af Gravhøienes Beliggenhed. En uafbrudt Række eller Stribe af Høie strækker sig udenom den utilgængelige Flade, just ved Foden af Bakkelandet. Stykker mod Vest af denne Vei, gjennem Lomborg, Rom og Fabjerg Sogne, ere beskrevne foran S. 12 flg., og ikke mindre tydelig er Veien videre østpaa, gjennem Gudum Sogn indtil Kilen. Herfra løber den østen om det af Naturen spærrede Land, ad den i Fig. 17 fremstillede Linie i Fousing Sogn og videre sydpaa over Asp Knuden til Holstebro-Fladen.

Ved Kilen (Fig. 17 øverst) var der et slemt Punkt af den Art, som ellers undgaaes af Oldtidens Veie. Der er en bred og blød Dalbund gjennemstrømmet af en Bæk, og paa begge Sider reise sig høie og steile Banker. Men dette Sted kunde ikke undviges; det laa i Veilinien, og bedre Forhold var der ikke indad i Landet. Vanskeligheden var da hellerikke større end, at den kunde overvindes; dette fremgaaer af, at Nutiden ogsaa har Vei her, ved Kjærgaards Vandmølle. Sikkert har man faret her fra Arilds Tid. Høienes Beliggenhed viser, at Veien fordum slyngede sig omtrent som nu — kun ovenom Møllesøen, medens der nu kjøres nedenfor

Fig. 17. Fousing.
Y 18—Y 19.

den. Mod Nord aabner sig ud herfor en Slugt, der byder en jævnt stigende, god Kjørevei op til den høitliggende Bakkeflade. Her sees strax 4 Gravhøie paa Række og andre fremefter. Ligeledes synes de to første Gravhøie syd for Kilen at angive, hvor Veien her førte op gjennem Bakken. De ligge overfor hinanden paa eiendommelig Maade yderst ved Randen af en smal Kløft, der har jævnt stigende Bund, hvori en Markvei løber.

Nu følger det paa Kortet angivne c. $^1/_2$ Mil lange Veistykke, ved hvilket der ligger, eller snarere har ligget c. 40 Høie. De ere nemlig for største Delen udjævnede og have hellerikke været særlig høie; kun nordligst og nærmest Kilen findes endnu store og velbevarede Høie. Det sees, at Linien strækker sig ad flad eller dog jævn Jord, med kun ringe Stigning eller Fald. Den ligger udenfor Slugterne eller berører kun deres allerinderste Del. Et Sted dog, mod Syd, løber Veien over en Lavning; men just i den Linie, der angives ved Høiene til begge Sider, er Sænkningen kun ganske ringe og med fast Grund, medens der snart efter er vaad Eng til begge Sider. Gaarden Sønderdal ligger her i selve Lavningen netop ved den gamle Veilinie, og en Markvei falder ganske sammen med den.

Betegnende for det nære Forhold mellem Oldtidens Vei-

linier og de ældgamle, tildels endnu benyttede Veispor er det i Fig. 18 gjengivne Parti ved Skjellet mellem Eising og Sal Sogne i Ginding Herred. Denne Strækning ligger endnu mest i Lyng, og skjøndt Jernbanen skyder derigjennem, ere de gamle Hedeveie og alt andet næsten uforandret, som det bestandig har været. Saa omtrent overalt følges her de ved Gravhøiene angivne Oldtidslinier af endnu brugte Hedeveie eller af Spor efter fordums Kjørsel. Dybt nedskaarne ere disse forladte Spor som sædvanlig kun i Skraaningerne; men ofte kunne de ogsaa følges henover Fladen. De ere paa Kortet kun aflagte — med et Kryds — paa de Steder, hvor de have særlig Betydning for Eftervisningen af Oldtidens Linier, ligesom der af de endnu benyttede og paa Generalstabens Maalebordsblad angivne Veie kun er optaget de Stykker, der mere eller mindre falde sammen med Oldtidens.

Fig. 18. Eising. V 19.

Sydligst paa Kortet kommer en Nutidsvei ind, der løber ret nordpaa fra Sal. Der sees her 2 Høie paa stærkt

skraanende Terrain, ned imod en Lavning. Denne Beliggenhed tyder paa, at der her gik en Vei. Strax hinsides Lavningen maa denne Vei have delt sig. Tilvenstre ligger et bredt Veinet opad og henover Bankerne. For at undgaa det bølgende Terrain ligefor har Linien derefter bøiet ubetydelig mod Vest henover jævn Flade, hvor der ligger 2 Høie, og har derefter mod Nord løbet ned ved en Lavning sydvest for Skaansø. Der er her en smal Overkjørsel med fast Grund mellem Mose og Eng tæt ved til begge Sider, og her ligger meget betegnende en Gravhøi. Linien strækker sig herfra videre mod Nordvest — henimod Eising — angiven baade af Høie og af talrige, dybe Veispor i Bakkeskraaningerne. Nord om Skaansø maa en Vei have dreiet af. Vel findes der her kun faa Høie; men deres indbyrdes Stilling ligesom deres Forhold til Terrainet og til en just her løbende Hedevei efterlader ikke Tvivl.

Fra Lavningen sydligst paa Kortet løber tilhøire en anden Vei imod Nord. Der var her ubekvemme Banker; men undgaaes kunde de ikke, idet udstrakte Mosedrag skyde tæt ind til deres Fod. Ved den steile Nedkjørsel nordpaa findes gamle og dybe Veispor. Af alle Høiene over disse Strækninger er der kun een, der ligger borte fra Veilinierne.

Over Naturhindringer.

End mere bevisende for Sammenhænget mellem Gravhøie og Oldtidsveie ere dog de Linier, der ere førte hen over kjendelige Forhindringer. Slugter, vaade Strækninger og høie Bakker ligge i Høirækken, og dog kan det erkjendes, hvorledes den fortsætter sig trods disse Hindringer. Der kan ikke angives anden Grund hertil, end at der her maa have været en Linie, ad hvilken man bestandig nødtvungen søgte frem, hvor ubekvem den end var. Særdeles store have Vanskelighederne dog ikke været; Mosen har kunnet passeres, man har kunnet kjøre tværs over Slugten, det har ikke været nødvendigt at undgaa den steile Stigning; dette

fremgaaer deraf, at der endnu paa disse Strækninger, netop jævnsides med Oldtidens Linie løber gammel Vei, der ogsaa benyttes i vor Tid.

Fig. 19 viser en Linie af denne Art, sydligst i Vindum Sogn, Middelsom Herred. Den er ført over stærkt gjennemskaaret Terrain, der langt imod Nord er fortsat i Bakker og Sænkninger, og som imod Syd har et brat, udtunget Fald umiddelbart ved brede Vand- og Mosedrag. Man har maattet have en Forbindelse gjennem dette ret ufarbare Land, der ikke kunde omgaaes, og saaledes fremkom den her beskrevne Linie.

Fig. 19. Vindum. N 17—O 17.

Kommende vestfra har man langs en Høirække kunnet følge Veien hen over jævn Flade indtil den, betegnet ved Høie, søger tæt ind under Bakkerne, udenom en lille Mose og sluttelig hen mod Farup Dybdal (nederst paa Kortet). Bunden er her Mose, vel ganske smal og nu fast tilgroet; men et Punkt som dette, med et ret stærkt Fald af Veien og med Mosegrund, vilde dog være undgaaet, om det paa nogen Maade var muligt. Dybdalen strækker sig imidlertid langt imod Nord, og mod Syd helt ud til det store Mosedrag, næsten overalt begrænset til begge Sider af høie og steile Banker. Skulde man over Dalen, var det Punkt, hvor Veien antages

Fig. 20. Langhøi i Vindum Sogn.

at have løbet i Oldtiden, og hvor den nu gaaer, vistnok det bedst mulige. Just her skraaner Bakken vestfra ned som en ret bekvem Kjørevei, og ligeoverfor mod Øst aabner sig en Slugt, der med et lille Sving under jævn Stigning fører op paa Bakkefladen. Nutidens Vei er udgravet i Bakken netop syd for denne Slugt.

Strax ovenfor ligger en Høigruppe, og foran breder sig en fuldstændig jævn Flade henimod den næste Gruppe, der allerede sees ret øst for. Der ligger dog endnu Slugter imellem, vel ikke sønderlig dybe og med ret jævn Overkjørsel; men sikkert vilde disse Steder være undgaaede, om der ikke ligesom ved Faarup Dybdal havde været end mere ufarbart baade langt mod Syd og mod Nord.

Umiddelbart hinsides disse Slugter, i lige Fortsættelse af Veiretningen, ligger en Gruppe Høie, og derefter følge andre. Veien har sikkert gaaet midt igjennem Gruppen, med Høie paa begge Sider; ved Begyndelsen og ved Slutningen af dette Veistykke ligger et

Høi-Par adskilt ved Veibredde; ved Midten gaaer Linien just mellem to større Vandhuller.

Herfra dreier Veien noget mod Nord for et Stykke længere fremme atter at bøie sydpaa; ganske saaledes løber ogsaa den nuværende Veilinie. Man har i Oldtiden som nutildags paa denne Maade undgaaet det bølgende Terrain til begge Sider, og da navnlig mod Syd, hvor Sænkninger strække sig ind fra den store Lavning. Hvor Veien tænkes at have gaaet, har man ret jævn, kun svagt op- og nedadskraanende Kjørsel.

Nær Begyndelsen af dette Stykke sees en Langhøi, ligeoverfor den en anden stor Høi og derefter andre Høi-Par. Det er ganske øiensynligt, at Veien har løbet mellem disse Høie. Vel dreier Linien her lidt mod Syd, og der er noget Fald, dog ikke stort og ganske jævnt; men det skjønnes, at der under nøie Iagttagelse af Jordfladens Bøininger er udvalgt de bedste Steder, saaledes at Linien ikke uden Tab kunde lægges anderledes. Ført blot lidt sydligere vilde Faldet have været større, og lidt nordligere vilde der være truffet følelige Sænkninger med Vandsamling i Bunden.

Det hosstaaende Billede, Fig. 20, viser den smukke og velbevarede Langhøi, der nu er fredlyst; den er et godt Exempel paa de i disse Undersøgelser ofte nævnte, eiendommelige jydske Langhøie. Med en Længde af 45 M. og liggende just i Flugt med den formodede Veilinie hæver den sig 2—2½ M.

En længere Høirække følger nu, førende udenom Sænkninger eller hen over dem paa de mest fordelagtige Steder; den ender med en Gruppe af 5 Høie yderst ved Bakkefaldet. En Slugt aabner sig her, der i bløde Bøininger og med ganske jævnt Fald fører ned til den dybt underneden liggende Flade. Bunden er jævn og har tilstrækkelig Bredde til Kjørsel. Den nu benyttede Vei ligger i en anden lignende Slugt noget sydligere.

Meget anseelig er ingen af Høiene i den lange, her omtalte Række; dog ere mange henved 3 M. høie og enkelte noget større. Kun faa ere fuldstændig uskadte; de fleste ere

dog delvis bevarede, saaledes at denne Høirække maa regnes til de bedste, der endnu ere at se. Der er gravet meget i disse Høie; men om de fremkomne Fund haves kun ringe Kundskab.

En anden lidet indbydende Veilinie haves i Asp Sogn, Hjerm Herred, hen over en høi Bakkeknude, med vanskelige Opstigninger og med skraanende Flader; men paa en Strækning af c. 3400 M. ligger der over 50 Gravhøie paa Række, med en indbyrdes Afstand, der intetsteds naaer 300 M. og oftest er betydelig mindre (Fig. 21). Har der været Færdsel her, skjøndt Terrainet lidet egnede sig dertil, maa dette have havt en Grund. Det sees da ogsaa, at dette Bakkedrag ligger i en udstrakt Veilinie, hvis tilstødende Dele, mod Nord i Fousing Sogn, mod Syd over Holstebro-Fladen, ere omtalte foran, S. 5 flgg. og 26. I samme Retning og med samme Maal, mellem Asp og Holstebro, løber nu en jævn og kortere Vei noget østligere ved Foden af Knuden; i Oldtiden var der vist spærret her af side Strækninger.

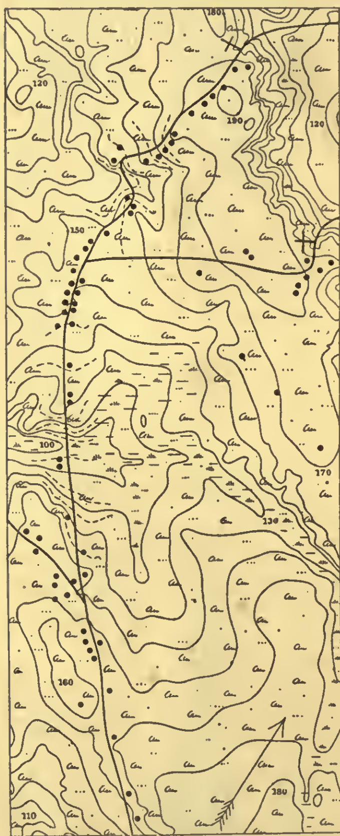

Fig. 21. Asp. Y. 18.

Endnu for ganske faa Aar siden laa de høie og afsides Flader næsten uforandrede, som de efter Oldtiden gaves tilbage til Naturen. Opdyrkning og Plantning fandtes kun pletvis; ellers bredte Lyngen sig overalt. Kun et eneste fattigt Hus traf man paa den hele Strækning. Vel var der

gravet i en og anden Høi; men som Helhed var denne Veilinie endnu et mærkelig uforstyrret Oldtidsminde. I de sidste Aar er meget forandret. Tilreisende Høigravere have huseret her, og Ødelæggelsen var stor. Museet blev derefter nødt til at sikre sig dog nogen Kundskab om denne Linie ved paa to Steder at udgrave ialt 7 Høie. De viste sig alle at hidrøre fra Stenalderen; dog indeholdt een af dem en senere tilføiet Grav fra Bronzealderen. Gjennemgaaende ere Høiene smaa, 1—2 M. høie; kun faa ere større, indtil godt 3 M., og enkelte ere ganske lave.

Yderst paa Bakkefladen mod Nordøst ligger der Gravhøie paa to Steder, hvorfra Asp Kirke sees strax nedenfor i Lavningen mod Øst. Der er paa begge disse Steder dybe Veifurer i Lyngfladen, hvor der har været gammel Kjørsel op gjennem svage Sænkninger, og her gik vel ogsaa Vei i Oldtiden, som Gravhøiene angive det. Følges den nordligste Linie, sees først 11 Gravhøie paa Række imod Syd. De ligge ikke ved Bakkens Yderkant, men løbe midt ind over Fladen. Havde det været Ønsket om at give Høiene en iøinefaldende Plads, der førte til at lægge dem paa den høie Bakke — som dette almindelig antages —, da vilde disse Høie være blevne lagte mere yderlig. Thi kun de alleryderste ere synlige fra de omliggende Dalstrøg, medens de øvrige ere skjulte inde paa Høifladen, eller ialtfald kun synlige fra fjærne Aase. Hvor Høiene ligge, er der derimod jævn Flade til god Vei.

De to næste Høie ligge kjendelig ud af Linien, imod Vest, og Grunden er let at finde. Der strækker sig en Sænkning vestfra ind gjennem Veilinien, vel kun lidet dyb — Faldet er 5—6 M., men just ud for den 11. Høi dog temmelig steilt. Ved en lille Bøining mod Vest fik man imidlertid jævn og god Kjørsel baade ned og atter op. Og Høiene fulgte med Veilinien. Et Punkt som dette har særlig Betydning. Det viser, at der er et nøie Forhold mellem Terrainet og Høiene, kun forklarligt, naar det antages, at

Gravminderne lagdes ved en Vei. Ogsaa er det her ret tydeligt, hvor omhyggelig man søgte sin Vei, rettende sig endog efter en ganske ubetydelig Bøining i Jordfladen.

Strax efter Stigningen har man atter svinget ind i den tidligere Linie, hvor to Høie ligge i Veibreddes Afstand. Den gik derefter frem ad ganske jævn Flade, først langs med en enkelt Række Høie. De paafølgende indtil den 30. ligge derimod nogenlunde i to Rækker, dog ikke regelmæssig overfor hinanden. Veien synes at have ført ind imellem dem; ialtfald er der tilstrækkelig Plads.

De næste 3 Høie ligge paa jævnt affaldende Flade, og Afstanden mellem dem er større. Pladsen har været mindre tiltalende. Det samme Forhold sees ved mange Veilinier; paa lige Flade ligge Høiene tæt, paa skraanende Jord mere spredt, og paa mere steilt Fald træffes ingen Høie. Dette hænger vistnok sammen med, at Høien laa nærved Huset, og dette byggedes ikke gjærne paa skraanende Grund.

Den 33. Høi ligger yderst ved Bakkens stærkere Affald mod et smalt Dalføre sydfor. Skraaningen er dog jævnstrakt og frembyder ikke Hindring for Kjørsel. Man skulde tværs over Lavningen, der strækker sig langt til begge Sider, og Stedet, hvor man drog over, angives allerede tydelig af to Høie, der sees ligeoverfor, usædvanlig lavt ved Foden af den høie Bakke. Men en Undersøgelse af Dalbunden viser endnu nøiere Stedet, hvor Veien gik. Paa en smal Strækning, knap 40 M. bred, er der fast og tør Grund, medens Slugten strax til begge Sider er vandfyldt eller har blød Engbund. Nu forstaaes det, hvorfor Høirækken førte just til dette Punkt og ikke løb enten mere østlig eller vestligere. Det er dette Overgangssted, der har været Maalet for den Vei tværs over Bakkedraget, der betegnes af de omtalte 33 Høie.

Ad jævn Stigning har Veien ført op paa den næste Bakkeflade. I Begyndelsen ligge Høiene mere spredt. Mulig har der, som det er angivet paa Kortet Fig. 21, gaaet en Vei af mod Vest, hvad der dog kun usikkert angives af

andre Høie i denne Retning; eller man har opad Skraaningen ikke nøie fulgt det samme Spor, men søgt tilhøire eller tilvenstre, hvor det syntes at falde bedst paa dette noget vanskelige Terrain. Snart sees dog 4 Høie paa Række og en enkelt paa den anden Side af Veien. Her og fremefter falder Linien over Bakkens jævneste, men ikke over dens hoieste Del, der ligger mere mod Vest. Kun en enkelt Høi findes her, noget ud af Linie, men paa den høieste Top, hvorfra en vid Udsigt. Med større Mellemrum ligge Høiene paa det næste Stykke, ned ad jævn Skraaning, de sidste i denne Række ganske lavt ved en udstrakt Dalbund. Fortsættelsen af denne Linie mod Holstebro-Fladen og østpaa er foran omtalt, S. 5 flgg.

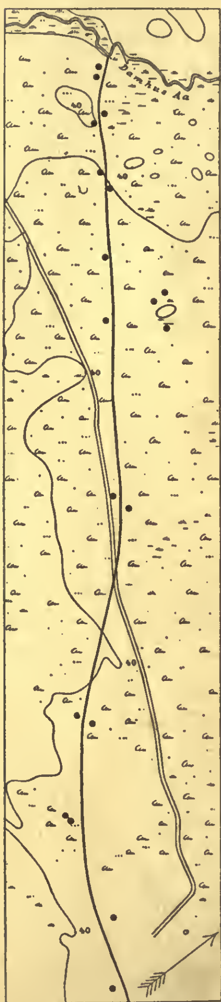
Over Hedeflader.

Paa det her omhandlede Landomraade findes dels meget udstrakte Hedeflader, dels mindre Heder. Der er en kjendelig Forskjel mellem disse med Hensyn til Gravhøie og Veie.

Tværs over de store Heder, gjennem Alheden, gjennem Fladen mellem Karup og Hodsager og gjennem Klosterheden kan der ikke eftervises Veie. Gravhøiene holde sig væsentlig udenfor Hedefladerne; de kunne findes langs de Vandløb, der omslutte dem, og de brede sig ind over Udkanterne, hvor de ofte samle sig om Veilinier, sikkert nok Gjenveie for de mere befærdede Strækninger nærmest om Heden. Men over det Indre af Fladen findes der enten slet ingen Gravhøie eller yderst faa. Tværs over de store Hedeflader førte der ingen regelmæssig benyttede Veie.

Anderledes med de mindre Hedestrækninger. Det er allerede seet S. 23, hvorledes Hoigrupperne langs Udkanterne af Revn Hede forlænge sig indefter langs de Veie, som maa antages at have krydset Heden, og lignende Forhold træffes andetsteds. Hvor der kun var en halv Mils Vei Hede at overvinde, betænkte man sig ikke paa at drage frem, som dette sees af Gravhøiene. Men Høirækken har her et eget

Præg; den er meget spredt, med kun enkelte Høie, ofte skilte ved store Mellemrum. Det er væsentlig det, at Høiene ligge fuldstændig paa Linie, der giver Tiltro til, at de betegne en Vei.

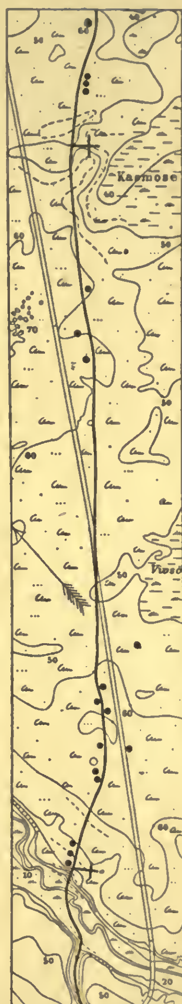

Fig. 22. Bur. Z 17.

Over Bur Sogn, der begrænses i Syd af Holstebro Aa, mod Nord af Damhus Aa, har der strakt sig en sammenmenhængende, fuldstændig jævn Hede- og Kjærflade fra Vand til Vand. Skraat hen over denne løber en tyndt besat Høilinie over $^1/_2$ Mil lang (Fig. 22). Den er næsten snorlige; thi ingen Naturforhold nødte til at gjøre en Afvigelse. Udenfor Linien ligge i nærmere Afstand kun 3 Høie samlede om et Vandhul. Hvorfra og hvorhen denne Vei gik, er det ikke vanskeligt at se. Mod Nord fører den lige mod den store Møborg Bakkeknude, der hæver sig strax hinsides Damhus Aa; den bærer en Mængde Gravhøie. Mod Syd peger den mod Bakkedragene syd for Holstebro Aa, hvor der ligeledes findes mange Høie.

Det eiendommelige Vanddrag Flynder Sø og Stubbergaard Sø sydvest for Skive danner en naturlig Hindring for Færdselen i en Længde af $1^1/_2$—2 Mil. Kun paa et eneste smalt Sted mellem Søerne, ved Søgaard, er der en naturlig Gjennemgang med fast Grund. Hertil sees det da ogsaa, at flere Forbindelseslinier førte sammen i Oldtiden, saaledes som det endnu er Tilfældet. Der ligger Gravhøie her, og gamle, dybe Veispor føre lige op til og ned fra dem. Ved Siden af løber Hovedveien fra Skive til Sevel.

Dette er et af de Steder, hvor det tydeligst kan sees, at Oldtiden allerede kjendte og benyttede nøiagtig det Veisted, som endnu bruges.

Østfor breder sig Hjelm Hede, og over den førte i Oldtiden blandt andre den i Fig. 23 fremstillede Vei. Det er en charakteristisk Oldtidsvei over Hede. Høiene ere faa og tildels skilte ved større Afstande; Veien er næsten uden Bøininger. For største Delen ligger denne Strækning endnu i Hede, og saa at sige overalt, hvor dette er Tilfældet, findes der et bredt Bælte af Veispor just ved og i Retning af Gravhøiene. Det er den ældre Vei, der nu er afløst af en snorlige Landevei; men den er ogsaa ældgammel, funden og fæstnet allerede i Stenalderen. Hvad der bestemte Linien, var de to store Moser, Kasmose og Vivsø, der ligge just østfor, og endnu nøiere var det vist den smalle Overkjørsel, der findes nordlig ved Kasmose, med en stor Lavning til den anden Side; ogsaa her findes Veispor. Fremdeles var det vel Overfartsstedet over Aaen mellem Flynder og Stubbergaard Sø (se Kortet nederst). Veisporene følge med Høiene helt ned til Bakkefaldet og ende i et bredt Bundt af dybe Spor. Vandløbet er smalt paa dette Sted, og der er faste Bredder. I de steile Bakker overfor aabner sig en Slugt, der danner en naturlig, god Kjørevei.

U 18—U 19.
Fig. 23. Hjelm Hede.

Over Vandløb.

Der er foran givet en Række Exempler paa, at Veilinier krydse mindre Vandløb, Ellebæk, Gryde Aa, Bækken

ved Møltrup, ved Rind og om Revn Hede. Der kunde nævnes mange andre Steder, og det er da klart, at mindre Vandløb ikke have dannet nogen Hindring for Færdselen. De gjøre det hellerikke i vore Dage, idet man paa flere af de nævnte Steder ligesom ofte ellers i Jylland kjører gjennem Vandet. Besværlighederne herved kunne ikke have været føleligere for Oldtidens Folk, saafremt da ikke Vandmængden var kjendelig større. Men at dette ikke var Tilfældet, kan vistnok netop sluttes af, at Bækkeløbene saa ofte sees at være krydsede.

Fig. 24.
Non-Tostrup.
P 17.

Man skulde jo frem paa disse Steder og brød sig da ikke om lidt Vand. Ved Non Mølle, mellem Hald Sø og Vedsø maatte man igjennem, idet de to Søer spærrede over en lang Strækning. Det er ganske det samme Forhold, som foran er omtalt ved Vanddraget Flynder-Stubbergaard Sø. Der fandtes her (Fig. 24 øverst) en Overgang for Linien mellem de to andetsteds omtalte Punkter, Møgelkjær (S. 16) og Tostrup (S. 44); Nutidens Vei løber paa samme Sted. Just hvor Non-Aaen, der fører fra Sø til Sø, begynder, og førend den træder ind mellem de steile Skraaninger, der følge dens Vei til Vedsø, fører en ret jævn Skraaning ned til den fra begge Sider. Aaen er vandrig, men smal. Strax mod Syd paa den første Høining laa tidligere 4 Gravhøie, og lidt længere fremme, paa Vranum Mark, sees en langstrakt Gruppe af 14 Høie. De ere alle blevne undersøgte med det Resultat, at det overveiende Antal, 11, indeholdt Grave fra Stenalderen; i en af disse Høie var der tillige Grave fra Bronze-

alderen, i 5 af dem var der tilføiet Grave fra Jernalderen. En af de andre Høie hidrørte udelukkende fra Bronzealderen, og een havde Grave fra alle tre Perioder. Gjennemgaaende indeholdt Høiene flere Grave, indtil 10.

Anderledes end ved de smaa Vandløb, der kunde gjennemvades af Mennesker og Dyr, maa Sagen have stillet sig ved de store Aaer. Om der ogsaa ved dem var Overfart, maa kunne sees paa det her studerede Omraade, der gjennemstrømmes af to af de største Aaer i deres nedre og bredeste Løb, og i en Længde af over 4 Mil.

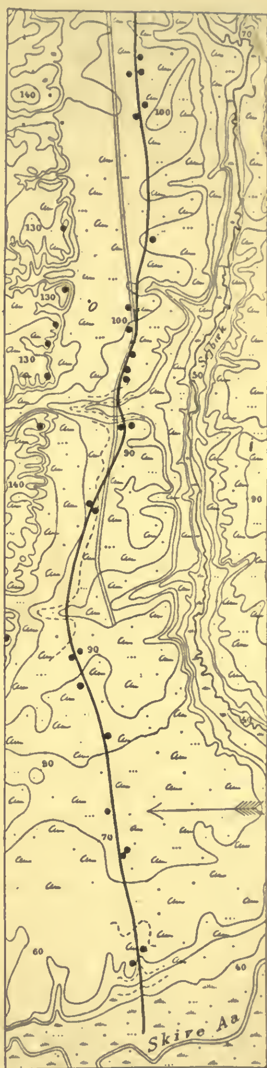

Fig. 25. Hagebro. T 17—T 18.

Ved Holstebro Aa er det klart, at der kun var Overfartssteder omkring ved Bur Kirke. Gravhøiene træde her sammen fra begge Sider i rækkevis Ordning tæt ned til Aaløbet. Antallet af Høie er dog ikke stort, og det synes da, at disse Overgange ikke have været meget søgte, vel nærmest kun for lokale Forbindelser. Væsentlig gik Færdselen indad mod Halvøens Midte, ad den store Vei nord for Aaen, og Vandløbet dannede en Afspærring. Endnu i vore Dage er det sparsomt med Overgange; først ved Skjærum Bro c. 2 Mil vest for Holstebro gaaer der Vei over, og dette er det eneste Sted mellem denne By og Nissum Fjord.

Skive Aa maatte derimod nødvendigvis krydses af Veie;

den deler Landet fra Nord mod Syd og overskjærer saaledes Forbindelsen mellem de vestlige Landskaber og Halvøens Midte; omgaaes sydpaa kunde den ikke; thi her laa de store, uveisomme Hedeflader, der fra Karup strakte sig mod Vest.

Tæt nord for Hagebro, der endnu er et Hovedveisted mellem Øst og Vest, idet Viborg-Holstebro Veien fører over den, tyder en langt fortsat, kjendelig Høirække paa, at der

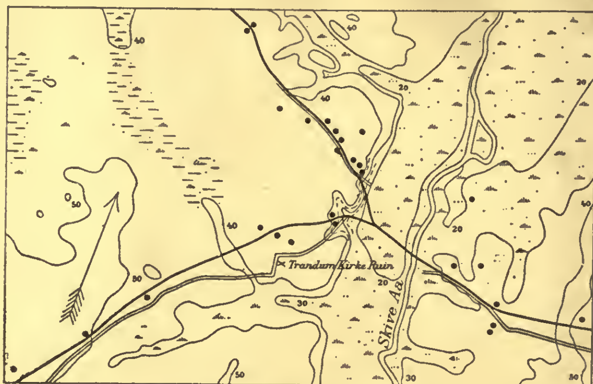

Fig. 26. Trandum. T 18.

var en Overgang. Den begynder, som Fig. 25 viser, helt ude ved Aadalen og løber østpaa midt over en jævn Hedeflade, hvor der ikke findes omliggende Høie. Maalet er den inderste Bund af en Slugt, og Linien fortsættes derefter atter midt over den fladere Strækning, der breder sig mellem Seibækken og en steilt affaldende Bakkerand mod Nord; som sædvanlig gaaer den indenfor Slugterne eller dog over deres inderste Del. Denne Veilinie kan følges østpaa, og man er fra den dreiet mod Syd, ad Mølgaard-Kolkur Linien, som foran er omtalt, S. 17.

Tydelig som Hagebro-Veien er øst for Aaen, kan den dog ikke med Sikkerhed paavises nærmest vestpaa. I saa Henseende er der mere tilfredsstillende Forhold $^3/_4$ Mil nordligere, ved Trandum, medens paa den anden Side Gravhøiene

her ikke tale saa tydelig ved deres Beliggenhed (Fig. 26). Østfra trække de sig fra det høie Bakkeland ned ad Skraaningen og tæt hen til Skive Aaens Dal, grupperende sig om en Indskjæring, der gav en jævn Nedkjørsel. Netop overfor, tæt ved Kirken, findes to lignende Slugter, der jævnt stigende føre lige op til Gravhøie, som følge langs de forskjellige Linier.

Om en tredie Hovedovergang over Skive Aa, nord for Dommerby Hede, er ovenfor talt, S. 22.

Høigrupper i Veilinien.

Paa mange af de foran meddelte Kort vil det sees, hvorledes der visse Steder omkring den formodede Oldtidsvei samle sig talrige Gravhøie, snart mere spredt liggende, snart i ringere Afstand fra hverandre, saaledes at de danne Grupper. Baade ved Vadestederne sees disse større og mindre Samlinger af Høie, saaledes navnlig ved Ellebæk, Albæk-Bro og Aistrup Gaarde, og lignende træffes ved de længere Veistykker, som ved Mølgaard-Kolkur og Havredal-Dollerup, ved Rind-Veien og paa Dommerby Hede. Høigruppen er en bestemt og særskilt Formation. De spredt og enkeltvis liggende Høie, der betegne den fortsatte Veilinie, gaa hist og her over i Gruppen, og hinsides denne begynder atter Høirækken.

En udpræget Gruppe findes ved Herup i Dybe Sogn, lige vest for og i Fortsættelse af den foran omhandlede Vei i Lomborg Sogn, S. 13 flg. Det er en af de smukkeste Høigrupper i Landet, der oprindelig har talt henved 20 nær hverandre liggende, store Høie, af hvilke de fleste endnu ere velbevarede; 4 af dem ere fredlyste. Paa Overdelen og paa Toppene af en Banke i Sevel Sogn, nær syd for Byen, findes en tæt Gruppe af ligesaa mange store og mindre Høie, der dog nu for største Delen ere udjævnede eller ilde medtagne; den krydses af en af de Veilinier, der løbe sammen til den vigtige Passage mellem Flynder- og Stubbergaard-Sø, som foran er omtalt, S. 36 flg.

Den her, i Fig. 27, fremstillede Gruppe ved Borbjerg,

østlig for Holstebro, er forstaaelig i hele sin Dannelse. Situationen er den samme, som foran er skildret for den vestlige Fortsættelse af Veien; Linien er ført just ved Foden af Bakkerne, hvor der er jævn Grund, men udenom den store sandede Flade, der breder sig langt sydpaa til de store Aaløb. Kommende vestfra, fra det nærliggende Overgangssted ved Albæk-Bro, styrer Veien, betegnet ved enkeltvis liggende Høie, lige ind mod en talrig Gruppe af store, lyngklædte Høie, der trods al Ødelæggelse endnu byde et sjældent Syn.

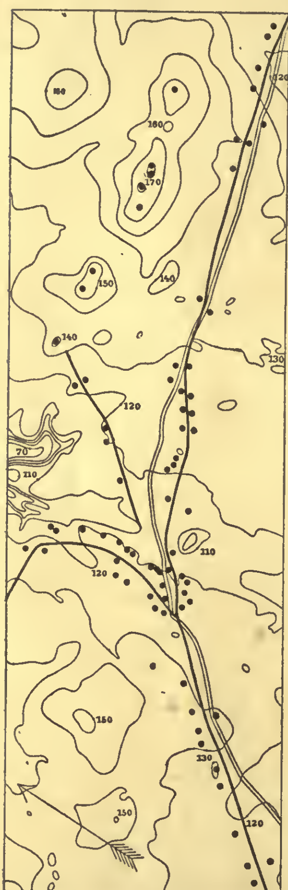

Fig. 27. Borbjerg. V 17.

Man faaer strax det Indtryk, at Høiene ligge fordelte i to buede, dog ingenlunde regelmæssige Rækker tilhøire og tilvenstre, medens andre ligge i Midten efter hinanden; mellem disse sidste og Siderækkerne er der rummelig Plads. Det synes, at Veien har delt sig, hvad de paafølgende Høilinier bekræfte.

Tages først Veien tilvenstre, da ligger forrest tilvenstre en betydelig Høi, over 3 M. høi, men stærkt afgravet over Side og Top, en lille, velbevaret Høi og derefter en større ogsaa i god Tilstand, begge fredlyste. Tilhoire har man Midthøiene i Gruppen, 2 M. høie, men begge stærkt forstyrrede, og derefter 4 tæt sammenliggende Høie, kun de to nordligste velbevarede og fredlyste; de ere over 2 M. høie.

Veien maa nu have ført nordpaa langs 7 Høie, der ere

mindst 2 M. høie; kun een af dem er velbevaret, de øvrige forstyrrede paa forskjellig Maade. Linien bestemtes af, at der her var jævn Grund, men en Sænkning strax imod Øst udgaaende fra dybe Indskjæringer nordpaa, og utvivlsomt forte denne Vei videre mod Nord til det sidste Høiomraade i denne Retning, ved Holmgaard Sø.

Søges der tilhøire i Gruppen, syd om Midthøiene, kommer man forbi 5 Høie, der ligge nær tilhøire. Den første er over 2 M. høi, fuldstændig bevaret og fredlyst; den næste har omtrent samme Høide, men er afgravet i Siden. Derpaa kommer en lille Høi, paa knap 1 M., udgravet i Midten, og saa atter en velbevaret og større, 2 M. høi, og umiddelbart herved en ganske lille Høi.

Veien løber nu ud fra Gruppen mod Øst. Strax tilhøire har man en middelstor, dog ganske forstyrret Høi foran et stort, vandrigt Hul, og derefter følger en sædvanlig Veirække med middelstore og smaa Høie, af hvilke 5 ere fredlyste. Den

Fig. 28. Tostrup, Almind Sogn.

videre Fortsættelse af Veien fører norden om Feldborg-Fladen, som dette andetsteds skal omtales, S. 50.

Gruppen ved Borbjerg er da, som det oftere sees, f. Ex. ved Smedevad og ved Albæk Bro, S. 8 flg., dannet om et Punkt, hvor flere Veie stødte sammen. Paa andre Steder ligge Høiene derimod i flere, mere eller mindre klart fremtrædende Linier, som dette er omtalt ved Aistrup og ved Mølgaard-Kolkur Hoiene (S. 11 og 17), og Komplexet maa da antages at være fremkommet om jævnsides forende Veie.

Et godt Exempel herpaa haves i Høigruppen ved Tostrup i Almind Sogn. Kommende nordfra, ad den langs Møgelkjær, forbi Non Mølle og Vranum-Høiene efterviste Oldtidsvei (S. 38), har man hele Gruppen for sig, som det sees i Fig. 24. Der tælles 26 Høie. I omstaaende Billede, Fig. 28, vises Gruppen fra den modsatte Kant; dog træde kun de endnu lyngklædte Høie tydelig frem, medens de øvrige, der ere mere eller mere udjævnede og tillige dyrkede som Mark, ere mindre kjendelige. Hellerikke have de fleste af dem oprindelig været af betydeligere Høide. De endnu velbevarede hæve sig 2—3 M.; kun to ere større, indtil 4 M.

Der gaaer nu to lige trukne Veie gjennem Gruppen, som det sees af Kortet. Men dette er det ikke, som vækker Formodningen om, at noget lignende var Tilfældet i Oldtiden. Synet af selve Stedet, med den langstrakte Høigruppe, gjennem hvilken der fører aabne Bælter, kan ikke undlade at vække Forestillingen om, at her løb Veie, omtrent som dette er angivet paa Kortet. Der lagdes Høie paa begge Sider af det første Spor, som førte over Fladen; derefter blev der holdt udenom Rækken, og nye Høie tilføiedes udenfor, og saaledes paany. I hvert Fald synes Antagelsen af en saadan successiv Dannelse, at give en tilfredsstillende Forklaring af hele den Formation, der sees baade her og ved mange andre Høigrupper. Ved Udgangen af Komplexet samle Veiene sig atter for i en enkelt Linie at føre ved Foden af Banken hen langs spredt liggende Høie.

Gjenveie, Hulveie, Kjøreveie.

Fra Fremlæggelsen af Iagttagelserne paa saadan Maade, at de kunde afgive Bevis for, at der ved Gravhøiene førte Veie, er Fremstillingen efterhaanden bøiet over til at forudsætte dette som bevist. Det kan vel hellerikke efter det fremsatte være tvivlsomt. Høienes Forhold indbyrdes, til de forskjellige Terrainformer, der foran ere betragtede hver for sig, til de ældgamle Veie, og fremdeles Høienes Antal under disse Forbindelser frembyde visse ofte tilbagevendende Træk, der kræve en Forklaring. Og ingen anden fælles Aarsag, der fyldestgjørende forklarer disse konstante Forhold, vil kunne findes end den, at Gravhøiene lagdes ved Veilinier.

De laa ofte ganske tæt og umiddelbart ved Veiene. Dette sees allerede af den almindelig forekommende Sammenstilling af to Høie, der ikke ligge ganske tæt sammen, men i nogen Afstand og baade netop i og paatværs af den Veilinie, der bestemtes ikke efter det enkelte Høi-Par, men efter de foran og bagved liggende Høie. Fremdeles ere Høiene paa kortere Stykker sammenstillede i to Rækker, saaledes at der mellem dem er efterladt et Rum af temmelig ensartet Bredde; endelig findes der i de større Grupper en mere eller mindre gjennemført Anordning i tre Rækker.

Ogsaa ellers paatrænger det sig ofte bestemt, at der maa have været den nøieste Forbindelse mellem Vei og Høie. De følge med helt ned til det eneste mulige Overgangssted, de ligge yderst ved Slugten, hvorigjennem Veien maa antages at have gaaet, umiddelbart ved en Gjennemgang, nede i Lavningen, ganske tæt ved Vandløbet og paa Skraaningen af Banken. Havde Gravhøiene kun ligget i Nærheden af Veiene, men ikke umiddelbart ved dem, da vilde de ikke være stillede saaledes; de lange, næsten snorlige Linier vilde ikke vise sig, og det vilde overhovedet ikke være muligt at erkjende Veirækkerne.

Men fuldstændig Regelmæssighed og Symmetri findes intetsteds. Ofte vil det ikke kunne bestemt paavises, hvor

Veien gik gjennem den store Gruppe eller mellem et mindre Antal af Høie. De Linier, der ere afsatte paa de her meddelte Kort, vise da ogsaa i Almindelighed kun den omtrentlige Plads for Veiene. Det fremgaaer af alle Grupperingerne, at der ikke tilsigtedes Regelmæssighed og ikke arbeidedes efter Plan. Det Hele er fremkommet efterhaanden, som det naturlig maatte forme sig, naar nye Gravhøie tilføiedes langs Veilinien ved Siden af og mellem de ældre. Gjennemgaaende har Veien vistnok ogsaa bugtet sig langt mere end de paa Kortene indlagte Linier, vel som Hedesporene nutildags, snart rent tilfældig, snart under mangehaande Smaahensyn. Ogsaa dette har bidraget til, at Gravhøiene fik en mere uregelmæssig Stilling; men naturligvis undvige saadanne Enkeltheder al nøiere Undersøgelse.

Veibredden, som den angives af Høi-Par, af skraat for hinanden liggende Høie og af de større Sammenstillinger, er temmelig vexlende; ofte findes dog en Bredde af omkring 30 M., og hvor den er enten noget større eller noget mindre, vil der dog findes at være passende Plads for en smal, eller oftest for en bred Vei, saaledes som Oldtidens Færdselslinie snarest maa tænkes. Den saa vel ud som vore Dages naturlige Veie over Hederne, der snart, og da navnlig hvor der i en større Bredde tilbyder sig lige god og bekvem Grund, udvide sig til et bredt Bælte med Spor ved Spor, snart, hvor Forholdene anbefale det, og især paa vanskeligere Skraaninger, trække sig sammen til en eller to Linier. Mangt et Sted, hvor Høiene spredes og Linien saaledes kun usikkert kan angives, har der vel paa en Strækning været en Deling af Veien, som det endnu findes ved Sporene i Heden. Den bøier af for Smaaforhold i Jordfladen, eller der søges en Vinding ad Gjenvei. Dette har vistnok spillet en betydelig Rolle. Et stort Exempel herpaa sees ved den foran omtalte Hovedvei (S. 25 flg.), der danner en Vinkel ved Kilen for at gaa til den ene Side mod Vest, til den anden mod Syd. Indenfor Vinklen ligge talrige Gravhøie enkeltvis eller i Grupper

spredt ved Vadesteder og mellem dem. De angive utvivlsomt forskjellige Gjenveie for den noget længere Alfarvei nordenfor. Under mindre, men ganske tydelige Forhold sees en Gjenvei til den ovenfor beskrevne Veistrækning ved Mogelkjær. Syd for den tæt Høi-fyldte Bue over den flade Jord ved Kjæret strækker sig, sønden om Karup Krat, over Agerskov og op imod Hellerup, en Linie af spredte Høie over en noget bakket, men kortere Strækning. Mellem de to Linier er der vanskeligt Bakkeland.

Det er et staaende Træk, at der ved Overgangen mellem Høide og Lavning findes en jævnt skraanende Slugt, hvorigjennem Veien maa antages at have gaaet. Veirækken følges tæt hen til det Sted, hvor Slugten aabner sig; ikke sjælden betegnes Nedfarten af en ensomt liggende Høi, og endnu fører ofte en Vei gjennem samme Indsænkning. Exempler herpaa ville findes ovenfor. Saadanne Punkter have i meget væsentlig Grad ledet og støttet Eftervisningen af de gamle Veie, og naturligt er det, at de ere blevne søgte, eller at de ligefrem have været Maalet, hvortil Linien blev ført. De lange, svagt og jævnt skraanende Indskjæringer afgive gode, fuldt færdige Hulveie.

Som paa disse Steder findes det overalt at være tilsigtet, at baade Veien som Helhed og dens enkelte Afsnit skulde have den jævnest mulige og helst ganske flad Grund. Der er Punkter, hvor Linien har gjort en Bøining af Hensyn til en ganske ringe Bevægelse i Jordfladen (S. 29, 32). Dette kan vel kun have havt Betydning for Kjørsel. For Kvægdrift har det ikke i samme Grad været nødvendigt, og for Ridning maa det have havt lidet at sige. Desuden have disse Linier ikke fra først af været bestemte til at tjene som Rideveie; de gaa nemlig, som det nedenfor skal vises, tilbage til Stenalderen; men Hesten var her i Landet ukjendt eller i hvert Fald kun lidet anvendt forud for den egentlige Bronzealder. Der sees saaledes ikke rettere, end at det kan antages, at der kjørtes paa disse Veie med

Oxevogn. I Virkeligheden er der intet Sted langs alle de Veie, der ere fundne ved Hjælp af Gravhøiene, hvor man ikke nutildags kan komme frem tilvogns.

Det skulde da være den bløde Engbund, navnlig langs Vandløbene. Oftest sees imidlertid Overgangsstedet at være valgt med Skjønsomhed, saaledes at der er fast Grund helt ned til Aaløbet; men Steder med blød Bund have ikke kunnet ganske undgaaes. Der har da maattet træffes særlige Foranstaltninger for at bringe Dyr og Vogne over, hvis Stedet i Oldtiden var ligesaa blødt som nu, hvad der ingenlunde er givet. Umuligt er det hellerikke, at Stedet var gjort mere farbart ved paalagt Greneværk o. lign. At paavise dette ved en Gravningsundersøgelse lader sig ikke ret vel gjøre, og tilfældig er der hidtil ikke kommet noget for Dagen herom. Antetsteds er der dog, kun rigtignok under noget usikre Forhold, truffet en Vei-Opfyldning i Mosegrund med Fund fra Stenalderen, og fra den senere Oldtid kjendes der egentlige Veianlæg over Moser[1].

Det skal endnu siges, at der i de her omhandlede Egne findes paa de mest afsides Steder Spor af Veiarbeide, der synes at falde udenfor al Historie; men intet af dette findes i Oldtidens Veilinier. Der er ved disse ikke truffet nogetsomhelst Tegn til, at der skulde være foretaget noget Jordarbeide.

Veinettet.

De i det foregaaende omtalte Vei-Stykker og enkelte Punkter og mange andre lignende, bestemte paa den foran angivne Maade, samle sig for en Del til længere Linier. En anden Del er kun Brudstykker, der ikke kunne bringes i Forbindelse med det øvrige. Men at der skulde i den tidlige Oldtid være fæstnet et fuldstændigt Veinet, og at dette skulde være saaledes afmærket med Gravhøie, at det overalt

---

[1] Hans Kjær, i Aarb. for nord. Oldkynd. 1901, S. 53.

kunde eftervises, det lod sig ikke vente. Meget mere maa det undre, at overhovedet noget kan sees og saa meget.

Hvis alle Nutidsveie udslettedes og man efter Bygningerne skulde finde de Veie, der havde ført imellem dem, da vilde man have en Opgave af lignende Art som den, der her har foreligget. Der vilde med største Sikkerhed kunne trækkes udstrakte Linier; men Afbrydelser vilde ogsaa fremkomme, og der vilde være mangt et Sted, hvor man vel kunde føle sig tilskyndet til at knytte Forbindelsen, men dog undlod det, fordi der manglede Støttepunkter i Monumenterne og i Naturforholdene. Saaledes er det ogsaa med Oldtidsveiene; meget maa idetmindste foreløbig efterlades som Brudstykker. Veinettet vil kun for en Del kunne vise sig, dette tillige, fordi det kun er et Udsnit af Landet, der hidtil er behandlet.

Fra Vesterhavet syd for Bovbjerg følges en c. 14 Mil lang Vei ind i Landet. Den løber først ret østpaa til Kilen ved Limfjorden og derfra mod Syd og Sydøst til Holstebro-Fladen, bøier saa imod Nord til Partiet syd for Stubbergaard Sø og gaaer sluttelig mod Sydøst ind til Halvøens Midte, vesten om Alheden. Denne store vestlige Vei, som den kunde kaldes, optager flere kortere Sidelinier, og navnlig mødes den syd for Stubbergaard Sø med en forgrenet, nordfra kommende Vei, der kan følges et Par Mil. Det Hele synes at danne et fuldstændigt og klart Veinet, der forbandt Landskabet nord for Holstebro Aa og vest for Skive Aa med Halvøens Midte.

Syd for Holstebro Aa hører kun en smallere Landstrækning til det undersøgte Omraade. Tværs over Aaen synes Forbindelsen, som omtalt, kun at have havt ringe Betydning. Det maa da være begyndende Veie, der vise sig i de Høirige Strækninger i Idum og Nørre Felding Sogne; utvivlsomt fortsattes de mod Sydøst ind imod Midten af Halvøen.

Vest for Viborg sees der at være et vigtigt Midtpunkt for hele denne Del af Halvøen, idet talrige Veie samles om-

kring Hald Sø for at føres videre sydpaa østen om Alhede. Herhen pege sammen dels flere nordfra kommende Veie, fra Strækningerne mellem Skive Aa og Hjarbæk Vig, dels en vidtstrakt Vei østfra. At der har været videre Forbindelse indtil Østkysten, kan vistnok antages.

I Hovedsagen synes altsaa Veiene paa det undersøgte Omraade at vise, hvorledes Forbindelserne fra alle Sider søgte ind til Midten af Halvøen. Men desuden ere sikkert mange af de kortere Linier at opfatte som særskilte Forbindelser mellem mindre Omraader.

Veienes Forløb sees at være fuldstændig naturmæssigt. Saavidt muligt holde de sig til flade Strækninger og undgaa Bakkelandet. Tydeligst sees dette ved den vestlige Vei, der ligger just ved Foden af Bakkelandet nord for Kron- og Klosterhede, langs hen ad Fladen ved Holstebro Aa og i en Bue ovenfor Feldborg-Fladen, atter ved Foden af Bakkerne. Overhovedet findes ingen længere Linie, der ikke for en væsentlig Del er ført over flad Jord; kun hvor der var saadant Terrain, kunde Veie fremkomme. Det var da Terrain-Lettelser, der fremkalde Veiene.

Men ligesaa meget var det Terrain-Hindringerne. At den vestlige Vei dannedes, beroede paa, at den udstrakte Hedeflade spærrede til den ene Side og Bankerne til den anden; de jævnsides indskydende Slugter afstak en bestemt Linie, udenfor hvilken man var nødt til at holde sig. Vadestedet, Snævringen og den bekvemme Hulvei tvang Færdselen sammen til bestemte Punkter, og den ufremkommelige Aadal hindrede, at den spredtes.

Naturbegunstigelser og Naturhindringer vare i lige Grad Betingelser for Fremkomsten af faste Veie. For Spørgsmaalet om Veienes Oprindelse og den ældste Veidannelse ere de jydske Oldtidslinier af enestaaende Betydning; der er næppe hidtil fremdraget noget positivt Stof, der har et lignende Værd i denne Sag.

Hvor de nævnte Betingelser mangle, kunne Veiene ikke

paavises. Saaledes over den store Strækning fra Thiele Sø vestpaa til Hjarbæk Vig og Viborg Søerne og sydpaa til Nørreaa Dalen; saaledes ogsaa over hele den Kreds, der dannes af Mønsted, Daubjerg, Fly og Vroue Sogne. Det første af disse Omraader er lavere gjennemskaaret, med mindre Bakker vexlende med Lavning og Mose; det sidste er mest stærkt bakket, med Høider og Dale i stor Form. Gjennem saadant Terrain kunde den store Færdsel ikke søge sin Vei; den manglede de aabne, jævne Flader, der behøvedes, for at Veie kunde fæstne sig. Og hvor der paa de nævnte Strækninger eller andetsteds, hvor Veie ikke kunne paavises, som f. Ex. syd for Thiele Sø, er mere fladt og aabent Land, der mangle Vandløb, Snævringer og langstrakte Slugter, disse Hindringer, der ogsaa vare Betingelser for, at Veie kunde fremkomme.

En Forudsætning var det naturligvis ogsaa, at Egnen var stærkere bebygget. Men saaledes var det paa de sidstnævnte Omraader, hvor Gravhøie findes endog i meget betydeligt Antal. Hvor dette derimod ikke er Tilfældet, hvor Gravhøiene ere faa og meget spredte, navnlig i Udkanterne af de mere bebyggede Strøg, kan der ikke paavises Veie. Saaledes hellerikke i Kystegnene nærmest Limfjorden, hvor der ikke kunde blive en gjennemgaaende Færdsel.

Men for lokale Forbindelser, fra Bygd til Bygd, kunde der dog have været Veie paa Omraader af den her omtalte Art. Og virkelig spores der hist og her Rækker og Striber af Høie, der kunne opfattes som Minder herom. Men tyndt besatte ere de, kun usikkert lade de sig følge og ikke over længere Strækninger, Alt som det maa være, fordi Betingelserne for den fastere Formning manglede. Et charakteristisk Exempel herpaa findes ved Foulum Hede mellem Thiele Sø og Nørre Aaen. Til en vis Grad ligge Høiene her i Rækker, der mødes under Vinkler; og der er intet i Terrainforholdene, der kan have fremkaldt dette. Der er ret jævnt Land paa dette Strøg, hvad der maa have begunstiget Vei-

dannelsen; men bliver Terrainet mere gjennemskaaret, da svinde selv disse svage Antydninger.

Oldtidens Veie forlodes ikke i senere Tider, som dette er foran seet paa mange Steder. Allerede i Stenalderen fæstnedes nogle af de Linier, der endnu i vor Tid benyttes; mange af de Veie og Gjennemgange opdagedes, der endnu ere vigtige Veisteder. At dette ikke beroer paa tilfældige Sammentræf, men skyldes en Tradition, maa fremgaa af, at mange Kirker ligge umiddelbart i de nu paaviste Oldtidslinier. Den vestlige Vei berører saaledes Lomborg, Rom, Fabjerg, Asp og Meirup Kirker, og de øvrige Kirker i de gjennemskaarne Sogne ligge paa Rækken i ringe Afstand fra Veien. Paa selve Kirkegaarden findes der Gravhøie ved Rom, Fabjerg og Meirup. Af andre Kirkepladser, der skjæres af Oldtidsveie, kunne nævnes Eising, Rønbjerg, Sal, Sevel, Ølby, Bur, Nørre Felding samt Resen i Lysgaard Herred. Dette afgiver en vigtig Støtte for Bestemmelsen af de gamle Veilinier.

Paa den anden Side giver det et Bidrag til Forstaaelsen af Kirkernes Beliggenhed og af visse andre Forhold. Det er væsentlig paa den vestlige Halvdel af det undersøgte Omraade, i de magre Egne, hvor der ikke er dannet Landsbyer, at der sees et nøie Forhold mellem Kirke og Vei. Det er, som havde Bebyggelsen i disse Egne, dengang da Kirkerne opførtes, endnu samme Art, som da Høiene reistes. Man holdt sig til den gamle Grund og vedblev at bo spredt.

Østpaa i Bakkelandet, paa de bedre Jorder, hvor der findes Landsbyer, falde Kirkepladserne ikke saaledes sammen med Oldtidsveiene; men et vist Sammenhæng kan dog erkjendes. Ved Rind, Brandstrup, Vindum og Bjerring ligge Byer og Kirker i Bakkelandet snart ovenfor Oldtidsveien; umiddelbart ved denne ligger kun den nedlagte Falborg Kirke. Her havde altsaa Bebyggelsen, da Kirkerne reistes, trukket sig bort fra Oldtidens Omraade op i Bakkerne, til den bedre Jord.

Ogsaa andetsteds her østpaa ligge Kirkerne ikke just, hvor Høiene ere grupperede, men mere centralt paa det naturlig afgrænsede Omraade, der danner Sognet, saaledes f. Ex. ved Almind, Vinkel, Romlund og Lysgaard. Der var her mellem Høienes Tid og Kirkernes Opførelse foregaaet en Udvikling, som ikke spores vestpaa. Bebyggelsen var nu knyttet til andre Steder end dem, hvorpaa Høibyggerne færdedes og boede.

Bebyggelsen, Tidsforhold.

Som Regel findes der Høie udenfor Veilinien, i dens nærmere Omgivelser. Der kan være faa eller flere, og snart mere tætliggende, snart ganske spredte. Oftest sees det, at den sluttede Række opløser sig i en Stribe af spredt liggende Høie for atter længere fremme at samle sig i Linien. Det skulde siges, at Høiene i alle saadanne Tilfælde danne et Slags ydre Tilbehør til Veilinien og til Gruppen ved Vadestedet, eller at de træde i Stedet for den sluttede Række. Nogen Forskjel spores der efter Terrainets Art. Om den tæt fyldte Række paa de bedre Jorder findes oftest en Del vedliggende Høie; om den tyndt besatte Linie over Hedeflade derimod faa eller ingen. Exempler paa de her nævnte Forhold ville findes paa de foran meddelte Kort.

En staaende Regel er det dernæst, at hvor Veilinien løber tæt eller nær ved et sammenhængende Bakkeaffald, dér ligge flere eller færre Gravhøie oppe paa Høiderne. Saaledes sees det paa Kortet over Veien ved Møgelkjær S. 16, ved Seibækken S. 39, ved Borbjerg S. 42. Men overhovedet er dette almindeligt og træffes næsten overalt, hvor Terrainforholdene give Anledning dertil — saaledes navnlig i Ramme, Meirup og Sevel Sogne. Det paatrænger sig da, at der er en vis Forbindelse mellem den lavere liggende Veirække og de spredte Høie paa Bankerne; disse sidste ere et Slags ydre Tilbehør til Veirækken.

Fremdeles sees det af og til, at der i nogen Afstand

fra en Veilinie, i et Høidedrag eller paa en særskilt Bakkeknude, ligger en større Høigruppe. Det er som en fyldigere Udvikling af den sidst omtalte Formation, kun ændret efter Forholdene, idet en mere isoleret, afrundet Høide træder i Stedet for den lange, jævnsides liggende Bakkekant. Et Slags Mellemled danner den langstrakte Gruppe paa Høiden strax nord for Veien i Vindum Sogn, der er vist i Kortet foran S. 29. Et udpræget Exempel giver derimod det i Fig. 29 fremstillede Parti fra Grænsen mellem Elsborg og

Fig. 29. Elsborg. O 16.

Vindum Sogne. En smuk Veilinie løber midt henigjennem en smal Tunge, der begrænses mod Nord af den udstrakte Vandet Mose, mod Syd af en lang, snæver Indskjæring. Strax mod Syd laa en nu ødelagt Høigruppe paa Bakkeflade. Yderst ved Bakkens nære og steile Affald mod Nord ligger en Høi ved en Indsænkning, der kan have givet en god Vei nedad, og just forneden er der en smal Overgang med fast Grund, medens der til begge Sider er bred og vaad Lavning. Man synes her, gjennem de anførte Enkeltheder, at kunne nøie paavise Forbindelsen mellem Høigruppen og Veilinien. I Levring Sogn, snart sydpaa, findes en større, isoleret Høigruppe paa Bakkeflade. Nutidens Vei fører hen igjennem den, og tæt ved sees dybe Veispor i Skraaningen; det er, som hørte de til Høigruppen, og de pege lige ned mod Overkjørslen over den ellers vanskelig

passable Levring Bæk. Saadanne isolerede Høigrupper i Nærheden af en Veilinie træffes saa ofte, at der er Grund til at antage, at de vare knyttede til den.

Det kan da, som her fremsat, erkjendes, at der udenfor Veiene ligge Høie, dels spredte, dels i Grupper, der havde en vis Forbindelse med Veiene. Men desuden findes der baade spredte Høie og Grupper, der ikke sees at være knyttede til Veie, og saaledes ere, som strax foran udtalt, Forholdene over mange, store Strækninger.

Altsaa var det ikke ufravigelig Skik at lægge Gravhøiene ved Vei. Naar det skete, var det ikke for at hædre den Døde, idet Mindehøien saaledes blev seet af de Veifarende, ikke fordi Skik og Brug krævede, at Liget skulde føres til dette fælles Gravsted, ikke fordi denne Plads betragtedes som hellig, eller hvilken anden lignende Grund der nu kunde udtænkes. Veirækken maatte i saa Fald kunne erkjendes overalt, i alle Egne eller dog oftere, end det er Tilfældet.

Men en Grund maa der dog have været; thi Gravhøienes Talrighed ved Veilinierne er iøinefaldende. Ja! Lad det Spørgsmaal først blive besvaret, hvad der gav alle de øvrige, enkeltvis spredte eller gruppevis ordnede Høie deres Plads. Om man gjennemvandrede nok saa mange Strækninger i det indre Jylland og nok saa ofte saa denne Vexlen af Strøg, hvor Høiene findes i Mængde, med andre, hvor de mangle, af Steder, hvor de kun ligge enkeltvis, med andre, hvor de sees overalt, hist og her tæt samlede i Grupper, man vilde dog ikke finde andet Svar end, at Høiene have saaledes faaet deres Plads, fordi Menneskene boede saaledes. Dette forklarer ganske Gravhøienes Fordeling over Landet.

Saa kan det vel hellerikke være andet end, at Veihøiene have faaet deres Plads, fordi man boede ved Veien. Den som havde sit Hus ved Veikant, reiste Gravhøi dér; boede man paa Bakken i Nærheden, blev Høien hvælvet dér, og havde man sit Bo langt borte fra Færdselsvei, saa gravlagdes ogsaa den Døde ved Hjemmet.

Heraf følger, at Gravhøiene oplyse om Bebyggelsen; et fuldstændigt Høikort er tillige et fuldstændigt og nøiagtigt Bebyggelseskort. Det viser, hvilke Egne der dengang vare befolkede, og om der var mange Mennesker eller faa. Det angiver den forskjellige Bebyggelsesform. Der er den velbefolkede Bygd, som strækker sig vidt, de Steder, hvor en lille Kreds af Mennesker havde skudt sig frem i ellers ubeboede Strækninger, de Pletter, som endnu kun vare opsøgte af ganske faa. Det sees, at der hist og her, hvor de større Høigrupper findes, var en fastere Bosættelse for flere Mennesker. Og endelig sees det, at man, hvor der fandtes Veie, slog Bo ved dem. Som i vore Dage skabtes Bebyggelsen af Veien. Hvor der alt var Folk, kom flere til; der blev strøgvis en næsten sammenhængende, langstrakt Bebyggelse langs Veien, og da navnlig ved Knudepunkterne, ved Veidelinger, ved Vadesteder og i Snævringer. Næsten seer det ud som den allerførste Begyndelse til en Bydannelse. Men tydelig viser dog Gravhøienes Fordeling i det Hele og deres Antal paa de enkelte Steder, selv i de største Grupper, at man boede spredt i Bygd og ikke i sluttet By[1].

Men hvor laa Boligerne? Det var maaske i større Afstand fra Høiene? Foran er det fremsat, at Gravhøiene i mange Tilfælde maa antages at have ligget umiddelbart ved Veien. Der er, som just bemærket, intet end selve Veien, der kan have bevirket dette. Det maa da vel have været, fordi Boligen stod her. Og lagdes Høiene i disse Tilfælde umiddelbart ved Huset, saa var dette vel det almindelige Forhold. Selv i de tætteste Høigrupper er der altid nogen Plads tilovers. To eller tre Høie kunne vel ligge umiddelbart med Fod ved Fod, men saa er der dog Plads omkring dem. Det er, som var Rummet mellem Høiene bestemt til noget. Der er ofte i en Høigruppe en lille aaben Plads,

[1] Hermed skal der intet være udtalt om, at der var en fuldstændig fast Bosættelse og ikke en periodisk Omflytten indenfor visse Omraader. Dette lader sig endnu næppe afgjøre ad archæologisk Vei.

eller Høiene ligge nogenlunde i Halvkreds eller Kreds; hele det uregelmæssige i Anlæget synes at tyde paa, at der var noget, hvorefter man rettede sig, og det var vel Boligerne. Men det skal dog ingenlunde hævdes, at det ganske nære Forhold mellem Høi og Hus altid er blevet fastholdt. Under et eller andet Hensyn kan Høien være bleven lagt i nogen Afstand; en Høining eller Bakke kan være valgt, fordi det var en smuk Plads o. lign. I et saadant Forhold vil der altid være en vis Bevægelighed.

Nu vilde det sikkert nok være ønskeligt, om der ved Gravning kunde føres Bevis for, at Boligen laa ved Høien. Nogle Forsøg ere i de sidste Aar gjorte, men meget begrænsede og uden Resultat. Dette kan dog ikke undre. Afseet fra den ældre Stenalder er det egentlig kun fra en vis Del af Jernalderen, at der kjendes større Ophobninger paa Bopladser og Hyttetomter. Derimod er der iagttaget yderlig lidt herom for den yngre Stenalders og for Bronzealderens Vedkommende, hvad der maa være Vidnesbyrd om, at denne Side af Livet dengang kun efterlod sig ringe Spor. Og just fra disse Tidsrum hidrøre Gravhøiene paa det her undersøgte Omraade.

Dette er nemlig det mest paafaldende ved det her forelagte Stof, at det beviser, at allerede Stenalderens Folk havde faste Færdselslinier og et vidtforgrenet Veinet. Ganske nye Forestillinger vindes heraf om Befolkningens Talrighed, om Samkvem og Handel. Men at Veiene virkelig ere dannede i saa fjærn en Tid, vil være utvivlsomt efter, hvad der foran paa flere Steder er meddelt om Gravhøienes Tid, og hvad der iøvrigt vides herom. Fra mange Strøg kjendes en Del Fund, og flere Høigrupper ere fuldstændig undersøgte. Overalt er Hovedmassen af Fundene fra den yngre Stenalder og en stor Del fra Bronzealderen; hertil føie sig nogle faa fra Jernalderen.

Veiforbindelserne ere da først og fremmest Sten- og Bronzealderens, og Hovedmassen af samtlige Gravhøie fra

det hele Omraade hidrører fra samme Tidsrum. Der er optalt c. 7500 Høie. For ca. 390 haves Oplysninger om deres Tid. Fra Stenalderen ere c. 170, fra Bronzealderen c. 140; c. 60 have indeholdt Grave fra flere Tidsrum, derimellem altid enten Sten- eller Bronzealderen og for den langt overveiende Del alene disse, men ikke Jernalderen. Kun c. 20 Gravhøie tilhørte udelukkende Jernalderen, hvortil komme 4 Gravpladser under flad Mark. Gravminderne fra Jernalderen maa antages endnu for største Delen at skjule sig under Jordfladen. Hvad Gravhøiene oplyse, gjælder Sten- og Bronzealderen.

Forholdet til Naturen.

Naar Høikortet tillige er et Bebyggelseskort for Sten- og Bronzealderen, vil det i en og anden Retning kunne vise, hvorledes Befolkningen forholdt sig til Landets vexlende Jordbund og til Naturen i det Hele. Ogsaa vil det kunne give nogen Oplysning om de daværende Naturforhold.

Til det undersøgte Omraade høre store Strækninger, der endnu i vor Tid tiltrods for den almindelige Opdyrkning og Beplantning kunne betegnes som Hedeflader. Over det Indre af disse mangle Gravhøiene eller findes dog kun i ganske ringe Antal. Fladen skiller sig i Almindelighed med Hensyn til Høienes Forekomst og Antal saa bestemt fra Bakkelandet, at det er ganske klart, at Bebyggelsen som Regel undveg disse Strækninger. Grunden hertil kan alene have været, at der dengang idetmindste for største Delen var Hede ligesom nu.

Tydeligst træder dette frem ved de større Flader, Alheden, Strækningen mellem Karup og Hodsager, og Klosterheden. Gravhøiene ligge i Veirækker udenom Fladerne og sprede sig ind over Udkanterne; men det Indre er næsten uden Høie. Ogsaa ved alle de mindre Hedeflader er det klart, Kron-, Hjelm- og Revnhede; Gravhøiene samle sig væsentlig om de Veilinier, der førte over disse Strækninger. En spredt Bebyggelse har der dog ofte været om de større

Aaløb, følgende disse ud gjennem Heden; navnlig træder dette smukt frem ved de Vandløb, der samle sig til Haderup Aa. Endnu i vor Tid ligge Gaardene i disse Egne væsentlig ved Aaerne, hvor der er de bedste Betingelser baade for Opdyrkning og Kvæghold.

Det er for største Delen lavtliggende, flade og sandede Egne, der brede sig om Nissum Fjord, i Bøvling, Nes, Gjørding og Ulfborg Sogne, og Høiene mangle her næsten ganske, 1—2 Mil i Landet. Vistnok er det, fordi der hellerikke her var Skov. I det Hele var det vel noksaa meget Mangelen paa den for Kvægholdet nødvendige Skov som Jordens ringe Beskaffenhed, der hindrede Bebyggelsen over store Strækninger vestpaa fra Jyllands Midte.

Mulig kunde det antages, at der tværtimod var Skov paa de nuværende Hedeflader og omkring Nissum Fjord, og at det var denne, der lukkede disse Strækninger for Mennesket. Men herimod taler det Forhold, at Gravhøiene findes vidt og bredt over Bakkelandet, hvor der langt snarere maa antages at have været Skov. Kunde altsaa denne Hindring overvindes paa Bakkerne, maatte dette ogsaa kunne ske paa Fladerne.

Paa det bakkede og dengang idetmindste delvis skovklædte Land er der imidlertid stor Forskjel i Antallet af Høie. Befolkningen var ikke lige tæt overalt, og hvor vidt spredt den end var, fandtes der dog ret store Omraader, der endnu ikke vare beboede. Om Aunsbjerg og Palstrup, hvor der endnu er megen Skov, og videre sydpaa træffes særdeles faa Gravhøie. Endnu mere Høi-fattig er den ofte fortrinlige og derfor sikkert fordum skovdækkede Jord syd for Venø Bugt, en halvanden Mil ind i Landet og i en Bredde af et Par Mil fra Øst til Vest; kun paa to Steder sees Bebyggelsen at have strakt sig et Stykke ind. Nord for den foran omtalte vestlige Vei, og skarpt afgrænset mod den, ligger et bredt, ganske Høi-tomt Bælte fra Vesterhavet ved Bovbjerg og halvtredie Mil ind i Landet. Det at disse to Strækninger,

hvor Jorden hører til den bedste, der findes paa hele det undersøgte Omraade, næsten ganske mangle Høie, viser sikkert, at saadan god og dengang tættere skovdækket Jord ikke egnede sig for det primitive Agerbrug. De bedste Skovegne vare mindst bebyggede.

Betragtes de øvrige Strækninger — udenfor Hedefladerne og udenfor de gode Skovegne —, findes der Gravhøie saa at sige overalt. I vidt Omfang havde saaledes allerede Sten- og Bronzealderens Folk taget Jorden i Besiddelse. Der fandtes overalt let, sandet Jord, og antagelig var der overalt mere eller mindre Skov; dette var de Forhold, som dengang søgtes.

Nogen Forskjel spores dog efter Overfladens Form. Det stærkt gjennemskaarne Terrain, hvor høitoppede Banker idelig vexle med dybe Sænkninger, eller hvor lavere Høininger overalt afbrydes af Moser og Vandhuller, var øiensynlig ikke det, der særlig tiltalte. Paa saadanne Strækninger ligge Høiene oftest mere spredte. Talrigere findes de, hvor der breder sig jævnere Land, det være nu den store Bakkeflade, det sandede Terrain ved Foden af Bankerne, eller det udstrakte, lavt bølgende Land. Denne Form af Overfladen er vel særlig bleven søgt, fordi den egnede sig godt for Agerbruget.

Og vistnok tør man i de Anlæg, der gaa under Navn af »Porsehaver«, se Minder om dette ældste Jordbrug i Sten- og Bronzealderen. Meget lave Jordvolde, der hæve sig høist to Fod, men oftest ere næsten umærkelige, brede sig over større og mindre Flader. Voldene mødes i Vinkel, saaledes at der dannes et Væv af Høininger omkring snart ganske smaa Felter, snart meget udstrakte. Mere eller mindre udjævnede og ukjendelige ere disse Volde altid, og det Hele meget uregelmæssigt og tilsyneladende planløst. At de dog ere Indhegninger om engang dyrkede Tofter, er vel ingen Tvivl underkastet. De træffes flere Steder i Hederne og ialtfald oftere i nærmeste Forbindelse med Gravhøiene, saaledes ved Mølgaard-Kolkur Gruppen, ved Sparkjær, i Resen Sogn og paa Danerlyngen ved

Viborg. Hvor de findes, er der altid den lette Sandjord, der paa saa mange Steder er fyldt med Gravhøie, og som saaledes maa fortrinsvis have været under Dyrkning i Sten- og Bronzealderen.

Det kan altsaa efter det fremsatte sees, at Agerbrug og Kvægavl vare til en vis Grad bestemmende for Bebyggelsen; om Jagt og Fiskeri gjaldt dette ikke. I de strax foran nævnte store Skovegne maatte et Jægerfolk have efterladt sig Minder; men Gravhøiene mangle der. Hellerikke samle de sig ved Aaløb, Indsøer og Strand, paa Steder, hvor en Fiskerbefolkning vilde have boet. Der er i det Hele ikke nogen umiddelbar Tilknytning til Vandet. Tværtimod holde Gravhøiene sig tydelig borte fra de store Indsøer, som Hald- og Viborg-Søerne og Stubbergaard-Flynder-Søerne. Naar de træde nær hen til Aaløbene, er det i Veilinier, og naar Strækningerne om Hjarbæk Vig og vest for Venø-Bugten ere meget rige paa Høie, sees dette ikke at være begrundet i Nærheden ved Stranden; thi Høiene ligge netop ikke umiddelbart ved Kysten, og Talrigheden er uforandret langt ind i Landet. Kun enkelte Gravhøie hist og her have en saadan umiddelbar Tilknytning til Vand, at de kunne tænkes at hidrøre fra Fiskere, der vare bosatte her; der kan saaledes nævnes nogle Høie ved Vivsø og Vedsø, vest for Viborg, der ligge høist eiendommelig paa smaa Høininger umiddelbart ved Vandet eller omgivne af det.

Maaske kunde det menes, at saadanne Pladser ere valgte af Hensyn til Sikkerheden; men tværtimod er det klart, at der ikke til Anlæg af Høiene og altsaa formentlig af Boligerne er udsøgt Steder, hvortil Adgangen var dækket af Vand eller Sump. Overhovedet havdes der ikke befæstede Pladser. Vistnok findes der i disse Egne ikke faa »Diger« med særlige Navne og andre lave Volde, der ere navnløse; men de ere stedse uden Forbindelse med Gravhøiene, for en Del just paa Steder, hvor Høiene ganske mangle. Overhovedet er der intet, som siger, at de gaa tilbage til Oldtiden.

Kun »Rammediget« i Ramme Sogn kunde synes at danne en Undtagelse. Den lave Vold med foran mod Øst liggende Grav strækker sig i Nord—Syd mellem Mose og Kjær ved begge Voldens Ender. Strax bagved og beskyttet af Volden ligger den prægtige, foran S. 41 omtalte Høigruppe ved Herup, og andre Høie findes umiddelbart foran mod Øst. Der er altsaa her en nøie Forbindelse mellem Gravhøie og Jordværn; men efter Forholdene er det ret klart, at Volden senere er trukken mellem Høiene. Der var god Anledning hertil, idet den saaledes overskar og spærrede den Veilinie, der i Oldtiden førte gjennem denne Passage og mellem Høiene. Benyttelsen af Veien er da fortsat i historisk Tid, ligesom der endnu gaaer Vei paa dette Sted.

Sædvanlig antages det, at Aaløb, Søer og Strand have spillet en særlig Rolle for Samkvemmet i Oldtiden. Der skjønnes dog ikke at være noget i Gravhøienes Beliggenhed, der kunde tyde herpaa, og vistnok maatte det have givet sig tilkjende, da Veiforbindelsen tillands er saa overmaade tydelig udtalt. Kun paa et enkelt Sted løber en Veirække mærkelig lige ud til Havet, som var der her et Maal, hvortil den søgte. Det er syd for Bovbjerg i Trans Sogn. Her, tæt ved Vesterhavet, ender den lange vestlige Veirække, strækkende sig frem paa dette ene Sted; hverken nord- eller sydpaa findes der Gravhøie. Det skulde siges, at Veien kom herfra, fra Havkysten, eller førte herhen. Men noget afgjørende kan ikke siges herom, da Vesterhavet har opslugt den gamle Kyststrækning. Saa meget turde være klart, at enten maa der her have bredt sig et nu forsvundet, stort og tætbefolket Land, der kan have været Udgangspunkt for denne Veilinie, som strækker sig ind mod Halvøens Midte, eller ogsaa maa der ved Havet have været en Havneplads af stor Betydning for det indre Land. Dette sidste stiller sig vistnok som det sandsynligste.

Undersøges maa det fremdeles, om den nære Adgang til Drikkevand kan have spillet nogen Rolle for Bosættelsen.

Tværtimod ligge Høiene som Regel i nogen Afstand fra Vand. Paa lange Strækninger findes der ikke Vand umiddelbart ved en Veirække. Man har da hentet Vand, som det endnu skeer dér vesterpaa i mangt et Hus, der ligger ved de allerede i Oldtiden beboede Veie. Under lavere Kulturformer føles det sædvanlig ikke som et Tryk, at Drikkevandet maa hentes. Men undtagelsesvis findes der virkelig et saadant Forhold mellem et Vandhul og de tæt omliggende Høie, at Bosættelsen synes foregaaet af Hensyn til Vandet. Saadanne Forhold sees ovenfor S. 36 og 42 paa Kortene fra Bur og Borbjerg Sogne.

Det menes da hellerikke almindelig, at der er noget at iagttage om Høienes Nærhed ved Vand. Tværtimod siges det bestandig, at de ligge høit, og til en vis Grad er dette rigtigt. Lavtliggende, fugtige Strækninger bleve sædvanlig undgaaede, og den høitliggende Bakkeflade valgtes gjærne til Boplads. Men det er saa langt fra, at Gravhøiene i de her omhandlede Landstrækninger stedse ligge paa Banker, at ligesaa mange træffes paa lavere Grund. Sagen er, at Høiene ligge, hvor der var Forhold, der egnede sig for Jordbrug og Kvægavl, som dette ovenfor er omtalt, og disse Forhold fandtes baade paa høitliggende og paa lavere Terrain. Fremdeles var Veiforbindelsen, som det er seet, en Hovedaarsag for Valget af Husplads og dermed igjen for Anbringelsen af Gravhøien. Men Veiene gik oftest over lavere Grund, fordi der her var flad Jord, og saaledes kom mange Høie til at ligge ved Foden af Banker og undertiden ganske lavt ved Vandløb eller Sumpe. I Naur Sogn ligge saaledes nogle Gravhøie just ved Randen af et stort Kjær, Gedmosen, og ikke høiere end Kjærfladen; formentlig laa de ved en Vei, der her skjød over Kjæret til en Høigruppe hinsides ved Falsig. Kjæret har da i Oldtiden været farbart som nu — en Vei fører over just paa dette Sted. I Sjørslev Sogn findes en Gruppe Høie ganske tæt syd for Grundel Bæk og paa meget lav Jord, kun et Par Fod over Bækkeløbet; en Vei førte

utvivlsomt her forbi til en stor Høigruppe snart mod Øst, ved Tolstrup Gaarde i Almind Sogn, og ogsaa nu er der Vei her. Inderst i Lavningen om Dybbæk, i Trans-Dybe Sogne, ligge 4 Høie helt omgivne af blød og fugtig Engflade, vel paa fast Grund, men kun ubetydelig høiere end Engen, og man naaer kun til dem over gyngende Grund. Ogsaa her var der vistnok Passage. Paa det foran S. 16 meddelte Kort over Møgelkjær sees det, at to Gravhøie ligge et godt Stykke ude paa Kjærfladen.

Forholdene paa disse og mange andre Steder, hvor der i Oldtiden maa antages at have gaaet Vei over blød og fugtig Grund, give det bestemte Indtryk, at der dengang ikke har været sønderlig fugtigere end nutildags. Vandet har ikke staaet kjendelig høiere, idet Gravhøiene da ikke kunde være lagte paa disse Steder, og Overgangen vilde have været for vanskelig. Snarest skulde det antages, at der ofte var mere tørt end nu. Men i det Hele synes Grænsen mellem Land og Vand ikke at have været væsentlig anderledes i den yngre Stenalder end i vore Dage; mangfoldige Moser og Kjær vare allerede lukkede, og meget kan der næppe være forandret ved den fortsatte Tilgroning. Den eneste store Forskjel i Naturforholdene synes at være, at de oprindelige Skove paa Bakkelandet ere østpaa trængte tilbage og vestpaa næsten ganske forsvundne.

ET PAR AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER OM BRONZELURERNE OG HVAD DE LÆRER OS OM DE NORDISKE BRONZEALDERFOLKS MUSIKALSKE STANDPUNKT.

AF

K. KROMAN.

Det vil sikkert endnu være i frisk Minde, hvorledes Dr. Hammerich for en halv Snes Aar siden vakte en ikke ringe Opsigt ved sin her i Aarbøgerne (1893) offenliggjorte Afhandling om de gamle Bronzelurer. At adskillige af disse endnu den Dag i Dag var brugbare, ja fortrinlige Instrumenter og at man i dem havde et rentud haandgribeligt Bevis for, at vore fjerne Bronzealderforfædre havde staaet paa et forbavsende højt musikalsk Kulturtrin, var jo Udtalelser, som nødvendigvis maatte vække den største Opmærksomhed, og hvad Dr. H. havde fremsat dels som uomtvistelige Sandheder og dels som mere eller mindre vage Formodninger, vandt da ogsaa snart Indgang baade her og der, som oftest endog i ganske ubetinget Form. Enhver Tvivl maatte jo synes umulig, naar man endog aarlig kunde blive Vidne til en virkelig Lurkoncert fra Nationalmuseets Terrasse.

Og dog var der sikkert ikke faa, som vedblivende rystede paa Hovedet overfor adskillige af Forfatterens Udtalelser. Flere af disse syntes saa kulturhistorisk usandsynlige, at man ikke kunde afholde sig fra den Formodning, at hans Fantasi her havde været alt for livlig. Af Mundkedlernes Form havde han sluttet, at Bronzealderfolkene

med fuld Bevidsthed havde valgt denne for at faa en bestemt ønsket Klangfarve frem hos Instrumenterne. En formentlig Uregelrethed hos et af disse bringer Forfatteren paa den Formodning, at hine fjerne Folk allerede skulde have uddannet sig et Tonesystem med Adskillelse af Dur og Mol. Af forskellige græsk-romerske Udtalelser om Trompetens Klang slutter han, at de nordiske Lurer maa have været langt fuldkomnere Instrumenter end de tilsvarende betydeligt senere Blæsehorn hos de sydevropæiske Kulturfolk. I varme Udtryk priser han Lurtonernes Renhed og Mangfoldighed, og af den Omstændighed, at Lurerne som oftest er formede og fundne parvis, uddrager han endelig den Formodning, at den tostemmige Musik, som man ellers plejer at tillægge en Alder af nogle faa Hundredaar, muligvis allerede har haft sin Vugge i de nordiske Lande i Lurernes Tidsalder, der ligger mellem 2 og 3 Tusind Aar tilbage. Ja, et Lurfund, hvorved 6 Lurer fandtes sammen, faar ham endog til at tænke sig Muligheden af Seksstemmighed i hine fjerne Dage.

Der var dog særlig to Omstændigheder, som let maatte vække en svagere eller stærkere Tvivl hos Læseren overfor adskillige af de af Dr. H. fremførte Udtalelser. Den første er den alt for frejdige Maade, hvorpaa han opstiller og tumler med de ganske abstrakte, løse Muligheder. Tusinde Ting er jo i og for sig mulige; men de ganske løsrevne Muligheder har grumme ringe Interesse for os. Det er abstrakt set muligt, at Bronzealderfolkene har haft et højt musikalsk Kulturtrin, og det er abstrakt set muligt, at de slet ikke har haft musikalsk Kultur. Det er selvfølgelig rent abstrakt set muligt, at de har spillet baade tostemmigt og seksstemmigt, ligesom det abstrakt set er muligt, at al Flerstemmighed har været dem forhadt eller ligget milevidt fra deres Tanke. Men at sysle med saadanne løse Muligheder er som sagt lidet interessant eller videnskabeligt. Det naturlige og nærliggende Spørgsmaal her er med andre Ord strengt taget

slet ikke dette: Hvorledes var de nordiske Bronzealderfolks musikalske Standpunkt?, men foreløbig alene dette: Hvad lærer Lurerne os om dette Standpunkt? Paa dette sidste Spørgsmaal kan der til en vis Grad svares videnskabelig paalideligt, men paa det første næppe. Som jeg endnu en Gang skal søge at paavise, lærer Lurerne os nemlig overordenlig lidt om Bronzealderfolkenes musikalske Kultur. Denne kan for Lurernes Skyld saa vel have været lav som høj. Men fordi Lurernes Eksistens ikke nødvendigvis forudsætter et højt musikalsk Standpunkt hos deres Frembringere, kan man selvfølgelig paa den anden Side endnu ikke slutte, at de heller ikke indtog et saadant. Vi have blot endnu ingen afgørende Tegn derpaa. Maaske vil Fremtiden byde os saadanne Tegn. Maaske vil Fremtiden lære os, at de nordiske Bronzealderfolk havde langt flere og bedre Musikinstrumenter end Lurerne, at de kendte baade Fløjter, Harper og Lyrer[1]. Men foreløbig er det alene Lurerne og deres Vidnesbyrd, vi har at holde os til, og dette Vidnesbyrd maa naturligvis ikke bruges ganske ukritisk til Støtte for en Yndlingstanke. Er Lurerne byggede og fundne parvis, saa kan dette tyde paa Tostemmighed; men det kan ogsaa simpelthen forklares af Kærlighed til Symmetri, og denne sidste Forklaring er tilmed adskilligt mere nærliggende end den første. Har Lurerne en stor Tonerigdom, kan dette muligvis være en Følge af stor musikalsk Dygtighed og Interesse hos deres Frembringere. Men det kunde ogsaa tænkes, at Keglerørsformen var valgt af helt andre end musikalske Grunde og at allerede Keglerørsformen medførte de mange Toner. Kalder de antike Forfattere Trompettonerne skrækindjagende o. l., kan dette tyde paa, at alle

[1] Et Par Bemærkninger S. 117 og 118 i en Afhandling af Frk. H. Panum: »Nordevropas gamle Strengeinstrumenter« (i Aarsberetning for 1903 fra Foreningen til norske Fortidsminders Bevaring) synes næsten at pege i denne Retning. Om Arkæologerne vil tage Helleristningen S. 118 for Billedet af en Lyre, er dog maaske tvivlsomt.

de vedkommende Trompeter musikalsk set stod langt under Lurerne. Men det kunde ogsaa tænkes, at de anførte Udtalelser kun var Udtryk for Forskellen mellem den kraftige Trompettone og de blide Fløjte- og Lyretoner, Udtryk for Trompetens Evne til at indgyde Fjenderne Skræk eller deslige[1]. For disse og lignende Dobbeltmuligheder har Dr. H.

---

[1] Da jeg ikke senere vil faa Lejlighed til at vende tilbage til dette Punkt, skal jeg her indskyde en Bemærkning om Dr. H.s græsk-romerske og andre Citater (Aarbøgerne 1893, S 180—81), der i Virkeligheden forekommer mig ganske uafgørende.

At Plutarch sammenligner den ægyptiske Trompets Tone med et Æsels Skrig, at Jerikos Mure styrtede sammen under Basunernes Klang, at Messenierne rædselsslagne greb Flugten ved Lyden af Fjendernes Trompettoner, at Vergil kalder Tubaens Tone *terribilis* osv. osv., behøver dog ikke i mindste Maade at betyde andet, end at Trompettoner — og særlig en angribende Fjendes — nu én Gang er særdeles mægtige og imponerende. Paa musikalsk slette Instrumenter er her vist aldeles ikke tænkt. De af Eustathius om de to Slags Trompeter benyttede Udtryk *ὀξύφωνος* og *βαρύφωνος* betyder ikke uden videre skingrende og dump, men simpelthen høj og dyb. Det af Diodorus Siculus brugte Udtryk *ἰδιοφυής* betyder ikke raa, men ganske neutralt særegen. Og den af Lucan anførte Sætning: Stridor lituum clangorque tubarum non pia concinuit cum rauco classica cornu! udtrykker sikkert ligeledes først og fremmest blot det, at de nævnte Instrumenter havde henholdsvis høje, mellemliggende og dybe Toner. Ordet *raucus*, der ofte bruges om de dybe Horn, betyder ganske vist oprindelig hæs, skrattende; men selv overfor de bedste Metalblæseinstrumenters dybe Toner, hvis enkelte Svingninger ligesom begynde at falde fra hverandre, er dette Udtryk da digterisk ogsaa ret nærliggende. Og naar Dr. H. som et Bevis mere for, at Lurernes Toner var særlig milde og bløde, end ikke forsmaar den Omstændighed, at Rolands Horn kunde høres milevidt bort, saa maa han aabenbart fuldstændig have glemt, at Hejmdals Horn, der dog vel har været en Lur, ifølge den yngre Edda kunde høres — over alle Verdener.

Som allerede tidligere (Aarb. 1902, S. 110—11) fremhævet vil det her sikkert foreløbig være rimeligst at slutte, at da Grækerne og Romerne øjensynlig har været lige saa gode Metalarbejdere som de nordiske Bronzealderfolk, saa har deres Trompeter sikkert ogsaa haft lige saa gode Toner som Lurerne. Det følgende vil yderligere bekræfte denne Antagelses Rimelighed.

imidlertid liden eller ingen Interesse. Han ser bestandig fortrinsvis til den ene Side og hører derfor langt mere ud af Lurerne end, hvad de virkelig fortælle.

Og til denne Mislighed kommer endnu en anden. Ganske naturligt fører den Opgave, Dr. H. har stillet sig, hvert Øjeblik Forfatteren ind paa akustisk Omraade. Men dette Omraade er ham aabenbart ganske fremmed. Omtrent hver eneste af hans akustiske Bemærkninger godtgør dette, lige fra hans første overraskende Undskyldning for, at han maa angive Instrumenternes Vægt i Pund, da han ikke har haft en Kilogramvægt ved Haanden, til hans Udtalelser om den lille Ters, som han i Henhold til en populær Spillemandsteori formoder blæst fast i Instrumentet for en 2—3 Tusind Aar siden, vel omtrent ligesom Baron Münchhausen en Gang i stærkt Frostvejr blæste en hel Melodi fast i sit Jagthorn, saa at den først kom ud, da Hornet havde hængt en Times Tid til Optøning bag Kakkelovnen. At man ud fra en saa primitiv Akustik som Forudsætning maa falde i Vildfarelse paa Vildfarelse, er dog saare rimeligt, og Dr. H. undgaar det heller ikke. Havde han taget en Akustiker med paa Raad, vilde hans Afhandling helt igennem have faaet en anden Beskaffenhed ogført ham til ganske andre Resultater. Hele hans Teori om Mundkedlen vilde da være faldet bort; han vilde have undgaaet de urigtige Længdemaal paa Instrumenterne; han vilde ved Bestemmelsen af deres Tonerigdom ikke have medregnet alle de saakaldte »Undertoner«, der slet ikke er virkelige Rørtoner eller noget for Lurerne særegent; og endelig vilde han have faaet at vide, hvad for øvrigt et musikalsk Øre allerede rent umiddelbart ved Anvendelse af nogen Opmærksomhed vil kunne høre: at Lurtonerne ikke er indbyrdes rene og ikke nøjagtig falder sammen med de saakaldte »Naturtoner«, ɔ: de Deltoner, man dels umiddelbart og dels ved Hjælp af Resonatorer kan lytte ud af enhver fyldig musikalsk Tone. Om de fleste af alle disse Forhold formaar Akustikken jo endog at

give nøjagtig kvantitativ Oplysning og paavise nødvendighedsbestemt Sammenhæng mellem dem indbyrdes.

Da jeg for et Par Aar siden havde Lejlighed til at foretage en saadan akustisk Undersøgelse af Lurerne (Aarbøgerne 1902), var netop Dr. Hammerichs Talangivelser en af mine Foranledninger, idet jeg havde fundet de anførte Rørlængder umulige sammen med det opgivne Toneindhold, med mindre Lurerne skulde følge helt andre Naturlove end de nu gældende. At dette sidste ikke var Tilfældet, viste sig dog hurtigt. Enhver af Instrumenternes Karakterejendommeligheder lader sig nøjagtig aflede af deres Form og Størrelse, deres Materiale og deres ypperlige Forarbejdelse. Hvad de beviser os angaaende deres Frembringeres musikalske Standpunkt, er imidlertid, som jeg nu kort skal gentage og begrunde, ikke stort. Da de to og to sammenhørende Lurer gennemgaaende er stemte særdeles nøjagtigt ens, saa nøjagtigt, at Sagen ikke kan være en simpel Følge af deres med Tilnærmelse ligestore Dimensioner alene, saa indser vi, at deres Frembringere maa have haft et skarpt Øre for Tonehøjder og en bestemt Lyst til at faa de to sammenhørende Instrumenter enslydende. Men hermed er Lurernes uomtvistelige Vidnesbyrd ogsaa væsenlig udtømt. Hvad Dr. H. siger om Klangfarvens Afhængighed af Mundkedlens Form, er ikke rigtigt, og var det end rigtigt, vilde deraf endnu ikke følge, hvad han paastaar, da Lurernes Mundkedler, som hans egne Talangivelser udviser, nærmest er byggede uden nogen bestemt Plan. Det eneste, der her mulig kunde vidne om Plan eller Hensigt, er den Omstændighed, at de alle er temmelig store. Nu behøver man ikke at eksperimentere ret længe med Blæseinstrumenter for at gøre den Opdagelse, som allerede en nærmere Eftertanke ogsaa kan føre os til, at jo større Mundkedlens Vidde er, desto lettere fremkalder man Rørets dybere Toner; jo mindre den er, desto flere af de højere kan man faa frem. Forudsætter vi denne Opdagelse gjort af Bronzealderens

Lurfabrikanter, saa følger deraf, at man fortrinsvis maa have ønsket netop de dybe Toner tilgængelige, medens Interessen for de højere, hvor den samlede Skala begynder, ikke har gjort sig gældende. Men dette vilde atter betyde, at man i Lurerne udtrykkelig har ønsket sig Signalinstrumenter og ikke egenlige Musikinstrumenter.

Og denne Formodnings Rigtighed bestyrkes i ikke ringe Grad, naar vi nærmere betragter Lurernes hele Toneindhold. Thi højst karakteristisk for dette er den Omstændighed, at hvor den til egenlig musikalsk Brug egnede samlede Skala begynder, der holder Lurernes Ydeevne væsenlig op. Kun ved særlig Anstrengelse og Behændighed kan man faa de første Toner af denne sammenhængende Skala med. Dette gælder de store og slanke Lurer; de kortere og tykkere har et endnu ringere Toneindhold. Men ogsaa den simple og nærliggende Opdagelse, at forøget Rørlængde og Slankhed giver forøget Toneantal, maa vi sikkert antage, at Lurfabrikanten har gjort. Og dermed staar vi overfor det vigtige Spørgsmaal: Hvorledes skal man forklare sig, at Bronzealderen — saa vidt Fundene oplyser — er standset omtrent ved den Rørlængde, ved hvilken Instrumentet netop begynder at blive musikalsk brugbart? Tidsalderen var jo saa teknisk dygtig, at den let vilde have kunnet bygge et dobbelt saa langt Rør og dermed faaet en hel samlet Skala (Oktav) til sin Raadighed. Naar enhver af de fundne Lurer kun raader over Begyndelsen af denne Skala, saa tyder dette dog stærkt paa, at man i Lurerne slet ikke har ønsket andet end Signalredskaber. Og dette kan atter betyde ét af to: Enten har man endnu ikke haft Interesse for eller Forestilling om egenlig Musik, eller man har til musikalsk Brug haft andre Instrumenter end Lurerne. At man nu om Stunder ved at komponere Duoer og Kvartetter for Lurerne meget vel ogsaa formaar at udnytte disses dybere, spredte Toner musikalsk, betyder i denne Sammenhæng intet, da man dog næppe vil fordriste sig til ogsaa at tilskrive de

nordiske Bronzealderfolk Indsigt i Kontrapunkt eller Generalbas. Men selve Lurernes Eksistens lærer os altsaa for saa vidt intet om et højt musikalsk Standpunkt hos deres Frembringere. Som Bronzearbejder er Hornene sikkert aldeles ypperlige; som Genstande for Øjet fortjener de sikkert ogsaa den allerhøjeste Ros, og betragtede som Signalredskaber kan man ligeledes uden Betænkning kalde dem fortræffelige. Men som egenlige Musikredskaber, der skulde vidne om en ualmindelig musikalsk Kultur, om Kundskab til Dur og Mol og Sans for Flerstemmighed hos Tidsalderen, gaar det ikke an at sætte dem nær saa højt. Deres formentlige Tonerenhed skal jeg siden komme tilbage til; deres paastaaede Tonerigdom er, som jeg ligeledes siden endnu nærmere skal paavise, musikalsk set snarere Tonefattigdom, og selv om der intet var at indvende mod disse to Ejendommeligheder, saa følger de dog med alle deres Fortrin og Mangler saa naturnødvendigt af selve Keglerørsformen, at de intet beviser. Bestandig staar nemlig den nærliggende Mulighed i Vejen, at Instrumenterne kan have faaet denne Form som stiliserede og forstørrede Efterligninger af de Dyrehorn, der sikkert har udgjort Fortidens tidligere Signalredskaber, uden at noget særligt musikalsk Formaal har gjort sig gældende. Ogsaa paa enhver større Vandkande kan man blæse gode Signaler; men deraf følger dog endnu ikke, at hele Blikkenslagerlavet nødvendigvis maa staa paa et højt musikalsk Standpunkt. —

Skønt disse Argumenter vedblivende forekommer mig afgørende, har Dr. H. dog ment i alt Fald delvis at kunne opretholde sine Anskuelser (Aarbøgerne 1903, S. 62), idet han søger at gendrive, hvad han anser for det væsenlige i min Bevisførelse. Det maa maaske derfor være mig tilladt at gøre endnu et Par Bemærkninger om Bronzelurerne og deres Betydning som Vidnesbyrd om deres Frembringeres musikalske Standpunkt. Jeg vil derved faa Lejlighed til endnu noget nøjere at bestemme deres musikalske Værdi

i Forhold til den nyere Tids tilsvarende Instrumenter, ligesom jeg mener at kunne paavise, at ethvert af mine Argumenter bliver staaende urokket trods Dr. H.s Modbemærkninger, idet disse dels er positivt urigtige og dels ikke omhandler det afgørende i min Bevisførelse.

Først maa det dog bemærkes, at Dr. H. i sin nye Afhandling har afdæmpet sine Anskuelser ret betydeligt. Om den bevidste musikkyndige Udformning af Mundkedler og Klangfarve taler den nye Afhandling ikke. Den fastholder Tilstedeværelsen af den lille Ters; men om denne som en Art Tegn paa, at Bronzealderen har haft Bevidsthed om Dur og Mol, tales der heller ikke længer. Og endelig er Flerstemmigheden nu ikke langt fra at være reduceret til den Mulighed, at den ene Lurblæser af Vanvare kan have blæst en anden Tone end den anden. Mod denne Art Tostemmighed vil nu næppe nogen gøre Indvendinger. Den har sikkert fundet Sted alle Vegne og til alle Tider, hvor der har været sunget, blæst eller klimpret. Men til Gengæld vil man sikkert heller ikke af denne eller lignende mulige Hændelser tage Anledning til at skrive Musikhistorien om og flytte Flerstemmighedens Opkomst et Par Tusind Aar tilbage i Tiden, hvad Dr. H. jo virkelig synes at sætte i en vis Forbindelse med de omtalte Hændelser. Mest bestemt synes Forfatteren at ville fastholde sin almindelige Paastand om de nordiske Bronzealderfolks bevislig høje musikalske Kultur (S. 70), om han end ogsaa her taler betydelig mere afdæmpet end tidligere. Lad os da nu undersøge, om han har virkelig holdbare Grunde for disse Udtalelser!

Først for Fuldstændigheds Skyld endnu en kort Bemærkning om »den lille Ters«. Angaaende denne gør Forfatteren Regnskabet op med de Ord: »Her staar altsaa Iagttagelse mod Iagttagelse!« Aa, ja! Men det vil dog være rettest at tilføje, at Dr. H.s Undersøgelse af vedkommende Lur ikke var nøjagtigere, end at han rent kunde overspringe dens Grundtone. Han indrømmer endvidere, at

han ogsaa kunde faa den store Ters frem. Betænker man nu, hvor kærkommen den lille Ters maatte være ham, da han i den saa et Vidnesbyrd om et mærkelig højt Kulturtrin hos Bronzealderfolket, er det ikke vanskeligt at forstaa, at han kan have skuffet sig selv, angaaende hvilken af de to Toner der lettest og naturligst lod sig fremkalde. Da mine Iagttagelser faldt, efter at jeg havde læst Dr. H.s mærkelige Udtalelser, er det en Selvfølge, at de blev foretagne med særlig Omhu. Men det ganske afgørende er naturligvis, hvad Dr. H. forunderligt nok selv med stor Sindsro bemærker: at han har Naturlovene imod sig, medens jeg er saa heldig at have dem paa min Side. Den lille Ters som naturlig Tone hos vedkommende Lur er — for at sige det kort — en fysisk Umulighed.

Vi se dernæst paa Forfatterens hele Tankegang i hans sidste Indlæg. Den kan gengives saaledes: K. mener, at man af Lurernes Ejendommeligheder væsenlig kun kan slutte, at de nordiske Bronzealderfolk var ypperlige Metalarbejdere. Men dette er galt og hidrører fra, at K. finder Lurerne musikalsk ufuldkomne, idet deres Toner er indbyrdes falske og de ikke raader over en samlet Skala. Vore tilsvarende moderne Blæseinstrumenter er imidlertid ikke bedre, snarere næppe saa gode. Men den mærkelige Kendsgerning at en saa fjern Kulturperiode har frembragt mindst lige saa fortrinlige Blæseinstrumenter som Nutiden, kan dog ikke være et Lykketræf. Den maa bevise, at hint Folk »maa have været, hvad man kalder musikalsk, har besiddet musikalsk Evne, været musikalsk interesseret.«

Der er et underligt Misforhold til Stede mellem de kraftige Forudsætninger og den yderst spagfærdige Følgesætning i denne Syllogisme. Efter Forudsætningen om de mindst lige saa fortrinlige Instrumenter skulde man snarere have ventet den Følgesætning, at Bronzealderen var mindst lige saa musikalsk udviklet som Nutiden, og er dette Resultat saa utroligt, at heller ikke Dr. H. har villet opstille det,

saa tyder det stærkt paa, at den hele Slutning maa være falsk, hvad den i Virkeligheden ogsaa er. Atter her glemmer Dr. H. at regne med Naturlovene, at huske paa, at ethvert Instrument har visse af sine Egenskaber i Kraft af Fabrikantens Bevidsthed og Villen, men andre som direkte Gave fra Naturens Haand, uden at Mennesket i mindste Maade behøver at have ønsket eller villet. Naar man i de gamle ægyptiske Grave har fundet Fløjterør, hvis Hullers Plads og Størrelse fortæller Akustikeren, at netop den sædvanlige, ved Menneskets fysisk-psykiske Natur bestemte Skala maatte blive Følgen, saa slutter vi med Rette deraf, at de gamle Ægyptere allerede paa hine Tider maa have udfundet og benyttet denne Skala og altsaa mindst have staaet paa det dertil svarende musikalske Udviklingstrin. Thi at antage, at en saadan Række Huller skulde være dannet af Naturen eller af Menneskehaand i helt andre end musikalske Øjemed, vilde være en saare usandsynlig Formodning. Derimod vilde det være forhastet, om man yderligere vilde slutte, at hine Ægyptere allerede benyttede Skalaen gennem to eller flere Oktaver, eftersom enhver Fløjte, der kan give første Oktav, ogsaa kan give anden, blot man blæser stærkere til. Thi denne Ejendommelighed ved Fløjten lægger Naturen til, rent bortset fra, om Menneskene har ønsket eller villet det. Maaske har der endog været Tider, da man var misfornøjet over denne Ødselhed fra Naturens Side, idet den jo unægtelig gør det vanskeligere at blæse i første Oktav uden at faa iblandet smaa Antydninger af anden.

Og nu Lurerne! Lad os ogsaa et Øjeblik antage, at Dr. H. havde Ret i sine Paastande om, at de er mindst lige saa gode som Nutidens tilsvarende Instrumenter, saa følger heraf dog endnu intet. Vi behover for at se dette blot endnu en Gang at anstille et allerede tidligere antydet Tankeeksperiment. Lad os et Øjeblik forudsætte, at de nordiske Bronzealderfolk ligefrem var saa musikalsk uinteresserede og ukyndige, som et Folk overhovedet kan være det!

Fra deres Naboer har de imidlertid modtaget smaa og tarvelige Signalinstrumenter i Form af Dyrehorn, og ledede af deres udviklede Skønhedssans paa Øjets Omraade og støttede af deres fremragende tekniske Dygtighed bygger de nu de store og elegante Bronzelurer, som til deres store Overraskelse, men uden at det interesserer dem videre, faar langt flere og bedre Toner end de oprindelige smaa Forbilleder. Ja maaske er de endog saa begavede Teknikere, at de under Arbejdet finder baade Loven om Mundkedlerne og Loven om Rørlængderne; men da deres musikalske Interesse endnu ikke er vaagnet, benytter de sig ikke af disse Love, idet de mindre Mundkedler og de længere Rør for deres Skønhedssans vilde betyde en Tilbagegang og en alt for stor Fjernelse fra den oprindelige Dyrehornsform, der maaske har sin symbolske Værdi for dem og forklarer, hvorfor de bestandig bygger deres Bronzehorn to og to samsvarende. Dr. H. nødes dog sikkert til at indrømme, at ogsaa dette er en mulig og simpel Forklaring af Lurernes Fremkomst og væsenligste Ejendommeligheder. Men saa længe denne Mulighed ikke er afskaaret, gaar det virkelig ikke an uden videre i Lurerne at se et afgørende Bevis for høj musikalsk Kultur hos deres Frembringere. Naar Dr. H. som et Slags sidste og afgørende Argument udtaler: Man kommer ikke ved et Lykketræf til Instrumenter som disse!, maa man passe vel paa ikke at lade sig imponere. Sætningen lyder nemlig fortræffeligt, men er alligevel urigtig. En Fløjte med Huller er et Kunstinstrument. En saadan frembringer man ikke ved et Lykketræf. Højst kan man ved et Lykketræf opdage, at et Hul paa Røret giver dette en splinterny Tone. Men dernæst maa der talrige Forsøg eller Beregning til, for at man kan faa alle Hullerne rigtig anbragt. En Lur er derimod først og fremmest et Naturinstrument. Det ventillose Valdhorn kaldes ogsaa Naturhornet. Naturen har nemlig her selv sørget for alle Tonerne. Bygger jeg mig i et helt andet Øjemed

et langt konisk eller cylindrisk Rør, saa har jeg ved et rent Lykketræf samtidig faaet mig en mere eller mindre brugbar Trompet. Et Pusterør, en Bagladeriffel, en Vandkande kan bruges. Og bygger jeg mig — maaske udelukkende af Pragtlyst — et omhyggeligt udført Bronzerør som de store Lurers med en Længde af over 2 Meter som en forskønnet og forstørret Efterligning af et tarveligt Signalinstrument med maaske kun et enkelt Par raa Toner, ja, saa vil jeg ogsaa ved et rent Lykketræf samtidig have faaet mig et fortræffeligt Signalinstrument, der ikke vil savne en eneste af de foreliggende Lurers mange og gode Egenskaber. Hele den matematiske Del af min forrige Afhandling gik ud paa stringent at paavise dette. Bød min Skønhedssans mig at gøre den her til Optagelse af Læberne nødvendige Udvidelse foroven: Mundkedlen, en hel Del mindre end de forhaandenværende Lurers, vilde jeg ved et nyt Lykketræf have faaet et endnu bedre Musikinstrument, og endnu et Lykketræf vilde det have været, om jeg af en eller anden ikke-musikalsk Grund var faldet paa at gøre Røret endnu længere. Alt dette er simple akustiske Sandheder.

For at sige det endnu en Gang: Muligvis har de nordiske Bronzealderfolk staaet paa et højt musikalsk Standpunkt; men Lurernes Eksistens beviser os det virkelig endnu ikke, netop fordi de først og fremmest er Naturinstrumenter, der kan være fremkomne ved et Lykketræf. Ja, havde samtlige Mundkedler været smaa og Rørene endnu noget længere, saa at en samlet Skala gennem en hel Oktav havde været tilgængelig paa dem, saa kunde man med Rette have sagt: Dette skyldes næppe et Lykketræf; her røber sig dog vist musikalsk Plan og Hensigt! Men saaledes er Forholdene jo ikke.

Man kunde maaske endog fristes til at gaa den modsatte Vej og sige: Men er — musikalsk set — Lurernes Mundkedler saa uheldige og deres Rørlængder saa tilfældige, beviser det da saa ikke, at de nordiske Bronzealderfolk har

staaet paa et forholdsvis lavt musikalsk Trin, at de ganske vist har formaaet at stemme to Lurer ens, men at de dog endnu ikke — som hine Ægyptere — har kendt Skalaen eller i alt Fald interesseret sig for den? Heller ikke denne Slutning kan imidlertid drages. Thi det var jo som sagt ogsaa muligt, at de i Lurerne slet ikke har villet have andet end pragtfulde Signalredskaber, medens de til musikalsk Brug maaske har ejet helt andre Instrumenter. De har jo haft Pilespidser, altsaa sikkert ogsaa Pile og Buer. Men enhver kraftig Bue er jo allerede en primitiv enstrenget Harpe. Vejen til et lignende flerstrenget Instrument er derfor saa kort, at det heller ikke gaar an at regne uden denne Mulighed. Og dermed staar vi igen i Mørket. Hverken positivt eller negativt taler Lurerne derfor tydeligt.

Og, som man ser, gælder dette, hvad enten Dr. H. har Ret eller ej i sin Paastand om, at Lurerne musikalsk set er mindst lige saa gode som de tilsvarende moderne Instrumenter. Jeg kunde for saa vidt allerede slutte her. Men for at faa Lejlighed til at bestemme Lurerne endnu lidt nærmere, skal jeg ogsaa prøve Holdbarheden af denne Dr. H.s sidste Paastand.

Det er navnlig tre nyere Instrumenter, man med Mening kan sammenligne Lurerne med, nemlig Post- eller Signalhornet, Trompeten og Valdhornet, saaledes som disse var beskafne, før man omkring 1830 begyndte at indføre Ventilerne[1]. Før dette betydningsfulde Fremskridt skete,

[1] Ved Indførelsen af Ventilerne skete et saa væsenligt Fremskridt paa Blæseinstrumenternes Omraade, at al Sammenligning maa ophøre. Selv de mindste Instrumenter kommer ved denne Opfindelse til at raade over enhver ønsket Tone, og ganske vist blev Klangfarven ved de første, lidet fuldkomne Ventilsystemer ofte en Del forringet, ligesom Tonerenheden kun indenfor visse Grænser kunde bringes til større Fuldkommenhed. Men ved de nyere Systemer og da særlig ved det af A. Sax opfundne Enkeltventilsystem, der virker, ikke ved Forlængelse, men ved Forkortning af Røret, er alle disse Begyndelsesvanskeligheder ifølge de sagkyndigste Dommeres Udtalelser heldigt overvundne (Se f. Eks. Gevaerts nedenfor anførte Værk.).

var de nævnte tre Instrumenter nemlig ogsaa væsenlig kun Keglerør, d. e. Naturinstrumenter med Keglerørstonerne og ikke andet. Ved Hjælp af Bøjler kunde man skaffe dem flere forskellige Tonehøjder; men holder vi os for Simpelheds Skyld alene til Stemningen i C, bliver Forholdene for de tre Instrumenter væsenlig disse: Med en passende Rørvidde vil Post- eller Signalhornet have en Rørlængde af 125 cm. og Grundtonen c, Trompeten en Længde af 250 cm. og Grundtonen C og Valdhornet endelig en Længde af 500 cm. og Grundtonen C_1. Mundkedlen paa de nævnte Instrumenter er i Reglen saa lille, at selve Grundtonen og ofte de 2—3 dybeste Toner ikke lader sig fremkalde; men musikalsk er der i Almindelighed heller ikke Brug for disse Toner. Paa Post- eller Signalhornet kan man paa Grund af Rørets Korthed kun naa op til Tone 6—8 af de sædvanlige Keglerørstoner. Uden Ventiler er dette Instrument derfor kun skikket til at give Signaler, og som egenligt Musikinstrument har det derfor aldrig været benyttet, før det, forsynet med Ventiler, som »Kornet« blev et yndet Element i den populære Musik: Dansemusikken, »Hornmusikken« o. s. v.

Paa Trompeten med det dobbelt saa lange Rør kunde man naa op til Tone 12; ja, naar man, hvad der som oftest var Tilfældet, gav den et særlig snevert Rør og en meget lille Mundkedel, kunde man endog med lidt Anstrengelse naa op til Tone 16, altsaa, som det ses,

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
C	c	g	c_1	e_1	g_1	$b_1^{\div}$	c_2	d_2	e_2	f_2^{+}	g_2	$a_2^{\div}$	$b_2^{\div}$	h_2	c_3

raade over en hel samlet Skala. Og med endnu større Lethed og Sikkerhed lod det samme og endnu mere sig udføre paa Valdhornet, der saa at sige altid havde en lille Mundkedel og et snevert Rør. Disse to sidste Instrumenter var saaledes allerede i deres primitive Skikkelse, uden Ventiler, virkelig musikalsk brugbare Instrumenter og indtog derfor ogsaa deres berettigede særlige Plads i Orkestret.

Fuldendt rene var ganske vist deres Toner ikke; men til det smeltende rene havde man jo ogsaa ganske andre Instrumenter, og til dette Punkt skal jeg om lidt gaa over. Foreløbig ser vi alene paa Tonerigdommen. Da de største Lurer omtrent har Trompetens Længde, vilde de med heldige Mundkedler ogsaa kunne naa omtrent dens Toneforraad. Paa Grund af deres store Mundkedler naar de nu ikke saa højt, men staar nærmest midt imellem Posthornet og Trompeten. Veløvede Blæsere kan, som Dr. H. jo selv har fremhævet, paa de største naa Tone 12; men gælder det om at fremkalde Tonen til musikalsk Brug, altsaa i det rette Nu, med den rette Styrke og ud fra det netop givne Udgangspunkt, tør man næppe regne med mere end 8 eller højst 10 Toner. Dermed faar man altsaa kun den første Begyndelse af en samlet Skala, og en uhildet Betragtning lærer os saaledes, at til musikalsk Brug staar de gamle Lurer ved deres Mangel paa samlet Skala endog betydeligt under vore primitive Keglerørsinstrumenter fra før 1830. Allerede paa Forhaand kunde man med Kendskab til deres Dimensioner af akustiske Grunde have sagt dette. Men ogsaa rent empirisk er det let at vise, og Dr. H. vil i en moderne Instrumentlære som f. Eks. Gevaert's[1] finde alle de fornødne Udtalelser om vore Naturtrompeters og Naturhorns musikalske Rækkevidde, ledsagede af talrige Exempler fra de gamle Mesteres Kompositioner. Han vil der kunne se, hvorledes disse uden Betænkning har forlangt baade 16. og 18. Trompet- eller Horntone, altsaa langt ud over, hvad Lurerne kan yde, og naar Dr. H. endda kan udtale, at Lurerne i Tonerigdom snarest er de tilsvarende nyere Instrumenter overlegne (S. 68), kan jeg kun forklare mig dette ved at antage, at han ogsaa har medregnet de mange uægte Rørtoner, han beretter om i sin første Afhandling, uden at

---

[1] F. A. Gevaert: Neue Instrumentenlehre. Ins deutsche übersetzt von Dr. Hugo Riemann. Leipzig 1887.

tænke paa eller vide af, at den Slags uægte Toner kan man ogsaa frembringe paa de moderne Instrumenter. Musikalsk set — og dette betyder i denne Sammenhæng: som Melodiinstrumenter betragtede — maa Lurerne som sagt nærmest kaldes tonefattige.

Fra »Tonerigdommen« gaar vi over til en Betragtning af Tonerenheden. Skal al Tale om rent og falskt ikke blive i det vage og vildledende, maa vi imidlertid her have Opmærksomheden rettet paa forskellige Omstændigheder. Ikke faa Musikere og Musikforfattere tror, at Keglerørstonerne slet og ret falder sammen med »Naturtonerne«, d. v. s. de »Deltoner«, man vil kunne lytte ud af enhver fyldig musikalsk Tone og hvis Svingetal forholder sig som Tallene i den naturlige Talrække, altsaa f. Eks. den nysnævnte Række:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	....
C	c	g	c_1	e_1	g_1	$b_1^{\div}$	c_2	d_2	e_2	f_2^{+}	g_2	$a_2^{\div}$	$b_2^{\div}$	h_2	c_3	....

Dette er imidlertid en urigtig Tro. Keglerørstonerne vokser, som min tidligere Afhandling paaviste, noget stærkere i Højde, medens de i øvrigt udgør samme Række. Er Grundtonen ens, vil enhver følgende Keglerørstone derfor have et vist Højdeoverskud over den tilsvarende Naturtone og vel at mærke et større og større, jo længer man kommer frem i Rækken. Min Afhandling viste endvidere, at dette Overskud bliver mindre og mindre, jo større Brøken $\frac{l}{m}$ eller $\frac{D\text{-}d}{d}$ er, d. v. s. jo større Keglerørets Længde er i Forhold til den manglende Spids, eller jo større Forskellen mellem Rørets store og lille Diameter er i Forhold til den lille. Denne Omstændighed, der først er matematisk antydet af Helmholtz og ellers næppe yderligere behandlet af nogen Akustiker eller Fysiker, er imidlertid som sagt adskillige Musikforfattere ganske ubekendt, og deraf kommer det, at man i musikhistoriske Skrifter kan finde højst forvirret og urigtig Tale om Renheden af Keglerørstonerne. I Forhold til den rene, d. v. s. den ved Menneskets fysisk-psykiske Natur be-

stemte Skala er allerede tre af selve Naturtonerne falske, nemlig 7., 11. og 13. (og følgelig ogsaa 14., 22., 26. o. s. v.). Syvende gør 7 Svingninger, medens den egenlig skulde gøre $7^1/_5$; den er altsaa noget for lav. Det samme gælder trettende, der gør 13 Svingninger, medens den egenlig skulde gøre $13^1/_3$; og endelig er ellevte noget for høj, idet den gør 11 Svingninger, medens den kun skulde gøre $10^2/_3$. (Se om alt dette min tidligere Afhandling S. 88). Ofte menes der nu med vore Blæseinstrumenters Falskhed alene de her nævnte tre Afvigelser fra den rene Skala. Endnu oftere tænkes der dog paa de samme tre Naturtoners Afvigelser fra den saakaldte tempererede Skala, d. v. s. den Skala, man faar frem ved at dele hver Oktav i 12 lige store Halvskridt og derpaa fra et vilkaarligt Udgangspunkt gaa frem ved at tage to Helskridt, et Halvskridt, tre Helskridt og et Halvskridt. Man opnaar ved dette Valg, at man fra ethvert ønsket Højdepunkt kan komme fremad i omtrent den rette Trinfølge uden at behøve mere end 12 Toner i Oktaven. Ganske rene Toneforhold faas naturligvis ikke ved denne Lempelse. Storterserne bliver for store, Kvinterne for smaa; Tonerne Cis og Des, Dis og Es o. s. v. slaas parvis sammen o. s. v. o. s. v.; men Metoden er omtrent en Nødvendighed for de fleste Instrumenter med fast Stemning, og Urenheden vokser aldrig til at blive særlig forstyrrende. De fleste Musikforfattere forudsætter derfor denne Skala som noget aldeles selvfølgeligt og maaler Renhed og Urenhed ud fra den. Da Oktaven her har tolv lige store Halvskridt, vil Svingetallet altsaa for hvert Halvskridt opad blive multipliceret med $2^{1/12}$, og det vil saaledes være let at finde Svingetallene for den Række »Naturtoner«, der skulde stemme med den temperercde Skala. I nedenstaaende Tavle giver første Søjle Naturtonernes virkelige Svingetal i Forhold til Grundtonens, tredie de Svingtal, der vilde forskaffe os lutter rene, og fjerde de Svingetal, der vilde forskaffe os lutter temperercde Skalatoner. Ogsaa

i Forhold til den tempererede Skalas Krav er det, som man vil se, 7., 11. og 13. Tone, der viser større Afvigelser, og her har man, hvad der i de allerfleste Tilfælde tænkes paa ved Talen om vore Horns og Trompeters Falskhed. Selv

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
1	C	1	1,00000	164,024	1,000	171,406	1,000	0,988
2	c	2	2,00000	330,054	2,012	343,309	2,003	1,978
3	g	3	2,99661	498,948	3,042	515:750	3,009	2,972
4	c_1	4	4,00000	670,511	4,088	688,982	4,020	3,970
5	e_1	5	5,03968	844,164	5,145	863,016	5,035	4,973
6	g_1	6	5,99323	1019,338	6,215	1037,830	6,055	5,980
7	b_1	$7^1/_5$	7,12719	1195,612	7,290	1213,358	7,079	6,992
8	c_2	8	8,00000	1372,654	8,369	1389,509	8,107	8,007
9	d_2	9	8,97970	1550,281	9,452	1566,189	9,137	9,024
10	e_2	10	10,07936	1728,340	10,537	1743,315	10,171	10,045
11	f_2	$10^2/_3$	10,67872	1906,724	11,625	1920,817	11,206	11,068
12	g_2	12	11,98646	2085,361	12,714	2098,633	12,244	12,093
13	a_2	$13^1/_3$	13,45434	2264,200	13,804	2276,715	13,283	13,119
14	b_2	$14^2/_5$	14,25438	2443,197	14,895	2455,022	14,323	14,146
15	h_2	15	15,10199	2622,324	15,988	2633,513	15,364	15,174
16	c_3	16	16,00000	2801,557	17,080	2812,169	16,407	16,204

I. Naturtonernes relative Svingetal.
II. De omtrentlig tilsvarende Skalatoner.
III. Disses Svingetal i den rene Skala.
IV. Disses Svingetal i den tempererede Skala.
V. Størrelserne v for $l/m = 10$.
VI. De tilsvarende Keglerørstoners relative Svingetal.
VII. Størrelserne v for $l/m = 20$.
VIII og IX. De tilsvarende Keglerørstoners relative Svingetal.

en saa berømt og virkelig dygtig Musikforfatter som Gevaert tænker ikke paa andet og aner sikkert ikke det mindste om Forskellen mellem »Naturtonerne« og Keglerørstonerne.

Man kan ikke ved nogen som helst Blæsedygtighed flytte de højere Keglerørstoner ret meget op eller ned og derfor heller ikke paa denne Maade fjerne de antydede Ulemper. Derimod kan man ved at stikke Haanden i Lydtrakten paa Instrumentet sænke en Tone omtrent et Halvskridt, og paa denne Maade kunde man af 11. Tone faa et

tempereret f, af 13. et tempereret as og af 7. og 14. et tempereret a. Derimod kunde man ikke uden at faa Tonen alt for dump ved samme Fremgangsmaade sænke Tone 15 ned til tempereret b. Snart undgik Komponisterne derfor denne Tone, medens selv de berømteste Mestere som f. Eks. Bach, Händel og flere dog ogsaa uden Sky benyttede Tone 7 og 14 som b, 11. som fis og 13. som a — til Forargelse for adskillige nyere Musikforfattere som f. Eks. Gevaert, der ironisk bemærker, at man maa have været meget tolerant i de Dage.

Det er imidlertid utvivlsomt snarere Gevaerts Teori end Bachs og Händels Praksis, der fortjener Ironien. Thi hele denne Falskhedslære er selv falsk. Man har i fysisk Ukyndighed overset Keglerørstonernes Højdeoverskud og den Ændring, som dette medfører. Dette Overskud kan i mange Tilfælde løfte Tone 7 og 14 til et rigtigt b, 11 til et rigtigt fis og 13 til et rigtigt a. Men samtidig opstaar der den mere omfattende Ulempe, at samtlige Toner forrykkes, og dermed kan der indtræde en Falskhed langt værre end den nysnævnte delvise. Efter disse Forbemærkninger kan jeg gaa over til det virkelige Falskhedsproblem.

Lad os tænke os en Lur, renere end Museets reneste! Dette er Nr. 378, der har $\frac{l}{m}$ omtrent $= 9{,}5$. Lad os da tænke os $\frac{l}{m}$ eller $\frac{D\text{-}d}{d} = 10$, idet vi sætter den lille Diameter $= 0{,}5$ og den store $= 5{,}5$ cm.! Lad Røret have en Længde af 250 cm.! Luren bliver da noget længere end Museets største. Den vil med disse Dimensioner meget nær faa Grundtonen C og i Henhold til de i min tidligere Afhandling udledte Formler faa Størrelserne *v* som angivet i ovenstaaende Tavles Søjle V og Tonehøjderne som angivet i Søjle VI. Giver vi den en Mundkedel af Størrelse som de andre Lurers, vil dog næppe mere end de tolv første Toner kunne fremkaldes. Men ved at sammenholde den sidstnævnte Søjles Tal med dem i Søjle III og IV vil Læseren nu selv kunne danne sig det bedste Overblik over dens Renhed eller Falskhed.

Lad os dernæst tænke os denne Lur forlænget til det dobbelte, idet Keglens Topvinkel beholdes! Røret faar da Valdhornslængden 500 cm., største Diameter bliver 10,5 cm. og $\frac{l}{m} = \frac{D-d}{d}$ bliver nu 20. Med disse Dimensioner vil Grundtonen meget nær blive C_1; Størrelserne v bliver de i Søjle VII nævnte, og Tonernes Højdeforhold ses i Søjle VIII. Samtlige 16 Toner vil, om vi vælger Mundkedlen lidt mindre end de sædvanlige, med Lethed kunne frembringes. Vi har nu i alt væsenligt et moderne Valdhorn fra før 1830 for os. Og hvad vi særlig maa lægge Mærke til, er den forøgede Tonerenhed, som nu er opnaaet. Medens Museets reneste Lur har 8. Tone 8,40 Gange saa høj som Grundtonen og Luren med $\frac{l}{m} = 10$ har den 8,37 Gange saa høj, har Luren med $\frac{l}{m} = 20$ den kun 8,1 Gange saa høj som Grundtonen, altsaa $^{81}/_{80}$ Gange saa høj, som den skulde være, d. e. kun et »musikalsk Komma« for høj. Men det musikalske Komma er netop den i al moderne Musik tilladte Unøjagtighed. Og føjer vi endnu et Par cm. til Længden af denne Lur, saa at dens Toner sænkes netop et Komma, faar vi sidste Søjles Tal. Ottende Rørtone bliver nu netop c_1, første bliver et Komma under C_1 og 16. et Komma over c_2. Vi faar altsaa for hele det særlig benyttede Toneomraades Vedkommende saa ringe en Falskhed, at næppe nogen vil mærke den. Men omtrent saaledes er et moderne Valdhorn fra før 1830. Selv om et mindre velbygget bliver omtrent dobbelt saa urent, vil Blæseren dog endnu have det i sin Magt at flytte alle Tonerne, i det mindste paa de tre førnævnte nær, mere end fornødent, og man forstaar saaledes, at det nævnte Højdeoverskud maatte opdages teoretisk, medens det for Praktikeren kunde forblive ganske skjult, ligesom det endnu den Dag i Dag er ukendt for de fleste. Man vil ligeledes ved at se paa Tavlen forstaa, at man bor være varsom med at dadle de gamle Mestere, fordi de uden videre har benyttet Tonerne 7, 11, 13 og 14 paa den førnævnte Maade. Thi Højdeoverskuddet kan meget godt i de vedkommende Tilfælde

have været saa stort, at det i Forbindelse med Blæserens Kunst har formaaet at yde alt det fornødne.

Men hermed er ogsaa Spørgsmaalet om Tonerenheden afgjort. Idet Størrelsen $\frac{l}{m}$ hos Lurerne er betydelig mindre end det tilsvarende Forhold hos Trompeten og Valdhornet, er ogsaa Tonerenheden mindre hos Lurerne end hos de nævnte nyere Instrumenter. Ja den gennemgaaende Urenhed hos disse sidste er saa ringe, at Musikerne i Almindelighed slet ikke kende eller omtale den, medens man derimod ikke godt kan blæse ret længe paa Lurerne uden at opdage, at deres Tonestigning er for brat. Naar Dr. H. beraaber sig paa, at ingen af de »Tusinder, der har overværet Lurblæsningen fra Nationalmuseets Terrasse«, har gjort kritiske Bemærkninger paa dette Punkt, saa overser han, at selv om der ogsaa blandt disse Tusinder muligvis har befundet sig en og anden kritisk kyndig og særlig opmærksom Tilhører, saa vilde det dog ikke let falde en saadan ind at fremføre Anker over, at disse ærværdige Oldtidslevninger ikke fuldtud kan maale sig med Nutidsinstrumenter. Allerede den Omstændighed, at ingen Nutidsmusiker længer har særlig Øvelse i at blæse paa ventilløse Naturinstrumenter, maa jo for den kyndige være en Foranledning til ikke at stille for store Fordringer. Langt snarere kunde man f. Eks. tænke sig en af historisk Interesse fremgaaet Indvending rejst mod den moderne flerstemmige Brug af Instrumenterne.

Thi svæver allerede Troen paa det høje musikalske Standpunkt foreløbig i Luften — og dette forekommer mig virkelig i Henhold til alle mine tidligere Bemærkninger at være Tilfældet, — saa maa mindst det samme gælde om Troen paa den kulturhistorisk saa højst usandsynlige Flerstemmighed. —

En og anden Læser kunde mod alt det sagte endnu gøre den Indvending, at her er talt om højt og lavt musikalsk Standpunkt, uden at det en eneste Gang er fremhævet, hvad der da skal forstaas ved ethvert af disse Udtryk. I

denne Indvending er der noget berettiget, og det vil derfor være heldigt at søge at finde lidt bestemtere Grænser.

Det ganske primitive Menneske giver sine Sindsbevægelser Udtryk gennem Hylen, Støjen og vilde Bevægelser. Under den fremskridende Udvikling lovbindes disse Udslagsformer efterhaanden mere og mere og fremtræder derefter i simplificeret og idealiseret Skikkelse som Sang, Musik og Dans. Musikken er en simplificeret og forædlet Støj, saa vist som enhver Støj ifølge Helmholtz's Analyse er en forvirret Blanding af Toner. Tonen er her det forholdsvis enkelte, usammensatte, ensartede, og Overgangen fra Hylet og Støjen til Sang og Musik beror bl. a. netop paa, at man lærer at lade hver enkelt Tone træde frem for sig, vel adskilt fra den foregaaende og efterfølgende, uden samtidig Blanding eller flydende Overgang; Lovordningen maa være simpel og lettydelig. I Hylet foregaar Højdevekslingen frit som paa et Skraaplan, i Sangen og Musikken er den knyttet til den ejendommelige Stige med bestemte Trin og Mellemrum, som vi kalder Tonestigen eller Skalaen. De karakteristiske, ulige store Afstande fra Trin til Trin paa denne Stige (sml. min forrige Afhandling S. 88!) er ikke vilkaarlig valgte, men en Følge af Menneskets fysisk-psykiske Beskaffenhed, og Oldforskning og Historie lærer os derfor ogsaa, at ethvert Kulturfolk, hvis Udvikling vi kender tilstrækkeligt, paa et tidligere eller senere Trin af sin Barndom har formaaet at udfinde og benytte denne Skala. Det gælder Kinesere, Indere og Arabere, som det gælder Ægyptere og Grækere. I den enkelte Oktav er denne Skala fra c til c_1 bygget af to Helskridt, et Halvskridt, tre Helskridt og et Halvskridt:

c d e f g a h c_1

og hos flere af de vedkommende Folk har man kunnet spore en tidlig Periode, i hvilken de endnu ligesom var bange for de smaa Halvskridt og derfor oversprang det ene eller det andet af de nær sammenfaldende Trin (Tersen eller Kvarten

det ene Sted og — da Oktaven allerede paa en vis Maade var givet, naar man havde Primen — Septimen det andet Sted). Dette var imidlertid kun en Overgang. Snart indskød man de endnu manglende Toner og havde saaledes den samme Skala, som gælder endnu den Dag idag.

Men dette ejendommelige Fællesskab synes at berettige os til ogsaa at anlægge en vis fælles Maalestok og f. Eks. sige, at et Folk har naaet et første primitivt Kulturtrin i musikalsk Henseende, saa snart det har opdaget og lært at benytte Skalaen. Et følgende Trin kunde saa bestaa i, at det nogenlunde havde lært at skelne mellem Dur og Mol, lært, at man saavel i A som i C har et forholdsvis naturligt Udgangs- eller Afslutningspunkt for sine Melodier. Et følgende Trin kunde atter bestaa i, at det havde faaet saa levende Følelse for »Tonalitet«, at det forstod at indføre de af Udgangspunktet A krævede Nuancer, o. s. v. o. s. v. En yderligere Udvikling af disse Antydninger, som jeg med Forsæt har gemt tilsidst, vilde imidlertid føre os alt for vidt. Skal man opstille en bestemt Forklaring af, hvad man bør forstaa ved en første primitiv musikalsk Kultur, tror jeg imidlertid, det vil være vanskeligt at finde en rimeligere Begrebsbestemmelse end den ovennævnte.

Var nu de nordiske Bronzealderfolk naaede til dette første Trin? Ja, derom véd vi endnu intet. Endog derom tier Lurerne. Eller, som man ogsaa kunde udtrykke det: de gamle Bronzehorns Tale er næsten lige saa gaadefuld som Guldhornenes. Dr. H. har yderst villig givet Digteren Ret, naar han synger

Oldtids Bedrifter
Anede trylle.

Derimod har han næppe agtet tilstrækkelig paa Fortsættelsen:

Men i Mulm de sig hylle,
De gamle Skrifter.

OM NJÁLA.

AF

FINNUR JÓNSSON.

Det er nu lige 20 år, siden K. Lehmanns og H. Schnorr v. Carolsfelds afhandling: Die Njálssage insbesondere in ihren juristischen bestandtheilen (ein kritischer beitrag zur altnordischen rechts- und literaturgeschichte — som den kaldes) udkom. I denne afhandling søges det godtgjort, at Njálas fremstilling især af processerne lider af mange og væsenlige fejl; ja, hvis forff.[1] havde ret, vilde der af Njálas historiske indhold egenlig kun blive lidet tilbage. Nogen samlet videnskabelig indsigelse eller modbevisning er ikke bleven givet. Afdøde arkæolog Sigurður Vigfússon har ganske vist bestemt udtalt sig mod den behandling, Njála her er blevet underkastet (Árbók hins ísl. fornleifafjelags); ligeledes har afdøde höjesteretsassessor V. Finsen i en særdeles vigtig, men kortfattet anmærkning i sin grundige og fortræffelige afhandling: Om den oprindelige ordning af nogle af den isl. fristats institutioner, 1888 (i Vidensk. selsk. skr., 6. r., hist.-filos. afd. II) ført beviser for eller gjort det sandsynligt, at de af forff. forfægtede meninger på flere punkter er urigtige; anmærkningen findes s. 102—05 og består af 12 punkter; desuden har Finsen også andre steder i afhandlingen udtalt sig om Njála og dens historiske værd (se særlig s. 100 ff.);

---

[1] Således betegner jeg her og i det følgende de to forfattere til afhandlingen.

han mener, at Njála som andre ættesagaer »er blevet til i mundtlig affattelse og har levet på folkemunde fra en meget gammel tid« (for denne opfattelse er det ligegyldigt, om man tænker sig sagaen bleven til i sin helhed eller kun afsnitsvis); han lægger vægt på sagaens »gamle klassiske sprog og den friske, alderdomlige fremstilling«, der efter hans mening står i strid med »sølvalderens« (det 13. årh.s) fremstillings- og fortællemåde. Særlig udtaler Finsen, at »man ganske finder den tidsalder, da lovene kun overleveredes ved hukommelsen«, og han udtaler sig bestemt imod, at »retsregler og formularer er lånte fra og optagne efter de samlinger af fristatens love, vi har, eller lignende« — men det er netop dette, forff. søger at hævde og bevise. Finsens udtalelser er af så meget större betydning, som han jo var den störste kender af hele det gamle særligt islandske retsvæsen i alle dets grene.

I min litteraturhistorie (II, 224—33, 525—47) har jeg så temlig udførlig behandlet sagaen — med undtagelse af de juridiske bestanddele — og har søgt at påvise og begrunde, at sagaen, som den nu foreligger, ganske vist er en frugt af det 13. årh.s litterære bearbejderstræben og -virksomhed, som vi kender så udmærket godt fra mange andre værker, men at den er sammenarbejdet af flere ældre, oprindelig ikke sammenhængende dele eller sagaer; især udskiller sig med bestemthed to hovedsagaer, en om Gunnar, en anden om Njáll og hans sönner. Jeg har påvist en mængde ejendommeligheder, inkonsekvenser og usagamæssige enkeltheder, der alle på den simpleste måde forklares ved den anførte antagelse. Uagtet bearbejderen har været en dygtig mand som sådan — jfr. Bååths påvisning[1] af sagaens »enhed« fra forst til sidst — er det dog gået ham som alle andre bearbejdere således, at sammenföjningerne er til at tage og føle på; lige-

[1] I Studier öfver kompositionen i några isl. ättsagor, 1885. Overfor forff. hævder han dog ingen selvstændighed.

så umiskendelige er forskellige interpolationer, f. eks. Kristendomsafsnittet og det ellers ret godt indarbejdede afsnit om Brianslaget (Clontarfslaget).

Af hvad jeg har bemærket i min litteraturhistorie vil her kun endel blive gentaget, for så vidt det måtte anses for hensigtsmæssigt.

Hovedgenstanden for denne afhandling vil Njálas juridiske bestanddele blive, som jeg ikke för har behandlet. At jeg indlader mig på denne sag, hvortil jeg måtte anses mindre vel kaldet, har flere grunde. For det første, at ingen andre nu i 20 år har påtaget sig dette efter min opfattelse nødvendige arbejde — med indsigt og upartiskhed at undersøge sagaens rettergang og hvad dertil hører, da min mangeårige beskæftigelse med sagaen har overbevist mig om, at forff.s undersøgelser på mange punkter er skæve og deres resultater uholdbare. Jeg har fra tid til anden opfordret forskellige islandske jurister til at behandle sagen, men uden resultat. Dernæst, at V. Finsen i sin nævnte afhandling har givet fortrinlige bidrag til belysning af spörgsmålene og vejledning til den rette forståelse. Endelig må det siges ikke at være så uoverkommeligt for en ikke-jurist at sætte sig ind i, hvad det drejer sig om, og bedömme sagaens fremstilling også på dette område rigtigt, og her skal det villig indrömmes, at forff.s undersøgelser og sammenstillinger er en særdeles god vejleder. Da jeg fremdeles har påtaget mig en udgave af sagaen med fortolkning i Altnord. sagabibliothek, var det uundgåligt, at jeg måtte undersøge sagaens juridiske dele lige så grundig som alle de andre. Alt dette har medvirket til, at jeg nu for alvor har taget fat på Njálas rettergangspartier eller, hvilket omtrent er det samme, på forff.s fremstilling og kritik deraf. Det var naturligt, at min afhandling kom til at forme sig som et indlæg imod denne, da jeg på et så overvejende antal punkter ikke kunde se rettere end at forff. havde set fejl og bedömt dem skævt. Hvad der skorter forff., er ingenlunde positivt kendskab til

de gamle love, også til de øvrige nordiske, men det er deres resultater og hele syn, som er så mærkelig hildet; at de ikke er så godt inde i den gamle litteraturs historie og udvikling, er i og for sig forståeligt, men det har ikke gjort dem mere uhildede.

I.

Den nævnte afhandling om Njála består, foruden af en indledning: »dogmehistoriske bemærkninger«, af følgende kapitler: 1, almindelig karakteristik af de juridiske bestanddele, især processerne, — 2, Njálas retsudtryk, — 3, Njálas retshandlinger (rechtsgeschäfte), — 4, Njálas processer, behandlede i 8 underkapitler; 6 processer i alt med to »mellemstykker«, — 5, nogle bemærkninger om beretningen om femterrettens indførelse. Efter nogle slutningsbemærkninger følger så fire »anhang«, der behandler: I, fremmede bestanddele i Njála, — II, Njála og Torstein Síðu-Hallssons saga, — III, anakronismer, geografiske fejl, ujævnheder i kompositionen, — IV, Njálas slægtregistre (og deres forhold til andre kilder).

Som allerede bemærket er endel af hvad der findes kritiseret i kap. 2—3 samt i anhangene gjort til genstand for en prøve i min litt. hist. og der gendrevet. Blandt anhangene er det sidste ubetinget det bedste og giver ikke anledning til nogen synderlig kritik. I anh. I, § 2 (s. 145—60) undersøges sagaens vers på en meget detaljeret, men ikke helt tilfredsstillende måde. I forbindelse hermed undersøges det meget vanskelige håndskriftspörgsmål, jfr. Jón Þorkelssons bemærkninger i Nj. II, 775—83, der i hovedsagen godkender forff.s resultater. Det bör bemærkes, at disse er fremkomne ved tælling af de tilfælde, hvor håndskrifterne stemmer med hinanden. Det er imidlertid lige så meget eller mere overensstemmelsernes indre beskaffenhed end antal, der må have den afgörende betydning; det nöjagtige forhold mellem håndskrifterne kan ikke siges at være løst, vil måske aldrig blive det. I de grovere træk er forholdet imidlertid sikkert

nok, og tilstrækkelig sikkert for de undersøgelser, der her foretages. Alle eksisterende håndskrifter udgår fra et grundhåndskrift, og de deles i to hovedgrupper, idet to, G og I, står for sig, alle de andre for sig; indenfor den sidste er slægtskabet efter omstændighederne nærmere eller fjærnere; enkelte er uden tvivl blandingshåndskrifter. Disse håndskrifter (håndskriftbrudstykker) ordnes efter deres omtrentlige alder således: fra omtr. 1300 hidrører: AM 468, 4to (F), hovedhåndskriftet, der ligger til grund for udgaverne; en lakune i dette, et blad, kan udfyldes efter papirsafskriften AM 467, 4to (se Nj. II, 651—54), — Gml. kgl. saml. i det kgl. bibliotek 2870, 4to (I), — AM 133, fol. (B), — AM 162 B, fol. (Cβ, Cδ). Fra omtr. 1325: AM 162 B, fol. (Cγ, Cζ, Cϑ, C$\varkappa$). Fra omtr. 1350: AM 132, fol. (A), — 162 B, fol. (Cη). Fra omtr. 1400: AM 162 B, fol. (Cε), — Gml. kgl. saml. 2868 (G). Fra 15. årh.: AM 162 B, fol. (Cα, Cι), — AM 466, 4to (E), — Gml. kgl. saml. 2869, 4to (H), — AM 309, 4to (D) fra år 1498. Herforuden findes et par mindre brudstykker uden nogen værdi.

M. h. t. tekstens fastsættelse er det klart, at overensstemmelser mellem GI og et eller flere af de andre må have en overvejende betydning, skönt der også her må regnes med tilfældigheder.

Efter disse bemærkninger går jeg af hensigtsmæssighedshensyn over til at behandle versene i Nj. og deres oprindelighed i sagaen.

Versene. Efter deres forekomst i håndskrifterne deles de hovedsagelig i to grupper; jeg ser her bort fra: v. 11, en kvædling i alle håndskrifter[1], v. 34—39, versene i Kristniþáttr, samt v. 26 (Torkels vers om Gunnar). De to hovedgrupper er: A, v. 40—51 + Darradsangen (k. 125—57) og B, v. 1—33 (÷ v. 11 og 26; k. 7—99). Heraf ses allerede,

[1] Når det her og ellers hedder »alle hdskrr.«, menes naturligvis de håndskrifter, hvori det pågældende vers findes, og som ikke der har lakune, selv om det ikke er alle sagaens hdskrr.

hvorledes A-gruppen udelukkende tilhører sagaens sidste, B-gruppen udelukkende dens første del.

A-gruppen består: 1, af varselsvers (v. 40, 42, 44, 51 om Brian), 2, vers tillagte Modolf (41), Kåre (43, 45—48, 50), samt Snorre gode, en kvædling (49), 3, Darradsangen. Disse vers findes i alle håndskrifter.

B-gruppen falder igen i tre dele: 1, sådanne, der findes i F, E og B (hvor der ikke er lakune), v. 1—10 (i B kun 1—3 på grund af lakune); de første 3 af Unn, de andre 7 af Gunnar; 2, v. 12—13 henholdsvis i B, D og B, E (men der findes også her henholdsvis F, A, Cδ, E, G, I og F, A, G, I, hvor versene fattes); de tillægges Skarphedin; 3, først v. 14—25 af Sigmund-Skarphedin-Gunnar; de findes kun i B, v. 14—15 tillige i Cδ og 14—16 i E, samt i F på den ejendommelige måde, at de enten er tilskrevne i randen eller efter sagaens slutning (14—16) med en fra hovedhånden forskellig[1] hånd. Versene mangler i A, G, I, Cδ (÷ 14-15), Cη, E (÷ 14-16), Cγ, D. V. 27 af Tormod Olafsson, der levede omkr. 1300, findes kun i B. V. 28—33, af Gunnar og Skarphedin, findes foruden i F på samme måde, med undtagelse af 28, som de sidstomtalte (F*), 33 alene her, i B (alle ÷ 33), E (alle ÷ 29 og 33), A (28 alene), Cδ (30, 32), D (28, 29, dog det sidste ikke i teksten, D*), Cε (30), G (29, 30, 32), I (28), eller med andre ord:

v. 28 (varselsvers) findes i F, A, B, D, E, I (mangler i intet),
v. 29 findes i F*, B, D*, G (mangler i A, E, I),
v. 30 findes i F*, B, Cδ, Cε, E, G (mangler i A, I),
v. 31 findes i F*, B, E (mangler i A, Cδ, G, I),
v. 32 findes i F*, B, Cδ, E, G (mangler i A, I),
v. 33 findes i F*, (mangler i A, B, E, G, I).

Vi ser altså heraf — foruden at v. 12—13 helt mangler i F — den mærkelige forskel på de første 10 vers og v. 14—

[1] At dette er så, er ganske utvivlsomt.

33 (÷ 28), at kun de første findes i selve teksten, medens de andre er senere tilföjede i randen eller bagved, og de mangler alle (÷ 28) i A, I, samt G (÷ 29, 30, 32), hvilket må tillægges stor betydning. At nogle få af versene findes i G, samt et par i Cδ og Cε, er mærkeligt; i E findes ikke alle, men dette hdskr. hører også til de yngste.

Kun v. 26 og 28 findes i alle hdskrr. og slutter sig således til A-gruppen; det første er Torkel elfaraskalds vers om Gunnars død. Vi ved ganske vist ikke bestemt, når Torkel levede, men alt — særlig versets sprog og karakter — taler for, at han hører det 12. årh. til eller tiden ved 1200. V. 28 er et varselsvers — åbenbart af betydelig ælde; det slutter sig godt til andre lignende i A-gruppen, hvortil også kvædlingen, v. 11, hører.

Hvad de to hovedgrupper af vers angår, er forholdet klart. Vi har med to hovedlag at göre, et ældre og et yngre. Det ældre lag tilhører sagaen i en ældre form end de ældste nu eksisterende håndskrifter. Dette bekræftes uomtvistelig af versenes sprog. Jeg har i min litt. hist. (I, 477, jfr. II, 164) påpeget særlig nye ord- og udtaleformer samt omskrivninger i forskellige af versene, hvoraf der kan sluttes, at de ikke kan være ældre end fra det 13. årh.s sidste halvdel eller omkr. 1300. Men jeg har ikke dér indladt mig på nogen nærmere deling efter alder. Ser man nærmere til, findes disse kriterier hovedsagelig i B-gruppen, ikke A-gruppen; den sidste indeholder ganske vist eksempler f. eks. på udtalen *œ* = *æ*, men de er ved hele deres karakter og klassiske sprogpræg betydelig ældre. Her findes f. eks. former som *Niall* (v. 41, 43, 45, 48, 50); ganske vist ved vi ikke bestemt, når udtalen *Njáll* er opstået, men formodningen er for, at det ikke er sket för ved og efter midten af det 13. årh. Der er for mig ingen tvivl om, at A-gr. tilhører det 12. årh., kvædlingen v. 11 og Snorres kvædling v. 49 er sikkert ægte; endogså v. 51 — om Brian — kan

meget godt tilhöre det 11. årh., hvortil naturligvis også Darradsangen hører.

A-gr. tilhører den egenlige saga om Njál og hans sönner. Det er derimod i sagaen om Gunnar eller den del, hvor han er hovedpersonen, at B-gr. findes. B-gr. er i forhold til A-gr. uægte. Mærkeligt er det, at det aldrig falder Skarphedin ind at digte et vers i den egenlige Njálssaga, medens der findes en mængde af ham i sagaen om Gunnar; og dog havde der været lige så god grund til at henkaste vers i den sidste, som i den første del af sagaen.

Heraf kan der sluttes, at det er den egenlige Njálssaga, der oprindelig har haft vers — der ganske vist også må regnes til de uægte, d. v. s. digtede i 12. årh. —, og at det er, for at få en indre lighed til stede mellem sagaens to hovedafdelinger, at B.-gr. er tildigtet. At dette resultat ikke er uden betydning for sagaens tilblivelse, siger sig selv. Sammen med andre fremhævede kriterier bestyrker det, at vi har med en sammenarbejdelse af to oprindelig adskilte sagaer at göre, en om Njál med vers, en anden om Gunnar uden vers (bortset fra v. 11, 26 og 28 — hvis disse to sidste har tilhørt den oprindelige Gunnarss., hvad der ikke er givet, især gælder dette det sidste; da Skarphedin sættes i forhold til det, kunde det have tilhørt den egenlige Njálss.).

Den måde, hvorpå B-gr. optræder i hdskrr., især i F, trænger til særlig forklaring. Herefter falder de, som sagt, i to hoveddele. Nogen aldersforskel eller forskel overhovedet mellem disse vers kan ikke påvises. Tværtimod, de bærer alle et så ensartet præg, at man skulde kunne tillægge dem alle en og samme person. De findes i B, og den hånd, der har tilskrevet F*, er ikke ret meget yngre end hovedhånden. F og B er også af andre grunde nærbeslægtede. Den rimeligste forklaring, jeg kan give på forholdet er, at skriveren af F har haft to håndskrifter til sin rådighed, ét uden versene, og et andet med dem. En benyttelse af flere håndskrifter var ret almindelig; jeg behøver blot at minde om

Haukr Erlendsson og hans Landnáma. F-afskr. begyndte altså med at tage versene (1—10) fra et bi-hdskr., men så blev han ked af at indføre dem og holdt op dermed, eller han har måttet give slip på håndskriftet af en eller anden grund.

Når nogle af de andre hdskrr., som Cδ, Cε og især G (der dog udelader dem så godt som alle), har optaget nogle få af disse vers, beror det på rene tilfældigheder eller afskriverluner og viser ikke andet end benyttelse af flere håndskrifter og delvise overførelser fra det ene til det andet. Dette er ikke mærkeligt, eftersom sagaen hører til de allerhyppigst afskrevne. At et enkelt vers hist og her kan være yngre end hovedmassen, er muligt; herved vilde den mærkelige omstændighed forklares, at af de sammenhørende 3 vers af Sigmund (nidversene om Njál) findes kun de to første i Cδ (alle 3 i B, E og F bageste side; i det 3. vers findes en ganske ualmindelig rimfejl, i l. 7: *skjal i*, $\acute{\smile}$ — for $\acute{-}$ —).

Jeg skal ikke komme nærmere ind på forff.s opfattelse af versenes forhold til sagaen; de er inde på en rigtig tanke med at adskille versene efter alder, men den ældre (ældste) gruppe bedömmes ikke fuldt rigtig. Hvad der her er anført, indeholder det nødvendige korrektiv. Det kan ikke indrömmes, at en nærmere undersøgelse af håndskrifternes indbyrdes forhold vil kunne rokke ved det her givne resultat.

II.

I den sidste del af Njála er der, som for længe siden set, også erkendt af forff., et stykke af en saga om kong Brian og hans fald ved Clontarf indsat og sammenarbejdet med den oprindelige tekst; dette stykke vedrører Njáls saga meget lidt i og for sig, men det fortæller om nogle af brændemændenes endeligt, og derfor er det optaget. Bortset fra dette er hele den sidste del, fra omtr. kap. 107 af, et godt sammenhængende hele uden noget betydeligt indskud; ikke

engang versene kan fjærnes her med nogen rimelig grund. Anderledes er imidlertid forholdet med den foranstående del.

Her møder vi først Unns forhistorie og i forbindelse dermed en beretning om Höskuld og Hrut (k. 1—8); så følger Hallgerds ungdomshistorie i en, i forhold til det første afsnit, urigtig tidsfølge og, i forhold til Njálssaga, af en unødvendig udførlighed, medens dennes hovedpersoner endnu ikke er nævnede (k. 9—17). Herefter optages så tråden igen i k. 18, og nu først, i k. 19, indføres Gunnar, i forbindelse med beretningen om Unns dårlige formuesforhold, som kræver Gunnars hjælp. Uagtet det nu kan siges, at det hele på en måde hører sammen, er det dog klart, at Hallgerds ungdomshistorie ikke tilhører en saga om Gunnar i den udstrækning og fortalt på den måde, som her er sket. Det er aldeles klart, at her foreligger ikke en oprindelig forfatters, men en bearbejders mere eller mindre heldige sammenföjning af forskellige stykker. Går vi så videre, indføres Njál først i k. 20 egenlig som den, der skal hjælpe Gunnar, hvad han også gör. Og d e t sker i en saga, der kalder sig »Brennunjálssaga«. Det er også klart af alt det følgende, at det er Gunnar og ikke Njál, der er hovedpersonen. Njál forekommer her kun i forhold til Gunnar og som hans ven. Striden mellem Hallgerd og Bergtora må snarest henføres til en saga om Gunnar. Denne saga slutter med Gunnars drab og hævnen efter ham, eller med k. 80. Dog er det muligt, at enkelte mindre stykker ikke oprindelig har tilhørt den. Fremstillingen i og indholdet af denne del er på sine steder af en temlig efterklassisk karakter, således fortællingen om Gunnars udenlandsfærd og vikingetog; den bærer samme præg som f. eks. skildringen af lignende tog i Svarfdælasaga. Det hele hænger ellers godt og logisk sammen. Kap. 81 fortæller om Kolskeggs, Gunnars broders, udenlandsrejse og skæbne. Stilen og tonen er her vidt forskellig fra det øvriges; der omtales her en mærkelig dröm, Kolskegg har, som en vismand tyder (jfr. Olaf Tryggvason og spåmanden på Scilly-

øerne); Kolskegg bliver »guds ridder« i Miklagård. Dette er åbenbart en gejstligs interpolation eller bearbejdelse, der også spores et enkelt sted i det følgende.

Herefter følger et afsnit om Njálssönnernes udenlandsrejser og farer, deres sammenstød med Hrapp og Tråin, hvilket netop fører til sagaens vigtigste og skæbnesvangreste begivenheder, Tråins død og hans sön Höskulds opfostring hos Njál, hans giftermål osv. Alt dette tilhører en saga om Njál og hans sönner (k. 82—97). Der foreligger dog sikkert også her en overarbejdelse af teksten; især gör kapitlerne om Hrapps færd i Norge et höjst mistænkeligt indtryk og hidrører uden tvivl fra den efterklassiske bearbejder[1].

I forhold til det foregående er der her en betragtning, der gör sig gældende. I andre sagaer forekommer det jo hyppig at unge hövdingesönner rejser udenlands for at se sig om, for at vinde guld og ære, for så at sige at prøve, hvad de dur til. Efter sagaen er Njálssönnerne imidlertid ikke helt unge, og dog »beder de deres fader om tilladelse« (k. 75). Dette tyder på, at de endnu er unge og ugifte, men dette passer ikke godt med det tidligere fortalte; deres giftermål er f. eks. allerede forlængst omtalt.

De nævnte kapitler hænger fortræffelig sammen med k. 107. Ganske anderledes forholder det sig med k. 98—106, eller, da disse falder i to forskellige stykker, k. 98—99 + 106 og k. 100—105.

De første af disse, k. 98—99 + 106, fortæller om en Lyting, der nu dukker pludselig op, og som skal være gift med en søster til den af Njálssönnerne dræbte Tråin. Lyting og hans brødre dræber til hævn Höskuld, Njáls sön, men Njálssönnerne hævner deres halvbroder ved at dræbe Lytings brødre og såre ham selv; så kommer der forlig i stand, og Lyting må give fulde bøder for Höskuld. Da Tråins drab

[1] Forf. er uvidende om afstanden mellem Lade og Gudbrandsdalen; i stykket findes en efterligning af de romantiske sagaer (erotik i en nøddeskov).

imidlertid, ifølge sagaens udtrykkelige beretning, er blevet fuldt ud bødet, er Lytings optræden som begrundet ved krav på en del af mandebod aldeles umulig og uberettiget. I k. 99 hentydes til, at en hævner for Höskuld vil opstå; og ganske rigtig, en sådan optræder i k. 106, nemlig Amunde blinde; 3 år efter træffer denne Lyting på et ting og fordrer bod for sin fader, ganske uden ret. Amunde er gået ind i Lytings bod; idet han går ud af den, får han pludselig sit syn og slår Lyting ihjæl, men bliver straks igen blind som för, men takker gud for hans bistand (!). Klarlig er dette en sen digtning, hvori dog en historisk kærne kan være skjult. Tonen ligner den i kapitlet om Kolskegg. Her må vi også lægge mærke til, at det er i dette stykke, at der urigtig tales om »Rangå« for »Tværå«, hvilket viser, at dets forfatter aldeles ikke var stedkendt; en sådan fejl findes ellers aldrig. Det er ganske utvivlsomt, at vi her har med et senere indskud at göre, med et stykke, der hverken har tilhørt sagaen om Gunnar eller om Njál. Det skal endnu bemærkes, at kun i dette stykke er Höskuld Njálsson pludselig boende på Holt og en ældre mand, medens han ellers altid er hos sin fader. Endelig bemærkes, at når der senere, i k. 124, hentydes til hans død, og hans moder Hrodny viser sig i besiddelse af hans blodlevrede hue, hun viser sin broder Ingjald, er dette åbenbart en temlig plump efterligning af Hildigunn og Höskulds blodlevrede kappe, hvormed hun tvinger Flose til at göre, hvad hun ønsker.

Kristendomsafsnittet udgör en fuldstændig fremstilling af Tangbrands mission og Gissurs og Hjaltes forkyndelse af den kristne tro. Denne þáttr er et selvstændigt hele og har et selvstændigt værd. Den afviger ikke så lidt fra andre kilder om samme æmne; da det på den anden side indeholder en noget nöjagtigere beretning om Tangbrands færd på østlandet, er det rimeligst, at vi har med en østfjordsk eller sydøstlandsk tradition om Tangbrand at göre. Vi behøver ikke at komme nærmere ind herpå, men betoner

kun, at i en person- eller bygdesaga er et sådant afsnit ganske enestående; det har så lidt som muligt med sagaen at göre; der fortælles ganske vist k. 102 $_{19-20}$, at Njál og hans husstand lod sig døbe, og i 103 $_{52-53}$, at Tangbrand gæstede ham og fik gode gaver; det er alt; men for de par linjers skyld om Njál og hans husstand havde ikke en hel þáttr om kristendommens indførelse været nødvendig, lige så lidt her som i Egilssaga, hvor det ganske kort og passende hedder om Grim på Mosfell (k. 86), at han blev døbt, »da kristendommen blev lovtagen på Island«, og om Torstein Egils sön (k. 87), at han lod sig døbe, »da kristendommen kom til Island«. Noget lignende har der uden al tvivl stået i den oprindelige saga om Njál, men en bearbejder har fundet at dette var for lidt, og så optog han en hel beretning om kristendommens indførelse, som han kendte. Havde Njál været virksom på altinget år 1000, havde det måske været en anden sag, men herom mæler afsnittet ikke et ord[1]. Når hertil kommer, at afsnittet findes inde i et andet sammenhængende afsnit og strider imod sagaens tidsfølge-beretning, forekommer det mig at være klart, at hvis en interpolation (her ovenikøbet af anden grad) nogetsteds er håndgribelig, må det være her. Afsnittet minder om Briansafsnittet, der dog ganske anderledes er indarbejdet i sagaen, men svarer også til Hallgerds ungdomshistorie. Det er her nöjagtig den samme eller lignende bearbejdervirksomhed som den, Sturlunga-samlingen, Olaf Tryggvasons saga (Fms. I—III) og flere andre bærer til skue. Njála viser i sin nuværende form, at den er en frugt af det 13. årh.s (og da navnlig dets sidste halvdels) bearbejdervirksomhed. Vi må altså se at komme bagom denne form, og da er svaret som allerede antydet. Njála kan kun forstås under den forudsætning, at den er

[1] Det er derfor urigtigt, når Björn Olsen i »Um kristnitökuna« s. 45 anm. udtaler, at afsnittet er i god overensstemmelse med den »stræben hos forfatteren« at lade Njál deltage så meget som muligt i hans tids vigtigste lovforslag. Dette er slet ikke tilfældet.

en sammenstykning af to sagaer, en Gunnarssaga og en Njálssaga; i alt væsenligt kan vi skælne, hvad der hører til den ene så vel som til den anden. Vanskeligst måtte sammenarbejdelsen efter Gunnarssagaens slutning være, og her ser vi da også ubehjælpsomheden i fuldt mål; her var en kløft; en overgang skulde bygges; og ingensteder er broen dårligere, eller kløften uheldigere udfyldt end der, hvor den er til at tage og føle på; en lignende ubehjælpsomhed findes i sagaens begyndelse. Det hele er helt igennem med det samme blevet mere eller mindre bearbejdet, mest dog Gunnarssagaen, f. eks. med versene. Der viser sig forskel m. h. t. de to sagaer, idet Gunnarssaga viser en yngre stil og yngre udmalinger, hvad der dog kan bero på bearbejdelsen. Grunden til at de to sagaer er blevne slåede sammen, er simpelt hen den, at de havde så mange beröringspunkter med hinanden. Njál har i Gunnarssaga spillet en meget stor rolle; derimod har Gunnar ikke kunnet spille nogen synderlig rolle i Njáls saga (Skarphedins hævn?).

Endelig bemærkes, at fra bearbejderen hidrører forskellige beskrivelser, af dragter f. eks. og skjoldmærker (som i k. 92 $_{57\,\text{ff.}}$), samt forskellige yngre udtryk (som *jústa, próba, panzari*, alle i Gunnarss.).

En meget stor betydning for sagaen har de deri skildrede retshandlinger og processer, og jeg skal nu gå over til behandlingen af dette æmne og følger da Lehmanns og Carolsfelds fremstilling helt igennem.

III.

Hvad nu afhandlingen om Njála angår, er der ingen grund til at dvæle ved indledningen eller det første kapitel (se foran s. 98). För jeg går over til de følgende kapitler, skal jeg i al korthed göre nogle bemærkninger angående det stof, der behandles i tillæggene (anhangene).

I det første af disse omtales »fremmede bestanddele«;

de er ifg. forff. af to slags, dels »sådanne fortællinger, der ikke organisk tilhører sagaen, men som ved redaktionen ved det 13. årh.s slutning er indskudt i den og forbundet dermed«. Hermed sigtes der til Gunnarssaga og Briansafsnittet, hvilket sidste bestemmes rigtig i det hele taget. Dernæst er det versene, der bestemmes som indskud. Til dette sidste har jeg her intet at bemærke (jfr. ovf.), og hvad Gunnarssagaen angåer, er det jo for så vidt rigtigt, som den er optagen i eller forbunden med Njálssaga, men forff.s opfattelse af det hele, især sagaens aldersforhold, er uholdbar (jfr. min litt. hist.). Jeg skal ikke her gå nærmere ind på dette spörgsmål. Briansafsnittet og tillæg II, det om Torstein Sidu-Hallssons saga, skal vi senere komme tilbage til. I det 3. behandles anakronismer, geografiske fejl og ujævnheder i kompositionen. Hvad de første angår, kan jeg henvise til min litt. hist. (II, 224 ff.), hvor det indrömmes, at omtalen af »bondens kirkegård« på Tingvellir er en — i øvrigt let forståelig — tidsstridighed, hvorimod omtalen af »et åndeligt slægtskab« mellem et par personer eller Höskulds brug af udtrykket »for guds skyld«, bægge dele fra tiden efter kristendommens indførelse, ingenlunde behøver at være en sådan. Fuldstændig misforstået er Skarphedins bebrejdelse mod Torkel håk for at »have spist en hoppes endetarm«; dette har intet med hestekødspisning at göre, men bebrejdelsen går ud på, at Torkel af gærrighed og sjælelig lavhed (*fúlmenska*) bekvemmer sig til at spise en så elendig føde. Det samme gælder omtalen af »Østlændingene« under mordbrandsprocessen. Alt dette er af en sådan art, at der ikke kan indvendes noget derimod, eller det af sagaen meddelte er ligeså sandsynligt som det modsatte.

Hvad dernæst sagaens geografiske forestillinger angår, er det anerkendt, at dens omtale af østlandet er ganske rigtig, så at G. Vigfusson endogså deraf har ment at kunne slutte, at sagaen var forfattet der. Derimod har han — og nogle andre — ment at finde fejl i dens omtale af stedforhold på sagaens egen skueplads, på syd- og vestlandet, hvilket i

og for sig måtte synes mærkeligt. Stedkendte folk har dog været af en modsat mening, og selv har jeg været i stand til at undersøge sagen og i det hele og store fundet overensstemmelse mellem sagaen og forholdene, som de er.

I k. 2 $_{37-38}$ hedder det, at Hrut skal have »Kambsnes og Hrutstad og (landet) op til Trandsgil«. Dette sidste er, som påpeget af dr. Kålund (Isl. beskr. I, 469), sikkert urigtigt, ti så vilde Höskulds egen gård have været medindbefattet. Det sandsynligste er, at navnet er indkommet ved en fejl — navnet på det mest bekendte »gil« i nærheden — i steden for *Hrútagil* (se Árbók hins ísl. fornleifafjel. II, 92 1882), en kløft, der passer fortræffelig. Er dette en oprindelig fejl, viser den kun, at forf. ikke har været fra Dalene. Når man i omtalen af *Bjarneyjar* (k. 9) har villet se en fejl eller en forveksling tiltrods for, at sagaen udtrykkelig siger, at disse øer er »ude i Bredefjorden«, tror jeg, at man har gjort sig ufornøden bekymring. Det er derud, Torolf siges alene at have rót for at dræbe Hallgerds første mand. Vel ligger øerne temlig fjærnt fra Medalfellsströnd, hvor Torolf var. Men en bonde på en af de nærliggende øer i Bredefjorden, en flink og med alle forhold velkendt mand, har til mig erklæret, at der i sagaens skildring intet utænkeligt var; den omtalte rotur var noget, der meget vel lod sig göre. Når det derimod bagefter hedder, at den dræbte Torvalds mænd rode ind til Reykjanes, kan man ikke se, hvad de skulde derhen, medmindre Torvalds fader skulde have bosat sig dér, da Torvald giftede sig, men herom forlyder der intet bestemt. Ellers er forf. særdeles godt inde i de stedlige forhold, kender nöje vejen til Laksådalen både mod syd og nord; den søndre Reykjadal (k. 17) kender han også godt osv.

Angående Akratunga og Geilastofnar — i nærheden af Hlidarende — kan henvises til Kålunds Isl. beskr. Disse stedsnavne kan ikke nu påvises, snarest fordi Tværå her har ødelagt jorden så meget. Også Gunnars gravhöj er sikkert blevet bortskyllet af elven; det sted, der nu kaldes så-

ledes, er ganske umuligt. I AM 434, fol. (bl. 91v) meddeler Jón Ólafsson følgende: »I samme syssel på Hlidarende *niðr á mosunum* ved Markarfljót (ɔ: den af vandet fra Markarfljót fyldte Tværå) ligger Gunnarshaugr; den er rund, undt. for så vidt som den er noget flad (fladtrykt) mod syd« (jfr. Kålund I, 245 anm.). Et mærkeligt bevis på sagaens nöjagtige kendskab til egnen her indeholdes i dens omtale (k. 45) af de »to bække«, hvor Sigmund og Skjold fandt hestene, der førtes ned til vejen; man kan bogstavelig straks finde det således betegnede stykke land noget øst for Hlidarende.

Det er særlig den rolle, Rangå spiller i sagaen, og den omstændighed, at den nævnte elv, Tværå, slet ikke omtales, der har syntes meget påfaldende. Hvad Tværå angår, er der ingen tvivl om, at den i sagatiden har været ganske ubetydelig og ingen rolle har kunnet spille, lige så lidt som den lille Merkiá, der heller aldrig nævnes; dens løb har rimeligvis også været et andet end det, den fik, da Markarfljót brød igennem og kastede sine vandmasser i den. Dette forudsættes også i k. 53, i beretningen om Otkel og Gunnar. Det må betragtes som sikkert, at folkene på Hlidarende overhovedet, når de skulde til egnene mod vest og sydvest, tog over den lave li, måske af hensyn til de daværende egnforhold langs liens sydside, der kan have lagt hindringer i vejen for hurtig fremkomst. Vi ser da også, at Gunnars drabsmænd kommer den vej, og at vejen hjem til selve gården, *geilarnar*, netop førte op ad liens höjderyg til. Kun ét sted er omtalen af Rangå umulig, men det er i det til sagaen ikke oprindelig hørende afsnit om Lyting (se foran s. 99—100). Når det dernæst om trællen Melkolf (k. 48_{25}) hedder, at han, efter at have stjålet i Kirkebø, drog »op langs Rangå«, er dette sikkert rigtigt. Trællen har med sine tyvekoster villet tage en mere afsides vej, end han ellers vilde have gjort, for ikke at træffe folk, og dog er det ingen synderlig omvej, han har taget.

Skildringen af kampen ved Knafahólar (k. 62) er fuld-

stændig rigtig; det »næs«, der i den anledning omtales ved Rangå, er nu ikke så udpræget som tidligere, fordi elven her senere har ændret sit leje, men det ældre forhold er dog endnu tydeligt.

Hvad Floses bekendte rejse fra Svinafell til Þríhyrningshálsar angår, har man stærkt betvivlet rigtigheden heraf, men efter S. Vigfússons undersøgelser, og efter hvad prof. Th. Thoroddsen velvilligst har meddelt mig, kan rejsen godt lade sig göre, når man har dygtige heste, og Flose havde jo to til hver. At rejsen kunde bestemmes så længe iforvejen — hvad forff. udtaler tvivl om — er indlysende for hver, der kender forholdene. Kun omtalen af Fiskivötn er påfaldende, men disse søer, hvorom der i øvrigt har været endel strid, ligger i udørkener, og den vej, Flose tog, har sagaens forf. næppe kendt selv og er derfor kommen til at nævne dem.

I k. 131 nævnes endelig et *Holtsvað*, hvor det til forfølgelsen af Flose samlede mandskab skulde møde. Herom har der været tvist. Nogle har villet søge dette vadested ved Tjorså, men dette vilde ligge så langt af led, at det er urimeligt i og for sig at søge det dér; noget sålydende stedsnavn eksisterer dér heller ikke. Vest for Þríhyrningr øverst i den lille Vatsdalr findes der et holt, ved hvis sydende Höskuld Njálssons gård, Holt, utvivlsomt har stået. Her har rimeligvis det rigtige Holtsvað været, enten over den nordfor holtet og Þríhyrningr rindende Fiskå eller snarere over den biflod til denne, der kommer fra selve Vatsdalen (jfr. S. Vigfússon, Árbók, 1888—92, s. 47).

Kun ét sted er der i øvrigt, som forf. ikke synes at have kendt af selvsyn, nemlig selve Bergtorshvol; dette må synes mærkeligt, men kan finde sin forklaring i gårdens så afsides beliggenhed. Nogen sådan fordybning i bakken, som omtales i k. 128_{3-4}, findes ikke; vel er der en fordybning eller lille sænkning (den, der omtales i k. 41_{46}), men brændemændenes heste kunde ikke der stå skjulte; de må være bleven ladte tilbage ét for bakken. Men dette enestående

tilfælde er ikke nok til at begrunde antagelsen af, at sagaens forf. ikke har været kendt med dens hovedskueplads eller bot der.

Alt i alt er sagaens stedskundskaber særdeles nöjagtige, også hvad de egne angår, der ligger endogså langt udenfor dens hovedskueplads.

De af forff. omtalte »ujævnheder i kompositionen« er tildels allerede gendrevne og omtalte. Det er da det, at Flose bestemmer sin rejse så længe i forvejen, — »dalen« i Bergtorshvol, — at Helge ændrer sin mening og lader sig »iføre kvindedragt« for at slippe ud, uagtet han har erklæret at ville stå last og brast med Skarphedin, — at Gunnar kunde tage Otkels riden på ham ilde op (!), som om ikke Helge under de forhold lige som alle andre havde lov til at hylde sætningen: »livet fremfor alt«, og som om Gunnar kunde vide, hvorledes det hang sammen med Otkels ridt eller hensigt og ikke-hensigt. Intet af dette, der noget uegenlig kaldes »ujævnheder i kompositionen«, behøver nogen videre imødegåelse. Jfr. min litt. hist. II, 534 ff., hvor jeg har påvist virkelige ujævnheder af betydning.

I det 4. tillæg behandles slægtregistrene. Dette kapitel er afhandlingens bedste og grundigste afsnit, og der er kun lidet dertil at bemærke (jfr. min litt. hist. II, 226—27 m. h. t. Sigfus og læsemåden *ok* i Ldn. 1843). Men forff.s slutninger af ubetydelige uoverensstemmelser mellem sagaen og Landnáma, der i reglen vedkommer de allerældste slægtled, er misvisende, og forff. dadler sagaen, hvor det langtfra er sikkert, om uretten er på dens side.

Njálas slægtregistre er i reglen temlig vidtløftige, idet de består af en tör opregning af en persons forfædre langt tilbage i tiden. De er systematisk indsatte, eftersom personerne optræder og indføres. De afviger stærkt fra andre sagaers slægtregistre ved deres art og optræden, uden dog at være helt gennemførte. Således begynder sagaen med Mǫrðr gígja, der dog spiller en ikke ringe rolle for Gunnarss.,

men der nævnes kun hans fader. En halv snes linjer længere hen indføres Höskuld Dalakollsson, og hans forfædre opregnes lige til Ragnar lodbrog og Björn buna (Grim, herse i Sogn, nævnes yderligere i nogle hdskrr.). Som tilfældet er med Mörd, finder noget lignende sted med andre, og det endogså hovedpersonerne, idet kun 2—3 led opregnes, hvilket er ret naturligt, medens andre og det for sagaen mindre betydende personers slægtregistre anføres i hele deres udstrækning; det sidste gælder f. eks. Torkel håk (k. 119), i dette tilfælde så meget mindre nødvendigt, som hans faders forfædre allerede var opregnede i k. 105, hvilket dog har sin betydning. Disse lange slægtregistre findes i alle sagaens dele f. eks. k. 1 (Höskuld), 25 (Valgard), 26 (Asgrim), 56 (Skapte), 85 (Sigurd jarl), 95 (Flose), 96 (Hall), 100 (Gudleif), 105 (Torgeir), 113 (Gudmund på Möðruvellir), 114 (Snorre), 116 (Ingjald), 119 (Hafr), 138 (Eyjolf) osv. Heri at se et bevis for sagaens enhed og for én forfatter vilde være meget overilet. Der fremtræder nemlig her en stræben efter at indsætte slægtregistre, der først findes i de senere tider (jfr. Sturl.-saml.). Især er forekomsten af dem i Kristendomsafsnittet, der viser sig så afgjort at bero på en bearbejders virksomhed, af betydning. En oprindelig forfatter vilde sikkert også have ladet sig nöje med at optage et slægtregister kun én gang. Særdeles betegnende er, at Ingjalds slægt opregnes først i k. 116, men ikke hvor han første gang indføres i k. 25. Jeg nærer således ikke ringeste tvivl om, at disse systematiske slægtregistre beror på en bearbejdelse, måske den samme som hidførte sammenstykningen af de to sagaer, og jeg mener, at der er fingerpeg om, at de hidrører fra en vestlandsk bearbejder. Et sådant er Gudleifs slægtregister (den mægtige Reykjanesslægt). I k. 114 henvises til Ares angivelser (jfr. lignende i Eyrbyggja og Laxdæla), atter angående en vestlandsk familje[1]. Hermed stemmer

[1] Der findes her en mærkelig angivelse af, at Are ikke stemte med andre kilder. Dette er ikke uvigtigt for Ares forhold til Landnáma.

godt, at de allerfleste håndskrifter af Njála, hvorom vi ved noget, hidrører fra vestlandet og grænseegnene.

Dette resultat forklarer nu på det bedste og naturligste sagaens mærkelige begyndelse. Den udførlige beskrivelse af og interesse for Laksdölerne (Höskuld, Hrut, Hallgerds ungdomshistorie) beror på bearbejderens hjemstavn og stedlige interesser og kundskaber til den vestlandske familjetradition; det er denne, der her har fundet sin plads indenfor litteraturen.

Spörgsmålet om, hvorvidt slægtregistrene stammer fra en og samme person, er vanskeligt at besvare; til gengæld er det af mindre betydning. Et vidnesbyrd om, at de ikke gör det, eller at de også har været underkastede en bearbejdelse, tör man mulig se i de anførte eksempler på, at et slægtregister anføres mer end en gang, samt og især deri, at medens slægtregistre i reglen føres op til Björn buna, i nogle hdskrr. til hans fader Grim herse i Sogn, se k. 1, 26, 46, 95, nævnes denne Grim, hans moder og mormoder og dennes fader (en sagnkonge) i k. 113 i alle håndskrifter.

IV.

I k. 2 behandler forff. sagaens »retsudtryk«, der skal være uforståelige eller urigtig brugte, som a) *festum helgandi* og *aðalfestr* (jfr. min litt. hist. II, 228—29), *fimtardómsstefna* (sst. 229); — b) *kviðr* (én gang, k. 144_{145}); dette ord er her unægtelig urigtig brugt, men da netop dette ord forekommer så mange gange ellers i sagaen, altid rigtig anvendt og forstået, er det umuligt at tillægge dette ene sted nogen synderlig betydning; det må åbenbart enten bero på forfatterens öjeblikkelige åndsfraværelse eller, og snarest, på den bearbejder, hvis saga ligger til grund for alle vore håndskrifter; — *grið* (hvorom se litt. hist. 229—30); når forff. ytrer, at »krassest viser forf.s ukendskab sig, når grið og tryggðir sammenstilles« som i k. 70_{37-38}, 123_{59}, 145_{236}, er dertil at bemærke, at disse to ord sikkert meget tidlig i

daglig tale har dannet et sammensluttet hele, der overhovedet kunde bruges ved hvilken som helst lejlighed, hvor to modstandere forligtes tilfulde, hvad enten grið er gået forud og tryggðir efter eller ej, ganske som dette ordpar bruges ned til vore dage. Endelig er det ikke engang sikkert, at vi har med sagaens oprindelige udtryk at göre. På første sted mangler *grið* i hdskr. G — hvad forff. ikke har bemærket —, og dette behøver ikke at være uden betydning. På det andet sted mangler ordet i E (som bemærket af forff.). I hvert fald er sagaens ord så meget mindre angribelige, som lovene selv gör sig skyldige i den samme brug. — Ang. *dómr, mundr, aukaz þriðjungi* se litt. hist. 230. — *útlagi* bruges om en, der af en fyrste er erklæret fredløs, nogle gange fuldstændig rigtig. Men étsteds skal ordet være brugt i en særlig norsk betydning, hvorimod det isl. retssprog bruger *útlagr* og *útlegð* om bøde for mindre forseelser. Det er i k. 121, at den urigtige brug skal findes; Torhal kalder Mörðr *útlagi,* fordi han også har deltaget i Höskulds drab *(er sjálfr var útlagi)*; dette skal tyde på de senere kilders brug af norske udtryk. Dette er et fuldstændigt fejlsyn. *Útlagi* har den samme betydning som også ellers i de isl. sagaer, nemlig den, »der har begået noget, hvorfor han er eller bliver (eller fortjæner at blive) fredløs«. Ser man nu efter, findes dette navneord, *útlagi,* så godt som slet ikke i de norske love (jfr. Hertzbergs glossarium). Det findes kun to gange i Jónsbók, i overskrifter, der ikke findes på tilsvarende steder i den norske landslov, samt én gang i biskop Arnes kristenret, også i en overskrift, men kun i ét hdskr. Ordet er således udelukkende knyttet til isl. love, men findes ikke i norske og slutter sig nær til *útlagr,* der bruges i Grågåsen. — Relativt urigtig skal *þrimenningr* være brugt et steds; urigtigheden er imidlertid den, at dette ord og ikke det ældre isl. udtryk *næsta bræðra* er benyttet. Hvor gammelt ordet *þrimenningr* er på Island, kan ikke bestemt siges, men det findes et par gange i Sturlunga, må altså have været temlig almindeligt i den

sidste halvdel af 13. årh. Men selv om man indrömmede ordets sene tilblivelse, indeholder det intet bevis for sagaens sene tilblivelse, da ældre udtryk og vendinger bevislig ombyttedes massevis af yngre bearbejdere og afskrivere. — Ang. *lǫgmaðr* og *lǫgsǫgumaðr* er det nødvendige bemærket i litt. hist. II, 230—31, og ang. andre ganske underordnede, tildels ikke-juridiske udtryk sst. 231, anm. 3.

Af alt dette er det klart, at det ikke på noget punkt er lykkedes forff. at bevise, at Njála skulde være påvirket af den norske lovgivning for Island og som følge deraf først være forfattet efter omtr. 1280.

I det 3. kap. handles om »retshandlinger«. Det er en *arfleiðing*, to skilsmissesager og forskellige trolovelser, det der gælder.

Hvad *arfleiðing* angår, henvises til litt. hist. II, 540—41, hvor det påvises, at forff. har blandet dette sammen med *ættleiðing*, hvorom der i sagaen aldeles ikke er tale; der er kun tale om en kundgörelse på Gulating om, at vedkommende person, Eyvindr, på Island har en broder Hrútr, der var hans berettigede arving. Herom bruger sagaen det nævnte udtryk; sproget ejede intet andet. Beviset for, at en sådan retshandling ikke kunde finde sted, vil vist være vanskeligt at finde; forff. har ikke søgt det, fordi de ganske har misforstået denne simple sag.

Ang. skilsmisserne kan jeg fatte mig ganske kort, allerede af den grund at forff. selv indrömmer, at sagaen her »undtagelsesvis« har ret, uagtet den ikke stemmer med Grågåsen. Der var her tilvisse ingen grund til overhovedet at ty til Grågåsen, da det var og er givet, at hele lovgivningen angående ægteskab og dets indgåelse måtte ændres fra grunden af ved og efter kristendommens indførelse. Sagaens skilsmisser foregår bægge i hedensk tid; hvis de nu var i overensstemmelse med Grågåsen, var der først grund til alvorlig at mistænke fremstillingen. Den første sag angår skilsmissen mellem Hrut og Unn; hun erklærer sig höjtidelig

skilt fra ham på grund af hans mandlige afmagt ved en særlig formular, udtalt ved sængestokken og ved hovedindgangen (dette er at betragte som én retshandling) og så ved en erklæring (kundgörelse) på lovbjærget. Også V. Finsen antager her (Isl. frist. inst. s. 102) en ældre islandsk ret. Og dette må betragtes som utvivlsomt, men det er ret betydningsfuldt for sagaens ægthed. Den anden skilsmisse er Tråins fra hans skinsyge, mundkåde hustru Torhild skaldkone. Ved Hallgerds og Gunnars bryllup ser Tråin Hallgerds unge datter, betages af hendes skönhed og ser ofte på hende. Dette undgik ikke hans hustrus opmærksomhed; hun vredes og henkaster en hånfuld kvædling til ham (»Stirretosser holder jeg ikke af osv.«). Dette benytter Tråin straks til at erklære sig skilt fra hende, og hun må forlade brylluppet. Straks frir han til den unge pige og får jaord. Naturligvis er også denne fremgangsmåde i stærk strid med den kristne ret, men desto tilforladeligere er fremstillingen. Ganske bortset fra, at Torhild rimeligvis ofte i forvejen har plaget Tråin med sin skinsyge, var det, hun her gjorde, noget af det værste, hun kunde göre. Hun digter et nidvers om sin mand i et stort gilde. Ang. nidvers fandtes der en stræng lovgivning; det ses af Grågåsen; at komme i folkemunde og blive gjort nar ad på grund af ens kones egne nidvers måtte krænke en mand som Tråin dobbelt stærkt. »At hun dog egenlig var i sin ret« er, som man tager det. Vi kan af gode grunde ikke påpege nogen lovhjemmel for Tråins fremgangsmåde. Måske har der heller ingen været, da dette tilfælde sikkert har været ret enestående. Fandt konen sig forurettet, havde hun eller hendes frænder kunnet anlægge en sag. Herom mældes der intet. Alt taler for, at det virkelig er gået således, som det fortælles. I hvert fald kan der ikke være tale om, at sagaen er påvirket af yngre retstilstande.

Hvad trolovelserne angår, erklærer forff., at flere af dem er i overensstemmelse med Grågåsen (og her er der ingen

betænkelighed ved at antage overensstemmelse med hvad der var skik för 1000), som Unns med Hrut, Hallgerds (første) med Torvald. Derimod skal dette ikke være tilfældet med Hallgerds anden med Glum. Hun var da en enke, og som sådan havde hun ifølge Grág. i det mindste ret til at blive hørt; dette ligger ubetinget i Kgb. § 144 (II, 29), hvor faderens vilje dog åbenbart skal være afgörende. I sådanne tilfælde var det en selvfølge, at individuelle omstændigheder måtte komme til at spille en rolle. Går vi ud fra, at Grågåsens bestemmelse hidrører fra det 10 årh.[1], er der dog intet anstødeligt i, at Hallgerd siges »at fæste sig selv«, efter at faderen har givet sit samtykke og selv er nærværende, selv om udtrykket måske ikke er strængt juridisk. At sagaen eller traditionen har vidst besked, ligger allerede deri, at Glum og Torarin (hans broder) først henvender sig til Höskuld, Hallgerds fader, og i virkeligheden har han givet sit samtykke, för Hallgerd tilkaldes. Hun udtaler kun formularen. Da så Gunnar endelig frir til Hallgerd, bliver den selvsamme fremgangsmåde anvendt. Her er intet eller så godt som intet at bebrejde sagaen.

Efter at Tråin havde erklæret sig skilt fra sin hustru (se forangå. s.), friede han straks til Hallgerds datter, og deres bryllup fejredes med det samme. Dette skal stå i skarp strid både med lovbøgerne og god skik. Ganske vist har et tilfælde som dette været ret enestående; for så vidt kan det nok siges at stride imod hvad der ellers var sædvanligt. Dette måtte være lige så usædvanligt for »forfatterens« tid i det 13. årh. som i det 10. årh. Dog er det

[1] Dette er naturligvis ikke ganske sikkert. Meget muligt er det, at der da har været den samme lov som den, vi genfinder i den norske Gulatingslov § 51, hvor det netop hedder, at en enke skal fæste sig selv med frænders råd; »da kan hun ikke bryde sit ord, men hvis hun ikke har gjort det med frænders råd, så kan hun tage sit ord tilbage«. Heraf er det klart, at ikke engang »frænders råd« var nødvendigt.

ikke dette, Höskuld gör gældende mod giftermålet, men, hvad der er langt naturligere, den måde, hvorpå Tråin var gået frem overfor sin (første) hustru. Først efter at Njál har givet Tråin et godt vidnesbyrd, sluttedes handelen og holdtes brylluppet. Hvad der krævedes for indgåelsen af et retmæssigt ægteskab er, som bekendt, at et fæstemål går forud for brylluppet, at mindst 6 mænd er tilstede ved det sidste, og at brudgommen åbenlyst går i sæng hos bruden (jfr. f. eks. Glossariet til Grg.: brúðkaup). Det sidste omtales aldrig i sagaerne, fordi det var en selvfølge. Ellers fyldestgör Njálas beretning loven fuldstændig. Loven forudsætter ingen som helst tidsafstand mellem trolovelse og bryllup, men fastsætter kun, at der ikke må gå mere end ét år. Indenfor dette tidsrum stod det således frit for at holde brylluppet når som helst. At der i reglen gik nogen tid, för brylluppet holdtes, var naturligt, men at det kunde holdes umiddelbart efter fæstemålet har ikke været lovstriddigt. At påstå det modsatte er fuldkommen grebet ud af luften. Forff. henviser til »andre kilder«, ifølge hvilke det skulde have været anset for upassende at fejre trolovelse og bryllup umiddelbart på hinanden. Jeg kender ikke, hvad der sigtes til, og erindrer intet eksempel på en sådan opfattelse fra den øvrige litteratur. Derimod finder vi kun 14 dages frist i Nj. k. 65 (Mörd og Torkatla). Hallgerd var den, der skulde bortfæste sin datter, og det gör hun også. At Tråin desuden spörger Höskuld om hans stemning for sagen, kan dog ikke betragtes hverken som ørkesløst eller urigtigt. Det var jo ganske naturligt, at Hallgerd rådførte sig med sin fader.

Endelig skal det være urigtigt, at Unn giftede sig med Valgard »uden hendes frænders råd«, som det udtrykkelig hedder. At sagaen fremhæver dette, viser, at det er blevet betragtet som usædvanligt. At den slags vilkårligheder kunde finde sted, er i og for sig givet. Har den ovenfor

omtalte regel i Gul.loven også gældt på Island, er der næppe noget at indvende, skönt Unn ikke var en »enke«. Når hendes sön Mörd betragtes som en retmæssig avlet sön, er dertil kun at sige, at så har Unns slægtninge ikke foretaget nogen retslig indsigelse imod hendes giftermål og Mörds fødselsret — og hvem kunde så göre det? For Mörds optræden i sagaen er dette ganske ligegyldigt, da han i alle tilfælde var født af fribårne forældre.

Når. forff. endelig i sagaens fremstilling mener at kunne spore indflydelse fra yngre (norsk eller isl.) ret m. h. t. kvindens större selvbestemmelsesret, kan jeg ikke indrömme dette. De udtaler selv, at der i Gul.loven (det anførte sted) findes en friere stilling for enken; men dette er jo den ældste norske lov, og forklaringen kan være den antydede, at netop denne lov indeholder den ældre norske og islandske ret.

I det hele er der grund til udtrykkelig at fremhæve i anledning af det her foran anførte, at det overhovedet ikke kan have en afgörende betydning for en ætsagas pålidelighed, hvorvidt den ganske stemmer med Grågåsens håndskrifter eller ej, 1) fordi det aldeles ikke er givet, at de isl. love i det 10. årh. havde den samme form og fuldstændighed (på grund af deres kasuistik bl. a.) som i det 12. årh., også på andre områder end det kirkeretslige, — 2) fordi Grågåsens håndskrifter ikke er de officielle lovoptegnelser, men enkeltmands samlinger, der bevislig ikke har fået alt med, som var gældende lov i det 12. årh., endnu mindre indeholdt de gamle, ophævede love; — 3) endelig må det tages i betragtning, om ikke den omstændighed, at en sagas fremstilling stemmer med den ældste bevarede norske lov, netop den, der udtrykkelig siges at have været de ældste isl. loves forbillede, er et vidnesbyrd mere, og af en temlig afgörende art om, at sagaen er vel underrettet. Vi vil i det følgende atter få brug for disse bemærkninger.

V.

Njálas retssager.

Der er 6 retssager i det hele; heraf findes de 4 indenfor den egenlige Gunnarssaga, nemlig 1, mod Hrut i anledning af Unns gods, 2—4, mod Gunnar i anledning af forskellige manddrab; i den egenlige Njálssaga findes to, 5, mod Njálssönnerne i anledning af Höskulds drab, og 6, den store mordbrandssag, altså alle i anledning af drab (og mordbrand) undtagen den første. Forff. har fremhævet den lighed mellem dem alle, at ingen af dem ender med en dom, men med et forlig eller på anden måde; fælles for dem alle skal endvidere være den leg med spidsfindigheder, opstillen af indbildte vanskeligheder, tilböjelighed for formaliteter og ved siden deraf en begrænsning i de anvendte midler; forkærligheden for det retslige bliver större, jo længere vi kommer i sagaen, l'appetit vient en mangeant, som det smagfuldt hedder.

Dette sidste punkt kan det være af interesse at se lidt nærmere på. De anførte ord er nu for så vidt ikke rigtige, som der i Gunnarss. findes 4 sager, medens Njálss. kun indeholder 2; til gengæld er disse sidste ganske vist de udførligst skildrede, hvad der dog ikke er det mindste påfaldende, da det, de gjaldt, var så stort. De 5 første kan dog alle stilles sammen mod den sidste, der bl. a. foruden at behandles i en fjærdingsdomstol også kom for femterretten; under denne sag er nöjagtigheden störst (de udførlige formularer og fremsættelsen i 1. person; ikke sagamæssig genfortælling); forberedelsen til altingsforhandlingen svarer i nöjagtighed hertil. I modsætning hertil er de andre 5 forholdsvis kortfattede og stanses ved et forlig eller på et tidligere stadium, og forhandlingerne fortælles kort og i hovedpunkterne og for det meste i 3. person (»da gjorde N. N. det eller det«). Kun den 3. sag indtager en særstilling, idet kun forberedelserne til altinget meddeles, hvorimod der om sagens gang dér kun meddeles, at den gik til domstolen;

her finder så kun en kort samtale sted mellem Njál og Mörd (der tilmed af kronologiske grunde ikke kan have optrådt), hvorpå et forlig kommer i stand. I øvrigt findes ligefremme taler (formler) i 1. person kun i 4. retssag og i 2. (Gunnars forbud mod sagens videre fremme). De 5 første er meget ensartede; i de anvendte formler er der ingen kendelig forskel. Heller ikke er der synderlige afvigelser i sagernes egenlige gang. Efter forberedelserne, der mest består i valg af sagens fører, tillysning af drab og udnævnelse af nabokvid'er (undt. i den 1.), er sagens gang på altinget følgende: efter en tillysning eller stævning fra lovbjærget osv. (2., 4. og 5. sag) finder forhandlingerne sted under vedkommende domstol; sagsøgeren opfordrer modparten til at høre på hans edsaflæggelse (om at ville føre sagen samvittighedsfuldt), så på hans fremstilling af sagen og dens beviser (dette kan dog udelades som selvfølgeligt, 2. sag), hvorpå eden aflægges, sagen fremsiges, lysnings- (stævnings-) vidner fremføres osv., nabokviden opfordres til at samles og modparten til at rydde den (udskyde de mulig urigtig udnævnte), hvorefter vidneudsagnet kræves afgivet; efter at dette er sket, opfordres modparten til at fremføre sit forsvar. Alt dette er i den nöjeste overensstemmelse med den rettergang, som Grågåsen forudsætter, rent formmæssigt betragtet. Det kommer, som sagt, aldrig til nogen virkelig dom, enten fordi modparten tilintetgör sagen på grund af begåede formfejl (som i sag 1), hvorpå sagsøgeren (Gunnar) tilbyder modparten holmgang, eller den anklagede nedlægger forbud mod sagens videre fremme, fordi den dræbte er bleven med rette erklæret som falden på sine gærninger, og har modsager at anlægge, hvorpå der mægles forlig (sag 2 og 3), eller kviden bliver ryddet og vendes imod sagsøgeren som hjælpekvid for den sagsøgte, hvorpå hövdingerne udvirker forlig (sag 4), eller endelig stanses sagen ved forbud mod kvidens afgivelse (sag 5) på grund af en fejl ved sagsanlæggelsen, hvorpå forlig.

Tiltrods for at rettergangen er ensartet, hvad der jo af sagernes art er en selvfølge, er det dog klart, at der er noget ejendommeligt ved hver af dem, og uagtet de ender med forlig, er afslutningen för dette forskelligartet. I den 5. bliver forliget straks brudt. Jeg for mit vedkommende finder ingen som helst grund til at betvivle dette sagernes forløb, eller at det giver et i hovedsagen virkeligt billede af, hvad der foregik på altinget; især tror jeg på indgåelsen af forlig i et stort antal sager, fremkaldt ved indflydelsesrige mænds mægling. Ganske vist skulde lovrettens tilladelse indhentes, men denne gaves uden tvivl hellere end gærne i de allerfleste tilfælde (jfr. Grg. III, 640—41).

Er der nu grund til efter disse almindelige betragtninger at skælne mellem to forskellige oprindelser? kunde man spörge. Dertil er der foreløbig kun at svare, at i og for sig er der næppe meget til hinder for, at alle retssagerne kunde hidrøre fra én mand, hvilket igen måtte enten føre til, at sagaen var af én forfatter i den foreliggende form, eller, da dette af andre vægtige grunde er höjst usandsynligt, måtte retssagerne hidrøre fra bearbejderen, samleren af den nuværende Njála, og altså snarest være lavede af ham, men ikke hentede fra mundtlig fortælling. Men heller ikke dette er meget sandsynligt. En tredje mulighed er der, den at nogle af dem er oprindelige, andre senere lavede; en følgende undersøgelse vil måske vise, hvilken betragt-[illegible]r der er rigtigst.

Første retssag.

I [illegible]ledning af Unns og Hruts ægteskabelige samliv. Unn bes[illegible]dte Hrut for mangel på avledygtighed og skilte sig ifølge s[illegible] faders råd fra ham; hun foretager skilsmisse-erklæringen ([illegible] ovf. s. 111—12) og forlader hjemmet. Da skilsmissens gru[illegible]d var lovlig, skulde nu Hrut udrede hendes 60 hundreder og [illegible]30 til ifølge den indgåede overenskomst, men han nægtede [illegible] göre det. Mörd tillyser sagen på al-

tinget, men sagen kom ikke videre, da Hrut nu bød at afgöre den med holmgang. Et sådant tilbud ansås for at være noget, ingen kunde unddrage sig, uagtet holmgang i og for sig ikke var nogen lovhjemlet, retslig indretning; dette anser jeg fuldtud bevist ved V. Finsens behandling af æmnet i Frist. Inst. s. 116—31 (om denne sag se s. 124—25). Mörd erklærer, at han ikke vil kæmpe med Hrut, og lader sagen dermed falde; han måtte rette sig efter den almindelige opfattelse af, hvad følgen måtte blive af en sådan nægtelse. Som det senere hedder, kunde sagen godt genoptages, hvad der også skete. V. Finsen bemærker i Frist. Inst. s. 121, anm. 5, at der her er den fejl i sagaen, at Mörd ikke på altinget som han gör kunde overraske ved sagsanlæg, men at han måtte have udnævnt kvidmænd fra egnen for at vidne; beror dette på uvidenhed, har det naturlig sin betydning. Sagen fortsættes ved Gunnars stævning af Hrut på hans æventyrlige færd til dennes hjem. Njál giver ham det udførlige råd desangående; istedenfor en sagamæssig fremstilling af rejsen får vi denne i Njáls tale (råd) til Gunnar; dette er et kunstmæssigt fortællemiddel, der naturligvis også går ud på at vise Njáls visdom og forudsyn. Rådet følges og lykkes fuldtud. Når forff. stærkt angriber hele denne skildring (Gunnars forklædning og færd, optrinnet hos Hrut, hvor det netop galdt om at få ham til at erkende sin uret, og at Unns sag kunde genoptages, samt at en stævning virkelig foretages, uden at Hrut senere kunde indvende noget derimod), så er svaret herpå givet i min litt. hist. II, s. 541—42. Jeg fremhæver særlig her den betragtning, at stævningsrejser til andre landsdele kunde være farlige og forbundne med kampe og manddrab, hvad vi gentagne gange finder virkelige eksempler på, for ikke at tale om, at stævneren måtte være ledsaget af et ret talrigt følge. For at undgå alt dette er Gunnars færd i virkeligheden udmærket hensigtsmæssig og tillige simpel og sindrig; det er sikkert også i hin fjærne tids ånd at anvende list for magt,

hvor resultatet blev det samme eller bedre. Forff.s hidsige angreb på sagaens fremstilling, der bærer et så ægte præg af folkelig overlevering, må på det bestemteste tilbagevises som beroende på misforståelse.

Når de fremdeles anker over, at sagaen lader Gunnar og den vise Njál være ukendte med stævningsformularen, fordi Hrut skal lokkes til selv at foresige den, er også dette en — ret besynderlig — misforståelse. Dette sker jo, som Bååth siger (Studier s. 101, jfr. 102 anm.), for at Gunnar uden at vække mistanke »kan komme til at eftersige den (formularen) og således få Hrut stævnet personlig eller i hans lovlige hjem«. De mener, at det hele kunde være sparet ved en lysning på altinget, efter at de dog i forvejen har bevist, at netop stævning hjemme i bygden var det oprindelige og sædvanlige; at dette har været almindeligt i det 10. årh., er givet. Stævningen hjemme var i dette tilfælde nødvendig, for at Hrut overhovedet skulde møde på altinget, og for at få hans indrömmelse af, at der overhovedet kunde anlægges en sag på ny. Jeg tiltror ikke sagabearbejdere eller forfattere i det 13. årh. at digte noget så fortræffeligt som dette.

Endelig anker forff. over, at der i k. 8 stilles fordring om, at Hrut skal betale de 60 + 30 hundreder og tillige en 3 marks bøde, for hvilket sidste der ingen lovhjemmel findes. Dette beror imidlertid på forff.s misforståelse af sagaens ordlyd. Det hedder, at Mörd »lod det, ɔ: hvorvidt betalingen skete, gælde 3 marks bøde«, d. v. s., hvis Hrut ikke ærlig og redelig udbetalte de 90 hundreder, så skulde han for sin træskhed ifalde den nævnte bøde, hvorved alt bliver naturligt.

Der er således intet at indvende imod sagaen, med undtagelse måske af, at kviden ikke omtales (se ovf.)

Anden retssag.

I anledning af at Gunnar har dræbt Otkel. Gunnar

var bleven stævnet af Otkel for Hallgerds tyveri, som han dog havde tilbudt at give fuld erstatning for. I sagen var det kommet til et ærefuldt forlig, för sagen kom til altinget. Derefter skete det så, at Otkel red — ganske vist ufrivillig, hvad Gunnar ikke kunde vide — på Gunnar og sårede ham, ved hvilken lejlighed Skamkel forhånede ham. Herfor tog Gunnar hævn ved at overfalde Otkel og hans ledsagere ved Rangå vad, hvor Otkel og flere faldt. Nu anlægges der sag mod Gunnar af Otkels nærmeste pårørende. Her foreligger en almindelig drabssag, hvor Gunnar både har haft den hensigt at slå ihjæl og virkelig gjort det. Forff. opfatter dette rigtigt; ligeledes bevidner de, at sagaen har ret, når den angiver Gissur og Geir som de nærmeste sogsmålsberettigede, da Otkel kun havde efterladt en mindreårig sön, Torgeir, foruden en datter; fremdeles erklærer de, at det er i overensstemmelse med Grågåsen, når de to kaster lod om, hvem der skal føre sagen; loddet træffer Gissur. Hvad Skamkel, der også var bleven dræbt, angår, siges ikke, hvorledes Gissur også bliver hans eftermålsmand; at Gissur på en lovlig måde har fået sagen overdraget, er dog en selvfølgelig forudsætning. Blandt de dræbte var der endnu en nordmand. Ifølge loven skulde en udlændings eftermålsmand være enten hans slægtning, hvis han havde nogen, eller handelsfælle, madfælle eller skibsstyrer, eller endelig den bonde, hos hvem han havde haft ophold; nordmanden havde været hos Otkel. Om et så sjældent tilfælde som dette indeholder loven ingen bestemmelse, og der har rimeligvis aldrig eksisteret nogen. Uagtet det nu kunde synes rimeligt, at den dræbte bondes eftermålsmand også blev nordmandens, skulde man kende fristatens mænd dårlig, om modparten under sådanne omstændigheder ikke havde regnet dette tilfælde til de meget tvivlsomme, selv om det for nutidens (og datidens) teoretikere havde ståt som utvivlsomt. Når imidlertid forff. påstår, at sagaen har forståt ordet *vist* om et ophold på gården selv i bogstavelig forstand, og at det er, fordi nordmanden

ikke blev dræbt hjemme på gården, at bønderne nægter at afgive kvidudsagn angående nordmanden, er dette ubegrundet. Hvis sagens fremstilling er rigtig — og modbevises kan den ikke — har kvidmændene i dette sjældne tilfælde gjort den — retslig sikkert holdbare — mening gældende, at når nordmandens vært var død, måtte hans rette eftermålsmand være at søge i hans hjemland (Norge). De erkender ikke, at den dræbte værts ret på dette punkt er gået over på dennes eftermålsmand; dette har de kunnet göre, hvis der ikke fandtes bestemt lovhjemmel for det modsatte, og det har der sikkert ikke været.

Når kvidmændene nægter at afgive udsagn ang. nordmanden, skal dette stride imod deres stilling og hværv for retten, idet det göres gældende, at det ikke kom dem ved, hvem der var den rigtige sagfører. Ganske vist gaves der sådanne tilfælde, hvor kvidmændene kunde nægte at udtale sig, nemlig om hvad der var sket udenlands eller om hvad der var lov i landet, men hvad det her drejer sig om, er hverken det ene eller det andet. Enten må man da her antage en fejl eller at loven dengang var en anden end senere. Mod det første taler den bestemte angivelse i sagaen og den betydning, der tillægges nabokvidens optræden. Mod det sidste, at nabokviden fra først af har haft sin uforandrede og uforanderlige indretning og væsen. Muligheden for overleveringens fejl på dette punkt er således given.

Når det k. 56 l. 21—22, efter at Gissur siges at have tillyst drabene, hedder, at han »spurgte om (den anklagedes) ting- og hjemstavn«, er dette fuldkommen i sin orden. Et sådant spörgsmål har været et pligtspörgsmål, der hørte til den retslige fremgangsmåde, og som ikke kunde undlades, selv om den angik en nokså bekendt person. Dette bemærkes her engang for alle.

Forberedelsen til sagen er gjort ved, at ligene af de faldne er bleven opgravede og vidner tagne på sårene. Dette findes oftere omtalt i sagaen, men det fremhæves

aldrig udtrykkelig i Grág. at det skulde ske; det antydes dog ved, at det f. eks. hedder, at vidnerne skal se, hvor mange sår den døde har, hvilket jo ikke kunde göres, uden at liget blev gravet op; i de nu eksisterende love hedder det udtrykkelig, at opgravning ikke skal finde sted, men at kvidmænd skal vidne om sårenes antal. Utvivlsomt viser sagaen her den ældre ret, hvad V. Finsen mener, anm.[1], 2. led.

Hvad selve retssagens gang angår, bemærker forff. med rette, at Gunnars nærværelse på altinget strider mod Grág., der bestemmer, at den for drab anklagede ikke måtte indfinde sig der. Dette finder forff., sikkert med rette, i og for sig höjst mærkeligt. I denne henseende mener jeg, at vi får oplysning om et ældre tidsrum for den isl. ret, i hvilket det ikke har været forbudt en sådan anklaget at møde[2]. Det er tvivlsomt, hvorvidt et sådant forbud nogensinde har været agtet og efterfulgt, da brud på det findes så hyppig både för og senere. Ang. spörgsmålet om »ting- og hjemstavn«, der er i sin orden (»ganz verkehrt« forff.), se foreg. s. I øvrigt bemærkes, at sætningen herom mangler i F, B; men da den står i A, E, G, er den vistnok oprindelig. Retssagens gang på sagførerens side fortælles kort, sammenfattende og rigtig.

Når forff. dadler sætningen: »han nævnede sig vidner på alle de beviser, der var fremsatte«, og bemærker, at man ikke havde lov til at nævne ét vidnesbyrd for et samlet antal af retshandlinger, så er dette kun et udslag af deres uvilje mod at forstå sagaens ord efter deres rimelige mening. Udtrykket kan forstås således, men det kan også forstås helt anderledes. »Alle beviser« kan udmærket godt betyde »hvert bevis for sig«, og »nævnede« være brugt plusquam-

---

[1] Således betegnes hans vigtige anmærkning i Frist. Inst. s. 102 — 05, (102 anm. 4).

[2] Ændringen kunde se ud til at være frugten af en stræng kirkelig lovgivning.

perf. At dette er sagaens mening, er jeg ikke i tvivl om. Udtrykket er kort sammenfattende.

Gunnar værner sig mod anklagen ved at erklære, at han har »uhelliget« Otkel for vidner, fordi denne havde tilföjet ham et blødende sår i forvejen; ifølge Grág. var det tilladt at hævne sig indtil det næstfølgende alting. Forff. indvender ikke så meget imod berettigelsen af Gunnars værn som mod dens form, idet han nedlægger forbud *(lýritr)*, mod at sagen forfølges videre og pådömmes. I den vedtagne tekst (fra 1875) kaldes forbudet »godeforbudet« *(goðalýritr)*. Forff. har nu et let spil ved at bevise dette udtryks fuldstændig fejlagtighed, men de kunde passende have bemærket, at *goða* kun findes i et eneste hdskr., F, men mangler i alle de andre, A, B, E, G, I; der er ingen tvivl om, at *goða* i F er en fejl og rimeligvis kun en gentagelse af det lige foran stående *goði*. Indvendingerne mod sagaen, der knyttes til dette ord, bortfalder. Heraf følger ikke, at det er rigtigt, at sagaen lader Gunnar nedlægge forbud. Forudsat, at loven i det 10. årh., hvad dette punkt angår, svarer til Grág., synes sagaen at have begået en fejl ved at lade Gunnar gribe til dette middel; jfr. V. Finsen Frist. Inst. s. 106 og Die Njalssage s. 63, hvor dog ordet *sækja* tages alt for snævert. Når Gunnar bagefter truer med at anlægge en sag, fordi det urigtige kvidudsagn er begært, står dette og falder med den betragtning, man gör gældende overfor kvidudsagnet selv.

Enden på sagen sker ved, at Njál træder til og udtaler, at Gunnar ikke vil kunne undgå domfældelse, men idet han truer modparten med nye sagsanlæg, får han et forlig i stand.

Resultatet bliver, at skönt Gunnars opfattelse af modpartens fremgangsmåde (tilkaldelse af en kvid, som ingen betydning kunde have) er rigtig[1], bliver det dog usikkert,

---

[1] Gunnar truede Geir gode med at ville stævne ham for benyttel-

hvorvidt sagens gang kan have være den, som sagaen giver. Dens rigtighed har man altså ret til at betvivle.

Tredje retssag.

Egilssönnerne fra Sandgil har haft hestekamp med Gunnar, der sluttede som alle andre. Kol — Egils sön — og Torgeir Starkadssön blev slåede af Gunnar, så at de tabte besindelsen, efter at de i forvejen havde fornærmet ham. De var opsatte på hævn og lagde sig i baghold for Gunnar ved Knafaholar, og det kom til det bekendte Rangåslag, hvor Gunnar og Kolskeg dræbte flere af deres modstandere, deriblandt Egil med hans sönner Kol og Hauk; en tredje sön fik et svært sår, hvoraf han formentlig er død bagefter, uagtet dette ikke siges. Derimod mistede Gunnar sin broder Hjort. Her foreligger altså et rent og skært forud planlagt baghold, hvilket ifølge loven var strafbart; Gunnar var for så vidt altså i sin gode ret. De slag, Gunnar havde givet Kol og Torgeir, gav dog bagholdet om ikke nogen retslig berettigelse så dog en forståelighed.

Gunnar søger råd hos Njál, der opfinder en hel plan: Torgeir har besvangret en slægtning af Njál; denne lejermålssag vil han overdrage Gunnar, samt en anden mod Starkad, fordi denne ulovlig havde hugget ved i Njáls skov; bægge var skovgangssager. Fremdeles skal Gunnar tage afsted, opgrave de døde og erklære dem fredløse for deres overfald. Hvis der herimod skulde indvendes, at Gunnar som anklaget for slag hverken kunde føre sin eller andres sager på altinget, skulde han svare, at Njal har »helliget« ham på Tingskåleting. Endelig skal Gunnar lade sig overdrage en sag mod Önund i Troldeskov. Gunnar gör som

---

sen af en sådan kvid, hvorved han skulde have gjort sig skyldig i tingsforstyrrelse. Dette, mener V. Finsen, er i og for sig rigtigt; anm. 5. led; »Den oplysning, vi her får om retsanskuelsen, er i virkeligheden meget interessant og smuk; den stemmer med forholdets natur og er i god konsekvens med ånden i den gamle islandske ret«.

Njál tilråder, graver de døde op og stævner dem til »uhellighed«.

Hvad betyder nu Njáls råd? Man kunde jo sige, at Gunnar var den overfaldne, og at ikke han, men hans angribere vilde blive dömte. Dette går også forff. ud fra. Men på den anden side var det lige så utvivlsomt, at Gunnar måtte blive dömt for at have slået Kol og Torgeir. Det var nu dette, Njál vilde undgå; derfor samler han så mange sager mod Gunnars fjender, for så meget lettere at formå dem til at indgå et almindeligt forlig, hvad der jo også lykkes.

Hertil skal endnu föjes, at ifølge sagaen må hestekampen have stået om efteråret eller eftersommeren; så går den følgende vinter, og det næste alting holdes (k. 59 l. 67), uden at de slåede har anlagt sag mod Gunnar; dette er unægtelig mærkeligt men kan forklares ved, at de overhovedet kun tænkte på blodig hævn, hvad der også antydes i Olaf pås råd (59_{71}). Otte uger för vinterens begyndelse, altså i slutningen af august, fandt så kampen sted. — Leidtingene holdtes senest ved samme tid.

Sagsanlæget mod Gunnar — nu måtte dette jo foretages — bestod i, at der anlægges sag for drabene, hvorved Önund, Egils broder, ganske rigtig optræder som eftermålsmand for broderen og dennes sönner. Så hedder det (k. 65_{27}), at de går hen og »tillyser drabene«, samt udnævner 9 nabovidner. Her skal straks bemærkes, — hvad forff. rigtig udtaler, — at denne lysning ganske strider mod Grág., der forordner, at den skal foregå inden 3 dage er gåede fra drabet fandt sted, men ifølge sagaen foregår den længe efter. Det er ikke rimeligt, at loven har været anderledes på dette punkt, så at der her foreligger en fejl eller unöjagtighed. Da nu parterne kom til altinget, Gunnar i kraft af, at Njál har »helliget« ham på Tingskåleting, fortælles der kort, at sagen kom for domstolen; i steden for den sædvanlige rettergang får vi her kun en samtale mellem Mörd og Njál. Mörd

fremfører nogle indvendinger og spörgsmål, som Njál besvarer sejrrigt; endel af, hvad Mörd spörger om, skulde man tro, han måtte vide, og man undgår her ikke indtrykket af noget naivt og dog kunstlet i fremstillingen, især i Mörds bemærkninger. Så træder Hjalte frem og beder Gunnar lægge sagerne under en »billighedsdom« *(jafnaðardóm)*; dette er intet retsligt udtryk, men et folkeligt udtryk for en »billig afgörelse«, hvorved bægge parter får deres dem tilkommende ret under gensidig hensyntagen. Gunnar går ind på dette, og forliget kommer i stand.

I det hele synes sagen, bortset fra et par punkter, at kunne være gået for sig som skildret i sagaen. Der findes her ingen formularer, ja der siges ikke engang, for hvilken dom sagen førtes. For så vidt danner fremstillingen en modsætning til sagaens skildring af de andre retssager.

De indvendinger, der nu göres, er følgende. Der fremhæves først den korte skildring, »man ved ikke engang, hvorledes Mörd bliver sagsøger«, siges der. Dette er dog tydelig antydet i begyndelsen af k. 65, men det fremhæves ikke, at Mörd overtager sagen på sædvanlig vis; men ingen læser er i uvidenhed om den virkelige sammenhæng. Forff. ytrer (s. 68), at sagen var særdeles simpel, og at der desuagtet anvendes kneb, der dels ikke er nødvendige, dels ligefrem falske, og at der findes store fejl i enkeltheder.

Forff. anfører derpå sagens sammenhæng og omtaler rigtig Torgeirs — men ikke Kols — slag, og det påvises, til hvilken art af slag det hører; det bemærkes tillige, at den slåede havde ret til at hævne sig til næste alting. Dette er godt og vel, men der kunde været bemærket med det samme, at straffen for alle slag var s k o v g a n g. I virkeligheden kunde der således anlægges hele t o s k o v g a n g s - s a g e r mod Gunnar, og udsigten til at blive dömt i dem bægge var öjensynlig. Dette, der er af hovedbetydning, må ikke glemmes eller lades ude af betragtning. Dernæst behandler forff. spörgsmålet om overfaldet, der er simpelt nok,

der henvises til Grág. (Kgb. § 86); men når det hedder, at Nj. 64 33 bringer lovbogens bestemmelse »næsten ordret«, er dette for meget sagt; det er kun ordene *at fara með þann hug,* der er ordrette, og dette var et almenkendt udtryk, hvis indhold ikke godt kunde udtrykkes med andre ord. Nogen indre forbindelse mellem sagaen og lovbogen er det ganske uberettiget at slutte heraf. Når forff. derefter udtaler, at stillingen egenlig er den, at der for Hjort skulde gives fuld bod, at de 17 faldne skulde ligge på deres gærninger, og at Gunnar kunde forholde sig enten blot defensivt eller også tagende offensiven og få modstanderne dömte fredløse og selv gå straffri, er dette fuldkommen rigtigt i og for sig, men de glemmer den vigtige omstændighed, jeg för fremhævede, at der imod Gunnar var to skovgangssager, der aldeles ikke bortfaldt, fordi hans fjender overfaldt ham. Det er netop disse sager, der nu skal komme til at spille en rolle og hidføre et forlig, der skal hindre fredløshed for mange. Og det er i betragtning heraf, at Gunnar indvilger i at indgå et forlig. Det beklages et andet steds i sagaen, at så og så mange gode mænd forlod deres egn; man har sikkert sat pris på, at egnens bedste mænd blev hjemme, og at den altid var så godt befolket som muligt. Den her foretagne kompensation skal være utænkelig. Hvorfor, kan jeg ikke indse. Lovretten kunde jo dog give forligstilladelse (*sáttaleyfi*), og det forbydes intetsteds i lovbogen at afbryde rettergangen ved en fredelig overenskomst. Hvorledes parterne så indrettede deres forlig, måtte bero på dem selv. Når så forff. siger, at Gunnar fremtræder som »den skyldige part« ved forliget, så er dette kun delvis så. Skyldig var han i slagene; og det er disse, der fører til »billighedsafgörelsen«. Jeg kan således ikke se noget imod, at sagaen har ret, når den siger, at Gunnar fik »ære af sagen«.

Hvad kritikken af enkeltheder angår, er der næppe grund til at dvæle ved bemærkningen om, at det skulde være meningsløst i k. 64 32 at sige, at Gunnar skal opgrave

de døde og nævne vidner på sårene og »uhellige« dem. Teksten er noget afvigende i håndskrr.; B, Cδ har udgavens hovedtekst; i F mangler de udhævede ord, men er uden tvivl her oversprungne; G har kun: »og nævne vidner og uhellige dem«, medens A, D, E, I har: »og nævne vidner på sårene, at du uhelliger« osv., dette sidste er vistnok den oprindelige tekst. Det er ret naturligt, at de sår, som har voldt døden, også i dette tilfælde har nogen betydning; den eksakte formular kendes ikke, men den kunde have lydt som så: »jeg tager eder til vidne på, at N. N., der er død af disse (dette) sår, som I her ser, har fået dem og døden på en fortjænt måde, hvorfor jeg erklærer ham falden på sine gærninger«. Den ene forklaring er så god som den anden. Jeg hævder, at denne omtale af sårene slet ikke er ilde anbragt eller behøver at være urigtig. Det kan ikke ses, at V. Finsen har haft nogen betænkelighed ved sagaens ord (se anm. 3. led). Jeg tror således ikke på forff.s påstand om »tankeløs overførelse af formaliteterne ved lysning«. Derimod har forff. ret i at kritisere sagaens fremstilling af »lysningen« så længe efter drabet. Her foreligger enten en tankeløshed eller mulig et rent og skært indskud. Når Gunnar vælger, hvem han vil, til Hjorts drabsmand, er dette rigtigt ifølge Grág., og at han vælger Kol, har sin grund i, at det var ham, Gunnar havde slået (forff. synes overhovedet ganske at have glemt slagene). Bemærkningen, »dette er rigtigt«, tyder slet ikke på at denne ret til at vælge en drabsmand er en »besonderheit«; det er at lægge for meget ind i Njáls ord; det er en bemærkning rettet til den mindre kyndige læser. Når Njál giver det råd at sammenkalde »kamppladsbønder og naboer«, er denne sammenstilling næppe forsvarlig; men der kan göres opmærksom på, at G her har en læsemåde, der vilde være anstødsfri, nemlig blot »kamppladsbønder«. At dette er den oprindelige læsemåde, er dog ikke hævet over enhver tvivl.

Så er der det vigtige men vanskelige spörgsmål, Njáls

»fredhelligen« af Gunnar på Tingskåleting. Da Mörd spörger, hvorledes Gunnar kan møde på altinget (hvad sagaens forf. i andre tilfælde finder naturligt), efter i forvejen overfor Torgeir (hvorfor nævnes ikke også Kol?) at have gjort sig skyldig i en fredløshedshandling, svarer Njál: »Jeg fredhelligede ham på Tingskåleting om efteråret«. Dette er et meget omtvisteligt punkt. Man kender ellers intet til en sådan »fredhelligelse«; forff. gör dog opmærksom på, hvad der findes i Staðarh.bók § 277 om, at en drabsmand, der beder om grið, har ret til at få det, og at nægtelsen deraf medfører straf; dette siges at være »en gammel lov«. Jeg er enig med forff. i, at der i sagaen sigtes hertil. Men så er der sandsynlighed for, at Gunnar eller Njál på hans vegne — hvorfor skulde han ikke kunne göre det? — på det nævnte ting har bedt om grið. At det hele skulde være et sildigt påfund, har jeg vanskeligt ved at tro.

At *leið* kaldes (þingskála)*þing* finder jeg intet at udsætte på; alle *leiðir* var ting; ord *haustþing* findes da også flere steder; se forff. egen anm. s. 74.

Alt i alt indeholder fremstillingen af denne retssag enkeltheder, der er urigtige (tillysningen) eller usikre, men ikke alt hvad forff. indvender er rigtigt; det hele er noget afstikkende og forskelligt fra, hvad der ellers findes. Da hdskr. G på et par ikke uvigtige punkter fremviser en afvigende tekst, og da det næppe er rimeligt, at den er fremkommet ved rettelser i det 14. årh., er det muligt, at en overarbejdelse i de andre hdskrr. har fundet sted; især gælder dette samtalen mellem Mörd og Njal. Nogen benyttelse af skrevne retsbøger skimtes ikke; dette må bestemt fastholdes overfor forff. Ikke et ord, ikke en sætning vidner derom, hvorimod alt og især de formentlige fejl taler derimod.

Herefter følger hvad forff. kalder »det første mellemstykke«, s. 67—70. Torgeir spörger Mörd til råds om, hvorledes han skal komme Gunnar til livs. Mörd siger, at han

har hørt, at Kolskeg agter ved en retssag at få lov til at beholde den tredje del af en jord, som var lovet Torgeirs fader for den dræbte sön, og det er Gunnars agt hellere at betale løsøre end jorden. Mörd fraråder ham at tage imod tilbudet; i dets sted skal han beskylde Gunnar for forligsbrud. Man ser heraf, hvorledes de idömte bøder delvis skulde betales, uagtet det ikke er fortalt i forvejen. Ligeledes hedder det, at Gunnar har frataget Torgeir Otkelsson et stykke kornmark og Mörd råder Torgeir at få denne sin navne til at hjælpe sig mod Gunnar. Om dette sidste forhold vides ellers intet. På »Tingskåleting om efteråret« vilde Kolskeg nu indløse jorden, men Torgeir nægter at ville gå ind på dette og erklærer det for forligsbrud. Nu følger beretningen om et mislykket overfald på Gunnar. På altinget derefter kom så atter et forlig i stand, idet Njál overbeviste modparten om, at der intet forligsbrud var sket. Navnerne erkender dette og kaster skylden på Mörd.

I alt dette er der intet unaturligt, og rent formelt set kunde Torgeir kalde tilbudet for brud på forliget; at det reelt ikke var det, er en anden sag, men formaliteter spillede nu engang en rolle. Forff. har tillige forset sig på ordene i k. 66, »Gunnarr bœtti þá þegar upp vígin«, som om de skulde betyde, at han betalte bøderne straks og i rede penge; dette er imidlertid aldeles ikke nødvendigt, ja ikke engang sandsynligt; man havde i det hele ikke meget af rede penge med sig på altinget; det ser vi af andre steder tydelig nok; ordene indbefatter naturligvis enhver betalingsmåde, også anvisningen på jordegods. Når Gunnar overdrog Moeidarhvol, der ifg. k. 70 skal have tilhørt hans moder, skal der ingen overvældende skarpsindighed til at tænke sig, at han har haft lovhjemmel dertil, uagtet dette er en af den slags ting, som sagaen i almindelighed springer over som selvfølgelige.

Fjærde retssag.

Fjendtlighederne mod Gunnar stansede imidlertid ikke. Torgeir Starkadsson pønsede stadig på hævn og tyr igen til Mörd, der nu råder til, at Torgeir mager det så, at Gunnar kommer til at dræbe Torgeir Otkelsson, der også var opsat på hævn; Mörd siger, at Njál har spåt Gunnar, at hvis han dræbte Torgeir, vilde det blive hans død. Torgeir Otkelsson vækker nu, til at begynde med, Gunnars uvilje mod sig ved at forføre hans frænke — også efter Mörds råd. Navnerne aftalte så at overfalde Gunnar ved Rangå. I den påfølgende kamp dræbte Gunnar flere mænd, deriblandt netop Torgeir Otkelsson; den anden Torgeir undslipper ved flugt. Gissur hvide rider hen og tillyser drabene (k. 73) og fører sagen på altinget; på lovbjærget tillyser han sagen, der nu forløber fuldstændig regelmæssig, indtil Gissur tilbyder modparten at rydde kviden. Nu hedder det, at Gunnar og Njál gik, hvor kviden var, og fandt anledning til at udskyde fire; så opfordrer de de øvrige 5 til at afgive en bjærgekvid for Gunnar, der skulde gå ud på at erklære, hvorvidt navnerne havde begivet sig afsted »med den hensigt at overfalde og såre (dræbe) Gunnar«. Dette gik for sig, hvorpå Njál erklærede, at der var et lovværn i sagen, og at han vilde begrunde et forsvar herpå, medmindre modparten vilde gå ind på et forlig; dette sker, pengeboder bestemmes og betales. Men Gunnar og Kolskeg skulde rejse udenlands og være borte i 3 år; hvis han ikke gjorde det, skulde den dræbtes frænder have ret til at overfalde ham; det hedder, at »Gunnar ikke lod sig mærke med, at forliget ikke syntes ham godt«; det modsatte var åbenbart tilfældet, det ligger netop i disse ord.

Således som denne retssag er skildret, er den rigtig i det hele og store. Nöjagtigheden i fortællingen om de enkelte handlinger og formularer er omtrent som i sag 1 og 2. Hvad indvendes da her imod sagaen?

Det bemærkes, at Gunnars stilling var »den tænkelig

simpleste og tænkelig gunstigste«. Han var den angrebne, og han havde retten på sin side. Rolig lader han sagen anlægge. Selve lysningsformularen siges at være meget lærerig for forf.s stilling til Grágás-hdskrr. Der vises, at der her skælnes mellem *frumhlaup* (første angreb) og *áverki* (sår); man kunde under ét tillyse bægge dele eller adskille dem, så at der blev to anklager (sager); i første tilfælde nævnes frumhlaup først og áverki bagefter; sætningen om det sidste tilföjes med *er* (»da det sår tilföjedes osv.«); i sidste tilfælde nævnes såret først, hvorpå angrebet tilföjes også i en *er*-sætning. Denne måde er den af sagaen anvendte, men forff. erklærer, at den ikke gennemføres følgerigtig, idet der i det første tilfælde bruges *ok* for *er* (altså angreb og sår på engang). Denne opfattelse er imidlertid ikke rigtig. Teksten lyder: *ek lýsi lögmætu frumhlaupi á hönd G. H. um þat er hann hljóp lögmætu frumhlaupi til þ. O. ok særði hann* osv. Her forbinder *ok* verberne *hljóp* og *særði*, og *særði* styres altså af det foranstående *er;* i Sthbk. hedder det: *um þat at hann hafi hlaupit . . . er;* der er altså her en afvigelse ikke m. h. t. *ok*, men m. h. t. de ord, der følger nærmest efter *um þat*, men meningen er og bliver den samme. Sagaen siger i virkeligheden nöjagtig det samme, og der foreligger ingen sammenblanding af to fremgangsmåder. Afvigelsen i Njála: *um þat* er *hann hljóp* tror jeg ikke er en fejl, men en nedarvet dublet. I hvert fald er det sikkert, at forff. ikke har benyttet nogen skreven lovbog; at afskrive en tekst nogenlunde rigtig måtte vi dog kunne forudsætte, at sagaforf. havde været i stand til, især da der ikke for ham var nogen grund til at foretage nogen ændring.

Dernæst påvises, at der i Njálas formular mangler en hel sætning, hvor anklageren fremsætter sine pengekrav, nemlig: *tel ek mér rétt ór fé hans.* Dette er en fejl, der ganske sikkert beror på en ufuldstændig udenadslæren af hele formularen; men den viser, at et lovhåndskrift som et af vore ikke er benyttet og udskrevet. Når det i samme formular

fremdeles hedder: »jeg tillyser sagen til den domstol, sagen ifølge loven skal komme for«, skal dette sidste være forkert; den bestemte domstol burde være nævnet. Dette er imidlertid ingenlunde sikkert. I sagaen hedder det nemlig straks bagefter: »så spurgte han om ting- og hjemstavn«; sålænge dette spörgsmål ikke er fremsat og svar derpå givet, kan spörgeren ikke formelt betegne en bestemt domstol, og han må da netop bruge de anførte ord, der således bliver rigtige. V. Finsen ytrer (anm. 12. led), at sagaen i en række tilfælde afgiver »en bestyrkelse af, hvad der allerede efter Grágás måtte antages, men ikke der udtrykkelig er udtalt, t. eks. at der i reglen ikke i stævningen eller lysningen anførtes, ved hvilken fjærdingsret sagen skulde anlægges, hvorimod dette afgjordes efter de svar, man fik på spörgsmålene efter Grág. I a, 40 flg.«.

Imod sagens gang bemærkes i øvrigt intet, undt. — hvad der ifølge forff. også kunde være bemærket ved sag 2 — at rydningen af kviden foretages i retten, istedenfor at kvidmændene må tænkes at være et andet sted, hvorhen modparten skulde opfordres til at begive sig. Hvad sag 2 angår, er nu forff.s udtalelse urigtig, ti der hedder det, at Geir gode byder »bønderne til sæde«, hvorved netop et samlingssted udenfor domstolens plads bestemt antydes. Fuldstændig det samme forudsættes også her, men angående den slags selvfølgeligheder anser sagaen det ufornødent at udtale sig udførlig. Sagaen lader rydningen slet ikke foregå i retten; det modsatte antydes, idet Njál (i beg. af k. 74) netop siger: »lad os gå derhen, hvor bønderne sidder«. Og nu udskydes fire, idet de andre 5 opfordres til at afgive bjærgekvid for Gunnar. Det gör de og bevidner, at Torgeir og de andre med forsæt har begivet sig afsted for at overfalde Gunnar. Her er det, at forff. udøver en stræng kritik og erklærer dette for »ganske urigtigt«. De forklarer, hvad »bjærgekvid« er, og udtaler, at en sådan ikke altid behøver at forudsætte en virkelig *frumkviðr*, men kan op-

rettes efter og imod vidneudsagn, uagtet lovbogerne altid forudsætter en frumkviðr. Forff. viser her, undtagelsesvis og i stærk strid med, hvad de ellers oftest gör, at de ikke er bange for at antage noget, der ikke findes i lovbogerne; det modsatte er jo heller ikke »positivt sagt«. Det påpeges, at bjærgekviden sammensættes af 5 af den oprindelige kvid på 9 (bestod denne kun af 5, kom bjærgekviden til at bestå af dem alle). Der hævdes nu, at bjærgekviden her kun kan forudsætte, at en frumkvid allerede er bragt tilveje, hvilket ikke er tilfældet ifg. Njálas fremstilling. Grág. indeholder ingensteds en udtömmende forklaring af bjærgekviden, men anfører kun enkelte tilfælde spredt som Kgb. I, 65 (»hvis man behøver bjærgekvid, i det tilfælde at kviden i forvejen har osv.«); her siges ikke, at dette er eller skal være så. Ved hjælp af Grág. er det ikke muligt at modbevise sagaen. Hvis det er rigtigt, hvad forff. i almindelighed hævder, er man kun berettiget til at sige, at sagaens fremstilling er kortfattet, så at de selvfølgelige enkeltheder kan være forudsatte. Jeg betvivler dog, at forff. har ret; kunde der ikke også på dette punkt være tale om en ældre retsform? Der er, forekommer det mig, intet unaturligt i, at de af nimandskviden tiloversblevne 5 straks opfordres til at afgive hjælpekviden, hvorved unødvendige mellemled også kunde overspringes. Bjærgekviden vidner nu til fordel for Gunnar — og nu skulde man tro, at sagen kom for domstolen, og at Gunnar blev frikendt, medens fjenderne idömtes en fortjænt straf for forsætligt overfald. I steden for dette foreslår Njál imidlertid et forlig, der går ud på, at der »blev betalt bøder«, nærmest, som det synes, af Gunnar, samt på, at denne og Kolskeg skulde rejse bort og være udenlands 3 år. Det kan nu ikke nægtes, at denne afgörelse er meget påfaldende, og man kunde fristes til at tro, at sagen ikke havde været ganske, som i sagaen fremstillet. Går vi nu alligevel ud fra den som den er, bliver afgörelsen ikke uforståelig, især ikke, når man ser hen til Njáls formentlige mening om

Gunnars fremtid og forhold til hans fjender. Njál har med ét slag villet udrydde og forebygge alt fjendskab, fjærne roden til det onde; han har indset, at sålænge Gunnars modstandere ikke følte sig tilfredsstillede, vilde de stadig pønse på hævn og fjendtligheder. Ved Gunnars halvt tvungne udenlandsrejse — der jo ikke er en ifølge en dom ifalden landsforvisning med godsers inddragelse osv. — og de givne bøder måtte de erkende, at der for dem ikke mere var nogen skellig grund til at forfølge Gunnar. Bygdeufreden vilde holde op og Gunnar leve i ro. Herom har Njál følt sig overbevist. Retssagen var imidlertid uundgåelig. Således set og fortolket bliver der god mening i det hele. Men Gunnar føler, at der er begåt en uretfærdighed imod ham, og det er denne følelse i forbindelse med hans så smukt fremtrædende kærlighed til hjemmet, der bevæger ham til at bryde forliget — og blive hjemme. Forff.s ord (s. 89—90) er altfor hårde og uretfærdige, især hvis det skulde være tilfældet, hvad V. Finsen i sin utrykte retshistorie (s. 501—2) har antaget for sandsynligt, at nødværge i den ældre tid vistnok ikke har været frifindelsesgrund, idet han henviser til danske, svenske og flere gamle tyske love. Er dette så, er sagaens fremstilling så meget mere pålidelig.

I det hele må det hævdes, at sagaen ikke kan beskyldes for at have begået nogen videre fejl i sin fremstilling af retssagens gang. Höjst kan man sige, at forf. ikke har været en virkelig retskyndig, der med pinlig nöjagtighed tager alle enkeltheder med.

Nu følger i sagaen, hvad forff. kalder »det andet mellemstykke« (k. 75—96, 98—99, 106), hvis indhold kort meddeles for den følgende udviklings skyld. Der er her ingen særlig grund til at komme nærmere ind på disse kapitler. Angående Njáls tilbud om at opfostre Tråins sön Höskuld skal bemærkes, at når forff. nægter, at dette var »retsligt tilladeligt«, fordi Ketill, der havde antaget ham til opfostring,

ikke kunde overlade ham til Njál igen, er dertil kun at sige, at dette heller ikke var nogen »retslig« handling, men en fuldstændig privatsag mellem moderen og Ketill på den ene og Njál på den anden; denslags forhold ordnedes ganske som man selv vilde, og når forff. taler om »en ny plejekontrakt« mellem Ketil og Njál, er forholdets art og væsen ganske miskendt. Derimod har forff. ret i deres kritik af stykket om Lyting, men da dette stykke er et åbenbart sent indskud i sagaen, rammes ikke denne af kritikken af stykkets fejl.

Femte retssag.

Njálssönnerne har, bevægede dertil af Mörds bagvaskelser, dræbt Höskuld Tråinsson. Mörd har selv været med, men for at vildlede har han selv begivet sig til Tråins enke for at berette det skete, idet han forudser, at hun vil opfordre ham til at overtage drabssagen; da han selv havde deltaget i drabet, kunde han i virkeligheden ikke optræde som sagfører; sagen vilde så, når det blev bekendt, forspildes. Denne plan er snild nok. Det bestemtes, at Mörd — naturligvis på lovformelig måde — skulde »tillyse drabet og forberede sagen til altinget« (k. 112_{31-32}). Dette foregår regelmæssig under tilkaldelse af nabobønder; Mörd nævner vidner på sårene — undt. ét, det han selv havde tilföjet Höskuld; det vidste han ikke besked om; han erklærede Skarphedin for drabsmand, tillyste sårene mod brødrene og Kåre. På altinget overdrager Mörd sagens førelse til Sigfussönnerne (Tråins brødre).

Herimod indvendes, at Mörd ikke kunde vide, hvem der havde tilföjet Höskuld sårene. Men det var heller ikke dette, det kom an på; ligesom man blandt dem, der havde været med til at overfalde og dræbe en, kunde vælge enhver af disse til den egenlige banemand, har man sikkert kunnet göre det samme m. h. t. de enkelte sår. »Formelt er intet imod lysningen at indvende«, ytrer forff. Sigfus-

sönnerne overtager sagen. Når det om Flose hedder, at han til Hildigunn udtaler, at han vil »søge sagen *til fullra laga* eller bidrage *(veita)* til et så godt forlig« osv., betyder »søge« naturligvis ikke andet end »sørge for, at sagen føres med den tilbørlige kraft«, hvem der så end blev den formelle sagfører på altinget — dette kunde Flose godt love.

I k. 121 skildres retssagen. Her fortælles først om et møde mellem de forskellige hövdinger på Njalssönnernes side, hvor også Mörd er tilstede. Asgrim meddeler, at Mörd selv har deltaget i drabet og på grund heraf var forberedelserne til sagsanlæget ugyldige. Hjalte Skeggesön vil straks göre dette gældende, men den retskyndige Torhal — der skulde spille en så stor rolle under mordbrandssagen — indvender, at modparten så vil kunne bjærge sagen »ved at sende en mand hjem til bygden og der foretage en stævning til tinget og udnævne kvidmænd på tinget«. At dette sidste er rigtigt, bestyrkes ved en ligefrem oplysning i Eyrbyggja — også fremdragen af forff. —, hvor det hedder, at »det da (980—90) var gældende ret at stævne hjemme og udnævne bønder på tinget«. I og for sig er der således her intet at indvende mod Torhals ord. V. Finsen har (anm. 6.—7. led) behandlet de to punkter, Mörds forhold til sagen og spörgsmålet om lysning-stævning, og han udtaler: »vi finder, at denne sagaens opfattelse har formodning for sig at stemme med fristatens ret«, og at retsreglen »har sin naturlige begrundelse i, at den, som selv var skyldig, ikke kunde føre sagen imod sine medskyldige«. Forff. henviser til Grág. Kgb. 99 pr., Sth. 302, men hvad der her sigtes til, vedkommer slet ikke den foreliggende sag. Ang. det andet punkt ytrer Finsen, at »der er meget, der taler for rigtigheden af, at den nævnte fremgangsmåde i et tilfælde som omhandlet, hvor fejlagtig lysning var sket, kunde anvendes«, og han henviser til Grág. I a, 179—80. Retssagen forløber ganske normalt, indtil sagsøgeren opfordrer modparten til at rydde kviden. Da er det, at Torhal står op

og nedlægger forbud mod videre fremme af sagen, eftersom den var galt anlagt og forberedt, og erklærer den for bortfalden. Dette forbud, mener forff., er betænkeligt og uberettiget, uden dog at kunne anføre noget lovsted derimod. Herimod har Finsen allerede gjort gældende (anm. 10. led), at han mener det netop »godtgjort ved beretningen i Nj., at der . . . har i et videre omfang kunnet af parten nedlægges lýritr mod at kvidmændene afgav udsagn om sagen. Herfor taler, foruden analogien fra de anførte bestemmelser i Grág. I a, 68, 104, også den betragtning, at dommeren var bunden til at dömme efter de fremkomne bevisligheder . . . og at det kunde være naturligt, at der allerede på et sådant tidligere stadium af processen, forinden afgivelsen af kvidudsagnet, kunde göres indsigelse . . . som nærmest måtte antages at være sket under form af forbud«. Hertil har jeg intet at föje og betragter forff.s betænkeligheder for ganske overflødige. Så kommer det til forlig i sagen.

Der er således intet som helst, som med nogen styrke endsige ret kan angribes her. Tværtimod er det sandsynligt, at fremstillingen giver os et rigtigt billede af en ældre ret. I hvert fald kan man ikke skimte vore lovbøger bag ved fremstillingen. Der kan altså kun sluttes, at det er en gammel tradition, sagaen her i det mindste i alt væsenligt giver os rigtigt.

Hvorvidt sagaens udtryk, at »dommene skal gå ud fredagaften«, er urigtigt, som forff. vil, er tvivlsomt. V. Finsen (Inst. 122 anm.) er åbenbart tilböjelig til også her at give sagaen ret; måske foreligger også her en ældre retstilstand, der senere på grund af sagernes mængde er ændret. Dog skal bemærkes, at Njála ikke behover at forstås, som om udtrykket var almindeligt, men blot, som at flere retssager, deriblandt denne, var bestemt til at påkendes fredagaften. Om dommernes natlige virksomhed se V. Finsen, anm. 12. led.

At Torhal har fået sagen overdraget, siges ikke, men er

naturligvis forudsat. At udtrykket i Torhals forbud om den, der »havde tillyst sagen«, gælder Mörds tillysning af sårene og lysning fra lovbjærget, er så klart, at det er uforståeligt, når forff. påstår det modsatte; ordet *sǫkinni* er måske ikke strængt-pedantisk rigtigt, men tillysningen af sårene var dog »sagens« begyndelse og grundlag; udtrykket er naturligt i en folkelig forfatters mund.

Angående forliget er der intet at bemærke. Når Flose her spiller en fremtrædende rolle, er det på grund af hans forhold og løfte til Hildigunn. At Sigfussönnerne måtte tage hensyn først og fremmest til hendes talsmand, er en selvfølge. Han var og blev eftermålssagens hovedmand, uagtet han ikke var den formelle sagfører. Nogen bebrejdelse mod sagaen i denne henseende er fuldstændig uberettiget.

Sjætte retssag.

Denne retssag, mordbrandssagen, overgår kvantitativt alle de andre, hvilket ikke er så mærkeligt, da det her gælder sagaens hovedbegivenhed og grufuldeste udåd, der må have gjort det stærkeste indtryk og været almindelig omtalt i lange tider.

I hovedtrækkene er retssagen fuldstændig normal og gennemløber de forskellige trin, forberedelsen i bygden og forhandlingen på altinget, tillysning fra lovbjærget osv. Men retssagen udmærker sig også ved den hyppige anførelse af formularer, samt ved de mange forsøg, bægge parter gör på henholdsvis at opretholde eller tilintetgöre modparten. Det er en virkelig kamp. Der forefindes her en mængde enkeltheder, der særlig må omtales; det er sådanne, som forff.s hårde dom (s. 103) gælder, når de siger, at den »af underlige, uforståede og ligefrem meningsløse ting frembyder mere end noget andet juridisk parti af Njála«.

Mordbranden er foregået; foruden Njálssönnerne, hvem det egenlig galdt, er mange uskyldige mennesker, deriblandt Njál og Bergtora først og fremmest, indebrændte. Kun

Helge Njálssön omkom for Floses sværd. Det må herved erindres, at der ikke forelå nogen dom over Njálssönnerne.

Torgeir skorargeir og Torleif kråk (Torgrim mikle) er de rigtige sagsøgere, men hovedføreren på tinge bliver Mörd Valgardssön, idet han ved håndslag overtager sagen mod Flose for Helges drab. Det er åbenbart dette, der bliver kærnepunktet i sagen. Mörd tillyser, for 9 bønder, et førsteangreb af Flose og såret, ganske som foreskrevet er; så opfordrer han bønderne til at møde og afgive kvid og tager vidner på denne opfordring[1]; så er forberedelsen forbi. De andre sagers anlæg betragtes som selvfølgeligt og omtales ikke; de foregik naturligvis som de skulde og burde, og dette forudsættes i det følgende. At omtale hver især udførlig kunde der fornuftigvis ikke være tale om. Selve tillysningen foregår unægtelig ifg. sagaen en rum tid efter indebrændingen, i hvert fald efter Floses rejse til Østfjordene lidt efter juletid. Som för omtalt stemmer det ikke med Grág. Mulig har forf. blandet tillysning sammen med stævningen i bygden. Her synes der altså at foreligge en fejl[2]. Når der ankes over, at Mörd kalder nabobønderne hjem til sig, synes dette dog at være ret naturligt; Sth. k. 283 (s. 315 c), Kgb. 88 slutn., forudsætter, at tillysningsmanden har dem alle samlede på engang, hvilket atter forudsætter ét samlingssted, og dette kunde lige så godt være hos ham som et andet sted. Det kritiseres stærkt, at Mörd tillyser — ikke en bestemt art af sår, men — »hjærnesår eller hulsår eller marvsår«, d. v. s. lader det stå hen, hvilken art der er tale om. Dette skal være sket, fordi formularen skulde tankeløst være udskreven af en lov-

---

[1] Derimod er udtrykkene i k. 132 l. 93—95 vistnok mindre rigtige.

[2] Det skal dog bemærkes, at V. Finsen har i sin retshist. (s. 391) udtalt, at udnævnelsen af nabokviden måtte göre sagsanlægget almindelig bekendt også for den anklagede, så at stævningen kunde bortfalde og lysning på altinget komme i steden.

bog. Herom nærer jeg stærk tvivl. Som det er sandsynligt, at tillysningsmanden på altinget har udtalt sig ubestemt om domstolen (se ovf. s. 133—34), har man, forekommer det mig, i dette og lignende tilfælde udtalt sig eller kunnet udtale sig ubestemt om hvilken art af sår der var tale om, for ikke at foregribe noget, navnlig ikke kvidens bestemte udsagn, eller påtrykke sagen sin egen mening.

Dernæst skal det være urigtigt, at Mörd henvender sig til bønderne i 2. person i ordene: *kveð ek yðr lǫgkvǫð, svá at ér heyrið á sjálfir*, istedenfor at der i henhold til Sth. 285 3. person skulde anvendes. Her står i lovbogen: *kveð ek lǫgkvǫð svá at hann heyrir sjálfr*; men der er ingen tvivl om, at sagaens formel er rigtig, retsbogens er derimod kun en forkortet med en overgang fra den direkte til den indirekte tale, hvorved 3. person naturlig er fremkommet. Det er netop logisk, at henvendelsen sker til bønderne direkte, og det selvsamme er tilfældet med vidnekaldelsen på denne henvendelse. Forff. har desuden selv i en anm. henvist til forekomsten af netop den direkte tiltale i Staðhb. § 166. I hvert fald må det kaldes en gåde, hvorledes der, når det drejer sig om en ligefrem afvigelse fra lovbogen, skulde kunne være tale om en »tankeløs overførelse« fra den. Resultatet er, at af alt dette, der udgör hovedindholdet af k. 135, er der intet at angribe, med undtagelse af tillysningstidspunktet, samt at lovbøger ikke er benyttede.

Vi kommer nu til k. 138. Her fortælles, at Eyjolf Bölverksson overtog sagen af Flose: »da tog Eyjolf mod alle værnebeviser af Flose, og ligeledes hvis nogle sager opstod (udviklede sig) af værnet«, d. v. s. angrebssager mod modparten; herpå hedder det: »ti ofte er det værn i én sag, hvad der er angreb i en anden« *(því at þat er opt annars máls vǫrn, er annars er sókn)*. Meningen er tydelig nok, men endnu tydeligere, når man ombytter ordene *vǫrn* og *sókn*, som A, E, I har det mod F alene: »man kan ofte anvende værn til angreb, i værnet finde holdepunkter for at gå angrebsvis til-

værks«. Denne bemærkning skal ikke passe her, og der henvises til Kgb. k. 37, hvor den findes i en forskellig sammenhæng. Hvad dette skal have at betyde her, kan jeg virkelig ikke se. En sådan almindelig sætning måtte dog kunne benyttes ved forskellige lejligheder. For den følgende fremstilling af, hvad der skete på altinget, passer den fortræffelig.

Til Eyjolvs modtagelse af penge for at overtage sagen vil vi senere hen komme.

I k. 141 finder tillysningen af sagen sted fra lovbjærget. Mörd foretager den på samme måde, som det ellers sker, og med samme formular som för anvendt med den samme »fejl« (*ok* for *er*, nævnelse af alle tre slags sår og med udeladelse af den del af boden, der tilkom sagens fører, fjærdingsrettens almindelige betegnelse). Her skal blot bemærkes, at når forff. finder det så mærkeligt, at ordene: *eða þeim manni er aðili er sakarinnar*, der findes i Sth.s formular, også udelades, finder dette sin grund i, at de næste ord kun er en del af sætningen om den sagføreren tilfaldende del i boden, de 48 øre; enten måtte hele sætningen udelades, eller hele sætningen medtages. Hvis den er så gammel som fra omkring 1000, hvad den formentlig er, har forf. glemt den eller lært hele formularen mangelfuldt. Endelig bemærkes, at forff.s henvisning til Kgb. § 75 slutn. (s. 108) ikke er på sin plads; stedet passer aldeles ikke til formularens her omhandlede sætning. I øvrigt er der intet at bemærke til tillysningen. Dog bör det anføres, at sagaen her intet melder om, at Mörd fra lovbjærget spörger om »ting- og hjemstavn«. Dette er, som det snart vil ses, næppe tilfældigt eller for kortheds skyld oversprunget. Vi ser af det følgende, at Mörd kunde begå adskillige fejl.

I dette samme kapitel findes Eyjolfs bekendte råd, der skal tilintetgöre sagen for modparten, det nemlig, at Flose skal afhænde sit godord og indmælde sig i tinglag hos Askel gode i Reykjardal; han går ud fra, at Mörd vil søge sagen

for Østfjærdingedommen, men når Flose var bleven Askels tingmand, måtte han søges for Nordfjærdingedomstolen. Dette er et kneb, men et, som sikkert ganske godt passer til samtiden og dens opfattelse i det hele. Hvorledes er nu dette at forstå? Forff. har kaldt rådet »meningsløst«. Jeg tror, det er historisk. Men forudsætningen for det er, at Mörd ikke fra lovbjærget i rette tid har spurgt om Floses ting-stavn, hvorfor Eyjolf snildelig benytter denne fejl for så grundig som muligt at ødelægge sagen for Mörd. Nu göres det ganske vist gældende, at ifølge Grág. skal man på altinget eller på vårtinget offenlig indmælde sig i en godes tinglag. Hvor gammel en sådan bestemmelse er, vides naturligvis ikke; men skulde den ikke netop være fremkommen som følge af dette og lignende tilfælde, ligesom som så mange andre, der er blevne til som følge af tidens krav og andre omstændigheder? Det var erfaringen, og ikke juristernes grublen, der var moderen til nye love og lovforbedringer. Sandsynligt forekommer det mig at være, at vi her har et nyt eksempel på ældre tilstande end dem, vi kender fra vore lovhdskrr.

Når det dernæst siges, at Flose efter tillysningen alligevel ikke kunde göre sin tingombytning gældende, da »tingstavnen« ved klagens indledelse (klageerhebung) var det afgörende, er dette betydningsløst, ifald vi har ret i at antage, at sagaen går ud fra en ældre tingenes tilstand. Kgb. s. 41_{12}, hvortil Maurer i Entstehung des isl. freist. har henvist, passer ikke på det her omtalte tilfælde.

Når det så göres gældende, at lovrettens tilladelse skal til, for at goden kan have tingmænd udenfor landsfjærdingen, så må også dette ses under samme forudsætning som det forangående. Henvisningen til Sth. k. 246 er urigtig.

Som følge af alt dette tör jeg antage, at Eyjolfs og Floses kneb endnu ikke stred imod nogen vedtagen lov — jfr. V. Finsens anm. 12. led beg. —, men viser ældre tilstande end forf.s og lovbøgernes, og det så meget mere,

som det netop strider så stærkt imod den lov og fremgangsmåde, som måtte være forf.s egen samtids og ham velbekendt.

I kap. 142 skildres hovedsøgsmålet fra Mörds side. Bægge parter er mødt mandstærke, men når det hedder, at de er mødt bevæbnede og med hærmærker på hjælmene, er dette en yngre tids udsmykning, som også andre steder findes i sagaen. Mörd tilbyder lodkastning om alle »skovgangssagers« rækkefølge; ifølge Grág. skulde der have stået »alle sagers« overhovedet. Måske er også dette ældre ret, men det er i hvert fald underordnet, og kan godt være forf.s fejl. Mörd siges at have forbeholdt sig ret til at rette sine fortalelser, hvis han begik sådanne. Dette skal bestyrkes ved Hrafnkelssaga — også bemærket af forff. —, men omtales ingensteds i Grág. Så går Mörd videre på sædvanlig måde, indtil han siger: »jeg fremsiger denne således beskafne skovgangssag for Østfjærdingsretten over Jons hoved, som jeg udtrykte mig, da jeg tillyste den« (i vidnernes udtryk mut. mut.). Det er udtrykket »over Jons hoved«, der her vækker forff.s kritik. Og ganske rigtigt, således har Mörd ikke sagt. I Grág. hedder det: »over N. N.s hoved«; sagaens udtryk er ensbetydende hermed. Det er navnet på »gentageren« *(reifingarmaðr)*, der hermed menes, og sagen forholder sig simpelt nok. Den tilfældige gentagers navn var forlængst glemt, og så havde forf. ingen anden udvej end den anvendte, at indsætte det navn, som han rimeligvis fra den teoretiske lovfremsigelse kunde kende; når han i et andet tilfælde bruger navnene »Torbjörn og Torodd«, betyder dette et og det samme. Ang. udtrykket *Jón* i formularer henvises til *Fritzner* i Arkiv III, hvor der dog foreligger den misforståelse, at med Jon skulde menes Flose. Det påvises her, at Jo(h)annes vidt omkring i kristenheden findes brugt for N. N.. hvad der har sin rod i fortællingen om Johannes døberens fødsel og navngivelse. Denne brug er kommen til Island, hvor tidlig kan ikke vides. Selve navnet Jon kendes

fra Island ved 1100 og blev stadig mere almindeligt. I betydningen N. N. findes det brugt i biskop Arnes kristenret (omtr. 1275), men det er sikkert betydelig ældre. På samme måde bruges »Gudrun« i den gamle Kristenret, et navn, der også er blevet et af de almindeligste på Island. Sagaens udtryk er let forståeligt og vidner hverken om nogen sen affattelse eller om umiddelbar afhængighed af lovhdskrr.

Når det om de to tillysningsvidner hedder, at den ene fremsagde vidnesbyrdet, og »de var bægge enige derom« (*en báðir guldu samkvæði*), og dette af forff. kritiseres (der skulde have stået, at den ene fremsagde, den anden sluttede sig dertil), er dette i og for sig mindre logisk; men kun en smålig kritik kan finde det anstødeligt. Sætningen siger nöjagtig det samme. Det er, som man om Snorre erklærede, at han ikke kunde skrive sit modersmål, fordi han om Tor og Loke siger: »da satte Tor sig til nadveren og de fæller«, disse fæller er kun Loke og Tor, så at denne sidste i virkeligheden nævnes to gange; der skulde naturligvis have stået: »da satte Tor sig til nadveren og hans fælle«. Mærkelig konfust hoved, den Snorre. Hermed er Njálas udtryk stemmende jfr. Njála selv k. 13 $_{50-51}$; det samme gælder den næste indvending mod: »*hǫfum vit nú rétt borit*«.

Det hedder (l. 142—43), at de lod alle vidner først aflægge ed »og ligeledes dommerne«. Denne sidste tilföjelse kritiseres med rette; i denne sammenhæng passer den ikke. At dommerne aflagde ed er en anden sag og en selvfølge. Fra lovhdskrr. kan denne sætning ikke være hæntet; den ser i øvrigt ud som et indskud.

Nu følger opfordringen til bønderne om at sætte sig til rydnings foretagelse, og Mörd tager vidner på, hvad han hidtil har foretaget sig. Det kan være omtvisteligt, hvorvidt en sådan handling var nødvendig eller brugelig, og det er muligt, at forff. har ret i deres kritik; i al fald må ordet *frumgǫgn* opfattes i en indskrænket betydning, jfr. V. Finsen, Grág. III. Forf. har her ligesom følt en hvile i

fremstillingen og fremhævet den på denne måde. Det er, som var nu første akt færdig.

Nu foregår rydningen; der udskydes to, den ene på grund af åndeligt slægtskab med Mörd, den anden, fordi han er Mörds søskendebarn. At det første skulde stride imod tidsforholdene — 12 år efter kristendommens indførelse — er forff.s aldeles ubevislige påstand. I øvrigt begår Eyjolf den fejl at udskyde de to på grund af deres »slægtskab« med den formelle sagfører, Mörd, istedenfor med den egenlige part (*aðili)*. Fremdeles udskyder Eyjolf to, fordi de er *búðsetumenn*, bodsiddere, og ikke »bønder«. V. Finsen forklarer en »bodsidder« således: »herved forstodes den, som vel holdt hus, men ikke havde malkefæ; dog synes den, der ikke havde det, at være regnet for bonde, når han var jordejer«. Jfr. anm. 4. led. Forff. påviser selv, at Njála stemmer med lovbøgerne; af de pågældende har den ene malkekvæg (kør og får), den anden et stykke eget land. Derfor er også denne udskydning urigtig. Alt er således i den bedste orden, og dog skal der være meget at indvende. Om landejeren hedder det, at han ejer $^1/_3$ af landet, han bor på, medens Mörd straks bagefter taler om »3 hundreder«. Dette forstår forff. ikke. Men hvad er mere indlysende eller lettere at slutte, end at jorden så må have været 3×3 hundreder. En jord regnes endnu den dag i dag til så og så mange hundreder. En 9 hundreders jord er ganske vist ikke nogen stor jord, men der gives ikke få af den störrelse eller der i nærheden; og sagaen antyder, at vedkommende jord mulig er större. Derimod er det rigtigt, at ordene *þótt hann leigi eigi land* er urigtige, jfr. Nj. II, 1021, for *þótt hann eigi eigi land;* læsemåden i F: *þótt hann leigi landit* er også rigtig. Her er der kun tale om en afskriverfejl. At nu det kunde være et tvivlsomt spörgsmål, også for bonden selv, hvilken ret der fulgte med hans sociale stilling, er trods forff.s bemærkning så indlysende, at derom ikke kan tvistes. Herefter udskydes 4 af kviden,

fordi der var andre, der bode nærmere og var mere berettigede til at sidde i kviden. Denne gang havde Eyjolf held med sig; her var ingen indsigelse mulig; han opfordrer de øvrige 5 til intet kvidudsagn at afgive, da de nu kun var 5; sagaens udtryk er ikke strængt nöjagtigt men forsvarligt. Imidlertid erklærer Torhal, at da de 5 er rigtige, kan disse alene afgive kvidudsagn, men for hver af de urigtige måtte der gives 3 marks bod[1]. Dette finder forff. ikke modsagt i Grág. og betragter det som muligt. Herom kan henvises til Finsens anm. 8.—9. led, hvor det göres sandsynligt, at Njála har ret. Så følger kvidaflæggelsen, Mörd slutter angrebet og erklærer, at nu er alle *sóknargǫgn* fremkomne.

K. 143 indeholder dernæst Eyjolfs værn. Han erklærer (1), at sagen må falde bort, da den er ført for en urigtig domstol; han aflægger (2) den sædvanlige ed om samvittighedsfuld sagførelse og nævner (3) to vidner på at han fremfører sit lovværn. Her er det kun påfaldende, at han ikke først aflægger eden; punkt 1 og 2 burde være ombyttede eller punkt 1 og 3 slåede sammen. Her foreligger således en fejl eller unöjagtighed. Sagen er, at forf. selv har været utålmodig efter at fremsætte Eyjolfs store hovedslag og bryder derfor den rolige fremgangsmåde for straks efter at indhænte det forsömte. Det er omtrent, som om han vilde sige: E. erklærede sagen for bortfalden, efter at han havde aflagt ed osv. Om dette bruger forff. meget stærke udtryk (»ein höllengebräu«) og siger, at det ene skridt ophæver det andet, men de skyder som sædvanlig langt over målet. De nægter, at Eyjolf har ret til at tale om et lovværn, da han aldeles ikke indlader sig på at modbevise anklagen. Atter viser det sig, hvor hildede de er i den strængeste terminologi og pedantiske krav til sagaens strængeste juridiske nöjagtighed. Naturligvis kunde ethvert middel, der bragte modstandernes

[1] Det[illegible] skal være urigtigt; istedenfor skulde hele summen have været 3 mar[illegible].

sag til at falde, være og betragtes som et lovværn, forudsat at der lå en virkelighed til grund, selv om der kun var tale om en formfejl; jfr. et udtryk som *at verja lýriti* netop på det sted, forff. henviser til, et sted, der i øvrigt intet har med vor sammenhæng at göre. Som i k. 56 47 er her indkommet et *goða* i *goðalýritr* to steder; l. 38 mangler det dog i E (findes i A, I, F); på dette sidste sted står det i alle, men noget forkvaklet i et par af dem. Dette *goða* beror sikkert på et indskud. Når forff. så stærkt kritiserer, at Eyjolf forbyder *dómǫndum at dœma*, uagtet det straks efter hedder: *síðan lét hann dœma vǫrnina*, så må det ikke lades ude af betragtning, at det fuldstændig hedder, at Eyjolf forbød dommeren at dömme *sǫk þeira Marðar*, hvilket kun kan betyde: at dömme til gunst for Mörd og hans parti; heri er der fortræffelig mening; således forstås ordene også i den latinske oversættelse af sagaen s. 527 med anm. Når det så hedder, at han lod »dömme værnet«, betyder dette, at han opfordrede dommerne til at fælde deres dom; af det følgende kapitel ses, at dommerne blev uenige, idet nogle vilde dömme til gunst for Mörd, andre til gunst for Flose, med andre ord: der indtræder det tilfælde, at der fremkom en *vefangsdómr*, to domme overfor hinanden, hvorefter sagen skulde for femterretten.

I kapitlets slutning hedder det kort, at »de andre indebrændingssager fik fremgang«. Dette kaldes en »winzig notiz«. Men den er mere end nok. Tilhører og læser behøver ikke og fordrer ikke mere om disse sager. Det var og måtte være Flose, hele spændingen galdt. Det manglede bare, at sagaens forf. skulde have givet os en udførlig fremstilling af de 100 eller 99 andre søgsmål! Nej, en sådan »notiz« er netop det, man væntede, hverken mere eller mindre.

Vi kommer nu til det sidste kapitel, 144. Der sendes bud til Torhal, der udtaler, at det nu var modpartens hensigt at lade det komme til vefang i sagen (*málit* sg. er det

oprindelige) og så at stævne Mörd for femterretten for »tingsforstyrrelse«. For at forhindre dette skal Mörd nu stævne Flose og Eyjolf for at have anvendt »bestikkelse i dommen« og nedlægge påstand om landsforvisning; dernæst skal han stævne dem for at have ladet afgive vidnesbyrd, der ikke havde betydning for sagen; dette var en landsforvisningssag; bægge tilsammen udgjorde én skovgangssag. Den sag for »tingsforstyrrelse«, som Eyjolf truer med, mener forff. er meningsløs — »hviken grund skulde de have haft til at anlægge sagen for en urigtig domstol, og hvilken nytte kunde de have deraf?«, spörges der. Nej naturligvis; de havde hverken grund dertil eller nytte deraf. Men nu gjorde de sig virkelig skyldig i at anlægge sagen for en urigtig domstol af uvidenhed om Floses tingindmeldelse, og af den grund forelå her en *þingsafglǫpun* — i hvert fald set fra Eyjolfs standpunkt. Modparten, Mörd, skal også anlægge sag for »tingsforstyrrelse«, fordi vidner uden betydning var anvendte; herved sigtes til vidnerne om Floses tingombytning, hvis berettigelse Mörd fra sit standpunkt ikke vil indrömme. Herom henvises til Finsens anm. 5. led, hvor det göres sandsynligt, at Njála »her indeholder en værdifuld, supplerende oplysning til det nævnte sted i Grág.« (ɔ: Grág. I a, 65). For så vidt er forff.s kritik ubegrundet. Derimod er den så meget mere berettiget m. h. t. sagen angående Eyjolfs bestikkelse. Udtrykket *at bera fé í dóm* kan vel kun have betydet »at bestikke dommere«, jfr. Finsens afhdl. s. 106, men sagaforf. eller traditionen synes at have opfattet udtrykket i almindelig betydning: »at anvende penge under en retssag« i det hele. Finsen har (anf. st.) opkastet det spörgsmål, om en sådan bestemmelse engang måtte have eksisteret, men han finder ikke föje til at antage det. Følgen er, at dette med bestikkelse, og hvad dermed sammenhænger er urigtigt og må bortfalde; desuagtet »vil det ses«, ytrer Finsen, »at mordbrandsprocessen kan i hovedtrækkene være gået som anført i sagaen«. Det er rimeligst, at denne

bestanddel af fortællingen har udviklet sig i den mundtlige, folkelige beretning, hvorved den ring, Eyjolf modtog af Flose, utvivlsomt har spillet en rolle; det var på en måde den, der voldte Eyjolfs død, og denne er sikkert altid blevet betragtet som en straf, fordi han vilde forsvare en så slet sag. At gaven endelig kunde blive til en ligefrem bestikkelse, er forståeligt; i sin sidste form blev det til en dommerbestikkelse.

I sagen havde Mörd udnævnt 9 »Tingvoldsbønder« til vidner, d. v. s. de nærmeste bønder ved Tingvold, der var gærningsstedet både for »bestikkelsen« og tingforstyrrelsen. Det er derfor ganske naturligt, at det er disse mænd, der udnævnes til kviden. Grág. antyder to tilfælde, hvor sådanne bønder anvendes, jfr. forff. s. 122; dette tilfælde kan sidestilles med dem. Forff.s bemærkninger (s. 123) angående denne kvid, der slet ikke nævnes i Grág., er der ingen grund til at komme nærmere ind på.

Forhandlingerne i femterretten. Om stævningen til femterretten er der intet at bemærke. Forff. anker igen over sætningen om *réttr*, sagførerens andel i bøderne. Til Mörds fremsigelse knyttes bemærkningen om, at »ederne dér (i femterretten) skulde styrkes« ved 2 sandemænd (jfr. k. 97); disse giver deres æresord på, at Mörd vil føre sagen samvittighedsfuldt, hvorpå Mörd fremsiger de 4 sager mod Eyjolf og Flose; han indbyder til rydning af kviden; Eyjolf så sig ikke i stand dertil; kviden afgives og Flose erklæres skyldig. Eyjolf har intet at indvende. Endelig gentager Mörd kort, hvad der er foregået, byder Eyjolf og Flose at begynde værnet. Istedenfor værnets fremførelse står nu den op, der skal resumere sagen, og resumerer Mörds angreb, hvorpå Mörd tager vidner og nedlægger forbud mod værnet, »ti nu er alle de søgsmålsbeviser fremkomne, der skal følge med sagen, efter at sagen er resumeret og beviser således fremførte«. Her er det påfaldende, at Mörd først byder

Flose at værge sig for så bagefter at forbyde det uden nærmere forklaring. Forff.s kritik på dette punkt er berettiget; noget sådant kunde ikke ske. Her må det antages, at noget er glemt eller oversprunget; den naturligste forklaring er, at, efter at Mörd var færdig med sit angreb, har Eyjolf af en eller anden grund undladt at fremføre værnet; der er gået nogen tid, uden at et sådant er fremkommet; i betragtning deraf resumeres sagen, men derefter havde Flose ikke lov til at fremføre værnet, og det er dette, Mörd nu udtrykkelig fremhæver.

Da nu Mörd opfordrer dommerne til at dömme, skulde han udskyde 6 af dem, modparten andre 6; gjorde denne ikke dette, skulde Mörd også udskyde disse, i alt 12; men nu gör han sig skyldig i den skæbnesvangreste fejl; han glemmer, at han skal udskyde flere end 6, og denne fejl var der intet, der kunde bøde på.

Forff. fremsætter deres kritik i 11 punkter.

1. De kritiserer, at der stadig er tale om Helges person alene, men det var jo dog denne alene, der efter k. 143 slutn. var tilbage; de andre sager var pådömte i fjærdingsretten. Dernæst at det ikke er vefangssagen, der forekommer i femterretten, men der var jo opstået en ny sag mod Flose, og den måtte afgöres. Om rækkefølgen af sager i dette tilfælde for femterretten vides intet. — 2. Sætningen om, at sandemænd skulde styrke ederne (især ordet »skulde«), skal tage sig mærkelig ud. Jeg ser ikke, hvad der er mærkeligt deri, eller hvorledes den ellers kunde lyde; præsens »skal« vilde ligefrem være barokt i en sådan historisk fremstilling, selv når der er tale om en institution, der endnu var til, da ordene skreves; om en »efterrepublikansk forfatter« kan der overhovedet ikke være tale. — 3. Når Mörd siger: »jeg mener, at Flose er skyldig i denne sag«, tilföjes: »hvis der er »stof« (*efni*) dertil«, d. v. s. hvis det kan bevises — er det åbenbart, at dette betyder det samme som: »hvis kviden — hvad vi snart skal høre — erklærer

ham skyldig«; heri er der intet som helst mærkeligt eller påfaldende. Forff. henviser til den objektive brug af ordene: *ef þess eru efni* i Kgb. 81 s, men dette er lidet sigende, da sammenhængen er forskellig. — 4. Her göres den sædvanlige indvending om vidner på samtlige beviser — hvorom ovenfor. — 5 og 7. Sagens resumering, samme »fejl« som för er omtalt. — 6. Brugen af ordet *kviðr* — urigtigt, se ovf. — 8. Det skal være urigtigt, at Mörds indsigelse mod værn efter resumeringen også resumeres. Dette er dog logisk og ifølge sagens natur. — 9. Udskydelsen af dommerne skulde være foregået för resumeringen, da jo ellers en af dem, der blev udskudt, kunde blive resumémanden ifølge Kgb. s. 82. Ja, fremstillingen her forudsætter, at udskydelsen foregår straks i begyndelsen, för sagen er fremsagt. Enten foreligger der her en fejl, hvoraf der da måtte følge, at sagaens hele fremstilling angående resumeringen er en tildigtning, da den så virkelig ikke kan være foregået, eller sagaen indeholder her en ældre tilstand og indretning, nemlig at udskydelsen først foregik lige för domsafsigelsen; dette mener jeg er tilfældet. — 10. Når nu Mörd opfordrer dommerne til at dömme og dog bagefter udskyder 6, er dette ganske rigtig en formfejl, men sagaen giver netop ved Gissur hvides bemærkning tydelig tilkende, at Mörd er i færd med at begå en fejl eller forglemmelse; han retter den hurtig (formentlig hører fejlen ind under *miskviðir*). — 11 er ingen indvending; det hedder her kun, at det er mærkeligt, at Mörd ikke ved, at han skal udskyde de andre 6. Men Mörd er åbenbart ikke nogen stor retskyndig. I det hele må det erindres, at femterretten var 1012 endnu en forholdsvis ny indretning, og det er ikke sagt, at den har været så stærkt benyttet i de første år, at fremgangsmåden derved skulde være fæstnet i folks bevidsthed.

Vi har ment det nødvendigt, at gennemgå alle ankerne. Forudsat, at vi har ret i vore betragtninger og indvendinger

— og på flere punkter har vi kunnet henvise til en autoritet som V. Finsen —, er det klart, at det væsenligste af forff.s indvendinger mod og kritik af sagaens juridiske partier dels må bortfalde, dels i en betydelig grad nedstemmes; endelig beror endel deraf på rene misforståelser fra deres side. En hovedfejl hos dem er at mene, at alle afvigelser fra Grågåsen er urigtigheder, og en anden hovedfejl den at antage, at lovhåndskrifter er benyttede. Hvis dette var tilfældet, vilde afvigelserne ganske sikkert have været færre og mindre. Der er tværtimod en overvejende sandsynlighed for, at sagaen på sådanne punkter netop har bevaret den ældre ret, hvoraf atter følger, at dens skildringer beror på traditionen. I en særlig grad gælder dette netop de to sidste retssager. Også de fejl, sagaen lider af, må forklares deraf, at dens tradition er folkelig og forfatteren en folkelig forfatter — hvorved den juridiske nöjagtighed, selvfølgelig kunde man sige, er forringet. Når har folket i almindelighed brudt sig om nöjagtighed på det område?

Der er forskel, en betydelig forskel endogså, mellem de første 4 og de sidste 2 processer; jeg mener, der er fuld grund til at tro, at de første er yngre tilföjelser i sagaen om Gunnar og efterligninger af de to sidste, der er oprindelige i Njála. Gennemgående har sagaen om Gunnar et yngre præg.

De fejl, retssagerne lider af, er ikke særdeles betydelige og næppe större, end man kunde vænte.

Forff.s 5. kapitel handler om femterretten; der göres endel bemærkninger mod fremstillingen, delvis imod Maurers Entstehung osv. Jeg skal ikke her komme nærmere ind på sagen, da ikke alene Maurer, men også V. Finsen så grundig har behandlet den i Fristatens Inst. og taget de tilbørlige hensyn til forff. Kun skal her bemærkes, at Finsen med rette ikke anser sagaens fremstilling af Njáls bevæggrunde for urigtig, men mener, at den falder godt i tråd med Njáls karakter og tidens ånd.

VI.

Sagaens forhold til andre kilder.

Her kommer først og fremmest Landnáma i betragtning, bortset fra slægtregistrene, som er så grundig gennemgåede af forff.

M. h. t. Njál selv hedder det i Ldn. k. 342 i Sturlub.: »Torolf opfostrede dér Torgeir golnir, Asgerds sön, som (ɔ: Torgeir) bode dér siden; hans sön var Njál, der blev brændt inde«; det samme står også i Hauksb. k. 300, men der tilföjes: »med 7 mand på Bergtorshvol«; hermed stemmer Melab. k. 7, undt. for så vidt som det hedder »6 mand«. Det er alt, hvad der findes om Njál. Det sidste tal stemmer med Floses opregning i sagaen k. 130 $_{35}$ ff., men han antyder et större; ifølge sagaen k. 132 er der i alt tale om 7 navngivne mænd, og desuden 3 andre (således alle, 6 hdskrr., undt. E, der åbenbart ved en rettelse har 4), og senere fandt man benene af 11 mænd i det hele; den 11. må da antages at være Helge, der jo ikke var brændt inde. Denne afvigelse fra Ldn. er ubetydelig, ja, denne sidstes tal angår vel sagaens 7 navngivne personer.

Om Gunnar hedder det Sturlub. 354: Kols (her: Kolles) sön »Egil, som lå i baghold for Gunnar Hamundssön og faldt selv der og to nordmænd med ham, samt hans huskarl Are, men Hjort, Gunnars broder, (faldt) på hans side«. Dette genfindes i Hauksb. k. 312, undt. for så vidt som der efter »baghold« indskydes »ved Knafaholar«, og for så vidt som der tilföjes — bortset fra en bemærkning om Gunnars sönner —: »Gunnar kæmpede med Otkel fra Kirkebø ved tungærdet på Hof, og der faldt Otkel [jfr. k. 389/343] og Skamkel. Geir gode og Gissur hvide og Asgrim Ellidagrimssön og Starkad fra Trehyrning . . begav sig ved leidtingstid afsted og kom med 30 mand til Hlidarende, men Gunnar var hjemme med en voksen mand; to mænd faldt af Geirs flok, men 16 blev sårede, för Gunnar faldt«. — Kun i Ldn.-uddragene i Olaf Tryggvasons saga nævnes Hallgerd

snúinbrók (således også Ldn.) som Gunnars hustru (Ldn.-udg. s. 270).

M. h. t. denne fremstilling bemærkes, at der i det første stykke findes den afvigelse, at sagaen kun nævner én nordmand som faldt, men kender to; det er sandsynligvis sagaen, der her har den rette sammenhæng. Huskarlen Are nævnes ikke i sagaen, der antyder, at der faldt mange. Det andet stykke findes kun i Hauksb.; kampen stod ifølge dette hdskr. »ved tungærdet på Hof«. Herimod strider ikke sagaen, når den siger, at Gunnar red »til Rangå og ned til vadestedet ved Hof«; dette er blevet forstået, som om Gunnar ikke var redet over elven og at kampen havde stået på dens østlige bred. Hof ligger på den vestlige lige ved elven; denne forståelse er vistnok urigtig. Sagaen ikke alene kan, men vistnok også bör forstås i overensstemmelse med Ldn., og det er sandsynligst, at dens ord er at forstå således, at Gunnar var på den vestlige side. Således bliver også Mörds forhold til kampen og hans tjænestekvindes opfordring til ham først fuldt forståelig. Ifølge sagaen var Asgrim ikke med i overfaldet på Gunnar (jfr. k. 60, hvor grunden dertil findes); også her har sagaen utvivlsomt ret. Den »fuldvoksne mand«, Ldn. nævner, kender sagaen ikke. Ldn. nævner 30 mand, der deltog i overfaldet; sagaens hdskrr. er her afvigende; D, E nævner 30, I 20, F, B, Cδ, A, G derimod 40. Tidsangivelsen i Ldn. passer godt til sagaens fremstilling. I øvrigt er der fuld overensstemmelse.

Ldn. indeholder beretninger om ældre slægtled i Gunnars familje; jeg har i en anden sammenhæng (indledn. til Ldn.) udtalt, at det er sandsynligt, at de er tagne fra en saga, der ikke kan være nogen anden end en slægtssaga om Gunnar og hans forfædre fra og med landnamsmanden Baugr. Om dette minder jeg kun her.

Hvad ellers sagaens almindelige historiske stof angår, er det ikke stort, vi kan bevise ved andre kilder. Unns og Hallgerds historie kendes kun fra Njála. Forholdet mellem

brødrene Hrut og Höskuld forudsættes som godt og broderligt; i Laxdæla fremstilles det som mindre godt, men det fortælles dog (k. 19), at de blev forsonede, og at »deres frændskab derefter var godt«. Det er dette tidsrum, Njála kender, og det strider næppe mod de to sagaers kronologi; Laxdælas uenighedstid må sættes til 945—50, Njálas enighedstid hovedsagelig til omkring 960.

I k. 5 omtales Atle Arnvidsson fra Østergötland, og det synes, som om sagaen lader Atle og Arnvid først have været i Jæmtland, hvorfra de skulde være blevne fordrevne, fordi de forholdt Hakon den gode skat. Nu, omkr. 965, ligger Atle jarl ude som en viking. Hermed kan Egilss. sammenlignes k. 70, 74 ff.; her omtales Arnvid som jarl over Värmland, der forholder Hakon skat, men måtte flygte ud af landet for kongen. Efter Egilss.s tidsregning skete dette 951—52, hvilket passer særdeles godt til Njála. At Egilss. har ret i, at Arnvid var jarl over Värmland, kan næppe betvivles. Atle kender Egilss. af gode grunde ikke.

Når det i k. 8 hedder, at på Lund bode Tjostolf, en sön af Bjarne guldbere, stemmer dette med Ldn., Stb. k. 32. Bemærkningen om Hallkel, der fældede Grim i Grimsnæs, svarer ganske til Ldn. 389/343. — I k. 82 nævnes vikingen Kol i slutn. af det 10. årh. som en sön af vikingen Asmund eskisida; dette passer med begyndelsen af Kormákss., hvor denne nævnes som en viking. — Når det i k. 84 hedder, at Njálssönnerne traf Kåre i vesten, passer dette til, hvad Grettiss. (s. 15; Boers udg. k. 10, 4) ytrer, at han og hans fader var »længe siden udenlands«; Grettiss. og Ldn. nævner Kåre i øvrigt både *Sviðu-* og *Brennu*-Kári.

Afsnittet om Hrapp er vistnok i det hele lidet historisk og strider både mod tidsånd og tilstande i Norge, og mod dettes geografi; forholdet mellem Hakon jarl og Dale-Gudbrand er mistænkeligt, dog ikke umuligt.

I k. 116 $_{39-41}$ hentydes til, at Arnor Örnolfsson på grund af en fornærmelse mod Tord freysgode blev dræbt af

dennes sönner, Egil og Kolbein, på Skaftafellsting; dette genfindes i Ldn. 330/290, dog med den forskel, at det her siges at have været Flose selv og Kolbein, der dræbte Arnor.

Hvad der i k. 119 $_{90}$ står om Skarphedins bebrejdelse mod Snorre gode (faderhævnen), er tidsstridigt og urigtigt, og tilmed ikke begrundet i sammenhængen. Det samme gælder bebrejdelsen mod Gudmund rige; det forhold, som der sigtes til, indtraf senere. Derimod er de øvrige bebrejdelser vistnok rigtige; og de er også ganske anderledes særprægede.

Kristendomsafsnittet forbigår jeg her.

Så er der endelig afsnittet om kong Brian og slaget ved Clontarf, k. 154 ff. Man har set, at der her er tale om et indskud i sagaen, der dog er så godt indarbejdet deri, at det ikke uden videre kan udtages. Der findes en anden beretning om samme slag i den lille saga om Torstein Sidu-Hallsson, der deltog deri. Også Njála omtaler hans deltagelse. Torsteinssaga fortæller, at Torstein rejste udenlands og traf Sigurd jarl Hlödvessön, hos hvem han opholdt sig i nogen tid og deltog i vikingetog. I slutn. af k. 1 hedder det: »dette efterår (ɔ: 1013) kom Brennu-Flose til Orknøerne og hans mænd, og det gik med hans og Sigurd jarls mellemværende, som det fortælles i Njálssaga«. Herved sigtes der til Njála k. 153 $_{30}$ ff. Denne bemærkning beror næppe på indskud; Þorsteinss. er ikke gammel (jfr. min litt. hist. II, 762) og næppe ældre end fra det 13. årh.s sidste halvdel. Den følgende vinter gjorde Sigurd jarl sine forberedelser til Irlandstoget, »og da kæmpede han med kong Brian«. Torstein tog med ham. Om selve slaget fortælles der egenlig kun, hvad der vedkommer Torstein personlig. »Der skete dér mange tidender, som det fortælles i hans (Brians) saga«, hvorpå der fortsættes: »dér faldt 3 af Sigurd jarls mærkismænd« (Njála omtaler 2; mulig er 3 kun fejlskrift), og så bad jarlen Torstein bære mærket (Njála næsten ordret det samme). Da sagde Torstein: »bær selv din ravn *(kråk)*,

jarl«. Da sagde en mand: »deri gör du ret Torstein, ti derfor har jeg mistet mine 3 sönner«. Njála siger: Torstein vilde tage mærket op, men Amunde hvide sagde: »bær ikke mærket Torstein, ti alle, der bærer det, bliver dræbte«. »Hrafn røde, sagde jarlen, bær du mærket«. Hrafn svarede: »bær du selv din djævel«. Her findes en afvigelse; men mærkelig er overensstemmelsen mellem Torsteins og Hrafns tilsvar. Jeg mener at kunne slutte, at Njálas tekst er den oprindelige, og at fremstillingen i Þorst.s simpelt hen beror på en forkortet eller en forvansket gengivelse deraf — hvad enten den går ligefrem tilbage til Njála eller ej. Hvis Njála ligefrem er grundskriftet, er *krák* i de yngre hdskrr. blevet ombyttet med *fjandi*. Hvis dette er tilfældet, får vi her et fingerpeg om en temlig gammel tekst af Njála. Dernæst hedder det i Þorst. s.: »Jarlen tog mærket af stangen og lod det komme mellem sine klæder (ɔ: puttede det ind på brystet) og kæmpede djærvt«, hvorpå han hører en varselstemme. Hertil svarer i Njála: »Jarlen sagde, det er vel mest passende at både mand og pose følges ad [et ordsprog]; han tog da mærket af stangen og anbragte det mellem sine klæder«; det følgende mangler Njála.

»Der faldt jarlen i den kamp og mange med ham«, þorst. s. »Da blev også Sigurd jarl skudt igennem med et spyd«, Nj. »I dette öjeblik dræbte Broder kong Brian, men Ospak, hans (Broders) broder, tog ham og trak tarmene ud på ham og førte ham rundt om et træ, og således døde han«. Dette er et ganske kort udtog af en fremstilling, der svarer til Njálas, hvor det hedder: »Ulf hreða ristede bugen op på ham og førte ham omkring et træ og trak således hans tarme ud, og han døde ikke, för de alle var udtrukne«. Atter her findes en ordret overensstemmelse, men der er den forskel, at det i þorst. s. er Ospak, i Nj. Ulf hreða, der dræber Broder. Ulf er Brians broder i Nj., men Ospak er en viking. Forklaringen er uden tvivl den samme som för. Þorst. s. skriver efter et unöjagtigt uddrag eller glippende

hukommelse. Endelig hedder det i Þorst. s.: »Torstein og nogle andre stansede ved skoven. Da sagde én, hvorfor flyr du ikke Torstein? Han svarede, fordi jeg når alligevel ikke hjem i aften (ɔ: til Island). Der blev givet Torstein liv«. »Torstein Siðu-Hallsson stansede, da alle flyde og bandt sin skotvinge. Da spurgte Kertjalvad, hvorfor han ikke løb sin vej; fordi, sagde Torstein, jeg når ikke hjem i aften, eftersom jeg har hjemme på Island; Kertjalvad gav ham liv«, Nj. Atter er enheden umiskendelig, og Njálas fortælling synes mig at være mere ægte end Þorst. s. Dog tyder denne sidste sammenstilling mere på et fælles grundskrift, da Þorst. s. har dette »stansede ved skoven«, som Nj. mangler.

Alt i alt tör man antage, at bægge fremstillinger ikke er indbyrdes afhængige, men beror på ét grundskrift, der da kun kan være »sagaen om Brian«, skönt jeg ikke betragter min tidligere mening som modbevist, at Þorst. s. beror på Njála, men da i en ældre skikkelse. Hvad der taler for det første er desuden, at Þorst. s. henviser til en saga om Brian, som Nj. bevislig har benyttet uden dog at nævne den.

Forff. har i anhang II behandlet dette spörgsmål og er komne til det resultat, at Briansaga er det fælles grundskrift. I øvrigt skal jeg ikke komme nærmere ind på deres bemærkninger, hvoraf et par er skæve.

Under alle omstændigheder må det betragtes som sikkert, at en saga om Brian er benyttet i Njála. Undersøgelsen af denne saga bliver da noget for sig, og Njála som sådan kan ikke tage sig til indtægt, hvad deri måtte være rigtigt, ligesålidt som den kan göres ansvarlig for dens fejl.

De partier, der kan antages at hidrøre fra Brianss., er omtrent k. 154_{11-46}, 155_{49}—157 (jfr. forff. og min litt. hist.). I sin »Norsk sagafortælling og sagaskrivning i Irland« har prof. S. Bugge i afsnit IV (s. 52 fl.) behandlet »Brianssaga« og sammenlignet den med irske kilder; han

kritiserer min opfattelse s. 57 anm., når jeg taler om en temlig god overensstemmelse med disse. Jeg har kun taget sigte på hovedbegivenhederne, men ikke enkelthederne, og da hævder jeg min udtalelses holdbarhed. At alle enkeltheder skulde være rigtige, er det aldrig faldet mig ind at påstå.

Njálas fremstilling er i al korthed følgende. Til Sigurd jarl kom ved juletid kong Sigtrygg, dronning Kormlöds og Olaf kvårans sön. Dronning Kormlöd var smuk og udmærket udstyret af naturen, men i alt hvad hun selv foretog sig, kunde ingen vise sig slettere. Kong Brian havde för været gift med hende; han sad i en borg, hvis navn skrives forskelligt i hdskrr., men *Kantaraborg* kommer det rigtige, *Kankora (kin-)*, nærmest. Hans broder er Ulf hreða, hans fostersön Kertjalvad, en sön af en kong Kylvir, med hvem Brian havde haft mange slag, men som var flygtet bort og gået i kloster. Brian havde forligt sig med ham på en Romarejse. Brians 3 sönner nævnes: Dungad, Margad og Takt, »hvem vi kalder Tann«[1]. Kormlöd var så bitter på kong Brian, at hun vilde hans død og opfordrede sin sön Sigtrygg til at tage ham af dage. Således begrundes hans ankomst til Sigurd jarl; han beder ham om hjælp mod Brian. (II). Efter nogen modstand lover Sigurd at komme, dog først efter at Sigtrygg har lovet ham sin moder til ægte. Sigtrygg drager så tilbage og fortæller sin moder resultatet. Hun lader ham tage hen til to vikinger Ospak og Broder for at søge deres hjælp. Han vinder Broder ved samme løfte. Da Broder fortæller Ospak sagen, vil denne ikke gå ind på at kæmpe mod Brian, og de bliver vrede på hinanden. Ospak var hedning; Broder havde været kristen, men havde kastet troen igen. Der sker nu flere varsler for Broder, som Ospak tyder som varslende hans død. Broder vil nu overfalde Ospak, men han und-

[1] Denne form forudsætter formen *Taðr*, der også findes i I; ellers er formen dels *Taðkr*, dels *Taktr;* den irske form er *Tadg.* K. 157 76 har H, I *Taðr*, A *Tannr*.

slipper og begiver sig til Brian og meddeler ham, hvad der var i gære; Brian samler sig en hær. Sigurd drager afsted og med ham Torstein Sidu-Hallsson og flere andre, deriblandt endel brændemænd; de kom för palmesöndag til Dublin. Broder fik ved trolddom at vide, at Brian vilde sejre, men tillige falde, hvis kampen stod en fredag, men at alle hans modstandere vilde falde, hvis man kæmpede för. Så bestemte han sig for fredagen, langfredag 1014. Om torsdagen kom en mand på en abildgrå hest, der talte længe med Kormlöd og Broder; men hvad dette skulde betyde, siges ikke i det følgende. Under kampen var Broder i den ene, Sigtrygg i den anden flöj, Sigurd jarl i midten. Om kong Brian blev der dannet en skjoldborg. Ulf hreða stod imod Broder, Ospak og Brians sönner mod Sigtrygg, Kertjalvad i midten. Først beskrives nu kampen mellem Ulf og Broder, der endelig flygtede ad skoven til. Sigurd jarl havde en hård kamp med Kertjalvad, indtil han faldt (jfr. ovf. s. 159). Kong Sigtrygg var flygtet og »bægge« Brians sönner faldne. Da nu Broder så, at Brians mænd forfulgte fjenden, løb han ud af skoven og trængte ind i skjoldborgen til Brian og huggede efter ham. Drengen vilde afbøde hugget, men sværdet huggede hovedet af Brian og hånden af drengen, hvilket sår dog straks helbredes ved, at Brians blod flød ned på hånden. Da råbte Broder höjt: »Mand sige til mand, at Broder fældede Brian«. Så blev Broder omringet og fanget og led en kvalfuld død (se ovf. s. 159). Herefter meddeles varsler og i forbindelse dermed Darradsangen. Hrafn røde kom til Flose, der da var hos Gille jarl på Syderøerne og fortalte ham om Brianslaget og mandefaldet. — Det er åbenbart fra Hrafn og Torstein, at den islandske tradition om slaget hidrører.

Ifølge de irske kilder er Kormlöd den egenlige anstifter af sammensværgelsen og ufreden mod Brian, men hendes broder Mælmorda, konge af Leinster, der var et slags vasal af Brian, havde også, ophidset af sin søster, en stor andel

deri; ham kender den islandske beretning slet ikke, ligeså-lidt som de andre irske hövdinger, der sammenkaldtes mod Brian. Det er — naturligt nok — kun de nordiske, der kendes, og som stilles i forgrunden — med undt. af Broder. Kampen holdes i 3 afdelinger — således også sagaen. På venstre flöj stod Dalkassierne mod Sigurd jarl og Brodar; i midten var Mælmorda mod dem fra Munster og andre, anførte af O'Kenny. Kong Sigtrygg er ganske udenfor slaget og betragter det sammen med sin hustru, en datter af Brian, fra et tårn. Opstillingen af hæren og Sigtryggs deltagelse i slaget er i sagaen åbenbart konstrueret hjemme på Island. — Der kæmpes fra morgen til aften, indtil Brian og hans sön Murrogh (Margaðr) faldt. Dungad deltog slet ikke i slaget. Drabet af Brian selv beskrives således: Brian er i et telt; hos ham er en dreng, der siger ham, at der er nogen, der kommer imod dem. Brian står op og trækker sit sværd. Brodar kommer og går forbi ham, men en af hans ledsagere, som kendte kongen, råbte: »her er kongen, her er kongen«. »Nej, nej, det er en præst [Brian var gammel og ærværdig], en præst«, sagde Brodar, hvad de andre så nægtede. Brodar vendte sig da om og havde en stor stridsøkse i hånden; med den kløvede han kongens hoved, men Brian havde lige givet ham et hug med sværdet og hugget det venstre ben af ham ved knæet og det höjre ved foden; desuden havde han dræbt en af Brodars mænd. Njálas fremstilling er meget forskellig, som man ser. Teltet er blevet til en nordisk skjoldborg; der findes hos Irerne ingen legendeagtige udsmykninger, og endelig dræbes Brodar på en måde, der er langt naturligere; tarmeudvindingen er et nordisk sagntræk for at göre Brodars død mere grufuld efter fortjæneste — foruden andre enkeltheder.

Tiltrods for disse afvigelser og udsmykninger forekommer det mig dog, at man virkelig kan sige, at Njála stemmer »mærkelig godt med de irske kilder«. Grunden til slaget er ens, hovedbegivenhederne ligeledes foruden enkelte andre

ting. At sagaen ikke har kendt alle de indre begivenheder forud for slaget, heller ikke alle de dertil knyttede personer, er naturligt. Af enkeltheder skal jeg fremhæve, at »drengen hos Brian« utvivlsomt svarer til Njálas »drengen Tadk«; men sagaen gör drengen til en sön af Brian.

Bugge har fremhævet »nogle« af uoverensstemmelserne. Det gælder bl. a. Njálas »Ulf hreða« som Brians broder. En sådan person eller et sådant navn (det er nordisk) kendes ikke i de irske kilder. Bugges forklaring (s. 71 ff.) synes mig altfor dristig. Jeg formoder, — hvis der ikke foreligger en rent islandsk tildigtning —, at navnet er en folkelig omdannelse af et irsk navn. Blandt Brians hövdinger findes to af navnene: Mælruanaigh o-hEidhin og Ualgarg mac Cerin fra Ciarraidhe, hvilke ord efter en velvillig meddelelse fra prof. dr. H. Pedersen ved 1000 udtaltes som Mēlruanið ua heðin og Ualgarg mak Kerin Kiarrige. Skulde ikke et af disse navne og da snarest det førstes fadernavn: *Ua hedin* ligge til grund for sagaens *Ulf hreða?* Dette forekommer mig ret sandsynligt; jfr. *Tadg: Taðr,* gen. *Tanns.*

Som en af Brians dygtigste mænd nævner sagaen Kertjalvad, en sön af Kylfir og Brians fostersön. De irske kilder kender Toirdelbach, der åbenbart er den samme. Under slaget indtager Kertjalvad Murgads plads i de irske kilder, om hvilken sidste Njála intet ved, undt. at han faldt. Denne ombytning er vel opstået ved, at Kertjalvad var den, der ivrigst forfulgte de flygtende og især var den, der skænkede Islænderen livet; til gengæld er han blevet hovedhelten. Men Toirdelbach var en sön af Murgad og faldt i slaget. Kylfir kender de irske kilder ikke; heller ikke Brians Romarejse. Sagaen modbevises altså ikke af dem og kan være rigtig. Kylfir kan i øvrigt være O'Kelly, Tadgs fader. Slægtskabsforholdene beror da på sammenblanding. Alle disse urigtigheder er sikre nok, men de er forståelige — og alligevel er hovedtrækkene rigtige.

Når Bugge ytrer, at Njála intet ved om, at Murgad

var med i slaget, må dette bero på et öjebliks forglemmelse, eftersom sagaen udtrykkelig siger (k. 157_{59}), at »bægge Brians sönner« faldt; hermed kan kun menes Dungad og Murgad (k. 154_{32-33}); men sagaen lader urigtig, som bemærket, Dungad deltage i kampen.

Det er klart, at hele den oprindelige beretning om Briansslaget er undergået betydelige forvanskninger og tilsætninger på Island, hvorunder dog hovedpunkterne er fastholdte. Det hele er omgivet af en religiøs tone, der stemmer godt med de irske kilder, der lader Brian i sit telt læse et utal af salmer, bönner og paternostre.

En til grund liggende saga om Brian, skreven i Dublin af en nordmand, som Bugge antager (s. 64), kan jeg umulig godkende; hvad Bugge anfører til støtte derfor, er uvæsenligt, såsom ordet *Taðkr* og dets islandske form. Tværtimod. Netop dette er for mig et ubedrageligt tegn på den islandske lærde tid omkr. 1200. Jeg kan ikke deri se nogen hentydning »til en fastformet ikke-islandsk fortælling på norsk sprog om Brian« (s. 65). Bugges forsøg på at forklare Kylfir og fortællingen om ham og Brian (s. 66 ff.) skal jeg ikke komme nærmere ind på. Tiltrods for forklaringens skarpsindighed tror jeg, den er ganske forfejlet.

Påvisningen af disse fejl i »Brianssaga« — hvortil vi kender analogier, f. eks. i Erik egodes saga og fl. —, har som allerede bemærket, ingen indflydelse på dommen over Njálss. som sådan; men sagaen afgiver et oplysende billede af, hvorledes bearbejderen har båret sig ad. Han har taget et afsnit af en anden saga og stukket det ikke ubehændig ind i Njálss., rimeligvis i en noget bearbejdet form[1].

---

[1] »Manden på den abildgrå hest« forsvinder; i den oprindelige saga har der uden tvivl stået noget mere om ham på et senere sted.

Dette kaster atter et lys over andre dele af sagaen, især dens første del, Unn og Hallgerds historie, partiet efter Gunnars død, Hrapps-afsnittet osv.

Hvorledes er det muligt under sådanne omstændigheder at fastholde antagelsen af én oprindelig saga af én forfatter?

LANDNÁMA OG EGILS SAGA[1].

AF

BJÖRN MAGNÚSSON ÓLSEN.

I fortalen til sin Landnáma-udgave går professor Finnur Jónsson (i det følgende betegnet ved »FJ.«) ind på forholdet mellem Landn. og Egils saga[2], og han har rigtig indset, at den Landn.-tekst, som repræsenteres ved Sturlubók (»Stb.«) og Hauksbók (»Hb.«), har benyttet Egils saga i afsnittet om Skalla-Grímr. Dette er indlysende, selv for en overfladisk betragtning.

Men når FJ. synes at mene, at denne ved benyttelse af Egils s. sammenflikkede Landn.-tekst er den oprindelige, tror jeg han er på vildspor. Her kommer den i Melabók (»Mb.«) opbevarede recension os til hjælp[3]. Ved denne kan det klart

[1] Nærværende afhandling er den første af en påtænkt række monografier angående Landnámas forhold til enkelte sagaer.

[2] Landn. FJ. s. XLVII og XLIX; jfr. også Egils s. FJ.'s udg. s. LXXVIII—LXXX. Lit. Hist. II. s. 421—422.

[3] Denne recension er hidtil bleven i en utilbørlig grad overset og undervurderet af Landn.-udgiverne. Vel er den i den os overleverede skikkelse ikke meget gammel og indeholder forskellige fejl og senere tilföjelser. Men bortset fra disse, som i regelen er let kendelige, repræsenterer den som oftest overfor de andre håndskrifter en ældre og mere oprindelig Landnámatekst. Desværre er recensionen mangelfuldt overleveret, idet vi kun har de bevarede membranbrudstykker, aftrykte i udg. 1843 s. 341—353 og i FJ.'s udg. s. 235—242, og den såkaldte »yngre Mb.«, som er et blandingshåndskrift, udarbejdet efter alle 3 hovedhåndskrifter, Stb., Hb. og Mb. Hvor vi ikke har membranen, er vi altså med hensyn til Mb.'s tekst udelukkende henviste til den yngre

og tydelig bevises, at den mand, fra hvem recensionen Stb.-Hb. oprindelig stammer, har haft for sig ikke blot Egils s., men også en ældre Landn.-tekst — her for os repræsenteret ved den yngre Mb.'s selvstændige varianter —, samt at han har søgt at sammensmelte disse kilder til et hele.

Sammenligner vi beretningen om Kveld-Úlfr og hans sön Skalla-Grímr i Stb. k. 29—30 (Hb. har her en lakune) med den tilsvarende i den yngre Mb. (Landn. FJ. s. 245_{40}—246_{15}), ses det straks, at Mb. har en selvstændig tekst, som ikke synes at være påvirket af Egils s., medens Stb. ligefrem afskriver eller gör et uddrag af denne saga[1]. Den yngre Mb. har her flere vigtige afvigelser fra Stb., hvoriblandt den vigtigste er uoverensstemmelsen med hensyn til grænserne for det stykke land, som Skalla-Grímr tog i besiddelse. Stb. k. 30 beretter efter Egils s., at Skalla-Gríms landnam strakte sig fra Hafnarfjöll mod syd til Selalón mod nord og omfattede »hele herredet, så vidt som det bestemmes ved de til havet søgende vandløb«. Landnamets sydlige grænse bestemmes derpå i slutningen af kapitlet nærmere ved den også fra Egils s. lånte bemærkning om, at Grímr háleyski — den sydligst boende af de landnamsmænd, som i følge Stb. fik land hos Skalla-Grímr — modtog af denne landet mellem Andakílsá og Grímsá; Andakílsá, der udströmmer lige nord for Hafnarfjöll, betragtes altså som sydgrænse for Skalla-Gríms landnam; ved denne elv mødes hans landnam med Hafnar-Orms, den nærmeste landnamsmands mod syd. Skalla-Gríms område omfatter altså i følge denne beretning hele den nordlige del af det nuværende Borgarfjordssysel, mellem Andakílsá og Hvítá, hele Myrasyssel, og den sydlig-

Mb.'s selvstændige varianter, d. v. s. de varianter, hvortil der ikke findes noget tilsvarende i Stb.-Hb. Den yngre Mb. findes i AM. 106 fol., skreven af præsten Þórður Jónsson i Hitárdal († 1670). Jfr. herom FJ. fortalen til hans Landn. s. VI—VII.

[1] Jfr. Egils s. FJ. k. 1 s. 3—4, k. 17—22 s. 48—65, k. 25—28 s. 75—91.

ste del af Hnappadalssyssel, mellem Hitá (Hitará) og Kaldá, hvis munding, eller rettere den udenfor mundingen liggende havbugt, er identisk med Selalón[1].

I følge den yngre Mb. har Skalla-Gríms landnam derimod et mere beskedent omfang, idet det der hedder, at han tog landet »mellem Norðrá og Hitá fra fjæld til strand«. I følge denne beretning omfatter altså Skalla-Gríms landnam kun en del af det nuværende Myrasyssel, nemlig lavlandet mellem de to nævnte elve op til de ovenfor liggende bjærge.

Det er i sig selv sandsynligt og vil i det følgende blive indlysende, at Mb. her overfor Stb.-Egils s. repræsenterer den oprindelige Landn.-tekst. På den strækning, som Skalla-Grímr i følge Stb.-Egils s. tog i besiddelse, opregnes i alle vore Landn.-recensioner en mængde selvstændige, til dels höjbårne landnamsmænd, af hvilke nogle blev stamfædre til senere berömte og mægtige slægter, uden at der tilföjes nogen bemærkning om, at de fik deres land anvist af Skalla-Grímr.

I nær forbindelse med denne afvigelse angående landnamets grænser står en anden vigtig uoverensstemmelse, nemlig den forskellige orden. Som en følge af, at landnamets sydgrænse i følge Mb. falder langt nordligere end i følge Stb., står også Skalla-Grímr langt senere i landnamsmændenes række i Mb. end i Stb. Mb. har afsnittet om Kveldúlfr og Skalla-Grímr efter det kapitel, der handler om Þorgils knapi (= Stb. k. 67, Hb. k. 55), som tog Hnappadalen i besiddelse, umiddelbart foran det kapitel, der handler om Selþórir (= Stb. k. 68, Hb. k. 56). I Stb. har afsnittet derimod fået plads efter beretningen om Hafnar-Orms og de to brødre Hroðgeirs og Oddgeirs landnam. Disse to sidste slutter sig nær til Hafnar-Ormr, da de tog land i hans (og Finn den riges) landnam. Denne orden i Stb. synes ved første öje-

[1] Jfr. Kr. Kålund, Island I. s. 404. Når Kålund mener, at navnet Selalón nu ikke mere kendes, forholder dette sig ikke rigtig. Folk, som er kendte der på stedet, forsikrer, at de har hørt det brugt om havbugten udenfor Kaldárós, som endnu er et yndet tilholdssted for sælhunde.

kast at passe godt til den i Stb. antagne sydgrænse for Skalla-Gríms landnam, nemlig Andakílsá, da denne elv netop danner nordgrænsen for Hafnar-Orms landnam[1]. Men ser man nærmere til, vil man finde, at forfatteren til recensionen i Stb. har gjort sig skyldig i en uagtsomhedsfejl, som røber, at han vilkårlig har flyttet om på stykket om Skalla-Grímr. Han har nemlig indsat det umiddelbart foran kapitlet om Þorbjörn svarti, hvis land hørte til Hafnar-Orms landnam og lå syd for Andakílsá. Når han altså fra Skalla-Grímr går over til Þorbjörn, gör han sig skyldig i et tilbageskridt, som er i modstrid med det af ham selv fulgte ordensprincip, hvilket viser, at han har lavet om på den oprindelige orden.

Dette bekræftes nu også fra en anden side. På det sted, hvor Mb. indsætter afsnittet om Kveld-Úlfr og Skalla-Grímr har både Stb. og Hb. følgende bemærkning[2]: *Nú eru þeir menn taldir er [lönd hafa bygt*[3] *í landnámi Skalla-Gríms [frá Hafnarfjalli ok hingat til*[4]. I den yngre Mb. står rigtignok også den samme bemærkning, men den synes udtrykkelig at angive Hb. som sin kilde[5], og det samme gör AM. 104 fol.[6]. I den ældre Mb. (membranen) kan bemærkningen ikke have stået, da den står i modstrid med de i denne recension angivne grænser for Skalla-Gríms landnam. I recensionen Stb.-Hb. er den derimod oprindelig, da den i det væsentlige stemmer med de grænser for landnamet, som denne recension (og Egils s.) har. Dog har den mand, fra hvem denne recension oprindelig stammer, også på dette sted gjort sig skyldig i en unöjagtighed, som røber, at han har

[1] Stb. k. 27. [2] Stb. k. 67, Hb. k. 55. [3] [*bygt hafa* Hb. [4] [ul. i Stb.
[5] Jfr. Landn., udg. 1843, I. s. 76 noterne under teksten, linje 4—5.
[6] Landn. FJ. s. 22 note g under teksten. Når FJ. mener, at ordene »*frá Hafnarfjalli ok hingat til*« trods håndskriftets udtrykkelige vidnesbyrd er hentede ikke fra Hb., men fra Mb., beror dette sikkert på, at han ikke har lagt mærke til den begrænsning, Mb. giver Skalla-Gríms landnam. I recensionen Stb.(-Hb.) er disse ord derimod nødvendige, da man ellers mangler *terminus a quo*.

forandret ordenen. Han har nemlig her regnet landnamsmanden Þorgils knapi, som omtales lige i forvejen, til de mænd, som »bosatte sig i Skalla-Grims landnam«, uagtet Þorgils's landnam Hnappadalen ligger helt udenfor de grænser Skalla-Gríms område har i følge Stb.(-Hb.)[1]. Denne selvmodsigelse er tilstrækkelig til at vise, at den omtalte notits er en senere interpolation på dette sted, foranlediget ved det Skalla-Grímske landnams udvidelse og den deraf følgende omordning af stoffet. Grunden til, at notitsen er indsat på dette sted, er indlysende. Her på dette sted fandt forfatteren til recensionen Stb.-Hb. i sin Landn.-tekst det af Egils s. uafhængige, oprindelige stykke om Kveldúlfr—Skalla-Grímr; i stedet for det optog han Egils sagas fremstilling med de udvidede grænser for landnamet, som havde til følge, at han måtte indsætte det fra Egils s. lånte stykke på et tidligere sted. På den ved udeladelsen af det i Landn. oprindelige Skalla-Gríms-afsnit ledigblevne plads indsatte han samtidig en notits om, at alle de hidtil efter Skalla-Grímr opregnede landnamsmænd havde bosat sig i dennes landnam, uden at lægge mærke til, at han derved med hensyn til Þorgils knapi gjorde sig skyldig i en selvmodsigelse. At afsnittet om Kveldúlfr—Skalla-Grímr virkelig i Stb.-Hb.'s original har stået på dette sted, fremgår også deraf, at vi her i Hb. finder en lille lævning deraf, idet dette håndskrift netop på dette sted omtaler Skalla-Gríms sön Egill, som Stb. slet ikke nævner, hverken her eller i det tidligere fra Egils s. lånte stykke om Kveldúlfr—Skalla-Grímr (Stb. k. 29—30), og fører fra ham en slægtrække ned til Hauks moder Járngerðr. Den yngre Mb., som i modsætning til Stb. i afsnittet om Skalla-Grímr omtaler bægge hans sönner, Egill og Þórólfr,

---

[1] Med hensyn til disse grænser repræsenterer Stb. også den her defekte Hb.'s tekst. At Hb. med hensyn til dette punkt har stemt med Stb., vil blive indlysende ved den følgende undersøgelse og fremgår desuden allerede tilstrækkelig klart af Hb.'s læsemåde på det her behandlede sted (»*frá Hafnarfjalli ok hingat til*«).

har her den samme slægtrække fra Egill som Hb., men fører den, som håndskriftet ellers plejer, ned til Melarslægten, nemlig til Markús Þórðarson (når den også tilföjer de led, som fører ned til Járngerðr, er dette ikke oprindeligt i Mb., men et lån fra Hb.). I den oprindelige Landn.-tekst har slægtrækken selvfølgelig ikke være ført så langt ned som til Markús eller Járngerðr; men overensstemmelsen mellem Mb. og Hb. viser, at der dog i den oprindelige tekst må have ståaet en slægtrække fra Egil; kun er det nu umuligt at afgöre, hvor langt den gik ned i tiden. Den kendsgærning, at Hb. på denne plads har bevaret noget af den tekst, som i afsnittet om Skalla-Grímr ligger til grund for Mb., viser klart og tydelig, at hele afsnittet oprindelig må have haft sin plads her.

I øvrigt bör det udtrykkelig fremhæves, at den oprindelige Landn.-tekst — her for os repræsenteret ved Mb. — ved at indsætte afsnittet om Kveldúlfr—Skalla-Grímr på dette sted ikke strængt har overholdt det ordensprincip, som Landn. ellers plejer at følge. Fremstillingen af landnamene bevæger sig nemlig i det hele taget rundt om landet i samme retning som solens løb *(sólarsinnis)*. Men her gör den et lille tilbageskridt mod solen. Af de to umiddelbart i forvejen opregnede landnamsmænd tog den første, Þórhaddr Steinsson, land på bægge sider af Hitá's øvre løb (Hitárdalen) samt på strækningen mellem Hitá's nedre løb og den nordvestligere liggende elv Kaldá. Störste delen af hans landnam ligger altså nordligere (og vestligere) end Hitá, nord(vest)-grænsen for Skalla-Gríms landnam i følge Mb. Og den anden landnamsmand, Þorgils knapi, tog land i Hnappadalen, endnu nordligere og vestligere end Þórhaddr, dog vel at mærke ikke ned til havet, men oppe ved bjærgene. Når altså Landn. først har opregnet disse to landnamsmænd og derpå går over til Skalla-Grímr, gör den et tilbageskridt. Men dette tilbageskridt er let at forklare, når man har fået overblik over den orden, i hvilken den oprindelige Landn.-

tekst har opregnet de foregående landnamsmænd. For rigtig at forstå sammenhængen må vi imidlertid først gå tilbage til det sted, hvor Stb. (og sikkert også den her defekte Hb.) har indsat stykket om Skalla-Grímr, og fra dette punkt — som på kortet falder sammen med Andakílsá — forfølge ordenen sukcessive, indtil vi kommer til det sted, hvor Mb. har sit afsnit om Skalla-Grímr. Vi vil da samtidig få at se, at Stb.-Hb. også i dette stykke er en kompilation af Egils s. og den gamle Landn.-tekst, som for os her repræsenteres dels ved den yngre Mb.'s selvstændige varianter, dels ved teksten i Stb.-Hb., forsåvidt denne nemlig ikke stemmer med Egils s.

Mellem Andakílsá og Grímsá tog Grímr inn háleyski land. Beretningen om ham står i Stb. k. 29—30 (Hb. defekt) og er der væsentlig lånt fra Egils s.[1], dog med en del afvigelser, som sikkert er tagne fra den oprindelige Landn. Når det således i Stb. hedder, at Grímr var »*þórisson, Gunnlaugssonar, Hrólfssonar, Ketilssonar kjölfara*«, medens han i følge Egils s. var »*son þóris Ketilssonar kjölfara*«, så kan vi ikke være i tvivl om, at Stb. har taget de to led, som den tilföjer, fra en foreliggende Landn.-tekst, tilmed da dette bekræftes ved Stb. k. 46, Hb. k. 34, hvor vi i alle håndskrifter genfinder de samme slægtled[2]. Desuden finder vi i Stb. en

[1] Jfr. Egils s. FJ. k. 27—28 s. 88 og 90—91.

[2] Med ingen af kilderne stemmer den notits i Hb. k. 347 — som også synes at have stået i den ældre Mb., da den yngre Mb. har den noget afvigende fra Hb. (jfr. Landn., udg. 1843, 5. 13 s. 317—318) —, at þórunn, »datter af Ketill kjölfari«, var en bedstefarssøster (*afasystir*) til Grímr háleyski. Som datter af Ketill måtte hun jo i følge slægtrækken i Stb.-Hb. være søster til Grims oldefar, hvorimod hun i følge slægtrækken i Egils s. vilde være søster til Grims fader þórir. I følge den yngre Mb. var hun søster til Grímr háleyski selv, hvilket heller ikke stemmer med nogen af kilderne og rimeligvis beror på forvanskning. Hvis man i Hb. læser *afasystir þóris föður Gríms ins hál.*, stemmer denne med slægtrækken, således som den er overleveret andre steder Stb.-Hb. Men selv om man holder sig til den overleverede læsemåde, viser den, at man har tænkt sig flere end ét slægtled mellem Grímr og Ketill kjölfari.

bemærkning, hvortil Egils s. ikke har noget tilsvarende, nemlig at Grímr havde en sön ved navn Úlfr, fader til Hrólfr i Geitland. Denne bemærkning må også være lånt fra den oprindelige Landn.-tekst, som altså må have haft stykket om Grímr háleyski og tillagt ham det samme landnam som Stb.; kun er det ikke rimeligt, at der har stået noget om, at han har fået dette land som gave af Skalla-Grím, da denne i følge den oprindelige Landn. ikke synes at have haft nogen rådighed over de egne, som lå syd for Hvítá-Norðrá. Dette resultat bekræftes nu også tilfulde ved den yngre Mb. Ved siden af de fra Egils s. interpolerede notitser om Grímr, som dette håndskrift har lånt fra Stb., indsætter det nemlig et selvstændigt og af Egils s. fuldstændig uafhængigt afsnit om Grímr háleyski, som åbenbart er taget fra den ældre Mb. Det lyder således: *»Grímr hinn háleyski, [sem nú var getit*[1]*], nam land fyrir innan Andakílsá ok til Grímsár ok alla dali þar upp ok bjó at Hvanneyri; hans son var Úlfr, faðir Hrólfs i Geitlandi«*[2]. Som man ser har denne tekst ikke et ord om, at Grímr skulde have modtaget sit land som gave fra Skalla-Grímr. Tværtimod optræder han her som en selvstændig landnamsmand. Ligeledes finder vi her bemærkningen om Gríms sön Úlfr. Slægtrækken op til Ketill kjölfari har den yngre Mb. rigtignok ikke på dette sted, men deraf kan man næppe slutte, at den ikke har stået i den ældre Mb. Rimeligvis har den yngre Mb. her udeladt slægtrækken, fordi håndskriftet allerede har medtaget den i det foregående efter Stb. afskrevne stykke, hvor den står i håndskriftet uden nogen variant, hvilket snarest tyder på, at den ældre Mb. med hensyn til slægtrækken har stemt

[1] Denne henvisning til den foregående fra Stb. lånte tekst er naturligvis tilföjet af den yngre Mb.'s skriver Þórður Jónsson.

[2] Når håndskriftet hertil föjer: *»Ingimundr hinn gamli var fóstbróðir hans ok var með honum hinn fyrsta vetr, er hann kom út hingat, áðr hann næmi Vatnsdal«*, så er dette åbenbart en interpolation fra Vatnsd., som Mb. stærkt har benyttet i afsnittet om Ingimundr gamli. Landn. FJ. s. 244^{11-16}; udg. 1843, 1, 19 s. 58 note 2 u. t.

med Stb. På et andet sted — i afsnittet om Ingimundr gamli — gör rigtignok den yngre Mb. Grímr inn háleyski til en sön af Ingjaldr fra Hefnir i Hálogaland, men dette er en interpolation fra Vatnsdœla, som håndskriftet følger i bemeldte afsnit, og kan ikke stamme fra den gamle Landn.-tekst[1]. Vatnsd. repræsenterer her — i alt fald med hensyn til Gríms afstamning — en så vel af Landn. som af Egils s. uafhængig (vistnok nordlandsk) mundtlig tradition, og det er derfor ikke uden betydning, at også den betragter Grímr háleyski og hans broder Hrómundr som selvstændige landnamsmænd og ikke ved noget om, at Grímr har stået i nogensomhelst forbindelse med Skalla-Grímr eller fået sit land anvist af ham[2]. Vatnsd. støtter altså for så vidt vort resultat, at Mb. i sit selvstændige afsnit om Grímr háleyski har bevaret den oprindelige Landn.-tekst.

Derpå følger i Stb. k. 31 Þorbjörn svarti, som vi her ikke behøver at tage noget hensyn til, da hans landnam ligger syd for Andakílsá (jfr. ovenfor). Springer vi ham over, kommer vi til Skorri, som tog Skorradalens øverste del i besiddelse (Stb. k. 31 slutn.), derpå til Björn Gullberi (Stb. k. 32), som tog Reykjadalr syðri (nu »Lundarreykjadalur«), og Þorgeirr meldun (Stb. k. 33), hvem Björn indrömmede en del af sit landnam (øverst oppe i dalen). Alle disse stykker må have stået i den oprindelige Landnáma, da vi ikke i Egils s. eller noget andet sted finder noget tilsvarende; dette bekræftes også derved, at den yngre Mb. til stykket om Björn Gullberi har selvstændige tilföjelser (Landn. FJ. s. 244_{17-20}). Det samme gælder også om Stb. k. 34, der omhandler Flóki's landnam, Flokadalen, hvor Mb. også har en selvstændig tilföjelse, at Flóki tog ikke blot Flokadalen, men også strækningen nord for den til Geirsá, samt at han satte bo på gården Hrís, hvor han blev dræbt. Alle disse

[1] Landn. FJ. s. 249^{22}, udg. 1843, 3, 2 s. 173 n. 11 u. t. Forns. Leipz. s. 189^{28}; jfr. Vatnsd. k. 7, Forns. Leipz. s. 12^{18}.

[2] Vatnsd. k. 10, Forns. Leipz. s. 20.

landnam opregnes i den rigtige orden fra syd(vest) mod nord(ost). I Stb. k. 35 omhandles Óleifr hjalti. Dette kapitel er for störste delen udskrevet af Egils saga, dog med afvigelser, som sikkert er hentede fra den oprindelige Landnámatekst. I følge Stb. tog Óleifr land mellem Grímsá og *Geirsá*. Dette er sikkert den oprindelige Landnáma-tekst, idet man må tænke sig, at Óleifr efter Flóki's drab har taget den nordlige del af hans landnam i besiddelse. Egils saga har derimod *Flókadalsá* som nordgrænse for Óleifs landnam. Også til slutningen af kapitlet findes intet tilsvarende i Egils s. og den er derfor sikkert også hentet fra Landnáma. I det næste kapitel (36) omtales Ketill blundr og hans sön Geirr auðgi. Det er for störste delen taget fra Egils saga. Stb. indvikler sig her i en selvmodsigelse, idet den i overensstemmelse med Egils saga lader disse landnamsmænd tage land fra *Flókadalsá* mod syd til Reykjadalsá mod nord; kompilatoren har her glemt, at han i det foregående kapitel — efter Landn. — har tillagt Óleifr hjalti strækningen mellem Flókadalsá og Geirsá. Mb. har her det oprindelige, idet den lader Geirr (tilligemed faderen?) tage land mellem *Geirsá* og Reykjadalsá. Med hensyn til Geirr auðgis sönner findes der afvigelser mellem Stb. og Egils s., idet den første som en af disse anfører »Svarðkell á Eyri«, som Egils s. ikke har, og siger, at Þóroddr Hrísablundr nedstammede fra Geirs datter Bergdís, som blev gift med »Gnúpr Flókason í Hrísum« (deraf tilnavnet Hrísablundr), hvorimod Egils saga gör Þóroddr til en sön af Geirr auðgi. Bægge disse afvigelser er i Stb. åbenbart hentede fra den oprindelige Landnámatekst. Dette stemmer også med Mb.s tilföjelse ved Flóki, Gnúps fader, at han boede »í Hrísum« (Landn. FJ. s. 244[22]). Både Stb. og Mb. har også en notits om, at Blundsvatn er opkaldt efter Ketill blundr, som »boede der siden« (d. v. s. efter at have flyttet fra Þrándarholt). Denne notits findes ikke i Egils saga, som dog på et senere sted omtaler, at Ketils sön Þorgeirr blundr »boede neden for Blundsvatn« (Eg. k. 83,

s. 309). Også denne afvigelse synes at stamme fra den oprindelige Landnáma.

I de følgende kapitler, Stb. k. 37—41, skildres landnamene i den rigtige rækkefølge opad langs Hvitåens sydlige bred, så langt som bygden strækker sig (Reykjadalr nyrðri, nu Reykholtsdalen, Hálsasveit og Geitland). I disse kapitler har Stb. (og Hb., som her begynder igen efter lakunen med kap. 26 = Stb. k. 38) vel benyttet andre sagaer — hvilket vi måske i en anden forbindelse vil komme tilbage til — men ikke Egils saga.

Fortællingen er nu nåt til grænsen mellem de to fjærdinger, Sydlændinge- og Vestfjordingefjærdingen, og med overskridelsen af Hvítá begynder i alle vore håndskrifter et nyt afsnit, som omhandler den sidstnævnte fjærding.

Beskrivelsen af landnamene i denne fjærding slutter sig på en naturlig måde til slutningen af landnamene i Sydfjærdingen, idet den fra Geitland, den øverste bygd på Hvitåens sydlige bred, går over til Kalmanstunga, den landstrækning, der ligger imellem Hvítá og Fljót, øverst oppe ved Hvítá's nordlige bred. Fra dette udgangspunkt, Kalmans landnam, Stb. k. 42, Hb. k. 30, fortsættes beskrivelsen i naturlig rækkefølge nedad mod vest og nord, til Hvítársíða — Stb. k. 43, Hb. k. 31 —, Kjarradalr og Örnólfsdalr, Þverárdalr og Þverárhlíð[1], strækningen mellem Þverá's nedre løb og Hvítá, samt imellem Þverá og Norðrá (Stafholtstunga), Stb. k. 44—50, Hb. k. 32—38. I disse kapitler er Egils saga ikke benyttet[2], men vel andre sagaer. Vi er da her

[1] Landnamsmanden her, Hrómundr háleyski, optræder i Vatnsd. som selvstændig og får ikke land anvist af Skallagrímr (jfr. hvad der ovenfor er bemærket om hans broder Grímr háleyski).

[2] Vel finder vi i Egils s. k. 56, s. 184 noget tilsvarende til Stb. k. 46, Hb. k. 34 om Hrómundr, men Egils s. er her langt mere kortfattet end Stb.-Hb. og gör indtryk af at være et uddrag af Landn. At Stb. k. 46, Hb. k. 34 har stået i den oprindelige Landnáma, bekræftes også ved Mb., som her tilföjer en af sine sædvanlige slægtrækker — ned til Hallbera — og altså må have haft kapitlet.

ved grænsen for Skalla-Gríms landnam mod syd(ost), således som den angives af Mb. Inden forfatteren går videre, gör han en afstikker op til de øvre egne ved bjærgene, som ligger höjere oppe end det land, som Mb. tillægger Skalla-Grímr, til Norðrárdalr med dens sidedale, Sanddalr, Mjóvidalr og Bjarnardalr, Stb. kk. 51—54, Hb. kk. 39—42. Heller ikke i disse kapitler ses Stb.-Hb. at have benyttet Egils saga. Men når man sammenligner det sidste af disse kapitler (Stb. k. 54, Hb. k. 42), der handler om Rauða-Björn, med den yngre Mb., ser man, at recensionen i Stb.-Hb. har på dette sted udeladt slutningen af kapitlet og indsat den senere som et selvstændigt kapitel (Stb. k. 59, Hb. k. 47) af grunde, som senere vil blive indlysende. Den yngre Mb. har nemlig de to i Stb.-Hb. adskilte kapitler bægge samlede på dette sted. I slutningen af Stb. k. 54, Hb. k. 42 henvises til det lösrevne stykke ved ordene »*sem ritat er*«. Disse ord, som sædvanlig bruges om henvisninger til noget foregående, henviser her til det følgende[1].

Efter Rauða-Björn holder fortællingen sig vedblivende oppe ved bjærgene og går fra Norðrárdalens nederste del mod vest. Fra Karlsdal[2] ovenfor (nord for) Hreðavatn går det vestover til Grísartunga[3], Stb. k. 56, Hb. k. 44, en gård, som, når vi følger Mb., hørte til Skalla-Gríms landnam, og videre til Grímsdalr, den dal, som går ind mellem Staðar-

[1] Jfr. Stb. k. 389 slutn.: *Enn þeir menn, er nú eru taldir, hafa bygt í hans landnámi* om de i det følgende opregnede landnamsmænd.

[2] Om Karl, som tog Karlsdal, hedder det i alle Landnámahåndskrifter, at hans landnam strakte sig ned til Jafnaskarð, »hvor det mødtes med Gríms landnam« (*til mótz við Grím*). Denne Grímr må være Skalla-Grímr, kan næppe være dennes frigivne Grímr, da hans landnam, Grímsdalen, der omtales i det følgende kapitel, ligger höjere oppe (nordligere og vestligere) end Jafnaskarð, en gård, der ligger omtrent midtvejs mellem Grísartunga og Hreðavatn.

[3] Grísar*tunga* kaldes gården, fordi den ligger i »tungen« mellem Gljúfrá og en lille elv Litlá, som gennemströmmer Grímsdalen og udgyder sig i Gljúfrá lidt nedenfor (syd for) gården (anderledes Kr. Kålund, Island, I s. 365).

hnúkr og Múlakotsmúli op til Langavatnsdalr (Kr. Kålund, Island I s. 365). I dette kapitel har Stb.-Hb. benyttet Egils saga, hvor vi (k. 29, FJ. udg. s. 94) genfinder beretningen om Skalla-Gríms frigivne Gríss, som han anviste land i Grísartunga. Derimod omtaler Egils saga ikke Grímr, en anden af Skalla-Gríms frigivne, som ifølge Stb.-Hb. (og Mb.) tog Grímsdal; beretningen om ham må derfor være taget fra den oprindelige Landnáma-tekst. Fra Grímsdal går fortællingen i Stb.-Hb. i naturlig orden, endnu stadig holdende sig til bjærgene, til Langavatnsdalr, landnamsmanden Bersi goðlauss, Stb. k. 57, Hb. k. 45, medens Mb. stiller dette kapitel efter Stb. k. 66, Hb. k. 54, der handler om Hitárdalens landnamsmand Þórhaddr Steinsson. Grunden til denne forskellige orden er let at indse. Alle håndskrifter beretter, at Bersi blev gift med Þórhadds datter og fik med hende Hólmslönd oppe i Hitárdalen, og Hb. tilföjer, at Bersi (fra Langavatnsdalr) flyttede til Hólmr og bosatte sig der. I den tekst, som ligger til grund for Mb., tages der ved ordenens fastsættelse ikke noget hensyn til Berses forbigående og kortvarige ophold i Langavatnsdalr, hvorimod han betragtes som bosat i Þórhadds landnam i Hitárdalen og derfor indordnes efter ham. Måske har den oprindelige Landnámatekst slet ikke vidst noget om Berses ophold i Langavatnsdalr; denne dal synes jo også i oldtiden for det meste at have været ubebot og benyttet som avret[1]; derimod turde Berses bosættelse på Hólmr have været bekendt, da han var bedstefader til den i sagnet så meget omtalte Björn Hitdælakappi, som boede på den samme fra bedstefaderen nedarvede gård. Går man ud fra, at beretningen om Berses landnam i Langavatnsdal har hørt til den oprindelige Landnáma, samt at han fra først af har haft plads på det sted, hvor Stb.-Hb. stiller ham, bliver omflytningen i Mb. uforklarlig. Hvis derimod den nævnte beretning er senere tilföjet af den

[1] Kålund, Island, I. s. 365—366.

mand, fra hvem recensionen i Stb.-Hb. stammer, var det naturligt, at denne samtidig indordnede Bersi på den plads i rækken, der tilkom ham som landnamsmand i Langavatnsdal. Jeg tror derfor, at Mb. også her repræsenterer den oprindelige tekst.

Fra Bersi går Stb.-Hb. over til de mænd, som tog land i den egn, som i følge Mb. tillægges Skalla-Grímr, nemlig mellem Norðrá og Hit(ar)á nedenfor bjærgene på »Myrernes« lavland, Stb. kk. 58—64, Hb. kk. 46—52. Om alle disse bemærkes udtrykkelig, at de fik deres land anvist eller købt hos Skalla-Grímr. Heraf fremgår klart, at også Stb.-Hb. betragter denne egn som Skalla-Gríms egentlige landnam. Men med undtagelse af det ovenfor omtalte kapitel om Rauða-Björn (Stb. k. 59, Hb. k. 47) er alle disse kapitler hentede fra Egils saga. De er derfor sikkert ikke oprindelige i Landn., men tilföjede af den mand, fra hvem recensionen i Stb.-Hb. stammer. Det er også i denne henseende betegnende, at den yngre Mb. til alle disse fra Egils s. hentede kapitler ikke har en eneste selvstændig eller ejendommelig variant, hvorimod den til kapitlet om Rauða-Björn har selvstændige varianter. Dette bekræfter, at de omtalte kapitler ikke har stået i Landnáma fra først af, og end yderligere bekræftes det ved ordenen, da den, når man udelader disse kapitler, fortsættes uafbrudt langs bjærgene fra Grímsdal (og Langavatnsdal, hvis man tager Berse her) til Hraundalr, den nærmeste bygd mod vest, og derfra til Hitárdalr og Hnappadalr (Stb. k. 65—67, Hb. k. 53—55), i naturlig rækkefølge mod vest. Indskudet fra Egils s. afbryder altså den fortløbende orden, som holder sig langs höjlandet, og røber derved, at det ikke kan have hørt til den oprindelige Landnáma. Hvis beretningen om Skalla-Gríms landnam oprindelig havde haft sin plads her, vilde der rigtignok ikke have været noget påfaldende i denne afstikker fra höjlandet til det nedenfor liggende lavland. Men den yngre Mb. viser, at afsnittet om Skalla-Grímr i den oprindelige Landn. har haft plads noget senere, nemlig mellem Stb. k. 67, Hb. k. 55 og Stb. k. 68, Hb. k. 56. Det er da

ikke muligt, at de mænd, som fik deres land anvist af Skalla-Grímr indenfor det af ham okkuperede distrikt, har fra først af haft plads på et andet sted end han selv. Det viser sig altså fra alle sider, at disse kapitler er interpolerede. I øvrigt opregner dette indskud Skalla-Gríms klienter i en naturlig orden og indsætter Rauða-Björn på den ham som beboer af Rauðabjarnarstadir tilkommende plads. Heri har vi netop grunden til omflytningen af det kapitel, der handler om denne landnamsmand, fra dets oprindelige plads, som den yngre Mb. har bevaret. Da den gård, som Rauða-Björn fik hos Skalla-Grímr, lå indenfor dennes landnam, omgivet af de stykker land, som Skalla-Grímr i følge Egils saga overlod til sine andre klienter, fandt kompilatoren det rigtigst at indordne den del af afsnittet om Rauða-Björn, som omhandlede hans bosættelse på denne gård, på den gården tilkommende plads mellem Skalla-Gríms klienter.

Jeg har allerede fremhævet, at ordenen fremdeles efter indskudet fortsætter vest over langs bjærgene. Først omhandles Hraundalens landnamsmand, Steinólfr, Stb. k. 65, Hb. k. 53, derpå Þórhaddr Steinsson, som tog Hitárdal, Stb. k. 66, Hb. k. 54, tilligemed hans svigersön Bersi goðlauss (i følge Mb.'s orden) og så Þorgils knapi, Hnappadalens landnamsmand. Efter denne har Mb. afsnittet om Skalla-Grímr. Den gör her et skridt tilbage, idet den, efter at have behandlet de ved höjlandet bosatte landnamsmænd, går ned til det nedenfor liggende lavland. Tager man hensyn til de lokale forhold, synes dette tilbageskridt at være ganske naturligt. Den oprindelige Landnáma synes, inden den kom til den næste landnámsmand, Sel-Þórir på Rauðamel, Þorgils knapis nabo mod vest, Stb. k. 68, Hb. k. 56, at have villet göre rent bord oppe langs höjlandet, førend den gik over til »Myrernes« lavland. Vel må det udtrykkelig bemærkes, at Mb. allerede ved behandlingen af Þórhaddr Steinsson har været nødt til at medtage en del af det vest (og nord) for Skalla-Gríms distrikt liggende lavland, nemlig landet mellem

Hitá og Kaldá, som hørte med til Þórhadds landnam. Men denne betragtes dog åbenbart væsentlig som bosat oppe ved bjærgene i Hitárdalen og stykket nedenfor dalen som et slags appendiks til hans landnam. Jeg tror derfor, at Mb. her har bevaret den oprindelige orden.

Resultatet af den foregående undersøgelse bliver altså, at Stb.-Hb. i det behandlede afsnit[1] har benyttet Egils saga ved siden af en ældre Landnámatekst, som for os repræsenteres af den yngre Mb. Påvirkningen fra Egils saga i Stb.-Hb. viser sig ikke blot i udvidelser af og tillæg til den oprindelige tekst, men også i en vilkårlig omordning af stoffet. Derimod har Mb. bevaret den oprindelige orden og er, som det synes, fuldstændig uberørt af Egils saga. I afsnittet om Skalla-Grímr berører den kun ganske kort anledningen til, at Skalla-Grímr og hans fader nedsatte sig på Island, nemlig Þórólfr Kveld-Úlfssons drab, omhandler derpå i et par ord rejsen til Island og Kveld-Úlfs død undervejs, Skalla-Gríms landingssted og bosættelse, samt grænserne for hans landnam. Endelig omtaler den også i al korthed Skalla-Gríms sönner, Þórólfr og Egill — her synes en bemærkning om, at brødrene rejste til udlandet, at være udfalden[2] —, beretter om brødrenes giftermål og Þórólfs død (»*á Vindlandi*« for »*á Vinuheiði*«? eller »*á Vendúni*«? — jfr. Egils s. FJ., fortalen s. LXXII), derpå om Egils tilbagerejse til Island og overtagelse af sin fædrene gård samt om hans efterkommere. Alt dette behandles i den ægte lapidariske Landnáma-stil og synes slet ikke at være lånt fra Egils saga eller nogen anden skriftlig kilde. I hele dette afsnit er der kun én sætning, der minder om en tilsvarende sætning i Stb.s-afsnit

[1] I den første del af afsnittet har vi rigtignok ikke Hb. til sammenligning på grund af lakunen. Men overensstemmelsen mellem Hb. og Stb. på de afgörende steder i den sidste del af afsnittet (Hb. k. 42 og 45—55 = Stb. k. 54 og 57—67) viser, at Hb. også i begyndelsen af afsnittet må have haft væsentlig den samme tekst som Stb.

[2] Dette kan sluttes af det følgende: »Egill fór til Íslands«.

om Skalla-Grímr, nemlig sætningen »*ok gerði engu bæta*« = Stb. k. 29: »*þat villdi Haralldr konungr ei bæta*«, og her gör Mb.s tekst et mere alderdomligt indtryk end Stb.s, hvoraf man er berettiget til at slutte, at det her er Stb., som har benyttet den ved Mb. repræsenterede tekst, og ikke omvendt.

Desuden har Stb.-Hb. benyttet Egils saga i kapitlet om Ketill hængr, Stb. k. 344, Hb. k. 303; jvfr. Egils s. FJ. k. 23 s. 69—72[1]. Forholdet er her noget mere indviklet end i afsnittet om Skalla-Grímr, dels fordi den yngre Mb. i stykket om Hængr åbenbart er en kompilation af den ældre Mb. og teksten i Stb.-Hb., dels fordi Egils s. i det mindste i den sidste del af stykket om Ketill åbenbart har benyttet en Landnámatekst[2]. Dertil kommer, at den yngre Mb. og membranfragmentet af Mb. i dette afsnit for en overfladisk betragtning synes at stå i modstrid med hinanden, idet den første ved flere for den ejendommelige varianter viser, at afsnittet må have stået i dens original, medens membranfragmentet, som det synes, overspringer afsnittet på det sted, hvor det har sin plads i de andre håndskrifter. At den oprindelige Mb. har indeholdt afsnittet, kan ikke være tvivlsomt. Dette fremgår klart ikke blot af den yngre Mb.s varianter, men også af enkelte steder i membranfragmentet, hvor »Hængr« omtales som en bekendt person (Mb. k. 12 s. 236: »*fóstbróðir Hængs*«, »*með Hængi*«, »*til mótz við*

---

[1] Også i Orms þ. Stórólfssonar i Flat. I. s. 521 finder vi en beretning om Ketils landnam, men den er kun et uddrag af Egils s. (stemmer i det hele med Wð). Den kan derfor helt lades ude af betragtning, undtagen for så vidt som den hist og her bidrager til at fastsætte den rigtige tekst i Egils saga.

[2] Når Egils saga opregner alle Ketils 5 sönner i væsentlig og til dels ordret overensstemmelse med Landnáma, må dette, trods den forskellige orden og enkelte afvigelser, være lånt fra en Landnáma, da stykket om Ketils sönner er uorganisk i Egils saga, hvor de ikke kommer til at spille nogen rolle, men derimod ganske er på sin plads i Landnáma.

Hæng«). Uoverensstemmelsen mellem den yngre Mb. og fragmentet kan forklares på to forskellige måder. Dels kan man tænke sig, at membranfragmentet her har oversprunget afsnittet om Ketill ved en forglemmelse; det kan da ikke være den yngre Mb.s kilde, hvorimod denne da må have haft for sig et andet håndskrift af samme klasse, hvor afsnittet ikke var udeladt, men stod på samme plads som det indtager i de andre håndskrifter. FJ. synes i fortalen til sin Landn.-udg. s. VII—VIII at hælde til den anskuelse, at den yngre Mb.s grundlag ikke er den membran, hvortil det bevarede fragment hører, men derimod et andet beslægtet håndskrift. De grunde, han anfører, er dog ikke overbevisende og vil blive afkræftede ved nærværende og senere undersøgelser[1]. Med hensyn til det her foreliggende spörgsmål må bemærkes, at det ikke er meget rimeligt, at et så vigtigt afsnit som det om Ketill er udeladt ved en forglemmelse. For at göre en sådan forglemmelse sandsynlig, måtte man da i det mindste være i stand til at påvise en eller anden rimelig grund til samme. Men man kan også tænke sig, at mangelen af afsnittet i membranfragmentet i virkeligheden ikke skyldes nogen forglemmelse, men kun en anden ordning af stoffet, med andre ord, at membranfragmentet virkelig har haft afsnittet, men på en anden og senere plads, der hvor det nu har en lakune, medens derimod den yngre Mb. under påvirkning af de andre håndskrifter (Stb.-Hb.) har fraveget den orden, som fandtes i dén af den benyttede Mb., og indsat afsnittet på den plads, hvor det stod i de andre håndskrifter. At dette er den rigtige forklaring, vil, håber jeg, i det følgende blive indlysende. Efter disse almindelige betragtninger går vi nu over til behandlingen af bemeldte afsnit i det enkelte.

Afsnittet, Stb. k. 344, Hb. k. 303, begynder med følgende ord: »*Ketill hængr hét ágætr maðr i Naumdœla fylki, son*

---

[1] Sml. s. 177, anmærkning 1.

Þorkels Naumdœlajarls ok Hrafnhildar dóttur Ketils hœngs ór Hrafnistu [Hallbjarnarsonar hálftrolls« [1]. Dette gör indtryk af at være en oprindelig Landnámatekst, og når vi genfinder det samme omtrent med de samme ord i Egils s.[2], må overensstemmelsen hidrøre fra, at denne sidste her har benyttet en Landnáma. Derpå følger i Stb.-Hb. en temmelig udførlig beretning om Þórólfr Kveldúlfsson's drab og de skridt, hans frænde Ketill foretog i denne anledning, som førte til, at han drog til Island. Vi har i det foregående set, at den oprindelige Landnáma, for os repræsenteret ved den yngre Mb., i afsnittet om Skalla-Grímr kun flygtig og uden nærmere omstændigheder omtaler Þórólfs drab. Det er da lidet rimeligt, at den eller Mb.s original på dette sted har haft en så udførlig beretning derom. Dette bekræftes også derved, at den yngre Mb., som dog indeholder stykket, ikke har nogen ejendommelige eller selvstændige varianter dertil. Ved sammenligning med Egils saga ser vi også, at dette stykke kun er et temmelig udførligt og til dels ordret uddrag af denne saga, hvor den udførlige beretning om disse begivenheder er på sin rette plads.

Derpå følger beretningen om, at Ketill rejste til Island med sin hustru og deres sönner, samt om landingen i Rangárós og opholdet den første vinter *»at Hrafntóftum«*. Dette synes at være oprindeligt i Landnáma. Egils s. har en meget udførligere beretning herom og en del afvigelser, som recensionen i Stb.-Hb. ikke har fulgt, naturligvis fordi den støttede sig til en ældre Landnámatekst. Egils s. lader Ketils fostbroder Baugr følge ham op til Island. I Stb.-Hb. omtales han ikke i Ketils følge, og senere, hvor han anføres særskilt, lader alle håndskrifter (Stb. 348, Hb. 307, Mb. 12) ham komme for sig selv og bosætte sig det første år på gården Baugsstaðir (i det nuværende Árnessyssel) og derpå opholde sig den anden vinter hos Ketill. Vi ser altså, at

---

[1] fra [ul. Stb. [2] Egils s. FJ. k. 23 s. 69.

Stb.-Hb. her har forkastet Egils sagas beretning, fordi den ikke havde nogen støtte i den foreliggende Landnámatekst. En anden afvigelse består i, at Egils s. lader Ketill lande i *þjórsárós*, Stb.-Hb. derimod i *Rangárós*. Denne uoverensstemmelse må også bero på, at Stb.-Hb. her giver Landnámateksten fortrinet. FJ. har i sin udg. af Egils s. indsat *Rangá* for *þjórsá* (s. 70^{12}) i overensstemmelse med Landnáma, men som det synes, med urette[1]. Grunden til denne afvigelse i Egils s. vil senere blive klar.

Derpå følger i Stb.-Hb. en angivelse af grænserne for Ketils landnam. Først hedder det — i overensstemmelse med Egils s. — at Ketill tog hele landet mellem Þjórsá og Markarfljót (Egils s. tilföjer »*á milli fialls ok fjöru*«), samt at flere höjbårne mænd tog land i hans landnam på hans tilskyndelse (jfr. Egils s.: »*Hœngr gaf land skipverjum sínum, en seldi sumum við litlu verði, ok eru þeir landnámamenn kallaðir*«). Derpå fortsætter Stb.-Hb.: »*Ketill eignaði sér einkum*[2] *land milli Rangár ok Hróarslœkjar allt fyrir neðan Reyðarvatn ok bjó at Hofi. Hœngr hafði ok*[3] *undir sér*[4] *lönd öll fyrir austan Rangá ena eystri ok Vazfell, til lœkjar þess, er fellr fyrir utan Breidabólsstað ok fyrir ofan þverá allt nema Dufþaksholt ok mýrina. þat gaf hann þeim manni, er Dufþakr hét. Hann var hamramr mjök*«. Som man ser, har Ketils landnam i følge denne sidste angivelse et forholdsvis beskedent omfang, idet det kun omfatter den nederste del af Rangárvellir op til Hróarslækr, störste delen af den nuvæ-

[1] Også Orms þ. Stórólfssonar støtter læsemåden *Þjórsá*. Rettelsen *Rangá* for *Þjórsá* har også gjort det nødvendigt et par linjer længere nede (s. 70^{14}) at rette »*fyrir austan ána*«, som står i alle håndskrifter, til »*fyrir útan ána*«. Det første passer fuldstændig, hvis elven, hvori Ketill lander, er Þjórsá. Der synes ikke at være nogen grund til disse rettelser. Derimod bör man sikkert lidt för (s. 70^{11}) skrive *ok lögðu við hit eystra land* med hdskr. Wð' og Orms þ., hvor udgaven har »*vestra*« for *eystra*.

[2] *einkenniliga* Hb. [3] ul. Stb. [4] *sik* Stb.

rende Hvolhreppur og en lille strimmel af Fljótshlíðarhreppur[1], altså kun en lille brøkdel af hele landet mellem Þjórsá og Markarfljót. Mærkelig nok omtaler Egils s. ikke dette snævrere landnam med et eneste ord. Vi har her åbenbart i Stb.-Hb. en kompilation af to forskellige, angående grænserne for Ketils landnam hinanden modsigende tekster, nemlig Egils saga, som tillagde Ketil hele landet mellem Þjórsá og Markarfljót, og den oprindelige Landnámatekst, som gav hans landnam en snævrere begrænsning. Modsigelsen har den mand, fra hvem recensionen i Stb.-Hb. stammer, søgt at skjule ved tilföjelsen af ordet *einkum* (eller *einkenniliga*) ved det snævrere landnam. Når vore sagamænd i deres kilder træffer på to hinanden modsigende beretninger, plejer de meget ofte at optage dem bægge og på en eller anden måde at søge at bringe dem i samklang med hinanden. Denne fremgangsmåde, som vil kunne oplyses ved en mængde eksempler[2], er her fulgt i Stb.-Hb. At det virkelig forholder sig således, bekræftes nu fra flere sider.

For det første er det betegnende, at den yngre Mb., som hidtil nöjagtig har fulgt Hb., netop hvor den kommer til Ketils snævrere landnam optræder med en selvstændig variant, som er i höj grad oplysende. I stedet for ordene »*allt nema Dufþaksholt ok mýrina; þat gaf hann þeim manni, sem Dufþakr hét*« i det ovenfor anførte stykke har Mb.: »*allt nema Dufþaksholt ok mýrina, er Dufþakr hafði áðr numit*«. I følge Mb.s tekst modtager altså Dufþakr ikke sit land som en gave af Ketill, men har allerede inden Ketils ankomst taget det i besiddelse. Dette stemmer også fuldstændig med membranfragmentet af Mb. k. 14, hvor Dufþakr, brødrene Hildir og Hallgeirs frigivne, omtales som en selvstændig landnamsmand, »som tog Dufþaksholt«; også i Stb.-Hb. omtales Dufþakr virkelig som selvstændig, skönt denne

---

[1] Jfr. Páll Sigurðsson i Safn til sögu Íslands II. s. 500.

[2] Jfr. f. eks. Årb. f. nord. oldk. og hist. 1893 s. 339.

recension forandrer »*Dufþakr er nam Dufþaksholt*« til »*Dufþakr i Dufþaksholti*« for at undgå modsigelse med stedet i afsnittet om Ketill (Stb. k. 350, Hb. k. 309). Når Dufþakr var en selvstændig landnamsmand, kan vi også bedre forstå sagnet om hans kamp med Ketils sön Stórólfr. Det var naturligt, at Ketils sön vilde søge at fortrænge den tidligere besidder fra hans land, som dannede en enklave i Ketils distrikt, og derved afrunde dettes grænser ned mod Þverá. På den anden side er det ikke meget rimeligt, at Ketill har foræret et stykke af sit land bort til andre folks frigivne, og hvis han havde gjort det, vilde så vel Stórólfs angreb som Dufþaks modstand være mindre forståelig. Alt taler således for, at Mb. her har bevaret den oprindelige Landnámatekst, som Stb.-Hb. har lavet om på for at bringe den i overensstemmelse med den fra Egils saga lånte beretning om grænserne for Ketils landnam. I følge denne havde jo alle de mange, til dels höjbyrdige landnamsmænd, som bosatte sig mellem Þjórsá og Markarfljót, modtaget deres land som en gave fra Ketill. Hvorfor så ikke også den frigivne Dufþakr?

Af samme grund tilföjer Stb.-Hb. også om de nærmest påfølgende landnamsmænd, nemlig Sighvatr rauði, Þorkell bundinfóti og Baugr — men dog ikke om Jörundr goði — en bemærkning om, at de tog deres land »*at ráði Hængs* (eller *Ketils*)« (Stb. k. 345—348, Hb. k. 304—307). Men membranfragmentet af Mb., som vi her har til sammenligning, udelader konsekvent denne bemærkning (Mb. k. 9—12). Om Baugr hedder det ikke blot i membranfragmentet, men også enstemmig i alle håndskrifter, at han tog land »*ofan um Breiðabólstað til móts við Hæng*«, hvilket stemmer med de snævrere grænser for dennes landmam. Det kan altså ikke betvivles, at både den ældre Mb. og den oprindelige Landnáma har tillagt Ketill det mere indskrænkede område.

Stb.-Hb. bliver snart ked af at tilföje for hver ny landnamsmand i det store distrikt mellem Markarfljót og Þjórsá, at de tog land på Ketils anvisning. Efter Baugr finder vi

dette ikke mere anført ved nogen enkelt landnamsmand. Derimod tilföjer denne recension, efter at have opregnet alle landnamsmænd til Þjórsá, en almindelig bemærkning, der går ud på, at nu er alle de landnamsmænd opregnede, som har taget land i Ketils landnam. Men denne bemærkning er udeladt i den yngre Mb.[1]. Heri ser jeg endnu en yderligere bekræftelse af det vundne resultat, at den ældre Mb. ikke har tillagt Ketil det mere omfattende landnam (til Þjórsá).

Dette giver os også en fuldstændig indlysende og naturlig forklaring af den kendsgærning, at Mb.s membranfragment ikke har afsnittet om Ketill på det sted, hvor Stb.-Hb. har det. Dette er en ligefrem følge af, at Mb. har holdt sig til de snævrere grænser for Ketils landnam, i følge hvilke turen først noget senere kommer til Ketil. Ser vi på ordenen i fragmentet — og i Stb.-Hb., når vi udelader kapitlet om Ketill — finder vi, at den er fuldstændig naturlig. I det foregående er beretningen om landnamene fra Jökulsá til Markarfljót helt afsluttet og ender øverst oppe ved Markarfljót på dets sydlige (østlige) bred med Ásbjörn Reyrketilsson og hans broder Steinfiðr, som tog Þórsmörk[2]. Det næste skridt er ganske naturlig tværs over Markarfljót til den ligeoverfor Þórsmörk liggende landstrækning Einhyrningsmörk, Sighvatr rauði's landnam, øverst oppe ved elvens nordlige (vestlige) bred[3]. Derfra går det nedover langs Markarfljót

---

[1] Denne afvigelse i den yngre Mb. er ikke noteret i FJ.s fortegnelse over dens varianter, og i udg. 1843 s. 299 note[5] under teksten står, at den nævnte bemærkning er udeladt i »*C*«, d. v. s. Hauksbók. Men »*C*« må her være trykfejl for »*E*«, d. v. s. Mb., da bemærkningen jo findes både i Stb. og Hb. (se FJ.s udg. Stb. k. 367, Hb. k. 322). Dette bekræftes også ved udg. 1829 s. 232 note[3] under teksten.

[2] Efter Ásbjörn gör Hb. (og efter den den yngre Mb.) et spring ud til Vestmanøerne. Om grunden til dette spring vil der blive handlet i det følgende.

[3] På samme måde går Landn., efter at have beskrevet landnamene syd for Hvítá i Borgarfjorden og endt med den øverste bygd på Hvítá's sydlige bred (Geitland), over til den ligeoverfor liggende øverste bygd

på den nordlige side til den næste landnamsmand, Jörundr goði. Fra ham göres et lille sidespring til egnen omkring bjærget Þríhyrningr som Þorkell bundinfóti tog i besiddelse, en bjærgegn nord for den nederste del af Fljótshlíð. Derpå følger så Baugs landnam, den egentlige Fljótshlíð, fra Jörunds landnam nedover til den bæk vest for Breiðabólsstaðr, som dannede grænsen mellem Baugs og Ketils landnam (Flókastaðaá, som også kaldes Breiðabólstaðará, jfr. Safn til s. Íslands II, s. 500). Vi er da ved grænserne for Ketils landnam; fremstillingen går dog ikke straks over til ham, men følger stadig — som den væsentlig har gjort i det foregående — Markarfljóts løb, og går over til Eyjasveit (nu Landeyjar), hvor brødrene Hildir og Hallgeirr og deres søster Ljót tog land, hele strækningen mellem Markarfljót og (Ytri) Rangá op til Þverá. Til disse søskende slutter sig så ganske naturlig deres frigivne, den tidligere omtalte Dufþakr, som tog Dufþaksholt, nord for Þverá. Her afbrydes Mb.s membranfragment, og da den yngre Mb. ikke giver nogen selvstændige oplysninger om, hvor Ketils landnam har stået, er vi fra nu af udelukkende henviste til de to andre hovedhåndskrifter med hensyn til afgörelsen af dette spörsmål. Efter Dufþakr, som kun er et appendiks til landnamsmændene i Landøerne, går Stb. over til Vestmanøernes landnamsmand Ormr »*ánauðgi*« (eller »*auðgi*«). Denne orden i Stb. er sikkert oprindelig, da Vestmanøerne topografisk nærmest slutter sig til Landøerne. Derimod har Hb. ikke kapitlet om Vestmanøerne på dette sted, men har allerede indført det tidligere umiddelbart foran Ketill hængr mellem ham og Ásbjörn Reyrketilsson. Dette kan ikke være oprindeligt — dertil er springet fra Ásbjörns landnam, Þórsmörk, inderst inde ved fjældene på Markarfljóts sydlige bred, til de ude i havet liggende øer for langt — tilmed da Mb.s membran-

på elvens nordlige bred (Kalmanstunga) og derfra videre (jfr. ovenfor). Om Einhyrningsmörk og Sighvatr rauði's landnam se Br. Jónsson i Árb. hins ísl. fornleifafjel. 1886 s. 52—61.

fragment ikke har kapitlet om Vestmanøerne næst efter Åsbjörn Reyrketilsson (Mb. k. 8) og således vidner imod Hb.s orden. Men omendskönt således Stb.s orden her er den oprindelige, står den dog i en absolut modstrid med Stb.s egen tekst, for så vidt som den fastholder de udvidede grænser for Ketils landnam. Vestmanøernes landnamsmand står her midt iblandt de mænd, som i følge Stb. (og Hb.) fik deres land hos Ketill. Men selv om man i overensstemmelse med Egils saga og Stb.-Hb. udvider Ketils landnam til det mest mulige og lader det omfatte hele landet mellem Þjórsá og Markarfljót fra fjæld til strand, kan det dog ikke udstrækkes til Vestmanøerne, og når det i Stb. k. 367 hedder om alle de efter Ketill til dette kapitel incl. behandlede landnamsmænd, deriblandt også om Vestmanøernes landnamsmand, at »nu er de landnamsmænd opregnede, som har taget land i Ketils landnam«, så gör den sig her med hensyn til Vestmanøernes landnam skyldig i en selvmodsigelse. Grunden til omstillingen i Hb. er nu klar. Enten har Haukr selv eller også hans kilde indset det selvmodsigende i at opregne Vestmanøernes landnamsmand blandt de mænd, som fik land hos Ketill, og da Ketils landnam omfattede hele Rangárþing fra Markarfljót til Þjórsá, kunde der altså kun være tale om at indordne Vestmanøerne enten foran Ketill för overskridelsen af Markarfljót, eller også først efter Ketill og alle de landnamsmænd, som i følge de udvidede grænser sluttede sig til ham. Af disse alternativer valgte Hb. (eller dens kilde) det første. Den plads, kapitlet om Vestmanøerne indtager i Stb., giver os således en slående bekræftelse af vort resultat, at udvidelsen af Ketils landnam ikke er oprindelig i Landnáma.

Efter dette sidespring til Vestmanøerne fortsætter Stb. nu opregningen af de følgende landnam. Man vil erindre, at vi med opregningen af Landøernes landnamsmænd og Dufþakr var nåede til de snævrere grænser for Ketils landnam. Dette springer nu Stb. over, da Ketill allerede er

behandlet på det tidligere sted (k. 344), og går over til den landnamsmand, som mod nord (og vest) stødte op til Ketils snævrere landnam, nemlig til Eilífr, som tog »Oddi enn litli«, nemlig det landskab, som forneden begrænses af Hróarslækr og mod vest af Rangá ytri, op til Víkingslækr. Ketils snævrere landnam har netop denne samme Hróarslækr til grænse foroven (mod nord). Her må Ketils landnam (med de snævrere grænser) oprindelig have haft sin plads, da det her udfylder et hul i fremstillingen af landnamene. Hb., som her udelader kapitlet om Vestmanøerne, går naturligvis fra Dufþakr (k. 309) umiddelbart over til Eilífr, hvorved springet bliver endnu mere iöjnefaldende. På dette sted, mellem kapitlet om Vestmanøerne og Eilífr, må Ketils landnam have stået i den membran af Mb., hvortil de bevarede brudstykker hører, da dette håndskrift var fuldstændigt. Men nu har vi her en lakune. Vor undersøgelse har dermed givet et i alle henseender tilfredsstillende svar på spörsmålet om, hvorfor vi ikke i membranfragmentet finder Ketils landnam behandlet på det sted, hvor Stb.-Hb. indordner det. Det er, fordi det håndskrift, hvortil fragmenterne hørte, har haft en anden og mere oprindelig orden. Den påviste omflytning af kapitlet om Ketils landnam har samtidig også forklaret grunden til omflytningen af kapitlet om Vestmanøerne i Hb.

Nu forstår vi også, hvorfor Egils saga lader Ketill hængr lande i Þjórsárós, Landnáma derimod i Rangárós. Bægge lader ham lande i mundingen af den elv, som begrænsede hans landnam mod vest og derfra undersøge landet øst over, inden han tager fast bolig på Hof. Da Þjórsá i følge Egils saga dannede den vestlige grænse, måtte denne saga lade ham lande i Þjórsá, og da Rangá (ytri) i følge den oprindelige Landnáma dannede vestgrænsen, måtte denne lade ham lande i Rangá.

Vi ser altså, at recensionen Stb.-Hb. under indflydelse af Egils saga har behandlet afsnittet om Ketill i den foreliggende Landnámatekst fuldstændig på samme måde som

afsnittet om Skalla-Grímr. I bægge tilfælde har den med hensyn til landnamets grænser foretrukket Egils sagas beretning for Landnámas, og i overensstemmelse med den første udvidet både Skalla-Gríms og Ketils landnam. Men med den forandrede udstrækning af landnamene måtte også nødvendigvis følge en omflytning af stoffet i overensstemmelse med Landnámas ordensprincip. Denne ensartethed i behandlingen støtter i höj grad det vundne resultat for bægge de i det foregående undersøgte afsnits vedkommende.

Efter at have angivet grænserne for Ketils landnam går Stb.-Hb. over til hans sönner. Af disse har denne recension allerede lejlighedsvis, i anledning af den foreløbige bosættelse ved Hrafntóftir, omtalt den yngste, Hrafn. Nu opregnes de fire andre i følgende orden: Helgi, Stórólfr, Vestarr og Herjólfr, samt nogle af deres efterkommere. Dette afsnit er sikkert oprindeligt i Landnáma, tilmed da det må have stået i den ældre Mb., hvilket fremgår af den yngre Mb., som her har flere ejendommelige varianter. Således er ordenen forskellig, idet Stórólfr og Herjólfr bytter plads. Grunden til denne afvigelse er mig uforklarlig. Om Vestarr tilföjer Mb., at han boede »*undir Vestfelli*«, hvilket rimeligvis er oprindeligt; dog kan navnet »Vestfell« næppe være rigtigt. Rimeligvis er det en fejl for *Vastfell* = *Vatsfell*[1], det nuværende Vatnsdalsfjall, der omtales i det foregående som hørende med til Ketils snævrere landnam. Også om Stórólfr tilföjer Mb., at han boede »*at Hvále*«. At alle disse brødres bopæl har været angivet i den oprindelige Landnáma, bekræfter også Stb.-Hb., når disse håndskrifter i overensstemmelse med Mb. siger om Herjólfr og hans efterkommere, at de

[1] Jfr. *Krist* for *Krists, prest* for *prests* osv. (Konr. Gislason, Frumpartar s. 68 og 115. Noreen, Altisl. u. altnorw. grammatik, 2. ausg., § 242), *vazt* for *vatz* (= *vatns*) i AM. 645, 4°, Larssons udg. fortalen s. LXXI. Udgiverne har rettet *Vestfell* til *Vestarsfell*, hvilket stedsnavn nu ikke kendes. Det oprindelige navn for »*Vatnsdalsfjall*« var sikkert *Vatnsfell*, efter den indsø, som findes oppe på bjærget.

boede »*i Sumarliðabœ*« (»*undir Brekkum*«). Desuden tilföjer Mb. et længere stykke om Vetrliði's (Herjólfs sönnesöns) kamp med Guðleifr Arason og »*Þorbrandr*« (fejl for *Þangbrandr*). Hvorvidt dette stykke er oprindeligt eller en senere interpolation, drister jeg mig ikke til at afgöre. Endelig udelader den yngre Mb. en af Ketils sönner, Helgi; dette skyldes åbenbart en forglemmelse; håndskriftet omtaler jo Herjólfr som den »tredje«, Vestarr som den »fjerde« og Stórólfr som den »femte« blandt Ketils sönner; det må altså have haft dem alle fem. Rimeligvis skyldes forglemmelsen den yngre Mb., som i dette afsnit excerperer flere håndskrifter og derfor let kunde komme til at begå en fejl.

Ligesom i Landnáma følger også i Egils saga beretningen om Ketils sönner på angivelsen af hans landnam. Jeg har allerede påvist, at dette stykke i Egils saga i dets hovedtræk er lånt fra Landnáma. Dog er behandlingen fri og der findes ikke få selvstændige varianter. Grænserne for hver enkelt söns landområde bestemmes i Egils saga nöjagtigere end i Landnáma og med stor lokalkundskab. Om Helgi får vi her at vide, at han boede »*á Velli*« (ligeoverfor Hof øst for Rangá eystri), hvilket måske har stået i den oprindelige Landnáma (Stb.-Hb. har det ikke; Mb. udelader Helgi). Med hensyn til Vestarr afviger Egils saga fra Mb., idet den lader ham bo på Móeiðarhváll (Mb. *Vatsfell*), men måske har sagaen sluttet sig dertil af hans kones navn *Móeiðr*. Også om Hrafn Hængsson oplyser Egils saga, at han efter faderens død boede på hans gård, Hof. — Derimod omtales brødrenes slægtforbindelser og efterkommere mindre udførlig i Egils saga end i Landnáma. Dog har Egils saga en oplysning om, at Vestars hustru Móeiðr var en datter af Hildir i Hildisey, hvorimod Landnáma vel kender både Vestars hustru Móeiðr og Hildir's datter af samme navn (Stb. k. 344 og 349, Hb. k. 303 og 308), men ikke udtrykkelig identificerer dem. Desuden nævner Egils saga Hrafns datter Þórlaug,

som Landnáma her ikke omtaler[1]. Om Hrafn tilföjes i Egils saga, at han var »den fornemste« (*göfgastr*) af Ketils sönner. Denne fremhævelse af Hrafn og hans datter Þórlaug, samt den mere udførlige omtale af Móeiðrs slægt i Egils saga turde give et fingerpeg om, hvorfra den tradition, som ligger til grund for Egils saga, stammer. Både Þórlaug og Móeiðr var nemlig Oddaslægtens stammødre. Fra Þórlaug og hendes mand Jörundr goði nedstammede i lige linje Sæmundr den frode (Þórlaug—Úlfr aurgoði—Svartr—Loðmundr—Sigfúss—Sæmundr)[2]. Og fra Móeiðr og hendes mand Vestarr nedstammede Sæmundr den frodes hustru Guðrún (Vestarr—Ásný—Aldís—Valla-Brandr—Flosi—Kolbeinn—Guðrún)[3].

Det er ret interessant, at vi i de to behandlede tilfælde er i stand til at påvise, hvorledes traditionen efterhånden er kommen til at se de oprindelig forholdsvis begrænsede landnam ligesom igennem et forstörrelsesglas. Der kan ikke være den ringeste tvivl om, at den oprindelige Landnámatekst med de beskedne landnam repræsenterer en ældre og mere pålidelig tradition, Egils saga derimod, og de deraf påvirkede Landnámarecensioner, en yngre og mindre pålidelig. Til dels er dette en naturlig følge af den voksende afstand i tid, som jo altid og overalt har en tendens til at forstörre og udsmykke. Men her har slægtinteresserne sikkert også været medvirkende. Der kan næppe være tvivl om, at en så udpræget slægtsaga som Egils saga hidrører fra en mand af Egils slægt, den berömte Mýramannaætt. Det var naturligt, at denne slægt gærne ønskede at tillægge slægtens stamfader, Skalla-Grímr, et så stort landnam som

[1] Þórlaug omtales vel også i Landn., men på et andet sted: Hb. k. 305 (Stb. omtaler hende ikke); jfr. udg. 1843, 5,8, s. 285.

[2] Landn. Hb. k. 296, jfr. k. 305 og Stb. k. 346. Udg. 1843: 5,1 og 5,8, s. 278 og 285. Njála k. 25^{10-11}.

[3] Landn. Hb. k. 303 (s. 106^{20-22}) og k. 315, Stb. k. 344 (s. 218^{6-9}) og k. 359. Udg. 1843: 5,8, s. 283 og 5,7, s. 295.

muligt, ja dette kunde under visse omstændigheder have politisk interesse for slægten. At landnamets politiske betydning har stået klart for forfatteren til Egils s., fremgår tydelig af sagaens k. 82 s. 307, hvor han lader Egil i den af ham fældede kendelse skarpt fremhæve Skalla-Gríms landnam som retsgrund overfor Steinarr (»*Hef ek þar upp mál mitt, er Grímr faðir minn kom hingat til landz ok nam hér lönd öll um Mýrar ok víða herað*« osv.). Vi finder jo også i vore gamle kilder, og ikke mindst i dem, der omhandler Sturlungetiden, flere eksempler på den store hengivenhed og loyalitet, hvormed de enkelte herreders befolkning omfattede de gamle på egnen fra arilds tid herskende hövdingeslægter. Jeg behøver kun at minde om Skagfjordingernes troskab mod Kolbeinn den unge og hans slægt (jfr. Sturl. Oxf. II s. 234: »*þótti þeim nú Kolbeinn endrborinn er þá langaði æ eptir*«), samt om den loyalitet mod Gizurr, der viser sig i den dröm, som Jóreiðr i Miðdal drömte i følge Sturl. Oxf. II s. 219—221 (jvfr. Safn til s. Ísl. III s. 346—347). Det var denne lokalpatriotisme i forbindelse med mangelen eller dog sjældenheden af en mere almindelig hele landet omfattende patriotisme, som fremfor alt bevirkede, at de forsøg, som fra enkelte hövdingers side gjordes på at underkaste sig hele landet, uundgåelig måtte mislykkes og banede vejen for den norske konges herskermyndighed. For en mand af Skalla-Gríms slægt, som tilstræbte eller var i besiddelse af politisk magt i den egn, hvor den gamle ærværdige landnamsmand havde nedsat sig, måtte det være ønskeligt at kunne påberåbe sig en tradition, der gik ud på, at hans stamfader i den grå oldtid havde taget hele herredet i besiddelse. Derved vilde jo hans tilstræbte eller erhvervede herskermyndighed på en måde få et slags legitimitetens stempel. Endnu den dag i dag sætter man på Island stor pris på at kunne føre sin slægt op til de gamle landnamsmænd. At det ikke har været anderledes i gamle dage, viser k. 2 i Íslendingabók og slægtrækkerne

bagved samme, viser fremfor alt et værk som Landn. og ikke mindst følgende mærkelige notits i Mb.: »*þat er margra manna mál, at þat sé óskyldr fróðleikr at rita landnám, en vér þikkjumz heldr svara kunna útlendum mönnum, þá er þeir bregða oss því, at vér sém komnir af þrælum eða illmennum, ef vér vitum víst várar kynferðir sannar*«[1].

Man kommer her uvilkårlig til at tænke på Snorri Sturluson, som jo nedstammede fra Egill Skalla-Grímsson, en tid lang boede på slægtens stamsæde, Borg, og hvis magtområde i Borgarfjorden vistnok nogenlunde faldt sammen med det område, som Egils saga tillægger Skalla-Grímr. Hraun, d. v. s. Staðar-Hraun ved Hitá, synes at have ligget ikke langt fra grænsen[2] mellem Snorris og hans broder Þórðs magtområder, idet vi ser, at de et par gange mødes der til forhandling[3]. Grænsen mod nord(vest) falder altså omtrent sammen med grænsen for Skalla-Grims landnam på denne side, således som den angives i Mb., men lidt sydligere end grænsen falder i følge Egils s. På den anden, den sydlige, side grænsede Snorris tingmandskreds op til hans morbroder Þórðr Böðvarssons, hvis godord senere gik over til hans sön Þorleifr Þórðarson. Bægge disse mænd boede sukcessive på gården Garðar på Akranæs. Om Þórðr hedder det, at han »havde tingmænd på Akranæs og mange oppe i herredet«, hvorved i følge de lokale forhold sikkert må forstås Borgarfjordsbygden nord for Hafnarfjöll og Skarðsheiðr[4]. Her ejede Þórðr i det mindste halvdelen af det gamle Lundarmannagoðorð med centrum i den gamle tempelgård Lundr i

[1] Landn. FJ. s. 257—258. Udg. 1843, 4,18 s. 275 note[2] under teksten.

[2] Når jeg her og i det følgende taler om »grænser« mellem godord, må det ikke tages altfor nöjagtig. Retslig set var godordene ikke territorialt begrænsede, men faktisk kunde de være det. Grænserne var vistnok altid noget flydende.

[3] Sturl. Oxf. I s. 280 og 338.

[4] Jfr. Sturl. Oxf. I s. 347[15] og 352[33], hvor henholdsvis Hafnarfjall og Skarðsheiðr temlig tydelig betegnes som Borgarfjords-herredets grænse mod syd(vest).

Reykjadalr syðri (nu Lundarreykjadal). De fleste af hans tingmænd »oppe i herredet« hørte vistnok til dette godord. Da han havde vanskeligt ved at værge sin tingmandskreds heroppe mod overgreb fra en nabogode, overdrog han Snorri Sturluson det halve Lundarmannagoðorð[1]. Dette skete allerede ved begyndelsen af Snorris politiske løbebane o. 1202, og fra dette tidspunkt må det antages, at Snorris magtområde på denne side strakte sig mod syd omtrent til Hafnarfjöll eller Andakílsá[2], altså omtrent til sydgrænsen for Skalla-Grims landnam, således som den bestemmes i Egils s. Vi ser altså, at Snorris magtområde grænsede mod nord omtrent til Hitá og mod syd omtrent til Hafnarfjöll og Skarðsheiðr, og vi ved, at han efterhånden må være kommen i besiddelse af alle de gamle godord i den mellem disse to yderpunkter beliggende egn, Borgarfjordsherredet, som han ved sin død herskede over. Det er netop hele dette herred, som Þorgils skarði efter Snorris død gör fordring på i kong Håkons navn. Kongen havde nemlig erklæret Snorris ejendomme, deriblandt fremfor alt hans godord, for forbrudte til den norske krone[3]. Blandt de godord, som Þorgils søgte at vindicere for kongen, nævnes udtrykkelig Reykhyltingagoðorð — sikkert det samme som Tungu-Oddr i sin tid havde ejet sammen med Geitlendingar og som senere ejedes af præsten Páll Sölvason og hans sön Magnús[4] — og Jöklamannagoðorð[5]. Bægge disse

---

[1] Sturl. Oxf. I s. 210.

[2] At Þorleifr Þórðarsons område strakte sig til Hafnarfjöll og Skardsheiðr, bekræftes også ved de ovenfor anførte steder fra Sturl. (Oxf. I s. 347 og 352—353 — jfr. navnlig ordene »*kvað þá mundu herja út þannig*« på det sidste sted).

[3] Sturl. Oxf. II s. 118 fgg.

[4] Landn. FJ. Stb. k. 41, Hb. k. 29, Sturl. Oxf. I s. 82. Om overdragelsen af dette goðorð til Snorri vil vi senere få lejlighed til at tale.

[5] Sturl. Oxf. II s. 144 og 146. Jöklamannagoðord synes kun at være et andet navn for Lundarmannagoðorð. På det første af de to anførte steder skelnes det udtrykkelig fra Reykhyltingagoðorð, som i følge Landn. anf. st. i gammel tid havde sit centrum i gården Hofsstaðir. Jöklamenn er åbenbart det samme som Geitlendingar. Om disses stam-

goðorð må altså have tilhørt Snorri. Og at han var ejer af det gamle Mýramannagoðorð, som stammede fra Skalla-Grímr, kan ikke være tvivlsomt. Ved sin svigerfader Bersi Vermundarsons død overtog han hele arven efter ham, deriblandt slægtens stamsæde Borg og sikkert også Myremændenes godord, da det næppe kan være tvivlsomt, at enten Bersi eller hans hustru Hróðný Þórðardóttir har hørt til denne slægt og været i besiddelse af godordet, skönt det ikke udtrykkelig omtales, at det hørte med til arven efter

fader Úlfr, sön af Grímr háleyski, hedder det i Landn. FJ. Stb. k. 41, Hb. k. 29, jfr. Mb. s. 244^{36-37}, at han tog land »*fyrir ofan Deildargil ok alt til jökla fyrir sunnan Hvítá*« (sål. Mb.; »*milli Hvítár ok Suðrjökla*« Stb.-Hb.) og boede i Geitland, som ligger øverst oppe ved Hvítá på dennes sydlige bred lige i nærheden af jöklerne (jfr. Kålund, Island I s. 326). Her boede altså Geitlændingerne eller Jöklamændene som de også kaldtes, i den ældste tid. Senere flyttede en gren af slægten til Hofsstaðir (se Landn. anf. sted), hvor den sammen med Tungu-Oddr ejede et godord, som siden fik navnet Reykhyltingagoðorð. Men en anden gren af den samme slægt finder vi i det 10. århundrede bosat på den omtalte tempelgård Lundr i Reykjadalr syðri, hvor den synes at have forestået det godord, som i vore kilder kaldes snart for Jöklamannagoðorð, snart for Lundarmannagoðorð. Her omtales i denne tid tre på hinanden følgende hövdinger af Geitlandsslægten, nemlig Kjallakr, sön af Hrólfr yngri, hans sön Kollr og Kolls sön Bergþórr (Stb. k. 41, Hb. k. 29 og 16, Harðar s. Ísl. s. II (1847) s. 7 o. fl. st.). Disse må have været ejere af gårdens tempel, som vel ikke omtales i gamle kilder, men hvis tilværelse derfor turde være ikke mindre sikker, da traditionen trofast har bevaret mindet derom ned til vore dage og fået en glimrende bekræftelse ved en i 1884 foretagen udgravning (Árb. fornleifafjel, 1884—1885 s. 97). Da vi ved, at lunde var genstand for kultus i den hedenske tid, er der heller ikke noget påfaldende i at finde en tempelruin på en gård af dette navn. I Harðar s. omtales Kollr Kjallaksson som en stor hövding. Senere, ved slutningen af 12. årh., finder vi en slægt, som udtrykkelig kaldes for »Lundarmenn«, bosat på gården, nemlig præsten Kleppr Þorvarðsson, hans sön Ari og sönnesön Bjarni (Sturl. Oxf. I s. 77 og 198—199). Fra disse Lundarmenn synes Þórðr Böðvarsson at have fået godordet (og efter ham Snorri), og det er sandsynligt, at de nedstammede fra de ældre Lundarmenn eller »Jöklamenn«, og altså selv kunde göre fordring på at kaldes »Jöklamenn«. Ellers vilde det næppe være forståeligt, når vi i en så sen kilde som Þorgils saga skarða finder deres godord kaldt for Jöklamannagoðorð.

Bersi[1]. Straks efter bosættelsen på Borg optræder Snorri i egenskab af gode overfor en norsk købmand, Þorkell rostungr, hvis varer han takserer, med en sådan myndighed, at det er klart, at han ved denne tid må have ejet mere end det halve Lundarmannagoðorð[2]. Det goðorð, som han repræsenterer i denne strid, kan ikke være noget andet end Mýramannagoðorð. Det må have været det første goðorð, han erhvervede i Borgarfjorden, den kærne, ud fra hvilken hans politiske magt udviklede sig, indtil den til sidst omfattede hele herredet. Vi ser også, at en mand ved navn Egill Halldórsson, som i lige mandlig linje nedstammede fra Egill Skalla-Grímsson, ved denne tid havde tilhold i Snorris hus, sikkert fordi denne betragtedes som slægtens overhoved. At Snorri satte pris på sin afstamning fra Egill Skalla-Grímsson, fremgår af den interessante fortælling om den dröm, som den nævnte Egill Halldórsson havde. I drömmen kalder Egill Skalla-Grímsson Snorri for »sin ætling« (»*frændi várr*«). Særlig interessante er Egils ord: »*litt hafa menn setit yfir hlut várum Mýramanna, þá er oss timgaðisk*«, da de viser, hvorledes den enkeltes lykke og herskermagt i den almindelige bevidsthed betragtedes som uadskillelig knyttet til slægtens *hamingja*[3].

Vi har altså set, at det udvidede landnam, Egils s. og efter den Stb.-Hb. tillægger Skalla-Grímr, omtrent falder sammen med det magtområde, som Snorri fra først af stræbte

---

[1] Sturl. Oxf. I s. 209—210. Det må i höj grad beklages, at Íslendinga saga giver så ufuldstændige og som det synes tilfældige oplysninger om godordenes fordeling. Således omtaler den vel Snorris erhvervelse af gården Reykjaholt, men ikke den samtidige erhvervelse af Reykhyltingagoðorð, som dog utvivlsomt fulgte med i købet. Om Myremændenes godord ved vi, at det endnu ved midten af det 12. århundrede ejedes af en mand af slægten, nemlig skjalden Einarr Skúlason (Dipl. Isl. I s. 186 og 189—190, Sn. E. III s. 353), broder til Þórðr Skúlason, som var Snorris oldefader (Þórðr—Böðvarr—Guðný—Snorri).

[2] Sturl. Oxf. I s. 210—211.

[3] Sturl. Oxf. I s. 211.

efter at vinde og til sidst virkelig vandt. Det lå i hans politiske interesse at tillægge stamfaderen så stort et landnam som muligt. Vi kender ingen anden end ham, som i den grad havde interesse af at udvide Skalla-Gríms landnam.

På samme måde måtte det være fristende for Oddaslægten at tillægge sin stamfader Ketill hængr, den mand, som først havde taget det land, hvor slægtens stamsæde lå, i besiddelse, det störst mulige landnam. Egnen mellem Markarfljót og Þjórsá må jo netop have været kærnen i Oddaslægtens store magtområde. Det er derfor sandsynligt, at den overdrevne udvidelse af Ketils landnam, som vi finder i Egils s. (og derfra i Stb.-Hb.), på en eller anden måde stammer fra traditionen i Oddi, og derfor taler jo også de ovenfor påpegede tilföjelser i Egils sagas fra Landn. optagne afsnit om Ketils sönner.

Men hvorledes får denne som det synes hos Oddaslægten udviklede tradition indpas i Egils saga? Hvem er det i Myremændenes slægt, som i sin egen forfaders saga indfører et forholdsvis langt, for en stor del sagaen uvedkommende afsnit om den landnamsmand, som først tog det land, hvortil gården Oddi hørte, i besiddelse, og fra hvem Oddaslægten gennem to forskellige slægtlinjer nedledede sin afstamning? Hvem er denne forfatter, som öjensynlig i sin fremstilling af Ketils landnam og slægt lader sig lede af den i Oddi herskende tradition? Også i dette tilfælde synes sporene at føre tilbage til Snorri. Denne var jo netop opdraget i Oddi og havde der lagt grunden til sine mangesidige kundskaber på sagaskrivningens og skjaldepoesiens område. Dertil kommer, at Sturlungerne, ligesom Oddaslægten, nedstammede fra Ketill hængr, og det netop gennem Hrafn og hans datter Þórlaug, på hvem vægten i Egils sagas opregning af Ketils börn særlig synes at falde. Vigdís, Snorris farmoder, nedstammede i lige mandlig linje fra Þórlaug (Njála k. 25[10]). Ledene er: Þórlaug, Úlfr aurgoði, Svartr, Loðmundr, Grímr, Svertingr, Vigdís. Hvis Snorri er forfatteren til Egils s., er både ind-

førelsen af afsnittet om Ketill hængr med udvidet landnam og med særlig fremhævelse af Hrafn og Þórlaug, og forfatterens store lokalkundskab på Rangárvellir let forklarlig.

II.

Vi kommer her til det interessante spörsmål: Er Snorri Sturluson forfatter til Egils s.? Til en alsidig belysning af dette spörsmål udfordres en grundig og nöjagtig sammenligning af de to sagaværker, Hkr. og Egils s., både med hensyn til indholdet, for så vidt som dette er det samme, og med hensyn til fremstillingsform og historisk metode. Det er ikke min mening her at give dette spörsmål en så alsidig behandling — dette vilde føre os altfor langt bort fra vort egentlige æmne —, men da spörsmålet er af stor vigtighed også for den foreliggende undersøgelse, vil man vel næppe finde det overflødigt, når jeg her i en exkurs søger at klare min stilling til spörsmålet ved at fremhæve de hovedpunkter, som efter min mening fortrinsvis bör komme i betragtning, for om muligt at bringe spörsmålet nærmere til en endelig løsning.

De i det foregående fremhævede kendsgærninger — at Egils s. har udvidet Skalla-Gríms og Ketil hængs oprindelig forholdsvis beskedne landnam — vilde, hvis de stod alene, i det höjeste kunne begrunde en formodning om, at Snorri var Egils sagas forfatter. Men der findes andre, og som det synes endnu stærkere grunde.

Blandt disse regner jeg i første række de slående og til dels ordrette paraleller til Egils s., som findes i Hkr. Den overensstemmelse, som på disse steder findes mellem de to sagaer, har man søgt at forklare på forskellige måder, nemlig ved at antage, dels at Egils s. har udskrevet Hkr. (E. Jessen), dels at Hkr. skulde have benyttet Egils s. (G. Storm), dels at bægge har benyttet en fælles kilde (A. Gjessing, FJ.). Endelig har først Guðbr. Vigfússon og senere A. Gjessing og

FJ. antydet muligheden af, at forfatteren er Snorri, den sidste dog stærkt tvivlende[1]. Den som grundigst har undersøgt spörsmålet, er A. Gjessing, og der kan ikke være den ringeste tvivl om, at han har ret i, at både Hkr. og Egils s. i regelen benytter den samme fælles kilde, samt at Egils s. i det hele ligger nærmere ved denne kilde end Hkr., som repræsenterer et mere fremskredet udviklingstrin. Men Gjessing bemærker selv, at dette forhold til en ældre kilde ikke kan være til hinder for, at Egils s. — ligesom Hkr. — kan have Snorri til forfatter. Og virkelig synes både de overensstemmelser og de afvigelser, der findes, bedst at kunne forklares ved at antage, at bægge værker er skrevne af den samme forfatter, Hkr. dog på et betydelig senere tidspunkt end Egils s. Denne antagelse forklarer også på en naturlig måde den kendsgærning, at Hkr.-forfatteren i det mindste i et enkelt tilfælde, som nærmere vil blive påvist i det følgende, synes ikke at være gået tilbage til den ældre fælles kilde, men ligefrem at have udskrevet Egils s.

For identitet i forfatterskabet taler fremfor alt den af Gjessing påviste kendsgærning, at både Egils s. og Hkr. i Harald den hårfagres og de følgende kongers saga følger det samme for dem ejendommelige kronologiske system, som viser sig at være en kombination af de to ældre forfatteres, Sæmunds og Aris, kronologiske systemer[2]. Gjessing hælder til den anskuelse, at denne kombination oprindelig stammer fra Ari, idet han formoder, at denne i et senere arbejde (*konunga æfi*) har tillempet sine ældre tidsangivelser efter Sæmunds system. Men vi finder ikke i kilderne det ringeste, der tyder på, at Ari nogensinde har foretaget en sådan tillempning[3]. Hvis dette virkelig var til-

---

[1] Se E. Jessen i Sybels tidsskrift 1872. G. Storm, Snorres historieskrivning s. 53. A. Gjessing i Arkiv f. nord. filol. II s. 289 fgg. FJ. i fort. til Egils s. s. LXXIV. GV. i Sturl.[2] I, s. XLVIII.

[2] Arkiv f. nord. filol. II s. 302—307 og 317.

[3] Tillægget i Skarðsárbók, Landn. 1843, s. 326 (om, at Harald var

fældet, vilde dog sikkert i det mindste Hkr., som ellers så ofte påberåber sig Aris avtoritet i kronologiske spörsmål, ikke have undladt at henvise til ham med hensyn til de fra Sæmunds og Aris eget tidligere system afvigende tidsangivelser. Det naturligste er åbenbart at antage, at kombinationen stammer fra en senere forfatter, og denne kan da næppe være nogen anden end Snorri, eftersom Hkr. er den første kongesaga, hvor kombinationen findes gennemført. Overensstemmelsen mellem Hkr. og den ældre Egils saga forklares da let og naturlig ud fra den forudsætning, at bægge værker skyldes Snorri, samt at denne allerede, da han skrev Egils saga, har været på det rene med hensyn til grundtrækkene i det kronologiske system, han agtede at følge.

Blandt de mange næsten ordrette paralleler, som findes i de to sagaer, skal jeg særlig tillade mig at fremhæve følgende:

Egils s. FJ. k. 4 s. 10:	Hkr. FJ. Hhárf. k. 12 s. 113—114:
Eftir þat lagði Haraldr konungr undir sik Sunn-Mœri. Vémundr, bróðir Auðbjarnar konungs, helt Firðafylki, ok gerðisk þar konungr yfir. þetta var síð um haustit, ok gerðu menn þat ráð með Haraldi konungi, at hann skyldi eigi fara suðr um Stað á haustdegi. þá setti Haraldr konungr Rögnvald jarl yfir Mœri hváratveggju ok Raumsdal. Haraldr konungr sneri þá norðr aptr til þrándheims ok hafði um sik mikit fjölmenni	*Haraldr konungr lagði undir sik Sunn-Mœri. Vémundr, bróðir Auðbjarnar konungs, helt Firðafylki. þetta var síðla um haust ok gera menn þat ráð með Haraldi konungi, at hann skyldi eigi fara suðr um Stað. þá setti Haraldr konungr Rögnvald jarl yfir Mœri hváratveggju ok Raumsdal ok hafði hann þá um sik mikit fjölmenni. Haraldr konungr fór þá til þrándheims. þann sama*

20 år gammel, da han underkastede sig Sogn) kan ikke med nogen sandsynlighed føres tilbage til Ari. Notitsen synes rigtignok at passe ind i Hkr.'s system, men den kan godt være afledet fra Hkr.

þann vetr fór Rögnvaldr jarl it iðra um Eiðsjó suðr í Fjörðu ok hafði njósnir af ferðum Vémundar konungs, ok kom um nótt, þar sem heitir Naustdalr, ok var Vémundr þar á veizlu. Tók þar Rögnvaldr jarl hús á þeim ok brendi konunginn inni með. ix. tigum manna. Eptir þat kom Berðlu-Kári til Rögnvalds jarls með langskip alskipat ok fóru þeir báðir norðr á Mœri. Tók Rögnvaldr skip þau, er átt hafði Vémundr konungr, ok alt þat lausafé, er hann fekk. Berðlu-Kári fór þá norðr til þrándheims á fund Haralds konungs, ok gerðisk hans maðr.	*vetr fór Rögnvaldr jarl it iðra um Eið ok svá suðr um Fjörðu; hann hafði njósn af Vémundi konungi ok kom um nótt, þar sem heitir Naustdalr; var Vémundr konungr þar á veizlu; Rögnvaldr jarl tók hús á þeim ok brendi konung inni með. ix. tigu manna. Eptir þat kom Berðlu-Kári til Rögnvalds jarls með langskip alskipat, ok fóru þeir báðir norðr á Mœri. Tók Rögnvaldr jarl skip þau, er átt hafði Vémundr konungr, ok alt lausafé þat, er hann fekk. Berðlu-Kári fór norðr á fund Haralds konungs ok gerðisk hans maðr; hann var berserkr mikill.*

Som man ser er overensstemmelsen gennemgående næsten ordret. Bortset fra enkelte fuldstændig ligegyldige varianter og fra slutningssætningen i Hkr. (*hann var berserkr mikill*), som vi senere vil komme tilbage til, findes der kun 3 væsentlige afvigelser, og i alle tre tilfælde kan man bevise, at Egils s. har den rigtige tekst. For det første udelader Hkr.-udgaverne sætningen *ok gerðisk þar konungr yfir* om Vemund, skönt det fremgår af sammenhængen, at han tog kongenavn efter sin broder, ligesom han også i det følgende kaldes for konge. For det andet udelader Hkr. ordene »*á haustdegi*«, som i Egils s. særdeles passende tilföjes for at antyde grunden til, at man frarådede kongen at passere det farlige forbjærg. I bægge de anførte tilfælde stemmer et af Hkr.-håndskrifterne, nemlig Frísbók, med Egils s., hvilket viser, at de udeladte ord også må være oprindelige i Hkr.,

samt at de i fremtidige udgaver bör optages i dennes tekst. Endelig omstiller Hkr., åbenbart med urette, sætningerne: *ok hafði þá um sik fjölmenni mikit* og *Haraldr konungr fór þá til þrándheims.* Herved kommer Hkr. til at sige den selvfølgelige, men rigtignok temmelig overflødige sandhed, at kong Harald på sit tog mod Søndmøre havde et talrigt følge, hvilket allerede er fremhævet i det foregående (k. 11 beg., s. 110[19]), hvorimod forfatterens mening åbenbart var at sige, hvad der netop står i Egils s., at kongen efter sin hjemkomst fra toget til Trondhjem beholdt mange af sine folk hos sig. Det bör fremhæves, at teksten i Egils s. beror på en kombination af håndskrifterne *a*K og MW, idet de to første udelader sætningen *ok hafði um sik mikit fjölmenni*, medens de to sidste udelader sætningen *Haraldr konungr sneri þá norðr aptr til þrandheims.* Grunden til omstillingen i Hkr. kan ikke være tvivlsom. Forfatteren har først udeladt de for sammenhængen uundværlige ord »*Haraldr konungr sneri þá norðr aptr til þrándheims*«, men ved en senere revision opdaget fejlen og tilföjet den manglende sætning i randen, hvorfra den så af hans afskriver er indsat på et forkert sted[1]. Det kan nu næppe være et tilfældigt sammentræf, at to af Egils sagas håndskrifter netop udelader denne sætning, som Hkr.-forfatteren her fra først af synes at have forbigået, og dette taler stærkt for, at Snorri ved udarbejdelsen af dette afsnit i Hkr. har haft for sig et håndskrift af Egils s., som med hensyn til udeladelsen af den nævnte sætning stemte med MW. Dertil kommer, at stykket om Berðlu-Kári i Hkr. indføres fuldstændig umotiveret, idet denne person der slet ikke er omtalt i forvejen eller efter god sagaskik præsenteret for læseren, medens det i Egils s. står i god sammenhæng med omgivelserne. For kongesagaen har Berðlu-Kári ikke den mindste betydning, undtagen for

[1] Hele det her omhandlede stykke findes også i Flat.'s Haraldsþáttr. Denne må i dette stykke have benyttet Hkr., da den har den nævnte omstilling af de to sætninger tilfælles med denne. Flat. I s. 573.

så vidt som han er stamfader til Eyvindr skáldaspillir, hvad vi erfarer af Egils s.[1], men ikke af Hkr., som kun omtaler ham på dette sted. I Egils s. spiller han derimod en vis rolle, idet han straks i sagaens begyndelse indføres som Kveldulfs ven og svigerfader (altså stamfader til Myremændene) og som fader til Þórólfs kammerater Eyvindr lambi og Ölvir hnúfa; han optræder da også senere i sagaen som mægler mellem kong Harald og Þórólfr. Det er klart, at hele dette stykke om Berðlu-Kári fra først af hører hjemme i Egils s., samt at det kun ved et slags uagtsomhed er medtaget i Hkr. sammen med det omgivende for kongesagaen betydningsfulde stof. Slutningsordene i Hkr., »*hann var berserkr mikill*«, hvortil der ikke på dette sted i Egils s. findes noget tilsvarende, er åbenbart af Snorri ment som et slags erstatning for den manglende sagamæssige præsentation af personen. Men også disse ord er lånte fra Egils s., hvor de står næsten ordret overensstemmende (»*hann var berserkr*«) netop på det sted, hvor Berðlu-Kári først forestilles for læseren[2]. Jeg må altså give G. Storm fuldstændig ret i, at Snorri her har udskrevet Egils s.[3]. Dette er også ganske naturligt, hvis han selv er forfatter til Egils s. Da kan man forstå, at han vel i regelen som god historiker foretrækker at gå tilbage til grundkilden, den ældre norske kongesaga, som han tidligere havde benyttet i Egils s., men dog af og til, hvor der ikke historisk set var noget at indvende mod fremstillingen i hans ældre arbejde, kunde optage et stykke fra dette. Gjessings indvending, at Egils sagas aforistiske fremstilling af kongesagaen ikke egnede sig som kilde for et værk som Hkr., taber noget af sin vægt, hvis forfatteren til bægge værker er den samme[4].

---

[1] Egils s. FJ. k. 22 s. 68. [2] Egils s. FJ. k. 1 s. 3[8].

[3] G. Storm, Snorres historieskrivning s. 53. Gjessing synes at mene (Arkiv II s. 314), at stykket om Berðlu-Kári stammer fra Ari, men derfor findes ikke den ringeste støtte i kilderne.

[4] Som argument imod at tillægge Snorri Egils s. kunde man

En særlig betydning tillægger jeg et par steder henholdsvis i Egils s. og Hkr., hvor man finder slående paralleler, men i forskellig sammenhæng. I Egils sagas skildring af Þórólfs og hans broder Egils besøg hos den Hallandske jarl Arnfiðr og det for dem af jarlen holdte gilde finder vi følgende sætning: »*skyldi drekka saman karlmaðr ok kona, svá sem til ynnisk, en þeir sér, er fleiri væri*«[1]. På et tidligere sted i sagaen, hvor den samme skik omtales i anledning af et andet gilde, hedder det: »*þar var hlutaðr tvímenningr á öptnum, sem siðvenja var til*«[2]. Ved beskrivelsen af det gilde, kong Granmar holdt for kong Hjörvard, omtaler Hkr. den samme skik i følgende ord: »*þá var þat siðvenja .... at drekka skyldi á kveldum tvímenning, hvár sér karlmaðr ok kona, svá sem ynnisk, en þeir sér er fleiri væri saman*«[3]. Som man ser, er overensstemmelsen med stederne i Egils s., navnlig det første, næsten ordret, og kan derfor ikke være tilfældig. Men da anledningen til, at skikken omtales, er forskellig, kan der her næppe være tale om, at Hkr. direkte udskriver Egils s., eller denne Hkr. Overensstemmelsen må skyldes en reminiscens — hvorfor også de ubetydelige afvigelser i ordlyd taler — og denne reminiscens forklares på den naturligste måde, hvis bægge paralleler hidrører fra en og samme forfatter.

På samme måde finder vi både i Egils s. og Hkr. den

---

måske anføre, at Hkr., som dog her medtager den forholdsvis ubetydelige Berðlu-Kári, ikke med et ord omtaler Kveldulfs og hans efterkommeres stridigheder med Harald hårfagre og Erik blodøkse, som dog har en stor historisk interesse. Men det er let forståeligt, at Snorri i sin Norges historie, som sikkert fra først af var bestemt til at forelægges og læses af den norske konge, ikke gærne gik ind på sine egne forfædres fjendtlige forhold til kongeslægten. Heri bör måske også søges grunden til, at Hkr. slet ikke omtaler Erik blodøkses sön Rögnvald, som Egil dræbte.

[1] Egils s. FJ. k. 48 s. 147^{16-18}. [2] Egils s. FJ. k. 7 s. 18^{10}.

[3] Hkr. FJ. Yngl. k. 37 s. 67^{12-16}.

enslydende bemærkning: »*Norðimbraland er kallat fimtungr Englands*, men i forskellig sammenhæng, idet den i Egils s. knyttes til beretningen om den skotske konge Olafs tog mod Northumberland, i Hkr. derimod til beretningen om Erik blodøkses ankomst dertil[1]. Også her forklares overensstemmelsen naturligst ved at antage, at der foreligger en reminiscens, samt at forfatteren til bægge parallelsteder er den samme.

På den anden side finder vi i Hkr. forskellige afvigelser fra Egils s., men de synes alle naturlig at kunne forklares som foranledigede ved et fortsat dybere studium af den norske kongesaga og deraf følgende forandrede anskuelser så vel med hensyn til tidsregningen som med hensyn til andre spörsmål. Her kun nogle eksempler.

De kronologiske afvigelser er hverken mange eller betydelige. Gjessing[2] anfører kun tre, nemlig: a) angående Harald den hårfagres Vermlandstog, som Egils s. efter Gjessings mening sætter efter Hafrsfjordslaget, Hkr. derimod för samme; b) angående Ragnhild Eriksdatters giftermål, hvem hendes fader i følge Egils s. bortgifter til den orknøske jarl Arnfinn under sit ophold i Orknøerne lige efter sin fordrivelse fra Norge, medens det i følge Hkr. er hendes moder og brødre, som bortgifter hende på et langt senere tidspunkt, nemlig under deres ophold i Orknøerne efter kong Eriks død; c) angående Erikssönnernes ankomst til Danmark, som i følge Egils s. falder för, i følge Hkr. derimod efter Håkon den godes tog mod Gautland og Danmark.

Med hensyn til det første punkt skal jeg tillade mig at fremhæve, at Egils s. kun i forbigående omtaler kong Haralds Vermlandstog[3] og ikke henfører det til nogen bestemt tid. Den modsigelse, Gjessing her mener at finde mellem Hkr. og Egils s., beror på to af ham dragne slutninger, den første, at der ikke i Egils sagas kronologiske system er plads for

[1] Egils s. FJ. k. 51 s. 157[8]. Hkr. FJ. Hák. góð. k. 3 s. 170[4].
[2] Arkiv II s. 316. [3] Egils s. FJ. k. 70 s. 256.

Vermlandstoget för Hafrsfjordslaget, den anden, at Vermlandstoget står i forbindelse med »hertug« Guttorms forlening med Viken, idet Hkr. — efter Gjessings opfattelse — lader forleningen følge umiddelbart efter Vermlandstoget, samt at Egils s. — der udtrykkelig bemærker, at Guttorm deltog i alle kong Haralds slag under rigserobringen og først efter dennes fuldendelse blev forlenet med Viken —, som en følge heraf også må have henført Haralds Vermlandstog til tiden efter rigserobringen, d. v. s. efter Hafrsfjordslaget. Hertil skal jeg tillade mig at bemærke, at Gjessings påstand, at Egils s. ikke har plads for Vermlandstoget för Hafrsfjordslaget, forekommer mig noget tvivlsom. Ganske vist lader Egils s. kongen straks efter erobringen af Firðafylki drage først ind i Sogn og derfra samme efterår til Trondhjem, hvor han tilbringer vinteren, medens Hkr. lader ham drage umiddelbart fra Firðafylki til Viken, hvor han opholder sig om sommeren og den følgende vinter, idet han dog i vinterens begyndelse gör sit første tog til Vermland. Her har vi i Hkr. en virkelig afvigelse fra Egils s. I den følgende sommer lader Hkr. Harald fuldende den om vinteren påbegyndte erobring af Vermland og om efteråret vende tilbage til Trondhjem. Derimod melder Egils s. ikke noget om, hvor kongen tilbragte denne sommer; kun lader den ham om efteråret træffe sammen med Þórólfr Kveldúlfsson og Bárðr Brynjólfsson i Trondhjem, hvilket stemmer med Hkr.'s tidsregning. Der bliver altså i denne sommer i følge sagaens tidsregning ret vel plads til et Vermlandstog inden Hafrsfjordslaget[1]. Med hensyn til Guttorms forlening med Viken bör det fremhæves, at denne ikke i Hkr. sættes i nogen forbindelse med Vermlandstoget; Hkr. bemærker kun, at Harald efter at have erobret Vermland, »da han drog bort derfra (»*þaðan*«, ɔ: fra Vermland), efterlod hertug Guttorm der (»*þar*«, ɔ: i Vermland) til bevogtning af landet (»*til land-*

[1] Egils s. FJ. k. 5 s. 15; k. 6 s. 17; k. 8 s. 21—24. Hkr. FJ. Har. hárf. k. 12 s. 114— k. 17 s. 122.

gœzlu«)[1]. Her er der altså slet ikke tale om, at Guttorm blev forlenet med Viken ved denne lejlighed. Derimod omtaler Hkr. denne forlening noget senere, efter slaget i Hafrsfjord[2], og stemmer for så vidt med Egils s. Efter Vermlandstoget omtaler Hkr. ikke noget andet slag för rigserobringens fuldendelse end Hafrsfjordslaget. At Guttorm har deltaget i dette slag, kan godt forenes med Hkr.'s beretning om, at han efter Vermlandstoget blev efterladt i Vermland for at bevogte landet. Egils sagas udsagn, at han deltog i alle kongens slag för rigserobringens fuldendelse, strider altså ikke imod Hkr. Jeg kan således ikke i Egils s. finde nogen antydning af, at dens forfatter har henført Vermlandstoget til tiden efter Hafrsfjordslaget. I virkeligheden har sagaen ingen tidsangivelse for dette tog, som kun stod i en fjærn forbindelse med dens æmne.

Derimod er det klart, at sagaerne ikke stemmer med hensyn til Ragnhild Eriksdatters giftermål, som i følge Egils s. falder umiddelbart efter kong Eriks fordrivelse fra Norge (c. 935), i følge Hkr. derimod ikke för end flere år efter kongens død, som Snorri synes at henføre til c. 942 (engelske kilder til c. 950)[3]. Grunden til denne afvigelse er åbenbart den, at Snorri ved nærmere overvejelse har indset, at Ragnhilds tidlige giftermål ved 935 stred mod hendes og Gunnhildssönnernes alder. I slutningen af Harald den hårfagres saga opregner han kong Eriks og Gunnhilds börn, og man kan se, at han har villet ordne dem efter deres alder, idet Gamli, som »var den ældste«, opregnes først, derpå Gutthormr, og så de andre i følgende orden: Harald, Ragnfrød, Ragnhild, Erling, Gudrød, Sigurd slefa[4]. Dette stem-

---

[1] Hkr. FJ. Har. hárf. k. 17 s. 122. [2] Hkr. FJ. Har. hárf. k. 21 s. 127.

[3] Egils s. FJ. k. 59 s. 213. Hkr. FJ. Hák. góð. k. 10 s. 179—180. Jfr. om Eriks død P. A. Munch, Det norske folks hist. I, 1 s. 726—732. Guðbr. Vigfússon i Safn til s. Ísl. I s. 313.

[4] Hkr. FJ. Har. hárf. k. 43 s. 164.

mer også med Snorris bemærkning om Harald gråfeld i begyndelsen af hans saga, at han var den ældste af de brødre, som var i live ved tronbestigelsen efter Håkon den godes død[1]; de to brødre, som opregnes foran ham, var nemlig faldne tidligere[2]. Den plads, hvorpå Ragnhild står i sine søskendes række, viser, at Snorri har betragtet hende som i det mindste to år yngre end Harald gråfeld. Men om Harald beretter Snorri, at han efter sin faders død (sammen med de andre brødre) hærgede på Skotland og Irland, og henviser derom til et vers af Glúmr Geirason, hvor Harald ved denne tid (altså efter Snorris opfattelse c. 943) siges at have været »*barnungr*«[3]. Heraf må Snorri have sluttet, at Harald ikke kunde være født för c. 930[4]. Hans søster Ragn-

---

[1] Hkr. FJ. Har. gráf. k. 1 s. 223. [2] Hkr. FJ. Hák. góð. k. 19 s. 196 og k. 26 s. 206. [3] Hkr. FJ. Hák. góð. k. 5 s. 173—174.

[4] FJ. mener, at Glúms vers af kilderne fejlagtig er henført til hans Gráfeldardrápa i stedet for til hans Eiríksdrápa, og at verset skildrer kong Eriks ungdomsbedrifter. For vor undersøgelse — som kun gælder Snorris opfattelse af tidsregningen — kan dette være ligegyldigt, da det ikke kan være tvivlsomt, at Snorri har opfattet verset som digtet om kong Harald og henført det til det omtalte tidspunkt. Men i øvrigt tillader jeg mig at tvivle om, at FJ. har ret i sin påstand. Hans hovedgrund er, at der i versets første halvdel er tale om en kamp i Skåne, i den sidste derimod om en kamp i Skotland, hvilket unægtelig ikke synes at passe til kildernes skildring af Gunnhildssönnernes hærtog efter deres faders død, men derimod bedre til beretningen om kong Eriks vikingetog i hans ungdom (jfr. Hkr. Har. hárf. k. 32 s. 144 —145). Men hertil bör bemærkes, at det første halvvers — hvor formen *Skáneyjar* er overleveret som det synes i alle håndskrifter — ikke er gennemsigtigt eller hidtil har fået en tilfredsstillende forklaring. FJ. skriver:

Hafði för til ferju
fróðr Skáneyjar góða
blakkríðandi bekkja
barnungr þaðan farna,

og ordner: »*Fróðr bekkja blakkríðandi hafði barnungr farna þaðan góða för til Skáneyjar ferju*«. I denne tekst beror *bekkja* på konjektur for håndskrifternes *bakka* (*blakka* F, *barka* J1). Til forklaringen er at bemærke, at kendingen *bekkja blakkr*, bækkenes hest, vel må kunne be-

hild kunde da ikke være født för 932 og var ikke giftefærdig för end efter 950. Snorri måtte altså efter nærmere

---

nyttes om et skib, som drenge leger med, men som betegnelse for et större skib (krigsskib) er upassende og enestående (jfr. Konr. Gíslason, Oldn. skjaldekvad, s. 127); *ferju* opfatter FJ. som dativ, »på skibet«, men han indrömmer selv, at denne tolkning ikke er tiltalende. Ordet *ferja* benyttes ellers kun om færgebåde eller mindre lastskibe, og kan slet ikke bruges om et krigsskib. Som alternativ foreslår FJ. (efter Svb. Egilsson Lex. poët.) at forbinde *ferju* med *fróðr*, altså *ferju fróðr* »kyndig med hensyn til færger«, et epitet, der vilde være passende for en færgemand eller lastskipper, men ikke for en konge(sön). Det forekommer mig, at *ferju* i følge ordstillingen, umiddelbart efter præp. *til*, ikke kan adskilles fra denne præposition, men må høre til det ordkompleks, som styres af denne, og som betegner navnet på det sted, hvor den besungne helt hærgede. Således som verset er overleveret, falder det naturligst at forbinde *til* »*Skáneyjarferju*«. Men et stedsnavn »Skáneyjarferja« er ukendt i Skåne. Af teksten, som indleder verset i Hkr., ser man også, at Snorri har ment, at der i verset var tale om et sted i Skotland, som udtrykkelig nævnes i det sidste halvvers. Et spring fra Skåne til Skotland i det samme vers synes at være unaturligt, tilmed da hele det følgende vers synes at omhandle tog mod Irland. Jeg er overbevist om, at stedsnavnet, som styres af *til*, bör søges i Skotland. Men rimeligvis er håndskrifternes »*Skáneyjar*« forvansket. Denne læsemåde minder uvilkårlig om navnet på det gamle skotske kongesæde *Scone* ved elven Tay ikke langt fra dens udløb i Firth of Tay. Scone omtales ellers ikke, så vidt jeg ved, i gamle nordiske kilder, men rimeligvis har navnet på norsk lydt *Skón*, gen. *Skónar*, eller måske *Skǫn*, gen. *Skánar*. Genitivformen *Skónar* eller *Skánar* i et gammelt vers var naturligvis let udsat for at forvanskes til det bekendte *Skáneyjar*. Men indsætter vi *Skónar* eller *Skánar* i Glums vers, bliver verslinjen *fróðr Skónar* (*Skánar?*) *góða* for kort. Her bör det fremhæves, at netop epitetet *fróðr*, brugt om den unge konge(sön), er i höjeste grad stødende. Hvis »*Skáneyjar*« står for *Skónar* eller *Skánar*, må der også have stået et tostavelsesord, som selvfølgelig, efter forvanskningen af *Skónar* (*Skánar*) til *Skáneyjar*, måtte vige for et enstavelsesord. Jeg vover, selv tvivlende, at foreslå følgende tekst:

Hafði fór til ferju
Fróða Skánar góða
blakkríðandi bakka
barnungr þaðan farna,

og ordner: »*Fróða blakk-ríðandi hafði barnungr farna þaðan góða fór til Skánarferju bakka*«. Ved at skrive *Fróða* slipper man for et i denne

eftertanke forkaste den ældre tradition, at kong Erik havde selv bortgiftet sin datter c. 935, og henføre giftermålet til et langt senere tidspunkt, flere år efter kong Eriks død[1].

I følge Hkr. bortgifter Gunnhild og hendes sönner Ragnhild umiddelbart för deres afrejse fra Orknøerne til Danmark. Denne kronologiske uoverensstemmelse mellem Hkr. og Egils s. står altså på en måde i forbindelse med den tredje og sidste uoverensstemmelse, den om Gunnhildssönnernes ankomst til Danmark. Egils s. lader Gunnhildssönnerne søge tilflugt i Danmark umiddelbart efter deres faders død, noget för Håkon den godes tog mod Gautland og Danmark[2]. Hkr. lader dem derimod efter faderens død først drage til Orknøerne, hvor de opholder sig en ubestemt tid (»*um hríð*«), idet de, efter at have underkastet sig øerne, har fast ophold der om vinteren, men går på vikingetog mod Skotland og Irland

---

sammenhæng upassende ord og får samtidig en uangribelig skibskending i *Fróða blakkr*, ‚søkongens hest' (*Fróða blakkríðandi*, en normal mandkending). Det kan næppe være tvivlsomt, at der i nærheden af det gamle Scone har været et færgested over Tay, måske netop på det sted, hvor den gamle by Perth (ældre Bertha) nu ligger lidt nedenfor Scone. Navnet Bertha ligger i ordlyd ikke fjærnt fra det norske *ferja*, og det lå derfor nær for vikingerne at kalde færgestedet med omliggende by for *Skánarferja*. Op til Perth er elven sejlbar for större skibe. Jeg tror derfor, at det gamle stedsnavn i Glúms vers med nogen sandsynlighed kan identificeres med Perth. Men i hvert fald peger ordet *ferja* som bestanddel af stedets navn snarere til Skotland eller England, hvor ordet *ferry* er ret hyppigt i stedsnavne, end til de nordiske lande, hvor det — i alt fald i Norge — forholdsvis sjælden indgår i stedsnavne. Ved mundingen af Firth of Tay ligger to byer ligeoverfor hinanden, hvoraf den ene hedder Ferry Port on Craig, og den anden Broughty Ferry. I nærheden af Edinburgh har vi Queens Ferry.

[1] Hermed stemmer, hvad Hkr. siger om Gamli Eiríkssons alder ved den tid, da Gunnhildssönnerne drog fra Orknøerne til Danmark: »*Gamli Eiríksson var þá nökkuru elztr ok var hann þó eigi roskinn maðr*«. Jfr. i øvrigt om Ragnhilds og hendes brødres alder Guðbr. Vigfússon i Safn til s. Ísl. I s. 313 og FJ. i fortalen til hans udg. af Egils s. s. XLIII.

[2] Egils s. FJ. k. 67 s. 246, jfr. k. 76 s. 279.

om sommeren[1]. Angående disse vikingetog henviser forfatteren til de to omtalte vers af Glúmr. Han må altså have opfattet »*þaðan*« i det ovenfor behandlede vers som ensbetydende med ‚fra Orknøerne', vikingetogenes udgangspunkt. Først efter at Gunnhildssönnerne har hørt om kong Håkons tog mod Danmark (og Gautland) og det derved foranledigede spændte forhold mellem ham og den danske konge, forlader de Orknøerne, efter forinden at have bortgiftet deres søster, og drager til Danmark[2]. Hovedgrunden til denne afvigelse fra Egils s. hos Snorri er åbenbart, således som G. Storm har set[3], Glums vers om Harald gråfelds (og hans brødres) vikingetog i de vestlige lande, som Snorri måtte henføre til tiden efter Erik blodøkses død. Heraf — og måske af et nu tabt, men af Snorri kendt vers om Harald gråfelds ophold på Orknøerne (jfr. »*þaðan*« i Glums vers) — måtte han slutte, at Gunnhildssönnerne ikke kunde være draget til Danmark straks efter deres faders død, men måtte have opholdt sig en tid lang på Orknøerne[4]. En anden grund antyder Snorri selv, nemlig sandsynligheden af, at det var Håkon den godes tog mod Danmark og det derved foranledigede spændte forhold til Harald Gormsson, som trak Gunnhildssönnerne til Danmark.

Hkr.'s kronologiske afvigelser fra Egils s. taler altså slet ikke imod, at Snorri er forfatter til bægge værker. Tværtimod lader de sig under denne forudsætning let forklare som frugt af en mere indgående beskæftigelse med kongesagaen og navnlig af et dybere studium af de med begivenhederne samtidige skjaldes vers, som Snorri lægger så stor vægt på

[1] Af udtrykkene: »*um vetrum*«, »*um sumrum*« kan man slutte, at denne tilstand tænkes at vare flere år.

[2] Hkr. FJ. Hák. góð. k. 5 s. 173—174 og k. 10 s. 179—180.

[3] G. Storm, Snorres historieskrivning s. 123.

[4] I øvrigt bör det fremhæves, at Haralds brødre slet ikke omtales i Glums vers som deltagere i hans vikingetog, samt at disse efter al sandsynlighed må antages at have fundet sted för hans faders død, som Snorri sætter for tidlig.

i prologen til Hkr. Det samme gælder også om de andre afvigelser, hvilket jeg skal tillade mig at oplyse ved et par eksempler.

Egils s. omtaler en konge på Nordmøre ved navn Húnþjófr som falden i den kamp, hvorved kong Harald den hårfagre erobrede Nordmøre og Romsdalen[1]. At dette er den ældre tradition bekræftes ved Upphaf ríkis Haralds hárf. i Flatøbogen, som omtaler den samme kamp, dog uden at nævne Húnþjófr ved navn, og tilföjer: »*Mærakonungr fell*«. Til bekræftelse henviser Upphaf til et vers af Hornklofi, hvor »to konger« (*döglingar*) omtales som Haralds modstandere[2]. Snorri har også en beretning om denne kamp og stemmer for så vidt med Egils s., som det også her er Mørekongen Húnþjófr, som kæmper mod kong Harald. Men foruden ham nævner Snorri en konge over Romsdalen, Nökkvi, som deltager i kampen og tilföjer, at »bægge konger« faldt, idet han henviser til det samme halvvers som Upphaf, hvor »de to konger« omtales. Tillige ved Snorri at berette, at slaget stod ved *Sólskel*[3]. Afvigelsen med hensyn til de to konger er sikkert foranlediget ved det af Snorri anførte halvvers[4]. Navnene ‚Nökkvi' og »Sólskel« kan antages at være tilföjede af Snorri i henhold til mundtlige sagn, som han fik kundskab om, efter at han skrev Egils saga[5].

Både i Egils s. og Hkr. omtales Sölvi klofi som kong Húnþjófs sön og bægge sagaer beretter om hans forsøg på at få hjælp mod kong Harald hos kong Arnviðr (Søndmøre) og kong Auðbjörn (Firðir), dog med den forskel, at den tale, som han i følge Egils s. holder til Arnviðr for at få ham overtalt til at rejse sig mod Harald, henvender han i følge

---

[1] Egils s. FJ. k. 3 s. 7[13]. [2] Flat. I s. 572.

[3] Hkr. FJ. Har. hárf. k. 10 s. 109.

[4] Også Fagrsk. anfører dette vers, men i forbindelse med beretningen om Hafrsfjordslaget. »De to konger« betragtes der rimeligvis som identiske med Kjötvi inn auðgi og Haklangr. Fagrsk. s. 9[14], jfr. s. 8[5].

[5] Jfr. G. Storm, Snorres historieskrivning s. 113.

Hkr. til Audbjörn. Vi har her åbenbart at göre med en bevidst rettelse i Hkr. af fremstillingen i Egils s. I Hkr. kaldes nemlig Arnviðr udtrykkelig for Sölvis »frænde«, hvilket Egils s. ikke ved noget om. Når vi nu antager, at Snorri er bægge sagaers forfatter, forklares uoverensstemmelsen let ved at antage, at han, da han skrev det sidste værk (Hkr.) har fået kundskab om et slægtskabsforhold mellem Sölvi og Arnviðr. Han har da ment, at overtalelse for frændens vedkommende var overflødig, tilmed da Arnvids rige lå så nær ved den nord fra truende fare, og har derfor overført talen til Sölvis forhandling med Auðbjörn, som ikke var beslægtet med Sölvi og hvis rige lå fjærnere fra faren[1].

Egils s. omtaler ligesom Hkr. Erik blodøkses Bjarmelandstog og den sejr han vandt over Bjarmerne. Om denne sidste hedder det i Egils s.: »*Eiríkr átti orrustu mikla á Bjarmalandi við Vínu. Fekk Eiríkr þar sigr, svá sem segir í kvæðum hans*«[2]. Hkr. omtaler ikke, at kampen stod ved Vína (Dwina) og har ikke nogen henvisning til de om Erik digtede kvad[3]. Mærkelig nok er vi i stand til at påvise den sandsynlige grund til disse to afvigelser. I Harald gråfelds saga omtaler Hkr. denne konges tog til Bjarmeland og hans sejr over Bjarmerne »på Dwinas bred« (*á Vínu bakka*), og her henviser sagaen til et vers af Glúmr Geirason's Gráfeldardrápa, hvis sidste halvdel lyder således:

»*gott hlaut gumna sættir,*
geirveðr, í för þeiri,
öðlingi fekksk ungum,
orð, á Vínu borði«[4].

Kongen nævnes ikke i verset. Nu ved vi, at Glúmr ikke blot digtede Gráfeldardrápa om Harald, men også et

---

[1] Egils s. FJ. k. 3 s. 7—9. Hkr. FJ. Har. hárf. k. 11 s. 110—112. Jfr. G. Storm, Snorres historieskrivning s. 117.

[2] Egils s. FJ. k. 37 s. 117. [3] Hkr. FJ. Har. hárf. k. 32 s. 145.

[4] Hkr. FJ. Har. gráf. k. 14 s. 248.

kvad — Eiríksdrápa — om Erik blodøkse, bægge i dróttkvætt. Hvis Snorri er forfatter til Egils s., synes han altså da han skrev denne saga, at have henført Glúms vers til kvadet om kong Erik, men senere, da han skrev Hkr., ved nærmere eftertanke at være kommen til det resultat, at det hørte til Gráfeldardrápa. Derfor udelader han i Hkr. både ordene »*við Vinu*« og henvisningen til kvadet om Erik[1].

De anførte og behandlede eksempler turde være tilstrækkelige til at vise, at de uoverensstemmelser, som findes mellem Egils s. og Hkr., ikke kan være til hinder for at antage, at bægge værker er skrevne af den samme forfatter, Hkr. dog på et betydelig senere tidspunkt. Det har tillige vist sig, at afvigelserne som oftest har deres grund i et fortsat og dybere studium af de gamle med begivenhederne samtidige skjaldekvad.

Dette fører os til at tale om Snorris historiske metode. Noget af det ejendommeligste for ham er netop hans studium af de gamle skjaldekvad og den vægt, han tillægger dem som samtidige historiske vidnesbyrd. Dette kritiske princip er skarpt fremhævet af ham i prologen til Hkr. Denne ejendommelighed er ikke nær så fremtrædende hos den gamle Ari som hos Snorri, hvilket også var ganske naturligt. Ari, som stod de skildrede begivenheder nærmere, søgte fremfor alt at løfte fortidens slør ved at indhente oplysninger om den hos sine ældre samtidige, hvis erindring gik langt tilbage i tiden[2]; hos ham falder hovedvægten på de endnu levende hjemmelsmænds vidnesbyrd, hvorimod kvadene for hans forskning synes at have spillet en underordnet rolle. Snorri derimod, som stod begivenhederne fjærnere, var udelukket fra at benytte de ældres hukommelse i historiens tjæneste. Hans »kritiske ævne hviler«, som G.

[1] Jfr. Gjessing i Arkiv II s. 300.

[2] Jfr. Íslbk. k. 1: *þórkels, es langt mundi fram* o. fl. st.

Storm træffende bemærker, »på hans kendskab til og forståelse af skjaldskab«[1].

Det er nu ikke uden betydning, at vi i Egils s. finder en aldeles lignende interesse for de gamle skjaldekvad. Ikke blot er der i sagaen eller i forbindelse med den opbevaret skjaldekvad, hvortil ingen anden islandsk slægtsaga kan opvise magen, jeg mener Höfuðlausn, Arinbjarnarkviða og Sonatorrek. Men sagaforfatteren synes også at have haft en lignende opfattelse som Snorri af de gamle skjaldekvads betydning som historisk kilde, idet han ikke alene anfører flere skjaldevers til bekræftelse af de i sagaen fortalte begivenheder[2], men også i de kongesagaen vedrørende stykker et par gange henviser til skjaldekvad, som han har kendt, men ikke anfører. Den ene af disse henvisninger, til Glúms vers om kampen ved Dwina, har vi allerede omtalt. Den anden findes i Egils s. FJ. k. 76 s. 279, hvor det hedder om Håkon den godes Gautlandstog: »*Hákon konungr fór i þeiri ferð víða um Gautland it vestra ok lagði þat undir sik, svá sem sagt er i sögu hans ok finsk i kvæðum þeim, er um hann hafa ort verit*«. Hkr. omtaler også Gautlandstoget og anfører det vers, hvortil Egils s. åbenbart sigter (af Gutthormr sindri: *Skattgilda vann skyldir skautjalfaðar Gauta* etc.)[3].

FJ. har med rette fremhævet »den kunst, hvormed i

---

[1] G. Storm, Snorres historieskrivning s. 89. Jfr. FJ., Lit. hist. II s. 698, 701 og 706—707.

[2] Jeg skal ikke i denne forbindelse gå ind på det vanskelige spörsmål om ægtheden af de i Egils s. forekommende lausavísur, som er behandlet af FJ. i Kritiske studier s. 173 fgg. og i fortalen til hans udg. af Egils s. XXIX. Kun skal jeg tillade mig at göre opmærksom på det mistænkelige i, at sagaen på et par steder anmelder et vers med den sædvanlige formel (»*þá kvað Egill*«), og så følger der ikke noget vers (Egils s. FJ. k. 61 s. 218 og k. 75 s. 273)! Det ser næsten ud, som om sagaforfatteren på disse steder har agtet senere at tilföje et af ham selv lavet vers, som han ikke i öjeblikket havde færdigt. Dette turde tyde på, at flere af de utvivlsomt uægte vers skyldes sagaens forfatter.

[3] Hkr. Hák. góð. k. 8 s. 178.

Egils s. de enkelte fra kongesagaen optagne stykker er indarbejdede i teksten, samt det skarpe blik for historisk sammenhæng, forfatteren viser i således at sammenvæve Egils og hans forfædres historie med de norske kongers saga«[1]. Hermed kan sammenlignes, hvad samme forfatter også med rette bemærker om den kunst, hvormed Snorri i sin Hkr. sammenknytter de enkelte kongesagaer til et hele: »Her er de enkelte sagaer således knyttede til, vævede ind i hinanden, at de ikke hver for sig danner et helt og fuldt ud forståeligt hele«, idet den foregående saga stadig »forbereder og indleder« den følgende[2]. »Allerede dette viser forfatterens kunstneränd, tilmed da det er klart, at dette ikke blot beror på en ydre anordning, men at det som oftest beror på en dybere forståelse af den indre sammenhæng i den historiske udvikling«[3]. Vi ser altså, at Egils sagas forfatter og Snorri har i det mindste én karakteristisk egenskab til fælles, en egenskab, som kun de få udvalgte er i besiddelse af.

En grundig kender af den islandske sagaliteratur bemærker om stilen i Egils s.: »The style is bold and vigorous, well suiting the subject and resembling in a marked degree that of Snorri«[4]. Hermed kan sammenlignes, hvad FJ. udtaler om stilen i Hkr.: »Gennemgående genfinder vi i Hkr. det bedste i slægtsagaernes, f. eks. Egils sagas, stil«[5]. Jeg kan nu rigtignok ikke lægge nogen afgörende vægt på denne, som det synes umiskendelige lighed i stil, når den tages ganske i almindelighed, da den islandske saga på Snorris tid allerede synes at have udviklet sig til en ejendommelig kunstform med en stil, som i det væsentlige er sig selv lig næsten overalt. Större betydning vilde det have,

[1] FJ., Lit. hist. II s. 420—421.

[2] Det samme er allerede udtalt og påvist i det enkelte af G. Storm, Snorres historieskrivning s. 93 fgg.

[3] FJ. Lit. hist. II s. 699—700.

[4] Guðbr. Vigfússon i Prolegg. til Sturl. Oxf. s. XLVIII.

[5] FJ. Lit. hist. II s. 715.

hvis man i de to værker kunde påvise specielle ligheder eller uligheder i stil og fremstillingsform, som kunde tale enten for eller imod forfatterskabets identitet. Men dertil udfordres en nöjagtig sammenligning i det enkelte af de to sagaer, som jeg endnu ikke har haft tid til at gennemføre. Jeg må derfor denne gang indskrænke mig til at påpege nogle slående paralleler, som jeg ved en flygtig gennemlæsning er bleven opmærksom på.

Det ovenfor påpegede tilfælde, hvor bægge sagaer, omtrent i de samme ord beskriver skikken at drikke »tvemænding«, viser ved siden af lighed i indhold også lighed i stil.

På samme måde minder skildringen af kong Sigurd syrs interesse for landhusholdning i Hkr. i höj grad om Egils sagas skildring af den samme egenskab hos Kveldúlfr. Om den sidstnævnte hedder det i Egils s.: »*Svá er sagt, at Úlfr var búsýslumaðr mikill. Var þat siðr hans at risa upp árdegis ok ganga þá um sýslur manna, eða þar er smiðir váru, ok sjá yfir fénað sinn ok akra*«[1]. Om kong Sigurd læser vi i Hkr.: »*Sigurðr sýr var búsýslumaðr mikill ok hafði menn sína mjök í starfi, ok hann sjálfr fór optliga at sjá um akra ok eng eða fénað ok enn til smiða*[2] *eða þar er menn störfuðu eitthvat* (jfr. Egils s.: *ganga um sýslur manna*)[3]. Hvad enten man ser på indholdet i dets helhed og den måde, hvorpå det udmales i det enkelte, eller på fremstillingsformen, er ligheden så slående, at den næppe lader sig forklare anderledes end ved at antage, at det her er den samme forfatter, som gentager sig selv.

Også i beskrivelsen af Finnmarken minder Egils sagas fremstillingsform i höj grad om tilsvarende geografiske be-

---

[1] Egils s. FJ. k. 1 s. 4^{8}—^{11}.

[2] Således (»*smida*«) i Schönings udg. De senere udgaver har mindre rigtig »*smíða*«. »*Fara til smíða*« kan ikke betyde andet end ‚at gå hen for selv at beskæftige sig med håndværksarbejde‘, hvad dog ikke kan være meningen på dette sted. Vi kan her mærkelig nok rette Hkr. ved hjælp af Egils s.

[3] Hkr. FJ. Óh. k. 1 s. 3^{7}—^{10}.

skrivelser hos Snorri: »*Finnmörk er stórliga víð. Gengr haf fyrir vestan ok þar af firðir stórir, svá ok fyrir norðan ok alt austr um*«[1]. Hermed kan jævnføres begyndelsen af Hkr.: *Kringla heimsins ... er mjök vágskorin; ganga höf stór ór útsjánum inn í jörðina; ... af hafinu gengr langr hafsbotn til landnorðrs*«[2].

Fremstillingen af Egils overfald på Bergönundr i Egils s. og af Ásbjörn selsbanes overfald på Sel-Þórir i Hkr. indledes i bægge sagaer omtrent med de samme ord. Egil lander i en båd ved øen Fenring. Derpå hedder det: »*þá mælti Egill: Nú vil ek ganga einn upp í eyna ok njósna, hvers ek verða víss, en þér skulut bíða mín hér.*« Dernæst skildres Egils udrustning: »*Egill hafði vápn sín, þau er hann var vanr at hafa, hjálm ok skjöld, gyrðr sverði, höggspjót í hendi*«. Endelig hedder det: »*Síðan gekk hann upp í eyna*«[3]. Asbjörn lander i en båd ved øen Körmt. Derpå hedder det: »*þá mælti Ásbjörn: Nú skulut þér vera eptir hér ok bíða mín, en ek mun ganga upp á eyna á njósn, hvat titt er í eyjunni.*« Ásbjörns klædedragt skildres: »*Ásbjörn hafði vándan búnað, hött síðan*[4], *fork í hendi, gyrðr sverði undir klæðum.*« Endelig hedder det: »*Hann gekk á land upp ok yfir á eyna*«[5]. En lignende situation skaber også her en lignende fremstillingsform med lignende udmaling af enkeltheder.

Mindre vægt lægger jeg på følgende ligheder, som i og for sig — hvis de ikke støttedes ved de ovenfor påpegede paralleler — godt kunde være tilfældige. Der hvor Þórólfr Kveldúlfsson drager bort fra fædrenehjemmet for at slutte sig til kong Harald, skildres afskeden mellem fader og sön i følgende ord: »*Kveldúlfr ... hvarf til hans ok bað hann vel*

---

[1] Egils s. FJ. k. 14 s. 41. [2] Hkr. FJ. Yngl. k. 1 s. 9. [3] Egils s. FJ. k. 57 s. 202[12]—[17].

[4] Jfr. Egils s. anf. st. lidt senere: »*Hann* (ɔ: Egill) hafði dregit *hött síðan yfir hjálm*«.

[5] Hkr. FJ. Óh. k. 118 s. 250—251.

fara ok bað þá heila hittask« [1]. Hermed kan sammenlignes Hkr. FJ. Óh. k. 83 s. 153[19]: (*Hrærekr*) *»bað þá vel fara ok heila hittask«* og Ing. Sig. k. 10 s. 364[8]: *Ívarr ... hvarf áðr til þeira ok bað þá heila hittask«*. Med Egils s. k. 7 s. 18[19]: *»Björgólfr hafði skútu, er hann átti, ok á nær. xxx. menn«*, kan man sammenligne Hkr. FJ. Óh. k. 123 s. 268[5]: *»Ásmundr hafði skútu ok á nær. xxx. manna«*. Jfr. endvidere Egils s. FJ. k. 43 s. 131[9]: *»En Ölvi þótti eigi góðum liðsmanni of aukit«* med Hkr. FJ. Óh. k. 132 s. 291[22]: *»þykhi mér ... eigi góðum dreng of aukit«*; og Egils s. FJ. k. 67 s. 247[17]: *»Hann gaf Agli slæður gervar af silki ok gullsaumaðar mjök«* med Hkr. FJ. Óh. k. 80 s. 145[5]: *»Hon sendi Óláfi konungi slæður af pelli ok gullsaumaðar mjök«*.

Som specielle ejendommeligheder for Egils sagas forfatter fremhæver FJ. med rette hans »interesse for oldtidens skikke, gamle genstande, forhold og tilstande«, hans kendskab til norske forhold i det 9. [og 10.] århundrede, hans omfattende geografiske kundskaber, særlig hans nöjagtige kendskab til Myre- og Borgarfjordegnen og de der levende bygde- og slægtstraditioner om Egill og hans forfædre [2]. Alt dette passer fuldstændig på Snorri.

FJ. har i fortalen til sin udg. af Egils s. behandlet sagaens topografi. Han kommer til det resultat, at forfatteren har kendt Myre- og Borgarfjordsegnen ud og ind, været godt kendt omkring Mosfell og i nærheden af Reykjavik og i det nuværende Rangárvallasísla, samt at han også med hensyn til Norge har været i besiddelse af aldeles nöjagtige geografiske kundskaber. Jeg er i det hele enig med FJ. Dog skal jeg med hensyn til enkeltheder, som her kommer i betragtning, tillade mig at bemærke følgende.

I sagaens k. 58 (FJ. s. 209—210) hedder det: *»þorgeirr bjó á Alftanesi á Lambastöðum«*. Hertil bemærker Kr. Kålund med rette, at Lambastaðir ikke ligger på Álftanes, og gör

---

[1] Egils s. k. 6 s. 17[13]. [2] FJ. Lit. hist. II s. 419—420.

opmærksom på, at dette ikke vel kan forliges med andre angivelser i sagaen om Álftanes' og Lambastads gensidige beliggenhed, navnlig ikke med k. 77 (FJ. s. 281^{8-9}), hvor det hedder om Ketill gufas trælle, at de fra Lambastadir gik *út til Álftaness*«, hvilket er fuldstændig korrekt. FJ. mener, at ordene *á Álftanesi* her er et senere indskud, da de mangler i et af håndskrifterne (K). Efter min mening har W her bevaret den oprindelige læsemåde: »*inn frá Álftanesi*«, som er topografisk rigtigt og stemmer med k. 77, hvor den modsatte retning betegnes ved »*út*«.

Når Egils s. lader Ketill hængr lande i Þjórsá og ikke som Landn. i Rangá, så beror dette, som jeg ovenfor har vist, på en bevidst rettelse af den sagaen foreliggende Landn.-tekst, foranlediget ved udvidelsen af Ketils landnam i Egils s., og kan ikke betragtes som vidnesbyrd om manglende lokalkundskab. Tværtimod viser forfatteren sig at have været særdeles godt inde i Rangåvoldeegnens topografi. At han henregner gården Brekkur til Fljótshlíð, kan næppe anses for urigtigt, da bygdegrænserne her i den almindelige bevidsthed vistnok var noget svævende. Også Kristni s. synes at regne Brekkur til Fljótshlíð[1].

At forfatteren til Egils s. på et par steder har begået fejl med hensyn til norske lokaliteter[2], må indrömmes. Men disse fejl er så ubetydelige, at de ikke kan forundre os hos en islandsk forfatter. Tværtimod må vi undre os over den fylde af geografiske kundskaber om Norge, som overalt viser sig i sagaen.

Vi finder altså hos Egils sagas forfatter fremragende kundskaber i Norges geografi forenede med detailleret og indgående kendskab til følgende egne på Island: Borgarfjords- og Myreegnen, Mosfells omegn i det nuværende Kjosar-syssel

---

[1] Bisk. I s. 14. Kålund, Island I s. 231.

[2] *Eiðsjór* f. *Eið* k. 4 s. 11^{10} — fejlen er rettet på det tilsvarende parallelsted i Hkr. — og *Höð* for *Vigr* k. 64 s. 232^{14}. De andre af FJ. påpegede »unöjagtigheder« kan næppe betegnes som sådanne.

og Rangåvoldeegnen. Kan det være tilfældigt, at alt dette passer fuldstændig på Snorri? Om hans kundskaber i Norges geografi bærer Hkr. vidnesbyrd[1]. I Borgarfjords- og Myre-egnen tilbragte han största delen af sit liv. I nærheden af Mosfell ejede han den store gård Bersastaðir på Alftanæs, hvor han af og til opholdt sig[2]. På Rangåvoldene henlevede han sin barndom fra tre års alderen og sin første ungdom til det 20. år.

Som en ejendommelighed for Myreslægten fremhæver Egils s. stærkt dens praktiske dygtighed og dens interesse for landhusholdning. Denne egenskab er fremtrædende hos den gamle Kveldulf og hans sön Skalla-Grim. Når vi læser k. 29 i Egils s., som handler om Skalla-Grims store foretagsomhed som landmand og om de mange gårde, han lod drive for sin egen regning, samt slutningen af k. 30, hvor hans kunstfærdighed som smed fremhæves, mindes vi uvilkårlig om Sturla Þórðarson's skildring af Snorri i hans Islendingasaga, hvor det hedder: »*Gerðisk hann þá höfðingi mikill, þvi at eigi skorti fé. Var hann hinn mesti fjárgæzlumaðr*«. Og lidt senere: »*Var hann ok hagr á alt þat, er hann tók höndum til, ok hafði hinar beztu forsagnir á öllu þvi er gera skyldi*«[3]. Tillige ved vi, at Snorri drev flere gårde på en gang, f. eks. foruden Reykjaholt den store gård Stafholt, Svignaskarð (hvor han i en hård vinter mistede 120 stykker hornkvæg), Bersastaðir og desuden flere gårde i det fjærne Rangárþing[4]. Det ser næsten ud, som om Egils sagas forfatter ved skildringen af Skalla-Grim har haft Snorri for öje.

Af Egils börn spiller Þorsteinn, arvingen til slægtens

[1] Jfr. G. Storm, Snorres historieskrivning s. 83 fgg. FJ., Lit. hist. II s. 713—714.

[2] Jfr. Sturl. Oxf. I s. 341, 347, 353 og 391.

[3] Sturl. Oxf. I s. 212 og 235.

[4] Sturl. Oxf. I s. 248, 263, 265, 315; 275; 341, 347, 353; 328, 343, 347.

godord (Egils s. k. 80 og 81 s. 298[1] og 302[20—21]) den störste rolle i sagaen og skildres med stor sympati. Det kan måske være et tilfælde, men ser dog ud som en tanke, at af Þorsteins mange börn opregnes den uægte sön Hrifla først i sagaen. Gennem denne Hrifla nedstammede Snorris moder Guðný i lige mandlig linje fra Skalla-Grim[1]. Det vilde i sig selv have været naturligere først at opregne de ægte börn, selv om måske de uægte var ældre, hvad vi nu ikke bestemt kan afgöre. Af Þorsteins ægte börn får særlig Skúli hæderlig omtale i sagaen. Det er nu måske ikke uden betydning for vort spörsmål, at vi er i stand til at påvise, at Sturlungerne også kunde føre deres slægt tilbage til Skalla-Grim gennem denne Skúli. I de slægtrækker, som findes opbevarede i Mb.'s membranfragment, aftrykte i Ísl. s. 1843, finder vi følgende slægtrække: Skalla-Grímr—Egill—Þorsteinn —Skúli—Geirlaug—Helga—Þrándr—Þorbjörn, »*er Sturlungar eru frá komnir*«[2].

I Egils s. omtales den bekendte hövding Tungu-Oddr i følgende ord: »*Oddr var þá höfðingi i Borgarfirði fyrir sunnan Hvitá. Hann var hofsgoði ok réð fyrir hofi því, er allir menn guldu hoftoll til fyrir innan Skarðsheiði*«[3]. Der er ikke megen sandsynlighed for, at de gamle tempelsogne har haft en så stor udstrækning. At sagaen her gör sig skyldig i en overdrivelse af Tungu-Odds politiske magtstilling, fremgår af Landn., som sagaens forfatter har kendt og benyttet. Denne kilde beretter nemlig, således som vi ovenfor har fremhævet, at Tungu-Oddr i fællesskab med Geitlandsslægten ejede et tempel, samt at Illugi den røde, en hövding af bemeldte slægt, flyttede fra Hraunsás til Hofsstaðir for at varetage sine eller slægtens interesser overfor medejeren[4]. Templet stod åbenbart på

---

[1] Egils s. FJ. k. 79 s. 294—295. Landn. FJ. s. 22[31] og 246[11].
[2] Ísl. s. 1843, I s. 355. [3] Egils s. FJ. k. 84 s. 316. [4] Landn. FJ. Stb. k. 41. Hb. k. 29.

Hofsstaðir, som gårdens navn viser. Denne gård ligger i Reykjadalr nyrðri (nu Reykholtsdalur), ikke langt fra Odds gård Breiðabólsstaðr i samme dal[1]. Det må være dette tempel, Egils s. mener, når den beretter, at hele den sydlige del af Borgarfjordsherredet betalte told til Tungu-Odds hov. Men sagaen fortier, at han ikke var ene om templet eller godordet. Dertil kommer, som jeg allerede har fremhævet, at vi har sikre efterretninger om et andet godord syd for Hvítá, nemlig Lundarmanna- eller Jöklamannagoðorð, hvis tingmandskreds selvfølgelig har betalt hovtold til Lundr. At sagaen her har tillagt Tungu-Oddr et större magtområde, end han nogensinde herskede over, er altså indlysende. Spörsmålet bliver da, hvem der kunde have interesse af en sådan overdrivelse. Her støder vi igen på — Snorri. Vi har tidligere set, at Snorri var ejer af Reykhyltingagoðorð, det samme godord, som Tungu-Oddr og Geitlandsslægten tidligere havde ejet. Godordets senere ejere, de såkaldte Reykhyltingar, præsten Páll Sölvason og hans sön Magnus, udledede netop sin slægt fra Geitlandsætten[2], som altså i tidens løb er kommen i besiddelse af hele godordet. Der kan ikke være tvivl om, at Snorri har erhvervet dette godord samtidig med gården Reykjaholt, som han overtog c. 1207 mod forpligtelse til at forsørge den tidligere ejer Magnús Pálsson og hans hustru og give deres börn en god opdragelse[3]. Vel bemærkes det ikke udtrykkelig i Íslendinga saga, at godordet fulgte med i købet, men det må betragtes som en selvfølge og antydes desuden på det anførte sted ved ordene: »*Gerðisk hann þá höfðingi mikill*«. Som ejer af Reykhyltingagoðorð var Snorri altså Tungu-Odds arvtager.

---

[1] Kålund, Island, I s. 321.

[2] Jfr. Landn. FJ. Stb. k. 41. Hb. k. 29, hvor der dog findes en fejl (jfr. Ísl. s. I s. 487 og Tab. 1. Eggert Briem i Arkiv VIII [N. F. IV] s. 325), og Sturl. Oxf. I s. 4, 25, 78, 190 og 211, hvor slægten opregnes rigtig.

[3] Sturl. Oxf. I s. 211—212.

Men han var det også som ejer og indehaver af gården Reykjaholt. Denne gård er nemlig i grunden den samme som Breiðabólsstaðr[1], som senere blev flyttet i nærheden af de varme kilder, hvorefter gården har navn. Hvis Snorri er Egils sagas forfatter, bliver den overdrevne udstrækning af Tungu-Odds tingmandskreds let forklarlig. Overdrivelsen er af samme art som udvidelsen af Skalla-Grims landnam. Sagaen giver her alle, som boede »indenfor Skardshede« et vink om at holde sig til goden i Reykjaholt.

Jeg skal da i al korthed rekapitulere de vigtigste grunde, som synes at tale for, at Snorri er forfatter til Egils s.:

1. Sandsynligheden af, at forfatteren har tilhørt Myremændenes slægt.

2. Udvidelsen af Skalla-Grims landnam og Tungu-Odds magtområde, som næppe kunde have interesse for andre end Snorri, samt af Ketill hængs landnam.

3. Forskellige, til dels slående parelleler til Hkr., deriblandt særlig overensstemmelse i tidsregningens hovedtræk.

4. Egils sagas interesse for skjaldevers som historisk kilde.

5. Lighed med Hkr. i kompositionskunst.

6. Lighed med Hkr. i fremstillingsform både i almindelighed og i enkeltheder.

7. Sagaens interesse for oldtidens forhold og skikke.

8. Forfatterens kendskab til norske forhold og norsk historie i det 9. og 10. århundrede.

9. Forfatterens topografiske kundskaber.

10. Den forkærlighed, hvormed forfatteren fremhæver Myreslægtens praktiske dygtighed og dens interesse for landhusholdning.

11. Den særlige interesse, sagaen synes at have for de medlemmer af Myreslægten, som Snorri nedstammede fra.

---

[1] Se herom Kålund, Island I s. 316—317 og 319—320. Árb. fornleifafjel. 1884—1885 s. 113—115.

Men er der da noget, der taler imod, at Snorri er forfatteren. FJ. fremhæver kun sagaens alder som hinder derfor og udtaler sig derom i følgende ord: »Var der ikke gyldige grunde til at antage, at sagaen var ældre end Snorris modne alder, vilde det være fristende i ham at se forfatteren. Den vilde være ham værdig.« Men han antager selv, at sagaen stammer fra »tiden ved og efter år 1200«, og tilföjer: »Efter midten af det 13. årh. vilde en saga som denne umulig kunne været skreven« — antager altså året 1250 som en *terminus ad quem*. Denne hindring synes altså at være uden betydning. Snorri var 24 år gammel, da han i året 1202 efter sin svigerfaders død overtog slægtens stamsæde Borg. Han havde allerede under sit ophold i Oddi erhvervet sig sin historiske fordannelse. Der havde han stiftet bekendtskab med Aris og Sæmunds værker og gennem dem og andre til fosterfaderens rige bogsamling hørende skrifter fået smag for historisk forskning og med særlig interesse kastet sig over studiet af den norske kongesaga. Glimrende udrustet som han var af naturen må han ved denne tid antages at have været tilstrækkelig forberedt til at give sig i kast med en historisk opgave. Jeg kan altså ikke se noget til hinder for, at Snorri allerede ved denne tid (1202 og følgende år) kan have skrevet Egils saga.

Vægtige indre grunde taler altså for og, så vidt jeg kan se, ingenting imod, at Snorri Sturluson virkelig er forfatter til Egils saga. Vi mangler kun et udtrykkeligt vidnesbyrd derom i en gammel kilde. Men de indre grunde opvejer i mine öjne rigelig mangelen af et sådant vidnesbyrd. Måske har vi dog det savnede vidnesbyrd i Gunnlaugs saga ormst. Stokholmsmembranen af denne saga og de øvrige håndskrifter af A-klassen har nemlig følgende åbenbart interpolerede notits: »*Svá segja fróðir menn*, *at margir í ætt Mýramanna . . . hafi verit manna vænstir*, *en þat sé þó mjök sundrgreiniligt*, *því at sumir í þeirri ætt er kallat at ljótastir*

hafi verit« o. s. v.[1]. Det hele er lånt fra Egils s. FJ. k. 87 s. 321, dog med nogle forandringer. Når denne beretning her tillægges »*fróðir menn*«, har altså interpolatoren Egils sagas forfatter *in mente*. Men nu ved vi, at Snorri efter sin død fik tilnavnet »*hinn fróði*«[2]. Et fuldstændig analogt tilfælde finder vi i Landn. Stb. k. 156: »*Svá segja fróðir menn, at þat sumar fóru xxxv. skipa til Grœnlands ór Breiðafirði*«. Med disse »*fróðir menn*« mener Stb. ingen anden end Ari fróði. Hb. k. 78 og Mb. har bevaret en mere oprindelig tekst: »*Svá segir Ari þorgilsson, at*« o. s. v.

Når vi nu ud fra den forudsætning, at Snorri er forfatteren, søger at besvare spörsmålet om sagaens tilblivelsestid, forekommer det mig af forskellige grunde sandsynligst, at den er begyndt, og måske fuldendt, under hans ophold på Borg i årene 1202—c. 1207[3]. Derfor taler den påpegede udvidelse af Skalla-Grims landnam og fremfor alt den minutiøse nöjagtighed, hvormed den første bebyggelse af egnen omkring Borg omtales i sagaen[4]. Efter ankomsten til Borg må Snorri have haft rig lejlighed til at göre sig bekendt med den der og i omegnen levende tradition om slægtens stamfædre, Kveldúlfr, Skalla-Grímr og Egill, samt om egnens ældste bebyggelsesforhold. Dette måtte naturligvis i höjeste grad interessere ham både som medlem af slægten og som arving til dens politiske magt, tilmed da de om Kveldúlfr og hans efterkommere verserende sagn havde mange berøringspunkter med Snorris yndlingsstudium, den norske kongesaga. Det måtte da være en fristende opgave for ham at skrive slægtens ældste saga med benyttelse af

---

[1] Ísl. s. II s. 190—191. [2] Sturl. Oxf. II s. 84.

[3] Senere end 1208 kan Snorri ikke være flyttet fra Borg til Reykjaholt (jfr. Jón Sigurðsson i Dipl. Isl. I s. 349). Når Jón Sigurðsson antager, at flytningen har fundet sted 1206 (anf. st.), er dette bygget på den ubeviste, ja mindre sandsynlige forudsætning, at den Gizurr, som nævnes i 2. stykke af Reykjaholtsmáldagi, er identisk med Gizurr Hallsson († 1206 d. 27. juli). Jfr. Reykjaholtsmáldagi, Kh. 1885, s. 13.

[4] Jfr. navnlig Egils s. kk. 27—29 s. 88—94.

dens og egnens tradition samt af de kilder til de norske kongers historie, som han var i besiddelse af eller havde lært at kende i Oddi. At sagaen er et ungdomsarbejde, fremgår også deraf, at forfatteren åbenbart endnu ikke har opnåt det mesterskab i benyttelse af skjaldevers som historisk kilde, som han viser i Hkr. Nogle af versene indeholder iöjnefaldende modsigelser til den prosaiske fremstilling[1]. Eksempler herpå vil man vel næppe kunne påvise i Hkr. Jeg tror derfor, at sagaen er begyndt og måske fuldendt på Borg under det friske indtryk af egnens tradition.

Herimod synes ved første öjekast at tale overdrivelsen af Tungu-Odds betydning som hövding, da det herhen hørende stykke uden tvivl ikke er skrevet för erhvervelsen af Reykjaholt og Reykhyltingagoðorð. Men ser man nærmere til, indeholder dette stykke netop en bekræftelse af, at sagaen, bortset fra enkelte senere tilföjelser, er skrevet på Borg. Notitsen om Tungu-Odds politiske magtstilling er nemlig åbenbart et senere tillæg i sagaen. Den står på et fuldstændig umotiveret sted, efter at Tungu-Oddr allerede for længe siden er »ude af sagaen«, i slutningen af k. 84 (s. 316), i stedet for, at den burde have stået der, hvor Tungu-Oddr først optræder som aktiv person, i k. 81 (s. 301), hvor Steinarr søger hjælp hos ham. Hvis dette stykke var samtidigt med den øvrige saga, vilde det umulig have kunnet få denne forkerte plads, tilmed i en saga, hvis disposition i øvrigt er så mønsterværdig. Jeg tror derfor, at Snorri efter erhvervelsen af Reykjaholt og Reykhyltingagoðorð har ladet denne notits tilföje ved en af sine afskrivere, som har indsat den på et forkert sted. Og er dette rigtigt, afgiver netop denne notits et bevis for, at sagaen i dens hovedtræk var færdig inden flytningen fra Borg til Reykjaholt, altså c. 1207.

Man kan let tænke sig, hvilken opsigt og begejstring et

[1] Jfr. herom min afhandling *Kvæði Egils Skalla-Grímssonar gegn Egils sögu* i Tímarit 1897.

så monumentalt værk om egnens ældste historie må have vakt, når det blev oplæst på de hyppige folkemøder eller udbredt i afskrifter til egnens fornemste bønder. Det har da været almindelig bekendt, at Snorri var forfatteren, og selvfølgelig må værket have været en mægtig løftestang til at skaffe ham beundrende tilhængere og bane ham vejen til det tilstræbte herredömme over hele Borgarfjordsegnen.

Når Snorri i sagaen tillægger sin stamfader et större landnam, end der tilkommer ham i følge den ældre i Mb. opbevarede tradition, og overdriver sin forgænger Tungu-Odds politiske indflydelse, er dette både menneskeligt og naturligt. Men i øvrigt tror jeg, at Snorri i bægge tilfælde støtter sig til en tradition, som i tidens løb har udviklet sig hos de fra Skalla-Grímr og Tungu-Oddr nedstammende slægter. Man kan altså ikke bebrejde Snorri, at han selv har opdigtet disse overdrivelser, men kun, at han har foretrukket den yngre og mindre pålidelige slægtstradition for den ældre og mere sandsynlige, som han kendte fra Landn.

Den antagelse, at Snorri er forfatter til Egils s., giver os også en naturlig forklaring af grunden til, at recensionen Stb.-Hb. efter den har optaget beretningen om Skalla-Grims og Ketil hængs udvidede landnam og i øvrigt stærkt benyttet Egils s. Hb. stammer jo fra Styrmir og Sturla og Stb. i det væsentlige fra Sturla. Men bægge disse mænd var på det nöjeste knyttede til Snorri. Den første synes at have været Snorris klient og i en længere tid at have opholdt sig i Reykjaholt. Den sidste fik til dels sin opdragelse i Reykjaholt hos sin farbroder[1]. Vi ved ikke fra hvem af dem recensionen Stb.-Hb. oprindelig stammer; rimeligvis er det Styrmir, da han er den ældste. Men så meget er sikkert, at bægge må have kendt Egils s., hvis den er forfattet af Snorri. Og hvad enten det er Styrmir eller Sturla, som først har istandbragt denne Landn.-recension, kan vi kun finde

[1] Se herom FJ., Litt. hist. II s. 668 og 718.

det naturligt, at han i følge hele sit forhold til Snorri benyttede de oplysninger til landnamshistorien, som han fandt i Egils s., og i regelen, hvor der var uoverensstemmelse mellem denne og den benyttede gamle Landn.-tekst, foretrak den første.

Vi er da gennem denne lange ekskurs igen komne tilbage til vort udgangspunkt, undersøgelsen af forholdet mellem Landn. og Egils s.

III.

Også i afsnittet om Ketill gufa (eller Gufa) finder vi berøringspunkter mellem Landn. og Egils s., og mærkelig nok viser det sig, at vi her igen har det samme forhold mellem recensionerne Stb.-Hb. og Mb., idet den sidste indeholder en selvstændig og af Egils s. uberørt tekst, hvorimod den første åbenbart er en kompilation af teksten i Mb. og Egils s.

Den første uoverensstemmelse, der falder i öjnene, gælder mandens navn og slægtskabsforhold. I Mb. kaldes han konsekvent *Gufa* eller (forvansket) *Gufi* [1], som åbenbart er et tilnavn. Hvorvidt den mand, hvorfra beretningen i Mb. oprindelig stammer, har kendt denne persons egentlige navn, får stå hen. På en lignende måde nævner Mb.'s membranfragment Ketill hængr altid ved hans tilnavn. Denne Gufa er i følge Mb. sön af landnamsmanden Ketill Bresason på Akranæs. At vi ikke her har at göre med en uagtsomhedsfejl i Mb., fremgår af, at Gufa i denne indordnes efter landnamene på Akranæs — om ordenen vil vi senere tale —

[1] *Gufa* i membranfragmentet FJ. s. 240^{35} og i den yngre Mb. FJ. s. 243^{31} og $244^{1. 5. 7}$. *Gufi* i membranfragmentet 241^{4} og den yngre Mb. FJ. s. 243^{25}. På et par steder har den yngre Mb. som det synes *Ketill gufa* (FJ. s. 139^{29}—^{30} og 140^{4}, jfr. varianterne s. 244 og udg. 1843 s. 58^{13} og 59^{10} med variant), men der er den sikkert påvirket af de andre håndskrifter. Med hensyn til formen *Gufi* f. *Gufa*, jfr. *Sturli* for *Sturla*.

og altså sættes i forbindelse med Ketill Bresason, samt deraf, at Gufa i følge Mb.'s beretning, efter at have taget ophold i Steinunn den gamles område på Rosmhvalanæs, går ind på at flytte derfra, mod at Steinunn indrömmer gården Hólmr på Akranæs ret til en fiskerstation (»*vermannastöð*«) på Rosmhvalanæs[1].

Derimod kalder Stb.-Hb. denne mand lige så konsekvent for *Ketill gufa* og gör ham til sön af Örlygr Böðvarsson, en landnamsmand, som får land i Aðalvík (nuværende Isafj. syssel) hos Geirmundr heljarskinn og tager Slétta og Jökelfjordene i besiddelse. Med hensyn til navnet stemmer Stb.-Hb. med Egils s. Derimod finder vi ikke i Egils s. noget om mandens afstamning.

Allerede det anførte viser, at der her er tale om to forskellige lokalsagn, og dette bliver endnu mere indlysende, når vi først sammenligner beretningen om Gufa, som den findes i Mb., med beretningen om Ketill gufa i Egils s., og derpå bægge disse beretninger med det tilsvarende afsnit i Stb.-Hb.

Den udførlige fremstilling af Gufas æventyr, inden han bosatte sig i Gufudal ved Gufufjorden (Bardastrands syssel), findes nu kun i den yngre Mb.[2], da membranfragmentet har en lakune på den plads, denne fremstilling indtager i den yngre Mb. Men at den også har stået i membranfragmentet, fremgår klart deraf, at dette, hvor det omhandler »*Gufa*« som landnamsmand i den ham som sådan tilkommende orden, ved ordene »*sem fyrr er sagt*« henviser til et tidligere afsnit om Gufa, som ikke kan være noget andet end det, som den yngre Mb. har opbevaret i forbindelse med land-

[1] Vel hører gården Hólmr ikke til Gufas fader Ketils, men til hans broder Þormóðs landnam. Denne sidste siges netop at have boet på Hólmr. Men Ketill eller hans sönner synes senere at være komne i besiddelse af gården. I hvert fald siges Ketils sön Jörundr at have anvist sin frænde Ásólfr bolig på Hólmr (Landn. FJ. s. 137[30]). Indrömmelsen af den nævnte rettighed kunde altså have interesse for Gufa som Ketils sön.

[2] Landn. FJ. s. 243—244.

namene på Akranæs. I følge denne beretning flytter Gufa (af en eller anden grund, som ikke angives) bort fra sine slægtninge på Akranæs[1] til Ingólfr Arnarsons område og vil bosætte sig i nærheden af Reykjavik på gården Nes, d. v. s. Gufunes, som gården nu kaldes[2], men Ingólfr jager ham bort derfra. Han går da til Rosmhvalanæs, som Ingólfr havde foræret til sin slægtning Steinunn den gamle[3], og tager ophold på Gufu(skálar[4]), men da Steinunn søger at fordrive ham, går han ind på at flytte bort mod indrömmelse af ret til fiskerstation på Gufuskálar for gården Hólmr på Akranæs. Inden han rejser bort, betror han sin hustru og sit gods til trællen Skorri, som altså bliver tilbage på Gufuskálar, medens Ketill drager ud for at søge efter bopæl. Den første vinter efter bortrejsen opholder han sig ved Gufuá (Myresyssel), den anden på Gufuskálar på Snæfellsnæs og den tredje ved Gufufjord (Bardastrands syssel). På det sidste sted syntes han bedst om landet, og derfra vendte han tilbage sydover (åbenbart for at hente sin hustru og sit gods). Imidlertid havde Skorri under hans lange fraværelse søgt at bilde hans kone ind, at hendes mand var død, og villet tage hende til ægte; men hun mødte hans tilnærmelser med afsky og vilde tage sig selv af dage. Da Gufa kommer tilbage, flygter Skorri og opholder sig den første vinter i Skorraholt[5] og den anden i Skorradalen. Men Gufa fandt ham tilsidst [på Skorraey uden for Mýrar[6]] og dræbte ham der. Derpå tog Gufa fast ophold i Gufudal (Bardastr.

[1] Dette står der ikke ligefrem, men fremgår af sammenhængen.

[2] Jfr. Kr. Kålund, Island I, s. 45. [3] Landn. FJ. s. 123 og 230.

[4] De i parentes satte bogstaver mangler i håndskriftet, men om stedsnavnet kan der ikke være tvivl, jfr. Egils saga og de andre recensioner af Landnáma (og Kr. Kålund, Island, I, s. 32).

[5] Dermed menes vistnok gården »Skorholt« i Leirár- og Melahreppr i Borgarfj.syssel og ikke en lokalitet i Skorradal (jfr. Landn. F.J. registret), men derom mere senere.

[6] Dette er et indskud, taget fra de andre håndskrifter, som vi senere vil se.

syssel). »Hans sön var Þorkell skeifr, fader til Arnórr, fader til Kolli på Heynes[1]«[2].

Noget senere omtaler Mb. ligesom Stb. — Hb. har her en lakune — »[Ketil[3]] Gufas frigivne Skorri, som tog land i Skorradalen oven for indsøen (i dalen) og blev dræbt der« og en anden af hans trælle »Flóki, som tog Flókadal og blev dræbt der«. Om denne sidste tilföjer Mb. den selvstændige variant, at han var »broder til Skorri«. Bægge disse notitser hører sikkert til den oprindelige Landnáma, da de både i Mb. og Stb. står på den plads, som tilkommer dem i landnamenes rækkefølge, og dette bekræftes også ved Mb.s selvstændige variant[4]. Der kan ikke være nogen tvivl om, at den Skorri, som her siges at have taget det øverste af Skorradalen i besiddelse og blev dræbt der, er den samme som på det tidligere sted i Mb. siges at have skjult sig for Gufas efterstræbelser i Skorradalen. Han kan da ikke være bleven dræbt på Skorraey, hvoraf følger, at de ovenfor i referatet af Mb. indklamrede ord bör gå ud. Vi vil senere få at se, at de er indsatte af den yngre Mb.s skriver efter de andre håndskrifter; udelades de, stemmer bægge steder overens om, at Skorri blev dræbt i Skorradalen.

Endelig finder vi i den ældre Mb. (membranfragmentet) Gufa omtalt som landnamsmand, der tog Gufufjorden og Skálanes og bosatte sig i Gufudal (Bardastr.syssel)[5].

Helt anderledes, men dog med væsentlige berøringspunkter, lyder sagnet i Egils saga. Denne lader »*Ketill gufa*« komme til Island fra Irland, da landet var blevet næsten helt bebygget. Han har mange irske trælle i sit følge. Den

[1] En gård på Akranæs. Også dette slægtregister viser altså sagnets tilknytning til Akranæs.

[2] Landn. FJ. s. 243—4. Udg 1843, 1.17 s. 55 u. t.

[3] Dette navn er sikkert tilföjet af den yngre Mb.s afskriver efter de andre håndskrifter, se ovenfor.

[4] Landn. FJ. s. 139[29]—[30] og 140[4], jfr. s. 244. Landn. 1843, 1, 19. s. 58—59.

[5] Landn. FJ. s. 241[4]—[5], jfr. s. 240[35].

første vinter opholdt han sig på Gufuskálar på Rosmhvalanes, den anden på Gufunes. Derfra går han til Borgarfjorden, hvor han opholder sig den næste (3.) vinter på Gufuskálar[1], men fortöjer sit skib i mundingen af Gufuá. Herfra går han videre mod »vest« (d. v. s. nord) til Breiðifjörðr for at søge efter bopæl. Efter at han er rejst, løber hans trælle bort (fra Gufuskálar ved Hvítá), overfalder bonden Þórðr Lambason på Lambastaðir, brænder ham inde og røver alt, hvad de kan føre med sig. Noget efter at de er tagne afsted med deres bytte, vender Þórðs sön Lambi, som var rejst til en tingforsamling, hjem til den brændte gård, forfølger dem öjeblikkelig og dræber dem på forskellige steder, som siden bærer navn efter vedkommende træl, Skorri i Skorrey, Þormóðr i Þormóðssker, Kóri i Kóranes. At forfatteren har kendt endnu flere stedsnavne, opkaldte efter Ketil gufas trælle, antydes i følgende ord: »*þeir hentu þrælana enn fleiri, þar sem síðan eru örnefni við kend*«[2]. Ketill deltager her slet ikke selv i drabet på sine trælle, og der berettes intet videre om ham, end at han nedsatte sig ved Torskefjorden[3], hvor Gufudalr og Gufufjörðr er opkaldt efter ham, og blev gift med Geirmundr heljarskinn's datter Ýrr og havde med hende en sön Vale[4].

Når vi nu sammenligner Mb. og Egils saga med hinanden, er det indlysende, at sagnet, således som det fortælles i Egils saga, kun er en borgfjordsk version af det til Akranæs knyttede sagn, som findes i Mb. Grundtrækkene i Gufas eller Ketill gufas æventyr, hans omflakken nord på

---

[1] Gufuskálar har ligget i tungen mellem Hvítá og Gufuá, nær ved bægge elves munding. Jfr. herom Br. Jónsson i Árb. Fornlfjel. 1897, s. 1—3.

[2] Rimeligvis hentydes ved disse ord blandt andet til stedsnavnet Svartsker, da Svartr nævnes i sagaen som en af de trælle, som søgte at redde sig ved svömning til nærliggende øer eller skær.

[3] Gufufjorden betragtes her som en sidegren af Þorskafjörðr, hvilket stemmer med de stedlige forhold.

[4] Egils s. FJ. k. 77 s. 280—282.

fra yderpunkterne Gufunes—Rosmhvalanes til den endelige bosættelse i Gufufjorden, hans ophold på de efter ham benævnte steder (Gufunes, Gufuskálar på Rosmhvalanes, Gufuá, Gufufjörðr), alt dette er væsentlig det samme. Men det ejendommelige er, at medens sagnet i Mb. ikke i nogen henseende synes at været påvirket af det borgfjordske sagn om Þórðr Lambason's drab ved Gufas trælle, men at repræsentere den rene og uforfalskede Akranæs-tradition, er det på den anden side indlysende, at Egils sagas forfatter har kendt hovedtrækkene i det til Akranæs knyttede sagn, men modificeret det ved indførelse af selvstændige borgfjordske sagn, samt af sagnet om, at Ketill gufa blev gift med Geirmunds datter, hvad enten denne tradition nu stammer fra Borgarfjorden eller ikke. Alle divergenser mellem sagnene forklares naturlig ud fra denne forudsætning. Da Ketill gufa på sin vej mod vest (nord) blev gift med Geirmunds datter, kunde han ikke i forvejen have en kone på Rosmhvalanæs. Anledningen til Skorris drab kunde da ikke være hans attentat på Ketils hustru på Rosmhvalanæs, tilmed da man i Borgarfjorden vidste, at Skorri ikke var bleven dræbt i Skorradal af (Ketill) Gufa, men i Skorraey af Lambi eller hans mænd i anledning af mordbranden på Lambastaðir. Egils sagas forfatter optager altså Akranæssagnet, eliminerer deraf alt, hvad han ikke kunde bruge eller som stred imod de borgfjordske sagn, udelader sagnet om Gufas ophold på Snæfellsnæs, som ikke havde nogen betydning for hans saga, og indsætter de borgfjordske sagn på det passende sted, hvor opholdet ved Gufuá omtales. Når Egils saga lader opholdet på Rosmhvalanæs gå forud for opholdet på Gufunæs, medens Mb. har den omvendte orden, skyldes dette åbenbart en rettelse i Egils saga, hvis forfatter har tænkt sig, at Ketils omflakken stadig er foregået i samme retning, (væsentlig) fra syd til nord, og at han derfor først er gået ud fra det sydligste sted, Rosmhvalanæs, til det nordligere Gufunæs og derfra videre nord over, indtil han

endelig havner i Gufufjorden. Netop fordi Egils sagas orden er mere glat, synes den at være mindre oprindelig. Når Egils saga ikke ligesom Mb. lader (Ketill) Gufa rejse tilbage sydover fra Gufufjorden, er grunden åbenbart den, at en sådan tilbagerejse ikke vilde have nogen betydning for begivenhedernes gang, således som de fremstilles i overensstemmelse med de borgfjordske sagn. Ketill deltager jo ikke selv i sine trælles drab, og heller ikke melder sagaen noget om, at han skulde have taget hævn derfor. Fra den borgfjordske tradition stammer de mange trælle i stedet for den ene Skorri i Mb. Det er således klart, at vi i Egils saga har en sammenstøbning af sagnet i Mb. og de borgfjordske sagn med de af sagnenes uoverensstemmelser følgende forandringer.

Af disse to fremstillinger af sagnet — Mb. og Egils saga — er nu recensionen i Stb.-Hb. en kompilation. Denne kalder manden ligesom Egils saga for »*Ketill gufa*», men ejendommeligt for Stb.-Hb. er, at de gör denne Ketill gufa til sön af landnamsmanden Örlygr Böðvarsson Vígsterkssonar og Örlygs hustru Signý Óblauðsdóttir Högnasonar ens hvíta. Hvorfra denne notits er hentet, vil senere blive undersøgt. Da Örlygr tog land i egnen omkring Aðalvík (i det nordlige Isafjords syssel), er (Ketill) Gufa dermed udløst fra al forbindelse med Akranæs, og Stb.-Hb. har derfor indsat de til (Ketill) Gufa knyttede sagn på den plads, som tilkommer denne i landnamsmændenes række (ved Gufufjorden). I overensstemmelse med Egils saga lader Stb.-Hb. Ketill gufa komme til Island fra Irland henimod landnamstidens slutning med irske trælle i sit følge. Af disse nævnes ligesom i Egils saga Þormóðr, Kóri[1] og Svartr, og desuden Flóki, som er hentet fra Stb. k. 34. (Hb. har her en lakune, Mb. har også Flóki på dette sted med en selvstændig variant,

[1] *Kon* i FJ.s udg. s. 166^{15} er vist en trykfejl for *Kori* (*Kóri*); således nævnes trællen både senere i Stb. (s. 166^{35}) og i Hb. (s. 42^{26} og 43^{9}).

se ovenfor)[1]. Men når både Egils saga og Mb. lader sig nöje med en Skorri, er dette ikke nok for Stb.-Hb., som giver Ketill gufa to trælle af dette navn. Grunden hertil er indlysende. I den foreliggende Landnámatekst — som med hensyn til Gufa og Skorri har været identisk med Mb.s tekst — fandt redaktøren af Stb.-Hb. en Skorri omtalt som dræbt af Gufa i Skorradalen og som landnamsmand der (jfr. Stb. k. 31 s. 139, hvor Hb. har en lakune, men Mb. stemmer med Stb.). I Egils saga derimod fandt han en Skorri, som blev dræbt af Lambi i Skorraey. Heraf sluttede han, at der måtte være tale om to personer. Ligesom Egils s. lader Stb.-Hb. Ketill gufa lande ved Rosmhvalanæs og tage ophold der på Gufuskálar den første vinter og derpå tilbringe den anden vinter på Gufunes. Her løber den ældste af de to Skorrar og trællen Flóki bort fra ham »*með konur tvær ok fé mikit*«. De søger sig først et skjulested i Skorraholt[2], men bliver derpå dræbte, Flóki i Flókadal og Skorri i Skorradal. Man ser, at Stb.-Hb. overfører på denne ældre Skorri det meste af, hvad der berettes om Skorri i Mb., dog med de modifikationer, som med nødvendighed følger af kompilatorens stilling til Egils saga. Anledningen til Skorris flugt er her ikke noget attentat på Ketill gufas hustru, naturligvis fordi kompilatoren i henhold til Egils saga mente, at Ketill, som lidt senere giftede sig med Ýrr, ikke på dette tidspunkt kunde have haft en kone. Dog gör kompilator en indrömmelse til den ved Mb. repræsenterede tekst, når han lader trællene løbe bort hver med sin kvinde. Med hensyn til denne Skorri's ophold i Skorraholt og drab i Skorradalen, stemmer Stb.-Hb. med Mb. At

---

[1] Landnáma FJ. s. 140⁴, jfr. 244²¹.

[2] Således (»*í Skorraholti*«) Hb. Stb. har: »*í Skorradal í Skorrholti*«, hvor »*í Skorrholti*« sikkert oprindelig er en marginal-rettelse til »*í Skorradal*«, bestemt til at indsættes i teksten i stedet for disse ord, men en senere afskriver har indsat rettelsen i teksten ved siden af det, som skulde rettes.

kompilator lader Flóki flygte sammen med Skorri, har sin naturlige grund i ligheden af bægges skæbne. Bægge tager som landnamsmænd to hinanden nærliggende dale i besiddelse og bliver bægge dræbte hver på sit landnam. Når kompilator henlægger trællenes flugt til Ketils ophold på Gufunes, inden han tiltræder sin rejse længere vest (nord) på, medens Mb. lader Skorri flygte fra Gufuskálar på Rosmhvalanæs og først efter at eller samtidig med, at Gufa vender tilbage fra Gufufjörðr for at hente sin hustru, så har denne afvigelse først og fremmest sin grund i, at kompilator ikke tror, at Ketill har haft nogen hustru, inden han rejste vest (nord) på. I sin Landnámatekst, som stemte med Mb., så kompilator desuden, at det var Ketill, som dræbte Skorri, hvilket også i følge kompilators tekst er en naturlig følge af trællenes flugt. Han har da draget den slutning, at Ketill må have dræbt de to trælle under sit ophold ved Hvítá, som ligger nær ved de steder, hvor de blev dræbte. Altså måtte flugten have fundet sted för Ketils ophold i Borgarfjorden, men dog så nær ved dette som muligt. Men nu kommer Ketill i følge Stb.-Hb.-Egils s. til Borgarfjorden fra Gufunes. Flugten måtte altså henlægges til den vinter, Ketill tilbragte der[1].

Efter opholdet på Gufunes lader Stb.-Hb. Ketill i overensstemmelse med Egils s. drage til Borgarfjorden og opholde sig der en vinter på Gufuskálar nær ved Gufuá. Resten af sagnet fremstilles i bægge håndskrifter i væsentlig overens-

---

[1] I Mb. står, at Skorri efter sin flugt tilbragte den første vinter i Skorrholt, den anden i Skorradal og derpå blev dræbt af Gufa. Hvis man, således som kompilator åbenbart har tænkt sig, går ud fra, at Ketill har dræbt ham om foråret, efter sit vinterophold ved Hvítá, kommer dette til at stemme med teksten i Stb.-Hb. Trællene flygter da allerede om efteråret fra Gufunes, tilbringer i Skorrholt den samme vinter, som Ketill endnu er i Gufunes, går derpå henholdsvis til Skorradal og Flókadal og tilbringer der den næste vinter, medens Ketill opholder sig ved Hvítá, og bliver så dræbte af Ketill om foråret, inden han rejser længere vestpå.

stemmelse med Egils saga, men dog med nogle variationer og indbyrdes afvigelser. Hb. lader Ketill — i overensstemmelse med Mb. — drage fra Borgarfjorden til Gufuskálar på Snæfellsnæs og opholde sig der en vinter. Næste forår rejser han længere vest (nord) på til Geirmundr heljarskinn (Geirmundarstaðir ved Skarð på Skarðsströnd, Dalasyssel), gifter sig med hans datter Ýrr og får af Geirmundr anvisning på land vest (nord) for Breiðifjörðr. Imidlertid er hans trælle efter hans bortrejse løbne bort fra Gufuskálar på Snæfellsnæs; de strejfer sydover til Borgarfjorden, overfalder Þórðr Lambason på Lambastaðir og bliver derpå indhentede og dræbte af dennes sön ganske som i Egils saga. Af de dræbte trælle nævnes de samme som i Egils saga tilligemed det til hver træl knyttede stedsnavn (blandt disse nævnes Svartssker, som Egils saga ikke omtaler). En af trællene er Skorri (den yngre), som bliver dræbt i Skorraey[1]. Ketill tager land ved Gufufjorden og på Skálanes til Kollafjörðr. Af hans og Ýrs sönner omtales kun Oddi. Hb. omtaler ikke, at Ketill efter bosættelsen ved Gufufjörðr har gjort nogen rejse tilbage syd over, og stemmer for så vidt med Egils saga.

Hermed stemmer Stb. i det væsentlige, som oftest ordret. Dens vigtigste afvigelse fra Hb. består i, at den lader Ketill rejse direkte fra Hvítá efter vinteropholdet der til Geirmundr heljarskinn i overensstemmelse med Egils saga, udelader altså af Hb.s fremstilling det mellemliggende vinterophold på Snæfellsnæs, som Egils saga ikke omtaler, og som i Hb. er en indrömmelse til den ved Mb. repræsenterede tekst. Naturligvis stemmer da også Stb. med Egils saga, for så vidt som den lader trællene løbe bort, ikke fra Gufuskálar på Snæfellsnæs, men fra Gufuskálar ved Hvítá. I øvrigt fortælles overfaldet på Lambastaðir, trællenes drab,

[1] Denne notits om Skorri står også i Stb.; afskriveren af den yngre Mb. har ment at burde medtage den, da den stod i de to andre håndskrifter, og har indsat den i Mb.s tekst, hvor den ikke hører hjemme (jfr. ovenfor).

Ketils ophold hos Geirmundr og giftermål med hans datter, anvisningen af landet og bosættelsen der på samme måde som i Hb. Kun lader Stb. Ketill inden den endelige bosættelse ved Gufufjörðr drage tilbage syd over og tage vinterophold på Snæfellsnæs på Gufuskálar. Dette er en indrömmelse til den tekst, som for os repræsenteres ved Mb.

Når man sammenligner disse uoverensstemmelser mellem Hb. og Stb. i dette sidste afsnit af sagnet (efter vinteropholdet ved Hvítá), får man det indtryk, at Hb.s fremstilling er den oprindeligste og mest primitive af de to, idet denne, i alt fald med hensyn til vinteropholdenes tidsfølge, nærmere slutter sig til den ved Mb. repræsenterede tekst, samt at Stb.s fremstilling i virkeligheden kun er en omarbejdelse af teksten i Hb. Ud fra denne forudsætning er Stb.s afvigelser fra Hb. lette at forklare. Stb.s redaktør har selvfølgelig indset det urimelige i, at trællene efter deres flugt fra Snæfellsnæs skulde have tilbagelagt den lange vej til Lambastaðir gennem en tæt bebygget egn, hvorimod alt var naturligt, hvis overfaldet udgik fra den nærliggende Hvítá, således som det berettes i Egils saga, som sikkert har foreligget Stb.s redaktør. Han lader altså ligesom Egils saga Ketill drage direkte fra Hvítá til Breiðifjörðr og følger i det hele Egils saga i begivenhedernes fremstilling; men for at få vinteropholdet på Snæfellsnæs med, er han dog nødt til at lade Ketill, inden den endelige bosættelse ved Gufufjörðr, drage tilbage syd over og opholde sig en vinter på Snæfellsnæs. Foruden Oddi nævner Stb. Þórhallr som en sön af Ketill og Ýrr.

Vi har da set, at forholdet mellem Landnáma-recensionerne og Egils saga i afsnittet om (Ketill) Gufa er fuldstændig det samme som i afsnittet om Skalla-Grímr og de til ham knyttede landnamsmænd. Sagnets ældste form foreligger i Mb. og viser sig at være et særlig til Akranæs knyttet lokalsagn, som tillige har søgt at forklare de mange stedsnavne på landets vestkyst, hvor *Gufu-* optræder som

første sammensætningsled. Dette sagn har foreligget forfatteren til Egils saga[1], men han omformer det i henhold til borgfjordske lokalsagn. Disse to fremstillinger af sagnet ligger så til grund for den i Stb.-Hb. foreliggende kompilation.

Men hvorledes er *Gufa Ketilsson Bresasonar* (Mb.) bleven til *Ketill gufa* (Egils s., Stb.-Hb.) *Örlygsson Böðvarssonar* (Stb.-Hb.)? Dette trænger til en nærmere forklaring. Den Örlygr, som Stb.-Hb. gör til Ketill gufa's fader, findes i alle Landnámarecensioner opført som landnamsmand i Aðalvík på den plads, som tilkommer ham i landnamsmændenes række. Han siges at have fået Aðalvík som gave fra Geirmundr heljarskinn, men tog desuden som selvstændig landnamsmand Slétta og Jökulfirðir i besiddelse. Med sin hustru Signý Óblauðsdóttir fik han — således hedder det enstemmig i alle recensioner — sönnen *Ketill gufa*, som blev gift med Ýrr, datter af Geirmundr (heljarskinn). Dette afsnit gör indtryk af at være oprindeligt i Landnáma. Der kan nu ikke være nogen tvivl om, at først Egils saga og senere efter den Stb.-Hb. har på denne Ketill gufa, Geirmunds svigersön, overført det meste af, hvad den ældre Landnáma, for os repræsenteret ved Mb., fortalte om Gufa Ketilsson's æventyr og bosættelse i Gufufjörðr. Vel omtaler Egils saga ikke Ketill gufas forældre, men der kan næppe være tvivl om, at sagaens forfatter har haft de samme anskuelser om hans slægtskabsforhold som Stb.-Hb., både fordi han kalder manden for »*Ketill gufa*« og sætter ham i en forbindelse med Geirmundr, som Mb. ikke kender noget til, og fordi han omtaler hans giftermål med Ýrr. Hvis Snorri Sturluson er forfatter til Egils saga, havde han også en særlig opfordring til at vide besked om dette giftermål og om Ketils slægt, da han jo var en efterkommer af Ketill og Ýrr[2]. Der

---

[1] Jfr. hvad der ovenfor er bemærket om Egils sagas benyttelse af Landnáma i afsnittet om Ketill hængr og hans sönner.

[2] Landn. FJ. s. 42^{16}—^{21} og 166^{5}—^{10} (jfr. Mb. s. 241^{2}, som dog

synes jo i virkeligheden at være tale om to forskellige personer. Den ene, Gufa Ketilsson, levede i traditionen på Akranæs, hvorfra han stammede og hvor hans efterkommere senere havde hjemme (Kolli í Heynesi). Rimeligvis er Gufa kun hans tilnavn, men hvad hans virkelige navn var, kan vi nu ikke sige. Den anden Ketill gufa Örlygsson erindredes i de borgfjordske lokalsagn (og i Sturlungernes slægtstradition) og vistnok også i traditionen i det nordlige Isafjordssyssel. Det afgörende bevis for, at man her har gjort to personer til en, ligger i de forskellige slægtskabsforhold, idet ikke blot deres forfædre, men også deres efterkommere er forskellige. Mb. ved slet ikke noget om Gufas forbindelse med Geirmunds datter eller om, at Gufa med hende skulde have haft de sönner, som omtales i Stb.-Hb. og Egils saga, og på den anden side tager Stb.-Hb.-Egils saga ikke den mindste notits af slægtrækken: »Gufa—Þorkell skeifr—Arnórr—Kolli í Heynesi«, som findes i Mb. Navneligheden har bevirket, at disse to personer er blevne forblandede med hinanden. At man i de forskellige egne henførte de på Islands vestkyst ikke ualmindelige stedsnavne, som begynde med *Gufu-*, til den Gufa, som man bedst kendte, var kun naturligt[1].

Hvilken af disse to personer er det, som har taget land i Gufudal ved Gufufjorden? Derom skal jeg ikke udtale mig, men kun fremhæve, at den ældste nu kendte skriftlige

---

kun nævner Ýrr, men ikke hendes mand). Ledene er: Ketill gufa og Ýrr—Oddi—Hallveig—Snorri—Gils—Þórðr—Sturla—Snorri.

[1] I øvrigt tvivler jeg stærkt på, at stedsnavnet *Gufuskálar* er opkaldt efter en person. Det første led kan være genitiv af appellativet *gufa*, røg, damp. Alle tre Gufuskálar ligger lige ved søen, og synes oprindelig at have været, hvad man nu kalder for »*sjóbúðir*«, d. v. s. primitive hytter, beboede af fiskere i fiskesæsonen. At disse beboede hytter i modsætning til andre ubeboede kunde få navn efter den røg, som steg op fra deres ildsted, synes naturligt. »*Fiskibúðir*« og »*skálar*« bruges synonymt i Grág. Sthb. s. 268[22], jfr. 269[3] (»*fiskiskálar*«), 273[4]—[5]. Kb. I s. 136[22] o. fl. st.

tradition, den som gennem flere mellemled er opbevaret i Mb., tillægger Gufa Ketilsson dette landnam. Den lille notits om Gufa, som findes i Mb.s membranfragment (Landn. FJ. s. 241$^{4-5}$), hører sikkert til den oprindelige Landnáma. Og det samme gælder sikkert også Akranæs-sagnet om Gufa (Landn. FJ. s. 243—44), hvortil membranfragmentet henviser.

Den forstyrrede orden i afsnittet om landnamene på Akranæs både i Hb. og den yngre Mb. synes i øvrigt at vise, at dette afsnit er forøget med senere tilsætninger. Gufa står nu i Mb. adskilt fra sin fader Ketill og dennes sön Jörundr ved flere mellemliggende afsnit (om Ásólfr, Fiðr, Hafnar-Ormr, Hroðgeirr og Oddgeirr, Bekan eller Beigan), og dog knyttes han udtrykkelig til sin broder ved følgende indledningsord: *Gufa hét annarr son Ketils* (nemlig foruden Jörundr). Disse ord lyder i höj grad unaturlig på grund af det mellemliggende lange stykke, og man synes af dem at kunne slutte, at brødrene oprindelig har stået nærmere ved hinanden, samt at de er blevne adskilte og ordenen forstyrret ved senere indskud. Stykket om Ásólfr gör indtryk af at være en sådan senere tilföjelse. For så vidt som Ásólfr er landnamsmand, hører han til en anden egn (Rangárþing), og hans bosættelse på Akranæs og de til ham knyttede legender vedkommer egentlig ikke landnamshistorien. Jeg har tidligere påvist, at stykket om Ásólfr må have stået i Gunnlaugs Ólafs saga Tryggvasonar, samt at den oprindeligste fremstilling af Ásólfs-sagnet findes i Ól. s. Tr. i Fms.-Flat. og i Stb., som væsentlig stemmer med Ólafs-sagaen og ikke medtager de senere tilsætninger til sagnet, som findes i Hb.-Mb.[1]. Jeg tror nu, at Ásólfssagnet i Landnáma er en interpolation, hentet fra Gunnlaugs Ólafssaga og senere (jfr. Hb.-Mb.) forøget ved tilsætninger. Det er af interpolatoren indsat næst efter notitsen om Gufas broder Jörundr, fordi denne i følge legenden lod bygge et hus til

---

[1] Årb. f. nord. oldk. og hist. 1894 s. 307—308.

Ásólfr; dette indskud synes at have været den første anledning til, at brødrene, som oprindelig må have stået sammen, er blevne fjærnede fra hinanden, og naturligvis kunde det let bevirke yderligere forstyrrelser af ordenen, idet interpolatoren, da han optog tråden igen efter indskudet, let kunde komme til at overspringe noget, som han så måtte sætte ind på et senere sted. Derved synes både Bekan og Gufa og Hallkell i Mb. at have fået plads efter Hafnar-Ormr i stedet for næst efter indskudet, mellem dette og Fiðr enn auðgi, hvor Bekan er indordnet i Stb. Overhovedet er ordenen i Stb. her mere glat end i de andre håndskrifter, men det er derfor ikke sikkert, at den er mere oprindelig. Det er ikke usandsynligt, at den oprindelige Landnáma kun har opregnet de selvstændige landnamsmænd i denne egn, nemlig foruden brødrene Þormóðr og Ketill med deres börn kun Fiðr enn auðgi og Hafnar-Ormr, men at Bekan og Hallkell, som får land hos brødrene, (foruden Ásólfr) er senere tilföjelser, indsatte på forkerte steder, samt at den mand, som har istandbragt Stb., har rettet på ordenen i overensstemmelse med sin bedre lokalkundskab. Hb. indsætter Bekan og Hallkell mellem Fiðr enn auðgi og Hafnar-Ormr, og afviger således både fra Stb. og Mb., hvilket tyder på, at kapitlerne om Bekan og Hallkell er senere indskud. Så meget synes i hvert fald at være sikkert, at ordenen her er forstyrret ved senere overarbejdelse af den oprindelige tekst, at brødrene Jörundr og Gufa, som tidligere har stået samlede på et sted, er blevne adskilte på grund af denne overarbejdelse, og endelig at afsnittet om Gufa må være ældre end disse senere interpolationer og ordensforstyrrelser og altså stamme fra den oprindelige Landn.-text.

BIDRAG TIL DET SIDSTE AFSNIT AF NORDBOERNES HISTORIE I IRLAND.

VED

ALEXANDER BUGGE.

Der er noget vemodigt ved at studere folkeslagene i det sidste afsnit af deres liv, før de for altid forsvinder fra nationernes tal. Et saadant studium har visselig ikke den samme verdenshistoriske interesse som studiet af de store nationers liv og vekslende skjæbne ned gjennem tiderne. Og dog har det sin almene betydning at se, hvilken vidunderlig livskraft der er selv i de mindste nationer, saasnart de er vaagnet op til bevidsthed og har faaet sin egen kultur og folkeeiendommelighed. Historien synes atter og atter at lære os, at naar et folk ikke er naaet frem til national selvbevidsthed og endnu ikke har udviklet en kultur, som det føler som sin egen personlige eiendom, da har det let for at gaa tilgrunde og for at gaa op i en høiere kultur. Men er et folk først kommet saa langt, da vil det ha meget vanskeligt for at gaa tilgrunde. Vi ved jo f. eks., at endnu i det 18de aarhundred levede der Goter paa Krim[1]).

Det laa i forholdene selv, at de nybygder, som vore forfædre havde grundlagt paa de Britiske Øer, før eller senere maatte gaa tilgrunde. Moderlandet laa for fjærnt, og Nordboerne var for faa i modsætning til landets oprindelige indbyggere. Merkeligt er det bare, hvilken livskraft der maa ha været i den nordiske folkeeiendommelighed selv i de fjær-

---

[1]) Loewe, Die Reste der Germanen am Schwarzen Meere.

neste og mest afsidesliggende nybygder. Endnu i begyndelsen af det 19de aarhundred blev der, det er velkjendt, talt et slags norsk paa Shetlandsøerne. Og indbyggerne paa Orknøerne og Shetlandsøerne regner den dag idag Nordmændene for sine landsmænd. Mod slutningen af middelalderen var det vel først, at Nordmændene paa Man og Hebriderne smeltede ganske sammen med og gik op i Gælerne. Disse øer har dog alle i fordums tider hørt til Norge, saa det norske element havde naturligvis der lettere for at holde sig. Underligere er det, at Nordboerne i de norske og danske nybygder i Irland endnu ved slutningen af det 13de, ja delvis endog ind i det 14de aarhundred bevarede sit sprog, sine institutioner og sin nationalitet og følte sig som forskjellige baade fra Irer og Englændere, medens de regnede Nordmændene som sine landsmænd. Paa Orknøerne, ja kanske endog i Norge var det, Dublins sidste konge Hoskuld efter Englændernes erobring søgte hjælp. Hoskulds fælle i den sidste store kamp i 1171 var Johan den rasende *[Johannes þe Wode]*, som kaldes nevø af kongen af Norge[1]).

Og næsten hundrede aar senere, da Haakon Haakonssøn i 1263 laa ved Gudø (nu Gigha paa vestkysten af Cantire), kom der bud til ham fra Irland om, at folket der vilde gaa i hans vold heller end at staa under Englænderne[2]). Haakon tænkte en tid sterkt paa at modtage indbydelsen, men opgav det tilsidst. Disse »Irer«, som i 1263 paakaldte Haakons hjælp, var visselig Østmændenes efterkommere, som endnu mindedes sin nordiske herkomst. Munch tænker sig, at det har været irske høvdinger i Ulster[3]). Men sendebudene fra Irland fremhæver, at de havde i sin besiddelse alle de bedste steder langs sjoen *(þviat þeir heldu þá alla hina beztu staði með sjónum)*. Der fandtes i det 13de aarhundred langs Irlands østkyst ingen havnestæder, som

---

[1]) Giraldus Cambrensis [Rerum Britannicarum medii ævi scriptores] V, s. 264 og anm. [2]) Hákonar s. Hákonarsonar, k. 361 og 362.

[3]) Det norske folks historie IV₁, s. 407 f.

var i Irernes besiddelse. I dem alle boede der bare Englændere og Østmænd. Sendebudene fra Irland til Haakon Haakonssøn maa altsaa ha været af nordisk herkomst.

Allerede af disse oplysninger ledes vi til den tro, at Østmændene i de nordiske nybygder i Irland længe har bevaret sit sprog og sin nationalitet. For at bringe mere klarhed over disse spørgsmaal har jeg først undersøgt de trykte kilder og paa grundlag af dem skrevet en afhandling »Nordisk sprog og nordisk nationalitet i Irland« (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1900). Jeg har dér søgt at vise, at nordisk eller rettere norsk sprog ved midten af det 13de aarhundred maa ha levet i det gamle kongerige Dublin og at Østmændene i Waterford endnu i første halvdel af 14de aarhundred følte sig som et eget folk. Senere har jeg, vinteren 1901—1902, opholdt mig i Dublin, hvor jeg har undersøgt bibliotheker og arkiver. Særlig har jeg i det irske rigsarkiv (Public Record Office) fundet flere vigtige oplysninger om Nordboernes historie i Irland i tiden efter Englændernes erobring. Udbyttet af disse undersøgelser er det, jeg her vil søge at fremlægge.

Jeg har i det foregaaende talt om Nordboer og ikke bare om Nordmænd i Irland. Den almindelige mening er, at alle vikingenybygderne i Irland var norske, og at ingen af dem var danske. Steenstrup i sit store verk »Normannerne« (II) peger nok paa, at der en tid var Dansker i Irland. Han fremhæver ogsaa, at de ældste vikingetog til det sydlige og sydvestlige Irland blev foretaget af Dansker. Men han udvikler ikke dette nærmere. Kildernes knaphed gjør, at Dublinriget i hans fremstilling kommer til at indtage den største plads. Og i Dublin blev jo Danskerne lidt efter aar 850 fuldstændig fortrængt af Nordmændene. Endog professor H. Zimmer, som tidligere mente, at Dublin-Nordboerne var af dansk herkomst, har nu sluttet sig til den almindelige opfatning, som jeg ogsaa selv har forfægtet[1]). Der

[1]) A. Bugge, Contributions to the History of the Norsemen in Ire-

hersker saaledes for tiden den skjønneste enighed om dette spørgsmaal mellem forskerne. Jeg forbigaar naturligvis, at selv ansete engelske forfattere fremdeles uden forskjel kalder alle Nordboer paa de Britiske Øer for »*Danes*«. Jeg maa dog tilstaa, at den almindelig antagne forklaring ikke synes mig fuldt tilfredsstillende. For Dublinrigets vedkommende er spørgsmaalet ganske klart. Der kan ikke være tvivl om, at *Turgeis*, som skal ha grundet Dublin og som var den første konge over Nordboerne i Irland, var en Nordmand. Heller ikke er det tvivlsomt, at Danskerne omkring 850 søgte at vinde magten i Dublin og i det nordøstlige Irland, men at de faa aar senere blev trængt tilbage af Nordmændene under Olav Hvite og dennes bror Ivar, og at Dublin fra den tid af maa regnes for en norsk nybygd. De spredte nybygder i Ulster, som f. eks ved Strangford Lough, i Dundalk osv., stod i saa nær forbindelse med Dublinriget, at de visselig ogsaa har været norske, ikke danske. Waterford var ligeledes nøie forbundet med Dublinriget og synes endog ved aar 1000 at ha havt den samme kongeslægt som dette rige. Jeg tror derfor, at Waterford ogsaa var en i hovedsagen norsk nybygd, om der end ved siden deraf ogsaa var et dansk element paa dette sted.

Men der er endnu to andre nordiske nybygder i Irland, om hvis oprindelse vi ved lidet eller intet, nemlig Limerick og Cork. Byen Limerick er, mener man almindelig, grundlagt af Nordboerne. Paa irsk heder byen *Luimnech;* men heraf kan dens nuværende engelske navn ikke direkte være afledet. Nordboerne kaldte derimod byen for *Hlýmrek*, og fra denne form maa vistnok *Limerick* udledes. Limerick havde i første halvdel af det 10de aarhundred sine egne konger og var et uafhængigt og ofte mægtigt rige, indtil kong Mathgam-

---

land I (Kristiania Videnskabsselskabs forhandlinger 1900, no. 4) og Zimmers anmeldelse deraf i Deutsche Litteraturzeitung, 1. Juni 1901.

hain af Munster og dennes mere navnkundige broder Brian Borumha i 968 efter slaget ved Sulcoit indtog byen.

Om byen Cork ved vi endnu mindre. Selve byens navn kan forklares af den irske form *Corcach*, og jeg skulde tro, at her allerede før Nordboernes tid har været de første spirer til en slags bybebyggelse. Naar Nordboerne første gang satte sig fast i Cork, kan man ikke med sikkerhed afgjøre. Allerede ved aar 865 nævnes Nordboer i Cork (Annals of the Four Masters), hvor de havde befæstet sig og bygget en sterk fæstning[1]). Omkr. aar 917 nedsatte en ny afdeling Nordboer sig i Cork under anførsel af Ragnvald *(Ragnall)*, sønnesøn af Ivar *(Imar)*[2]).

Men var ogsaa Limerick og Cork norske nybygder? Jeg tror det ikke; saavidt jeg kan skjønne, maa de ha været danske nybygder. For at vise dette maa jeg først tale lidt om de betegnelser Irerne selv har for Nordboerne. I almindelighed kalder de dem »fremmede« (*Gall*, pl. *Gaill)*, eller »hedninger« *(genti)* eller »Lochlanner« *(Lochlannach*, pl. *Lochlannaigh*), efter *Lochlann*, Irernes navn for Norden, særlig for Norge. Nu var *Lochlann* sandsynligvis oprindelig et navn paa Norge; men *Lochlannach* bruges senere i flæng baade om Dansker og Nordmænd. Dette navn viser derfor intet om Nordboernes nationalitet. Derimod er det almindelig anerkjendt, at *Dubgenti* (»mørke hedninger«, af *dub* »sort«), *Dubgaill* og *Dublochlannaigh* er betegnelser for Danskerne; medens *Finngenti* (»lyse hedninger«, af *finn* »lys, hvid«), *Finngaill* og *Finnlochlannaigh* er navne paa Nordmændene[3]). Undertiden bruger de irske aarbøger ogsaa de nordiske folkenavne *Danar* (pl. *Danair*) eller *Danmarcach* »Dansker« og *Nortmannar*[4]) eller *Normannach* »Nordmand«. Især bruger aarbogsbrudstykkerne »The three Fragments« hyppig disse former i sin omtale af kampene mellem

[1]) Three Fragments, ed. J. O'Donovan, p. 169. [2]) Cogadh Gaedhel, ed. Todd, p. 31. [3]) Jfr. Zimmer, Keltische Beiträge III, s. 96 ff. [4]) Se Zimmer III, s. 62.

Nordmænd og Dansker ved midten af det 9de aarhundred. I dette skrift bruges ogsaa *Lochlannach* og *Normannach* som ensbetydende begreber[1]). I det hele vil det ved en nærmere undersøgelse vise sig, at Nordboerne i Dublin som regel kaldes *Lochlannaigh* eller *Finnlochlannaigh*. Derimod har det undgaaet den almindelige opmerksomhed, at Nordboerne i det sydvestlige Irland, i Munster, hvortil Limerick og Cork som bekjendt hører, som regel kaldes »Dansker« *(Danair*, eller *Danmarcaigh)*.

I Munster er det skrift forfattet, som vel er vor hovedkilde til kundskab om Nordboernes historie i Irland, nemlig *Cogadh Gaedhel re Gallaibh* (»The war of the Gaedhil with the Gaill«, ed. by Todd). Den første halvdel af dette skrift handler især om Nordboernes herjinger og voldsherredømme i Munster, og man vil lægge merke til, at forfatteren oftest kalder disse Nordboer for *Danair* eller *Danmarcaigh* (f. eks. s. 4, 10, 18, 40). Hvor der er tale om Dublinmændene, kaldes disse derimod i sin almindelighed *Gaill* eller ogsaa *Finngenti* (s. 26, 32).

I nær forbindelse med *Cogadh Gaedhel* staar fortællingen om kong Cellachan af Cashel *(Caithreim Ceallachain Caisil)*, som findes i »Book of Lismore«[2]). Dette haandskrift er fra det 15de aarhundred. Men fortællingen om Cellachan maa være meget ældre og stamme fra det 11te eller 12te aarhundred. Den behandler Munsters historie under Cellachans styre i første halvdel af det 10de aarhundred og skildrer denne konges kampe med Nordboerne dels i Munster og dels i Dublin og i Ulster. I dette skrift kaldes Nordboerne i Limerick udtrykkelig for *Danair* »Dansker«. Efter at ha seiret over Limerick-boerne drager Cellachan med sine mænd mod Cork. »Danskerne« fra denne by *(Danair ocus Duibh-*

---

[1]) Three Fragm., s. 130—131. [2]) Book of Lismore eies af hertugen af Devonshire; ved min afskrift af sagaen om kong Cellachan har jeg benyttet baade originalen og en afskrift i Royal Irish Academy, Dublin.

geinnti in bhaili) kommer, fortælles det udtrykkelig, ud mod ham og kjæmper med ham. Disse Dansker i Cork kaldes til overflod *Duibhgeinnti Danardha* eller »danske mørk-hedninger«. I Cashel og andre steder i det sydlige Munster, hvor Nordboer havde bosat sig, kaldes disse ogsaa *Danair*, *Duibhgeinnti* eller *Dubhlochlonnaigh*. Med hensyn til Waterford *(Port Lairge)* er forfatteren noget vaklende. Han skildrer byen som staaende under Dublinkongen, men kalder dens indbyggere »Daner«. I Dublin bor der derimod efter forfatterens fremstilling »Nordmænd« eller »hvide Nordboer«. En kvinde, som er gift med en høvding i Dublin, siger om sig selv: »Jeg er Mór, datter af Aedh, søn af Echu, datter af kongen over Hebriderne, og Sitric, søn af Turgeis, af de hvide Nordboer, er min Ægtefælle«. *(Mór ingen Aedha meic Eachach misi. ar an ingen. ingen righ Innsi Gall ocus Sitriuc mac Turgeis mu cheli dona Finnlochlannchaibh).*

De to vigtigste i Munster forfattede Sagaer om Nordboerne i Irland giver os saaledes det bestemte indtryk, at Limerick og Cork var danske nybygder. Det er ikke muligt, at disse skrifter kan bruge ordet »Daner« uden grund; det maa være, fordi der i Munster virkelig boede Dansker. Jeg kan ogsaa nævne, at dette ord levede i Munster længe efter Englændernes erobring af Irland, paa en tid, da mindet om Nordboernes voldsherredømme næsten var udslettet. Munsterdigtere fra det 17de aarhundred bruger saaledes i de glødende digte, de skrev om Englændernes voldsherredømme, udtrykket *Danair* om tyrannerne. Og undersøger vi sagen nærmere, vil vi finde, at der i det 10de aarhundred herskede et modsætningsforhold mellem Dublin og Limerick. Dublinkongerne foretog i 920—30-aarene flere gange krigstog mod Limerick, og der fortælles intet om, at mænd fra Limerick i slaget ved Clontarf i 1014 stod paa Nordboernes side, medens vikinger ellers ikke bare fra de Britiske Øer, men ogsaa fra Normandiet og Nederlandene trolig hjalp sine stammefrænder i denne afgjørende kamp. Havde

nybygderne i Limerick og Dublin begge været norske, vilde dette vistnok ha været anderledes.

Man kan sige, at spørgsmaalet om vikingernes nationalitet er temmelig ørkesløst. Denne mening kan jeg dog ikke dele. Netop i vikingetiden og under togene til fremmede lande er det jo, de tre nordiske folk, Nordmænd, Svensker og Dansker, først vaagner til fuld national bevidsthed; — i særlig grad gjælder dette om Nordmændene. Derfor er det ogsaa af vigtighed at undersøge Nordboernes første optræden i fremmede lande og at se, hvilken del hver enkelt nation har havt i vikingetogene. Forskningen har, tror jeg, i dette spørgsmaal endnu slet ikke sagt sit sidste ord. Saaledes tror jeg, at der i Northumberland først har været et lag af Danske, men at der saa senere er kommet en ny kolonisation af Norske. Og i Cumberland maa der ligeledes ha været en norsk nybygd, som har bestaat ind i det 12te aarhundred. Om Svenskernes, især Gotlændingernes, færder vesterpaa ved vi næsten intet. Og dog tror jeg, at Gotland alt i det 9de aarhundred maa ha staat i livlig forbindelse med de Britiske Øer. Alle disse spørgsmaal venter endnu paa sin løsning. Men de er ikke uden vigtighed for spørgsmaalet om vor kulturs oprindelse og om dannelsen af de nordiske nationaliteter.

Vi kjender forholdsvis vel til de nordiske nybygder i Irland og deres historie i vikingetiden, ja lige ned til Englændernes erobring i 1170—71. Derimod er det meget lidet, som er oplyst om deres senere historie, indtil den nordiske folkestamme i Irland fuldstændig forsvandt. Jeg skal her søge at skildre Østmændenes liv i dette det sidste afsnit af deres historie og hvordan de tilslut gik op i de omkringboende Irer og Englændere.

Jeg begynder med Nordboernes vestligste nybygd i Irland, den i Limerick nemlig. I sine velmagtsdage omfattede riget i Limerick store dele af Munster. Under kampen med Cellachan af Cashel i første halvdel af det 10de aar-

hundred mistede det alt en stor del af sit omraade og efter slaget ved Sulcoit (i 968) blev det erobret af kongerne af Munster, men havde dog fremdeles sine egne høvdinger. Efter denne seier synes kong Mathgamhain at ha sat en høvding ved navn *Beolan Litill* til at styre over Limerick. Denne mand har vistnok været en halvt hiberniseret Nordbo. *Beolan* er nemlig et ægte irsk navn, men som ogsaa ellers blev brugt af Nordboer (jfr. den islandske landnaamsmand *Helgi bjóla*). *Litill* er derimod utvivlsomt nordisk, »liden«. Aaret efter (969) vendte imidlertid Limericks gamle konge »Ivar af Limerick« *(Imhar Luimnigh)* tilbage, erobrede byen og dræbte Beolan Litill. Ivar styrede nu som en uafhængig høvding i flere aar og var bl. a. med i den sammensværgelse, som endte med Mathgamhains død i 976. Men dennes bror, den navnkundige kong Brian Borumha, tog hævn og dræbte Ivar i 977. Ivar efterfulgtes af sin søn Harald *(Aralt)*, som blev konge over »de Fremmede i Munster« *(. . . . Aralt . . . . ocus ro rigsat Gaill Muman e)*. Men Harald faldt alt i 978, og efter den tid hører vi intet om riget i Limerick[1]). Men det har vistnok fremdeles havt et slags selvstyre og staat under egne høvdinger. Hvor stort omraade det nu havde, ved jeg ikke; muligens omfattede det samme omraade som bispedømmet Limerick. Vi ved, at Dublins diocese og det gamle kongerige Dublin svarede til hinanden. Endnu i 1171, havde, som det synes, Limerick sine egne høvdinger; den ene hed *Torchair Mac Treni* og faldt i kamp mod en irsk klanhøvding. — *Torchair* er det nordiske mandsnavn *Þorgeirr*. *Treni* er irsk[2]). — Den anden bar det irske navn Foirne, søn af Gillacainnigh.

Efter erobringen synes Englænderne at være gaaet frem i Limerick paa samme maade som i Cork, Dublin og Waterford. Nordboerne fik sin egen bydel at bo i og sit eget

---

[1]) Gogadh Gaedhel re Gallaibh, s. 84—89, 102 f. [2]) I »Martyrology of Gorman« (ed. by Whitby Stokes) anføres mandsnavnet *Treno*, som vistnok er nær beslægtet.

stykke land, som blev kaldt »Østmændenes hundred« *(cantredum Ostmannorum)*[1]). Medens landet forøvrigt blev git som len til anglo-normanniske baroner, stod dette Østmændenes land direkte under kronen. Det samme var ogsaa tilfældet med byen Limerick selv. Dette fremgaar bl. a. af et brev af 12. jan. 1200, hvori kong Johan overdrager Limerick som len til Gulielmus ell. Vilhelm de Braosa. Kongen siger i dette gavebrev: »Vi holder tilbage som vor eiendom byen Limerick og gaver til bispesæder og abbedier, og vi holder tilbage i vor haand Østmændenes hundred og den Hellige Ø (*sancta Insula,* d. e. Scattery Island ved Shannons munding?), paa samme maade som vor far kong Henrik [d. e. Henrik II, 1154—89] gav dette herskabslen til den før nævnte Vilhelms bedstefar Filip af Braosa«[2]). Limerick vedblev ogsaa efter Englændernes erobring at ha titelen kongerige og kom snart igjen under irske høvdinger, som kun i navnet anerkjendte den engelske konges overhøihed[3]). Det var bare i byen Limerick selv og i dens nærmeste omkreds, at Englænderne ud gjennem middelalderen fuldt opretholdt sit herredømme paa disse kanter.

Nordboerne i Limerick bevarede ned gjennem hele det 13de aarhundred sit eget sprog og sine gamle institutioner. De dannede, kan vi næsten sige, en stat i staten. Flere mænd af nordisk herkomst giftede sig ogsaa ind i anglonormanniske slægter og levede som en slags smaa lensherrer. I 1212 blev der optaget fortegnelse over den jord og de kirker, som tilhørte bispesædet i Limerick. I denne anledning blev der afkrævet edeligt udsagn af 12 frie og lovlydige Englændere, 12 Østmænd og 12 Irlændere. Indberetningen findes endnu. Den viser, at Nordboerne i Limerick i be-

---

[1]) Engl. *cantred* »hundred, herred« er et keltisk ord (jfr. det ensbetydende kymriske *cantref*). [2]) Aktstykket er trykt hos Rymer, Foedera, I, s. 63 (ny udg.). [3]) Jfr. Calendar of Documents, relating to Ireland, ed. Sweetman, I p. 289 og 404, hvor »Mariadac, konge af Limerick« nævnes (aar 1210).

gyndelsen af det 13de aarhundred fremdeles udgjorde en egen nationalitet[1]).

I breve og aktstykker fra Henrik III's (1216—1272), Edward I's [1272—1307] og Edward II's [1307—1327] regjering nævnes hyppig mænd og kvinder med nordiske navne fra byen og grevskabet Limerick. Oftest er det saa, at de nordiske navne er gaat over til at bli familienavne, medens efterkommerne af disse gamle nordiske slægter selv bærer engelske eller romanske fornavne. Enkelte nordiske fornavne var dog, synes det, i brug ned gjennem hele det 13de aarhundred, f. eks. Hamund, Ivar, Ragnhild og Gunhild. Jeg skal i det følgende opføre de nordiske navne, jeg har fundet fra Limerick, i kronologisk orden.

Af Limerick-slægter, der bruger et nordisk personnavn eller tilnavn som familienavn, kan jeg nævne en hel række. Mest at lægge merke til paa grund af sit navn er kanske slægten *Le Bonde,* som maa ha eiet jordegods i grevskabet Limerick. I aaret 1290 sagsøger *Cristiana le bonde* en slægtning af sig ved navn *Johannes le bonde* angaaende et stykke land[2]). Slægten har vistnok faat navn efter Johannes's bedstefar, som ogsaa nævnes, men bare kaldes *Le bonde*[3]). Ordet »bonde« brugtes ogsaa i Dublin i det 13de

---

[1]) Brevet findes i Liber Niger Limericensis, som nu opbevares i Maynooth College, ikke langt fra Dublin. En afskrift af denne bog findes i Royal Irish Academy, Dublin (K. 6. 16). Brevet er nævnt af Sir James Ware »De Hibernia et Antiquitatibus ejus« (s. 149), som henfører det til 1212. Det begynder saaledes: Omnibus ad quos presentes littere pervenerint Meylerus filius Henrici Justiciarius Hibernie Salutem. noverit universitas vestra quod anno quo Dominus T. primas Ardmachanensis obiit per preceptum domini J[*ohannis*] Regis Anglie et per visum Willielmi de Burgh facta fuit recognicio per sacramentum XII Anglicorum XII Ostmannorum et XII Hibernensium fidelium et legalium hominum de terris ecclesiis et ceteris pertinentiis ad Lymericensem ecclesiam spectantibus. [2]) Plea Roll, no. 18, m. 2: *Cristiana le bonde versus Johannem le bonde de particulo terre.* [3]) Plea R., no. 18, m. 16 b: *Johannes le bonde. Et Le bonde auus predicti Johannis.*

aarhundred som tilnavn; fra omkr. 1200 kjender vi i Dublin en *Ricardus bonde* og en *filius bonde*, ligesom der ogsaa her synes at ha været en slægt *Le Bonde*. I Sverige er der jo endnu en adelsslægt ved navn Bonde. Limerick-slægtens navn *Le Bonde* »bonden« — med den bestemte artikel — viser, at folk dernede endnu efter midten af det 13de aarhundred havde forstaaelsen af ordet bondes oprindelige betydning, og at saaledes nordisk sprog endnu ikke kan ha været ganske uddød.

Godmund (= nordisk *Goðmunðr*) var vistnok ogsaa navn paa en slægt i grevskabet Limerick. Som eiendomsbesidder nævnes i 1290 en *Robertus*, søn af *Philippus Godmunde*[1]).

Til de større jordegodseiere i nærheden af Limerick ved aar 1300 hørte en slægt, hvis stamfar bar navnet *Hamund* [d. e. islandsk *Hámundr*, dansk *Hamund*]. I aktstykker fra denne tid nævnes oftere tre mænd ved navn Filip, Rikard og Thomas. De kalder sig dels *filius Hamundi* (»Hamundssøn«); dels føier de navnet Hamund som tilnavn lige til sit eget navn (eks. *Ricardus Hamond*, *Thomas Hamound*). Disse Hamundssønner synes at ha været brødre og sønner af en mand ved navn Hamund. Brødrene eiede en gaard, som kaldes *villa Hamundi*. — Nordboerne har vel kaldt den *Hámundarstaðir*. — Nogle Englændere havde bemægtiget sig denne eiendom, og med dem førte nu Hamundssønnerne og deres slægtning *Thomas Ulf* (tilnavnet er nordisk »ulv«) en langvarig proces, som de tilsidst synes at ha vundet[2]). Om Slægtens senere skjæbne har jeg desværre intet at fortælle.

En slægt, som vi kan følge gjennem et længere tidsrum, bærer navnet Harold (oldn. *Haraldr*). Dens medlemmer synes at ha tilhørt den jordeiende adel i grevskabet, men

---

[1]) Plea R., no. 13, m. 18 b., m. 16 [a⁰ 18 Edward II]. [2]) Plea Roll, no. 38 [a⁰ 26, Edward II], m. 31, b.; no. 47 [a⁰ 28 Edw. I], m. 29 b.; no. 39 [a⁰ 27 Edw. I] *Thomas filius Hamundi, Philippus fil. Hamundi.*

eiede ogsaa huse inde i byen Limerick. I 1250 nævnes en *Johannes Harold*[1]). Han tilhørte vistnok samme slægt som den *Johannes Harald*, som omtales i 1312[2]). — Navnet har paa det sidste sted, som man vil se, sin ægte nordiske form Harald, og ikke den engelske form Harold. — Den sidstnævnte Johannes Harald er vistnok identisk med Johannes Harold, som i 1314 nævnes som godseier og ridder i grevskabet Limerick[3]). En mand ved navn *Thomas Harold* omtales ogsaa ved denne tid, dels som huseier inde i Limerick og dels som eiendomsbesidder ude paa landet (i 1309, 1314 og 1318)[4]). Man kan se, at han og Johannes Harald tilhørte samme familie. Denne slægt var det kanske, som eiede Cloghanarold, nær Rathkeale i grevskabet Limerick. Joyce forklarer dette stedsnavn som *Clogh-an-Arold* »the stone castle of *the* Harold« (Irish Names of Places, 2 Ser., s. 168). Men kunde ikke første led være irsk *clochán* »causeway, stensat vei«?

En anden slægt i Limerick bar det nordiske mandsnavn *Sweyn* (d. e. *Sveinn*) som familienavn. I 1261 blev en kvinde ved navn Nesta anklaget for at ha myrdet sin mand *Robertus Sweyn*, men blev frifundet[5]). I 1290 nævnes i Limerick en *Gilbertus Sweyn*[6]) og fra aar 1300 kjender vi en *Walterus Sweyn*[7]). De tilhørte vistnok alle den samme slægt. Familien *Sweyn* havde muligens endog fundet udbredelse udenfor det gamle kongerige Limerick. I 1313 omtales nemlig i aktstykker vedrørende Connaught en kvinde ved navn *Mariota Sweyn*, [fornavnet er af romansk oprindelse]. Hun synes at ha havt eiendomme i Connaught. Fra aar 1261 kjender vi en mand ved navn *Reginaldus Macsewyn fil.*

---

[1]) Plea Roll, no. 1 [a⁰ 16 Henry III], m. 1 b. [2]) Plea R., no. 102 [a⁰ 5 Edward II]. [3]) Plea R., no. 107, jfr. no. 118 [a⁰ 11 Edw. II]. [4]) Plea R., no. 113, m. 54 b: *Domus Thome Harold;* no. 117; no 118. [5]) Plea R., no. 4, m. 13. Navnet *Nesta* er kommet til Irland gjennem de anglo-normanniske erobrere; (jfr. Giraldus Cambrensis V,s. 314). [6]) Plea Roll, no. 13 [a⁰ 18 Edward I], m. 16. [7]) Plea R., no. 47, m. 10.

Gunor[1]). Jeg skulde tro, at *Macsewyn* er en skrivefeil for *Macsweyn*, af irsk *mac* »søn« og mandsnavnet Svein. Manden har vel været en halvt hiberniseret Nordbo, som har kaldt sig Mac Swein istedenfor Sveinsson. Muligens viser ogsaa navnet, at han har tilhørt samme slægt som den før nævnte, som ellers bare kaldes Sweyn. Mandens eget fornavn *Reginaldus* kan baade være engelsk og nordisk. Hans fars navn *Gunor* er derimod sikkert nordisk *(Gunnarr)*. — Det var vistnok ved denne tid, nemlig mod slutningen af det 12te og i det 13de aarhundred, at familienavne kom fast i brug baade blant Nordboerne i Irland og blant Englænderne[2]). En del har da efterlignet Irerne og sat *mac* foran sin fars eller stamfars navn. Jeg kommer senere til at nævne flere saadanne tilfælde, bl. a. at kongeætten i Dublin i det 12te aarhundred kaldte sig *Mac Thurkil*. Andre var vistnok mere nordiske og kaldte sig Thorkilsson eller Sveinsson. Herpaa har vi dog desværre ingen eksempler. Atter andre var halvt paavirket af irsk, halvt af nordisk skik og satte istedenfor *mac* det nordiske *sun* (d. e. *sonr*) foran sin fars eller stamfars navn og gjorde det derved til familienavn. Et medlem af den gamle høvdingeslægt i Waterford Mac Gillemory kalder sig saaledes i 1225 *Turkil sun Gillemory*[3]). Det almindeligste var dog, at man under engelsk eller fransk indflydelse føiede sin fars eller stamfars navn lige til sit eget og brugte det som familienavn. Men ofte synes alle disse udtryksmaader at ha skiftet. Vi har jo baade *Hamund* og *filius Hamundi*, *Sweyn* og *mac Sweyn*, *sun Gillemory* og *mac Gillemory*.

Af andre Limerickslægter, som var af nordisk oprindelse, kan nævnes en ved navn *Turgis*. I 1261 nævnes *Rogerus filius Rogeri Turgis*[4]). Og fra aar 1300 kjender vi *Thomas*

---

[1]) Plea R. no. 4 [a° 35 Henry III], m. 12 b. [2]) Blant Irerne var vistnok familie- eller egentlig klannavne endnu tidligere kommet i brug. [3]) Nordisk sprog og nationalitet i Irland, s. 323. [4]) Plea Roll, no. 4, m. 3.

Thurgys og *Johannes Turges*[1]). — *Turgis* er samme navn som *Turgeis* [lat. *Turgesius*]; saa kaldes bl. a. den første vikingekonge i Irland. Man har ment, at det skulde være en gjengivelse af oldn. *þorgils;* men det er snarere, som Whitley Stokes mener, istedenfor *þorgestr.*

Endelig kan jeg nævne slægten *Thursteyn,* som ogsaa tilhørte jordegodseierne i grevskabet Limerick. Navnet er det nordiske mandsnavn *þorsteinn.* Vi kan følge slægten gjennem et længere tidsrum. I 1261 nævnes en *Johannes Thursteyn*[2]). Fra 1290 kjender vi *Philippus Thursteyn*[3]), og i 1318 nævnes *Johannes Dursteyn* og *Nicolaus Dursteyn* som boende i grevskabet Limerick[4]).

Men ogsaa nordiske fornavne vedblev ned gjennem hele det 13de aarhundred at være i brug blandt Østmændene i Limerick. Jeg har alt nævnt Gunnar og Hamund. Fremdeles kan jeg nævne *Yuor* (d. e Ivar); saa kaldtes en gut, som i 1290 blev indebrændt i et hus, som tilhørte hans far Adam, søn af Roger. Blandt de misdædere, som havde sat ild paa huset, var der en kvinde, som bar tilnavnet *Gunyl* (d. e. Gunhild)[5]). Endelig kan nævnes *Gamelius,* som var navn paa en mand, som i 1262 af en anglonormannisk ridder havde forpagtet et stykke jord inde i byen Limerick[6]). — Navnet er en gjengivelse af det gl.-nordiske mandsnavn *Gamall* eller snarere af den især i Danmark brugte form *Gamli.* Formen *Gamel* brugtes i det 12te aarh. ogsaa i Furness, England.

---

[1]) Plea R., no. 47 [a⁰ 28 Edward I], m. 10; *Turgis, Thurgys* og *Turges* er bare forskellige skrivemaader af ett og samme navn. [2]) Plea Roll, no. 4, m. 3. [3]) Plea R., no. 4, m. 12 b. [4]) Plea R., no. 116 (a⁰ 11 Edward II); som det oftere hændte i Irland gik þ *(th)* senere over til *d;* omvendt blev ogsaa *d* i engelsk til *th* (f. eks. byen *Durlus,* nu Thurles). [5]) Plea Roll, no. 15 [a⁰ 18 Edward I], m. 31: Visum captum et jurata de morte Yuor filii Ade. venit et dicit quod dictus Yuor infans combustus fuit in domo Ade filii Rogeri. quando dicta domus fuit combusta et nullus inde maletur (sic). Judicium infort. Et dicit quod Johannes de Carred Elena Bollan et Mariota Gunyl sunt . . . . latrones et preterea fugierunt. [6]) Liber Niger Limericensis [afskrift i Irish Academy], no. LVIII.

Af kvindenavne synes — ligesom ellers i de nordiske nybygder i Irland — Gunhild at ha været særlig almindeligt. Foruden den foran nævnte *Mariota Gunyl* kan jeg nævne *Gunnild*, datter af Willielmus de Dunster, og *Gunild*, gift med Ricardus, søn af Wilielmus de Adar, — de omtales begge i aktstykker fra 1261[1]) —, samt *Gunnilda*, som nævnes i 1291 og var enke efter en godseier ved navn Richard, søn af Reginald Bretnagh[2]). Ogsaa kvindenavnet Ragnhild synes at ha været almindelig brugt. I 1261 nævnes saaledes *Rachenild*, som var gift med en Irlænder ved navn *Mackarthy*[3]) (d. e. den velkjendte, i Syd-Irland hjemmehørende slægt Mac Carthy). — Navnet Ragnhild brugtes bl. a. ogsaa i den dublinske kongeæt og gik i formen *Ragnailt* over i irsk.

Blant jordegodseiere i grevskabet Limerick skal jeg endnu nævne en eneste, nemlig *Petrus de Norwey*, som forekommer i et aktstykke fra aar 1272[4]). Navnet kan ikke betyde andet end »Peter fra Norge«. Men hvordan vi skal forklare, at en Nordmand paa Edward I's tid levede som ridder i omegnen af Limerick, det forstaar jeg ikke. Snarest har det vel været en mand fra Orknøerne eller Shetlandsøerne, som er kommet i den engelske konges tjeneste og tilslut er havnet i Irland.

Saaledes viser da personnavnene, at det nordiske element endnu saa sent som ved aar 1300 holdt sig i og omkring Limerick. Et endnu sterkere vidnesbyrd herom er det, synes jeg, at vi fra denne tid finder en gade i Limerick by og gaarde i omegnen, som fremdeles havde bevaret sine nordiske navne. Et aktstykke fra aar 1311 handler saaledes om en Englænder ved navn Willielmus Sauage, som blev anklaget for at ha røvet »*Walterus Syward* i *Sywardestrath* i Limericks forstad«[5]). — *Syward* er det samme som Sigvard

[1]) Plea Roll, no. 4, m. 7 b. og m. 13. [2]) Plea R., no. 32 [a⁰ 25 Edward I], m. 8. [3]) Plea Roll, no. 4, m. 7 b. [4]) Plea Roll, no. 6 [a⁰ 1 Edward I], m. 1.

[5]) Plea Roll, no. 108, m. 29. Lymer'. — Willielmus Sauage sec-

(lat. *Sivardus*), den danske sideform til oldn. *Sigurðr*. Den røvede Walterus Syward har da sandsynligvis tilhørt en Østmandsslægt. Gadens navn *Sywardestrath* er en gjengivelse af det nordiske *Si(g)varðsstræti*.

Mandsnavnet Sigvard findes ogsaa i et gaardnavn fra omegnen af Limerick, som oftere nævnes i aktstykker fra slutningen af det 13de aarhundred, nemlig *Balysyward*[1]). Første led af dette navn er det irske *baile* »sted«, som hyppigere end noget andet ord bruges ved dannelsen af irske stedsnavne. Balysyward er saaledes et af de mange hybride stedsnavne i Irland. Selv har Nordboerne vistnok kaldt stedet »Sivardsby«. Men Irerne har ombyttet *býr* med sit eget *baile*[2]). I tidens løb har visselig ogsaa her som saa ofte ellers Englænderne sat sit *town* isteden.

Vi kjender endog fra denne tid et fuldstændig nordisk gaardnavn fra grevskabet Limerick. I 1261 omtales nemlig en *Galfridus de Sywaldeby*[3]). Manden selv har vistnok været Englænder. Men *Sywaldeby* er et nordisk navn; dets første led er mandsnavnet *Sigvaldi;* andet led er oldn. *býr* »gaard«, som saa ofte bruges ved dannelsen af gaardnavne. Navnet er saaledes ligefrem en gjengivelse af det nordiske *Sigvaldabýr*.

Helt ind i det 14de aarhundred følte Nordboerne i Limerick sig som et eget folk og kaldte sig, ligesom Nordboerne ellers i Irland, til forskjel fra Englændere og Irer for Østmænd. Vi kan slutte dette af et aktstykke fra aar 1311. Det handler om en Englænder, som om natten sammen med andre misdædere trængte ind i et hus, som

---

tatus quod .... robiauit Walterum Syward apud Sywardestrath in suburbio Lymer'. [a⁰ 4 Edward II].

[1]) Plea Roll, no. 21 [a⁰ 23 Edward I]. [2]) Som jeg siden kommer til at vise, ombyttes oldn. *staðir* med irsk *teach* »hus«. Det er derfor sandsynligt, at *baile* i disse halvt nordiske stedsnavne svarer til *-býr* og ikke til *-staðir*.

[3]) Plea Roll, no. 4 (a⁰ 45 Henry III), m. 8 b.

tilhørte »Henrik Østmand« *(Henricus Estman)*, plyndrede huset og dræbte dets eier[1]).

Hvad jeg hidtil har fremført er dog bare navne, som lidet viser om selve det levende liv. Heldigvis findes der dog et aktstykke, som gir os lov til at kaste et blik indenfor det gamle Limericks mure, saa vi synes, vi kan se menneskene selv, deres forhold og livsvilkaar. Det var i 1295. Tre engelske eller engelsk-franske adelsmænd *Henricus le Norreys* (d. e. »Henrik den norske«), *Johannes le Norreys* og *Robertus Burdun* var anklagede, fordi de med urette havde tilegnet sig en frigaard, som tilhørte en mand ved navn *Willielmus le Teynturer* (»Vilhelm Farver«) i Ardfinnan, (i den sydøstlige del af grevskabet Tipperary, som grænser til og ligger i øst for grevskabet Limerick)[2]). Under forhøret blev juryen spurgt om, »hvilket tilnavn den før nævnte Vilhelm har blant Irerne og hvad hans stilling er«. De edsvorne svarer paa dette spørgsmaal, »at han er af slægten O'Molyn[3]) og at hans far kaldtes Thomas O'Molyn og var født i Inishannon (i grevskabet Cork)[4])«. Herimod indvender den fornævnte Vilhelm og siger, at han ikke er Irlænder, men Østmand *(Oustmannus)*, nemlig en Mac Maccus fra byen Limerick og en fri mand og at han selv og hans forfædre havde breve herpaa. De anklagede paastaar derimod, at han er Irlænder og af trællestand. Juryen bekræfter dette og »siger, at den før nævnte Vilhelms far

---

[1]) Plea Roll, no. 108, m. 23: Willielmus filius Raderi Brak sectatus quod ipse simul cum aliis malefactoribus noctander venit ad domum Henrici Estman et dictam domum burgauit et in eadem (sic) intrauit et predictum Henricum in predicta domo inuentum feloniter et contra pacem domini Regis interfecit.

I margen staar: Lymer'. Tiden er: die lune post festum Anunciacionis beate Marie Virginis anno R. R. Edwardi. Quarto.

[2]) Originalen, som jeg trykker bag min afhandling, har *Artfinan*.

[3]) Orig. har *de Omoleyns* og *Omolyn*. Er dette en forvanskning af det irske mandsnavn *Moling?* [4]) Orig. har *Iniseheenan;* navnet er en forvanskning af det irske *Inis Eoghanain*.

Thomas i alle sit livs dage holdtes for en Irlænder. Og at efter dennes død den før nævnte Vilhelms mor Olyna, som troede, at hendes søn vilde komme til at bringes tilbage til sin fars trællestand, drog til Limerick og for sin før nævnte søn erhvervede Østmændenes frie stilling paa dette sted *(accessit apud Lymericum et libertatem Houstmannorum ibidem adepta est).«* Det oplyses videre, at den før nævnte Vilhelm paa grund heraf stadig er blevet regnet for »en fri Østmand« *(Houstmannus liber).* Juryen dømmer derfor, at Henricus le Norreys og hans fæller med urette har tilegnet sig Willielmus le Teynturers eiendom og at han skal faa sit gods tilbage samt erstatning for lidte tab, som værdsættes til 10 sh. Forøvrigt benaades de anklagede og slipper for videre straf.

Dette aktstykke er i mange henseender merkeligt. Først og fremst viser det, at Nordboerne i Limerick endnu i 1295 indtog en særstilling og havde sine egne friheder og privilegier, som de nidkjært værnede om. De maa ha dannet et sluttet samfund, med sine egne love og bestemmelser, siden man kunde kjøbe sig ind i deres »frihed«. Og Limerick-Østmændenes frie stilling maa ha været merkelig sikker og grundfæstet, siden en mand af irsk herkomst, der som barn var optaget i deres samfund, kunde regnes for en fuldt fri mand og vinde en Sag ligeoverfor Englændere. — Ellers behandlede jo Englænderne de indfødte Irlændere som ufri og livegne. — Og dertil kommer jo, at sagen foregik ikke i Limerick selv, hvor det kanske kunde være voveligt at fornærme Østmændene, men langt derfra, i grevskabet Tipperary. Vilhelm »Farver« var, som vi har hørt, født i grevskabet Cork, ikke langt fra byen Cork. I denne by boede der ogsaa Østmænd; men deres stilling var kanske ikke saa grundfæstet eller kanske var kvinden Olyna's og hendes mands irske herkomst kjendt dér, siden hun foretrak at drage med sin søn til Limerick. Her udgav hun ham for en Mac Maccus *(Macmackus).* — *Maccus* er en irsk form

af navnet *Magnus*. Dette navn, som stammer fra Karl den stores tilnavn *(Carolus Magnus)*, kom med nordboerne til Irland og blev alt i det 10de aarhundred brugt i Limerick[1]). Formen *Maccus* forekommer ogsaa ved næsten samme tid, som navn paa en høvding fra Hebriderne, som ogsaa havde forbindelser med og en tid var herre i Limerick[2]). Det var saaledes et godt gammelt navn, Olyna gav sin søn. Kanske har hun ved dette navn ogsaa villet lade det faa udseendet af, at hendes søn var af en fornem, adelig æt.

Men ikke bare om Nordboernes indre forhold, ogsaa om deres sprog kan vi slutte en smule af dommen i denne sag. Østmændene i Limerick kaldes her gjennemgaaende for *Houstmanni*. I de fleste aktstykker fra det 13de aarhundred kaldes de derimod *Ostmanni* eller (efter engelsk skrivemaade) *Estmanni*. Formen *Houstmanni* maa være gjengivelse af nordisk udtale *(Austmenn)*. Dette viser, at nordisk sprog henimod aar 1300 endnu ikke var fuldstændig uddød i Limerick. De gamle krøniker fortæller os næsten intet om Nordboerne i Limerick efter det 10de aarhundred. Merkeligt er det ogsaa, at diftonger fremdeles var i brug, medens de i Danmark meget tidlig blev til enkeltvokaler. Vi lærer af krønikerne kun, hvad jeg alt har nævnt, at byen og dens omegn fremdeles havde et slags selvstyre. Ligeledes ved vi, at biskopen af Limerick, ligesom hans fæller i Dublin og Waterford, anerkjendte paven og stod under erkebiskopen af Canterbury. Derimod ved vi intet om Limerickmændenes kampe og stridigheder, om deres udvikling og indre liv. Af de aktstykker, som jeg i det foregaaende har meddelt, lærer vi, at de med en vidunderlig seighed har holdt fast ved sit sprog og sin nationalitet. De forstod at hævde sig ligeoverfor Englænderne, som med foragt saa ned paa Irerne og behandlede dem som træller og ufrie, og op-

---

[1]) Cogadh Gaedhel, s. 78: *Manus Lumnig*, s. 80 *Maghnas Berna*.
[2]) Steenstrup, Normannerne III, s. 139.

naaede rettigheder som Englændernes ligemænd. De fik bo i sit eget distrikt («Østmændenes hundred«), hvor de stod lige under kongen uden at ha nogen lensherre over sig, og hvor de styredes efter sine gamle love og vedtægter.

Der er den dag i dag enkelte minder om Nordboernes nybygder i disse egne. Først og fremst formen af byen Limerick's navn. Saa har vi udenfor Shannons munding viken eller havnen Smerwick (af oldn. *vik*); i Østre Toten ved Mjøsen har vi det samme navn, Smørviken. Oppe i Shannon er der flere steder, hvor laksen fanges, som endnu kaldes Laxweir (»Laksevær«)[1]. I fordums tid var der endnu mange flere nordiske stedsnavne paa disse kanter. Jeg har allerede omtalt et par; desuden kan jeg nævne *Dún na Trapcharla;* saa kaldes i de Fire Mesteres Annaler (aar 1062) et sted ved Shannon. *Dún* er irsk og betyder »fæstning«; sidste led i *Trapcharla* er det nordiske *karl;* første led hænger muligens sammen med vort »trappe«. Har det kanske været navnet paa et sted i Shannon, hvor fiskerne satte laksetrapper ud?

Om den nordiske nybygd i Cork og om dennes skiftende skjæbne ned gjennem tiderne ved vi næsten intet. Vi ved kun, at Cork endnu paa den anglo-normanniske erobrings tid havde en slags selvstændighed og stod under egne høvdinger, som dog sikkerlig anerkjendte dels kongerne af Cashel (saa kaldtes Munsters konger) og senere kongerne af Leinster som sine overherrer. Englænderne gjorde i 1173 et sjøtog langs Irlands sydkyst. I Lismore havn [det nuv. Youghal Harbour, øst for Cork] mødte de en flaade fra Cork paa 32 skibe. Det kom til en hidsig kamp; men Nordboerne led tilslut nederlag og deres høvding Gilbert, søn af Torgeir, faldt *(eorumque duce Gilleberto, Turgerii filio, interfecto)*[2]. Efter dette var det forbi med Corks selvstændighed. Kongeriget Cork

---

[1]) Disse steder nævnes af Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene, s. 403. Sidste led i Laxweir er dog snarest engelsk.

[2]) Giraldus Cambrensis [udg. i Rerum Britannicarum medii ævi

(Corcagiæ regnum) blev git til Fitz-Stephen og Miles de Cogan med undtagelse af Byen Cork og det tilgrænsende distrikt »Østmændenes kantred« *(præter urbem Corcagiensem cum cantredo ei adjacente)*, som kongen selv beholdt[1]). Hvor stor udstrækning riget i Cork havde i sin velmagtstid, ved jeg ikke. Men endnu paa den anglo-normanniske erobrings tid har det, skulde jeg tro, foruden byen Cork omfattet et par andre havnestæder paa sydkysten. I Dungarvan boede der, som vi senere skal høre, Østmænd, som synes at ha hørt sammen med dem i Cork. Og Nordboernes flaade vilde næppe ha lagt til i den smale fjord, som gaar op til Blackwater forbi Youghal, hvis der ikke ogsaa paa dette sted havde været en nordisk nybygd. — Vi ved ellers ikke stort om Youghals ældste historie; stedet maa dog ha været til før Englændernes erobring; i 1209 fik det et fribrev af Johan uden Land. Nu er det en by paa mellem fire og fem tusen indbyggere.

Ligesom i Limerick maa ogsaa Nordboerne i Cork ned gjennem det 13de aarhundred ha bevaret sin nationalitet. Flere nordiske navne var i brug, f. eks. Svein. — I 1260 nævnes der saaledes en *Willielmus Sweyn* og en *Johannes filius Sweyn*[2]). En anden mand fra Cork, som nævnes i samme aar, kaldes *Amlef Mac Asser*[3]). Denne mand har tydeligvis ogsaa været en Nordbo. *Amlef* er engelsk skrivemaade for irsk *Amlaib* [= oldn. *Ólafr*] og *Asser* er ligeledes nordisk (= oldn. *Ǫssurr*); navnet var især almindeligt i Danmark.

En slægt, som i begyndelsen af det 14de aarhundred havde temmelig store eiendomme i nærheden af Cork, bar navnet *Apilgard*[4]). Dette navn er i sin oprindelse nordisk (= oldn. *apaldrsgarðr*) og saaledes det samme som det

---

scriptores], V, s. 309. *Turgerius* maa være gjengivelse af oldn. *þorgeirr; Gillibertus* er derimod ikke nordisk. [1]) Giraldus V, s. 347.

[2]) Plea Roll, no. 2 [a° 44 Henry III], m. 16 og m. 17 b.

[3]) Plea Roll, no. 2, m. 24 b. [4]) Plea Roll, no. 112 [a° 9 Edward II].

danske navn Abilgaard. Dog er det muligt at slægten ikke tilhørte Østmændene i Cork, men at den stammede fra England. En slægt, som endnu findes i Cork, heder Copinger. Familien, hvis stamtavle er udgivet, tror selv, at den stammer fra Danmark, fra Kjøbenhavn(!). Det er ikke umuligt, at navnet virkelig er nordisk. Skulde det staa i forbindelse med eller være en forkortning af *Kaupangrsmaðr* »kjøbstadsmand«?[1]) Ialfald er det værd at lægge merke til, at en mand af denne slægt, *Adam Copiner*, i 1316 eiede en gaard ved navn *Balynegall*, d. e. *baile na n-Gall* »de fremmedes eller Nordboernes landsby«[2]).

Der er endog vidnesbyrd om, at Nordboerne i Cork og landet deromkring endnu i anden halvdel af det 13de aarhundred kaldte sig Østmænd. Fra aar 1260 findes nemlig følgende beretning om et ligskue, som blev optaget i Corks Guildhall: »Afholdt (lig)skue og holdt jury angaaende Christiane datter af Agnete Østmandkvindes død; hun blev dræbt i Dungarvan i Cork (stedet hører nu til det tilgrænsende grevskab Waterford). »Juryen« siger, at Ragnhild O'Mactir *(Rachenild O'Mactir)* stødte hende i hovedet, saaledes at hun døde otte dage efter«[3]). Dette merkelige lille aktstykke viser ikke bare, at Østmændene i Cork endnu i anden halvdel af det 13de aarhundred dannede et eget samfund. Det viser ogsaa, at der rundt om i grevskabet Cork og langs kysten østover mod Waterford var vikingenybygder, hvis medlemmer endnu i anden halvdel af det 13de aarhundred kaldte sig Østmænd og mindedes sin nordiske herkomst. Det drab, som vi i det foregaaende har hørt om, er jo ikke foregaaet i Cork, men i Dungarvan, som vel

---

[1]) Jfr. den danske form »Købing«. [2]) Plea Roll, no. 118 [a⁰ 11 Edward II]. [3]) Plea Roll, no. 2, m. 23 [a⁰ 44 Henry III], m. 23: Placita In Gildhalla Ciuitatis Cork. Visum captum et Jur(ata) de morte Christiane filie Agn(ete) ostmanne interfecte apud Dungaruan in Cork. dicit quod Rachenild omactir (sic) ipsam percussit in capite ita quod post octo dies postea obiit.

paa denne tid regnedes til grevskabet Cork. I Dungarvan har, maa vi tro, Agnete Østmandkvinde *(Agneta Ostmanna)* boet. Det samme gjælder *Rachenild O'Mactir*, den kvinde, som dræbte hendes datter. Ogsaa hun synes at ha tilhørt en Østmandsslægt. *Rachenild* er jo vort Ragnhild; *Mactir* er det irske *mactire*, »ulv«, en overs. af *Úlfr (?)*, ogsaa ellers personnavn i irsk. — Dungarvan er nu en liden by paa vel fem tusen indbyggere. Den ligger ved en ypperlig havn, hvor der om end veiret er aldrig saa haardt altid er ganske stille. Dette var vel grunden til at Nordboerne nedsatte sig her. Stedet selv eksisterede dog vistnok før vikingetiden allerede. Navnet Dungarvan er nemlig irsk [»Garvan's fæstning«] .Nordboerne holdt vel fæstningen vedlige, indtil byen overgav sig til Henrik 2. Senere byggede Johan uden Land en ny fæstning, hvoraf der endnu staar ruiner tilbage. Stedsnavnene viser os den dag idag, at der i Dungarvan i svundne tider var en vikingenybygd, om hvis oprindelse og skjæbne vi — foruden det her nævnte aktstykke — ellers intet véd. Dungarvans havn begrænses nemlig i syd af en odde, som heder Helvick Head. Den lille vik eller fjord, som fører ind til Dungarvan, har rimeligvis selv engang baaret navnet Helvik. Dette navn er nordisk, sidste led er oldn. *vik* f. „bugt, vik«. Navnets nordiske form har vel været *Helluvik* eller *Helgavik*. I Norge bruges ogsaa Helvik som stedsnavn[1]).

I det hele synes der endnu i anden halvdel af det 13de aarhundred rundt om i det sydlige Irland at ha boet folk af nordisk herkomst, med nordiske familienavne og som endnu vidste, at de var af nordisk herkomst. Vi finder dem saaledes i grevskabet Kerry, sydvestligst i Irland. Her levede bl. a. ved aar 1290 en mand ved navn *Nicholaus Thursteyn*, som — hvad tilnavnet viser — maa ha tilhørt en Østmandsslægt[2]). Her horte vel ligeledes Maurits Macotere

---

[1]) O. Rygh, Norske Gaardnavne II (Akershus Amt), 86.
[2]) Plea Roll, no. 13 [a° 18 Edward I].

(d. e. Ottars søn) hjemme, som i en skrivelse til Edward I i aar 1290 siger, at han boede ved »verdens ende i Irland«. Han ansøger om at faa lov til at nyde engelske borgerrettigheder, saaledes som hans forfædre tidligere havde gjort[1]). Baade ansøgningen og mandens navn vidner om at han har tilhørt en af de Østmandsslægter, som efter den anglo-normanniske erobring fik lige rettigheder med Englænderne. Slægten Mac Ottar hørte vistnok egentlig hjemme i byen Cork, hvor der endnu findes en familie Cotter, hvis navn vistnok er en forkortning af Mac Ottar. Der er der endog den dag idag stedsnavne, som vidner om at der i svundne tider har boet Nordboer hernede i Irlands sydvestligste hjørne. Længst i sydvest, ud fra Slieve Miskish i Conunty Cork, strækker sig forbjerget Garinish Point. Adskilt fra dette ved et smalt sund ligger øen Dursey. Allerede Worsaae har formodet, at dette navn er det nordiske *þorsey*. Vi ved jo ogsaa ellers, at nordisk *þ* i Irland er blit til *d* (f. eks. *þorsteinn, Thursteyn, Dursteyn)*. — Lige udenfor Dursey er der en holme, som kaldes Calf »kalven«. Paa samme vis har vi inde i Kristianiafjorden Malmøen og Malmøkalven, og udenfor sydspidsen af Isle of Man ligger den lille Calf of Man (»Mankalven«).

Lidt østenfor Dursey, i County Cork, ligger der en odde ved navn Glandore, opr. en Omtydning af det irske navn *Cuandór,* ved indseilingen til Glandore Harbour. Dette stedsnavn er ligeledes nordisk; sidste led er dansk »-øre« (oldn. *eyrr*), som bl. a. findes i Helsingør. Første led er muligens oldn. *grandi* »sandbanke i eller under vandet«. Nordboerne har, skulde jeg tro, kaldt stedet *Grandeyrr* (i akk. *Grandeyri*). Jeg kan ogsaa nævne, at der lige i øst for Dursey er en fjord, som kaldes Dunmanus Bay og har navn efter en borg Dunmanus, som ligger ved denne fjord. Dunmanus betyder »Magnus's fæstning«. Navnet Magnus

---

[1]) Sweetmann, Calendar, III, s. 306; jfr. Nordisk sprog og nat. i Irland, s. 316.

kom, som bekjendt, til Irland med Nordboerne og brugtes især i Limerick. Det er derfor sandsynligt, at den Mand, som byggede Dunmanus var af nordisk æt. Ogsaa inde i landet maa der ha boet folk af nordisk herkomst. Ved aar 1253 levede der saaledes i Cashel en mand ved navn *Reginald Macotere* (ɔ: Ragnvald Ottarssøn), af den før nævnte Østmandsslægt[1]). Endog helt inde i Leix, i det nuværende Queen's County i Leinster, finder vi dem. Her levede der i aar 1297 en mand ved navn *Willielmus Fader*. Han var gaardeier eller forpagter og mistede engang ved et røverisk overfald atten faar[2]). Fader brugtes i gamle dage ogsaa i Norden som personnavn, især i Danmark og Sverige. — Fra aaret 1232 kjender vi, ogsaa fra Leinster, en mand ved navn *Hamundus Not*[3]). Fornavnet tyder paa, at han ligeledes har været af nordisk herkomst. Og i grevskabet Tipperary nævnes i 1297 en *Johannes Harold*[4]), som kanske har tilhørt den før nævnte Limerick-slægt Harald eller Harold.

Dette stemmer godt overens med hvad krønikerne fortæller om forholdene i det sydlige Irland i vikingetiden. Fortællingen om Cellachan af Cashel *(Caithreim Ceallachain Caisil)* og om dennes kampe med Nordboerne i første halvdel af det 10de aarhundred skildrer det, som om der ved denne tid boede Nordboer ikke bare i Limerick og Cork, men ogsaa flere steder i det nuværende grevskab Tipperary, saaledes i Thurles, hvor der tales om »Daner i borgen« *(Danair an dúnaid)*, og i Cashel, hvor der ogsaa bor »Daner og mørke Nordboer«. Det gamle skrift om »Irernes kampe med de Fremmede« *(Cogadh Gaedhel re Gallaibh)* gir os en lignende skildring af forholdene. Cashel og landet deromkring er i 964 i Nordboernes besiddelse (s. 71). Ogsaa i det nordlige Munster

---

1) Sweetman, Calendar II, n, 959.
2) Plea Roll, no. 3 O, m. 2 [a° 25 Edward I].
3) Pipe Roll, a° 16 Henr. III, Compotus Lagenie.
4) Plea Roll, no 42 [a° 27 Edvard I]

var der, efter Cogadh Gaedhels skildring, Nybygder af Nordboer (s. 95 f.).

Om den nordiske — eller rettere norske — nybygd i Waterford har jeg allerede talt temmelig udførlig i min afhandling om »Nordisk sprog og nordisk nationalitet i Irland«. Waterford anerkjendte, da Englænderne i 1170 indtog byen, kongen af Leinster som sin overherre. Dog synes det gamle kongerige Waterford fremdeles at ha havt en vis selvstændighed og at ha staat under egne høvdinger. Disse bar dog ikke længer kongenavn, men nøiede sig med at kalde sig »aarmænd« (oldn. *ármaðr)*. Den høvding i Waterford, som i 1170 blev fanget inde i Ragnvaldstaarnet, kaldes nemlig »fæstningens aarmand« *(armand an dúine)*[1]). Medens ordet »aarmand« i Norge mest brugtes om de lavættede kongelige gaardsfogder, steg det saaledes i Irland i værdighed og brugtes ogsaa om høvdingerne, dog vel ikke om dem, som var fuldt uafhængige. I et latinsk aktstykke om Englændernes erobring af Waterford bærer heller ikke byens høvding nogen fyrstetitel; han kaldes bare »en rig mand og meget mægtig i hint grevskab« *(qui fuit dives homo et valde potens in comitatu isto)* eller ogsaa »hine egnes herre« *(dominus parcium illarum)*[2]). Den herskende slægt i Waterford kaldtes Mac Gillemory [egt. *Mac Gilla Muire*, d. e. »søn af Marias tjener«] og skal være indvandret til Irland fra en af de nordiske nybygder i Devonshire, ved kysten af Bristolkanalen. Hvordan denne slægt, som første gang nævnes i aar 1134, vandt magten i Waterford, ved vi ikke. Waterfords konger i første halvdel af 11te aarhundred synes at ha tilhørt samme slægt som Dublinkongerne. Det tør hænde, at familien Mac Gillemory var indgiftet i den gamle kongeæt; vi ved dog intet derom. Trods sit irske navn følte dog Mac Gillemorierne sig som Nordboer; enkelte af dem ombyttede

---

[1]) Annals of Tigernach ed Whitley Stokes (Revue beltique XVIII. s. 278); Fous Marter, A. D. 1170. [2]) Nordisk sprog og nat., s. 329 f.; 314 f.

saaledes i sit navn det irske *mac* med oldn. *sonr*, f. eks. *Turkil sun Gillemory*, som nævnes i aar 1225[1]).

Ved Englændernes ankomst til Irland var der foruden selve Waterfords høvding ogsaa flere andre medlemmer af slægten Mac Gillemory, som synes at ha været rige og ansete mænd. En ved navn Gerald Mac Gillemory kom saaledes til at gjøre Henrik 2 en vigtig tjeneste, og hans efterkommere var det vistnok, som endnu i 1311 regnedes blant landadelen i grevskabet Waterford.

Østmændene fik i de første aar efter Englændernes erobring lov til at bo inde i Waterford; men da de i 1174 gjorde opstand og nedsablede den engelske besætning[2]), maatte de flytte udenfor den befæstede bys mure. Her grundede de, ligesom sine landsmænd i Dublin, en ny by, som kaldtes Østmændenes by *(Villa Oustmannorum Waterford)*[3]). Allerede paa Henrik 2's tid fik alle Østmændene i Waterford rettigheder, som satte dem paa lige fod med Englænderne og stillede dem direkte under kongen[4]). Dette fribrev blev

---

[1]) Chartulary of S. Mary I, 246. [2]) Giraldus Cambrensis V, s. 313. [3]) Nordisk sprog og nationalitet, s. 330.

[4]) Lambeth Palace Library, no. 362, papir, folio, beg. af 17de aarh. (afskrifter af ældre aktstykker). F. 234.

A charter made by K: H(enry) 2 vnto the Ostmanes of Waterford.

Henricus dei gratia Rex Anglie, Dux Normanie, et Aquitanie, et Comes Andegauie Archiepiscopis, Episcopis, Comitibus, Baronibus, Justiciariis, Vicecomitibus, et omnibus Balliuis, et fidelibus suis omnium terrarum suarum, Salutem. Sciatis quod *Hostmani* de Waterford, homines mei ligei sunt, et ipsi et omnia sua sunt in manu, et custodia, et protectione mea, et ideo precipio quod ipsi, et omnes res sue firmam pacem et securitatem habeant per totam terram meam in eundo, redeundo et moram faciendo, vbicunque fuerint in terra mea, faciendo rectas consuetudines suas. Et precipio quod eos, et possessiones suas custodiatis, et manuteneatis, et protegatis sicut meas proprias, ita quod eis nullam molestiam, vell *(sic)* iniuriam vel violentiam faciatis, aut facu (sic) permittatis, et si quis super hoc in aliquo forisfecit, plenaria *(sic)* eis inde sine dilatione Justitiam fiere faciatis, Teste Magistro Johanne Cumin, Hugone Morday, Radberto filio Stephani Camerario, Michaell Billett, Willielmo de Bending, Apud Taytinton.

senere flere gange fornyet, bl. a. af Edward den første i aar 1283, hvor det udtrykkelig siges, at »vore Østmænd i Waterford bør ha Englændernes lov i Irland og dømmes og behandles efter denne lov« *(quod Oustmanni nostri Waterford legem Anglicorum in Hibernia habere et secundum ipsam legem judicari et deduci debent)*[1]. Ligesom i Limerick og Cork havde Østmændene i Waterford sit eget distrikt, hvor de stod direkte under kongen. Andre af dem stod under anglo-normanniske lensmænd. Men desuden fandtes der ogsaa Østmænd blandt godseierne og ridderne i grevskabet Waterford. En optegnelse fra aar 1235 gir os det bedste indblik i Nordboernes stilling i grevskabet.

Blandt Østmændene i County Waterford nævnes i denne Optegnelse en mand ved navn *Philippus Leysing*, som har et len, som kaldes *Ballybrewin*. Mandens navn er romansk; men hans tilnavn er oldn. *leysingr* »frigiven«. Et medlem af slægten Mac Gillemory *(Willielmus Macgillemory)* har en anden eiendom ved navn *Dufach*.

En del af Østmændene var forpagtere eller bønder under en anglonormannisk adelsmand *Johannes le Poer*, som nedstammede fra den Robert Poer *(Robertus Poerius)*, som i 1177 blev guvernør over Waterford og Wexford[2]. — Slægten lever endnu i Co. Waterford og kalder sig dels de la Poer og dels Power. Den amerikanske digter Edgar Poe hørte ogsaa til samme slægt. — De Østmænd, som stod under Johannes le Poer kaldes »kongens Østmænd« *(Ostmanni domini Regis)*. Viser dette, at de ligesom sine landsmænd i Co. Wexford indtog en friere stilling end de øvrige bønder i grevskabet?

Endelig var der en del Østmænd, tydeligvis mindre bønder, som stod lige under kongen *(Ostmanni alii domini Regis)* og selv betalte afgift til kronen, 6 sh. om aaret[3].

[1]) Worsaae, Minder, s. 444; jfr. Nordisk sprog og nat., s. 328.

[2]) Giraldus Cambrensis V, 347.

[3]) Pipe Roll, no. 2, a° 19—20 Henrik III.

Compotus Comitatus Waterfordie, anno decimo nono. De VI s.

Hele dette distrikt, hvor Nordboerne boede, er det vistnok, som nu udgjør baroniet Gaultiere »de fremmedes eller Nordboernes land« *(tir na n-Gall)* og ligger paa vestsiden af den fjord, som fører ind til Waterford.

Der var ogsaa andre Østmandsslægter, som i det 13de og i første halvdel af det 14de aarhundred eiede land i nærheden af Waterford, saaledes *Philip Mac Gothmond*, som i 1290 kalder sig »Østmand og Englænder i Waterford«[1]); samt slægten *Askedel*, af hvilken to medlemmer omtales i aar 1318[2]). — *Askedell* er det nordiske mandsnavn *Ásketill*, *Askell.* — Endnu i begyndelsen af det 14de aarhundred kaldte Nordboerne i Waterford sig for Østmænd og følte sig som et eget folk, forskjelligt fra Englændere og Irer[3]). Og der er i hele Irland kanske ikke noget andet sted, hvor der den dag i dag er saa mange minder om vore forfædre som netop her, i byen og Grevskabet Waterford. Endnu staar inde i byen Ragnvalds-Taarnet *(Reginatd's Tower)*, som allerede nævnes af Giraldus Cambrensis og i et aktstykke fra 1311[4]). Man mener, at taarnet i sin nuværende skikkelse stammer fra det 12te aarhundred, men at det er en ombygning af et ældre taarn paa samme sted[5]). Taarnet var et led i de mure og fæstningsanlæg, som omgav Waterford. Sagnet fortæller ogsaa om et andet taarn »Turgesius's taarn«, som tidligere stod paa hjørnet af Barronstrand Church. Dette taarn maa være opkaldt efter den første vikingekonge i Irland, Turgeis. Det hele synes dog ikke at være andet end et senere sagn; men paa hvilken tid dette er opstaaet, ved

---

VIII d. de Balybavin quam Philippus Leying tenet in feodo de toto anno predicto. Et de VI s: VIII d. de Dufach. quam Willielmus Macgillemory tenet in feodo de toto anno predicto. Et de VII s. de Ostm[annis] domini Regis quos Johannes le Poer tenet de toto anno predicto. Et de VI s. de Ostmannis aliis domini Regis de toto anno predicto.

[1]) Nordisk sprog og nationalitet i Irland, s. 313 f. [2]) Plea Rolls, no. 115 [a⁰ 18 Edward II]. [3]) Nordisk sprog, s. 314 o. fl. [4]) *Turris Ragnaldi* og *Renaudescastel* kaldes det; Nordisk sprog, s. 318 f. [5]) L. J. Vogt, Dublin som norsk by, s. 198.

jeg ikke[1]). Inde i byen staar endvidere den gamle domkirke, som er indviet til den hellige Treenighed, men baade i daglig tale og i brevskaber kaldes »Kristkirke« (*Christchurch).* Paa en plade, som er opsat inde i kirken i anledning af dennes restauration i 1891, kan man læse: »The Danish Christchurch or Cathedral of Waterford was founded here by Reginald, son of Sigtryg, the Norseman, ca. 1050«. Denne kong Ragnvald af Waterford var en nær Slægtning af Dublinkongen Sigtryg Silkeskjæg, som i 1038 havde lagt grunden til Kristkirken i Dublin. — Denne kaldes, som bekjendt, ogsaa Christchurch, men er indviet til den hellige Treenighed. — Det var dog ikke bare navnet, som kong Ragnvald laante fra Kristkirken i Dublin. Den bekjendte irske arkitekt og arkæolog Sir Thomas Drew, som selv har restaureret Kristkirken i Waterford, har víst, at denne kirkes grundplan svarer til Kristkirken i Dublin i dennes oprindelige Skikkelse[2]). Kristkirken i Dublin har saaledes ogsaa i sin bygning afgivet forbilledet for sin navne i Waterford.

I Irland tror de fleste, at navnet Christchurch er kommet ind fra Norden, snarest fra Norge. Saaledes siger Sir Thomas Drew: »Note that, as at Dublin, the word *Christchurch* is but a surviving Scandinavian term signifying Head Church, i. e. Cathedral«[3]). Det er ganske rigtigt, at det er Nordboerne, som har givet navnet hjemstavnsret i Irland. — Ogsaa i Cork findes der en Christchurch. — Men Nordboerne har selv brugt det i Irland tidligere end i Norge. Navnet stammer vistnok fra Canterbury, hvor domkirken ogsaa kaldes Christchurch, men er indviet til den Hellige Treenighed. Christchurch i Canterbury *(Christes cyrice)* nævnes alt i aktstykker fra den angelsaksiske tid og i den angelsaksiske krønike. Nu er det vel kjendt, at Nordboerne i Irland ikke

---

[1]) Murray Handbook for Ireland, s. 358. [2]) Sir Thomas Drew, The Danish Christchurches of Dublin and Waterford (Journal of the Waterford & South East of Ireland Archæological Society, vol. I, no. 5). [3]) l. c., s. 194.

tilhørte den irske kirke, men anerkjendte erkebiskopen af Canterbury som sit nærmeste geistlige overhoved, og at deres biskoper, før Irlands tilslutning til Romerkirken, fik sin indvielse i Canterbury. Jeg tvivler derfor ikke paa at Christchurch i Dublin har laant sit navn fra Domkirken i Canterbury, efter hvis forbillede den vel ogsaa er bygget.

Mellem Dublin og Nidaros maa der i det 11te aarhundred ha været forbindelse. Til relikvierne i Kristkirken i Dublin hørte nemlig stykker af Olav den helliges klæder; de var skjænket af Dublins første biskop Donatus, som i 1038 lagde grunden til kirken[1]). Domkirken i Nidaros blev, som bekjendt, grundlagt lidt efter 1075 af Olav Kyrre paa det sted, hvor Olav den hellige var begravet. Olav Kyrres Kirkebygning forsvandt siden og maatte vige plads for en større kirke, hvis bygning erkebiskop Øistein omkring aar 1183 paabegyndte[2]); *þetta hit mikla musteri,* som den nye domkirke kaldes. Kirken i Nidaros var, ligesom domkirkerne i Dublin og Waterford, indviet til den Hellige Treenighed, men kaldtes Kristkirke *(Kristkyrkja).* Senere blev de andre norske kathedraler ogsaa kaldt Kristkirker; navnet blev derimod aldrig brugt i Danmark eller Sverige. Jeg tror derfor, at Kristkirken i Nidaros har laant sit navn fra sin navne i Dublin. Mulig har ogsaa domkirken i Nidaros i sin ældste skikkelse været bygget efter en lignende plan som Kristkirken i Dublin. Dette spørgsmaal skal jeg dog ikke her komme nærmere ind paa. — Vi ser i alle fald, at der endnu i det 11te aarhundred var forbindelse og fandt gjensidig paavirkning sted mellem Irland og Norge. Olav den helliges dyrkelse trængte endog frem videre end til Dublin. I byen Waterford er der

[1]) The Book of Obits and Martyrology af Christ Church, ed. Todd s. 141: Reliquie sanctorum, que a tempore Donati, primi Dublinie civitatis episcopi, usque ad tempus Gregorii eiusdem urbis episcopi, in quadam capsa latuerunt, in uno cum eadem capsa posite sunt scrinio; scilicet . . . . . *De uestimento sancti Olaui regis.* [2]) Se N. Nicolaysen. Atter om Trondhjems domkirke, i Norsk hist. tidsskr. 2 R. VI B.

den dag idag et kirkesogn, som er opkaldt efter ham, »*St. Olave's Parish*«. Den til Hellig Olav indviede kirke staar ikke langt fra domkirken.

Selve byen Waterfords navn er, som bekjendt, ogsaa nordisk. Irerne kaldte den Port Lairge, medens Nordboerne har kaldt den *Veðrafjǫrðr*, som vistnok oprindelig var navn paa den fjord, som fører ind til byen og nu kaldes Waterford Harbour. — Navnet *Veðrafjǫrðr* er kjendt fra vor gamle litteratur; det findes i Krákumál, str. 16. —

Udenfor byen Waterford er de fleste minder om Nordboerne i det før nævnte baroni Gaultiere »Nordboernes land«. Her ligger saaledes sognet Ballygunner, opkaldt efter en eiendom paa dette sted. I dette sogn findes stedsnavnene Ballygunnertemple, Ballygunnercastle, Ballygunnermore[1]). — Første led af dette navn er, som jeg før har nævnt, det irske *baile*, som meget hyppig bruges ved dannelsen af gaardnavne. Andet led *-gunner* er det nordiske mandsnavn Gunnar. Her har altsaa i gamle Dage boet en mand af nordisk herkomst ved navn Gunnar. Stedets oprindelige navn har vel været *Gunnarsbýr*.

Østligst i Gaultiere ligger sognet Crooke, tidligere skrevet *Crocum*[2]), hvor der i middelalderen laa et kloster. Dette navn er vistnok dativ flertal af *krókr* m. »krog, krumning«, et ord, som ogsaa i Norge meget hyppig har været brugt ved dannelsen af gaardnavne[3]).

Et fremspringende næs i baroniet Gaultier kaldes endnu *Swineshead*; dette navn er vistnok en engelsk omdannelse af nordisk *Svínshǫfuð* »svinehoved«.

I øst for Waterford og grænsende til dette grevskab og til Kilkenny ligger grevskabet og byen Wexford. Her var der ogsaa i gamle dage, med byen Wexford som midtpunkt,

---

[1]) Irske stedsnavne finder man en fortegnelse over i »Census of Ireland 1871. Alphabetical Index to the Townlands & Towns of Ireland«. [2]) Se Sweetman, Calendar of doc.s rel. to Ireland I n. 85, 1488. [3]) Jfr. O. Rygh, Norske gaardnavne, Indledn.

en vikingenybygd. Selve navnet viser tilbage paa en nordisk form *(Veisufjǫrðr?)* Irerne kaldte derimod stedet Loch Garman. — Nordboerne i Wexford havde endnu paa den anglonormanniske erobrings tid en slags selvstændighed og stod vistnok i nær forbindelse med Dublinriget. De fire Mesteres Annaler taler saaledes ved aaret 1137 om »de Fremmede fra Dublin og Wexford.« Og Giraldus Cambrensis, som har skildret Englændernes erobring af Irland, nævner ogsaa byen paa en saadan maade at vi kan forstaa, at den var befolket af Østmænd. Wexford maa endnu paa denne tid ha været en temmelig betydelig by, siden en hær fra Wexford og Kinselagh — 3000 mand stor — i 1171 kunde beleire Fitz-Stephen i Carrick og tvinge ham til overgivelse[1]). Østmændene i Waterford og Wexford var vistnok i gamle dage nær forbundne og stod muligens under samme fyrster. For de af dem, som var bosat inde i byerne, var handel og skibsfart den vigtigste næringsvei. Nordboerne i Waterford drev, ved vi, endnu ved slutningen af det 13de aarhundred ikke liden handel og skibsfart paa udlandet, især stod de i forbindelse med Chester, med Bristol og andre byer ved Bristolkanalen og med Syd-Frankrig, hvorfra de hentede vin[2]). Længe maa ogsaa Østmændene hernede ha bevaret sin gamle vikingeaand. Lyst til krigertog, til at plyndre og gjøre bytte har ligget dem i blodet. Saa sent som i aar 1217 plyndrede, fortæller de Fire Mesteres Annaler, fiskerne fra Waterford og Wexford og andre steder fra Østkysten paa øen Man og begik en række overgreb dér. Disse fiskere, som tilsidst selv maatte bøde med livet, kan ikke ha været andre end Østmændene fra Waterford og Wexford og andre nordiske nybygder langs Irlands østkyst.

Østmændene i Wexford boede dog ikke bare inde i selve byen og levede af handel og fiskeri; de var ogsaa bo-

---

[1]) Giraldus Cambrensis V s. 270 f.
[2]) Se »Nordisk sprog og nationalitet i Irland«.

sat rundt om i grevskabet, hvor de levede som bønder. Omtrent ved midten af det 13de aarhundred blev Wexford givet som len til William af Valence, en slægtning af Henrik 3's dronning; han kom til England i 1248 og døde i 1296. Denne franskfødte adelsmand maa ha havt nogen interesse for sit nye irske len. Han lod nemlig bøndernes forhold undersøge og anstillede særlig undersøgelser angaaende de Østmænd, som endnu fandtes i grevskabet. De edsvorne, som afgav indberetning om dette, fortalte, at der ved begyndelsen af det 13de aarhundred, da familien Marshal var Leinster's herrer, i grevskabet Wexford var hundrede Østmænd, som boede udenfor byen, var meget rige og eiede flere dyr« [d. e. stykker kvæg] *(tempore Marescallorum dominorum Lagenie fuerunt infra Comitatum Wesefordie quinquies viginti oustmanni forinseci valde divites pluria animalia habentes).* Fem gange om aaret betalte de afgift til sin herre, dels for sin egen person, dels for at slippe at drage i krig og dels for sine kjør og for den jord, de pløjede, og det korn, de høstede. »Men de siger, at der nu i det nævnte grevskab blot er 40 Østmænd, som har lidet gods, og 12, som tjener Englændere og andre for sin føde og ikke eier noget gods.« Fordi det nu er gaaet tilbage med Østmændene, letter William af Valence deres kaar, fritager dem for en del afgifter og gir dem tilladelse til at forpagte land af hvem de vil i Grevskabet Wexford[1]).

Dette fribrev viser tydeligere end noget andet aktstykke, som handler om Nordboerne i Irland, at de saakaldte Østmænd ikke bare levede i byerne og gav sig af med handel, skibsfart og fiskeri. De boede ogsaa rundt om paa landet, dyrkede jorden og var bønder. De havde med andre ord virkelig koloniseret landet. Lord William af Valence's fribrev gir os ogsaa et særlig tydeligt indblik i Østmændenes tilbagegang. Selv her i det afsides Wexford, hvor de aldrig

---

[1]) Jeg trykker dette aktstykke bag min afhandling.

havde havt noget mægtigt rige, havde de lige til Englændernes erobring forstaaet at bevare sin nationalitet og at hævde en slags selvstændighed. Og endnu ved midten af det 13de aarhundred mindedes de sin nordiske herkomst og nordisk sprog kan heller ikke helt være uddød; derom vidner ordet *oustmanni,* hvor den nordiske diftong er bevaret. Men landet, hvor Østmændene tidligere selv havde været herrer, var nu kommet under engelske lensmænd. Og Nordboernes antal aftog, tiltrods for den utvivlsomt venlige behandling fra Englændernes side, aar for aar. Aarsagen til tilbagegangen var ikke bare en ydre, den var ogsaa en indre. Nordboerne som nationalitet var i Irland en uddøende race. Fra 100 voksne mænd i Wexford ved begyndelsen af det 13de aarhundred var deres tal femti aar senere gaat ned til halvdelen, og ved begyndelsen af det 14de aarhundred var der kanske i hele grevskabet Wexford ikke længer nogen, som kaldte sig Østmænd eller klart mindedes, at de nedstammede fra de Nordboer, som i vikingetiden havde grundet nybygder i Irland. Den dag idag er der dog rundt om i Wexford mange stedsnavne, som minder om Nordboerne.

I byen Wexford ligger der et Augustinerkloster, som nu kaldes »Abbey of St. Peter and of St. Paul«; tidligere laa det lige udenfor byens mure og kaldtes Selsker Abbey. Det samme navn gjenfinder vi ogsaa i Selskar Rock; saa kaldes en holme udenfor kysten af baroniet Bargyforth, Bannow sogn, ret i syd for byen Wexford[1]). Ordet er ægte nordisk og betyder »selskjær, et skjær, hvor sælen holder til«.

Særlig at merke er flere fremspringende odder og næs, som bærer nordiske navne. Sydøstspidsen af Irland dannes af en aflang liden landtunge. Her har vi i syd Carnsore Point. Dette stedsnavn er sammensat med vort »øre« (oldn. *eyrr*); første led kan være oldn. *karn*, en slags fugl,

---

[1]) Jeg har disse navne fra den haandskrevne »Survey« i Royal Irish Academy, Dublin. Allerede Vogt, Dublin, s. 179 gjør opmærksom paa Selsker kloster.

som nævnes i Snorres Edda (II, 489), hvilken ved man dog ikke; *Point* er føiet til af Englænderne, som ikke kjendte betydningen af »øre«. Det er dog sandsynligere, at *Carnsore* er et hybrid ord og at navnets første led er det irske *carn* »stenrøs«. Stedet kaldes ogsaa paa irsk *carn*. Dette er ogsaa Dr. Joyce's forklaring. Paa den anden side af den før nævnte landtunge ligger Greenore Point; dette navn er vel en forvanskning af oldn. *græneyrr*.

Længere nord i grevskabet ligger forbjerget Cahore Point, som vel ligeledes er sammensat med »-øre«. Første led kan være fuglenavnet »kaa« (allike, *corvus monedula)*; dette er dog usikkert. Lige overfor hinanden ved indseilingen til byen Wexford ligger de to næss Rosslare Point og Raven Point. Navnet Rosslare er irsk og betyder »det mellemste forbjerg«[1]). Derimod tør det vel være, at Raven Point af Nordboerne har været kaldt »Ravnsøre«, paa samme maade som den landtunge som i nord begrænser indseilingen til floden Humber i England. Denne odde kaldtes nemlig i gamle dage Ravnsøre (senere Ravensere, nu Ravensworth)[2]).

Af andre navne, som muligens er af nordisk oprindelse kan merkes Ballydane; saa kaldes et »townland« i baroniet Ballaghkeen North, i den nordlige del af Co. Wexford. Navnet er kanske opstaaet, fordi der har været et sagn om at der paa stedet har boet en »Dane« eller Nordbo.

Endelig kan nævnes Clonegall, som er navn paa en markedsplads i Co. Carlow paa grænsen af grevskabet Wexford. Navnet er irsk *(cluain na n-Gall)* og betyder »de fremmedes eng«. Muligens har det faat sit navn, fordi der paa Nordboernes tid var en markedsplads paa dette sted.

Fra Wexford kommer vi, naar vi følger kysten nordover, til det naturskjønne og bjergfulde grevskab Wicklow. Inde i landet er der dalfører og temmelig høie fjelde. Kysten

---

1) Joyce, Place Names (2 Ser.), s. 418. 2) Worsaae, Minder, s. 95.

er bar og uvenlig og der er i hele grevskabet ikke mere end to havne, nemlig Wicklow og Arklow, som begge ved sit navn minder om at her i fordums dage har ligget nordiske nybygder. Wicklow er nu en liden by paa vel tre tusen indbyggere og strækker sig i en halvkreds rundt den smale bugt eller vig, som gaar ind forbi byen. Arklow, som er en smule større, er en driftig liden fiskerby ved mundingen af elven Ovoca; den er bygget opover en høide og har udsigt over sjøen. Navnene skrives i gamle breve som oftest *Wyking(e)lo* og *Arkelo*.

Hvad sidste led i disse navne *-lo* er, vover jeg ikke at afgjøre. Muligens er det det norske *ló*, f., som dog i norske stedsnavne ikke findes sammensat med mandsnavne; dette ord »angives nu i Norge paa enkelte steder at være brugt om lavtliggende engsletter ved en vandbred« (Rygh, Norske gaardnavne; indledn. s. 66); det kunde ogsaa være oldn. *lá*, f., som bruges om strandvandet ved havbredden; »i nutidens folkesprog bruges det om sumpvand, især jernholdigt vand« (Gaardnavne, indl. s. 63). Dog er det muligt, at det irske *loch* »indsjø« (ogsaa brugt om trange fjorde) har havt indflydelse paa dannelsen af disse navne (jfr. Carlow af *Cetherloch* »den firedobbelte sjö)[1]). Er første led i Arklow mandsnavnet *Arnkell?* Byens oprindelige navn har da muligens været *Arnkelsló*, som kunde udtales *Arkelsló*. Første led i Wicklow kan være *víkingr*, m. »viking«, eller mandsnavnet *Víkingi*, en sideform til *Víkingr*. — Jeg skal minde om, at Viking brugtes meget almindelig som mandsnavn i disse egne og at ordet *uicing* »flaade« (af *víking*, f. »vikingetog«) endnu findes i irsk.

Wicklow og Arklow nævnes næsten aldrig i Aarbøgerne. Af den saakaldte *Leabhar na g-ceart* (»Rettighedernes bog«), som skal være skrevet i begyndelsen af det 11te aarhundred, ser vi, at indbyggerne i disse egne drev skibsfart og byg-

---

[1]) Joyce, Irish Names of Places (4th Ed.), s. 448.

gede skibe. Det heder saaledes under opregningen af Leinsterkongens rettigheder og pligter[1]):

Otte skibe fra helten (d. e. Leinsters konge) til herren af Cualann (d. e. egnen om Wicklow),

med seil og silkebannere,
otte drikkehorn, otte skarpe sverd,
otte kapper, otte gyldne mantler.

Om Arklow, som paa irsk kaldtes Inbhear Mór, heder det videre:

Seks kapper til kongen af Inbhear,
seks raske, springende okser,
seks rustninger og seks skibe.

Giraldus Cambrensis nævner bare i forbigaaende Arklow, som han kalder *Archelo*, og Wicklow *(Wikingelo)*. Han fortæller, at Wicklow blev git til Maurice Fitz-Gerald, men efter dennes død igjen taget fra hans søn (V, s. 314, 337).

Wicklow var dog lige til Englændernes erobring i Nordboernes besiddelse og hørte efter al sandsynlighed til Dublinriget. Under sit ophold i Irland i 1185 gav Johan uden Land én *carucata* (d. e. 100 acres) jord til St. Thomas-klosteret ved Dublin. Dette stykke land laa, som det staar i det endnu bevarede aktstykke, »ved Wicklow, som var i Østmændenes besiddelse«[2]). At grevskabet Wicklow tilhørte

---

[1]) Book of Rights, ed. O'Donovan, s. 206 [jfr. Vogt, Dublin, s. 158].

[2]) Chartulary of St. Thomas Dublin, f. 23. I en afskrift, som tilhører jarlen af Meath, staar der tydelig Ostmannorum (Os̃trum). Dette er ogsaa, efter hvad rigsarkivaren J. Mills, Esq. meddeler mig, det rigtige:

Johannes filius domini Regis Anglie et dominus Hibernie omnibus sancte ecclesie filiis salutem. Sciatis me divini amoris intuitu dedisse et concessisse et presenti carta mea confirmasse deo et ecclesie sancti Thome martiris iuxta Dubliniam et canonicis ibidem deo seruientibus in liberam et perpetuam elemosinam unam carucatam terre apud

Dublinriget, kan vi ogsaa slutte deraf, at den dublinske kongeæt eiede land i den nordlige del af det; men derom skal jeg tale mere i det følgende.

Om Dublinriget, som dannede midtpunktet for Nordboernes magt i Dublin, har jeg alt talt i min afhandling om nordisk sprog og nationalitet i Irland. Jeg har nævnt, at nordisk sprog endnu ved midten af det 13de aarhundred ikke kan ha været ganske uddød i Dublin, at der i aktstykker fra det 13de aarhundred vrimler af nordiske fornavne og tilnavne, og at Østmændene dér endnu henimod aar 1300 synes at ha bevaret mindet om sin nordiske herkomst. I et aktstykke fra Edward II's tid (aar 1320) nævnes en borger i Dublin ved navn *Henricus Estmund*[1]), d. e. »Henrik Østmand«; men det er vel muligt, at Estmund var mandens tilnavn og at det ikke betegner ham som Østmand.

Kjendte fra Worsaae's og Vogt's skrifter (»Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland« og »Dublin som norsk Kongerige«) og fra Dr. Joyce's arbeide om irske stedsnavne er ogsaa de mange stedsnavne, som endnu findes i omegnen af Dublin, saasom distriktet Fingall »de fremmedes land«, Leixlip oppe ved elven Liffey, og langs kysten, for at gaa fra nord mod syd: Skerries »skjærene«, Lambay »lammeøen«, Irelands Eye »Irlands ø«, forbjerget Howth »hovedet« (oldn. *hǫfuð*), hvis yderste

---

Wykinglo que fuit Ostmannorum. Quare volo et firmiter precipio quod predicti Canonici habeant et teneant bene et in pace libere et integre et plenarie et honorifice totam terram predictam cum omnibus pertinenciis suis in bosco et plano. In pratis et pasturis In aquis et molendinis In viis et semitis et omnibus aliis pertinentiis et libertatibus et liberis suis consuetudinibus liberam et quietam et solutam ab omni consuetudine et exaccione et seruicio seculari T(estibus) Johanne Dubliniensi Archiepiscopō Rand. de Bildus Leonardo Dublin. Abbatibus Bertram de Verdun Senescallo Hugo de Lacy constabulario [G]illeberto Pyparde Willielmo de Wennewale dapifero Alardo Camerario Willielmo de Flammariis apud Dublin'.

[1]) Plea Rolls, a⁰ 13 Edward II, no. 130.

pynt endnu kaldes Nose of Howth, »næsen«. Syd for Dublin er det hybride navn Dalkey, som af Irerne kaldtes *Delginis* »torneøen«; men Nordboerne ombyttede det irske *inis* »ø« med sit eget *ey*[1]). Almindelig kjendt er ogsaa de fleste af de minder om vore forfædre, som endnu findes eller for ikke lang tid siden fandtes i Dublin og nærmeste omegn. Først og fremst Kristkirken, Christchurch, den ene af Dublins to kathedraler, og den til St. Olav indviede, nu forsvundne kirke mellem Kristkirken og floden. Desuden har vi Steinen, hvor skibsnøstet var, samt Thingmotet og Haugene, den gamle begravelsesplads. Sir Thomas Drew oplyser, at den reiste sten, hvorefter skibsnøstet og skibenes landingsplads nede ved Liffey havde sit navn, endnu stod for omkring hundrede aar siden. Han mener, at stenen fremdeles findes og ligger begravet i brolægningen under College Street[2]). Steinen stod ved floden Liffey og ikke udenfor dennes munding, det ved vi fra gamle skrifter[3]).

Af andre navne af nordisk oprindelse skal jeg nævne Holmpatrick; saa kaldes nu et kirkesogn i baroniet Balrothery East, nordøstligst i Co. Dublin. Det har sit navn efter en liden holme, hvor der fra den tidligste middelalder laa et til den hellige Patrik indviet kloster. Navnets første led er oldn. *holmr* »holme«. Nordboerne har oprindelig kaldt stedet *Patriksholmr*; men under irsk indflydelse har de byttet de to navneled om, ligesom i saa mange andre navne. — En liden havn i nærheden af Dalkey ikke langt syd for Dublin kaldes nu Bullock. Stedet hed i middelalderen *Blowike (Portus de Blowike juxta Dalkey).*[4]). Er dette navn det samme som oldn. *blóðvík?* Jfr. Blodkilen paa Borøen, Dybvaag sogn, Nedenes amt.

Som navn paa en eiendom i Co. Dublin forekommer i

---

[1]) P. W. Joyce, Irisc Place Navnes (4th ed.), s. 111. [2]) Dublin for Archæologists, i Archæological Journal, December, 1900. [3]) Liber Albus, orig. i Christ Church (fra omkr. aar 1490): *de decimis piscium capt. uxta le Steynn in Auinliffey.* [4]) Chartulary of S. Mary 1 s. 307 (a⁰ 1347).

1261 og 1269 *Sweyneshoued* (eller med engelsk skrivemaade *Sweynesheued)*[1]). Dette maa oprindelig ha været navn paa en odde eller et næss og har i nordisk sprog lydt *Sveinshǫfuð*. Af nordisk oprindelse synes ligeledes navnet *Sivoreforde* at være. Det forekommer flere gange i aktstykker fra det 13de aarhundred og har vel af Nordboerne været kaldt *Sigvarðarfjǫrðr*. Stedet synes at ha ligget syd for Dublin i nærheden af Dalkey[2]). Merkeligt er ogsaa et stedsnavn nord for Dublin i nærheden af Swords, som forekommer i et aktstykke fra 1315 i formen *Wherue*[3]). Dette maa være det i norske stedsnavne almindelig brugte *hvarf*, som bruges om en krumning [af *hverfa* »vende, svinge«], eller kanske snarere dette ords afledning *hverfi*, som bl. a. findes i bygdenavnet Sandsvær *(Sandshverfi)*[4]).

Endelig maa vi ikke glemme »Østmændenes by« *Austmannabýr*, hvilket navn endnu lever i den forvanskede halvt engelske form Oxmantown, samt »Østmændenes bro« (*pons Ostmannorum*), som tidligere kaldtes *droicet Dubgaill* (Dubhgall's bro). Ligesom sine stammefrænder i Waterford, Limerick og Cork havde Nordboerne i Dublin, efter Englændernes erobring, ikke bare sin egen bydel, men ogsaa et eget stykke land, som de selv dyrkede og havde som len direkte under kronen. Det maa ha været omtrent af samme størrelse som et almindeligt ridderlen. Indehaveren af et ridderlen betalte nemlig i det 13de aarhundred 40 shilling om aaret til kronen istedenfor at gjøre krigstjeneste. Og Østmændene ved Dublin betalte, kan vi se, i aaret 1229 41 sh. til kronen[5]), Aaret i forveien betalte de 36 sh. Østmændenes distrikt maa ha ligget nord for Dublin i nærheden af den lille flække Swords,

---

[1]) Plea Rolls, no. 5 [a° 53 Henr. III], m. 9: *Radbertus de Sweyneshoued;* Pipe Rolls, no. 3 [a° 45 Henr. III]. [2]) Historical & Municipal docs of Ireland, s. 149: *apud Dalkey quidam de Sivoreforde, pro furto cuiusdam ancher;* o. fl. steder. [3]) Historical & municipal docs, s. 370. [4]) Rygh, Gaardnavne, indledn. s. 58. [5]) Pipe Roll, a° 12—13 Henrik III; grevskabet Dublin: *Et de XLI s. de redditu Oustmannorum de toto anno XIII°.*

altsaa i Fingall »de fremmedes« (d. e. Nordboernes) territorium[1]).

Ved at gennemgaa alle gamle brevskaber fra middelalderen kan der dog findes adskillig flere minder om Nordboerne, baade i og udenfor Dublin. Baade gader, pladse og byporte i Dublin selv har længe efter Englændernes erobring baaret navne, som vidnede om at de var opkaldt efter mænd af nordisk herkomst, eller havde navne, som var af nordisk oprindelse. Saaledes var der i begyndelsen af det 13de aarhundred inde i Dublin et Sted, som kaldtes Crosgort. Det laa der, hvor den Hellige Gravs Kirke siden blev grundet. En kunde tro, at Crosgort var et irsk navn. Det brev, hvori dette navn forekommer, siger nemlig, at Irerne brugte at kalde stedet saa[2]). Men en Englænder kunde jo let komme til at sammenfatte baade Østmænd og Irer under navnet *Hibernienses.* Desuden er Crosgort i sin form aldeles ikke keltisk, men nordisk. Det maa være en forvanskning af oldn. *kross(a)garðr* »korsgaarden«. Lige ved siden af havde der før boet en Østmand ved navn *Cristinus filius Ardor* [d. e. C. søn af *Arnþórr*]; men efter Englændernes erobring var hans eiendom kommet i hænderne paa en engelsk ridder, som nu skjænkede den til den Hellige Gravs Kirke. Den samme Kristin søn af Arntor kjender vi ogsaa andetsteds fra. Han var en velstaaende mand og eiede et hus udenfor murene, lige ved byporten. Her boede en tid Jarl Strongbow's høit betroede ledsager Walter de Rideleford. Og

---

[1]) Jeg slutter beliggenheden af Østmændenes kantred af følgende optegnelse i Pipe Roll [a⁰ 12 Henr. III] for grevskabet Dublin: *Et de VI li. de Glunswerd (d. e. Swords) de eodem termino. Et de XXXVI s. de Redditu Ostmannorum de eodem termino.* De 36 sh. gjælder muligens bare for det halve aar. [2]) Liber Niger Alani [Reeves's afskrift i Royal Irish A C.], s. 565. Notum sit tam presentibus quam futuris quod Ego Walterus de Sernesfeld dedi et confirmaui pro salute anime mee et antecessorum meorum Deo et Ecclesie Sancti Sepuleri que fundata est in eodem loco quod Hibernienses appellant Crosgort: Decimas illius terre que fuit Cristini filii Ardor.

Jarlen gav siden dette hus til Walter »med samtykke af Kristin, hans vært«[1]). Dennes samtykke var vel ikke helt frivilligt; men dette viser dog, at Englænderne, naar de tog eiendomme fra Nordboerne i Dublin, ialfald i navnet gik lovens vei. Den samme Kristin eller hans slægt synes ogsaa at ha havt eiendomme lige syd for Dublin, i nærheden af Rathfarnham.

Her laa der nemlig en gaard, som i et gavebrev fra aar 1247 kaldes Baliardor og i et fra omkring aar 1281 kaldes Baliardur[2]). Første led i dette navn er det irske *baile*, »sted, gaard«. Er andet led *-ardor* det samme som mandsnavnet *Ardor, Arnþórr?* I saa fald har, skulde jeg tro, gaarden været opkaldt efter Østmanden Kristins far.

Et almindeligt navn blant Østmændene i Dublin var *Pole*, *Poll*, det samme som oldn. *Poll* (en sideform til mandsnavnet *Páll*, af *Paulus*). Fra Dublin i middelalderen kjendes en port ved navn *Pole gate*. Udenfor denne laa der en mølle, som kaldtes *Pole mylle*[3]). Begge steder maa være opkaldt efter en Østmand ved navn Paal, som tidligere havde boet her i nærheden; bynavnene stammer vel fra tiden før Englændernes erobring, om de end senere har faat halvt engelske former.

Merkeligere er det dog, at den sidste norske konge i Dublin Hoskuld endnu ved middelalderens slutning ikke kan ha været fuldstændig glemt[4]). Han viste jo ogsaa ved sin sidste kamp, at vikingernes ætlinger i det fjærne Irland fremdeles eiede sine forfædres mod og dødsforagt. »Mænd, hvis sind var af staal som deres vaaben« *(homines tam animis ferrei quam armis)*, kalder Giraldus Cambrensis Hoskuld

---

[1]) Se det nedenfor nærmere omtalte gavebrev til Walter de Rideleford, ang. Bray. [2]) Christ Church Deeds, no. 60 og 123. [3]) Christ Church Dees, no. 268, 431. [4]) Dublins sidste konges navn var *Hǫskuldr*, som alt Munch har pegt paa, og ikke Haskulv. Det viser sig bl. a. af de former, hvori navnet skrives, *Hascald* og *Hasgally* [se nedenfor].

og hans mænd[1]). Og Hoskulds minde har sikkerlig længe levet i sagn og paa folkets tunge. En af Dublins porte kaldtes saaledes paa Henrik VIII's tid »Hoskulds port«. Erkebiskop under Henrik VIII i Dublin var Alan, som har samlet den saakaldte *Liber Niger Alani,* som indeholder afskrifter af gamle breve. I margen har erkebiskopen med egen haand gjort flere tilføielser. Dette er saaledes tilfældet med et gavebrev (fol. CX a.), hvor der er tale om et hus i en gade ved navn *Lilthomstrete.* Her har Alan i margen tilføiet: *Vicus 2* (sic) in parochia Sancti Nicholai infra muros prope portam Hasculf ex parte orientali pro 2° vico set pro primo domus nostra propria (ubi curia antiquiter) in vico pellipariorum forte.*

Den irske kirkehistoriker Dr. G. Stokes, som har udgivet en fortegnelse over indholdet af Alans skrift, siger i anledning af dette aktstykke: »Det gir os ogsaa oplysning om forholdene paa Nordboernes tid, idet det f. eks. fortæller os, at St. Nikolaus Port i gamle dage pleiede at kaldes Haskulfs Port«[2]).

Den til St. Nikolaus indviede kirke ligger paa sydsiden af Liffey midtveis mellem Christchurch og St. Patrick's Cathedral, altsaa vestligst i det gamle Dublin. Gjennem »Hoskulds Port« har man følgelig kommet ind i byen fra vest. Den samme kong Hoskuld, som forresten i brevskaber fra det 13de aarhundred ikke kaldes konge, men »jarl« *(comes),* havde ogsaa, ved vi, eiendomme inde i Dublin. Erkebiskop Lukas af Dublin bekræftede nemlig ved aar 1230 i et brev, som endnu findes, alle gaver, som hans forgjængere havde git til Christ Church[3]). Blandt disse gaver er ogsaa »land

[1]) Expugnatio Hiberniæ, Lib. I, Cap. XXI. [Giraldi samlede verker er udg. i Rerum Britannicarum medii ævi scriptores; stedet her staar vol. V, s. 264]. [2]) Journal of the Royal Society of Antiquaries, P. II, vol. VII, s. 166. [3] Calendar to Christ Ghurch Deeds, no. 44 (i »The Twentieth Report of the Deputy Keeper of the Public Records in Ireland«, s. 43). Ang. jarletitelen *(comes)*, jfr., at Four Masters kalder de sidste norske høvdinger i Dublin for *mormaor* (»great steward«).

i den hellige Brigidas sogn indtil bymuren hinsides jarl Haskalds have«[1]). Jarl eller rettere kong Hoskuld boede uden tvivl selv i borgen, som stod paa samme sted, hvor nu The Castle ligger. Men ude ved bymuren har han havt sin frugthave. Der har ogsaa, kan vi se, været andre haver i udkanten af byen, ved stadens mure eller lige udenfor disse. Til Christ Church's eiendomme hørte saaledes en »have i St. Patrick's sogn«, som den havde faat af Gilbacormda den rige *(ex dono Gillacormda diuitis Ortum* (sic) *in parrochia Sancti Partricij)*. Den senere St. Patrick's Cathedral laa før Englændernes erobring lige udenfor murene.

Som de fleste Østmænd i Irland i anden halvdel af 12te aarhundred var ogsaa kong Hoskuld sterkt paavirket af irsk kultur. Saaledes efterlignede han den irske skik at bruge sin fars eller bedstefars navn med *mac* (søn) eller *ua* (sønnesøn) foran som familienavn. I det endnu bevarede franske digt om Englændernes erobring af Irland kaldes han stadig *Haskulf Mac Turkil*[2]), vel efter *Torcail* (d. e. *þorkell*), som i 1133 var høvding i Dublin[3]). Ikke bare Hoskuld, men ogsaa hans slægt kaldte sig *Mac Torkil* eller *þorkelsson* (paa lutin *filius Thorkil*). I en fortegnelse over Kristkirken i Dublins eiendomme nævnes nemlig jordegods skjænket af *Sigraghre filius Thorkil, Pole filius Thorkyl* og *Brodar filius Thorkil.* Af disse navne er vel *Sighraghre* det samme som oldn. *Sigrøðr*, som kan ha genitiven *Sigraðar; [gh* og *dh* skifter almindelig i irsk; de maa ha været udtalt omtrent paa samme vís]. *Pole* er mandsnavnet *Páll (Poll);* en højættet Dublinboer, vistnok et medlem af kongeætten og som faldt i 1133, hed »Poll søn af Ragnvald«. *Brodar* er det hos Nordboerne i Irland meget almindelige mandsnavn *Bróðir.* Det et vel vikingehøvdingen Broder, som var en af førerne i Clontarfslaget og som selv dræbte kong Brian, som har

[1]) Kalenderen har: »lands in St. Bridgets parish stretching to the City Wall beyond the garden of Earl Hascald«. [2]) Poom of the Conquest of Ireland, ed. F. Michel, s. 4, 79, 108. [3]) Annals of Loch Cé, a⁰ 1133.

gjort, at Navnet blev saa udbredt i Irland. Af dette navn er bl. a. dannet gaardnavnet Ballybroder, som forekommer to steder i Galway og to steder i Westmeath. — Den her nævnte *Brodar filius Thorkil* er vistnok samme person som den *Brodar Mac Turcail*, som efterfulgte Ragnvald Mac Turcaill som høvding over Dublin og faldt i 1160[1]).

Af de eiendomme, som »Torkils sønner« havde skjænket til Kristkirken i Dublin, kan vi nu kun identificere en enkelt, nemlig *Achatillagh nuneascoib*. Dette navn er nemlig en forvanskning af *Tulach na n-escob*, nu Tullagh, nær den lille by Cabinteely, sydligst i grevskabet Dublin, ved grænsen af County Wicklow. Navnene paa de eiendomme, som Paal og Broder skjænkede, er nu forsvundne; men de maa ogsaa, som den irske rigsarkivar J. Mills, Esq., har víst, ha ligget i nærheden af Tullagh[2]). I et gavebrev fra omkring 1180 nævnes det jordegods i omegnen af Dublin, som jarl Strongbow skjænkede til Mariaklosteret ved Dublin. Dette siges at ha tilhørt *Sigerith Mac Turkil*[3]). Den første af disse to mænd er vistnok den før nævnte Sigrød Torkilssøn. Den anden maa ogsaa ha tilhørt samme slægt; — *Torphin* er det samme som old. *þorfinn*. En *Thorfind Mac Turcail* nævnes ved aar 1124 som konge i Dublin[4]). Er det den samme mand?

Vi ved ogsaa fra andre aktstykker, at »Thorkils sønner« (d. e. yngre medlemmer af den Dublinske kongeæt) eiede land i den sydligste del af grevskabet Dublin og i den nordligste del af det tilgrænsende grebskab Wicklow. Irlands erobrer jarl Richard Stronglow, som optraadte næsten uafhængig og gav land bort paa kongens vegne til sine led-

[1]) Four Masters, a⁰ 1160; jfr. Vogt, Dublin, s. 284. [2]) Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland, 2 P:, Vol. IV, 164. De skjænkede eiendommes navne heder i originalen: *ex dono Sighraghre filij Thorkil. Achatillagh nuneascoib . . . . . ex dono pole filij Thorkil. Baliucharan, ex dono Brodar filij Thorkil. Tiodran.* [3]) Chartulary of S. Mary I, s. 85; jfr. p. XVIII. [4]) Ulster Annals; Jfr. Vogt, Dublin, s. 280.

sagere, skjænkede bl. a. store strækninger til Walter de Ridelesford. I et endnu bevaret brev gir han denne »Brien og Turchils sønners land med alt, som dertil hører, saaledes at han indenfor dette omraade skal ha fem ridderes len, hvis det er der, og det som mangler dér, skal den nævnte greve [d. e. jarl Strongbow] give ham godtgjørelse for i nærheden, paa den ene og paa den anden side af vandet Brien«. Mr. Mills, som først har gjort opmerksom paa dette gavebrev, siger, at »Torkils sønners land« maa ha havt en meget stor udstrækning, siden det kunde udgjøre fem ridderlen. Dets grænser kan nu ikke fastslaaes. Men Mr. Mills tror, at det i syd har strakt sig indover fra Bray (aktstykkets Brien) nordligst i County Wicklow og at nordgrænsen har været ved det før nævnte Tullagh, som Sigrød Thorkilssøn skjænkede til Kristkirken i Dublin[1]).

Jeg tror ikke, at alle de før nævnte Torkilssønner har været brødre. De har snarere kun tilhørt samme slægt og kaldt sig *Mac Thurkil* eller *þorkelsson* (»Torkilssøn«) som familienavn. Herfor taler bl. a., at Dublins sidste konge, som i digtet om Irlands erobring og ligeledes i de fleste irske aarbøger i almindelighed kaldes Mac Turkil [ell. *Mac Turcaill*], i de Fire Mesteres Annaler [a° 1170] kaldes *Asgall mac Raghnaill mic Turcaill* d. e. »Hoskuld søn af Ragn-

---

[1]) Journal of the Society of Antiquaries 2 P., vol. IV, 163 f. Aktstykket findes i Public Record Office, Dublin, i en kopi fra Edward I's tid, *Antiquissime littere patentes* kaldet, og er trykt i »Rotulorum Patentium et Clausarum Cancellariæ Hiberniæ Calendarium«, vol. I part I, p. 4, no. 53. Begyndelsen lyder saaledes: Comes Ricardus, vices Regis Angliæ in Hibernia agens, dedit ex parte Regis Waltero de Ridelesford, Brien et terram filiorum Turchil [udgaven har feilagtig *Odurchil*] cum totis pertinentiis, ita quod in feodo istarum pertinentiarum feodum V militum habebit si ibi affuerit, et quid ibi defuerit, in propinquiori ex una parte et alia que de Brien dictus comes ei perficiat.,

Blant andre gaver, som jarl Strongbow skjænkede Walter de Ridelesford er ogsaa: domum et mesuagium *Christini Osmannici* extra portam et murum Dublinie, per concessionem Cristini predicti, hospitis sui.

vald søn af Torkil«. Han har vistnok været søn af Dublins høvding Ragnvald Torkilssøn, som faldt i 1146, *[Raghnall mac Torcaill]*. Den, som har git slægten dens navn, er vel snarest den Torkil *[Torcaill]*, som i 1133 herskede i Dublin. Mulig er dog familienavnet endnu ældre, hvis vi tør slutte fra den før nævnte Torfind Mac Turcaill, som i 1124 faldt som Dublins konge. I alle tilfælde er Torkilssønnerne for mange og tidsafstanden mellem dem er for stor til at de alle kan ha været brødre. Foruden de før nævnte kjender vi endnu én, nemlig »Hamund Torkilssøn«.

Han kaldes i brevskaber fra omkring aar 1174 *Hamundus filius Torkaill*, *Hamundus filius Torkell* og *Hamundus Macturkil.* — Medens de øvrige Torkelssønner efter Englændernes erobring synes at ha mistet sit land, fik Haamund lov til at beholde en del af sine eiendomme. I 1174 gav nemlig jarl Strongbov til Hamundus filius Torkaill og dennes arvinger *Kensale* (d. e. Kinsaley ikke langt nord for Dublin i Grevskabet Dublin, baroniet Coolock) med tilliggende lande og paa samme maade som han havde eiet det, før Englænderne kom til Irland. Han skulde ha det som frit len mod aarlig at betale to mark til Kristkirken i Dublin til lyshold[1]).

[1]) Se Calendar of Christ Ghurch Deeds, no. 1, 2, 3, og 44. Originalerne findes i Public Record Office, Dublin. Jeg gengir her som prøve no. 1.

Comes Ricardus filius comitis Gilberti omnibus fidelibus has literas uisuris et audituris Salutem. Sciatis me dedisse et concessisse et hac mea littera confirmasse ex parte domini regis Anglie Hamunt filio Torkell et heredibus suis totam terram suam. s(cilicet). Censale cum ceterís terris adiacentibus sicut melius plenius et liberius illam habuit et tenuit antequam Anglici in Hiberniam uenerunt tenendam et habendan libere et quiete a domino rege Anglie et heredibus suis. ita ut predictus Hamunt et heredes sui post se persoluant annuatim deo et canonicis ecclesie sancte trinitatis Dublinie duas marcas ad ministrandum lumen coram sancta cruce. his estibus. Heruico de monte Mor(is)c(o). Mauricio. filio Geraldi. Gilberto de Bosco. Roh'. Meilero filio Henrici. Adam de Hereford. Hugone de Clahell', Johanne episcopo, Waltero aurifabro. Aylredo palmerio. Rogero fratre Herui(cii?). Augustino. Marco Judeo. Nicholao Clerico. Ricart (sic) Gogan.

Dette gavebrev bekræftes samme aar baade af Henrik II og paany af jarl Strongbow selv. Senere synes dog Haamunds besiddelser at være kommet fuldstændig i Kristkirkens eie. I et fribrev til denne kirke, udstedt af erkebiskop Lucas ved aar 1230, nævnes nemlig blant Kristkirkens eiendomme Hamund Mac Turkyl's land *(the lands of Hamund Maccturkyl)*[1]. Denne Haamund Torkilssøn var det muligens ogsaa, som før Englændernes erobring eiede en gaard, som jarl Strongbow siden tog og gav til Kristkirken i Dublin. I den før nævnte fortegnelse over Kristkirkens eiendomme opføres nemlig en gaard, som Strongbow har skjænket og hvis navn vistnok maa læses *Balyhamund*, d. e. Haamunds gaard[2]. (Nordboerne har vel kaldt stedet *Hámundarbýr* eller *-staðir*). I et aktstykke fra aar 1319 nævnes en eiendom i grevskabet Dublin ved navn *Hamundeston;* den eies af *Ricardus Hamund*[3]. Er dette samme sted som *Ballyhamund?* — Det er meget almindeligt i Irland, at *baile* i gaardnavne er ombyttet med *town*.

I det hele var der før den anglo-normanniske erobring rundt om i grevskaberne Dublin og Wicklow store gaardsbrug, som eiedes og dreves af Nordboerne. Vi ser dette bedst af den oftere nævnte skrivelse af 6. marts 1202, hvori Johan uden Land stadfæster Kristkirken i Dublin i besiddelsen af alle dens eiendomme. Vi kjender dette merkelige aktstykke kun fra en sen kopi fra Henrik 7's tid (aar 1496). Der har derfor indsneget sig en hel del feiltagelser, og mange navne er blevet ganske ukjendelige. — Jeg kan nævne, at Dublinkongen Sigtryg Silkeskjæg, Olav Kvaarans søn kaldes

[1]) Christ Church Deeds, no. 44. [2]) Cal. of Chrich Church Deeds, no. 364 læser *Balyhamind;* men dette gir ingen mening. Man kunde ogsaa læse *Balyhanund;* men navnet Anund kjendes ellers ikke fra Irland. Jeg tror derfor, at den sene og høist forvirrede afskrift her som saa mange andre steder har gjort en feil og glemt ud en streg *(ex dono Ricardi Comitis Balyhamund).* I Obits and Martyrology of Christ Church anføres ogsaa (s. 21): *Ricardus Comes qui dedit nobis villam Hamondi.*

[3]) Plea Roll, no. 126 (a⁰ Edward II).

Cithuricus filius Absoleæ, Comes Dublinie. — Er formen *Absolea* paavirket af den kymriske form *Abloec?*

Jeg skal forbigaa alle de eiendomme, som Kristkirken havde faat i gave af irske høvdinger, f. eks. af kongerne af Leinster, som ved aar 1100 ogsaa var overkonger over Dublin, og af Munsterkongen Domhnal Ua Briain, som i 1115 i forbund med Dublinmændene førte krig mod Leinsterkongen Donnchadh[1]). — Den eiendom, som kong Domhnall gav, bærer forresten et halvt nordisk navn, *Ballyrodilf;* sidste led er vistnok det nordiske *Róðleifr* eller *Róðulfr.* Stedets beliggenhed kjendes nu ikke. — Jeg skal her kun gjennemgaa de nordiske givere. Blant disse maa først nævnes Dublinkongen Sigtryg Silkeskjæg, som gav den grund, Kristkirken staar paa, samt flere eiendomme udenfor Dublin, nemlig *Baldulig* (nu Baldoyle lige ved Howth?), *Rochen* og *Portracharn* (nu Portraine nord for Dublin?)[2]). Dernæst kommer de før nævne Torkilssønners gaver. Videre, som gave fra Durritha, eiendommen Alokeis *(ex dono Durrithe. alokeis).* — *Durritha* er vistnok det gl. norske kvindenavn *Þuriðr;* hun har vel været en højbaaren kvinde, kanske af kongeslægten. Gaardens navn kjender jeg ellers ikke. — Fremdeles, som gave fra *Dormlagh* søn af *Pole* eiendommen *Daliacagan.* — Dormlagh synes at være et irsk navn; Pole er, som før nævnt, mandsnavnet Paal. Det er vistnok samme mand som den *Gormelach filius Pole*, som nævnes senere i brevet og synes at ha skjænket St. Mikalskirken[3]). Dormlagh maa, siden han endog kunde give bort en kirke inde i Dublin, ha været en høibaaren mand, og har, skulde jeg tro, tilhørt kongeætten. Mon ikke hans far var den

---

[1]) Jfr. Vogt, Dublin, s. 210. Gavebrevet har: ex dono Donal(di) *eiubreain* (sic) *Regis Hibernie. Ballyrodilf.* [2]) Baldoyle [egt. *Baile Dubhgaill* »den Danskes landsby«] og *Portraine* ligger begge i Co. Dublin.

[3]) Brevet har: *ex dono Bastiolani gormelach' filij Pole. Ecclesiam sancti Michaelis.* Afskriveren har tydeligvis misforstaat originalen og sammenblandet et par navne; *Bastiolani* kan ikke høre til Gormelach.

Poll, søn af Ragnvald, som faldt i 1133[1]). Ialfald har han vel tilhørt kongeslægten. Som gave fra Domhnall søn af Helge *[ex dono Downall filij Helge]*, altsaa en mand med irsk fornavn, men nordisk farsnavn, opføres »den jord, som ligger mellem *Kealmuatamoch* og Ballymore Abbot« — Stedets beliggenhed kjender jeg ikke. — Videre som gave fra *Jarunhyn filius Eifara* eiendommen *Tudressa*. *Jarunhyn* er muligens en forvanskning af mandsnavnet *Jǫrundr* og et tilnavn *hýnn* (en sideform til *húnn* »bjørneunge«). Snarere er dog dette navn en forvanskning af mandsnavnet Jarnfin, som ogsaa ellers var i brug blant Østmændene i Dublin. (En *Jarnfin filius Gilli* nævnes i aar 1200)[2]). *Eifara* er genitiv af mandsnavnet *Eyfari* »Øfareren«. Det er at lægge merke til, at navnet er bøiet regelret som svage hankønsord i oldnorsk, hvilket viser, at disse former endnu ved aar 1200 var i brug i Irland.

Som gave fra *Torfyn filius Torgair* (d. e. *þorfinn* søn af *þorgeirr*) opføres »den jord, som de geistlige indrettede til sit brug«. En eiendom ligeoverfor Kristkirken blev skjænket af en mand med det irske navn *Galgedeall Mc. Gillabrida*. Navnet *Galgedeall* [d. e. *Gall-Gaedhel*] betyder »Fremmed-Irer«; saa kaldtes, som bekjendt, i det 9de aarhundred de Irer, som var gaaet over til Nordboerne og havde antaget deres tro og sæder. Navnet er endnu bevaret i landskabet Galloway, hvor der i gamle dage boede en halvt norsk, halvt keltisk befolkning. Som personnavn har jeg, betegnende nok, bare fundet det her i Dublin og i Waterford. — En *Michael Gallgeyl* nævnes i et aktstykke fra Waterford omkr. aar 1310—14[3]). — Det ser ud, som om man har kaldt Irer, som bosatte sig i de nordiske byer, for »Fremmed-Irer« og at dette ord er blit brugt ikke bare i vikingetiden, men ogsaa senere.

---

[1]) Annals of Loch Cé, a⁰ 1133. [2]) Historical and Municipal Documents of Ireland, s. 24. [3]) Plea Roll, no. 108 [a⁰ 3—7 Edward II].

Blant andre gaver af eiendomme i Byen Dublin selv kan nævnes en af *Cristinus filius Raba,* vistnok en Østmand, som skjænkede »et stykke jord i St. Brigidas sogn, som strækker sig til byens mur hinsides haven«, d. e. kong Hoskulds før nævnte have. Videre en gave fra Hoskuld selv, som skjænkede St. Brigidas kirke og alt land, som fra gammel tid tilhørte Kristkirken i dette sogn. Videre fra oldingen *Segerus* [d. e. oldn. *Sigarr*] hans bygaard, og endelig fra *Helias Selynger* en gaard i nærheden af St. Nikolaus's kirke. Tilnavnet *Selynger* er vistnok oldn. *sælingr* »en lykkelig, sæl mand«, som bruges som tilnavn.

Kristkirken i Dublin havde ogsaa et par eiendomme, som den udtrykkelig siges at ha faat af Østmændene, nemlig *Teachbreatan* [d. e. Tibradden i nærheden af Dublin?][1]), som Østmændene havde git dem, vistnok som en bod de var blit idømt[2]). Desuden havde kirken som gave fra Østmændene *[ex dono Osmanorum]* »et stykke land mellem St. Patrick's kirke og byens mur«, altsaa lige udenfor bymuren. Den senere St. Patrick's Cathedral laa indtil Englændernes erobring lige udenfor bymuren. Vi ser af dette, at Østmændene i Dublin som korporation eiede land udenfor byen. Det er vel kjendt, at Dublins borgere under det nordiske styre havde sit thing, hvor de sad til doms og vedtog nye love. De maa ogsaa, som Sir John Gilbert og Vogt har søgt at vise, ha havt et raadhus. Giraldus Cambrensis taler nemlig, i forbindelse med at han nævner nogle kampe i aar 1115, om et stort hus *(domus grandis)* i Dublin, »*ubi tanquam in foro pro rostris sedere consveverant*«, det vil sige: et sted, hvor raadsforhandlingerne foregik. Raadhuset skal ha ligget i Winetavern-street, mellem Kristkirken og elven Liffey[3]). Forholdene har sagtens udviklet sig anderledes i Dublin end i hjemlandet. Raadhuset i Dublin

---

[1]) Jfr. Joyce, Place Names, Second Series, s. 300. [2]) Brevet har: *ex dono osmanorum pro forefacto suo. Teachbreatan.*

[3]) Sir John Gilbert, History of Dublin I, 153.

har kanske, efter engelsk forbillede, været en slags Guildhall. Ialfald er det klart, at naar Dublins borgere som saadanne havde eiendomme udenfor byen, maa de ogsaa ha havt sit selvstyre, ikke bare med hensyn til retsvæsen og lovenes opretholdelse, men ogsaa i den daglige forvaltning; Dublins bystyre maa ha havt sine egne indtægter og sin egen formue. Alt meget tidlig har vistnok Dublins by begyndt i det indre at styre sig selv, at faa sin egen øvrighed osv. Mellem de Nordboer, som faldt i slaget ved Tara i 978 nævnes nemlig »taleren i Ath Cliath (ell. Dublin)« *[arlabraid Athacliath]*. Ordet *arlabraid*, egt. »den høje taler, overtaleren«, er muligens en oversættelse af oldn. *þulr*. I Haavamaal (str. 110) er der tale om *þularstoll*, stolen hvorfra taleren forkynder sine visdomsord, og i Danmark synes *þulr* — at dømme efter runeindskrifterne — at ha været brugt som værdighedsnavn. Dog kunde man ogsaa tænke paa at ordet er en oversættelse af oldn. *lǫgsǫgumaðr* »lovsigemand«. Er det da efter dette for dristigt at slutte, at den Atth-Cliath's taler, som faldt i slaget ved Tara var en slags formand for Dublins borgere, den, som paa tinge talte deres sag o. l., og at byen Dublins selvstyre i sin første oprindelse stammer fra vikingetiden?

Endog efter Englændernes erobring beholdt mange eiendomme i det gamle kongerige Dublin sit nordiske navn og vedblev at eies af slægter, som maa ha været af nordisk herkomst.

En eiendom, som oftere nævnes og som udgjorde et ridderlen, er *Stachgunild*, i nærheden af Bray, nordligst i Co. Wicklow. Navnet skrives i almindelighed *Stachgunild*, *Stachgunyng*, *Stagunnild*, *Staghgonyl*, eller *Stagunvild*[1]). Disse

---

[1]) Jfr. J. Mills l. c., s. 172; Crede Mihi, ed, Sir John Gilbert, s. 42, 134; Sweetman, Calendar III no. 112; Plea Roll, no. 112 (a⁰ 9, Edward II). Crede Mihi, s. 142 har: *Nomina ecclesiarum in Bre* [d. e. Bray] og derunder Ecclesia de *Stachgonyld*. Dette viser, at stedet laa i nærheden af Bray.

former er fra slutningen af det 13de aarhundred eller endnu senere. Men i et aktstykke fra aar 1236 [Pipe Roll, no. 2] skrives det samme navn med tydelig haand Stathgunnild. Dette er tydeligvis den oprindelige form. Navnets første led er oldn. *staðir* som saa ofte bruges ved dannelsen af gaardnavne; andet led er kvindenavnet *Gunnhildr*. Den regelrette norske form vilde ha været *Gunhildarstaðir*. Men de to led er byttet efter indflydelse fra irsk, hvor man først sætter det til *staðir* i betydning svarende *baile* eller *teach* »hus« og derpaa personnavnet. At denne formodning er rigtig, blir til vished, naar jeg oplyser om at vi fra aar 1216 som navn paa samme gaard har *Tachgunnild*[1]). Første led er her ikke det oldnorske *staðir*, men det irske *teach* »hus«. Disse to ord, som i udtalen maa ha lignet hinanden, er altsaa i dette halvt nordiske, halvt irske distrikt blandet sammen.

Dette forklarer ogsaa et eiendommeligt fænomen, som Dr. Joyce gjør opmærksom paa i sin bog »Irish Place Names« (Fourth Ed., s. 65). Han siger: »The Irish word *teach* or *tigh*, a house or church, enters extensively into topographical names all over Ireland, in the anglicised forms of *ta, tagh, tee, ti, ty* etc. In some of the eastern counties this word is liable to a singular corruption, viz., the Irish *ta* or *ti* is converted into *sta* or *sti*, in a considerable number of names of whish the following are exemples. Stillorgan is in Irish *Tigh-Loreain* [Teelorkan], Lorcan's church; and it may have received its name from a church founded by St. Lorcan or Laurence O'Toole, Archbishop of Dublin at the time of the English invasion; Stabannon in Louth, ought to be Tabannon, Bannon's house; Stackallan in Meath, is written *Teach-collain*, by the Four Masters, i. e. Collan's house. So also Stirue in Louth, red house; Stapolin near Baldoyle, Dublin, the house of Paulin, or little Paul; and Stalleen near Donore above Drogheda, is called

---

[1]) Crede Mihi n. IV, s. 9.

in the Charter of Mellifont, granted by king John in 1185—86, *Teachlenni*, i. e. Lenne's house«.

I alle disse navne, som begynder med *sta-*, *sti-* osv., ser jeg en sammenblanding af oldn. *staðir* og irsk *teach*. Det af Joyce nævnte sted Stillorgan, nu en liden by sydligst i Co. Dublin, ikke langt fra kysten, skrives saaledes i aktstyker fra aar 1272 og 1273 *Stathlorgan*[1]. I Meath, grevskabet Dublins nabo i vest, er der et »Townland«, som nu heder *Staholmog*. Stedet har vistnok faat sit navn efter Mac Gillamocholmog, som var underkonge i Leinster og en af Dublinmændenes nærmeste naboer paa den anglo-normanniske erobrings tid[2]. Men to gange i en rulle fra aar 1320 skrives dette stedsnavn tydelig *Stathmocholmok*[3]. Her har vi altsaa som første led oldn. *staðir* istedenfor irsk *teach*.

Denne sammenblanding af nordiske og irske ord, som i lyd og betydning lignede hinanden, viser, hvilken nær forbindelse der maa ha været mellem Nordboer og Irer; begges kulturer maa ha paavirket hinanden. Men vi kan slutte endnu mere. Stedsnavnene Staholmog og Stillorgan maa begge være dannet i slutningen af det 12te, eller for det sidstes vedkommende, snarere i begyndelsen af det 13de aarhundred. Dette viser, at nordisk sprog ved aar 1200 endnu taltes og var fuldt levende i det gamle kongerige Dublin. Men disse stedsnavne findes ikke bare i grevskaberne Wicklow og Dublin, hvor Nordboerne selv fordum var herrer, de findes ogsaa i de tilgrænsende irske landskaber Kildore, Meath og Louth. Vi kan deraf slutte, at nordisk indflydelse maa ha gjort sig gjældende ogsaa udenfor Nordboernes egentlige omraade, det som Islændingerne kaldte *Dyflinnarskiri*[4], baade indover i landet og nordover langs kysten.

---

[1]) Pipe Roll, no 6 (a° 1 Edward I), m. 3; navnet er tydelig skrevet *Slathlorgan* og ikke *Stachlorgan*; ligesaa i Pipe Roll, a° 2, Edward I.

[2]) J. Mills, l. c., s. 161. [3]) Plea Roll, no. 128, a° 13 Edward II.

[4]) Østmændene i Dublin har vistnok selv kaldt sit distrikt saa; *-skiri* er et laanord fra ags. *scir* »shire, grevskab«.

Vi har ogsaa eksempler paa at folk, som synes at ha været af nordisk herkomst, var bosat udenfor det gamle kongerige Dublins omraade, i de tilgrænsende landsdele. Saaledes boede der i aarene 1310—14 i Meath en mand med et nordisk tilnavn, *Ricardus Bonde*[1]). Omtrent ved samme tid nævnes ogsaa i Meath, en *Rogerus Olaue*, d. e. Roger Olavssøn[2]). I Co. Meath findes der endnu en eiendom ved navn Otterstown. Det synes lidet rimeligt, at den har faaet sit navn efter engl. *otter* »oter«. Jeg skulde snarere tro, at den er opkaldt efter en mand ved navn Ottar og at Nordboerne har kaldt stedet *Óttarsbýr*[3]).

Jeg har tidligere nævnt Walter de Ridelesford som en af dem, der kom til Irland i følge med jarl Strongbow og fik mest land. Foruden i nærheden af Bray fik han ogsaa flere eiendomme i den sydlige del af grevskabet Kildare. Det gavebrev, hvor dette nævnes, findes nu kun i en senere afskrift, hvor navnene er meget forvanskede[4]). Selve aktstykket har ogsaa været skadet af ild og er vanskeligt at læse; det er udstedt af Johan uden Land, vistnok under dennes ophold i Dublin i 1185—86. Blant de eiendomme, som opregnes, er ogsaa: *totum tueith* [d. e. irsk *tuath* »folk, land«] . . . *Macgotere et Magonnil . . . . et totum tueith de Belongoner.* Disse navne er nu forsvundne og kjendes ikke længer. Men mon ikke *Macgotere* er en forvanskning af Mac Ottar »Ottars søn« og *Magonnil* af Mac Gunhild »Gunhilds søn«. Saaledes skulde da *totum tueith. Macgotere et Magonnil* betyde »hele Ottars søns og Gunhilds søns land«. Stedsnavet *Belongoner* er muligens en feil for Ballygunner »Gunnarsby«. I alle tilfælde synes disse stedsnavne at vise, at der paa den tid, da jarl Strongbow kom til Irland, har boet folk af nordisk herkomst i grevskabet Kildare.

Indenfor det gamle kongerige Dublins omraade laa der

---

1) Plea Roll, no. 108 (a⁰ 3—7 Edward II). 2) Plea Roll, no. 108, m. 29. 3) K. Rygh, Tilnavne, s. 47.

4) Rot. Pat et. Claus. Cancellariæ Hiberniæ Cal. I, part I, no. 53.

foruden det før nævnte Stagunnild ogsaa flere andre gaarde, som endnu i det 13de og 14de aarhundred ved sit navn viste, at de havde været eiet af Nordboer. Jeg kan nævne *Baly Olay*, som ved aar 1200 eiedes af Thomas de Hereford, som med sine brødre var kommet til Irland i Jarl Stronglows følge[1]). Gaarden har vel af Østmændene været kaldt *Ólafsbýr;* ialfald maa den være opkaldt efter en mand ved navn Olav. — Fra begyndelsen af det 14de aarhundred nævnes et par gange et sted i Co. Dublin ved navn *Wykyngeston*[2]). — Sidste led i dette navn er det engl. *town;* første led er vistnok mandsnavnet *Víkingr*, efter hvem stedet er opkaldt. Nordboerne har vel kaldt stedet *Víkingsstaðir* ell. — *býr*[3]). — Af nordisk oprindelse er ligeledes *Balygodman* (Pipe Roll 1 Edward I, 1272), navn paa en eiendom nær Dublin. — Første led er det almindelige irske *baile;* andet led er det nordiske mandsnavn *Guðmundr*. I grevskabet Wexford er der et »Townland«, som endnu kaldes Ballygoman. Er dét samme navn? — Endelig kan jeg nævne *Hamundeston*[4]) og *Thursteyneston*[5]), som er sammensat med det nordiske mandsnavn *þorsteinn* og engl. *town.* I Co. Meath, baroniet Duleek Lower, lige nord for grænsen af det nuværende Co. Dublin, er der en eiendom, som nu kaldes Thurstianstown. Er dette sted det gamle Thursteyneston?

Til godseierslægterne i grevskabet Dublin i det 13de og 14de aarhundred hørte en familie ved navn Harold[6]). — Dette navn bruges jo endnu som mandsnavn i England, om det end er kommet ind i landet med vikingerne. Man kunde derfor indvende, at slægten Harold var engelsk. Jeg tror

---

[1]) Register of S. Thomas Abbey, Dublin, s. 122, 123, 364, 364.

[2]) *Johannes de Wykyngeston,* Patent Rolls, a⁰ 30 Edward I, m. 18; Plea Rolls no. 111 (a⁰ 9 Edward II). [3]) Plea Roll, no. 17 [a⁰ 19, Edward I]. [4]) Plea Roll, no. 125 [12 Edward II]; *Hamundeston* svarer til oldn. *Hámundarbýr.* [5]) Plea Roll, no. 17 [19 Edward I].

[6]) J. Mills, l. c., s. 166.

dog, at det var en gammel Østmandsslægt, som af en eller anden grund blev optaget i den anglo-normanniske adel i grevskabet. Navnet skrives nemlig undertiden med den nordiske form *Harald;* og en gaard, som tydeligvis har været i ættens besiddelse, skrives endnu i begyndelsen af det 14de aarhundred *Haraldestoun*[1]).

De fleste af de navne, jeg i det foregaaende har nævnt, har under irsk eller engelsk indflydelse forandret noget af sin form. Et enkelt stedsnavn bevarede dog længe sin nordiske form uforandret, nemlig *Turkilby*[2]), d. e. oldn. *þorkilsbýr.*

Det var i det hele i det gamle kongerige Dublin ligedan som i Waterford, Cork og Limerick. Nordboerne var ikke bare bosat i byerne og drev handel og skibsfart. De levede vist ligesaa meget ude paa landet som godseiere eller som bønder. Ogsaa her ude paa sine gaarde bevarede de merkværdig længe sin nationalitet og smeltede ikke før sent sammen hverken med Irlænderne eller med Englænderne. Jeg skal bare nævne et eneste eksempel, som tydelig viser rigtigheden af min paastand. I et aktstykke fra aar 1264 omtales en »Mac Duel fra Rathmicheal, som var Østmand« *(Macduel de Rathmichel quit fuit Estmane)*[3]). Rathmichael er endnu navn paa et kirkesogn vel halvanden norsk mil syd for Dublin ikke langt fra kysten. Men her findes lige ved ingen havn eller landingsplads for skibe. Den Østmand, som boede i Rathmichael, maatte leve som gaardbruger. Østmanden Mac Duel kan heller ikke ha været nogen høiættet mand, men maa ha været en mand af ringe byrd; han blev nemlig anklaget for tyveri.

---

1) Plea Roll, no. 15 [a⁰ 13, Edward II], *Petrus filius Galfridi Harald;* Pipe Roll no. 4 [a⁰ 53 Henrik III] *Reginaldus Horald. Goffrey Harald;* Christ Church Deeds no. 123 [a⁰ 1281].

2) Historical and Municipal Docs of Ireland II, s. 112: *Walter de Turkilby.* Manden syntes at ha hørt hjemme i omegnen af Dublín.

3) Municipal and historical docs af Ireland, s. 147.

Saaledes ser vi da, at der i grevskabet Wicklow fra Leixlip, hvor vore forfædre fangede den hoppende laks, til grænsen af Louth i nord og til Wicklow i syd, ja selv ud over disse landskaber, ind i egne, som stod under irske høvdinger, har været et sterkt nordisk element, ikke bare i byerne, men rundt om paa landet. Det er ikke bare fjorde og bugter, holmer og skjær, som har faat nordiske navne. Den dag i dag er der eiendomme, som ved sit navn viser, at de har været i gamle Østmandsslægters hænder; og endnu flere var der, det viser aktstykkerne, i det 13de og 14de aarhundred.

Professor Johannes Steenstrup, som uden tvil er den første nulevende kjender af vikingetidens historie, har et par steder i sit store verk »Normannerne« (II, s. 147 f., III, s. 42) fremholdt en opfatning, som paa flere punkter afviger fra min egen. Han siger: »Vikingetogene fremtræder paa Irland med en hel anden karakter end i de angelsaksiske lande[1]).

Man hører intet om, at de Norske erobrede sig landstrækninger, som de tog i besiddelse som agerdyrkende fredens mænd. Vikingerne havde rundt om faste pladser, som var udgangspunkter for deres togter; men den borgerlige næring, de drev fra disse byer, var handel, hvorfor traditionen ogsaa har ladet de norske spille en saa overordentlig rolle som fremmere af Irlands kommercielle forhold, der indtil da havde staat som et merkelig primitivt stade«.

Steenstrup har ganske ret i at fremhæve Nordboernes betydning for udviklingen af Irlands handel og skibsfart. Det er ogsaa rigtigt, at borgene og befæstede byer var midtpunkterne for Nordboernes magt i Irland. Men Steenstrup fremhæver jo ogsaa selv, at det samme var tilfældet f. eks. i Femborgdistriktet i England. Jeg tror, at den foregaaende undersogelse har vist, at der var liden forskjel mellem de

---

[1]) Udhævet af prof. Steenstrup II, s. 147.

nordiske nybygder i England og i Irland. Jeg har fra grevskabet Limerick nævnt en række nordiske slægter, som levede paa landet og hørte til den jordeiende adel. Det samme var tilfældet i grevskabet Waterford, hvor flere af de største godseiere udtrykkelig kaldes Østmænd og hvor der desuden fandtes flere mindre bønder og forpagtere af nordisk herkomst. Fra grevskaberne Wicklow og Dublin har jeg søgt at vise det samme. Men særlig skal jeg minde om forholdene i Wexford, hvor det jo udtrykkelig siges, at Østmændene levede ude paa landet af agerbrug og fædrift. Jeg tror heller ikke, som Steenstrup mener (IV, s. 41), at kolonisationen væsentlig kun var knyttet til de tre hovedbyer Dublin, Limerick og Waterford, foruden et par mindre som Cork og Linn Duachaill (i nærheden af Carlingford i Louth). Jeg har søgt at vise, at der langs hele Irlands kyst fra Limerick i sydvest og op til Ulster i nordøst har været nordiske nybygder. Vi har fundet slige nybygder i Limerick, ved Shannon's munding, ved Irlands sydvestspids, paa grænsen af grevskaberne Kerry og Cork, — i byen og grevskabet Cork, i Youghal, i Dungarvan, i Waterford, i Wexford, i Arklow, Wicklow og Dublin og ved fjordene oppe i Ulster.

Jeg har ogsaa søgt at vise, at der boede folk af nordisk herkomst inde i landet langt fra kysterne, i Tipperary, hvor Cashel i gamle dage var en nordisk nybygd, i Queen's County og i Meath. Her inde i landet kunde de ialfald ikke leve af sjøfart og fiskeri, men maatte livnære sig af fædrift og agerbrug.

Den nordiske nationalitet holdt sig meget længere i Irland end den gjorde i vikingenybygderne i England, Normandie eller Rusland. Alt ved aar 1000 eller i begyndelsen af det 11te aarhundred synes Normannerne at være blit fuldstændige Franskmænd og Svenskerne i Rusland at ha smeltet sammen med den indfødte slaviske befolkning. Og længere end til slutningen af det 12te aarhundred holdt vel

ialfald ikke den nordiske folkeeiendommelighed i Northumberland sig. Men i Irland finder vi i slutningen af det 13de aarhundred selv i de mest afsidesliggende egne nordiske nybygder, hvor befolkningen endnu føler sig som Nordboer, bærer nordiske navne, kalder sig Østmænd, har nordiske institutioner og ikke helt har glemt sit gamle sprog. Vi finder dem i Limerick og Cork, hvor der dog ikke kunde være nogen forbindelse med de norske riger paa Man og Suderøerne eller med Orknøerne og Shetlandsøerne. Ja selv i smaabyer som Dungarvan eller Wexford forstod de at holde sig forholdsvis ublandet og at bevare sin nationalitet. Jeg formaar ikke tilfulde at forklare dette merkelige faktum. Normandie f. eks. laa jo, da Rollo fik det som len, næsten øde og affolket. Men i omegnen af Cork eller ved Dungarvan levede der stadig irske stammer. Grunden maa — for en del ialfald — ha ligget i Kelternes eiendommelige samfundsforhold. Kelterne kunde nok paavirke de fremmede og paavirkes af dem. Men deres klanvæsen gjorde, at de fremmede nybyggere lettere kom til at holde sig som en enhed. Disse sidste dannede dels nye klaner, som, der hvor det irske element var stærkest, kom til at danne underafdelinger af irske riger. Men der hvor større mængder af dem havde slaaet sig ned kom de til at danne selvstændige smaastater, hvor deres egen nationalitet længe holdt sig vedlige, idet de fra begyndelsen af kom til at staa udenfor den keltiske samfundsbygning, hvor der ikke var nogen plads for dem. Anderledes var det i England f. eks.; dér var ikke folket som i Irland delt i en mængde klaner eller smaastammer, her med sit skarpt afgrænsede omraade og som bare anerkjendte efterkommere af en fælles stamfar som medlemmer af stammen. Naar en Danske eller Nordmand i England var blit døbt, ja kanske endog havde giftet sig med en angelsaksisk kvinde, saa kunde nok hans børn, ja vel ogsaa hans barnebarn mindes sin nordiske herkomst; men der var ingen kunstige baand, som skilte dem fra den

indfødte angelsaksiske befolkning. I Irland derimod, hvor familieslægtskabet, nedstamningen fra en fælles stamfar dannede samfundets kjærne og hvor slægtstraditionen var saa vidunderlig levende, maatte der gaa mange slægtled, før de fremmede kunde indforlives i og gjøres til medlemmer af de irske klaner.

Vi maa ikke tro, at de norske og danske nybyggere i Irland havde en vidunderligere livskraft eller at de var mindre tilbøielige til at lære af og efterligne det fremmede end deres stammefrænder i England eller Normandie. Langtfra. Vi har eksempler paa, at vikingernes efterkommere alt i det 9de og 10de aarhundred i alt ydre, i sprog, i klædedragt, i levesæt osv. blev Irer. Det er de saakaldte *forthuatha* eller »fremnede stammer i et territorium« (O'Donovan, tillæg til O'Reilly, Irish Dictionary). De nævnes ofte i »Rettighedernes bog«, og var, kan man se, stammer organiseret paa irsk vis og under egne høvdinger. Sagaen om kong Cellachan af Cashel viser os, at disse *forthuatha* var efterkommere af Nordboerne; men uagtet de i det ydre var blit Irer, saa var de dog ikke gaat op i Irerne, men følte sig fremdeles som Nordboer eller stod ialfald paa disses side i kampene mod Irerne. Blant Limerickmændenes høvdinger i kampene mod Cellachan, i første halvdel af det 10de aarhundred, var der to, som bar navnet Morann. — Den første af dette navn var en navnkundig dommer som skal ha levet ved Kristi tider. — Den ene af de to Moranner, som anførte Nordboerne i Limerick, var fra Hebriderne. Den anden kaldes

»Morann søn af den herjende Connra
af Eoghan's fremmede stamme, den høie dommer«.
*(Morann mac Connra creachaig
d'fórthuaith Eogain airdbrethaig).*

Det sidste tillæg »den høie dommer«, eller »den høit dømmende« er sat til, fordi Morann har samme navn som en gammel dommer. Eoghan's stamme, de saak. Eoghanachter,

levede i det sydlige Munster — i nærheden af Cashel — og nedstammede fra den irske stammeheros Eoghan Mor[1]). I deres territorium har der da nedsat sig Nordboer, som er blit paavirket af irsk kultur og har organiseret sig som en irsk klan. Men de er alligevel ikke gaat op i de oprindelige Eoghanachter; de danner en enhed for sig, »Eoghans fremmede stamme«, og staar i politisk henseende paa samme side som sine stammefrænder i Limerick, som havde bevaret sit nordiske sprog og sin nationalitet.

Det var de vidunderlige irske samfundsforhold, der var saa løse og dog saa faste paa samme tid, som gjorde at de nordiske nybygder selv i Irlands mest afsidesliggende egne kunde bestaa helt ned til udgangen af det 13de aarhundred.

Jeg kan til slutning ikke undlade at takke for al den velvilje og hjælp, som under mit ophold i Dublin blev mig ydet af rigsarkivaren (the Deputy Keeper of the Public Records), Mr. J. Mills og af arkivets øvrige tjenestemænd, i særdeles Mr. Berry, Vice Deputy Keeper.

Public Record Office, Dublin. Plea Roll, a⁰ 23 Edward I, membr. 23 (Easter Term).

1295, Limerick.

Assisa venit recognoscere si Henricus le Norreys Johannes le Norreys et Robertus Burdun iniuste etc. disseisiuerunt Willielmum le Teynturer de Artfinan de libero tenimento suo de Artfinan post etc. Et unde queritur quod disseisiuerunt eum de vno mesuagio cum pertinenciis Et predictus Robertus non venit nec fuit attacabilis quia non fuit inuentus Ideo capitur assisa uersus eum per defaltam et predicti Henricus et Johannes venerunt et dicunt quod non tenentur prefato Willielmo inde ad hoc breue respondere nec assisa inde capi debet quia dicunt quod predictus Willielmus est hibernicus et seruilis condicionis et quod at hoc breue non debet respondere et inde petunt iudicium si ad hoc breue teneantur respondere et si assisa inde capi debeat Requisiti cuius cognominis Hibernicorum et cuius condicionis sit prefatus Willielmus dicunt quod de Omoleyns et quod pater eius vocatus fuit Tho-

---

[1]) Book of Rights, s. 66 anm. og s. 72 anm.

mas Omolyn natus de Iniseheenan pro quo petunt iudicium sicut prius, Et prefatus Willielmus dicit quod non est Hibernicus sed Houstmannus videlicet Macmackus de Ciuitate Lymericensi et libere condicionis et ipse (et) antecessores sui breuia portabant et ad omnia breuia respondebantur et hoc petit quod inquiratur per Assiam Et predicti Henricus et Johannes dicunt quod purus Hibernicus et seruilis condicionis sicut predictum est et non Houstmannus et petunt similiter quod inquiratur per assisam Et si comperiatur quod sit Houstmannus dicunt quod predictus Willielmus nunquam habuit feodulum liberum in predicto mesuagio vnde potuit disseisire et de hoc ponunt se super Assisam — Jurata dicit quod predictus Thomas pater predicti Willielmi omnibus diebus vite sue pro Hibernico tenebatur Et post mortem eius quod Olyna mater predicti Willielmi senciens filium suum in seruitutem patris sui redegi accessit apud Lymericum et libertatem Houstmannorum hibidem prefato filio suo adepta est propter quod prefatus Willielmus queritur de quodam inplacito vetitum namium in comunitate et tanquam Houstmannus liber ad querelam suam ibidem respondebatur et ea libertate vsque huc gauisus est propter hoc consensum est quod Willielmus ad hoc breue respondeatur Requisiti vlterius si predictus Willielmus habuit seisinam in predicto mesuagio etc. Et si predicti Henrici et alii ipsum inde disseisiuerunt, dicunt quod habuit inde seisinam etc. Et quod predicti Henricus et alii ipsum inde iniuste etc. disseisiuerunt. Ideo consensum est quod predictus Willielmus recuperet seisinam suam uersus predictos Henricum et alios vna cum dampnis suis que taxantur ad x. s. Et predicti Henrici Johannes et Robertus fuit (sic) in misericordia pro disseisina.

Original i Chapterhouse, Westminster; trykt i Kilkenny Archæological Journal, 2 ser., vol. V (The Scandinavians in Leinster, by F. Hore).

Anden halvdel af 13de aarhundred. Wexford.

Omnibus has litteras visuris vel audituris, Robertus de Ymer senescallus tunc Wesefordie salutem. Nouerit uniuersitas vestra me ex mandato nobilis viri domini W. d. Valenc inquisicionem cepisse sub redditibus serviciis et consuetudinibus oustmannorum forinsecorum .Comitatus Wesefordie per juraturos subscriptos videlicet Henricum Wythay, Willielmum Marescall, Willielmum de Kadwely, Clemente (sic) Cod, Johannem le Styward, Robertum de Amera, Robertum de Arderne, David filium Ricardi, Johannem filium Philippi le Harpur, Johannem filium David le Harpur, David

Cheure, et Adam Hay. Qui jurati dicunt quod tempore Marescallorum dominorum Lagenie fuerunt infra Comitatum Wesefordie quinquies viginti oustmanni forinseci valde divites pluria animalia habentes, Quorum quilibet suiis temporibus reddere consueuerint per annum prepositis Wesefordie ad duos terminos anni sex den. pro corpore suo scilicet ad Pascham et ad festum Sancti Michaelis et duos den. ad festum Sancti Petri quod dicitur ad vincula pro qualibet vacca quam habebat propriam et quatuor den. ad festum Omnium Sanctorum ne iret in exercitu. Et tres ob. in autumpno pro blado domini sui metendo apud Rosclare pro uno die in anno. Et quatuor den. pro quolibet affrenato et bove quem habebat in festo Sancti Martini, vel arrare pro unoquoque affrenato et bove dimidiam acram terre ibidem ad opus domini. Dicunt vero quod nunc non sunt infra dictum comitatum nisi quadraginta oustmanni parvi boni habentes, et duodecim, qui seruiunt Anglicis et aliis pro victu suo nichil in bonis habentes, Et dicunt quod tempore Marescallorum solebant predicti oustmanni litteram tenere de quo domino volebant infra comitatum pro predictis redditibus et seruiciis domino Marescallo soluendis et reddendis. Et quod predictus dominus noster W. de Valence ipsos in eodem statu vel meliore pro salute anime sue et antecessorum suorum et successorum affectat tenere. Nec vult quod aliquis vivens genitarium portat vel sustentat mortuarium, nec pro mortuis distringatur predictos oustmannos nunc existentes ab omnibus honeribus redditibus et seruiciis qui mortuum solebant sustinere dum vixerant ex mandato predicti domini nostri W. de Valence imperpetuum clamogietos, dans eisdem ex eodem mandato domini nostri licentiam terram tenere de quo domino voluerint infra Comitatum. Ita quod de cetero non distringantur pro aliquo redditu reddendo vel seruiciis faciendis nisi pro ipsis qui vivi fuerint et secundum eorum facultates. In cuius rei testimonium presentibus litteris sigillum meum una cum sigillo Thome Hay, tunc vicecomitis et sigillis predictorum juratorum apponi feci.

Public Record Office, Dublin. Christ Church Documents no. 364, c. Indtaget i et inspeximus af Exchequer Memorandum Roll, Easter Term, 3 Edward IV. Inspeximus er dateret 10de mai, 11 Henrik VII (1496). — Aktstykkets indhold er gjengivet i oversættelse i uddrag i Calendar of Christ Church Deeds, no. 364, c.

6. mars 1202. Pembroke.

Johannes dei gracia Rex Anglie Dux Normanie et Acqui-

tanie Comes Andegauie et Dominus Hibernie Archiepiscopis Episcopis Abbatibus Comitibus Justiciariis vicecomitibus ministris et fidelibus Francie et Anglie et Hibernensibus Salutem. Sciatis me concessisse et hac mea presenti carta confirmasse Ecclesie Sancte Trinitatis Dublinie ac Priori et Canonicis ibidem deo seruientibus omnes terras et possessiones eidem Ecclesie factas ante Aduentum Anglorum in Hiberniam et post. Et sicut melius beatus Laurencius dilectus bone memiore dubliniensis Archiepiscopus predictis Canonicis dedit et cartis confirmauit in terris Ecclesijs et in pertinenciis earum. Ex dono videlicet Cithurici filij Absoleæ Comitis Dublin' locum vbi nunc fundata est ipsa ecclesia Sancte Trinitatis et Bealdulig Rocheir Portracharn ex dono Macdeardann Macduba minoreni ex dono donaghdi filij donaldi grossi. Clonchen ex dono enad filij donaldi Regis lagenie. Realgeallynn ex dono Sigraghre filij Thorkil. Achatillagh nuneascoib Culaght filij meirboillann duurmhing ex dono durrithe alokeis ex dono Gillacristi Macumalynn kalkag' ex dono dormlagh' filij pole daliacagan ex dono pole filij Thorkyl Baliucharan ex dono Brodar filij Thorkil. Tirodran ex dono donalli eiubreanj Regis Hibernie. Ballyrodilf ex dono osmanorum pro fore facto suo. Teachbreatan ex empcione conuentus sancte Trinitatis. Kembonuca ex dona Muelcallann Maurchardann Raithachrann. Item ex empcione Conuentus Clasnedeann ex dono Raijlic filij gillagoygro drinchuanach ex dono downalli filij helge terram que est inter Kealmuatamsch et Ballymor' Abbot ex dono Iarunhynn filij eifara Tudressa ex dono dearmath filij Imarchadann Regis Lagenie. Rathkyllen ex dono Maermacruadin dimidietatem Trachnahy ex dono Ricardi Comitis Balyhamind et Leasleran et Balleghogun ex dono Torfyn filij Torgair terram quam accomodauerunt diuini ex dono Galgedeall' M^cgillabrida terram contra Ecclesiam Sancte Trinitatis ex dono Gillacormda diuitis. Ortum in parrochia Sancti Patricij ex dono Osmanorum terram inter Ecclesiam Sancti Patricij et murum Ciuitatis ex dono Gillamurra. Molendinum iuxta pontem et terras ex vtraque parte molendini ex dono Isaak Presbiteri. Ecclesiam Sancti Michen (sic) cum terris ex vtraque parte ex dono Bastiolani gormelach' filij Pole. Ecclesiam sancti Michaelis in Ciuitate Ecclesiam vero Sancti Johannis et Ecclesiam Sancti Pauli ex dono Gillamychell' filij Gillamurry ex dono Cristini filij Raba terram in parrochia Sancte Brigide que tendit ad murum Ciuitatis vltra ortum ex dono Hasgally Comitis Ecclesiam Sancte Brigide et omnes terras in eius parrochia ab antiquis temporibus pertinentes ad Ecclesiam Sancte Trinitatis Ex dono Segeri Senis burgagium suum. ex dono filie franciscigene terram suam iuxta ecclesiam Sancti

Nicholai ex dono Hilie (sic) Selynger aliam terram in eodem vico. ex dono Willielmi de Essex terram in parrochia Sancte Warburge. ex dono Ade Pidala quartam partem terre quam tenet Robertus Lorymer. ex dono Willielmi Brune terram in parrochia Sancti Thome quam tenet Rolkyftis et Sigena ex dono Rogeri fratris Heyn' terram in krokkerestrete ex dono Walteri Camerarii terram in parrochia Hospitalis Sancti Johannis. ex dono Simonis de Saulo terram in parrochia Sancti Martini. ex dono hebertenn ginagana dimidietatem burgagij sui in parrochia Sancti Audoeni ex dono Ricardi grossi Edmondi pro Anima Ricardi Comitis Ecclesiam de Reahullynn cum pertinenciis suis ex dono Thome filij Albredj Carucatam terre apud Kenaleana. ex dono Giffy presbiteri terram inter Ecclesiam Sancti Johannis et domum Walteri aurifabri ex dono Ganaldi Terram extra portam Sancti Michaelis ex dono Adalani Terrani quam tenet Vala ex dono Ricardi Comitis et Burgencium (sic) Dublin' terram vltra Cimiterium Sancte Trinitatis ab angulo fori vsque Angulum Johannis Episcopi. Hec omnia predicta et alia que iuste adipisci poterint infra murum Ciuitatis et extra Batellum suum Salmonum ad piscandum vbique in aqua de Auiliffy cum batellis meis et omnia tenimenta sua tam laica quam Ecclesiastica quecunque in presenti habent vel imposterum empcione vel donacione fidelium habituri sunt bene et in pace libere et quite teneant.........

....

T' Johanne Lachan Episcopo Lincoliensi (sic). Willielmo de Lychifeld Episcopo. Willielmo Marescallo Comite Pembrok J. de Drywere. Hugone de Nevyll'. W. de Samford Waltero de Campilupo. R. filio Philippi. Datum per manum H. Well' archidiaconum Wellensem Apud Pembrok VI die Marcij Anno regni nostri tercio[1]).

---

[1]) Jeg aftrykker hele aktstykket undtagen et afsnit om almindelige friheder for Kristkirken i Dublin, et stykke, som ingen betydning har for spørgsmaalet om Nordboernes historie i Irland og som jeg her gjengir med prikker. Afskriveren maa ha været en meget ukyndig mand, naar han f. eks. kan skrive *burgencium*. Jeg følger originalen med hensyn til retskrivning, store bogstaver, skilletegn osv.

DALUM KLOSTERKIRKE

VED

J. B. LØFFLER

I Løbet af den ældre Middelalder rejstes et Kloster for Benediktiner-Nonner paa den saakaldte Borgbanke Syd for Odense. Uvist af hvilken Grund følte de sig dog snart utilfredse med dette Sted, og i Tiden henimod Aar 1200 droge »Nonnerne af Borgen« til Dalum, omtrent en halv Mil Syd for Odense, hvor de paany grundlagde et Klostersamfund[1]. Skjæbnen har i Tidernes Løb haardt medtaget Stiftelsens Bygninger, ja for en væsentlig Del ganske tilintetgjort dem; men endnu staar dog dens ældste Kirke for en ikke ringe Del bevaret, og det er om denne Bygning, jeg i det følgende vil give nogle, for Nationalmuseet i Efteraaret 1898 paa Stedet indsamlede arkæologiske Oplysninger[2].

Kirken, hvis ældste Afsnit, som bemærket, maa henføres til Aarene henimod 1200, har i sin tidligste Skikkelse dannet en énskibet, med store røde Tegl til Hovedmateriale rejst Korskirke, i hvilken Korpartiet og, som det synes, tillige Langhusets østlige Del ere først opførte. Desværre har Koret lidt saa betydeligt i Tidernes Løb, at man ikke kan danne sig noget paalideligt Billede af dets tidligste Form, men en væsentlig Del af dets ejendommeligste Træk ere dog bevarede. Klarest fremtræde disse i den nordre Korsfløj. Paa hver Side har den haft to slanke, rundbuede Vinduer, og ved Hjørnerne med Undtagelse af det sydøstre samt midt paa Nordsiden ses høje og smalle, kun med et Par Tommer fremsprin-

---

[1] C. Neergaard: Trap, 3 Udg. 3. Bd. S. 349.

[2] Jeg bemærker her, at Bygningen i det ydre overalt er dækket med Kalkfarve, hvad der paa flere Steder i høj Grad vanskeliggjør Undersøgelsen.

gende Pilastre, der, i det mindste paa sidstnævnte Sted, maa antages at have været forbundne med Rundbuefriser. Under det sydligste Vindue paa den vestre Side er anbragt en rundbuet Dør, og saavel denne som Vinduet indrammes af en Art svagt fremspringende Portalparti, der først ender op imod Hovedgesimsen, hvor det afsluttes med en Skraakant. I langt senere Tider er Korsfløjens Taggavl nedbrudt og Gavlpartier derefter opførte i Øst og Vest, hvorved altsaa hele den øvre Del af det omhandlede Bygningsafsnit er bleven løsrevet fra den organiske Forbindelse med Korsskæringen og fuldstændig forvansket[1]. — Den søndre Korsfløj er nedbrudt, og det er væsentlig kun i Kirkens Indre, at vi træffe Vidnesbyrd om denne Bygningsdels Tilstedeværelse i det oprindelige Anlæg.

Højkoret er saa godt som ganske ombygget. I Øst begrænses det af en forholdsvis ny Gavl, hvori to, nu tilmurede, slanke og fladbuede Vinduer, og af Sidemurene staa der kun mindre Partier tilbage. Den nordre Mur er saaledes nærmest Korsfløjen bevaret i en Bredde af godt et Par Alen, medens Sydsiden synes at være ombygget med Undtagelse af et lille Stykke foroven mod Øst. Ved Gravninger i og udenfor Højkoret vil man med ikke ringe Sandsynlighed kunne faa gode Vink med Hensyn til den oprindelige Afslutning, der muligvis har bestaaet i en halvrund Alterbygning.

Paa Langhusets Sydside, omtrent en Alen Vest for det Sted, hvor Korsfløjen i sin Tid har stødt til denne, ses gjennem Overkalkningen en klart fremtrædende Øgning. En ganske tilsvarende lader sig ikke paavise paa Nordsiden; men henved sex Alen fra Hjørnet af den Pilaster, som slutter sig til den bevarede Korsfløj, findes i Langhusets Mur for neden et lille Fremspring, til hvilket den østfra kommende Skiftegang ikke passer ganske nøje, og foroven — lodret over

---

[1] I Slutningen af det 17. Aarhundrede synes Kirken ifølge Resens *Atlas Danicus* at have staaet ganske som nu.

dette Fremspring — en noget uklar Øgning, hvilke Forhold tilsammen synes at pege hen paa, at vi her staa overfor Skjællet mellem to Byggeperioder. Det kan tilføjes, at de Øst for Øgningen anvendte Tegl i det hele ere noget mindre end de, som ere brugte Vest for den. Paa Langhusets nordre saavel som paa dets søndre Side har der været fire, to og to grupperede, meget slanke, rundbuede Vinduer, der sidde langt højere fra Jorden og tillige langt nærmere op imod Gesimsen end Korsfløjens. Af disse Vinduer lade de syv, trods Udmuringen, sig tydeligt følge, medens det ottende — det østligste paa Nordsiden —, der har haft Plads i den Del af Muren, som synes at være bygget i én Støbning med Korsfløjen, saavidt man kan skjønne ganske er tilintetgjort. Paa det Sted, hvor den afsluttende Bue maatte søges, synes man nu at kunne følge en større Spidsbue. Mellem Vinduesgrupperne og ved Langhusets vestre Hjørner er paa begge Sider opført kraftigt fremspringende Støttepiller, der i nyere Tider vistnok ere forhøjede og maaske tillige forstærkede en Del.

Foruden de nævnte Vinduer ses paa Langhusets Nordside under dem og uden at følge deres Midter tre smaa, rundbuede, forlængst tilmurede Lysaabninger, hvis Tilstedeværelse næppe kan tyde hen paa andet end, at der langs den nordre Indervæg har strakt sig et Galeri. Det østligste af disse Smaavinduer sidder tæt ved Hjørnepilastren ind mod Korsfløjen (altsaa i Partiet Øst for Øgningen), og det fortjener at anføres, at dette i den udvendige Lysningsbredde kun maaler 1 Al. 6 T., medens de to andre ere ca. 1 Al. 13 T. brede. Paa Sydsiden synes man nu ikke at kunne skimte saadanne Smaavinduer. Af Enkeltheder paa Langhusets Sidemure skal jeg endnu kun nævne Rester af en oprindelig Gesims, der knytter sig til den østligste Pilaster paa Nordsiden og vistnok maa opfattes som Konsolpartiet fra en Rundbuefrise, samt paa samme Side nærmest Vest en anselig, nu tilmuret spidsbuet Dør, der dog maa betragtes som en senere tilkommen Form.

Vestsiden, til hvis nordre Del der i den yngre Middelalder er knyttet et Taarn, som med den østre Mur hviler paa Langhusets Gavl, har foroven en karakteristisk Prydelse i et maskeret Galeri, bestaaende af sex Blindingsfelter. De ende alle foroven i et tredelt Bueparti, hvori den midterste Bue er spids, og adskilles indbyrdes ved slanke, med Hoved- og Fodstykker udstyrede Søjlestave. Felterne ere delvis udfyldte med Mønstermurværk, ligesom ogsaa den øverste Del af Taggavlen er muret i saadant. Hele denne Arkitektur tilhører næppe en tidligere Tid end det 13de Aarhundredes første Aartier.

Paa samme Tid, som man rejste Taarnet, opførte man tillige ved dets Sydside en Art Kapel, hvis søndre Mur kom til at ligge i Forlængelse af Langhusets, og hvis Halvtag fandt Støtte i Taarnmuren. Det blev dækket med en Krydshvælving, som dog senere er nedbrudt.

Hovedindgangen til Kirken findes nu paa Taarnets Vestside, og fra denne føre flere Trin med en samlet Højde af ikke mindre end 2 Al. 3 T. ned til Kirkens Gulv; saa betydeligt er altsaa det ydre Jordsmon Tid efter anden voxet i Vest. Langhuset dækkes af to Fag Stjærnehvælvinger, der tilhøre langt senere Tider end Ydermurene; men Maaden, paa hvilken Vinduerne — som ovenfor omtalt — ere anbragte i dette Bygningsafsnit i Forbindelse med Tilstedeværelsen af Støttepillerne, peger bestemt hen paa, at Langhuset fra først af har haft to Krydshvælvinger til Overdækning. Korbuen er bleven udvidet meget betydeligt og paa en højst uskjøn Maade, og en Spidsbue danner nu dens Afslutning.

Træder man gjennem Korbuen ind i Korsskæringen, faar man ikke ved det første Indtryk Følelsen af, at man staar i en Korskirkes centrale Del, idet Mure begrænse Rummet saavel i Nord som i Syd. Til begge Sider se vi dog midt paa Muren en ejendommeligt formet Vægpille, og betragte vi nærmere den mod Nord, hvor alt jo er bedst bevaret, da viser det sig, at den tilsyneladende Vægpille er

en fritstaaende, i alt væsentligt velbevaret Pille, som fra Kirkens ældste Tid har dannet Bindeleddet mellem to rundbuede Arkader, der altsaa førte ind til Korsfløjen. Pillen, af hvilken en skizzeret Plantegning er vedføjet (Fig. 1), frembyder betydelig Interesse navnlig derved, at den ved de fordybede Halvsøjler og Hjørnebladene, anvendte for at tilvejebringe en Art Kapitæl — en fattig Erstatning for Voluten i det ioniske Søjlehoved —, paafaldende minder om de arkitektoniske Former, vi træffe i de ældste Partier af Kirkerne i Ringsted, Sorø, Vitskøl og Domkirken i Aarhus, altsaa vore tidligste med Tegl til Hovedmateriale rejste Kirker. Korsfløjen, der er afskilret fra Kirken til Gravkapeller for Familierne Vind og Benzon, dækkes af to Krydshvælvinger, hvis kraftige, af tre Rundstave sammensatte Ribber danne ret ejendommelige Mønstre. Hvorvidt disse Hvælvinger ere oprindelige lader sig næppe med fuld Sikkerhed afgjøre, forinden en nærmere Undersøgelse af dem (Afhugning af Pudsen) er foretagen, men indtil da lader den Opfattelse sig næppe ganske afvise, at de, trods Ribbernes fyldige Udvikling og ejendommelige Form, gaa tilbage til Bygningens ældste Tid. Mod Syd, hvor Korsfløjen jo er nedbrudt, fremtræder den omtalte Arkadepille kun som en Vægpille i den yngre Indskudsmur. Korsskæringen dækkes nu af to, forholdsvis sene Hvælvinger, og over Højkoret er spændt to Hvælvinger, der begge indeholde tre Kapper. Med Hensyn til Tiden, paa hvilken væsentlige Omdannelser ere foretagne ved sidstnævnte Bygningsafsnit, foreligger der formentlig Oplysning i Kristian 4.'s og Frederik 4.'s paa Højkorets østre Væg malede Navnetræk henholdsvis med Aarstallet 1646 og 1718, af hvilke altsaa det første med Sandsynlighed angiver os Tiden for Højkorets Ombygning.

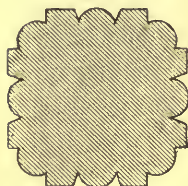

Fig. 1.

Januar 1904.

322

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1905.

II. RÆKKE.

20. BIND.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1905.

I Teksten findes indsat følgende Afbildninger:

Afbildningerne S. 118—137 ere tegnede eller photographerede af Domkirke-Architekt Th. Wåhlin. Figuren S. 145 er tegnet og chemitQyperet af Prof. Magnus-Petersen. Samtlige Zinkætsninger ere udførte i Pacht & Crones Etablissement.

EN KURIOSITET I KUNSTKAMMERET.

STUDIE OVER FORTÆLLINGEN OM GREVINDEN MED DE 365 BØRN.

AF

KR. NYROP.

I.

I juni måned 1681 opholdt den bekendte franske lystspilforfatter J. F. Regnard sig nogle dage i København på gennemrejse til Sverrig. I sine rejseerindringer fortæller han, hvorledes han benyttede sin tid til at bese byens mærkværdigheder. Han var både på Rundetårn, på Børsen og i *le cabinet du roi*, hvormed han betegner »Museum Regium«, det gamle kgl. Kunstkammer. Her fik han mange mærkelige ting at se, bl. a. en hestehale »af den slags, som paschaerne opstiller foran deres telte«, en kvindelig mandragora[1], en af Nabuchodonosors negle[2] og et af grevinden af Flanderns 365 børn[3].

Det er denne sidste kuriositet, hvis historie og oprindelse her nærmere skal undersøges. Den beskrives på følgende måde i Holger Jacobæus's katalog[4]:

---

[1] En mandragora er det samme som en alrune.

[2] Se herom H. C. Bering Liisberg, *Kunstkammeret.* København, 1897. S. 84–85.

[3] *Un des enfants de cette comtesse de Flandre qui en mit au monde autant que de jours en l'an (Œuvres complètes.* Amsterdam, 1750. Vol. IV, 24).

[4] *Museum Regium, seu Catalogus Rerum tam naturalium, quâm artificialium, quæ in Basilica Bibliothecæ augustissimi Daniæ Norvegiæque Monarchæ, Frederici Quarti, Havniæ asservantur, gloriosissimæ memoriæ rege, Christiano quinto, regnante, ab Oligero Jacobæo ... descriptus.* Hauniæ, 1710. S. A, 2, b.

„Embryo, pollicis unius longitudine, vitro oblongo & pellucido inclusus[1], qui ab Illustrissimo Comite, Dño. Hannibale Sehested, è Belgio huc allatus est & quidem pro uno ex 365. infantibus vendidatus, quos anno 1314. Comitem Hollandicam Mariam peperisse fabula prisca vulgauerat, asseruatâ etiam pelvi in templo Losdunensi Belgii, in quo baptisatos hos omnes vulgus credulum existimat."

Denne beskrivelse genfindes i en noget forkortet og ikke helt fejlfri oversættelse i H. Holcks danske katalog fra 1775:

„Et Misfoster en Tomme lang, som i et Glas er at see, hvilket Greve Hannibal Sehested fra Nederlandene skal have bragt hertil. Dette Misfoster er ellers blevet udgivet for et af de 365 Børn, som Grevinden Maria af Holland, efter en gammel Fortælning, skal have bragt til Verden 1314. I en Kirke i Leyden [sic!] skal endnu være et Bekken, i hvilket alle disse Børn efter den lettroende Pøbels Mening skal være døbte."

Fortællingen om den hollandske grevinde, der på én gang fødte 365 børn — så mange som der er dage i et år — er sikkert nu kun lidet kendt. I det 16de og 17de århundrede var forholdet et helt andet; da fortaltes den over hele Europa, og stedet for begivenheden var en seværdighed, hvortil turister valfartede alle vegne fra. For at imødegå enhver mulig tvivl med hensyn til fortællingens sandfærdighed kunde man i Loosduinen ikke blot fremvise de bækkener, i hvilke børnene var blevet døbte, men også henvise til en tavle, der var ophængt i selve kirken, og på hvilken der fandtes en udførlig latinsk beretning om begivenheden.

Blandt de mange rejsende, som har taget denne tavle i øjesyn, kan nævnes vor landsmand, etatsråd og dommer Mathias Poulsen, der på sin store udenlandsrejse i 1695 også opholdt sig i Loosduinen. Det hedder herom i hans levnetsbeskrivelse:

---

[1] I den ældste udgave af kataloget fra 1696 stanser beskrivelsen ved dette ord. Den meddeler således intet om embryonets oprindelse. Hvorledes er Hannibal Sehesteds navn bleven sat i forbindelse med det?

[2] *Det Kongelige Konst-Kammer paa Christiansborg Slot samt Rosenborg Slots Inventarium fra Höystsalig Kong Christian den Femtes Tiid.* København, 1775. S. 19—20.

„Siden besaae hand dett prechtige Slott Hunderteich kaldet, siden Losdoine Kirche, huor sees en Tafle ved den høire Siide af Alteret paa huilchen staar skrefuet dend Historie om de 365 Børn, som Grefuinden af Henneberg paa en gang skal hafue faaet [1]."

Nogle år i forvejen havde Englænderen Samuel Pepys været der. I hans interessante Dagbog[1] læses følgende optegnelse under d. 19de maj 1660:

„By waggon to Lansdune, where the 365 children were born. We saw the hill where they say the house stood and sunk wherein the children were born. The basins wherein the male and female children were baptized do stand over a large table that hangs upon a wall, with the whole story of the thing in Dutch and Latin, beginning „Margarita Herman Comitissa" &c. The thing was done about 200 years ago."

I det 18de århundrede bliver de rejsende mere sceptiske. Samuel Ireland († 1800) stiller sig så kritisk til hele historien, at han under sit ophold i Holland end ikke finder det umagen værd at tage ud til Loosduinen for selv at undersøge sagen. I sin ***Picturesque Tour through Holland, Brabant and part of France made in the Autumn of 1789***, læses følgende bemærkning[3]:

„Jeg kan ikke forlade Haag uden at meddele, hvad der fortælles i en nærliggende landsby Loosduinen. Historien er meget naragtig (*trifling*), men jeg anfører den alligevel. Den handler om en grevinde af Henneberg, der i 1276 i en alder af 42 år har født 365 børn. Skønt en hollandsk forfatter meddeler, at han har set børnene, og at de ikke var større end rejer (*shrimps*), og skønt man endnu viser kobberfadet, i hvilket de blev døbte, så synes sandheden at være den, at en tiggerkvinde den 3dje januar ønskede, at grevinden måtte få så mange børn, som der havde været dage i året; og hun fik da tre børn. Man fortæller også, at lettroenheden i landsbyen engang har været så stor, at man anbragte et billede i kirken, der fremstillede denne underlige (*whimsical*) historie."

---

[1] *Personalhistorisk Tidsskrift*. 3dje Række, IV, 134.

[2] S. Pepys, *Diary*. Ed. by Henry B. Wheatley. London, 1893. Vol. I, 449.

[3] Her citeret efter et aftryk i tidsskriftet *Notes and Queries*. 2 Serie, VII, 260.

Som man ser, gør Ireland et forsøg på at redde historien for virkeligheden, idet han iklæder den en så nøgtern form, at de 365 børn reduceres til tre. Dette forsøg må stå for hans egen regning; den formodede oprindeligere og korrektere form har absolut ingen rod i traditionen om den hollandske grevinde.

Vor geniale kunsthistoriker Høyen har også været i Loosduinen, og synet af de gamle bækkener giver ham anledning til en betragtning over tilfældighedernes lunefulde spil. Han skriver i et brev af 18de juli 1836:

„Jeg maa ei glemme at fortælle Dig, at paa en af Aftenspadseretourene har jeg ogsaa været i Loosduinen, en lille Landsby her i Nærheden [ɔ: af Haag], og der i Kirken seet de to Messingbækkener, hvori Grevinde Margarethes 365 Børn (saamange fødte hun paa engang c. 1224!) ere blevne døbte. Hvor lunefuld dog Skjæbnen er! Et Par usle, almindelige, tynde Messingbækkener opbevares ved en naragtig Tradition i et Par hundrede Aar, medens paa samme Tid saa Meget, der bar Præget af Aand og Dygtighed, er gaaet til Grunde formedelst Fanatisme og Ligegyldighed[1]."

II.

Den ældste beretning om grevindens mærkelige skæbne findes hos Hermann Korner, en historieskriver, der levede i den første halvdel af det 15de århundrede. I sin verdenskrønike, der er skrevet mellem 1416 og 1435, beretter han følgende under året 1300[2]:

„I byen Haag i Holland levede en adelig dame Katherina; hun var gift med en ridder ved navn Simon. Da hun var glad af sind og behagelig i omgang var hun almindelig afholdt og en velset gæst ved alle fester. Kun grevinde Margareta, grev Johan af Hollands hustru, var hende ildesindet, og jo højere de andre elskede og ærede hende, desto mere hadede hun hende. Nu hændte det, at hun blev frugtsommelig ved sin retmæssige mand

---

[1] J. L. Ussing, *Høyens Levned.* S. 112—113. Det er hr. dr. phil. F. Beckett, der har henledet min opmærksomhed på dette sted.

[2] *Chronica novella,* ed. J. Schwalm. Göttingen, 1895. S. 207. Smlg. J. C. Eccard, *Corpus historicum medii ævi,* II, 955.

og fødte ham tvillinger. Da grevinden hørte dette, sagde hun, opflammet af kvindelig avind: „Nu ser vi resultatet af hendes letsindige levnet. Ti jeg mener, at det er lige så umuligt, at nogen kvinde kan føde tvillinger undfangne ved én fader, som jeg på én gang skulde kunne føde lige så mange børn, som der er dage i et år“ [1]. På grund af denne udtalelse af grevinden lod Simon sig skille fra sin hustru, og hun blev indespærret i et kloster. Der bad hun uafladeligt til Gud, om at hendes uskyld måtte blive åbenbar, og hendes bønner blev hørte. Nogen tid efter bragte grevinden 364 [sic!] børn på én gang til verden; de var så små som krabber (*tam exiguos sicut polypos*), men med fuldstændigt menneskeligt udseende; da jordemødrene havde lagt dem på et stort bækken, og de var blevet døbt med indviet vand, døde de. Det blev almindelig troet, at Gud på grund af den fornærmelige bagtalelse af den ædle Katherina havde ladet dette mirakel ske, og netop ved selve den kvinde, der havde bagtalt hende. Da Simon havde erfaret sin hustrus uskyld, tog han hende atter hjem til sig med megen højtidelighed og til stor glæde for hendes venner. Han elskede hende atter ømt og levede i god forståelse med hende.“

Denne beretning, som jeg vil kalde A, er, så vidt vides, den eneste udførlige fra det 15de århundrede; men fra det 16de forefindes talrige versioner. Fortællingen skal [2] forekomme allerede hos Amandus de Zierizcee († 1534) i hans »Chronica compendiosissima«, men dette værk har ikke været mig tilgængeligt. Derimod har jeg fundet den kort refereret hos Jakob Meyer [3]. Han skriver:

„Samme år (1278) døde Mathilde, datter af grev Florens af Holland; det var hende der paa én gang fødte 365 børn. De blev alle lagt i et bækken og døbt af biskop Otto, hvorefter de døde. Man mener, at dette hændte hende, fordi hun havde beskyldt en stakkels tiggerkvinde der havde født tvillinger for utroskab. Da konen vidste sig uskyldig, sagde hun: “Jeg beder til Gud, om at hun må føde så mange børn som der er dage i et

---

[1] *Reputo enim, tam impossibile quamcumque mulierem posse ex unico patre gemellos concipere, sicut me simul tot concipere foetus, quot dies sunt unius anni!*

[2] Efter en note i Van der Aa's *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, VIII, 1, 593.

[3] *Commentarii sive annales rerum Flandricarum libri septendecim Autore* Jacobo Meyero Baliolano. Antverpiæ, 1561. S. 80 b.

år“ ... Mathilde ligger begravet i Loosduinen i et kloster, som hendes moder har grundlagt. De tager fejl, som kalder hende Margareta, og som henlægger fødselen til år 1314.“

I en udførligere form foreligger denne fra Korners noget forskellige version, som jeg vil kalde B, hos næsten alle de forfattere, som i det 16de århundrede behandler Nederlandenes historie. Jeg anfører exempelvis Guicciardinis beretning[1]. Det fortælles her, at der en halv mil fra byen Haag ligger et nonnekloster af St. Bernhardsordenen, og at man der kan se grevinde Margrethes grav, over hvilken der er anbragt et stort epitafium i anledning af følgende mindeværdige begivenhed:

En dag kom en tiggerkvinde til Margrethe, der var en datter af grev Floris af Holland og Zeeland og hans hustru Mathilde. Tiggersken bar tvillinger på armen og bad bønligt om en almisse, Grevinden gav hende dog intet; hun råbte derimod hånligt til hende, at ingen kvinde på én gang kunde få to børn, uden at hun havde kendt to mænd, og at derfor det ene af hendes børn måtte være uægte. Da den fattige kone hørte sig forhånet på denne måde, bad hun til Gud, at han i sin nåde vilde bevise hendes uskyld og til tegn herpå lade grevinden, der var svanger, føde så mange børn, som der er dage i et år. Dette skete, og da tiden var inde, fødte hun 364 [sic!] drenge og piger så små som tommelfingre. De var alle levende og døbtes af Guido, suffraganbiskop; drengene blev kaldt Jan og pigerne Elisabeth. Derefter døde de alle sammen tillige med moderen. De lagdes i den ovennævnte grav og følgende epitafium indsattes over dem:

Illustris domini Florentij Comitis Hollandiæ filia, cuius mater fuit Mathildis, filia Henrici, Ducis Brabantiæ, fratrem quoque habuit Gulielmum Alamaniæ Regem: hæc præfata domina Margareta, anno Salutis millesimo ducentesimo septuagesimo sexto, ætatis suæ anno quadragesimo secundo, ipso die Parasceues, hora nona ante meridiem, peperit infantes viuos promiscui sexus, numero sexcentos sexaginta quatuor, qui postquam per Venerabilem Episcopum Dominum Guidonem Suffraganeum, præsentibus non nullis proceribus & magnatibus in pelui quadam Baptismi Sacramentum percepissent, & masculis Johannes, fæmillis vero nomen Helizabeth impositum fuisset; ipsorum om-

[1] *Description de tout le païs bas,* etc. Anvers, 1567. S. 241. Jeg har ikke kunnet benytte den italienske originaludgave, der også er fra 1567.

nium simul cum matris anima ad Deum æternaliter victuræ redierunt: corpora autem sub hoc saxo requiescunt.

Af andre forfattere, der meddeler fortællingen om grevinde Margrethe, skal jeg henvise til Eyzing[1], Junius[2] og Scriverius[3] (eller Schreiner) for blot at anføre dem, jeg selv har haft adgang til at gennemgå; men Gaspar Schott (se s. 10) og Van der Aa (anf. sted) har henvisninger til forskellige andre, hvis værker har været mig utilgængelige. Dette er dog ikke af nogen betydning for nærværende undersøgelse, da disse forfattere stadigt synes at meddele fortællingen i samme form (B) og i almindelighed tillige med omtrent de samme ord.

Den væsentligste forskel mellem de to versioner er, at Korners fru Katherina i B er bleven erstattet af en fattig kvinde, der kommer til grevinden for at tigge. Den hånende udtalelse om tvillingebørns oprindelse rettes derfor her direkte mod børnenes moder, den bringes ikke til hendes kendskab ad rygtets vej. Da en tiggerkvinde har fortrængt den adelige dame, er også episoden med at hun forskydes af manden og atter tages til nåde ganske naturligt bortfaldet. Den ændrede indledning skyldes utvivlsomt indflydelse fra et gammelt slægtsagn, som tidligere har været udbredt over en stor del af Vesteuropa; det vil blive undersøgt nærmere i et følgende afsnit.

---

[1] *Niderländische Beschreibung in Hochteutsch vnd Historischerweisz gestelt auff den Belgischen Löwen der Sibenzehen Prouintzen des gantzen Niderlandts. Was sich darinnen zugetragen hat vom Jar 1559 biss auff gegenwürtiges 1584 Jar.* Durch Michaëlem Eyzingerum Austriacum. Kölln. 1584, S. 66.

[2] Hadriani Junii Hornani medici *Batavia.* Lugduni Batavorum, 1588. S. 346 ff.

[3] *Batavia illustrata seu de Batavorum insula Hollandia, Zelandia, Frisia Territoria traiectensi et Gelria. Scriptores varij notæ melioris nunc primum collecti, simulque editi. Ex Museo Petri Scriverii.* Lugdini Batavorum, 1609. I et tillæg indeholdes: *Illustrissimorum Hollandiæ Zelandiæque comitum ac dominorum Frisiæ icones et historia.* Her findes fortællingen s. 38 ff.

Iøvrigt må det mærkes, at begivenheden henlægges til et forskelligt tidspunkt i de forskellige versioner. Hos Korner var det omkring 1300; hos Meyer 1278, og han polemiserer mod dem, der antager 1314; hos Guicciardini 1276. Endvidere varierer tallet på børnene, det er snart 364[1], snart 365[2]. Endelig er B-formen blevet udvidet med det apokryfe epitafium.

Hvor langt B går tilbage i tiden, kan jeg ikke afgøre. Den ældste version af den, som har været mig tilgængelig, er Jakob Meyers fra 1561, men sikkert er det, at B har været kendt allerede i den første halvdel af det 16de århundrede, da den spanske filosof Ludovico Vives († 1540), som tilbragte den sidste del af sit liv i Brügge, har optaget den i sin morsomme latinske skolebog[3] blandt en del småfortællinger, der syntes ham særligt egnede for den barnlige alder (*ætati puerili aptas*). Man tør måske heraf slutte, at Vives ikke har tillagt »De gemellis« nogen historisk pålidelighed. Iøvrigt lader han også Gracculus tilføje: »Den historie vil jeg heller tro end undersøge nærmere.« Hertil bemærker Nugo: »Alt er muligt for Gud.«

I den senere mundtlige tradition er historien blevet om-

---

[1] Hvorfra stammer dette tal, som atter og atter vender tilbage? året havde jo dog også dengang 365 dage. Kan det tilskrives andet end tankeløshed eller uvidenhed? Happel er den eneste forfatter, der tager anstød af det, hvorfor han også ændrer historien (se længere fremme, s. 11).

[2] Hos nogle forfattere, vi senere kommer til, findes tallet 360.

[3] *Colloquia sive exercitatio latinæ linguæ* Joannis Lodovici Vivis. Noribergae, 1594 S. 60. Fortælleren tilføjer, at de mange børn endnu kan ses i byen *(ostenditurque propago numerosa illa in oppido quodam illius insulæ [sc. Bataviæ])*. Van der Aa, der støtter sig på ældre hollandske beretninger, kan give den endnu nøjagtigere oplysning, at børnene opbevaredes *op het Stadhuis te Amsterdam in eene flesch.* Men det blev ikke herved; man drev tilsidst denne humbug så vidt, at man gav sig til at sælge af oplaget til naive fremmede, — såfremt det da står til troende, at embryonet i det kgl. Kunstkammer virkelig stammer fra Holland.

formet på forskellig vis. At grevinden havde været hård mod en tiggerkvinde, syntes ikke tilstrækkelig til at forklare hendes straf; snart føjedes der andre grunde til. I en beretning, der anføres af Van der Aa, hedder det:

„Det er endnu en almindelig antagelse hos de gode og enfoldige folk i Loosduinen, at grevinden af Hennebergs slot tidligere har ligget nærved landsbyen Heerweg på en eng ved navn Bergweij, midt på hvilken der nu findes en stor rund høj. I slottet levedes et yppigt og letfærdigt liv. Man spiste og drak til overmål, og alskens vellyst gik dér i svang, indtil endelig Gud i sin almagt lagde hele dette nye Sodoma øde til straf for det liv, dér var ført, og til advarsel for andre. Hvor slottet havde knejset, ses nu kun en høj, og rygtet vil vide, at man ved midnatstid kan høre larm af køkkenredskaber fra denne høj; for at høre dette spilder mange forgæves deres tid og ødelægger deres søvn."

Denne tradition er også blevet omsat i poetisk form, men jeg skal ikke opholde mig yderligere ved den, da den er ganske uden interesse for denne undersøgelse.

III.

Beretningen om grevinde Margrethes mærkelige fødsel omfattedes overalt i det 16de og 17de, ja helt op i det 18de århundrede med den mest levende interesse. Den betegnedes som en *historia valde memorabilis*[1], og den genfortaltes på mange forskellige sprog, mere eller mindre udpyntet med ændringer og tilføjelser. Vi træffer den i historiske og lægevidenskabelige værker, i teologiske opbyggelsesskrifter og i anekdotesamlinger. I Spanien lagde man en vise om begivenheden, og i Frankrig forevigedes den i et kobberstik.

Vi vil nu først undersoge fortællingens skæbne i Tysk-

---

[1] I et bibliotek i München opbevares et exemplar af Eyzings ovennævnte beskrivelse af Nederlandene, i hvilket findes følgende note (fra 1598), som skyldes en tidligere ejermand og læser: »*Historiam valde memorabilem vidi in prima hujus libri parte folio 53. Peperit uno partu filios & filias 364.*« Se herom *Abhandlungen der historischen Classe der bayerischen Academie der Wissenschaften*, XVI, 205.

land. Her skrev den lutherske teolog Christoph Ireneus i 1584 en stor bog om vidunderlige fødsler og misfostre; sådanne ting tillagde man jo dengang den allerstørste betydning, da man mente, at de skyldtes Guds umiddelbare indgriben og var en straf for menneskenes onde gærninger. I det omfangsrige værk findes mellem beretninger om børn med syv hoveder eller syv arme følgende note:

„I 1555 bragte en kvinde i Cleverland på én gang 365 børn til verden, drenge og piger; de blev alle båret til kirken og der døbte.“ Han tilføjer: „*Es sollen so kleine Kinderlein gewest sein als ein kleiner Finger, allein dass sie menschliche Form gehabt und in der Geburt gelebt*[1].“

Som man ser, er her kun fortællingens skelet tilbage, og knapt nok det. Desuden er begivenheden bragt nær op til samtiden og forlagt til en anden by. Denne nye stedfæstelse finder vi igen i en dagbog, som den pommerske landråd Joachim von Wedel-Wedels førte indtil sin død (1609), og i hvilken han har optegnet alt det mindeværdige, som er sket i hans tid[2]. Han meddeler, at i året 1554 så man i Freiburg i Meissen »ved højlys dag den Herre Christus sidde på en regnbue, og i hertugdømmet Cleve blev 364 børn på én gang bragt til verden af en kvinde.«

I midten af det 17de århundrede optager Gaspar Schott fortællingen i sin »Physica curiosa«. Han nærer dog på forhånd nogen tvivl om dens historiske pålidelighed, hvorfor han foretager en sammenligning af de beretninger om den, som han kender, og da han har let ved at eftervise forskellige uoverensstemmelser med hensyn til børnenes antal, tidspunktet for begivenheden o. a., styrkes han yderligere i sin tvivl[3].

Fra Schott vandrer historien over i Happel's altop-

---

[1] Janssen, *Geschichte des deutschen Volkes,* VI, 415.

[2] Janssen, *loco. cit.,* VI, 433.

[3] P. Gasparis Schotti *Physica curiosa, siue Mirabilia naturæ et artis libris XII. comprehensa.* Herbipoli, 1662. Vol. I, 547—551.

slugende anekdotesamling[1]. Det fortjener at fremhæves, at Happel opholder sig ved tallet 364 og derfor ændrer historien lidt, idet han beretter, at grevinden »*wie man erzehlet in einer Wundergeburth ein Kind weniger zur Welt geboren als Tage in einem Jahre sind.*« Iøvrigt, tilføjer han, vilde man nærmest være tilbøjelig til at anse hele sagen for utrolig, hvis man ikke havde både graven og indskriften.

Fortællingen lever endnu i Tyskland. Det er dog ikke længer i historiske eller i videnskabelige bøger, vi skal søge den, men i æventyrsamlinger. Hos Ludwig Bechstein[2] findes et æventyr, der kaldes »So viel Kinder als Tage im Jahre«, hvor hele begivenheden genfortælles og siges at være foregået i Holland 1276.

I Danmark dukker historien frem i en yderst reduceret og forvansket skikkelse hos Holberg. Vi træffer den i »Den Stundesløse« (I, sc. 6), hvor barberen fortæller:

„Eine Matrosenfrau in den Neuenbuden hat auf ein Mal 32 Kinder zur Welt gebracht, und war doch nicht dicker als eine ordinär schwangere Frau. Wie können Ihro Gnaden das begreifen?“ Da Vielgeschrey ikke er ganske overbevist om, at historien er sand, tilføjer barberen: „Das ist so wahr, als ich hier stehe; denn ich kann die Historie mit Umständen erzählen; denn die Kinder wurden alle getauft, aber starben gleich darauf.“

Uden denne tilføjelse, der peger ganske bestemt i retning af Loosduinen, kunde det have været vanskeligt at genkende den hollandske grevinde i matroskonen fra Nyboder.

For Frankrigs vedkommende, skal jeg henvise til omstående billede, der gengiver den berømmelige begivenhed. Til højre i det rummelige værelse ligger grevinden tilsengs efter den nylig overståede fødsel. Ved siden af hende står en kvinde, rimeligvis en jordemoder. Lidt bag ved hende befinder sig en anden kvinde, der i hånden holder et apparat, som muligvis er et stort bækken. To andre kvinder ved

---

[1] *Gröste Denkwürdigkeiten der Welt, oder so genannte Relationes curiosæ.* Hamburg, 1683. Vol. I, 493—494.

[2] *Deutsches Sagenbuch.* 1853. Nr. 145.

kaminen er optagne hver på sin måde; den ene torrer et lagen eller svøb ved ilden, medens den anden synes at vaske en af de nyfødte(?). Længst tilvenstre i forgrunden findes et bord med et stort fad, i hvilket de nyfødte børn er anbragte (*les enfans dans le bassin*). Midt under billedet findes endelig en inskription, der ganske kort resumerer fortællingen; den er, både hvad indhold og form angår, yderst skødesløst affattet.

Fra hvilken tid billedet stammer, kan jeg ikke bestemt angive[1], men at dømme efter kvindernes dragt og frisyre, skulde jeg være tilbøjelig til at ansætte det til omkring år 1600[2].

I det 18de århundrede refererer Moréri fortællingen i sit store, historiske lexikon[3]. Han ansætter begivenheden til 1276, angiver børnenes antal til 364 og aftrykker epitafiet, men tilføjer, at man burde forvisse sig om dets ægthed, da der er al grund til at tro, at det er lavet *après coup*.

Til Italien var rygtet om grevinde Margrethes vidunderlige skæbne nået allerede i det 15de århundrede. Den genuesiske doge Baptista Fulgosus (også kaldet Fregoso, Campofregoso), der blev afsat fra sin værdighed 1483, benyttede sin tvungne fritid til at skrive forskellige, mest historiske værker.

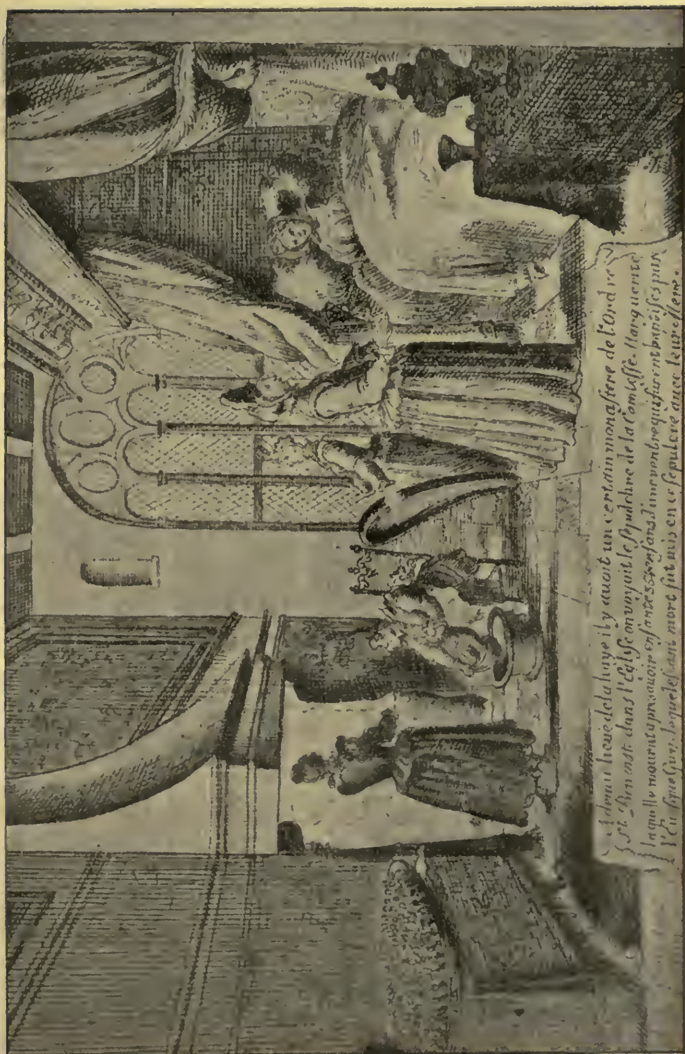
I et af disse har han samlet en stor Mængde »mindeværdige begivenheder og ord«. Det første kapitel (*de miraculis*) handler i virkeligheden om alt muligt, om kæmper og

---

[1] Det er her gengivet efter et aftryk, som findes i *La Chronique médicale* (17 août, 1899), hvor der kun oplyses, at det er »*une ancienne gravure sur bois*«.

[2] Jeg lægger særlig vægt på den ejendommelige nederdel, der falder ret ned fra den udstående stive *vertugade;* denne uskønne mode grasserede særligt på Henrik IV's tid; smlg. J. Quicherat, *Histoire du costume.* Paris, 1877. S. 442. Værelsets arkitektur viser tilbage til midten af det 16de århundrede.

[3] *Grand Dictionnaire historique.* Paris, 1732. Vol. IV, 892.

sirener, om hovedløse mennesker og enøjede uhyrer, om heste, der undfanger ved vinden, og kvinder, der skifter køn. Midt imellem alle disse rariteter læses følgende bemærkning:

De Margareta Hollandiæ comite.

Ostendi[1] quoque loco habitum est, quod à Virginis partu trecentesimo quartodecimo super mille cum in Germania Lucenburgensis[2] Henricus imperaret, Margareta Hollandiæ comes, qua parte Rhenus Oceanum illabitur trecentos ac sexaginta filios viuos, ita vt baptismi characterem acciperent, vno partu edidit[3].

Man ser, at Fulgosus henlægger begivenheden til 1314 og, mærkeligt nok, ansættes børnenes antal til 360; men iøvrigt er hans beretning så kortfattet, at man ikke af den kan se, om han har kendt formen A eller B. Da hans bog i sin tid blev meget læst og hurtigt kom til at foreligge i mange optryk, har den sikkert bidraget ikke lidet til at gøre vidunderfødslen kendt vide om; vi ser da også den genuesiske doge anført som hjemmelsmand for den både i Spanien og Irland.

I Spanien har Fulgosus's beretning tjent som grundlag for en vise. Den findes hos Timoneda og går altså tilbage til det 16de århundrede, men har iøvrigt ingen litterær værdi. Overskriften lyder »Caso raro y milagroso de una mujer que parió 360 hijos de un parto«[4]. Indholdet er kortelig følgende:

„En fattig kvinde gik rundt og tiggede, hun havde mange børn, og de fulgte hende overalt. På sin tiggergang kom hun en dag til madama Margarita, om hvem nogle fortæller, at hun var prinsesse af Irland. Da hun så de mange børn, spurgte hun: „Er de alle dine?“ „Ja, nådige frue,“ lød svaret, „de er alle mine, og de har alle samme fader; han lever endnu.“ „Det er umuligt,“ svarede den fornemme dame, „de har mange fædre, nægt det ikke.“ Som svar på denne forhånelse knæler den fattige kone ned og beder: „Give Gud, at du må få så mange børn med én mand, at du ikke kan kende dem, langt mindre

---

[1] Sic! Giver ingen mening; bør efter en konjektur af dr. phil. S. Larsen rettes til *ostenti* (altså: det holdes også for et jærtegn, osv.).

[2] Sic! Bør vel rettes til Luxenburgensis.

[3] Aftrykt efter Baptistæ Fulgasii *Factorum, dictorumque memorabilium libri IX.* Ancti et restituti. Antverpiæ, 1565. S. 111. I Pariserudgaven fra 1585 findes fortællingen s. 52.

[4] Optrykt hos A. Durán, *Romancero general,* II, 392 (udg. i »Biblioteca de autores españoles«, 1851), og hos G. B. Depping, *Romancero castellano.* Nueva edición. Vol. III, 74.

amme dem.“ Hendes bøn blev hørt. Nogen tid efter fødte prinsessen selv 360 børn; hun fødte dem alle på én dag, og de var små som rotteunger, men spillevende:

Todos los parió en un día
Sin peligro, y con pesar,
Chicos como ratoncillos
Vivos, sin uno faltar.

En biskop døbte dem alle i et sølvfad, hvorefter de alle døde. Dette sølvfad findes endnu i en kirke, og man har vist det til vor kejser Karl. At historien er sand, bevidner pålidelige forfattere, blandt andre Baptista Fulgoso og den store valencianske doktor Vives:

Y esto ser verdad testiguan
Autores muy de estimar:
Uno es Baptista Fulgosa,
Henrico con Algozar,
Y el gran doctor valenciano
Vives, que no es de olvidar.

For Irlands vedkommende, skal det anføres, at i et irsk håndskrift[1], som indeholder Keatings historie, findes følgende note:

I året 1310 fødte Margareta, en hollandsk grevinde, 360 levende børn, der alle blev døbte, således som Baptista Fulgosus meddeler.“

At fortællingen også har været kendt i Wales, kan ses deraf, at der hentydes til den i fortællingen »Defnydd difrifol o'r Cardian« (Alvorlig anvendelse af spillekort). Denne fortælling, der er optaget i den udbredte folkebog »Cydymaith diddan« (Den underholdende kammerat) af David Jones (trykt i Chester 1766), behandler samme ænne som i æventyret »Den fromme tjener« hos Grundtvig[2]: Jan anklages af sine medtjenere for at spille og svire, men han undgår straf ved at vise sin herre, hvorledes han bruger sit spil kort som almanak og bønnebog, osv. Til de mange tal, der anføres i den walisiske text, knytter forfatteren flere særdeles mærkelige forklaringer og bemærkninger. Ved tallet 365 anmærkes det:

[1] Se herom L. Chr. Stern i *Zeitschrift für celtische Philologie,* IV, 219.
[2] *Gamle danske minder,* II, 309—312.

„Så mange er vinduerne i Salisburys kirke, og så mange børn fødte den hollandske grev Florent IV's datter i ét kuld; de døde strax efter de var blevet døbte[1].“

IV.

Hvorfra stammer nu fabelen om den hollandske grevinde med det æventyrlige antal børn? Vi har set, at den foreligger i to former A og B; af disse kan A følges længst tilbage i tiden (begyndelsen af det 15de århundrede), og den er tillige den oprindeligste, hvad indholdet angår. Som hjemmelsmand for sin beretning anfører Korner en vis Wilhelmus, men hvem denne Vilhelm er, kan ikke oplyses[2]. Det er således umuligt at eftervise Korners direkte kilde, men det må betragtes som aldeles utvivlsomt, at hans beretning gennem flere eller færre mellemled viser tilbage til en middelalderlig fortælling, som den gengiver i en noget forvansket form.

I kunstnerisk behandling træffer vi denne ældre fortælling hos den franske digterinde Marie de France, der levede i det 12te århundrede; hun har benyttet den som indledning til en af sine *lais*, »Le Freisne« (asketræet), der handler om to tvillingsøstres skæbne[3]. Begyndelsen af digtet lyder således i forkortet gengivelse:

I gamle dage boede der i Bretagne to fornemme og ædle riddere; de var naboer og bægge gifte. Nu hændte det en-

[1] H. Gaidoz, *Une version galloise de l'enseignement par les cartes.* (Særtryk af *Zeitschrift für celtische Philologie,* IV.)

[2] Det er hverken Vilhelm af Malmesbury eller Vilhelm af Nangis; se herom O. Lorenz, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des 13. Jahrhunderts.* 2. Aufl. Vol. II, 169. Efter al sandsynlighed har vi her at gøre med den samme, utvivlsomt opdigtede hjemmelsmand, som Korner så hyppigt refererer sig til, når det gælder vesteuropæiske efterretninger. Han har tidligere været genstand for omtale her i Årbøgerne (1893, s. 358), og prof. Erslev har klart påvist, at han er absolut betydningsløs som kilde.

[3] *Die Lais der Marie de France herausgegeben von* Karl Warnke. *Mit vergleichenden Anmerkungen von* Reinhold Köhler. Halle, 1885. S. 54 ff.

gang, at den enes hustru bragte tvillinger til verden, og strax sendte faderen bud til sin nabo og gode ven for at melde ham den glædelige begivenhed og bede ham være fadder til det ene af børnene. Ridderen sad ved sit måltid, da budet kom, og som tak for den gode efterretning skænkede han ham en smuk hest; men hans hustru, der var ondsindet og misundelig, hånede ham derfor og sagde spottende i alle deres folks nærværelse: »Jeg undrer mig over, hvorledes den brave mand har kunnet finde på at melde dig sin skam og vanære. Hans hustru har fået to børn, og derved er de bægge beskæmmede; ti det ved vi vel, at aldrig er det sket, og aldrig vil det ske, at en kvinde på én gang føder to børn, hvis hun ikke har kendt to mænd.« Ridderen dadlede hende hårdt for disse ord, men alle de tilstedeværende mindedes dem, og snart blev de kendt over hele Bretagne. Budet meldte sin herre alt, hvad der var forefaldet; han blev bedrøvet derover og fattede mistanke til sin hustru, som han derefter holdt strængt indespærret, skønt hun ingenlunde havde fortjent det.

Nu hændte det imidlertid, at den ridderfrue, som talte de stygge ord, blev frugtsommelig samme år, og at hun, da tiden var omme, nedkom med to pigebørn. »Jeg ulykkelige, jamrede hun, hvad skal jeg nu gøre? Aldrig vil jeg få min ære igen. Ingen vil mere tro mig, når de hører, hvad der er hændet; jeg har dømt mig selv, da jeg talte ondt og sagde, at ingen kvinde kunde få to børn, uden hun havde kendt to mænd. Nu må det ene af mine børn dø, for at jeg ikke skal beskæmmes.« En af hendes tærner blev rørt over hendes fortvivlelse og lovede at hjælpe hende: hun vilde hemmeligt bringe barnet bort og lægge det i nærheden af et kloster, så at det strax kunde findes. Den lille pige blev da svøbt i et kostbart klæde, og en gylden ring bundet til hendes arm. Tærnen gik derpå bort med barnet og henlagde det i grenene af et asketræ udenfor et kloster, hvor det snart efter blev

fundet; da man så det dyrebare klæde, det var svøbt i, og den kostbare ring, forstod man, at det måtte være af adelig byrd, og abbedissen antog den lille som sin niece, og efter findestedet gav hun hende navnet Le Freisne:

Pur ceo qu'el fraisne fu trovee;
Le Fraisne li mistrent a nun,
E Le Fraisne l'apele hum.

I resten af digtet, der frembyder stor overensstemmelse med den danske vise om »Skøn Anna«, skildres det lille hittebarns videre skæbne; men den vedkommer os ikke i denne sammenhæng.

Man ser let, at grundmotivet er det samme hos den franske digterinde og den tyske krønikeskriver: En fornem dame får tvillinger. En anden fornem dame, der er hende uvenlig sindet, beskylder hende for at have været sin mand utro, da tvillinger forudsætter to fædre. På grund af denne uretfærdige beskyldning mister den første sin mands tillid (han lader hende indespærre eller lader sig skille fra hende). Den anden straffes for sine onde ord ved en flerfødsel, den franske ridderfrue føder to børn, den hollandske grevinde 365 (364). Her findes den eneste væsentlige forskel mellem de to versioner[1], og man ser let, at Marie de Frances digt, der jo er omtrent 300 år ældre end Korners beretning, tillige frembyder den oprindeligste form. I det franske digt findes ingen fantastisk overdrivelse; forholdene er enkle og naturlige: den onde ridderfrue straffes for sine letsindige ord ved selv at få tvillinger. Det er en simpel og ligefrem gengældelse, der rammer hende; skæbnen øver mod den onde den »jus talionis,« som folkets retfærdighedsfølelse kræver. De 365 børn, hvormed den hollandske grevinde velsignes, må betragtes som en senere gro-

---

[1] Derved at den onde kvindes börn er voxet så stærkt i antal, bortfalder naturligvis slutningen om deres udsættelse: de er for små til at være levedygtige; men i stedet derfor kommer så forskellige nye udsmykninger vedrörende deres dåb og hurtige død og endelig det berømte epitafium, hvor hele begivenheden antegnes.

tesk overdrivelse, der kun skyldes en fortællers lyst til at forhöje virkningen[1]. Det er jo bekendt nok, hvorledes alle de oprindelige forhold i folkets fortællinger efterhånden kan forrykkes og forvanskes på den mærkeligste måde, og tit forstørres helt ud i det vidunderlige.

Om kilden til Marie de Frances digt vides intet. Ahlström[2] omtaler det imellem de lais »för hvilka ett klassiskt eller österländskt ursprung är bevisligt eller åtminstone i högsta grad sannolikt.« Dog dette udsagn gælder hovedindholdet, derimod ikke den indledende episode, der meget godt kan være af keltisk oprindelse; som bekendt har jo Marie de Frances digtning for en væsentlig del sin rod i den keltiske litteratur, og den indeholder mange yderst interessante minder om keltiske kulturforhold.

Vi har flere mærkelige sidestykker til den oldfranske lai, en dansk vise, en spansk romance og en rimet italiensk novelle.

Den danske vise, der hedder »Grevens datter af Vendel«[3] frembyder stor interesse. I formel henseende adskiller den sig fra de fleste andre gamle ridderviser ved at anvende jegformen; det er en selvfortælling, i hvilken en ulykkelig, af skæbnen stadig forfulgt kvinde beretter om sit omtumlede liv. Hun fødes til højhed og rigdom og svøbes i silke og skarlagen, men tidligt får hun stedmoder, som er hende ond og lader hende sætte ud på havet, hvorefter hun findes af vilde dyr som opfostrer hende, osv. I den redaktion af visen, som S. Grundtvig har betegnet med E, og som skriver sig fra Karen Brahes foliohåndskrift, er det spæde barns udsættelse ikke motiveret ved forfølgelse fra en ond stedmoders side, men skyldes, ligesom hos Marie de France, en tvillingefødsel,

---

[1] Det kunde være interessant at få oplyst, om udtrykket »så mange som der er dage i et år« ellers spiller nogen rolle i fortællinger fra den senere middelalder; jeg mindes i øjeblikket ingen.

[2] *Studier i den fornfranske lais-litteraturen.* Upsala, 1892. S. 98.

[3] Svend Grundtvig, *Danmarks gamle Folkeviser.* Vol. V, 374—390.

der på grund af moderens egne tidligere udtalelser må kalde skam ned over hendes hoved. Indledningen lyder således:

Min moder gik i kirke
Og svor hun derpå:
At ingen kvinde kunde tvilling føde,
Foruden hun mand i løndom mon love.

Så fór hun sig fra kirke hjem
Både skjøt og overbrat:
Så blev hun med de tvillinger to,
Før det år omgangendes var.

Det var ikke uden måneder,
Ikke måneder foruden fem:
Min moder gik sig i bure,
Hun fødde to døtter så væn'.

Vi blev fød i bure
Blandt fruer og høvske møer.
Der svøbte de os i silke
Og så i skarlagen rød.

Min søster svøbte hun i silke
Og mig i hviden ble:
Hende så vilde hun elske,
Men mig ret aldrig se.

Så såre da græd de stolte jomfruer,
Der mig til stranden bar,
Foruden hun stolte fru Ellensborg,
Og hun min moder var.

Det var min kære moder,
Hun tog mig i sin hand:
Så kaste hun mig så ynkelig
Ud i det salte vand.

Som man ser, er texten ret dunkel. Med et spring er den midt inde i begivenhederne, og vi får intet at vide om grunden til moderens kirkegang, eller hvorfor hun dér sværger. Det er jo muligt, at det første vers refererer sig til noget lignende, som hvad der er fortalt hos Marie de France; men enten er da texten ufuldkommen overleveret, eller også må forfatteren (sangeren) have anset det for overflødigt at meddele nærmere oplysninger. Dog, der er jo også andre for-

klaringer mulige; men det vilde være fåfængt at drøfte dem nærmere. Det er i det hele en gåde, hvorledes den anførte episode er kommet ind i visen, og vi ved heller intet om, hvorfra den skriver sig. På grund af den fragmentariske form er det ganske umuligt at udtale sig om den muligvis, direkte eller indirekte, kunde vise tilbage til Marie de Frances lai, der jo i midten af det 13de århundrede blev oversat på oldnorsk under navnet »Eskiulioð«[1]. Nogen anden kilde lader sig næppe eftervise i nordisk litteratur.

Også den spanske romance »Espinelo« frembyder flere vanskeligheder. Som den danske vise begynder den strax, uden indledning, midt i en situation, og den ender ligeså brat, som den begyndte; man kunde derfor være tilbøjelig til at formode, at den kun var et brudstykke af en større sagncyklus, men man kan ikke påvise tilknytningspunkter til den i den øvrige romancelitteratur. Det er også vanskeligt bestemt at afgøre, når den er skrevet; den ældste gengivelse, vi har af den, findes i Timonedas »Rosa de amores«, der blev trykt omkring år 1560, men det er ganske utvivlsomt, at romancen må være langt ældre; muligvis går den tilbage til det 14de århundrede. I en noget forkortet oversættelse lyder den således:

Meget syg var Espinelo. På en seng han lå; stolperne var af guld, bunden af det pure sølv. De puder, på hvilke han sover, var af det kostbareste lærred; de lagener, som dækker ham, så fine at »de ikke kunde ses i vand« (*en el agua no se vian*); det tæppe, som ligger over ham, var stukket med perler. Ved hans hovedgærde sidder Mataleona, hans elskede; med påfuglefjer tilvifter hun ham kølighed. Og hun siger til ham: »Espinelo, Espinelo, i en heldig stund fødtes du til livet. Da du fødtes, var det fuldmåne. Fortæl mig dit liv.« — »Jeg skal fortælle dig det, elskede, villigt og gærne. Min fader var fra Frankerig, min moder fra Lom-

---

[1] *Strengleikar eða liodabok.* Udgivet af R. Keyser og C. R. Unger. Christiania, 1850.

bardiet; min fader i sin vælde styrede det hele land. Min moder, dronningen, udstedte en lov: at den kvinde der fødte to børn i ét kuld og på én dag, skulde betragtes som utro; hun skulde med rette brændes eller kastes i havet, ti hun havde sveget sin ægteskabs pagt. Nu vilde Gud og min skæbne, at hun selv skulde føde to sønner i ét kuld og i samme time, og det var hende til stor vanære. Så lagde hun råd op med en fangen maurisk kvinde, der var vel forfaren i trolddomskunster: — »Du maurerkvinde, hvad råder du mig, at jeg kan frelse min ære?« — Og hun svarede: »Høje dronning, det råd giver jeg, at du tager din søn, den du selv vælger, og sætter ham ud på havet i en kostbar kiste, vel tættet med beg og fyldt med guld og kostbarheder, for at den, der drengen finder, har rigeligt til hans opforstring.« — Loddet traf mig, og de satte mig ud på det åbne hav. Vejret var stormfuldt, de vilde vover førte mig bort og kastede mig op på det faste land i skyggen af den busk, som man kalder *espino* (hvidtjørn, vild rose); derfor gav de mig *Espinelo* til navn. Søfolk, der kom sejlende forbi, fandt mig der; de tog mig med og bragte mig til den store sultan i Syrien. Sultanen var barnløs, han antog mig som sit barn. Nu er sultanen død, og jeg styrer riget i hans sted[1].«

Ligheden med de to tidligere anførte texter er umiskendelig. Selve motivet er væsentlig det samme, ligeså dets benyttelse; de forskellige uoverensstemmelser i den poetiske udformning er uvæsentlige.

Romancen og Marie de Frances lai har det træk fælles, at hittebarnet får navn efter det træ, hvorunder det findes: dette træk mangler i den danske vise. Omvendt knyttes denne og den franske lai sammen ved, at det i dem begge drejer sig om tvillingsøstre; i romancen derimod om tvillingbrødre. Endelig indtager romancen og visen en særstilling

---

[1] Oversat efter Wolf y Hofmann, *Primavera y flor de romances.* Berlin, 1856. Vol. II, 77—79.

derved, at der i dem kun optræder én kvinde, medens der hos Marie de France optræder to; dette medfører, som vi har set, enkelte ændringer i fortællingens gang.

Hvad selve overtroen om tvillingefødsel angår, kommer den i de tre texter til orde på tre forskellige måder. I den franske vise anføres den af den onde kvinde som et bekendt faktum — ganske som hos Korner; i den danske vise kaldes Gud højtideligt til vidne på dens rigtighed; endelig i den spanske vise hører vi om en lov, der er udstedt mod kvinder, der føder tvillinger.

I dette sidste punkt frembyder romancen en vis lighed med en versificeret italiensk novelle »Gibello«; den er i *ottava rima* og er overleveret i et manuskript fra det 15de århundrede, men sandsynligvis er den affattet allerede i den sidste halvdel af det 14de århundrede[1].

Efter den traditionelle indledning til den hellige jomfrus pris meddeler den anonyme digter i et iøvrigt noget dunkelt vers, at han vil synge om kong Tarsiano af Bravisse, der var hård imod kvinderne og på uretfærdig vis førte krig imod dem; han vilde ikke, at nogen kvinde, hvilken stilling hun end indtog, måtte føde to børn; og den, der gjorde det, lod han stille for dommeren og dømme til bål og brand:

Cantare antico vi vo'co allegrezza
Dello re Tarsïano di Bravisse.
Com' alle donne facea gran gravezza,
E guerra mantenea a torto con esse,
E non volea in nessuna grandezza
Veruna due figliuoli partorisse;
Qual gli partoria la fa giudicare
E per sentenzia ad ardere menare.

Nu hændte det, at dronningen selv bragte tvillinger til verden, hvorfor en tærne, der var hende hengiven, lovede hemmeligt at bringe det ene barn af vejen og kaste det i

---

[1] *Gibello, novella inedita in ottava rima del buon secolo della lingua a cura di* Francesco Selmi. Bologna, 1863. (Scelta di curiosità letterarie inedite o rare. Dispensa XXXV.)

havet. Ved stranden traf hun imidlertid nogle købmænd, hvem hun skænkede drengen, men til dronningen fortalte hun, at han var død. Resten af digtet har intet med vort motiv at gøre; der fortælles, hvorledes drengen, der får navn Gibello, udvikler sig til at blive en skøn yngling, som alle kvinder bliver forelskede i, og en tapper ridder, som alle modstandere må bøje sig for. En dag genkendes han af sin moder på grund af den store lighed med broderen, hemmeligheden ved hans fødsel røbes, og kong Tarsiano lader sin hustru dømme til bål og brand. Men Gibello forsvarer sin moder og siger til kongen: »Lige så lidt som det var umuligt for Gud at skabe Adam, det første menneske, lige så lidt er det umuligt for ham at lade to børn undfange samtidigt«:

Come non fu 'mpossibile al Signore
Di fare Adamo primo uom che formòe,
Così no' gli è 'mpossibile di fare
Duo figliuo' in un'ora ingenerare.

For dette overbevisende argument bøjer kongen sig og tilgiver dronningen.

V.

Vort motiv optræder også i en række slægtsagn, der ganske bærer æventyrpræget. Som exempel meddeles her et af de berømteste, det der knytter sig til Welfernes gamle slægt. Hos brødrene Grimm[1] findes det under følgende form:

Warin var greve af Altorf og Ravensborg; hans søn hed Isenbart og dennes gemalinde Irmentrut. Engang hændte det, at en fattig kone dér på egnen fødte tre børn på én gang. Da Irmentrut hørte det, udråbte hun i sin mands og alle hoffolkenes nærværelse: „Det er umuligt, at denne kvinde kan have fået tre børn med én mand uden ægteskabsbrud. Hun fortjener at puttes i en sæk og druknes.“ Året derefter blev grevinden selv frugtsommelig og fødte, medens greven var borte, tolv små børn, alle drenge. Skælvende og rædselsslagen ved tanken om, at man nu efter hendes egne udtalelser sikkert vilde tro, at hun havde været sin mand utro, befalede hun sin kammerpige at bære de

[1] *Deutsche Sagen.* Berlin, 1818. Vol. II, 233. Nr. 515.

elleve af børnene bort til bækken og drukne dem — det tolvte beholdt hun. Da pigen gik bort med de små uskyldige børn i et stort fad, mødte hun ved Guds tilskikkelse selve hr. Isenbart, der netop vendte tilbage til borgen. Han spurgte hende om, hvad det var hun bar? Hun svarede, at det var hundehvalpe (*Welfen*). „Lad os se dem“, sagde greven, „hvis der er nogle af dem, jeg synes om, vil jeg opdrætte dem til mit eget brug.“ „I har jo hunde nok,“ svarede pigen, „og I vilde kun blive forfærdet over at se sådanne grimme dyr som disse.“ Men greven blev ved sit og tvang hende til at vise ham kurvens indhold. Da han så de mange børn, som vel var små, men dog alle smukke og med fornemt racepræg, spurgte han opbragt, hvis børn det var. Pigen tilstod nu alt og fortalte, hvorfor hun skulde drukne dem. Men greven lod hende bringe „hvalpene“ (*die Welfen*) til en rig møller i egnen, for at han skulde opdrage dem, og forbød hende på det strængeste at sige andet til sin frue, end at hun havde udført hendes befaling.

Sex år efter lod greven de elleve drenge iføre kostbare klæder og bringe til sit slot, der lå, hvor nu klosteret Weingarten ligger; samtidigt indbød han sine venner til gilde. Da måltidet var til ende, lod han de elleve drenge bringe ind; de var alle klædt i rødt og lignede ganske den tolvte, som grevinden havde beholdt, så man strax kunde se, at de måtte være undfanget ved samme fader og have ligget under samme moders hjærte.

Imidlertid stod greven op og spurgte de samlede venner højtideligt, om hvilken død den kvinde burde lide, der havde villet dræbe elleve så herlige børn? Ved disse ord faldt grevinden i afmagt, for hendes hjærte sagde hende, at de var hendes kød og blod. Da hun var kommet til sig selv igen, kastede hun sig for grevens fødder og bønfaldt om nåde. Da alle vennerne også bad for hende, tilgav greven hende. Men til evigt minde om den vidunderlige begivenhed bestemte han, at hans efterkommere ikke mere skulde kaldes grever af Altorf, men *Welfer*, og at hans stamme skulde hedde Welferstammen.

Hvor langt dette sagn går tilbage i tiden, lader sig næppe afgøre. Det er første gang nedskrevet for omtr. 200 år siden af Johann Hübner[1], der slutter med følgende ord: »*So gut sich nun diese Erzehlung anhören läst, so wenig finden sich Leute, welche derselben Glauben zustellen.*«

Fortællingen er blevet stedfæstet rundt omkring i Tysk-

[1] Se *Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde*, 1902, s. 73.

land; vi kender den både fra Østpreussen og Vestpreussen, fra Thüringen, Bayern, Schlesien og mange andre steder. Børnenes antal er vexlende, snart 12, snart 9, snart 7, men iøvrigt undergår motivet ingen væsentlige forandringer.

I Flandern er sagnet gennem en art omtydende folke-etymologi blevet knyttet til familien Trazegnies, idet den hårdhjærtede borgfrue bringer 13 børn til verden; på denne måde knyttes tallet forklarende til slægtsnavnet (*Trezegnies* = *treize nés*). Den flanderske version, der endnu lever i folkemunde i den østlige del af Hennegau[1], kan følges tilbage til begyndelsen af det 17de århundrede[2]; nogle varianter er meddelte af J. W. Wolf[3].

I Sydfrankrig er sagnet knyttet til familien Porcelet, der i sit skjold fører 9 små grise. Det kendes kun i en helt moderne optegnelse, som skyldes Frédéric Mistral[4]. Indholdet er følgende: En adelsdame forhåner en fattig kone der går rundt og tigger med tre små børn[5]. Konen forbander hende og ønsker hun må føde så mange børn, som en so. Hun føder ni og lader de tre kaste i floden. Pigen ynkes over dem og giver dem til en nabo, som opfostrer dem. Da de bliver store, anklager de deres moder. Dommeren lader hende indstævne og spørger, hvilken straf, man bør idømme en moder, der har villet lade tre af sine ni børn drukne. Svaret lyder, at hun bør radbrækkes, hvorefter dommeren lader hende binde mellem fire vilde heste, der sønderslider hende.

I Spanien er sagnet blevet optaget til skønlitterær behandling af ingen ringere end Lope de Vega, som har

---

[1] *Le Roman de Gillion de Trazegnies, par* Alphonse Bayot. Louvain, Paris, 1903. S. 76, note 4.

[2] Francois Vinchant i *Annales du Hainaut*, II, 364.

[3] *Niederländische Sagen.* Leipzig, 1843. S. 204 ff., 681.

[4] *Armana prouvencau*, 1878, s. 57. Mistral har hørt fortællingen i sin fødeby Maillane, hvor Porcelet'ernes stamslot findes.

[5] Beskyldningen for utroskab findes her ikke. Hun siger blot: *Aués besoun de faire tant d'enfant?*

benyttet det i »Los Porceles de Murcia« (1617); det er iøvrigt kun ganske løst knyttet til de mange parallelt løbende intriger, som kunstfærdigt udvikles i stykket. Jeg medtager derfor i det følgende korte referat kun de scener, som direkte interesserer os[1].

I slutningen af første akt fejres med sang og dans en fest til ære for den hellige jomfru. Den barnløse adelsfrue Lucrecia de Vera kommer spaserende med sin mand, Don Lope, og klager over, hvor hård skæbnen er imod hende. Doña Angela, der fornylig på flugt med sin mand har fået tvillinger, nærmer sig hende; bærende på bægge børnene beder hun ydmygt om hjælp, men hun modtages med hånende ord:

Lucrecia
¿ Dos hijos criáis?
Doña Angela
Y de un parto son los dos.
Lucrecia
¿ De un parto?
Doña Angela
Sí, mi señora.
Lucrecia
¿ Sois casada?
Doña Angela
Sí, lo fuí.
Lucrecia
¿ Dos paristes?
Doña Angela
Dos parí.
Lucrecia
¿ Dos juntos?
Doña Angela
Dentro de un hora.

[1] *Obras de Lope de Vega publicadas por la Real Academia Española.* Tomo XI (Madrid, 1900). S. 541—584. En analyse af stykket findes hos M. Enk, *Studien über Lope de Vega Carpio.* Wien, 1839.

Lucrecia
¿No fuistes honrada vos?
Doña Angela
Bien sabe Dios que lo he sido.
Lucrecia
¿Dos juntos y de un marido?
Doña Angela
Como esto puede hacer Dios[1].

Don Lope henviser forgæves til Esau og Jakob; Lucrecia hævder, at ved dem foreligger der et åbenbart mirakel, men at Gud ikke gør mirakler for en løgnagtig tiggerkvindes skyld. Da manden stadigt forsvarer Angela, udråber Lucrecia forbitret, at hvis hun nogensinde skulde føde tvillinger, måtte han gærne dræbe hende som ægteskabsbryderske:

Lucrecia
Digo que si yo pariere
Dos hijos, te doy licencia
Que me mates.
Don Lope
Ten paciencia.
Doña Angela
Probar la que tengo quiere.
Lucrecia
Digo que sin más probanza
Por adúltera me mates.

Da Angela hører dette, forbander hun hende:

Doña Angela
Si la maldición alcanza
De una mujer miserable
Á una mujer poderosa,
Plega á Diós y á su piadosa
Mano . . .

---

[1] Du har fået to børn? — Ja, og de er tvillinger. — Er de tvillinger? — Ja, frue. — Er du gift? — Ja. — Og du har født to børn? — Jeg har født to børn. — Og på samme tid? — I den samme time. — Så har du ikke været din mand tro? — Gud er mit vidne, at jeg har været det. — To børn på én gang og med én mand? — Således kan Gud i sin almagt handle.

Lucrecia
Nodejes que hable.
Doña Angela
Que de un parto tantos paras
Que tu lengua te condene[1].

I anden akt føder Lucrecia syv børn. Hun meddeler sin tærne Beatriz, at dette må være sket som følge af tiggerkvindens forbandelse, og hun fortæller om sit møde med denne. Derefter beder hun Beatriz om hjælp, og de bliver enige om, at tærnen skal bære de sex børn i en klædekurv ned til floden og drukne dem dér, for at ikke hendes fraværende mand eller kvinderne i Murcia skal kunne laste hende:

No diga mi esposo ausente,
Que fuí adúltera y me maten,
O los de Murcia me afrenten.
Porque no digan sus damas
Que Lucrecia de Meneses
De un hombre solo, y de un parto,
Parió, como puerca, siete[2].

Da Beatriz går bort med børnene, møder hun Don Lope, der får fuld besked om, hvad der er forefaldet, hvorefter han lader de sex forskudte hemmeligt bringe tilside og opdrage i omegnen af Murcia, uden at hans hustru får noget at vide derom.

I 3die akt indbyder Don Lope til stort gilde; blandt gæsterne befinder sig også de sex forskudte børn iførte prægtige klæder. Da man skal gå tilbords, lader Don Lope klædekurven bringe ind, Lucrecia genkender den, og hendes mand fortæller da de tilstedeværende, hvem de sex unge knøse er,

---

[1] Hvis en fattig kvindes forbandelse kan ramme en højt stillet kvinde, så give Gud og hans barmhjertighed ... — Lad hende ikke tale ud. — ... at du på én gang føder så mange børn, at dit eget udsagn fordømmer dig.

[2] Ikke skal min fraværende mand kunne sige, at jeg har været utro og fortjener at dø, ej heller skal Murcias indbyggere kunne håne mig, og kvinderne skal ikke kunne sige, at Lucrecia de Meneses ved én mand og på én gang har født syv børn ligesom en so.

og hvorledes det hele er gået til. Han slutter med at sige, at da Lucrecia har født så mange børn »som det dyr, der ernærer sig af snavs«, skal hans børn herefterdags bære navnet *Porceles*[1] (grisene), for at begivenheden kan mindes sålænge solen oplyser himmelen og jorden:

Y pues Lucrecia parió
Como el animal que ceba
Su cuerpo del sucio lodo,
Quiero que mis hijos tengan
Desde hoy nombre de Porceles,
Para que el suceso sea
Inmortal mientras que el sol
Alumbre el cielo y la tierra.

Familien Porceles, der foretrak at nedstamme fra den romerske slægt Porcius, synes at have følt sig krænket over Lopes drama, ti i 1626 dedicerer digteren »El Serafín humano« til fru Paula Porcel de Peralta med en fortale, hvori han bl. a. bemærker, at når han for nogle år siden havde dramatiseret hendes families oprindelse, så var det kun en gammel fabel, han havde behandlet i sit stykke, derimod ikke familiens virkelige historie. »Man må jo ikke bedømme komedier, selv om de handler om konger og andre høje personer, som virkelig historie; de må betragtes som de gamle kastillanske æventyr, der begynder med: der var en gang en konge og en dronning.«

Lope de Vega har muligvis også hentet sit stof fra en folkelig overlevering. Hvor gammel den er i Spanien, kan imidlertid ikke oplyses. Lope udtaler sig ikke om sagen, og sagnet refereres for første gang i Cristóbal Lozano's »Reyes nuevos de Toledo«, der udkom 1667, altså længe efter at Lope havde skrevet og udgivet sit drama. Hvor noje traditionen har knyttet sagnet til Murcia, ses også deraf, at en af byens porte kaldtes »Puerta Porcel«, og i den skal

---

[1] En gris hedder alm. på spansk *porcino* (*cochinillo* eller *lechón*). Akademiet betegner *porcel* som et provincielt ord, der kun bruges i Murcia.

der have været anbragt et billede, der fremstillede en scene af begivenheden. Billedet blev ødelagt 1725 ved portens restauration. Højst mærkeligt er det at læse et aktstykke, som Menéndez y Pelayo har udgivet[1], i hvilket sagnets historiske troværdighed bekræftes af tre vidner i henhold til, hvad de har hørt fortælle af de gamle (*los mayores antepasados*).

Vort sagn synes iøvrigt at have været ret udbredt i Spanien. Det er således også knyttet til Diego Porcelos, der grundlagde Burgos. Ambrosio de Murales, der genfortæller historien, tilføjer følgende højst mærkelige linjer:

„Jeg beretter kun, hvad jeg finder i de gamle krøniker . . . for at man ikke skal tage afstand fra denne fortælling som utrolig, kan man jo antage, at de andre sex børn ikke har været andet end nogle små billeder af døde væsner, som undertiden fødes sammen med et levende barn eller uden det (sic!)[2]."

Sagnet har også antaget legendeform og fortælles om Santa Librada, byen Sigüenzas skytshelgeninde. Legenden beretter, at hun og hendes otte søstre fødtes på én gang; at de otte bragtes hemmeligt til side for ikke at bringe skam over moderen; at de endelig senere atter kom sammen og led martyrdøden. Herom existerer en bindstærk beretning, der udkom 1736[3].

Sagnet om den vidunderlige fødsel er endnu levende i Spanien. Da Menéndez Pidal gjorde forstudier til sit store værk om Larasønnerne, traf han i Arlanza en gammel kone,

---

[1] I indledningen til den anførte udgave af Lope de Vega, s. CLII ff. Fra denne Indledning er også de følgende oplysninger om sagnets spanske former hentede.

[2] Det er vanskeligt at forstå hvad forfatteren har ment hermed; skulde han have hørt en eller anden fortælling om et lithopædion (afdødt foster, Steinkind) og misforstået den?

[3] Under titelen: *Las nueve Infantas de un parto, mártires de Galicia, hijas de Reyes de la gran Lusitania, y singular nacimiento, vida y martirio de la esclarecida virgen y mártir Santa Wilgeforte ó Librada, patrona que se venera en la santa iglesia catedral de la ciudad de Sigüenza y su obispado.*

der fortalte ham den hele historie men knyttet til Laraslægten. Denne tilknytning er dog ganske moderne. Der findes intet spor af den i de gamle episke traditioner.

Går vi derefter øst på i Europa, træffer vi sagnet i Bøhmen, hvor det fortælles af Wenceslaus Haǵek († 1553) i hans »Chronica česka« (*Annales Bohemorum*), der udkom 1541[1]. Her berettes under året 1081, at i en landsby Radoschow fødte Dobrohosts hustru ni børn. De hjælpende kvinder forfærdedes og mente, at det skyldtes nogle gamle troldkællinger, som havde huseret der på egnen og nylig var blevet brændte af bøddelen. Børnene var ganske små og blev lagt i en æske (på bøhmisk *krabicze*); nogle tjenestepiger skulde hemmeligt bringe dem bort, men i gården mødte de den hjemvendende Dobrohost, der tvang dem til at åbne æsken, o. s. v. Børnene lod han bringe tilbage og døbe, hvorefter han anskaffede en amme til dem; dog døde de tre af dem, men de sex voxede op og antog navnet *Krabicze*.

En fuldstændigere form af sagnet findes i Polen, hvor det knyttes forklarende til familien Kuszábá's våben, som består af to møllestene, over hvilke der findes en hjælm, kranset med hovederne af otte hundehvalpe (*8 capita caniolina*). Om oprindelsen til dette våben fortæller den polske krønikeskriver Simon Okolski[2]. Det hændte en dag, at en trælkvinde fødte tre børn på én gang. Den adelige frue på godset mente, at hun måtte have gjort sig skyldig i ægteskabsbrud, og hævdede, at det var ganske umuligt, *quod ab vno viro simul essent.* Den forhånede moder vendte sig til Gud, der hævnede hende. Nogen tid efter fødte den fornemme dame ni børn, medens hendes mand var borte. I sin kvide bød hun jordemoderen kaste de otte af børnene i vandet. Herefter den sædvanlige scene med den hjemvendende mand. Han lader de små børn bære hen til en nærboende møller,

---

[1] Jeg benytter den tyske oversættelse: *Boehmische Chronica Vvenceslai Hagici. Durch* Johannem Sandel, 1596.

[2] *Orbis Polonus.* Cracoviæ, 1641. Vol. I, 512.

som opfostrer dem. Efter nogle års forløb giver han dem tilbage til deres moder og bebrejder hende hendes misgærning. Mølleren adles og får våbnet med de otte hundehoveder.

Sagnet skal også være stedfæstet i Ungarn, hvor det fortælles om grev Simon Mitzbán, men jeg har ingen nærmere oplysninger om denne form.

Hvor gamle disse slægtsagn er, mangler vi midlerne til at afgøre. Vi må nøjes med at konstatere, at de ældste optegnelser går tilbage til det 16de århundrede; at den bøhmiske krønike lader begivenheden foregå i 1081, betyder naturligvis intet. Det er dog utvivlsomt, at sagnet i en noget ændret form har været kendt allerede i middelalderen, hvor det er knyttet til svaneridderen. I det gamle franske digt »le Chevalier au Cygne« fortælles der, hvorledes dronning Beatrix en dag fra sit vindu ser en kvinde bære to børn ind i kirken for at lade dem døbe. Hun kalder på kongen og siger, at hun undres højligt herover, ti en kvinde kan ikke på én gang få to børn med én mand:

Que je ne cuide pas, par mon ensient,
C'une femme le[s] puist concevoir nullement,
S'elle n'a à deux hommes carnel habitement.

Kongen irettesætter hende hårdt for hendes udtalelser og siger, at der er intet i vejen for, at en kvinde på én gang kan undfange indtil syv børn med én mand. Nogen tid efter bringer dronningen syv børn til verden, sex drenge og en pige; men hendes onde svigermoder lader dem borttage og lægger hundehvalpe i deres sted, o. s. v.

Denne fortælling er også blevet optaget i den italienske folkebog »I Reali di Francia«, og i en noget ændret form genfindes den i sagncyklen om kejser Octavianus[1]. Her er det kejserinden, der får tvillinger, og den onde svigermoder, som bliver grebet af vrede ved at se de prægtige børn, søger

[1] *Octavian. Altfranzösischer Roman herausg. von* K. Vollmöller. Heilbronn, 1883. V. 93 ff.

på enhver måde at mistænkeliggøre hende. Det hedder herom i den gamle danske oversættelse:

„Hun var Keiserinden saare fjendsk; derfor begyndte hun at tænke, hvorledes hun kunde skjende og skade de nyfødde Børn med Keiserinden, deres Moder. Derfor begyndte hun at saae slig Forgift derudi, og gik hen til sin Søn Keiseren, og sagde til hannem: „Kjære Herre og Søn! hvorledes kan det være muligt, at en Qvinde skulde bære to Børn, og føde dem til Verden, om hun ikke havde havt at skaffe med to Mænd?“

Vi har nu set, at motivet om tvillingefødsel var velkendt allerede i middelalderen, og både på germansk og romansk (keltisk) område; der er også grund til at antage, at det på samme tid var udbredt blandt Slaverne. Det optræder i mange forbindelser og under flere forskellige former, der dog synes at kunne reduceres til to hovedtyper, som jeg vil kalde I og II.

I I udspilles dramaet mellem to ligestillede kvinder, der bægge får tvillinger. Denne form er repræsenteret af en oldfransk lai; og nær til denne slutter sig et dansk, et spansk og et italiensk digt. I II optræder en fattig kone med tvillinger og en fornem dame, der får syv, ni eller flere børn. Denne form er repræsenteret i sagnene om svaneridderen og kejser Octavian. De gamle slægtsagn hører også til denne gruppe.

Ved middelalderens slutning ændres I der hen, at den onde grevinde i stedet for to børn føder 365; vi får da formen A, som vi kender fra Korner, hos hvem sagnet knyttes til en hollandsk grevinde. Omkring år 1500 påvirkes A af II, hvorved fremkommer B, der ganske fortrænger A og bliver den form, under hvilken fabelen om de mange børn vinder udbredelse i Europa.

Det kunde være fristende at forsøge en mere detailleret rekonstruktion af motivets udviklingshistorie; men da de ældste former frembyder så mange vanskeligheder, og da vi tilmed aldeles intet ved om deres indbyrdes forhold, vilde en sådan rekonstruktion kun kunne bygges op på ganske løse

hypoteser. Jeg skal derfor ikke indlade mig på forsøget, men nøjes med at konstatere, at de litterære spørgsmål, de anførte texter stiller, ikke for øjeblikket kan løses på en tilfredsstillende måde.

VI.

Efter at vi nu har gennemgået de vigtigste former for vor fortælling, stiller det spørgsmål sig, hvorledes skal vi forklare det motiv, der overalt er det fælles udgangspunkt, at tvillingefødsel forudsætter utroskab hos moderen. Er det mere end en fantastisk opdigtning, og hvis så er, hvad ligger der da bagved det?

Svaret kan næppe blive tvivlsomt: vor fortælling må være bygget over en vidt udbredt og ældgammel overtro. Dette skal jeg søge at godtgøre i det følgende.

Hos mange vilde folkeslag i de forskelligste lande knytter der sig allehånde mærkelige meninger og skikke til flerfødsel, særlig tvillingefødsel. Dette forhold er i og for sig let forklarligt. Enkeltfødsel er det regelmæssige, flerfødsel det uregelmæssige. Da det uregelmæssige altid gør stærkere indtryk end det regelmæssige, vil en flerfødsel lettere sætte fantasien i bevægelse, og vi ser da også, at mange vilde eller ukultiverede folk betragter en flerfødsel nærmest som et fænomen, der gør brud på naturens orden, som noget halvt naturstridigt. En flerfødsel kan efter de vildes opfattelse kun skyldes ganske særlige omstændigheder, og der må derfor tillægges den ganske særlig betydning. Den er som et jærtegn fra en anden verden, og den må bringe varsel om noget usædvanligt. Som udtryk for højere magters indgriben, for deres gunst eller vrede, må den drage stor lykke eller megen ulykke med sig. Jeg skal oplyse dette nærmere med nogle exempler[1].

---

[1] De følgende oplysninger er hentede fra Waitz, *Anthropologie der Naturvölker* (II, 124, 340, IV, 367) og H. Ploss, *Das Kind in Brauch und Sitte der Völker* (II², 265 ff.).

Hos en af de vestlige kafferstammer, Ovahereroerne, betragtes en tvillingefødsel som den allerstørste lykke, der overhovedet kan hændes nogen dødelig. Tvillingerne opnåer strax adskillige rettigheder, og forældrene erklæres for *ve zera*, d. v. s. hellige, hvilket blandt andet medfører, at de må bo for sig selv, og at inden et vist tidspunkt ingen må tale til dem, ligesom de heller ikke selv må tale med nogen undtagen de par mænd og kvinder, der anvises dem som tjenere.

Dette forhold er dog ret enestående. I de allerfleste tilfælde betragter vilde folk en flerfødsel som noget ondt, eller noget der varsler ulykker. Ildesindede ånder eller onde magter må have virket her. Det gælder derfor om hurtigst muligt at forebygge de truende ulykker eller sone den begåede synd.

Nogle negerstammer udsætter derfor tvillingerne, medens andre sælger dem. I Vestafrika (Guinea) går man endnu mere radikalt tilværks, idet man dræber bægge børnene, ja der er endogså stammer, der anser det for rigtigst også at ombringe moderen. Manden har dog ret til at løskøbe hende, men en slavinde må da ofres i hendes sted.

Almindeligt er det dog, at kun den ene af tvillingerne, den sidstfødte, dræbes eller udsættes. Dette forhold træffes hyppigt i Afrika, det findes hos de fleste kafferstammer, hvor barnets aflivelse overlades til de gamle kvinder, hos Betschuanerne og hos mange østafrikanske folk, der også dræber alle misdannede børn. Aldeles tilsvarende forhold er eftervist blandt Moxos-indianerne i Sydamerika, i Guyana, i det gamle Mexiko, på Kurilerne, på Kamschatka og i Australien[1]. Mange steder hører denne barbariske skik nu fortiden til. Europæerne har bekæmpet den overalt, hvor de har kunnet, og særlig Englænderne skal have haft held med deres bestræbelser. Det er dog utvivlsomt, at den mange steder praktiseres endnu[2].

---

[1] Se *Zeitschrift für Ethnologie*, X, 395, XV, 191—192.

[2] Professor J. von Negelein sender mig følgende notits, der fornylig (okt. 1904) har stået i en tysk avis: *Barbarischer Aberglauben.* —

Spørger man nu efter de vildes bevæggrunde til barnedrabet, lyder svaret højst forskelligt. I Dahomey kastes tvillingerne i havet, for at landet ikke skal hjemsøges af tørke, hungersnød eller oversvømmelse[1]. Andre steder i Afrika mener man, at det vil drage ulykke over moderen, hvis bægge børnene får lov til at leve, eller man tror, at hun ikke har næring nok til to børn. Nogle stammer mener, at det ene barn er avlet af djævelen[2], derfor må det dø; andre mener, at det skyldes moderens utroskab — to børn forudsætter to fædre. Ved Guineakysten er en tvillingefødsel den største ulykke, der kan ramme en kvinde; den betragtes som et

---

Ein furchtbarer Vorfall wird aus Britisch-Guiana berichtet: „Es sind gerade hundert Jahre her seit diese Kolonie eine englische Besitzung wurde. Obwohl die Einwohner vom Heidentum und Aberglauben bekehrt sind, üben weiter im Innern die eingeborenen Indianer wenigstens zum Teil noch die grausamsten religiösen Gebräuche aus. In seinem kürzlich herausgegebenen Bericht erzählt der Bevollmächtigte vom Essequibo- und Pomeroonfluss-Bezirk, Michael Mc Turk, dass der Aberglaube des Puiismus überhand nimmt. Als Beispiel führt er folgenden Fall an: Eine Frau hatte Zwillinge geboren. Zu dieser Zeit herrschten sehr viele Krankheiten in den Bezirk, und ein Pui-Mann wurde berufen, um seinen Rat in der Sache zu geben. Er erklärte ohne Zögern, dass der eine von den beiden Zwillingen der unglücklichen Frau die Ursache sei, der, wie er sagte, das Kind von Kanaima war, da eine Frau nicht auf natürliche Weise zwei Kinder bei einer Geburt haben könne. Das betreffende Kind war krank und schreckhaft; in einer Nacht erwachte es, als eine Eule oder ein anderer Nachtvogel schrie, und fing an zu weinen. Der Pui-Mann, der anwesend war, erklärte, dass der Eulenschrei das Rufen des Vaters Kanaima nach dem Kinde sei, und das Jammern des Kindes sei die Antwort. Am nächsten Tage wurde auf sein Hetzen ein grosses Loch gegraben und ein Feuer darin angemacht. Als es tüchtig loderte, wurde das Kind hineingeworfen und bei lebendigem Leibe verbrannt, als Opfer für eine beleidigte Gottheit. Aber dieses genügte nicht, um den Zorn des Geistes zu besänftigen, und der Pui-Mann riet, einen weiteren Versöhnungsakt zu versuchen. So wurde die Mutter ergriffen und gleichfalls verbrannt. Die Obrigkeit hat die Sache in die Hand genommen. Der Pui-Mann ist mit seinen Genossen zu gerichtlichen Verhandlung in die Haupstadt gebracht worden.

[1] Lubbok, *Entstehung der Civilisation.* S. 26.

[2] Mary H. Kingsley, *West African Studies.* London, 1899. S. 148.

håndgribeligt bevis på letfærdigt levnet, og hun må dø tilligemed børnene.

Går vi til folkeslagene i Amerika, træffer vi tilsvarende forhold. Hos Campas-indianerne i Peru dræbes den sidstfødte tvilling, der anses for at være et barn af djævelen; kun den første gælder for mandens barn, Indianerstammerne mellem Orinoco og Amazonfloden håner den kvinde, der bringer to børn til verden på én gang: hun føder ligesom musene, siger de, de kaster også flere unger på én gang. I en gammel rejsebeskrivelse berettes det, hvorledes en indianerkvinde, der efter et barns fødsel bemærkede, at der var endnu et i vente, hurtigst muligt lod det første forsvinde for at undgå at blive spottet af de andre kvinder og at blive tugtet af sin mand, der vilde betragte det andet barn som bevis på hendes utroskab.

Opfattelsen af tvillingefødsel som noget uheldigt eller urent er ikke særegen for vilde folk. Den forekommer også i kultiverede samfund og kan forfølges endog meget langt tilbage i tiden. En gammel Vedatext (Atharvavedapariçista, § 3, v. 14) erklærer det for en ulykke, når der fødes tvillinger, og det fremgår af andre steder i den oldindiske litteratur, at en tvillingefødsel betragtedes som uren, og enten den fødende var en kvinde, en hoppe eller et æsel, måtte den sones på en eller anden måde[1].

Ganske den samme opfattelse møder os i det gamle Assyrien og i Babylonien. Således erklærede de præster, der skulde drage omsorg for kongen, det for et ugunstigt varsel, når en kvinde bragte tvillinger til verden, og den ene var en dreng, den anden en pige. Ti, selv om landet ikke vilde lide derunder, vilde dog ulykken ramme det hus, hvori tvillingerne var født. Også i Ægypten siges lignende forestillinger at have være kendte; det er dog ikke lykkedes mig at finde nærmere oplysninger herom.

---

[1] Se en artikel af Julius von Negelein i *Archiv für Religionswissenschaft*, V (1902), s. 271—273.

Vender vi os til oldtidens Grækere, træffer vi her forskellige sagn, der på en ret mærkelig måde ligesom imødekommer vor overtro. Bekendt er fortællingen om Alkmene, der var gift med sin fætter Amfitryon, og som engang under hans fraværelse modtog besøg af Zeus. Hun fødte derefter tvillinger, Herakles, en søn af Zeus, og Ifikles, en søn af Amfitryon. Også om Leda går der lignende sagn. Hun er moder til tvillingguderne Kastor og Polydeukes, og efter én overlevering er Kastor en søn af Zeus og derfor udødelig, Polydeukes derimod avlet af hendes mand Tyndareos og derfor dødelig. Efter en anden overlevering fødte Leda, hvem Zeus havde besøgt i en svanes skikkelse, to æg: det ene af dem indeholdt Zeus's børn Helene og Polydeukes, det andet Tyndareos's børn Kastor og Klytaimnestra.

VII.

Det forekommer mig højst sandsynligt, at det er et ekko af de i det foregående anførte meninger og skikke, som klinger igen i det middelalderlige litterære motiv om tvillingefødsel. Vi har ovenfor sammenstillet de forskellige grunde, som anføres for at forklare, hvorfor en tvillingefødsel anses for så uheldssvanger. Af disse grunde er der to, der har særlig interesse for os i denne sammenhæng: dobbeltfødsel skyldes dobbeltbefrugtning og forudsætter utroskab fra hustruens side; dobbeltfødsel stiller menneskene i linje med mangefødende dyr som hunde, grise og mus. Bægge disse motiver genfinder vi i vore fortællinger. Ledemotivet i dem alle er jo, at tvillingefødsel beviser utroskab, men i de gamle stamsagn, der forklarer oprindelsen til slægtsnavne som hund eller gris, træffer vi tillige den opfattelse udtrykt, at en flerfødsel nærmer mennesket til dyrene.

Spørgsmålet bliver derefter: har denne overtro om tvillingers oprindelse været levende i middelalderen? Dette spørgsmål, mener jeg, bør besvares med et bestemt nej, idet jeg anser det for ganske utvivlsomt, at vi i de middel-

alderlige fortællinger, såvel som i de senere, kun står overfor et konventionelt litterært motiv, og at der ikke kan være tale om en digterisk benyttelse af en i folket levende overtro. Tager vi f. ex. den danske vises udsagn:

„At ingen kvinde kunde tvilling føde
Foruden hun mand i løndom mon love“,

så står det jo ganske isoleret og kan ikke have nogen som helst bevisende kraft i sammenligning med de mange steder i og udenfor viselitteraturen, hvor tvillingefødsel omtales, uden at der fremsættes nogen mistanke imod moderen. På samme måde forholder det sig med de andre texter; de kan ikke godtgøre, at der i middelalderen har hersket nogen særlig overtro med hensyn til tvillingers oprindelse[1]. Men når vi nu altså her øjensynligt står overfor et helt konventionelt element bliver spørgsmålet, hvorledes og ad hvilke veje er den omhandlede overtro kommet til middelalderens kendskab? At give noget sikkert svar herpå er vistnok ganske umuligt; men jeg skal anføre nogle af de hypoteser, som der efter mit skøn kunde blive tale om.

Man kunde f. ex. tænke sig, at middelalderen havde lært overtroen at kende direkte fra fremmede kultiverede eller ukultiverede folkeslag. Der er dog ingen stor sandsynlighed herfor; men man kan næppe på forhånd benægte, at det kan være gået således til. Marco Polo har jo i det 13de århundrede iagttaget og beskrevet mange ejendommelige skikke og meninger hos asiatiske folkeslag; hvem borger for, at han ikke kan have haft forgængere, både i det 11te og 12te århundrede, der har besøgt andre lande end Asien og mundtligt meddelt sine iagttagelser?

---

[1] I *Norsk Magazin for Lægevidenskab* (1885, s. 774) skriver dr. med. L. A. Faye: »At føde tvillinger ansås i middelalderen som et utvetytegn på, at kvinden måtte have haft omgang med to mænd — eller med den Onde.« Dr. Faye, der kun har kendt nogle af de texter, jeg har behandlet i det foregående, anfører intet nærmere bevis for sin påstand og tager iøvrigt strax efter i sin afhandling selv afstand fra den.

Man kunde også tænke sig, at overtroen havde holdt sig et eller andet afsidesliggende sted i Europa, og at således rygtet om den havde givet anledning til digtene og sagnene. Sammenlignelsesvis skal jeg anføre, at der i »Aucassin og Nicolete« (forf. i det 13de årh.) findes et komisk afsnit, hvori der fremstilles en konge, der ligger i barselseng, fordi dronningen har fået et barn. Den ejendommelige skik, som her parodieres (*Männerkindbett*, *Couvade*), er udbredt mellem de vilde overalt på jorden; den fandtes også i middelalderen mellem Baskerne i Pyrenæerne, og det er vel fra dem, at forfatteren til den oldfranske kærlighedsroman har sit kendskab til den. At noget lignende kan have fundet sted med skikkene vedrørende tvillingerne, er jo muligt, men vi ved intet derom; og da de litterære behandlinger dukker op i så mange forskellige lande, er der ikke stor sandsynlighed for et sådant enkelt, begrænset udgangspunkt.

Med større rimelighed kunde man antage, at fortællingerne havde deres udgangspunkt i en gammelt æventyr. Derved vilde det jo let forklares, at de dukker op i så mange forskellige lande, og som bekendt er det jo ikke blot de moderne digtere, der har taget deres tilflugt til æventyrmotiver, også de middelalderlige har søgt deres stof i folkefortællingernes fantastiske verden. Digtet om Robert le Diable er således bygget over det æventyr, der af Asbjørnsen og Moe kaldes »Enkesønnen«, og Clarus' saga er en omskrivning af et andet æventyrmotiv, som findes hos de samme forfattere under titelen »Håkon Borkenskæg«. Mod antagelsen af et æventyr som kilde kan anføres, at der ikke synes at existere noget æventyr om tvillingefødsel, — hvis vi da ikke i de anførte slægtsagn netop har en omformning af et sådant gammelt æventyr.

Dog, alle disse spørgsmål om vor fortællings oprindelse er ganske dunkle og vil ikke kunne løses, uden vi får flere texter at arbejde med. Men hvor end kilden er at søge, én ting håber jeg vil fremgå af denne undersøgelse, at fabelen

om grevinden af Holland med de 365 børn, ved siden af den litterære interesse, den frembyder, også har værdi i etnologisk henseende. Den bringer, ligesom f. ex. det udbredte æventyr, hvor oldingene dræbes som unyttige og overflødige[1], bud om primitive meninger og skikke.

VIII.

Endelig står tilbage at undersøge, om der ligger eller kan ligge noget faktisk til grund for den omhandlede overtro. Det er et rent fysiologisk spørgsmål, hvis besvarelse ganske falder udenfor min kompetence; jeg skal derfor indskrænke mig til et par rent historiske oplysninger. Problemet om superfecundatio har allerede i oldtiden sat menneskenes fantasi i bevægelse og givet anledning til drøftelse og diskussion. I de græske sagn om Leda og Alkmene udtales der med al fornøden tydelighed den anskuelse, at dobbeltfødsel må skyldes dobbeltbefrugtning, og denne opfattelse forfægtedes også af den alexandrinske læge Erasistratos (300 f. Kr.), medens Empedokles o. a. var af en afvigende mening[2]. Senere finder man hos Plinius (*Hist. nat.* VII, II) en historie om en kvinde, der fødte tvillinger, som var undfangne samme dag med to mænd, hvorfor det ene barn lignede hendes ægtefælle, men det andet lignede forvalteren[3].

---

[1] Se om dette æventyr L. Sainéan, *Basmele române.* Bucuresci, 1895. S. 13, 967. Smlg. samme forfatters *L'état actuel des études de folklore.* Paris, 1902. S. 9.

[2] Sprengel, *Geschichte der Medizin im Alterthum.* Leipzig, 1846. Vol. I, 529.

[3] *Præter mulierem pauca animalia coitum novere gravida, unum quidem omnino aut alterum superfetat. Extat in monimentis et medicorum et quibus talia consectari curæ fuit, uno abortu duodecim puerperia egesta. Sed ubi paululum temporis inter duos conceptus intercessit, utrumque perfertur; ut in Hercule et Iphicle fratre ejus adparuit et in ea quæ gemino partu alterum marito similem alterumque adultero genuit, item in Proconessia ancilla quæ eiusdem diei coitu alterum domino similem, alterum Procuratori eius, et in alia quæ unum iusto partu, quinque mensum al-*

Også efter oldtiden dukker det gådefulde problem op, snart hist og snart her; det er blevet behandlet af læger og andre naturkyndige, men naturligvis er det først i den nyere tid, at man har kunnet gøre det til genstand for en virkelig videnskabelig prøvelse. Den berømte tyske gynekolog A. Kussmaul har gennemgået den kasuistiske litteratur indtil 1858, og han fremsætter[1] som sit resultat, at medens superfecundatio aldeles bestemt er eftervist i dyrenes verden, kan man for menneskenes vedkommende kun sige, at den vel er mulig, men at den indtræder overordentlig sjældent[2].

Herefter tør man vistnok udtale som sikkert, at den gamle overtro om tvillingers oprindelse udelukkende er at betragte som et fantasifoster, fremkaldt bl. a. ved den aversion, der utvivlsomt mange steder har existeret mod flerfødsel. Den opfattelse ligger jo i virkeligheden ganske nær, at to børn forudsætter to befrugtninger, og idet man gik ud fra at tvillinger i og for sig var af det onde, nåede man let til den antagelse, at to børn måtte have to fædre.

TILFØJELSER.

Ad s. 3. Hr. cand. jur. Niels Møller har gjort mig opmærksom på, at længe før Pepys har en anden Englænder, J. Howell, været i Loosduinen og set epitafiet, de to bækkener og tillige den billedlige fremstilling, som også Ireland omtaler. I et brev af 10de april 1622 (*Familiar Letters or Epistolae Ho-Elianae by* James Howell. Temple Edition, I, 118—119) skriver han:

---

terum edidit, rursus in alia quæ septem mensum edito puerperio, insecutis mensibus geminos enixa est.

[1] A. Kussmaul, *Von dem Mangel, der Verkümmerung und Verdopplung der Gebärmutter.* Würzburg, 1859. S. 311.

[2] Smlgn. hermed nogle bemærkninger hos Leop. Meyer, *Det normale Svangerskab,* osv. (1899), s. 50 ff.

„We went afterwards to the Hague, where there are hard by, though in several places, two wonderful things to be seen — the one of art the other of nature — — — — That wonder of nature is a church monument, where an earl and a lady are engraven with 365 children about them, which were all delivered at one birth; they were half male, half female; the basin hangs in the church which carried them to be christened, and the bishop's name who did it; and the story of this miracle, with the year and the day of the month mentioned, which is not yet 200 years ago; and the story is this", osv.

Howells korte genfortælling af historien, som han har kendt i B-formen, frembyder ingen interesse.

Ad s. 11. I sin disputats om det mærkelige misfoster, der fødtes d. 12te sept. 1708 »in Nautarum Novis Domiciliis, Danice Nye-Boder«, omtaler A. Anchersen (*De monstro cyclopio Hafniensi.* Hafniæ, 1724. S. 16) en kvinde, der fødte 1400 børn på én gang (smlg. H. Olrik i *Festskrift i anledning af Borchs kollegiums 200-års jubilæum.* København, 1889. S. 33, 147). Nogen forbindelse mellem denne kvinde og den hollandske grevinde, synes der dog ikke at være.

LYDPOTTER I DANSKE KIRKER.

AF

M. MACKEPRANG.

I sommeren 1904 modtog Nationalmuseets 2. Afdeling fra lærer Lauritsen i Strandby syd for Løgstør meddelelse om, at der ved fornyelsen af taget på kirkens kor var bleven fundet en række store lerpotter indsatte i muren, af hvilke han noget senere forærede museet det ene af de to exemplarer, der var bleven udtaget i nogenlunde uskadt stand. Fra udlandet var disse lydpotter, som man har kaldt dem med en oversættelse af det tyske »schallgefässe«, museet velkendte, og dette fund gav anledning til at samle og undersøge en del danske tilfælde af lignende art, som man fra tid til anden var bleven opmærksom på, så meget mere som spørgsmålet ikke tidligere havde været drøftet herhjemme, uagtet et af de allerførste exempler netop blev fremdraget på gammel dansk grund. De blev nemlig allerede 1855 påviste af den svenske forsker Mandelgren i Bjerresjö kirke i Skåne, og i et brev til den franske arkæolog Didron, udgiver af tidsskriftet »Annales Archéologiques«, meddelte han, at han kendte dem i »adskillige svenske og danske kirker«. Efter Didrons opfordring stillede han en afhandling om dem i udsigt til tidsskriftet, men denne kom aldrig[1]).

Såvidt bekendt findes lydpotter i følgende kirker inden-

[1]) Ann. Archéol. XXII, 295.

for vort lands gamle grænser: Vester Ahlstad, Bjerresjö, Bosjökloster og Jerrestad i Skåne; Åker og Nylarsker på Bornholm; St. Nicolai og Vor Frue i Svendborg; Vester Alling, Hørning, Strandby, Tøndering og Ødum i Jylland, ialt 13, af hvilke forf. dog kun personlig har haft lejlighed til at undersøge den mindste del. I og for sig er det et ret anseeligt tal, og forhåbentligvis vil denne meddelelse gøre den nytte, at opmærksomheden henledes på den ejendommelige skik, således at fremtiden kan bringe nye fund. Altfor hyppig skal man dog næppe vente at træffe dem. Afdøde professor Løffler, der jo personlig havde undersøgt en mængde kirker i landets forskællige egne, havde aldrig iagttaget dem, og om en anden kender af vor ældre bygningskunst, sognepræst, dr. J. Helms, samt adskillige af vore arkitekter gælder det samme.

Efter den måde, hvorpå potterne er anbragte, falder kirkerne i tre grupper, som man kunde kalde den jydske, fynske og skånske, selvom de ikke nøjagtig holder sig til landegrænsen.

I det nuværende Danmark er systemet utvivlsomt bedst og smukkest bevaret i Ødum (Galten hr., Randers a.). Den anseelige kirke er opført i romansk tid af frådsten, der omhyggelig er skåret i små kvadre, så noget nær af en munketegls størrelse. Potterne findes her som andetsteds alene i koret, et ret betydeligt rum, der indvendig er 625 cm. bredt og 863—873 cm. langt; udvendig er det smykket med en rundbuefrise. Antagelig i middelalderens slutning er dets oprindelige bjælkeloft bleven afløst af to almindelige krydshvælvinger, og har disse end vanskeliggjort undersøgelsen og naturligvis medført nogen forstyrrelse, er det dog sikkert dem, vi kan takke for, at anlægget i sin helhed står så velbevaret. Lige under bjælkeloftet løb en nu stærkt medtaget og afbleget, c. 60 cm. bred mæanderbort malet på glittet puds med gule, grønne og røde farver, men såre forskællig fra sit klassiske forbillede, som maleren ganske har misforstået. Omtrent midt i denne frise (fig. 1), et lille

stykke (c. 13—20 cm.) under overkanten, er potterne indsatte, liggende vandret i muren med mundingerne indad mod kirken. Omkring hver er malet et rødt felt, der afbryder mæanderens fortløbende led. Pudsen standser ved potternes lidt ombøjede rand og er omhyggelig fæstnet til denne, således at den ligger i flugt med overfladen. Deres indbyrdes afstand varierer fra 93—111 cm.; deres højde over gulvet er 460—70 cm. Ialt må der oprindelig have været 19 fordelte med 7 på hver langside, regelmæssig siddende ligeoverfor hinanden, og 5 på østvæggen, som vist på omstående, af arkitekt C. M. Smidt udførte plan og snit (fig. 2—3). Men kun på nordvæggen er de endnu alle i behold, mod øst skjules en af hvælvingen, og mod syd mangler to. På grund af temperaturforandringernes stærkere indflydelse er også kalkmalerierne fuldstændig afskallede på denne side. Potterne var ikke indsatte i særlige, udsparede rum, men ved hjælp af rigelig mørtel fast sammenhængende med den øvrige murmasse, således at de ikke kunde udtages og absolut må være indlagte samtidig med kirkens opforelse, hvad der sikkert også gælder for alle de øvrige tilfælde. De var af rødligt, stærkt sand-

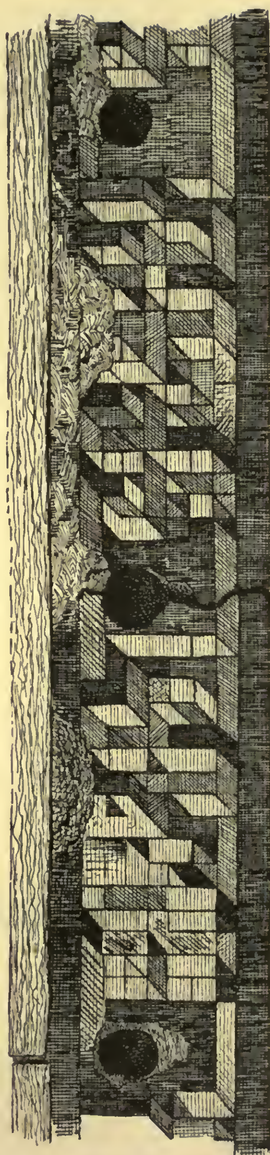

Fig. 1. 1/20.

blandet ler, krukkeformede med c. 0,7 cm. tykke vægge, svagt ombøjet rand og udhvælvet bug (fig. 7). Nogle var endnu fuldstændig hele, og på disse svingede åbningens indre tværmål mellem 13 og 14 cm. og dybden mellem 18 og 21, hvad der

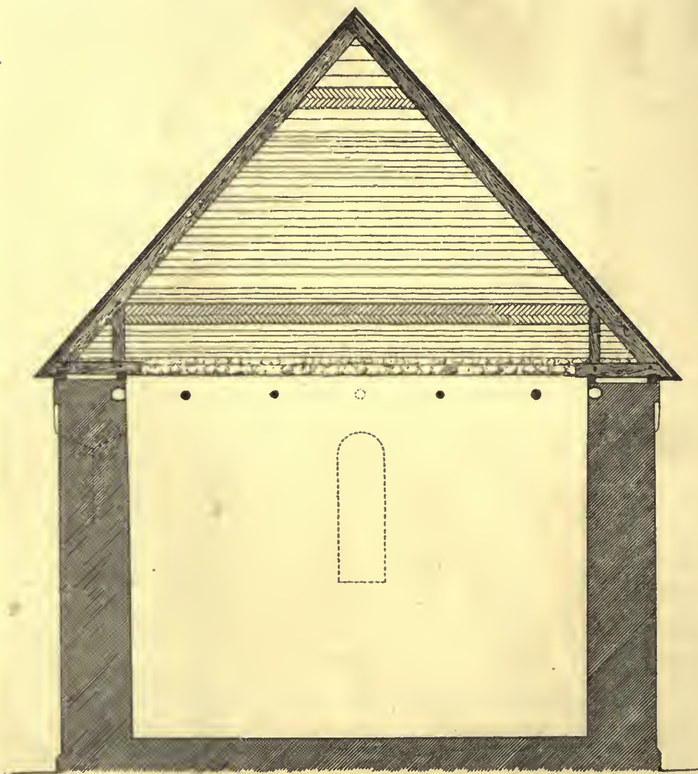

Fig. 2. 1/100.

på det nærmeste er en femtedel af den samlede murtykkelse. Hulheden var her ligesom i næsten alle de andre kirker tom, bortset fra de stumper af kalk eller andet affald, der i tidens løb havde samlet sig i dem.

Ved den omtalte omlægning af taget på Strandby kirke (Gislum hr., Ålborg a.) var anlægget desværre bleven

fuldstændig ødelagt, men gennem de oplysninger, lærer Lauritsen har givet, lader det sig dog nogenlunde rekonstruere. Det har været overmåde nærbeslægtet med Ødums. Også her var der på hver af det i senere tid overhvælvede

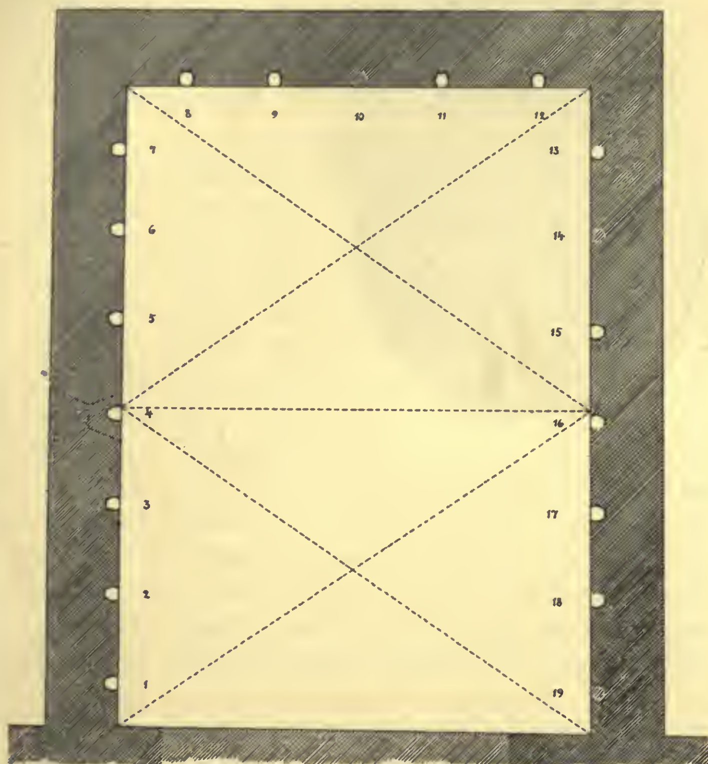

Fig. 3. 1/100.

kors langsider tæt under overkanten og sammenmuret med det ovrige materiale indsat 6 potter med mundingerne indad mod kirken. Derimod manglede de på østvæggen, ligesom der heller ikke iagttoges kalkmalerier. Det museet tilhørende exemplar (fig. 4) (D. 5485) er af en grov, brungrå lermasse, formet som en urne uden særlig ombøjet rand, dybden er

24 cm., mundingsdiametren 12. Indeni en af potterne lå et brudstykke af et kranium, der af hr. viceinspektør Winge godhedsfuldt er bestemt som tilhørende et får. Antageligvis er det slæbt derop af ugler eller andre fugle, der jo ofte har deres tilhold på kirkelofterne.

Fig. 4. 1/4.

Den tredje i denne gruppe er Hørning kirke (Sønderhald hr., Randers a.), den samme i hvilken der for en snes år siden gjordes det interessante fund af en fra en tidligere stavkirke stammende bjælke, og hvis senere indbyggede hvælvinger har sjælden smukke stukdekorationer fra begyndelsen af 18. årh. Ligesom Strandby er det en romansk kvaderstenskirke. Ved bygningsinspektør Walthers restauration af kirken i 1886—88 er den øverste del af muren, hvor potterne sidder, bleven stærkt forstyrret, ligesom flere af dem udtoges, og såvidt jeg kunde skønne under de meget uheldige forhold ved mit besøg i kirken, var der nu kun bevaret to på sydsiden med en indbyrdes afstand af 46 cm. og 4 på nordsiden med en afstand af c. 70 cm.; oprindelig synes der at have været 6 eller 7 på hver side. Den ombøjede hals sad i flugt med pudsen, der var stenhård og jævnt glittet som almindelig i romansk tid, men vistnok uden spor af kalkmalerier, når undtages at der 6—7 cm. udenom hver enkelt munding var malet en smal, rødbrun ring. Alle potterne var nu så stærkt ødelagte, at der ikke kunde afgøres noget om deres form, men efter opgivelse fra murmester Fischer-Nielsen i Randers, som ledede murarbejdet ved restaurationen, var den

endel forskællig, idet nogle havde små ben ligesom de almindelige jydepotter, medens andre havde en jævnt afrundet eller flad bund. Et velbevaret exemplar, der tilhører hr. Fischer-Nielsen, er 9 cm. dybt og 10,4 bredt i mundingen; det har en udpræget grydeform med en næsten flad underside (fig. 7).

Medens man i de tre foregående kirker måtte søge efter potterne oven over hvælvingerne, er de i to andre romanske kvaderstenskirker Vester-Alling (Sønderhald hr., Randers a.) og Tøndering (Harre hr., Viborg a.) endnu synlige nedenfra, da koret stadig har fladt loft. I den førstnævnte, der er nabokirke til Hørning, ses de på østmuren, tre i tal og siddende c. 13 cm. under overkant, således at en er anbragt nogenlunde i væggens midte, medens den nordre sidder c. 65, den søndre 44 cm. fra hjørnet. De var 15—16 cm. dybe og 11—12 vide i mundingen, men havde forøvrig nærmest samme form som potterne i Ødum. De findes sandsynligvis ikke paa de øvrige mure, men spørgsmålet vil jo forøvrig let kunne løses ved en afbankning af hvidtekalken, der samtidig vil godtgore, om de også her er indgået som led i en kalkmaleridekoration.

I Tøndering kirke er der i korets nordmur, 20—30 cm. under loftet og med en indbyrdes afstand af noget under en meter (73,5; 80; 91,5 cm.), indmuret 4 potter nogenlunde formede som Ødums; en enkelt opgives at være 10,5 cm. vid og c. 18 dyb. Ejendommelig nok knytter der sig til disse fire ubetydelige potter et sagn, der endnu lever i folkemunde. Det fortælles, at en skipper, der sejlede med potter, var bleven overfalden af tåge i Vesterhavet, så han havde tabt land af sigte. Da tågen lettede, fik han i det fjærne øje på Tøndering kirkes tårn og lagde strax roret om, således at han kom fri af landet. Det var i sidste øjeblik, thi da vejret blev klart, så han klitten tæt indenfor. Af taknemlighed sendte han kirken de fire potter som en mindegave, og da man ikke vidste bedre sted at gemme dem, murede man dem ind i koret. En anden version beretter,

at potterne var fyldte med guld, hvad der jo gør sagen noget rimeligere, thi fire almindelige jydepotter skulde ellers synes at være en noget ringe gave[1]).

Nærmest til denne jydske gruppe slutter sig to østdanske kirker: Vester Ahlstad i Skåne og Åker på Bornholm. Efter hvad dr. O. Rydbeck i Lund godhedsfuldt har meddelt, var der i den førstnævnte kirkes nu nedrevne romanske kor c. 5 alen over gulvet og med henved 1 alens mellemrum på sædvanlig måde indmuret et større antal lerpotter. En enkelt af dem tilhører Lunds universitets historiske museum (nr. 13190). Den er udført på drejeskive, krukkeformet uden ombøjet rand, og som en slags meget tarvelig dekoration har den tre omløbende, indridsede streger; dybden er 19,2 cm., vidden 16,6 (fig. 7). I Åker var lydpotterne i modsætning til de jydske kirker anbragt på korets vestvæg, der ellers overalt er tom. De sad — eller sidder — ligeunder det gamle bjælkeloft, 550 cm. over gulvet, samlede i to grupper med 3 og 3 i hver, på begge sider af triumfbuens toppunkt. Afstanden mellem dem var 210 cm.; mellem potterne indbyrdes derimod kun 20—30 cm. De var aflang urneagtige, c. 25 cm. dybe og 15 vide og synes at mangle den ombøjede rand[2]).

Fælles for anlægget i disse syv kirker, der alle er romanske brudstenskirker, er, at lydpotterne sidder i én enkelt række øverst i kormuren, i det højeste en fod eller så under dennes overkant. Såvidt vides findes der ingen absolutte paralleller hertil i udlandet. Størst er ligheden med den gennem sine tidlig romanske kalkmalerier bekendte kirke i Burgfelden i Schwaben samt med en gotisk klosterkirke fra beg. af 14. årh. i Zürich, men førstnævnte har dog 3, sidstnævnte 2 rækker. Den almindelige skik og brug er, at de enten indmures omkring korvinduerne snart kun 3 i tal,

---

[1]) Samlinger til jydsk Hist. og Topogr. III, 410 samt godhedsfuld meddelelse fra lærer Krogh i Tøndering.

[2]) Bornholms ældgamle Kirkebygninger. Pl. 35.

snart indtil 11, således at den øverste ofte sidder lige over vinduets toppunkt, eller at de anbringes i væggen helt oppe under skjoldbuens issepunkt[1]). En noget lignende fordeling genfindes i de to svendborgske kirker Vor Frue og St. Nicolai, der i modsætning til de tidligere nævnte er opførte af tegl. Hvad Vor Frue angår, er den i 1884 bleven underkastet en restaurering, der for at citere Trap var så gennemgribende, »at næsten alle spor af dens bygningshistorie er udslettede«. Ved denne lejlighed opdagedes potterne, der synes at have været skjult af senere pudslag, og flere af dem skal endnu være synlige i kirken. Efter en under restaureringen udført tegning i museets arkiv fandtes de i det vistnok fra ret sen gotisk tid stammende kors tre mure i væggens halve højde c. 10½' over gulvet. Nordvæggen havde kun 4, siddende to og to over hinanden på hver side af det dobbelte spidsbuede vindu; øst- og sydvæggen derimod hver 6, fordelte i grupper på tre og tre, der dannede ligebenede trekanter, og på sidstnævnte sted ligeledes sad på hver side af vinduet som vist på fig. 5. Meget afvigende var selve potternes form, hvis man overhovedet kan bruge dette navn. Thi medens de ellers er mer eller mindre krukkelignende, var de her en art, c. 19,5 cm. høje dunke med korte, kun c. 3 cm. vide halse. I flere af dem lå der aske, noget, der ellers ikke er iagttaget herhjemme, medens det stundom forekommer i udlandet.

St. Nicolai kirke havde oprindelig en halvrund apsis, men forholdsvis hurtig enten i sen romansk eller i overgangstiden er denne bleven nedrevet, og koret afsluttes nu af en lige væg, gennembrudt af tre ulige høje, slanke, rundbuede vinduer. Over det søndre sidder i alt 5 potter ordnede ret uregelmæssig i tre rækker med tre i den underste og 1 i hver af de andre; afstanden mellem dem er to skifter og den nederste rækkes højde fra gulvet c. 7½ m.

---

[1]) En god oversigt over de i en række tyske og schweiziske tidsskrifter givne enkeltmeddelelser, findes i »Denkmalspflege« 1904. Nr. 11, 14 og 16.

En sjette sad over det tilmurede vindu i korets nordvæg, men udtoges ved restaurationen, og flere end disse iagttoges ikke, uagtet muren ikke var omsat. Efter meddelelse fra arkitekt Magdahl-Nielsen, der som konduktør ledede arbejdet ved den af professor Storck 1892—94 udførte restauration, var de i nøje forbindelse med det øvrige murværk. Det udtagne exemplar, der opbevares i kirken, er af gråsort ler, 14,5 cm. dybt og næsten kugleformet, men forsynet med en 10 cm. vid, stærkt ombøjet hals (fig. 7). I det mindste ved en enkelt var denne delvis lukket af en firkantet træprop, der sad i gammel slået kalk. Mellemrummene mellem proppen og halsen var åbne, og pudsen standsede også her ved randen.

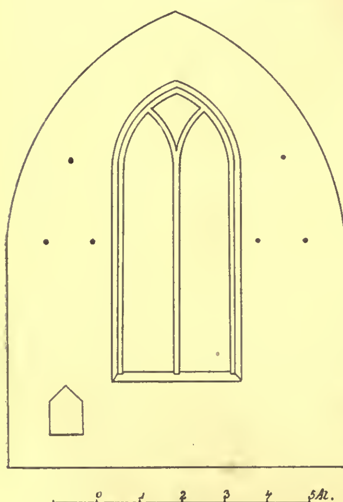

Fig. 5.

Medens vi hidtil overalt kun har truffet potterne i korets mure, er de i Bjerresjö kirke i Skåne indsatte i denne bygningsdels tøndehvælving, der er smykket med pragtfulde, nu stærkt ødelagte kalkmalerier fra o. 1200. Efter den tegning, Mandelgren har givet i sit store værk »Monuments Scandinaves« (pl. 1—2), må de have været anbragt i rækker, en i hvælvingens midte og en nederst på hver side tæt over gesimsen, således at mundingerne vendte nedad. Uheldigvis er hans text både meget uklar og meget kortfattet, og hverken af den eller af plancherne får man noget at vide om deres forhold til kalkmalerierne. Afstanden mellem hver potte angiver han til $^3/_4$ alen og antallet til 40—50. Formen og størrelsen er på det nærmeste som i Ødum (8″ dyb og 6″ bred sv. mål), men besynderlig nok er de lukkede

med et slags låg. Over hver enkelt ligger nemlig en lille firkantet egetræsplade (7 × 10"), i hvilken der indenfor en cirkel af samme tværmål som pottens munding er udskåret tre ovale huller, der tilsammen danner en art roset. Noget tilsvarende til denne kuriose ordning forekommer vist næppe; nærmest kommer jo St. Nicolai i Svendborg. Lignende potter, men uden låg, har Mandelgren truffet i tøndehvælvingen på den nu helt ombyggede Jerrestad kirkes kor, uden at han dog oplyser noget nærmere om deres anbringelse.

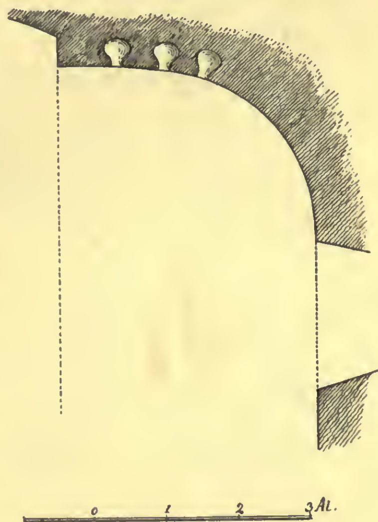

Fig. 6.

Beslægtet med disse to skånske kirker er en af Bornholms rundkirker, Nylarsker, forsåvidt som potterne også her er anbragte i en hvælving, ikke i en mur. De fandtes ved kirkens restaurering i 1882 af arkitekten, professor Bidstrup, i halvkuplen over apsis, stillede i en nogenlunde regelmæssig firkant, således at en sad i hver vinkelspids og en i firkantens midte (fig. 6). Mundingerne var i linje med hvælvingens underflade, men synes dengang at have været dækkede, hvorimod de nu er synlige fra kirken. Potterne minder mest om en almindelig vandkaraffel; de er 20 cm. dybe og 8 cm. vide i mundingen, der nu ligger et par cm. indenfor pudslaget (fig. 7)[1].

Trods store indbyrdes forskælligheder har det været et fælles træk ved alle disse 12 kirker, at lydpotterne fandtes i koret og kun dér. På et ganske andet og yderst besyn-

---

[1]) Indberetning i museets arkiv og godhedsfuld meddelelse.

derligt sted sidder de i Bosjö klosters lille romanske kirke. I skibets oprindelige vestgavl, der er opført af utilhuggen kamp, er nemlig indmuret, med åbningen vendende udad mod kirkeloftet, 5 rækker urtepottelignende lerkar af noget forskællig størrelse; i de nederste rækker var de 34 cm. dybe og 14 cm. i indvendig diameter, i de øverste derimod kun 19 og 11—12. Hvorvidt vi her har at gøre med en ganske anden bygningsskik, skal foreløbig lades usagt, ligesom det blot i forbigående skal nævnes, at der også ved nedbrydningen i 1870'erne af det såkaldte »Kronomagasin« i Malmø, et toetages stenhus fra 16. århundredes anden halvdel, i gavlene blev truffet indmurede lerkar, der vendte mundingerne udad[1]).

Lader man de to sidst omtalte tilfælde ude af betragtning, bliver resultatet af alle disse enkeltundersøgelser da kortelig dette. I 12 danske kirker er der i koret indmuret lerkar, som oftest liggende vandret i væggene og samtidige med disse, stundom dog også siddende i hvælvingerne. Mundingerne vender altid indad mod kirken; i de fleste tilfælde har de været åbne, enkelte steder dog næsten helt lukkede med et låg eller overpudsede; hulheden har været tom, kun i en enkelt er der funden aske. Formen minder i regelen om en urne eller krukke, stundom dog om en dunk med kort hals. Den måde, hvorpå de har været fordelt i murene, adskiller sig gennemgående fra den, der hidtil er iagttaget i udlandet, navnlig i Tyskland, og endelig er af de 12 kirker de 11 romanske. Dette sidste punkt er af ikke ringe interesse, da det viser, at skikken alt tidlig må have været meget udbredt i de lande, hvorfra vi har fået impulserne til vor kirkelige kunst; thi at den fra Danmark skulde have bredt sig til det øvrige Europa, er selvfølgelig ganske udelukket. Men bortset fra Burgfelden og en lille kirke i Bajern, (Isen), har man såvidt vides hidtil kun

---

[1]) Indberetning af A. Hauberg og Å. Mathiesen i museets arkiv. — Rydbeck, Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor. S. 23, anm. 2.

truffet lydpotterne i gotikens eller overgangstidens kirker, hvorfor man også af grunde, der senere skal omtales, har villet sætte dem i forbindelse med Dominikanernes og Franciskanernes reformer i den kirkelige bygningskunst.

Fig. 7. Lydpotter fra Strandby, Bjerresjö, Åker (øverste række); Ødum, V. Ahlstad., St. Nicolai i Svendborg (midterste række); Vor Frue i Svendborg, Hørning og Nylarsker (underste række). $^{1}/_{8}$.

Der er en omstændighed ved alle de overfornævnte 5 jydske kirker, som ikke bør lades uomtalt. Og dette fælles træk er, at de alle ligger i nærheden af klostre, således at det kunde tænkes, at deres bygmestre havde lært skikken dér. Tondering er kun en milsvej fjærnet fra Augustiner-

klosteret i Grinderslev; Strandby var nabo til Cistercienserne i Vitskøl; Hørning og V. Alling til Benediktinerne i Essenbæk, og selv afstanden fra dette kloster til Ødum er ikke mere end 2—3 mil, således at en påvirkning jo let har kunnet finde sted.

I hvilken hensigt har man nu indmuret disse potter, der er truffen i England, Frankrig, Mellemeuropa, Rusland, ja endog på Kypern? Problemet er som alt berørt stærkt diskuteret i den fremmede, specielt i den tyske arkæologiske litteratur, og forskællige forklaringer har været fremsatte. Man har således ment, at det skulde være sket af konstruktive grunde, så at sige være en arv fra den sent-romerske oldtid, der jo anvendte lerkar ved opførelsen af hvælvinger for at gøre disse lettere. For at anføre et par exempler herpå kan foruden S. Vitale i Ravenna nævnes det såkaldte Torre pignattara og de ejendommelige monumenter, der sammenfattes under navnet Tor de' schiavi, alle tæt udenfor Rom. Ligeledes er det bleven gjort gældende, at potterne er bleven indsatte for at udfylde stilladshuller. Begge disse fortolkninger er dog så lidet sandsynlige, at man ikke behøver mange ord for at modbevise dem. En hel eller halv snes små potter øverst oppe i en mur gør såvist hverken fra eller til i konstruktiv henseende, og stilladshuller lod man i middelalderen blive stående åbne eller stoppede dem med en sten; herpå er der exempler nok. Det er også bleven hævdet, at de har været beregnede til gemmesteder for relikvier, og det kunde jo tænkes, at fårehovedet fra Strandby vil blive taget til indtægt for denne theori. Tanken er dog nærmest komisk, når man erindrer, at man ellers i middelalderen opbevarede relikvier under lås og lukke, ikke mindst af frygt for, at de skulde blive stjålne. Og så skulde man her have ladet dem ligge åbne og tilgængelige for den første den bedste, og tilmed ganske ubeskyttede for støv og snavs.

Foruden den mulighed, at potterne kan være tænkte

som en slags primitiv dekoration, hvad der naturligvis hverken lader sig bevise eller modbevise, bliver da de to theorier tilbage, der også i de nyeste drøftelser af spørgsmålet er de eneste, der har fundet forkæmpere: Potterne er blevne anbragte af akustiske hensyn som lydforstærkere, eller af tekniske grunde. Den første fortolkning har givet anledning til det gængse navn, der synes at gå tilbage til det 18. århundredes slutning, og ganske bortset fra de tvivlsomme paralleller, der kan hentes fra Plinius, Vitruv og andre oldtidsforfattere, har den en uomstødelig støtte i en middelalderlig beretning. Der fortælles nemlig i en i Celestinerklostret i Metz skreven kronike, at da abbeden 1432 vendte tilbage fra ordenens generalkapitel, befalede han, at der skulde indsættes potter i kirkens mure, »da han havde set dette i en anden kirke og troede, at man så kunde synge bedre, og at resonansen vilde blive stærkere«[1]). Det er altså givet, at man i middelalderen har haft denne tro, og dette forklarer også, at de næsten udelukkende findes i koret, gejstlighedens plads under gudstjenesten, det sted hvorfra sangen lød. Og troen har holdt sig længe. I et mod munkene rettet fransk stridsskrift fra det 17. århundrede anføres som bevis på deres snedighed, at de i kirkernes kor indmurede potter på en sådan måde, at 6 stemmer lød ligeså højt som 40. Ja den dag idag mener befolkningen i Tøndering, at de 4 jydepotter er anbragte i korvæggen for at forbedre lydforholdene, og en ganske lignende opfattelse traf en schweizisk videnskabsmand i 1860'erne i et nonnekloster i Luzern[2]). Også den form, »lydforstærkerne« stundom kan have, kunde tyde herpå. Thi medens de fleste er ganske almindelige potter eller krukker, er der fundet nogle, der minder om et slags hyrdehorn; navnlig i franske, specielt normanniske kirker skal disse forekomme[3]). Indtil videre må man derfor sik-

---

[1]) Cit. i Annales Archéol. XXII, 296.

[2]) Anzeiger f. schweiz. Alterthumskunde 1868 S. 74; 1866. (XII) S. 38.

[3]) Se afb. i Denkmalspflege 1904. Nr. 11. Efter Didrons meddelelse skal Mandelgren også have truffet denne form her i Norden. Men hvor?

kert i de fleste tilfælde give denne forklaring fortrinnet, omend det ikke kan benægtes, at en anden tanke enkelte steder må have ligget til grund for anbringelsen.

Jeg skynder mig dog med at tilføje, at det ikke kunde falde mig ind at tro, at midlet har hjulpet det mindste. Nytten af disse små og ofte få potter, tilmed anbragt i forholdsvis stor højde, har altid forekommet mig problematisk, men da jeg selv savner al kundskab om akustik, har jeg forelagt spørgsmålet for professor dr. Kroman. Efter hvad han godhedsfuldt meddelte mig, er der dog theoretisk set noget derom, idet en tone forstærkes ved at svinge over en hulhed, hvis dybde svarer til vedkommende tones bølgelængde. Forstærkningen er imidlertid så ringe, at den i praxis næppe vil kunne mærkes, og den omstændighed, at lydpotterne endnu en mængde steder står åbne, synes at være et bevis herpå. — Thi da sangen jo er sammensat af en flerhed af toner, vilde der for at forstærke den kræves et helt system af potter af meget forskællig dybde. Var dette ikke tilfældet, og det er det i det mindste i danske kirker aldrig, vilde kun den enkelte tone blive forstærket, og sangen ganske sikkert blive så uudholdelig, at man skyndsomst vilde fylde hullerne. Og til samme resultat kommer vi, når vi læser videre i klosterkrøniken. Munken fortsætter nemlig sin beretning med at erklære, at han ikke har hørt, at man sang bedre af den grund, så at man skulde tro, at det hele var lavet, for at folk kunde få noget at tale om. Og i håndskriftets margen står den yderst hånlige bemærkning: Ecce risu digna, ɔ: »Det er jo til at le over.«

Men trods alt kan det dog ikke nægtes, at der bagved denne skik ligger en i og for sig rigtig iagttagelse, ganske som der jo til grund for det engang så berømte voltakors lå erfaringen om den elektriske strøms helbredende kraft.

Jeg har dvælet så forholdsvis længe ved dette punkt, dels fordi den rent akustisk-videnskabelige side af sagen

vist ikke tidligere har været berørt, men navnlig fordi det forekommer mig, at forsvarerne af den sidste theori — den tekniske — i for høj grad slutter således: Potterne har ikke forbedret akustiken, altså har de heller ikke været bestemte dertil. Det hævdes fra denne side, at formålet med deres anbringelse ene har været, at tjene som støtte for den puds, på hvilken kirkens dekorative udsmykning maledes, idet den våde puds så at sige bed sig fast omkring potternes i regelen noget ombøjede rand, og samtidig at virke som regulatorer for fugtigheden og temperaturen i murenes øvre lag. Hvorvidt de virkelig kan gøre gavn i så henseende, er vistnok meget usikkert; i ethvert tilfælde synes man ganske at have overset, at de så godt som altid kun findes i koret, og at skibets mure dog også kunde lide af fugtighed.

Det er let at se, hvad der ligger til grund for denne hypothese, thi ikke blot herhjemme som i Ødum og Bjerresjö, men også i udlandet forekommer lydpotterne ofte sammen med kalkmalerier, ja indgår til tider som selvstændige led i dekorationerne, f. ex. i St. Severin i Køln, hvor de danner mundingen af de basuner og andre blæseinstrumenter, med hvilke et englekor er udstyret[1]). Navnlig støtter man sig til den føromtalte Burgfelden, en lille rektangulær kirke uden særligt kor, hvor malerierne strækker sig rundt på de tre vægge i en bred frise; hele vejen er der i denne indsat 3 rækker cylindriske lerkar, hvis mundinger er dækkede af den gamle puds, således at malerierne fortsætter sig henover dem[2]). Her er det givet, at akustiske hensyn ikke kan have spillet nogen rolle, og selvom man vanskelig kan tro, at det skulde styrke pudsen, at der umiddelbart bagved den findes en række hule rum, ligger det dog nær at sætte anlægget i forbindelse med malerierne som et vistnok dog meget tvivl-

---

[1]) Zeitschr. f. kristl. Kunst 1888. S. 247.

[2]) Weber, Die Wandgemälde zu Burgfelden S 65 ff. Jfr. Denkmalspflege 1904. Nr. 14.

somt middel til at opsuge væggenes fugtighed. Noget lignende kan måske tænkes i Bjerresjö, men ellers er det sikkert i det mindste for Danmarks vedkommende næppe tilrådeligt at drage videre slutninger fra dette ret enestående tilfælde, så længe man har en god, middelalderlig forklaring, som det er vanskeligt at komme uden om.

Januar 1905

LANDNÁMA OG HŒNSA-ÞÓRIS SAGA.

AF

BJÖRN MAGNÚSSON ÓLSEN[1].

Som bekendt stemmer den yngre Melabók (»Mb.«)[2] i sin beretning om den berömte mordbrand i Örnólfsdalr overens med Ares Íslendingabók. Mb.'s beretning herom lyder således: »Örnólfr hét maðr, er nam Norðtungu alla á milli Kjarrár ok Þverár ok bjó í Örnólfsdal. Hans son var Blundketill, faðir Þorkels, er Hœnsa-Þórir brendi inni. Þaðan af gerðisk deild þeirra Þórðar gellis ok Tungu-Odds«. Hermed stemmer Íslbk.; kun er dennes fremstilling mere udførlig angående mordbranden og dens følger, medens den derimod ikke omtaler Blundketils fader Örnólfr eller hans landnam, da dette ikke vedkom Islændingebogen[3].

I følge Hœnsa-Þóris s. (»HÞs.«) er det derimod ikke Þorkell Blundketilsson Örnólfssonar, men Blundketill Geirsson hins auðga Ketilssonar blunds, som blev indebrændt i Örnólfsdalr[4]. Landnamsmanden Örnólfr synes HÞs. ikke at kende noget til. Vel optræder en bonde af dette navn i sagaen som biperson[5]; men han kan ikke være identisk med land-

---

[1] Nærværende afhandling er den 2den af de i Årb. f. nord. oldk. og hist. 1904 s. 167 anm. 1 bebudede undersøgelser om Landnámas tilblivelse og forhold til andre kilder.

[2] Sturlubók betegnes i det følgende ved »Stb.«, Hauksbók ved »Hb.«, recensionen Sturlubók-Hauksbók ved »Stb.-Hb.« »FJ.« = Finnur Jónsson.

[3] Landn. FJ. s. 245$^{4-8}$; udg. 1843, 2, 2 s. 67. Íslbk. 5. k.

[4] HÞs. 1. k. Ísl. s. II s. 122—123 og fgg.

[5] S. st. k. 15 s. 175—176.

namsmanden, som ved den tid, da den i sagaen fortalte begivenhed foregår, må have været død for længe siden, tilmed da sagaen ikke med et ord antyder, at denne Örnólfr var en landnamsmand.

Derimod omtales landnamsmanden Örnólfr i Stb.-Hb., hvor kapitlet om ham lyder således, væsentlig overensstemmende i bægge håndskrifter: »Örnólfr hét maðr, er nam Örnólfsdal ok Kjarradal fyrir norðan upp til Hnitbjarga[1]. Ketill blundr keypti land at Örnólfi alt fyrir neðan[2] Klif ok bjó í Örnólfsdal. Örnólfr gerði þá bú upp í Kjarradal, þar er nú heita Örnólfsstaðir. Fyrir ofan Klif heitir Kjarradalr, því at þar váru hrískjörr ok smáskógar milli Kjarrár ok Þverár, svá at þar mátti eigi byggja. Blundketill var maðr stórauðigr; hann lét ryðja víða í skógum ok byggja«[3].

Den Ketill blundr eller Blund-Ketill, som her omtales, er den samme, som findes omtalt i Stb. k. 36 under navnet Blund-Ketill som sön af Geirr enn auðgi i Geirshlíð og sönnesön af Ketill blundr den ældre[4], en landnams-

---

[1] Således bör der skrives i overensstemmelse med Hb.'s »nitbjarga« (FJ. s. 19[11] og 19[7] — om udeladelse af *h* i Hb. se fortalen til Hauksbók udg. 1892—96 s. XLV). Stedsnavnet udtales nu på egnen stadig Hnitbjörg, og således skrives det i et diplom angående Kjarrarland fra året 1596 (Lex. poët. u. Hnitbjörg). En gård i N. Mulesyssel kaldes endnu den dag i dag Hnitbjörg. Det er ret interessant, at dette stedsnavn, som også møder os i den gamle mytologi, endnu findes på Island. Læsemåderne »Hvitbiarga« (Stb.) og »huijtabiarga« (Mb.) beror på den i hdskrr. ganske almindelige forveksling af *n* og *u*. Også det mytiske Hnitbjörg kan man finde skrevet Hvítbjörg i senere isl. håndskrifter (f. eks. i et hdskr. af Clarus rímur i Jón Sigurdssons samling Nr. 58, 4⁰).

[2] Således bör der skrives, da Örnólfsdalr netop strækker sig op til dette Klif, medens dalens fortsættelse ovenfor (»fyrir ofan«) Klif hedder Kjarradalr.

[3] Stb. k. 45. Hb. k. 33.

[4] At det ikke kan være denne ældre Ketill blundr, som menes på det anførte sted i Stb.-Hb., fremgår af, at Stb i k. 36 har notitsen

mand, som tog land syd for Hvítá mellem Flókadalsá og Reykjadalsá, — og i Stb. k. 37 i folgende ord: »Þeirra börn váru þau Þorvaldr, er réð brennu Blund-Ketils, ok Þóroddr« osv. Paa bægge disse steder har Hb. en lakune. Endvidere omtales »Blundketilsbrenna« i bægge håndskrifter: Stb. k. 46, Hb. k. 34. Vel har den yngre Mb. ligesom Stb. afsnittet om Ketill blundr og hans sönnesön Blund-Ketill, og vi har i afhandlingen om Landn.'s forhold til Egils s. vist, at den oprindelige Landn. må have haft et kapitel om ham, som dog har været frit for de senere interpolationer fra Egils s., som findes i Stb. Men den oprindelige Landn. har åbenbart betragtet Blund-Ketill Geirsson og Blund-Ketill Örnólfsson som to forskellige personer. Også på de to steder, hvor Blundketilsbrenna omtales, stemmer den yngre Mb. med de andre håndskrifter. Men da disse steder står i modstrid med det ovenfor fra den yngre Mb. anførte stykke om Örnólfr og hans indebrændte sönnesön, som utvivlsomt har hørt til den ældre Mb., kan de ikke være tagne fra denne, men må antages at være hentede fra recensionen Stb.-Hb. Endvidere har både Stb. og den yngre Mb. en notits om, at Hersteinn *Blund-Ketilsson* var gift med *Þórunn*, en datter af Gunnar Hlífarson[1]. Dette stemmer med HÞs. for så vidt som Hersteinn der kaldes for sön af den indebrændte Blund-Ketill — hos Are er han naturligvis en sön af den indebrændte Þorkell Blund-Ketilsson —, men med hensyn til Hersteins kones navn Þórunn stemmer det med Íslbk. og ikke med HÞs., som kalder Hersteins kone for Þóríðr[2]. Den ældre Mb. — eller rettere dens original, for membranbrudstykket har her oversprunget et længere stykke — må også på dette sted have stemt med Are, og læse-

om, at Blundsvatn er opkaldt efter den ældre Ketill blundr, samt at denne »boede der siden«, men ikke omtaler, at han fra Blundsvatn skulde være flyttet til Örnólfsdalr.

[1] Stb. k. 109. Udg. 1843, 2, 19 s. 116. Hb. har her en lakune.

[2] HÞs. k. 1 og k. 10 fgg. Íslbk. k. 5.

måden »Blundketilsson« i den yngre Mb. stamme fra Stb. eller Hb. Dette bekræftes også, som vi senere vil se, af Laxd.[1]. Endelig har Stb. k. 107 en notits om, at Þórólfr refr, sön af Eysteinn meinfretr, faldt i kampen mellem Tungu-Oddr og Þórðr gellir »á Þórsnesþingi« på den sidstes side. Dette stemmer med HÞs. udg. 1847 note 20 u. t., hvor det hedder, at mordbrandsagen blev indstævnet til Þórsnesþing, men hverken med Ares Íslbk. eller med den følgende fremstilling i selve HÞs., hvoraf det fremgår, at sagen skulde foretages på *þingnesþing*, samt at kampen stod der. Hb. har her en lakune, og den ældre Mb. har netop på dette sted oversprunget et större stykke. Den yngre Mb. har den rigtige læsemåde Þingnesþing[2], som stemmer med Íslbk.; men da der aldrig har stået noget tilsvarende i den ældre Mb., beror denne læsemåde enten på en (rigtig) konjektur, eller er måske lånt fra Hb., inden dette håndskrift blev defekt.

I sin fortræffelige afhandling om HÞs. har Konr. Maurer for længe siden påvist, at vi i den yngre Mb.'s kapitel om Örnólfr har en ældre tekst, som stemmer med Are og er uberørt af HÞs., medens Stb.-Hb. på de steder, hvor de afviger fra d. y. Mb. og Are, har benyttet HÞs. ved siden af den ældre tekst og søgt at sammensmelte disse kilders beretning til et hele. Heri er jeg fuldstændig enig og kan i det hele henvise til Maurers afhandling. Men når han tror, at Mb.'s fremstilling i kapitlet om Örnólfr har sin kilde i den ældste redaktion af Íslbk., kan jeg ikke give ham ret. Man må huske på, at den ældre Mb., hvor kapitlet har stået, var et *Landnámahåndskrift,* og når man, som her, finder, at den repræsenterer en ældre tekst end de andre Landnámahåndskrifter, en tekst som også til dels ligger til grund for disses fremstilling, må man komme til det resultat, at den går tilbage til *den oprindelige Landnámatekst,* og er ikke be-

---

[1] Laxd. k. 7.

[2] Landn. FJ. s. 278[28].

rettiget til at slutte, at dens fremstilling beror på et endnu ældre skrift, om hvis indhold man — bortset fra Ares egne antydninger i prologen til den bevarede yngste redaktion af samme værk og de slutninger, der kan drages ud fra denne sidstes indhold — kun har løse formodninger. Hvis stykket om Örnólfr har stået i den ældste Íslbk., må det vel have stået i afsnittet áttartala, som Are i prologen til den yngste redaktion erklærer at have udeladt i denne. Men dels er dette stykke ikke i form afpasset efter det skema, som konsekvent følges i de bagved vor Íslbk. opbevarede brudstykker af den gamle áttartala, dels falder notitsen om Þorkels indebrænding og retstvisten mellem Þórðr gellir og Tungu-Oddr udenfor et slægtregisters törre ramme. Og dertil kommer, hvad der synes at være afgörende, at vi til stykket om Örnólfr finder et parallelsted i den yngste Íslbk., ikke på det sted, hvor áttartala i den ældste redaktion må have haft sin plads, nemlig svarende til begyndelsen af 2. kapitel i den yngste redaktion, men senere, der hvor Are omtaler forfatningsændringen fra c. 965 i Íslbk. 5. k. Her, og ikke i áttartala, må altså stykket om Örnólfr have stået i den ældste Íslbk., hvis det overhovedet har stået der. Men det er ikke sandsynligt, at det tilsvarende kapitel i den ældste redaktion har indeholdt nogen notits om landnamsmanden Örnólfr, som er bleven udeladt i den yngste redaktion, tilmed da Are i prologen antyder, at den yngste redaktion — bortset fra de i denne udeladte afsnit áttartala og konungaævi — er udførligere end den ældste (»ok jókk því es mér varð síðan kunnara ok nú es gerr sagt á þessi en á þeiri«). Endelig bör det fremhæves, at notitsen om Örnólfr og hans landnam, hvortil vi ikke finder nogen parallel i vor Íslbk., udelukkende er af landnamshistorisk indhold, og kun har en fjærnere interesse for Íslbk., nemlig for så vidt som denne landnamsmand var stamfader til den indebrændte Þorkell.

Alt taler således imod, at den yngre Mb.'s kilde for

notitsen om Örnólfr er den ældste Íslbk., og for, at den her går tilbage til den oprindelige Landnámatekst. Dette bekræftes også af Laxd., som i afsnittet om Þorsteinn rauðs börn (Laxd. k. 6—7) *har benyttet en Landnámatekst*, der stemmer med Mb. blandt andet i at göre Hersteinn til en sön af Þorkell Blundketilsson, hvorimod Stb. på dette sted kalder ham for Hersteinn Blundketilsson. Dette håber jeg nærmere at kunne påvise i en afhandling om Laxd.'s forhold til Landn.

Den oprindelige Landnámatekst, som den yngre Mb. her har bevaret, stemmer i det væsentlige med Ares beretning og lyder, til dels i hvert fald, som en genklang af Ares ord[1]. Vi har derfor al grund til at antage, at den oprindelige Landnámatekst i dette tilfælde stammer fra Are, og Hauksbogens vidnesbyrd om, at Are har skrevet det første grundlag til vor Landn., får her en stærk bekræftelse.

Vel er jeg i det hele enig med Konr. Maurer i hans fremstilling og belysning af kildernes gensidige forhold. Men da mine anskuelser dog på enkelte punkter afviger fra hans, skal jeg i al korthed søge at belyse den stilling redaktøren af Stb.-Hb. her indtager til de ældre kilder.

Stb.-Hb. synes på de i det foregående anførte steder kun at have benyttet to skriftlige kilder, nemlig den oprindelige Landnámatekst — for os repræsenteret ved Mb. — og HÞs. Fra den første (som vi for kortheds skyld vil betegne ved L) tager han landnamsmanden Örnólfr og beretningen om hans landnam. Derimod forkaster han L's vidnesbyrd om, at denne Örnólfr havde en sön ved navn Blund-Ketill, fader til den af Hœnsa-Þórir indebrændte Þorkell, fordi han i HÞs. fandt, at den mand, som blev indebrændt, hed Blund-Ketill, og var en sön, ikke af Örnólfr, men af Geirr auðgi, som igen var en sön af Ketill blundr[2]. Men

---

[1] Ordet d e i l d i Mb. er et ekko af Ares þ i n g a d e i l d.

[2] *Slægtrækken 'Blundketill, Geirr auðgi, Ketill blundr'* i HÞs. er åbenbart taget fra det til Stb. k. 36 (jfr. Mb.s varianter) svarende kapitel

disse 3 personer — Blundketill, Geirr, Ketill blundr — havde kompilator jo behandlet lidt ovenfor i et særskilt kapitel og lokaliseret dem syd for Hvítá. Hvorledes gik det da til, at Blundketill kom til at bo i Örnólfsdalr, som ligger nord for Hvítá, og kom i besiddelse af denne gård tilligemed flere nærliggende gårde (jfr. HÞs. 1. k. s. 124 og 4. k. s. 131 fgg.)? Örnólfr mätte — således tænkte kompilator — have solgt sin gård til Blundketill Geirsson, og dette igen have givet anledning til beretningen i L., der gjorde Blundketill til Örnólfs sön i stedet for hans efterfølger som ejer af gården. I tillid til dette ræsonnement indsætter kompilator notitsen om, at Örnólfr solgte sin gård til Ketill blundr (= Blundketill) og flyttede selv til gården Örnólfsstaðir i Kjarradalr. Denne tilföjelse viser kompilators indgående lokalkundskab[1], som også viser sig i hans kendskab til Klif som grænse mellem Örnólfsdalr og Kjarradalr og til Hnitbjörg og i den påfølgende beskrivelse af den sidstnævnte dal, hvortil vi ikke finder noget tilsvarende hverken i HÞs. eller i Mb.[2], og som derfor må være en selvstændig tilföjelse fra kompilators hånd. I slutningsnotitsen: »Blundketill var maðr stórauðigr, hann lét ryðja víða í skógum ok byggja«, ser jeg en

i L. At det var denne Blund-Ketill, og ikke Þorkell Blund-Ketilsson Örnólfssonar, som blev indebrændt, er derimod originalt i HÞs., som her følger en anden og senere mundtlig tradition end den, der har foreligget Íslbk. og L. Når Maurer mener, at slægtrækken (Blund-Ketill, Geirr, Ketill blundr) er en senere interpolation i HÞs., tror jeg ikke, han har ret. Det er netop denne slægtrække i HÞs., som har bevirket, at Stb.-Hb.'s kompilator forkaster slægtrækken i L. (Þorkell, Blundketill, Örnólfr) og derpå bygger sine videre kombinationer. Hvis den indebrændte Blundketils afstamning ikke havde været angivet i HÞs., vilde det have været naturligst for Stb.-Hb. at følge L. og göre ham til en sön af Örnólfr, men derimod udelade Þorkell. Jeg tror derfor, at slægtrækken har ståêt i HÞs. fra først af, skönt den er lånt fra L. Også A. Heusler synes at mene, at slægtrækken ikke er nogen interpolation i HÞs. (jfr. fortalen til hans udg. af HÞs. og Bandamanna saga s. XI—XII).

[1] Så vidt jeg ved er stedsnavnet Örnólfsstaðir nu glemt der på egnen.

[2] Jfr. dog om skoven i Kjarradalr HÞs. k. 15 s. 175 fgg.

fri og efter lokaliteterne afpasset benyttelse af HÞs. k. 1 s. 124: »Blundketill var manna auðgastr . . . hann átti xxx. leigulanda«, jfr. også HÞs. k. 4 s. 131 om Blundketils mange landsetar.

Da kompilator i henhold til HÞs. troede, at Blundketill var den indebrændtes rigtige navn, var det også en selvfølge, at han med HÞs. gjorde Hersteinn til sön af Blundketill. Derimod fandt han ikke nogen Grund til at afvige fra sin Landnámatekst (L.) med hensyn til Hersteins kones navn Þórunn eller til her at foretrække HÞs., som kalder hende for Þóríðr.

Notitsen om, at kampen mellem Tungu-Oddr og Þórðr gellir fandt sted på Þórsnesþing i stedet for på Þingnesþing, er vistnok kun en skrivfejl i HÞs. (opstået ved en urigtig opløst forkortning?)[1]. Derfra er den ved en uagtsomhed eller tankeløshed trængt ind i Stb.

Teksten i Stb.-Hb. lader sig altså helt igennem naturlig forklare som opstået ved kompilation af L. og HÞs.

At den gamle pålidelige Are har ret i, at den indebrændte hed Þorkell Blundketilsson, samt at han var en sönnesön af landnamsmanden Örnólfr (i følge den ellers med Are stemmende Mb.) og helt forskellig fra Blundketill Geirsson, kan ikke være tvivlsomt. Lige saa sikkert er det, at den afvigende fremstilling i HÞs. må bero på senere borgfjordske lokalsagn, og der er en del, der tyder på, at disse sagn stammer, ikke fra egnen omkring Örnólfsdalr og Kjarradalr nord for Hvítá, men fra egnen syd for denne elv, den egn, hvortil Blundketill Geirsson og Geirs fader Ketill blundr hørte og hvor traditionen om dem må have været mest levende, nemlig fra Flokadalen, Reykholtsdalens nabodal mod syd, hvor slægtens gårde Geirshlíð og Þrándarholt lå, eller fra egnen der omkring. Kr. Kålund har fremhævet, at HÞs.'s forfatter ikke synes at have haft nogen tydelig forestilling

[1] Jfr. Jón Sigurðsson til stedet i hans udg. s. 167 n. 20 u. t.

om Örnólfsdals afstand fra Breiðabólstaðr (ved Reykjaholt), når han »på en og samme morgen kan lade Hersteinn fra sin fosterfaders (ubenævnte) gård se branden i Örnólfsdalr, lade disse to ride til Örnólfsdalr, derfra til Breiðabólstaðr, og så i følge med Tungu-Oddr tilbage til Örnólfsdalr, hvor de ankom »för dag«(!); på grund af afstanden må også Tungu-Odds forsøg på at benytte landet her til græsgang for sine malkefår synes næsten ugörligt, så fremt han ikke i forvejen har haft sæter til disse i Kjarradalr, hvad dog intet i sagaen tyder på«[1]. Dette taler snarere for, at saga-skriveren ikke har haft nogen klar forestilling om det afsidesliggende Örnólfsdals beliggenhed, end for, at han ikke har vidst, hvor den centralt beliggende hovedgård Breiðabólstaðr-Reykjaholt lå. At forfatteren ikke har været personlig kendt med egnen omkring Örnólfsdalr, derpå tyder den kendsgærning, at han flere end en gang omtaler gårde der i nærheden, som han ikke giver noget navn, f. eks. Þorbjörns gård (k. 9 s. 152), Örnólfs gård (k. 15 s. 175 fgg.). Hvis han, som Stb.-Hb.'s kompilator, havde kendt stedsnavnet Örnólfsstaðir i Kjarradal, vilde han sikkert have lokaliseret denne Örnólfr der. Dog må han have haft hjemmelsmænd fra Örnólfsdalen eller der i nærheden, når han f. eks. om den gamle gård Örnólfsdalr bemærker, at den »lå noget længere oppe end den nuværende gård« (k. 1 s. 123). Den fremragende stilling, som Tungu-Oddr indtager i sagaen, tyder også på, at den er skreven ikke langt fra dennes bopæl Breiðabólstaðr (= senere Reykjaholt). Sagaen begynder og ender med ham, og A. Heusler bemærker med rette i fortalen til sin udg. af sagaen (s. XIII), at af de to hövdinger Tungu-Oddr og Þórðr gellir skildres den første med de rigeste farver.

Sammenblandingen af de to personer Þorkell Blundketilsson og Blundketill Geirsson må altså antages først at være opstået i Flokadalen eller omegn, og oprindelig beror den

---

[1] Kr. Kålund, Island I s. 357 n. u. t.

sikkert på en ganske naturlig navneforveksling. Þorkell er jo kun en yngre form for Þór-Ketill, som *kunde* forkortes til Ketill[1]. Antager man — hvad der ikke er usandsynligt, da tilnavne ofte gik i arv til slægten[2] — at han har arvet sin faders tilnavn blundr, *kunde* denne (Þór-)Ketill kaldes for Ketill blundr eller Blund-Ketill. Det var da intet under, at traditionen i Flokadalen og omegn, hvor erindringen om egnens gamle landnamsmand Ketill blundr og hans sönnesön Blund-Ketill endnu levede blandt befolkningen, kunde forveksle disse to personer, som bar så lignende navne, med hinanden og overføre sagnet om mordbranden fra Þorkell Blundketilsson til den bedre kendte Blundketill Geirsson. Sagnet i denne forandrede skikkelse måtte være smigrende for Flókadalens beboere, da det gik ud på, at Hersteinn, en efterkommer af egnens gamle landnamsmand, havde tilföjet nabodalens mægtige hövding Tungu-Oddr et føleligt nederlag. Denne mundtlige tradition blev så nedskrevet af forfatteren til HÞs.

Men også på et andet sted finder vi, at kompilatoren af Stb.(-Hb.) har forvansket den oprindelige Landnámatekst under indflydelse af HÞs. Det er i kapitlet om Önundr breiðskeggr, Tungu-Odds fader, hvis begyndelse i Stb. lyder således: »Önundr breiðskeggr var son Úlfars Úlfssonar Fitjum-Skeggja Þórissonar blánda (fejl for hlammanda, se HÞs.). Önundr nam Tungu alla milli Hvítár ok Reykjadalsár ok bjó at Breiðaból-

[1] Jfr. Njála k. 119[82]: Heðinn heiti ek, en sumir kalla mik Skarp-Heðin öllu nafni. Eyrb. k. 7 (Steinn = Þórsteinn). Sturl. Oxf. I s. 268[31] (hvor der bör læses Kolbjörn, se udg. 1817, II s. 85 n. 2 u. t.), 268[35], 269[19—20], hvor den samme mand kaldes snart Kolbjörn, snart Björn. I Egils s. k. 80 s. 295 kaldes Þorbjörn digri i de fleste håndskrifter for Björn digri.

[2] Flere eksempler anfører provst Jón Jónsson i Tímarit h. ísl. bmfjelags XI s. 18 n. u. t.

stað. Hann átti Geirlaugu dóttur Þormóðar á Akranesi systur Bersa (Bresa?). Þeira son var Tungu-Oddr«[1]. Hb. har her en lakune, men mærkelig nok anfører den yngre Mb. dette kapitel omtrent enslydende (ved siden af den afvigende tekst, som nedenfor skal omtales) og citerer Hb. som kilde.

Bortset fra enkelte afvigelser — som vistnok kun skyldes skrivfejl i en af kilderne — stemmer dette væsentlig med begyndelsen af HÞs., som lyder således:

»Oddr hét maðr Önundarson breiðskeggs, Úlfarssonar Úlfssonar á Fitjum, Skeggjasonar, Þórissonar hlammanda. Hann bjó à Breiðabólstað í Reykjadal í Borgarfirði«[2].

Men den yngre Mb. har en afvigende tekst, så lydende:

»Krömu-Oddr hét maðr ágætr; (hann)[3] nam Reykjadal hinn nyrðra ok alla Tungu á milli Reykjadalsár ok Hvítár ok upp til Deildargils. Hans son var Önundr, er átti Þorlaugu Þormóðsdóttur, þeira son Tungu-Oddr, er bjó á Breiðabólstað«[4].

Både Stb. og Hb. opfører desuden Önundr breiðskeggr på den liste, de giver over de fornemste landnamsmænd i Sydfjærdingen[5]. Dette viser — selv om vi ikke havde Mb.'s citat fra Hb. (se ovenfor) —, at Hb. må have stemt med Stb. i at göre Önundr og ikke Krömu-Oddr til landnamsmand. Mb. udelader denne liste.

Når man her sammenligner Stb.-Hb.'s tekst på den ene side med Mb. og på den anden side med HÞs., bliver det indlysende, at Mb. her for os repræsenterer den oprindelige Landnámatekst, medens Stb.-Hb. er en kompilation af denne og HÞs. Forholdet mellem vore kilder er her, som man

[1] Stb. k. 37.
[2] HÞs. 1. k. s. 121.
[3] Mgl. i håndskriftet (er?).
[4] Landn. FJ. s. 244$^{27-31}$. Udg. 1843, 1, 20 s. 60 n. u. t.
[5] Stb. k. 397. Hb. k. 354.

kunde vente, ganske det samme som i afsnittet om Örnólfr og notitserne om mordbranden i Örnólfsdalr.

For det første er begyndelsen til det omhandlede stykke i Mb. (Krömu-Oddr hét maðr ágætr) holdt i den ægte oprindelige Landnáma-stil, hvorimod begyndelsen i Stb.(-Hb.) er mere farveløs og mindre alderdomlig. For det andet taler selve navnet Krömu-*Oddr* for, at Mb.'s tekst her er den oprindelige, idet dets sidste del (Oddr) falder sammen med og forklarer sönnesönnens navn, som synes at være opkaldt efter sin bedstefader. Går man ud fra, at kompilatoren af Stb.(-Hb.) har haft denne tekst for sig ved siden af HÞs., bliver hans fremgangsmåde også let forklarlig. I HÞs. finder han en lang række forfædre forud for Tungu-Oddr. Denne stamtavle tiltaler ham langt mere end den nøgterne slægtrække i Landnámateksten, som kun går op til den første landnamsmand, hvad de ægte, oprindelige Landnámagenealogier i regelen gör. Om kompilators interesse for de langt opad gående slægtrækker bærer følgende bemærkning vidnesbyrd: »Þessir landnámsmenn eru göfgastir í Vestfirðingafjórðungi, þó at langfeðri haldisk stœrra í sumum ættum«[1]. På grund heraf optager kompilator den lange slægtrække fra HÞs. Men i den finder han ikke Krömu-Oddr, og han slutter deraf, at han ikke kan have eksisteret, og overfører hans landnam på hans sön Önundr breiðskeggr, Tungu-Odds fader. Når Stb. her kalder Önunds hustru for Geirlaug, Mb. derimod for Þórlaug, er jeg tilböjelig til at foretrække den sidste læsemåde, tilmed da Stb. på et andet sted, hvor hun nævnes, stemmer med Mb., som konsekvent på bægge steder har Þórlaug. Hb. har dog på det sidstnævnte sted læsemåden Geirlaug[2]. For oprindeligheden af Mb.s tekst taler endelig også den större udfør-

---

[1] Stb. k. 170. Hb. har ikke noget tilsarende. Stb. skriver langfeðr for langfeðri. Af langfeðr har den yngre Mb., som her vistnok kopierer Stb., gjort langfeðgar.

[2] Stb. k. 22. Hb. k. 21. Udg. 1843, 1, 15 s. 49 med n. 7 u. t.

lighed, hvormed landnamets grænser angives (»Reykjadal hinn nyrðra«, »ok upp til Deildargils«)[1].

Da listen over de fornemste landnamsmænd i Sydfjærdingen i Stb.-Hb. blandt andre opregner Önundr breiðskeggr, som i følge den oprindelige Landnámatekst ikke var nogen landnamsmand, må hans navn på listen være en af de tilföjelser, som skyldes redaktøren af Stb.-Hb. Desværre udelades listen i Mb.[2].

I øvrigt findes der i Stb.'s kapitel om Önundr breiðskeggr forskellige afvigelser fra HÞs. Således er Torfi Valbrandsson i følge Stb. gift med Tungu-Odds søster Þórodda[3], i følge HÞs. derimod med hans datter Þóríðr[4], som i følge alle Landnámarecensioner var gift med Svarthöfði, sön af Björn gullberi[5]. Disse afvigelser beror åbenbart på, at Stb. her har foretrukket sin Landnámatekst for HÞs.

Vi har altså set, at Mb. her repræsenterer den oprindelige Landnámatekst overfor Stb.-Hb., som har benyttet

---

[1] Stb.(-Hb.) synes at have udeladt disse ord for at tilvejebringe en bedre overensstemmelse med de angivne grænser for nabolandnamsmændenes landnam. Ketill blundr og hans sön siges nemlig i Stb. k. 36 at have taget land nord på til Reykjadalsá, og i Stb. k. 40 omtales Þorkell kornamúli, hvis landnam falder neden for (syd for) Deildargil. Men det kan betragtes som en selvfølge, at Krömu-Odds landnam omfattede Reykjadalen på bægge sider af elven, og Þorkell kornamúli har vistnok fået land anvist af Krömu-Oddr. Ovenfor Deildargil tog Úlfr sön af Grímr háleyski land (Stb. k. 41. Hb. k. 29). Man kan altså påvise en antagelig grund for Stb.(-Hb.) til at udelade de omhandlede ord, men ingen for Mb. til at tilföje dem.

[2] Stb. k. 397. Hb. k. 354. Landn. FJ. s. 260[10]. Udg. 1843, 5, 15 s. 320—321.

[3] Stb. k. 37 (Landn. FJ. s. 140[28]).

[4] HÞs. k. 1 s. 122.

[5] Stb. k. 37 (Landn. FJ. s. 141[1] — teksten er her forvansket, jfr. de andre hdskrr.) og k. 70 (Landn. FJ. s. 147[21]). Hb. k. 58 (FJ. s. 24[8] — der bör skrives Þórdísi, dóttur). Mb. Landn. FJ. s. 244[38]. I følge Gunnl. s. ormst. (Ísl. s. II s. 248) var Tungu-Odds søster Þórodda *moder* til Torfi Valbrandsson; men måske bör man her, således som Jón Sigurðsson foreslår, læse móðir Þorkels for móðir Torfa.

HÞs. Dette udelukker ikke, at HÞs. også kan have benyttet en ældre Landnámatekst ved siden af den mundtlige tradition, som var sagaens fornemste kilde. Vi har ovenfor påpeget, at slægtrækken Blundketill Geirsson hins auðga Ketils sonar blunds i HÞs. må være lånt fra en Landn. Notitsen om »Arngrímr Helgason Högnasonar, er út kom með Hrómundi« (HÞs. k. 1 s. 122) er også åbenbart hentet fra en med Stb. k. 46. Hb. k. 34 stemmende Landnámatekst (i Stb.-Hb. er ordene »er var at Blundketilsbrennu« påvirkede af HÞs.). Men på den anden side stemmer det ikke med HÞs., når det i Stb.-Hb. hedder, at Arngríms *fader* Helgi boede på gården Helgavatn, idet denne gård i følge HÞs. 2. k. blev opkaldt efter Arngríms *sön* Helgi. Dette viser, at Stb.-Hb. med hensyn til dette punkt følger den gamle Landnámatekst, og bekræfter det ovenfor vundne resultat, at denne recension har benyttet både den gamle Landn. og HÞs.

Notitsen om Þorkell trefill Rauða-Bjarnarson og hans brødre Helgi og »Gunnvaldr, fader til Þorkell, som var gift med Helga, datter til Þorgeirr på Víðimýrr«, i HÞs. k. 1 s. 124 stemmer med Stb. k. 59. Hb. k. 47. Mb. Landn. FJ. s. 245[24] og stammer utvivlsomt fra den oprindelige Landnámatekst. Når A. Heusler mener, at notitsen om Gunnvaldr er en senere interpolation i sagaen, tror jeg ikke, han har ret.

Derimod er Þórðr gellis tale og beretningen om fjærdingsinddelingen, som det synes, en senere interpolation i sagaen, således som allerede Jón Sigurðsson har indset. Dog er indskudet meget gammelt, da det synes at gå tilbage til alle de bevarede håndskrifters grundhåndskrift (Vatnshyrna?). Vel mangler det i to sene afskrifter (A 8 og A 9.), men disse synes ikke at have nogen kritisk betydning[1]. Der kunde således være en mulighed for, at dette

[8] Jfr. Jón Sigurðsson i Ísl. II s. 172—74 n. 28 u. t. og fortalen s. XVII—XIX. Noget anderledes ser G. Vigfússon på forholdet, se Sturl. Oxf. I s. li.

stykke var oprindeligt i sagaen, og den ubehjælpsomhed, hvormed det indföjes i sagaens fremstilling, kunde forklares ved lån fra en ældre kilde, som da næppe kunde være nogen anden end den oprindelige Landnámatekst, som vi i det foregående har set at forfatteren har benyttet. Vi vil i en anden forbindelse påvise grunde, der taler for, at den oprindelige Landn. har haft en beretning om fjærdingsinddelingen, og fra denne kunde stykket i HÞs. være lånt. Men hvad enten dette forholder sig således eller ikke, så er det sikkert, at stykket har sin oprindelige kilde i Ares Íslbk. Det stemmer nemlig næsten ordret med Íslbk. k. 5, og er sikkert middelbart eller umiddelbart hentet fra den yngre, opbevarede recension af dette skrift, skönt det har bevaret en höjst mærkelig og sikkert i Íslbk. oprindelig sætning (»af því skal einn maðr þaðan sitja fyrir forráðsgoðorð, at þeir goðar vildu allir setit hafa«), som ikke findes i vore Íslbk.-håndskrifter. Som bekendt beror Íslbk.'s tekst på to sene afskrifter (på papir) af en gammel membran, som vel i det hele gør indtryk af at have været et fortrinligt håndskrift, men som dog bevislig har indeholdt flere fejlagtige læsemåder[1]. Den sætning, som HÞs. har bevaret og som ikke genfindes i Íslbk.'s overleverede tekst, er uden betydning for sammenhængen på dette sted, skönt det må indrömmes, at den indeholder et vigtigt bidrag til vor kundskab om Islands gamle forfatning. Hvis den ikke tilfældigvis var bevaret i denne sammenhæng i HÞs., vilde vi slet ikke savne den. Da stedet i HÞs. — bortset fra enkelte åbenbare tekstforvanskninger[2] — nöje stemmer med den

[1] Jfr. herom Íslbk. Golthers udg. s. 25—26. FJ.'s udg. s. XIV—XV. Min afhandling om Are i Årb. f. nord. oldk. og hist. 1893 s. 257—258.

[2] Den vigtigste tekstforvanskning består i, at den mand, som har optaget stykket i HÞs. og som begynder sit referat med Þórðs tale, har villet medtage nogle ord, som i Íslbk. står *foran* talens begyndelse (»þat vóru lög, at vígsakar skyldi sœkja á því þingi, es næst vas véttvangi«) og har grebet til den mislige udvej at lægge Þórðr gellir dem i munden og knytte dem til hans tale. Dette viser

overleverede Íslbk., forekommer det mig sandsynligst, at den mand, som skrev den membran, hvorfra vore papirhåndskrifter til Íslbk. stammer, har udeladt bemeldte sætning, enten med forsæt som mindre væsentlig for at spare tid og pergament, eller også ved uagtsomhed. I hvert fald er dette meget mindre dristigt end at antage, at HÞs.'s forfatter eller interpolator på dette sted, direkte eller gennem Landn. som mellemled, har øst af den *ældre* Íslbk., om hvis tekst på det tilsvarende sted vi ikke ved den mindste besked, tilmed da udeladelsen er let forklarlig, hvis den skyldes en *afskriver*, hvorimod det ikke er let at indse, hvad der kunde have bevæget *forfatteren selv* til at udelade netop denne sætning i den sidste bearbejdelse af sit skrift, som i følge hans egne ord i prologen, bortset fra de udeladte afsnit, var udførligere end den første bearbejdelse. Hermed vil jeg dog ingenlunde nægte, at den ældste recension har haft den i HÞs. bevarede sætning. Tværtimod tror jeg, at *bægge* recensioner, således som de fremgik af Ares hånd, har haft den. Men da HÞs. som sagt i øvrigt i alt væsentligt stemmer med den yngste opbevarede bearbejdelse, ser jeg ikke nogen grund til at søge dens kilde længere tilbage end i denne.

Jeg tror altså, at den yngste — eller, om man vil, gennem denne den ældste — Íslbk. er den oprindelige kilde til stykket om fjærdingsinddelingen i HÞs. Derimod skal jeg foreløbig henstille som uafgjort, hvorvidt stykket er oprindeligt i HÞs. eller en senere interpolation — i sidste tilfælde vilde det være vor undersøgelse om Landn.'s forhold til HÞs. uvedkommende — og ligeledes hvorvidt HÞs.'s forfatter eller

---

en höj grad af ubehjælpsomhed. Men i øvrigt har man, som det synes, gjort manden uret, når man har antaget, at han også har lagt Þórðr hele det følgende stykke (om landets inddeling i fjærdinger) i munden. Taien synes hos ham at slutte med ordet »vetfanginu«. Det følgende behøver i hvert fald ikke at opfattes som hørende med til taien.

interpolator har hentet stykket direkte fra Íslbk., eller benyttet den gamle Landnámatekst som mellemled.

Af ovenstående undersøgelse fremgår med nødvendighed følgende slutninger:

1. Den yngre Mb. — for så vidt som den ikke afskriver Stb. eller Hb. — er fuldstændig uafhængig af HÞs. og repræsenterer for os den oprindelige Landnámatekst.

2. HÞs. synes at have benyttet en ældre Landn.-tekst ved siden af den mundtlige tradition, som var dens fornemste kilde.

3. Stb.-Hb. er en kompilation af den oprindelige Landnámatekst (= Mb.) og HÞs.

Til slutning kun et par ord om HÞs.'s alder. Den må være ældre end recensionen Stb.-Hb., som har benyttet sagaen, og da denne recension må antages at stamme fra c. 1225—1245, føres vi for sagaens vedkommende op til den første fjærdedel af det 13. århundrede. Dette stemmer omtrent med resultatet af Maurers omhyggelige undersøgelse, som fører til årene 1195—1245[1]. Derimod tror Finnur Jónsson, at sagaen ikke kan være ældre end fra den sidste halvdel eller fjærdedel af det 13. århundrede[2]. Dette strider imod den kendsgærning, at sagaen er benyttet i Stb.-Hb., og de grunde, FJ. i øvrigt anfører for sin mening, er ikke overbevisende. Hans hovedgrund er, at Gunnars ytring i k. 10 s. 159, »at han ikke *selv alene* kan bortfæste sin datter, men også hans hustrus samtykke må søges« (referatet efter FJ.), stemmer med Jónsbók og ikke med fristatens ret, i følge hvilken faderen *alene* kunde bortfæste sin datter. Men i Gunnars ord (»eigi er ek einhlítr um svör þessa máls, ok vil ek ráðask um við móður hennar

[1] Maurer, Ueber die HÞs., s. 210 (særtryk s. 54).
[2] F. Jónsson, Litt. hist. II s. 233—237 og 744—746.

ok svá við dóttur mína«) ligger ikke nogen antydning af, at Gunnar ikke anser sig for *lovlig berettiget til alene* at bortfæste datteren, men kun, at han i en så vigtig sag mener at burde »*rådføre sig*« (ráðask um) ikke blot med moderen, men også med datteren; ja han tilföjer endogså, at han gærne vil tage den beslægtede Þórðr gellir med på råd. Vi ser da også, at Gunnar tilsidst lader sig overtale til at bortfæste datteren *alene*, *uden at have indhentet de nævnte personers samtykke* (k. 10 s. 160), hvorved han handler fuldstændig i overensstemmelse med fristatens gamle ret. Dette er altså fuldstændig uden betydning. En autoritet som Maurer har da også udtalt, at de i sagaen forekommende juridiske udtryk intet steds viser indflydelse af den i året 1273 indførte norske ret[1]. Ubehjælpsomhed og kejtethed i fremstillingen og ujævnheder i kompositionen, hvorpå både Maurer og FJ. har påvist eksempler, kan lige så godt tale for en tidlig som for en sen tilblivelsestid. Sagaens sprog og fremstillingsform betegnes af FJ. som »lidet klassisk«. Dette er altid en smagssag, og imod FJ.'s dom står Jón Sigurðssons, som af sproget og fremstillingsformen slutter, at sagaen er gammel[2]. Forekomsten af enkelte yngre ord, som piltr, beviser ikke noget, dels fordi vi ikke ved, hvor tidlig sådanne ord kan være trængt ind i sproget, dels fordi de kan skyldes senere afskrivere, tilmed i en saga, hvis bevarede håndskriftlige grundlag ikke går længere tilbage end til c. år 1400. Og overhovedet kan man sige, at stilen i en således overleveret saga ikke kan være noget afgörende kriterium for, om den er forfattet i den første eller i den sidste fjærdedel af det 13. århundrede.

---

[1] Maurer, Über die Hþs. s. 165 (særtryk s. 9).
[2] Ísl. s. II fortalen s. XIV.

LANDNÁMA OG EYRBYGGJA SAGA.

AF

BJÖRN MAGNÚSSON ÓLSEN.[1]

Landnáma har på flere steder berøringspunkter med Eyrb. Når vi her sammenligner vore Landn.-recensioner med Eyrb., viser det sig, at Melabók (»Mb.«) er fuldstændig fri for alle interpolationer fra Eyrb., medens Hauksbók (»Hb.«) og i en endnu höjere grad Sturlubók (»Stb.«) har gjort stærk brug af Eyrb. og søgt at sammensmelte dens fremstilling med en oprindelig Landnámatekst, som for os repræsenteres ved Mb. Landn.-håndskrifternes forhold til Eyrb. er altså i alt væsentligt det samme som til de sagaer, hvis forhold til Landn. jeg tidligere har undersøgt (Egils s. og HÞs.).

Vi er så heldige, at membranfragmentet af den ældre Mb. dækker de fleste af de kapitler, som det her kommer an på.

For det første har fragmentet følgende kapitel om landnamsmanden Ormr hinn mjóvi: »Ormr hinn mjóvi hét maðr, er kom skipi sínu í Fróðá; hann bjó nokkora vetr á Brimilsvöllum. Síðan rak hann á braut Óláf belg ok bjó síðan at Fróðá ok nam víkina gömlu á milli Ennis ok Höfða. Hans son var Þorbjörn, er átti Þuríði dóttur Bárðar (fejl for

---

[1] Nærværende afhandling er et led af de s. 63 nævnte undersøgelser om Landnámas tilblivelse og forhold til andre kilder.

Barkar) hins digra. Þeira son var Þorgeirr, faðir Hróðnýjar, er átti Þorsteinn Styrsson«.[1]

Eyrb. nævner på et sted flygtig og i forbigående landnamsmanden Ormr hinn mjóvi, og tilföjer, at han »nam Fróðárland«.[2] Han nævnes som fader til Þorbjörn digri, som boede på Fróðá og spiller en hovedrolle i det afsnit af sagaen, som omhandler de såkaldte Máhlíðingamál. Som hans hustru nævner Eyrb. den samme Þuríðr, som omtales i Mb., datter af Börkr digri. For så vidt stemmer Eyrb. med Mb. i det faktiske, og der kan næppe være tvivl om, at den her er påvirket af en gammel Landn.-tekst. Men foruden Þuríðr Barkardóttir nævner Eyrb. en tidligere hustru, Þuríðr Ásbrandsdóttir fra Kambr i Breiðavík. Som sönner af Þorbjörn digri nævnes i Eyrb.: Ketill kappi, Gunnlaugr og Hallsteinn, og der kan i følge sagaens kronologi ikke være tvivl om, at den betragter dem som sönner af det første ægteskab.[3] Men det bør fremhæves, at sagaens ord er tvetydige og kan til nød forstås, som om de henførte de nævnte sönner til det sidste ægteskab (med Þuríðr Barkardóttir).[4] Sönnen Þorgeirr omtales ikke i Eyrb. og heller ikke dennes datter Hróðný, hvorimod Þorsteinn (Víga-) Styrsson flygtig omtales (k. 18,1).

[1] Mb. k. 19.

[2] Eyrb. k. 15,4 i Gerings udg. I det følgende henvises til denne udg., når ikke andet udtrykkelig bemærkes.

[3] Þuríðr, datter af Börkr digri og Þórdís Súrsdóttir — hvis giftermål falder efter Snorre godes fødsel, altså efter c. 963 (Eyrb. k. 12,5) — kan ikke have haft voksne sönner ved den tid, da Snorri flyttede til Helgafell c. 979, hvilket i tid falder sammen med de begivenheder, der gav den første anledning til Máhlíðingamál (den mod Gunnlaugr Þorbjarnarson udøvede trolddom). Jfr. Eyrb. k. 16,1 og Anhang 4.

[4] I sætningen synir þeira Þorbjarnar váru þeir &c. falder det naturligst at lade þeira gå på Þuríðr Ásbrandsdóttir og Þorbjörn, da deres ægteskab omtales lige i forvejen. Men da det *sidste* ægteskab (med Þuríðir Barkardóttir) omtales *først, kan* notitsen om det første ægteskab betragtes som en parentes, og da *kan* þeira gå på Þuríðr Barkardóttir og Þorbjörn. Jeg fremhæver denne tvetydighed, fordi den synes at have givet anledning til en misforståelse i Hb.

Hb., som her står nærmere end Stb. ved den af Mb. repræsenterede oprindelige Landnámatekst, optager fra denne ordret begyndelsen af det ovenfor anførte stykke til og med ordene: »Hans son var Þorbjörn«, hvortil den föjer dennes tilnavn (hinn digri). Derpå indskyder den et ganske kort referat af Eyrb.s beretning om Máhlíðingamál og de deraf følgende begivenheder, og henviser ligefrem til sagaen (»sem segir í Eyrbyggja sögu«). Af Máhlíðingavísur anfører Hb. et vers. Efter indskudet følger så slutningen af Landnámateksten, væsentlig overensstemmende med Mb., dog med enkelte afvigelser, der stammer fra Eyrb. Þorbjörns første hustru omtales ikke, men kun den sidste (som i Mb.). Som sön af *sidste* ægteskab nævnes — ikke Þorgeirr, som i Mb. — men Ketill, den første af de sönner, som Eyrb. henfører til *første* ægteskab, og i overensstemmelse med Eyrb. k. 18,8 tilföjes en bemærkning om, at denne Ketill var udenlands, da kampen mellem hans fader og Þórarinn svarti fandt sted. Hb. synes her at have forbigået Þorgeirr, fordi den ikke fandt ham omtalt i Eyrb., og i hans sted at have indsat Ketill, den af sönnerne af første kuld, som først nævnes i Eyrb. At Hb. gör Ketill til sön af Þorbjörn og Þuríðr Barkardóttir, beror enten på et flygtigt excerpt af Eyrb. eller på en misforståelse, som sagaens tvetydige ord kunde give naturlig anledning til[1]. Grunden til, at Hb. udelod det første ægteskab, synes at være, at dette, når Þorgeirr går bort og Ketill (og hans brødre) henføres til sidste ægteskab, bliver uden afkom. Hróðný omtales (ligesom i Mb.) som Þorsteinn (Víga-)Styrsson's hustru, men selvfølgelig som datter af Ketill kappi, som i Hb. træder i stedet for Mb.'s Þorgeirr[2]. Det viser sig således, at alle enkeltheder i Hb. er let forklarlige ud fra den forudsætning, at den her har benyttet en Eyrb. ved siden af

---

[1] Jfr. foregående note u. t.
[2] Hb. k. 67.

den i Mb. overleverede Landnámatekst, hvilket også bekræftes ved den udtrykkelige henvisning til Eyrb.

Stb. nærmer sig i det tilsvarende kapitel endnu mere til Eyrb. og fjærner sig endnu mere end Hb. fra den oprindelige Landnámatekst. Begyndelsen af kapitlet (om Ormr og hans landnam) stemmer dog næsten ordret med Mb. og Hb. indtil ordene: »Hans son var Þorbjörn hinn digri« (incl.). Derpaa udskrives Eyrb. k. 15,4 om Þorbjörns to hustruer, dog således, at hans første kone (Þuríðr Ásbrandsdóttir) stilles foran den anden (Þuríðr Barkardóttir), medens ordenen i Eyrb. er omvendt. Som börn af det første ægteskab nævnes de samme sönner som i Eyrb.: Ketill kappi, Hallsteinn og Gunnlaugr[1], og en datter »Þorgerðr, er átti Önundr sjóni«, som er lånt fra Egils s.[2] Derpå følger et uddrag af Eyrb.'s episode om Máhlíðingamál. Det er meget udførligere end i Hb., idet dog det af denne anførte vers udelades. Der findes en del afvigelser fra Eyrb. Nogle af dem beror åbenbart på et flygtigt og mindre nöjagtigt excerpt i Stb., f. eks. når denne lader Gunnlaugr Þorbjarnarson *dø* som en følge af Katlas trolddomskunster, medens Eyrb. kun omtaler hans langvarige sygdom, eller når Stb. beretter, at Snorri goði først, *efter at* han havde gjort Þórarinn m. fl. fredløse på Þórsnesþing, brændte det Álfgeirr og andre tilhørende skib i Salteyraróss, medens Eyrb. lader Snorri brænde skibet umiddelbart efter indstævningen, men *för* fredløshedsdommen. Kun en tilsyneladende afvigelse er det, når Stb. siger, at antallet af dem, der faldt på Þorbjörns side ved Kambgarðr, var 5 foruden ham, medens Eyrb. flygtig set synes at anslå dem til 7. Sagaen beretter nemlig, at Þorbjörns følge ved ankomsten til Máva-

---

[1] Håndskriftet har her Guðlaugr, som må være en skrivfejl, da den samme mand lidt senere i håndskriftet kaldes for Gunnlaugr, hvilket stemmer med Eyrb.

[2] Egils s. k. 80, FJ. s. 295. De fleste håndskrifter af Egils s. kalder her Þorbjörn digri for Björn digri.

hlíð bestod af 12 personer, ham selv iberegnet (»við tólfta mann« Eyrb. k. 18,8). I Mávahlíð falder 1 mand. De andre 11 deltager i kampen ved Kambgarðr. Om disse hedder det, at de alle lå tilbage på valpladsen med undtagelse af Oddr Kötluson og 2 andre, altså: (11 ÷ 3 =) 8 Þorbjörn iberegnet, eller *syv* foruden ham. Men af disse var 2 kun hårdt sårede og kom sig senere (Eyrb. k. 18,27). Resultatet bliver altså, også efter Eyrb., tallet *fem*. Modsigelsen er kun tilsyneladende. Et par processuelle forhold vedrørende afvigelser skyldes åbenbart vilkårlige rettelser i Stb., idet dennes kompilator har søgt at bringe Eyrb.'s beretning i bedre overensstemmelse med de på hans tid gældende retsregler, således når Stb. lader Arnkell afgive tylftarkviðr i sagen mod Geirríðr, medens Eyrb. udtrykkelig bemærker, at Helgi Hofgarðagoði afgav dette kvidudsagn, fordi så vel Arnkell som Snorri ansås for inkompetente dertil på grund af slægtskab med parterne, eller når Stb. lader Þórarinn *alene* aflægge ringed i sagen for at rense sin moder, medens det i Eyrb. er Arnkell som første mand og foruden ham Þórarinn og 10 andre mænd, som aflægger denne ed. I en særskilt afhandling har Konr. Maurer med sædvanlig grundighed påvist, at sagen forholder sig som anført, samt at Eyrb. her har bevaret erindringen om ældre processuelle forhold. Ændringen i Stb. må være gjort af en lovkyndig mand, hvilket, således som Maurer også bemærker, stemmer godt med den antagelse, at Stb. hidrører fra lovsigemanden og lovmanden Sturla Þórðarson[1]. — I et enkelt tilfælde synes en afvigelse at bero derpå, at Stb. har haft for sig en ældre og mere oprindelig Eyrb.-tekst end den vi nu har, nemlig når Stb. blandt de mænd, som var tilstede i Mávahlíð hos Þórarinn, da Þorbjörn kom der for at holde dyradómr, og som senere deltog i kampen, nævner skibs-

[1] Konr. Maurer, Zwei Rechtsfälle aus der Eyrb. (Sitzungsber. der philos.-philol. Klasse der bayer. Akad. 1896. H. 1) s. 3—30. Eyrb. (Gering) k. 18, 7—8 med anm.

føreren Björn, som i følge Eyrb. opholdt sig hos Steinþórr på Eyrr (Eyrb. k. 18,1) og ikke særskilt omtales som deltager i kampen, hverken i Mávahlíð eller ved Kambgarðr. Ser man nærmere til, er det sandsynligt, at Eyrb. her oprindelig har haft den samme eller dog en lignende tekst som Stb. Sagaen omtaler nemlig i sin fremstilling af kampen ved Kambgarðr en »félagi Álfgeirs«, som ikke synes at kunne være nogen anden end den omtalte Björn. Denne var jo i følge Eyrb. (k. 18,3) en norsk handelsmand, som i forening med nogle mænd fra Syderøerne, *deriblandt Álfgeirr*, var ejer af et handelsskib. Björn tager, som allerede bemærket, ind hos Steinþórr, Álfgeirr derimod tilligemed den feje Nagli hos Þórarinn i Mávahlíð. Andre end disse 3 af skibets besætning omtales ikke. Den »félagi Álfgeirs«, som omtales ved Kambgarðr, kan ikke være Nagli, som får en særskilt mindre hæderlig omtale. Der kan da ikke være tale om nogen anden end Björn, hvilket også fremgår af, at denne ellers vilde være en fuldstændig overflødig person i sagaen, da han i øvrigt ikke spiller nogen nævneværdig rolle. Når Stb. har »upp með Vogumm«, hvor den rigtige læsemåde synes at være »upp með váginum« (jfr. Eyrb. k. 18,15 og Kr. Kålund, Island I s. 425—426), beror dette sikkert oprindelig på en fejllæsning (inum og umm er ofte næsten ikke til at skille ad i håndskrifterne), men i øvrigt har Stb. denne fejl til fælles med de fleste Eyrb.-håndskrifter, og Guðbrandr Vigfússon skriver i sin udgave (s. 23^{10}) »upp með vágum«, så at det er muligt, at fejlen stammer fra det Stb. foreliggende Eyrb.-håndskrift[1]. Ligesom i Hb. slutter uddraget af Eyrb. i Stb. med en bemærkning om, at Ketill kappi, Þorbjörns sön, var udenlands, da hans fader faldt, samt at han havde en datter ved navn Hróðný, som blev gift med Þorsteinn Víga-Styrsson. Vi ser

[1] Om stedforholdene her se også Brynjólfur Jónsson i Árbók fornleifafjelagsins 1900 s. 15—16. Han holder sig til læsemåden Vogum, men de stedlige forhold synes snarest kun at tyde på *en* vágr.

altså, at Stb., ganske som Hb., er en kompilation af Mb.-teksten og Eyrb., kun er uddragene fra Eyrb. her mere udførlige end i Hb.[1]

Også i det følgende kapitel — Mb. k. 20. Stb. k. 80. Hb. k. 68 — har Stb.-Hb. enkelte berøringspunkter med Eyrb., som mangler i Mb. Denne sidste har ligesom Stb.-Hb. den nedadgående slægtrække: Herjólfr — Kolskeggr (Þorsteinn kolskeggr Stb.-Hb.) — Þórólfr — Þórarinn Máhlíðingr, men omtaler ikke Þórarins søster Guðný eller dennes mand Vermundr og deres sön Brandr hinn örvi, som Stb.-Hb. tilföjer, åbenbart efter Eyrb. (k. 8,5 og 65,5). Når Hb. tillige omtaler Vermunds og Guðnýs datter Þorfinna, synes det at være en endnu senere tilföjelse, hentet fra en med Laxd. k. 31 (Kålunds udg. Khavn s. 105[10]) beslægtet kilde.

Mb. k. 21 lyder således:

»Vestarr hét maðr, son Þórólfs blöðruskalla; hann átti »Spaunu« (vistnok fejl for Svaunu = Svönu) Hronars (fejl?) dóttur. Þeira son var Þorleikr geirr, er nam Æfars (fejl for Eyrar) land ok Kirkjufjörð. Hann átti Helgu Kjallaksdóttur. Þeira son var Þorleikr, er átti Þóríði dóttur Auðunar stota. Þeira börn váru: Þórðr, Þorleikr, Þormóðr, Bergþórr, er fell á Vigrafirði, Helga, er átti Ásmundr Þorgestsson. Þeira dóttir var Þóríðr, er átti Þorbjörn son Þorleifs frá Hafragili. Þeira son var Þórðr Rúpeyjar (fejl for Rúfeyjar) skáld, er átti Helgu Þórhalls dóttur Kálfssonar. Þeira son var Hrafnkell, er Skáld-Hrafn var kallaðr.

Hertil svarer i Eyrb. (k. 7,2):

»Vestarr hét maðr, son Þórólfs blöðruskalla; hann kom til Íslands með föður sinn gamlan, ok nam land fyrir utan Urthvalafjörð ok bjó á Önd-

---

[1] Stb. k. 79.

urðri Eyri. Hans sonr var Ásgeirr, er þar bjó síðan«, — endvidere (k. 7,4): »Þriðja (ↄ: barn Kjallaks hins gamla) var Helga, er átti Ásgeirr á Eyri«, — og endelig (k. 12,10): »Sonr Ásgeirs á Eyri hét Þorlákr; hann átti Þóríði, dóttur Auðunnar stotå ór Hraunsfirði. Þau váru þeira börn: Steinþórr, Bergþórr, Þormóðr, Þórðr blígr ok Helga«. Om kampen på Vigrafjörðr og Bergþórs fald se Eyrb. k. 45 og 46, 1—2.

Sammenligner vi nu disse to tekster med hinanden, finder vi ved siden af iöjnefaldende overensstemmelser ligeså iöjnefaldende afvigelser. Stamfaderen for Øreslægten er i bægge kilder den samme, nemlig Vestarr Þórólfsson blöðruskalla. I følge Eyrb. er Vestarr den første mand af slægten, som bosætter sig på Island, i følge Mb. derimod hans sön Þorleikr geirr, som i Eyrb. kaldes for Ásgeirr. Denne sön af Vestarr (Þorleikr geirr eller Ásgeirr) har den samme hustru i bægge kilder: Helga Kjallaksdóttir. Deres sön har det samme navn i bægge kilder (Þórleikr er kun en ældre form for Þórlákr) og hans hustru ligeledes. Også navnene på deres börn stemmer, når det undtages, at Mb. har Þórleikr i stedet for Steinþórr. Stamtavlen fra Helga Þórleiksdóttir findes ikke i Eyrb. De påpegede overensstemmelser kan kun forklares, når man antager, at Eyrb. her har benyttet en gammel Landnámatekst, som i det væsentlige stemte med Mb. Men på flere punkter har Eyrb. foretrukket en afvigende mundtlig tradition for denne Landnámatekst, og derfra stammer afvigelserne. Mb.'s tekst synes at være fuldstændig upåvirket af Eyrb. og repræsenterer for os den oprindelige Landnámatekst.

At det forholder sig således, bliver klart, når vi nu sammenligner de tilsvarende kapitler i de andre Landn.-håndskrifter, nemlig Stb. k. 81, Hb. k. 69, som åbenbart er en kompilation af Eyrb. og en gammel med Mb. stemmende Landnámatekst, dog med enkelte selvstændige tillæg, som

enten stammer fra den oprindelige Landn. og er udeladte i Mb., eller måske fra en fuldstændigere Eyrb.-tekst end den vi nu har, eller også er tilföjede på egen hånd af kompilator, uvist efter hvilken kilde. Bægge håndskrifter (Stb. og Hb.) stemmer her i det væsentlige overens og kan derfor betragtes som *en* recension. Hvor der er afvigelser mellem Mb. og Eyrb., slutter Stb.-Hb. sig i det hele til denne sidste. Jeg aftrykker teksten her efter dem og tilföjer i parentes kilden[1] for hver sætning:

»Vestarr son Þórólfs blöðruskalla (Mb. Eyrb.) átti Svönu[2] Herrøðar[3] dóttur (Mb.). Þeira son var Ásgeirr (Eyrb.). Vestarr fór til Íslands með föður sinn afgamlan (Eyrb.) ok nam (Eyrb.[4]) Eyrarlönd ok Kirkjufjörð (Mb.[5]); hann bjó á Öndurðri Eyri (Eyrb.). Þeir Þórólfr feðgar eru heygðir at Skallanesi báðir (selvstændigt). Ásgeirr (Eyrb.; Þorleikr geirr Mb.) Vestarsson átti Helgu Kjallaksdóttur (Mb. Eyrb.). Þeira son var Þorlákr (Eyrb. og Mb., som dog skriver Þorleikr). Hans son Steinþórr (Eyrb.) — ok þeira Þuríðar dóttur Auðunar stota (Eyrb. Mb.[6]) — ok Þórðr (Mb. Eyrb.) blígr (Eyrb.) —

[1] I disse citater betegner »Mb.« den ved Mb. repræsenterede gamle Landnámatekst, som Stb.-Hb. har haft for sig.

[2] »Sponu« Hb. 105 fol (jfr. Mb.)

[3] Hervaðar Stb. Herruðar Hb.

[4] Ligesom Eyrb. betragter Stb.-Hb. Vestarr, Mb. derimod hans sön Þórleikr geirr (= Ásgeirr i Eyrb.-Stb.-Hb.) som landnamsmand.

[5] Stb. har Eyrarlönd ok Kirkjufjörð, hvilket stemmer med Mb., når man retter dens åbenbare skrivfejl Æfars (hvorvidt der bör skrives land med Mb. eller lönd med Stb. er tvivlsomt). Hb. har: Eyjar **land** (støtter altså Mb.) og tilföjer ok á millim Kirkjufjarðar ok Kolgrafafjarðar, hvilket åbenbart er en senere bearbejders forsøg på nærmere at begrænse landnamet. Navnet Kolgrafafjörðr for det ældre Urthvalafjördr (Eyrb.) er også mistænkeligt (jfr. Safn til s. Ísl. II s. 293).

[6] I sin travlhed med at excerpere har Stb. her åbenbart først udeladt notitsen (i Mb. og Eyrb.) om Þorláks (Þorleiks) giftermål med Þuríðr og derpå ved denne klodsede tilföjelse villet genoprette forglem-

er átti Oddkötlu Þorvaldsdóttur [Þormóðssonar goða[1] (selvstændigt) — ok[2] Þormóðr (Mb. Eyrb.), er átti Þorgerði dóttur Þorbrands ór Alftafirði (Eyrb. 41,1); fjórði var Bergþórr, er fell á Vigrafirði (Mb. Eyrb.). Dóttir þeira[3] Helga (Mb. Eyrb.), er átti Ásmundr Þorgestsson (Mb.). Steinþórr átti Þóríði dóttur Þorgils Arasonar (selvstændigt). Gunnlaugr var son þeira, er átti Þóríði ena spöku, dóttur Snorra goða (Eyrb. k. 65,9).

De selvstændige tillæg i Stb.-Hb., eller rettere de tillæg, hvortil vi nu ikke er i stand til at påvise kilden, indskrænker sig altså til følgende notitser:

1) Om Vestars og Þórólfs höjlægning. Strider imod Mb.'s tekst, som betragter Þórleikr geirr og ikke Vestarr som landnamsmand, og kan derfor ikke være lånt fra den gamle Landnámatekst. Kunde måske gå tilbage til det kompilator foreliggende Eyrb.-håndskrift, som da har haft en fuldstændigere tekst end de nu kendte håndskrifter, men er rimeligvis en selvstændig tilföjelse af kompilator, begrundet i kendskab til (mundtlige?) lokalsagn.

2) Om Þórðs hustru Oddkatla. Her er grunde, der taler for, at kompilator har øst af en fuldstændigere Eyrb.-tekst end den, vi nu kender. Vor Eyrb. nævner ikke Þórðs hustru, men har dog (k. 40,2) følgende notits: »Hann (ɔ: Björn Breiðvíkingakappi) var um vetrinn á Knerri með **Þórði blíg mági sínum**«. Denne oplysning, at Þórðr var besvogret med Björn, kommer her som en deus ex machina og synes at antyde, at svogerskabsforholdet i den

melsen. Hb. udelader tilföjelsen, åbenbart fordi den fandt den stødende og ubehjælpsom.

[1] Fra [udel. Hb.

[2] Sål. Hb. þriði var Stb. (mindre oprindeligt, tilföjet på grund af det foregående selvstændige indskud).

[3] »þeira« viser hen til ægteparret Þorlákr (Þorleikr) og Þuríðr datter af Auðun stoti. Hb., som ikke nævner Þuríðr, udelader også hele denne notits om Helga (jfr. ovenfor).

oprindelige Eyrb. har været nærmere bestemt. Da Björn i følge sagaen ikke synes at have været gift, må svogerskabet bero på slægtskab mellem Björn og Þórðs hustru. Heraf synes man at kunne drage den slutning, at denne sidste har været omtalt i sagaens oprindelige tekst (måske i forbindelse med ordene i k. 12,12: Þórðr blígr var ákafamaðr mikill) og slægtskabet med Breiðvíkingar fremhævet, samt at vi her har haft kilden til notitsen i Stb.-Hb.

3) Om Steinþórs giftermål med Þóríðr Þorgilsdóttir. Da Mb. ikke omtaler Steinþórr, kan denne notits — forudsat at Mb. her ikke gör sig skyldig i en udeladelse — ikke være hentet fra den oprindelige Landnámatekst. Måske er den ligesom bemærkningen om Þórðs giftermål hentet fra den kompilator foreliggende Eyrb.-tekst (og da snarest fra det til k. 12,11 svarende sted).

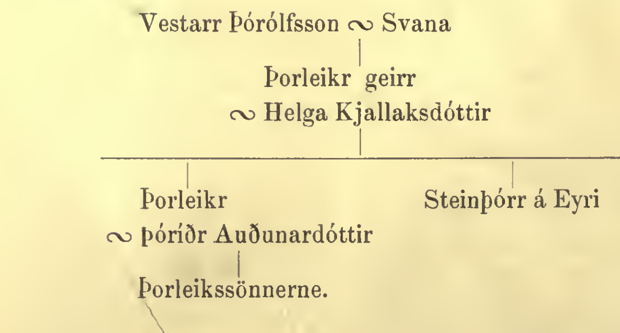
Bortset fra disse tre notitser finder vi intet selvstændigt i dette kapitel af Stb.-Hb. Alt det øvrige er lånt snart fra den ved Mb. repræsenterede ældre Landnámatekst, snart fra Eyrb. På den anden side har Stb.-Hb. ikke den slægtrække, som Mb. fører ned til Þórðr Rúfeyjarskáld og hans sön Hrafnkell (Skáld-Hrafn) fra Helga Þorleiksdóttir og Ásmundr Þorgestsson. Þórðr levede endnu ved begyndelsen af det 12. årh., og hans sön Hrafnkell må altså høre til den første halvdel af dette årh.[1] Da slægtrækken standser ved dem, synes den at være temlig gammel, men i øvrigt skal jeg lade stå hen, om den har hørt til den oprindelige Landnámatekst eller er senere tilföjet.

Vi har allerede fremhævet, at Mb. i dette afsnit for os nærmest repræsenterer den oprindelige Landnámatekst, hvor den afviger fra Eyrb. Når Mb. således gör Vestars sön Þorleikr geirr, og ikke som Eyrb. Vestarr selv, til landnamsmand, må dette gå tilbage til den oprindelige Landnáma.

---

[1] Jfr. FJ. Lit. hist II s. 54 og 170. Guðmundur Þorláksson, Udsigt over de norsk-islandske skjalde s. 135.

Ellers vilde man slet ikke kunne forstå, hvorfra Mb. har fået denne afvigende tradition[1]. Med hensyn til navnet på denne Vestars sön støttes Mb. også af Laxd. 3. k., som kalder ham for Þorlákr (= Þorleikr), og ikke for Ásgeirr som Eyrb.-Stb.-Hb. Når Laxd. beretter, at Vestarr, Þorleiks fader, var gift med Helga Kjallaksdóttir, må dette bero på en fejltagelse, da det strider både mod Mb. og mod Eyrb.-Stb.-Hb., i følge hvilke kilder Vestars sön (Þórleikr geirr Mb. Ásgeirr Eyrb.-Stb.-Hb.) var gift med denne Helga. Som en *sön af denne Þórleikr* (Þorlákr) opfører Laxd. Steinþórr á Eyri. Måske har vi her i Laxd. nøglen til den uovensstemmelse, som finder sted mellem Mb. og Eyrb.-Stb.-Hb. i listen over Þorlákssönnerne [d. v. s. sönnerne af Þorlákr eller Þorleikr, som igen var en sön af Þórleikr geirr (Mb.) eller Ásgeirr (Eyrb.-Stb.-Hb.)], idet nemlig Mb. udelader ham af listen, skönt han i Eyrb. spiller den störste rolle. Steinþórr bliver nemlig i følge Laxd. Þorlákssönnernes *farbroder*, og ikke som i Eyrb.-Stb.-Hb. deres broder. Når vi retter den åbenbare fejl, Laxd. har gjort sig skyldig i med hensyn til Helga, og i øvrigt holder os til Mb. og Laxd., ser Øreboernes stamtavle således ud:

[1] På en lignende måde har Mb. bevaret den oprindelige tradition om Krömu-Oddr som landnamsmand overfor Stb.-Hb., som med støtte i Hþs. har overført Krömu-Odds landnam på hans sön Önundr breiðskeggr. Se undersøgelsen om Hþs.'s forhold til Landnáma.

Laxd. har, som vi i anden forbindelse skal vise, øst af en gammel Landnámatekst, som i det hele har stemt med Mb. Det kan da næppe være tvivlsomt, at den således efter Mb. og Laxd. rekonstruerede slægtrække går tilbage til den oprindelige Landnáma, og nu forstår vi først, hvorfor Steinþórr ikke findes på Mb.'s liste over Þorleikssönnerne, idet han i følge den oprindelige tradition var deres farbroder. Derimod burde han i Mb. have være sideordnet med Þorleikssönnernes fader som dennes broder og sön af Þórleikr geirr, og her har Mb. rimeligvis udeladt ham. Jeg formoder, at han i den oprindelige Landnáma har haft sin plads sidst i det til Mb. k. 21 svarende kapitel, men er bleven udeglemt i Mb. på grund af den lange fra Helga Þorleiksdóttir udledede slægtrække, som måske ikke har stået i den oprindelige Landnáma. Hvis Steinþórr i virkeligheden har været Þorleikssönnernes farbroder, bliver den dominerende stilling, han indtager blandt dem i Eyrb., let forklarlig.

Om Ketil flatnefs sön Björn den østrøne har Mb.-fragmentet et ganske kort kapitel, som åbenbart ikke er påvirket af Eyrb.[1]. Desværre er dette kapitel i höj grad defekt på grund af et stort hul i pergamentet, men man kan dog nogenlunde göre sig en forestilling om dets indhold. Jeg skal forsøge at rekonstruere teksten, for så vidt som det lader sig göre ved hjælp af Stb.-Hb. og den yngre Mb., som har kunnet læse lidt mere af teksten end vi kan nu. Ligeledes har jeg taget hensyn til Eyrb. Hvad der ikke står i håndskriftet, stilles i parentes:

Björn inn austrœni nam land frá (Stafsá, milli ok Hraunsfjarðar[2], fyrir neðan hraun[3]) ok bjó í Bjarn-

[1] Mb. k. 24.

[2] Således Eyrb. (út frá Stafá &c.). milli Hraunsfjarðar ok Stafár Stb.-Hb. (Hb. har Stafsár).

[3] fyrir neðan hraun tilföjet, fordi det i det umiddelbart foregående kap. hedder i Mb. om Auðunn stoti, at han tog »Hraunsfjörð fyrir ofan hraun«. Denne tilföjelse er dog tvivlsom.

arhöfn. Synir hans (váru þeir Kjallakr...ok...[1]). Kjallakr átti Ástrí(ði dóttur Hrólfs hersis; þeira son[2]) Þorgrímr (goði; hann átti[3] Yngvildi[4] dóttur ....)vd en Þorsteinn ... er Þorbiörn skav[5]...gi...[6].

Da det manglende kun er syv[7] linjestumper, må teksten have været meget kortfattet. Slutningen af kapitlet er uforståelig, da man ikke til navnene »Þorsteinn« og »Þorbiörn skav..« kan finde noget tilknytningspunkt hverken i Eyrb. eller i Stb.-Hb. Men netop dette viser, at teksten i Mb. er uafhængig af disse kilder.

Eyrb. har en temlig udførlig beretning om Ketill flatnefr og hans sön Björn den østrøne. I hovedtrækkene stemmer den med de kortfattede oplysninger om denne sidste, som Mb. giver i det anførte kapitel. Landnamet er det samme. Ligeledes er bægge kilder enige i, at Björn havde en sön Kjallakr, gift med Ástríðr, og disse en sön ved navn Þorgrímr. Men Þorgríms hustru hedder i Eyrb. *þórh*ildr, datter af Þorkell meinakr[8], i Mb. (den yngre) derimod *Yngv*ildr (faderens navn falder i lakunen). At Mb. her har bevaret det rigtige navn, turde fremgå af, at Þorgríms sön Vermundr

[1] Tilföjet dels i henhold til det følgende, hvor Kjallakr nærmere omtales, dels i overensstemmelse med Stb.-Hb. og Eyrb. Hvor mange og hvilke andre sönner Mb. har opregnet, og om den har haft Kjallaks tilnavn (hinn gamli), er tvivlsomt.

[2] Tilföjet i henhold til omgivelserne i Mb. og efter Stb.-Hb.-Eyrb.

[3] Disse tre ord tilföjede efter Stb. og den yngre Mb.

[4] Således (Yngvildi) den yngre Mb., som her synes at have været i stand til at læse mere af membranfragmentet end vi kan nu.

[5] Således har Jón Sigurðsson læst. FJ. læser ska — rimeligvis er *v* bortsmulret i mellemtiden.

[6] Prikkerne er tilföjede efter Jón Sigurðssons udg. I følge FJ.'s udg. slutter gi linjen og siden, hvad der måske er rigtigere; i så fald bör prikkerne udgå.

[7] Eller seks? Se foregående note.

[8] Et af Eyrb.-håndskrifterne (Ba) gör hende til datter af Þórðr gellir, hvilket vistnok, som Gering bemærker til stedet (udg. k. 10, 6), skyldes en forveksling med Þórðr gellis datter af samme navn, Þórhildr rjúpa, der var gift med Snorri Þórðarson.

havde en datter ved navn Yngvildr, og denne igen en datterdatter af samme navn[1]. Hvorvidt denne Yngvildr i følge Mb.-teksten var en datter af Þorkell meinakr, kan nu ikke ses på grund af lakunen, men det er sandsynligt, at den i dette punkt har stemt med Eyrb. Da det i følge Eyrb. er Þórðr gellir, som bringer giftermålet i stand, skyldes fejlen (Þórhildr for Yngvildr) i denne saga rimeligvis forveksling med Þórðs datter Þórhildr (jfr. ovenfor n. u. t.).

Til Mb.'s kapitel om Björn den østrøne svarer Stb. k. 84. Hb. k. 72, som væsentlig stemmer med hinanden og kan betragtes som *en* recension. Kapitlet er her for störste delen et uddrag af Eyrb. k. 1, 1; 2, 1—4; 5, 1—6, 1; 7, 3—5, og (notitsen om, at Snorri gode lod Vígfúss i Drápuhlíð dræbe) k. 26, 9. Dog er der nogle tilföjelser, som hverken findes i Mb. eller Eyrb. En enkelt af disse kan i følge sit indhold have hørt til den oprindelige Landnámatekst og være udeladt i Mb. (»hafði selför upp til Selja«). En anden, som omhandler Björns og hans søskendes forhold til kristendommen, behandles bedst i forbindelse med en undersøgelse af Laxd.'s forhold til Landnáma. De andre *föjes til uddraget af Eyrb.*, som ikke har noget tilsvarende i Mb., og kan derfor næppe gå tilbage til den oprindelige Landnáma, men må betragtes som selvstændige tilföjelser af kompilator, hentede fra kilder, som vi nu ikke kan påvise, eller fra mundtlige sagn. Dertil hører de oplysninger, Stb.-Hb. giver om Helgi Óttarsson's hustru Niðbjörg og om Ósvífrssönnerne og deres søster Guðrún — her finder vi berøringspunkter med Laxd. k. 32 (Kålunds udg., Khavn, s. 106—107), men med afvigelser, der synes at antyde benyttelse af fælles kilde —, endvidere notitserne om Einarr skálaglam (jfr. Egils s. K. 78,

---

[1] Sturl. Oxf. I s. 6^{19-21}: Björn sonr Ketils flatnefs var faðir Kjallaks, föður Þorgríms, föður Vermundar, föður Yngvildar, móður Þorgerðar, móður (således bör der læses, se E. Brím i Arkiv f. nord. filol. VIII., N. F. IV, s. 326) Yngvildar &c. Jfr. Sturl. Oxf. I s. 5^{30} og 41^{2-8}.

Flat. I s. 188—189, Fms. XI s. 129), som synes at bero på bredfjordske lokalsagn. Men på den anden side finder vi i Stb.-Hb. tydelige spor til, at kompilator har haft for sig en med Mb. enslydende Landnámatekst. Midt inde i kapitlet i Stb.-Hb. finder vi en sætning, som er omtrent enslydende med begyndelsen af kapitlet i Mb.: »Björn inn austrœni (fór til Íslands ok[1]) nam land á milli Hraunsfjarðar ok Stafár.« På det tilsvarende Sted i Eyrb. (anført i noten u. teksten) kaldes Björn ikke ved tilnavn. I Mb. er tilnavnet på sin plads og overensstemmende med den ægte Landnámastil, i begyndelsen af kapitlet, der hvor vedkommende først omtales. I Stb.-Hb. var der derimod ingen grund til at medtage tilnavnet på dette sted i midten af kapitlet, efter at Björn flere gange i det foregående er omtalt uden tilnavn og kompilator dog har berettet om tilnavnet og forklaret det på den samme (forkerte) måde, hvorpå det forklares i Eyrb. Grunden kan kun være, at kompilator her mekanisk har udskrevet en med Mb. enslydende gammel Landnámatekst. — Jeg har allerede omtalt den afvigelse mellem Mb. og Eyrb., at den første kalder Þorgrímr Kjallaksson's hustru for Yngvildr, den sidste derimod for Þórhildr. Stb. har på det sted, hvor Þorgríms kone nævnes, åben plads for navnet[2], åbenbart fordi kompilator her lagde mærke til den afvigelse, som fandt sted mellem hans kilder, Landn.-teksten og Eyrb., og ikke selv var på det rene med, hvilken af dem han skulde foretrække, hvorfor han foreløbig lod navnet stå in blanco. Sikkert har han senere haft i sinde at tilföje navnet, når han havde undersøgt sagen, men så glemt det[3]. Hb. dækker over lakunen ved at læse »þeira son var Þorgrímr

---

[1] Denne parentes hører til uddraget fra Eyrb. (k. 6, 1: »Björn . . . bjó ferð sína til Íslands . . ok nam B. land« &c.).

[2] Landn. FJ. s. 152^{24-25}: þeira son var þorgrímr goði; hann átti. . . . vóru synir þeira« &c.

[3] I det følgende vil et andet eksempel af lignende art blive fremdraget.

goði; hans synir« &c. Endelig har Stb.-Hb. en afvigelse fra Eyrb., som *måske* stammer fra den oprindelige med Mb. enslydende Landnámatekst. Stb.-Hb. opregner nemlig *Vilgeirr* blandt Björn den østrønes *sönner*, medens han i følge Eyrb. er en sön af Óttarr Bjarnarson, altså *sönnesön* af Björn den østrøne. Desværre har Mb-fragmentet en lakune, der hvor Björn den østrønes sönner har været opregnede, men det er sandsynligt, at Vilgeirr har været opført som en af dem foruden Kjallakr (og Óttarr?), samt at Stb.-Hb. i sin Landn. har haft samme tekst. Derved forklares afvigelsen fra Eyrb. på den naturligste måde.

I forbindelse med kapitlet om Björn den østrøne bör behandles Mb. k. 28, der handler om landnamsmanden Kjallakr, som tog land på Meðalfellströnd (Hvammsfjordens nordlige bred). Mb.'s membranfragment har følgende tekst:

»Kjallakr hinn gamli son Bjarnar hins austrœna nam land út frá Dögurðará til Fábeinsár ok bjó á Kjallaksstöðum. Hans son var Þorgrímr faðir Víga-Styrs föður Halls föður Yngvildar« osv. (der følger en af Mb.'s sædvanlige slægtrækker ned til Helga på Melar, Snorri Markússon's hustru).

Til dette kapitel slutter sig det følgende, Mb. k. 29, som lyder således:

»Ljótr hét maðr, er keypti land at sonum Kjallaks. Hans son var Hrafsi, er ávalt átti illt við Kjallaks sonu.«

Vi har set, at Mb. k. 24, om Björn den østrøne, omtaler dennes sön Kjallakr — hvorvidt Kjallakr her har haft tilnavnet »hinn gamli« kan være tvivsomt, da det falder i lakunen — og Kjallaks sön Þorgrímr. I k. 28 omtales også Kjallakr, sön af Björn den østrøne, og hans sön Þorgrímr, og der kan altså ikke være tvivl om, at Mb.'s skriver har opfattet disse personer som identiske med de i k. 24 omtalte, tilmed da Mb. her (i k. 28) omtaler Víga-Styrr — der

i følge alle andre kilder hører til familien i Bjarnarhöfn — som sön af denne Þorgrímr Kjallaksson.

Imidlertid er det klart, at der er noget i vejen med Mb.'s tekst på dette sted. For det første er det påfaldende, at slægtrækken fra Þorgrímr Kjallaksson ned til Mela-Helga — som åbenbart er tilföjet af den mand, hvem vi skylder Mb. — indsættes her i k. 28, og ikke på det *første* sted, hvor Þorgrímr Kjallaksson omtales, i k. 24. Og for det andet er det en modsigelse, når håndskriftet i k. 28 kun omtaler Þorgrímr som sön af landnamsmanden på Meðalfellsströnd, medens det i det umiddelbart påfølgende kapitel to gange omtaler »Kjallaks sönner« i flertal. Mb.'s original må have opregnet flere end én sön af denne Kjallakr, og naturligvis har den været fri for den interpolerede slægtrække ned til Mela-Helga, som åbenbart af Mb. ved en uagtsomhed er indsat på et forkert sted.

Lad os, inden vi går videre, kaste et blik på de andre kilder.

Eyrb. omtaler også landnamsmanden Kjallakr på Meðalfellsströnd, men den skelner ham udtrykkelig fra hans navne, sön af Björn den østrøne. Den omtaler ham som fader til mange sönner og giver ham tilnavnet Barna-Kjallakr. Hvis sön han var, melder sagaen ikke noget om, men den bemærker udtrykkelig, at han og hans sönner var beslægtede med familien i Bjarnarhöfn, og der kan næppe være tvivl om, at sagaen har betragtet ham som sön af den Björn Kjallaksson jarls fra Jemteland, der omtales *uden noget tilnavn* i sagaens k. 1, 2, og som broder til den Gjaflaug, der blev gift med Björn Ketilsson »den østrøne«, landnamsmanden i Bjarnarhöfn (k. 2, 1). Derved forklares det i sagaen fremhævede slægtskab mellem de to linjer Kjalleklingar på en tilfredsstillende måde, og hermed stemmer, som vi senere skal se, Stb.(-Hb.)[1]. Om Kjallakr i *Bjarnarhöfn* beretter sagaen, at han foruden to døtre kun havde *en* sön, Þorgrímr gode, fader

---

[1] Eyrb. k. 9, 3.

til Víga-Styrr og flere sönner, altså den samme Þorgrímr, fra hvem Mb. fører sin interpolerede slægtrække ned til Mela-Helga[1].

Stb. k. 111 har en temlig udførlig beretning om landnamsmanden Kjallakr på Meðalfellsströnd. Hb. har kun et mindre stykke (slutningen) af kapitlet bevaret i AM. 104 fol., aftrykt i FJ.'s udg. af Landn. Hb. k. 85. Det øvrige falder i en lakune. Hvad der er bevaret, stemmer i det faktiske med det tilsvarende stykke af kapitlet i Stb., hvilket viser, at Hb. har haft væsentlig den samme tekst som Stb., men i øvrigt er der så mange og til dels så vigtige afvigelser i ordlyd, at man kan se, at teksten går tilbage til en med Stb. fælles kilde. I det hele er Hb. i det bevarede stykke udførligere end Stb., som synes stærkt at have forkortet sin original[2].

Går vi altså ud fra, at Stb. er en i det væsentlige rigtig gengivelse af recensionen Stb.-Hb., finder vi straks, at denne recension har berøringspunkter med Eyrb. Ligesom denne skelner den Kjallakr på Meðalfellsströnd skarpt fra hans navne i Bjarnarhöfn og omtaler hans mange sönner og hans slægtskab med familien i Bjarnarhöfn. Men den giver meget udførligere oplysninger end Eyrb. om slægtskabsforholdet, idet den *dels* udtrykkelig belærer os om, at Kjallakr på Meðalfellsströnd var en sön af Björn »den stærke«, som både på dette[3] og på et andet tidligere sted[4] siges at

[1] Eyrb. k. 7, 4 og 12, 8.

[2] Når FJ. imod 104 fol.'s udtrykkelige vidnesbyrd mener, at stykket i dette hdskr. ikke er taget fra Hb., men fra »den egenlige Mb.«, som den yngre Mb. skulde have benyttet og som skulde have været forskelligt fra den Mb., hvoraf fragmenter er bevarede, kan jeg ikke være enig med ham. Det skal i en anden forbindelse bevises, at den Mb.-recension, som ligger til grund for den yngre Mb., ikke er nogen anden end det i fragmenter bevarede håndskrift.

[3] I håndskriftet står »bróðir«, hvorved Kjallakr og Gjaflaug bliver søskende; bróðir bör i overensstemmelse med det andet sted og med Eyrb. rettes til bróður.

[4] Stb. k. 84. Hb. k. 72.

have været broder til Björn den østrønes hustru Gjaflaug Kjallaksdóttir, *dels* udførlig opregner alle Barna-Kjallaks mange (8) sönner. Fortegnelsen over sönnerne er efter al sandsynlighed hentet fra en gammel Landn.-tekst, idet vi i det foregående har påvist grunde, der taler for, at Mb.'s original har haft en fortegnelse over Kjallakssönnerne, som Mb. har glemt at medtage. Dog kan fortegnelsen i Stb. også være tagen fra en nu tabt særskilt (Kjalleklinga?) saga, som har været dens hovedkilde for det følgende. Hvad Stb. derimod beretter om Barna-Kjallaks afstamning og slægtskab med familien i Bjarnarhöfn, stemmer alt med Eyrb. på den ene undtagelse nær, at Eyrb. intet steds udtrykkelig siger, at Barna-Kjallakr var en sön af Björn Kjallaksson, og ikke tillægger denne sidste tilnavnet »den stærke«. Hvorvidt Stb.-Hb. har taget disse enkeltheder, som den har ud over Eyrb., fra en fuldstændigere Eyrb.-tekst end den, vi nu har, eller fra en anden kilde, får stå hen. Hele resten af kapitlet — beretningen om »Ljótólfr« og hans sönner, særlig Hrafsi, og om deres fejde med Kjallakssönnerne — er åbenbart et udtog af en nu tabt saga, som måske har båret navnet Kjalleklinga saga[1]. I indhold svarer dette udtog til Mb. k. 29, som dog synes at være fuldstændig uafhængig af den tabte saga, idet Mb. kun indskrænker sig til en kort bemærkning om, at Hrafsi stadig lå i fejde med (»átti illt við«) Kjallakssönnerne, og desuden ikke stemmer med Stb. med hensyn til Hrafsis faders navn (Stb. Ljótólfr, Mb. Ljótr). Denne sidste afvigelse taler stærkt for Mb.'s selvstændighed, og i samme retning peger det, når denne Ljótr i følge Mb. køber land hos Kjallaks *sönner,* medens Ljótólfr i følge uddragene i Stb. får land *som gave* af *selve Kjallakr.* Den gård, hvor Ljótr eller Ljótólfr boede, hedder i Stb. Ljótólfsstaðir, men må i følge Mb.'s tekst have heddet Ljótsstaðir. Om

[1] Jfr. Guðbr. Vigfússon i Safn til s. Ísl. I s. 226 og 352. FJ. Landn. fortalen s. XLVIII.

denne gård søger man forgæves oplysning i Kr. Kålunds topografiske beskrivelse af Island. Når det i Stb. hedder, at Ljótólfr først fik land hos Kjallakr på Ljótólfsstaðir »inn frá Kaldakinn«[1], og derfra senere flyttede »ud« (d.v.s. vestpå) til Ljótólfsstaðir i Fellsskógar[2], er det muligt, at vi her har to hinanden modstridende beretninger sammensmeltede til et hele. Om gården »indenfor Kaldakinn« kan jeg ikke give nogen oplysning. Men i gården Staðarfells land omtaler Arne Magnussons jordebog en ødegård »Ljótarstaðir«[3], som sikkert er den samme som Stb.'s »Ljótólfsstaðir«. Navnet »Ljótarstaðir« indtager et slags mellemstilling mellem Ljótólfsstaðir og Ljótsstaðir, men støtter dog snarest Mb.'s tekst[4]. Når vi nu, efter at have set, hvad der står i de andre kilder, vender tilbage til Mb., som tillægger landnamsmanden på Meðalfellsströnd tilnavnet »den gamle« og gör ham til en sön af Bjørn »den østrøne«, så må vi tage den mulighed i betragtning, om ikke bægge Kjallaker kan have båret tilnavnet »den gamle«, og bægges fædre tilnavnet »den østrøne«, uden at de derfor behøver at være identiske. Det bör da for det første fremhæves, at Kjallakr i Bjarnarhöfn, som i følge Eyrb. og Stb. havde tilnavnet »den gamle«, ikke betegnes ved dette tilnavn i Laxd. (Halle) k. 3, 7, samt at det er tvivlsomt, hvorvidt Mb. har givet ham noget tilnavn (se ovenfor). Da Laxd., som jeg i en anden for-

---

[1] Kaldakinn hedder en af de »inderste« (d. v. s. østligste) gårde på Meðalfellsströnd, se J. Johnsen, Jarðatal á Íslandi, s. 167 Nr. 116; »inn frá« betegner her retningen mod øst.

[2] Dermed menes de til gården Fell (nu Staðarfell) hørende skove. Også Deildarey, som spiller en vis rolle i Hrafsis og Kjallakssönnernes fejde, hører til den samme gårds besiddelser (J. Johnsen l. c. s. 167 noten u. t.).

[3] J. Johnsen, Jarðatal á Íslandi s. 167 noten u. t.

[4] Brynjólfur Jónsson omtaler denne ødegård »Ljótólfsstaðir« i Árbók hins ísl. Fornleifafjelags 1896 s. 19 og bemærker, at den nu går under navnet »Ljótólfsstaðir«. Gården synes altså at have forandret navn siden Arne Magnussons tid, rimeligvis under indflydelse af Landnámaudgaverne.

bindelse skal påvise, har benyttet en gammel Landnámatekst, er dette måske ikke uden betydning. Når på den anden side den Kjallakr, der tog land på Meðalfellsströnd, i Mb. kaldes »den gamle«, kan dette tilnavn også for hans vedkommende støttes ved Stb.'s tekst. Denne omtaler nemlig Barna-Kjallaks *sönnesön* af samme navn (Kjallakr sön af Björn hvalmagi) med tilnavnet *»den unge«* (Landn. FJ. s. 161[12]), sikkert *i modsætning til bedstefaderen*, som altså i følge Stb. ikke mindre end hans navne i Bjarnarhöfn synes at have haft tilnavnet »den gamle«. Tilnavnet »den østrøne« tillægger alle vore kilder enstemmig Björn, sön af Ketill flatnefr, landnamsmanden i Bjarnarhöfn. Men hans navne, faderen til landnamsmanden på Meðalfellsströnd, synes at have haft fuldt så megen ret til dette tilnavn, hvis man kan stole på, at hans afstamning er rigtig angivet i Stb. og Eyrb. Han var nemlig i følge disse kilder en sön af den jemtlandske jarl Kjallakr, født og opdraget i Jemteland[1]. Der kan næppe være tvivl om, at Björn *Ketilsson* har fået dette tilnavn, fordi han i sin ungdom opholdt sig i dette østlige landskab og hentede sig en kone der (Gjaflaug, jarl Kjallaks datter). Hvor meget snarere kunde da ikke den fødte Jemtlænding Björn *Kjallaksson* kaldes ved dette tilnavn?

Der er altså grunde, der taler for, at bægge Kjallaker har båret tilnavnet »den gamle«, samt at Mb. kan have ret, når den tillægger Barna-Kjallaks fader Björn Kjallaksson tilnavnet »den østrøne«, som også tilkommer Björn, sön af Ketill flatnefr. Disse tilnavne kan altså i og for sig ikke göres gældende som noget afgörende bevis for, at Mb.-teksten gör de to Kjallaker til en og samme person. Det er således ene og alene slægtrækken fra Þorgrímr Kjallaksson gennem

---

[1] Jfr. Munch, Det norske folks historie I, 1 s. 570 n. 2 u. t.: »Det kan ellers ikke nægtes, at navnet Kjallakr, der er rent gaelisk eller irsk, klinger helt mistænkeligt for en jarl i Jemteland.« I øvrigt har også denne Kjallakr i Laxd. (Kålunds tyske udg. k. 3, 6) tilnavnet »den gamle«.

Víga-Styrr ned til Mela-Helga, som viser, at den mand, fra hvem Mb.-recensionen stammer, har anset landnamsmanden på Meðalfellsströnd for identisk med hans navne i Bjarnarhöfn. Men denne slægtrække er på dette sted en åbenbar interpolation og kan ikke have hørt til den gamle Landnåmatekst, som i stedet for den synes at have haft en med Stb.(-Hb.) stemmende fortegnelse over Barna-Kjallaks mange sönner (se ovenfor). Blandt disse er der én, som hedder Þorgrímr (med tilnavnet þöngull), og det er selvfølgelig hans navn, som har givet anledning til interpolationen i Mb., idet denne har forvekslet ham med hans navne i Bjarnarhöfn. Udelades den interpolerede slægtrække i Mb.'s tekst, findes der i denne ikke mere nogen *tvingende* grund til at identificere de to Kjallaker.

Jeg tror derfor, at den oprindelige Landnámatekst har stemt med Eyrb. og Stb.-Hb. i at skelne de to Kjallaker fra hinanden. At der i virkeligheden er tale om to forskellige personer, fremgår med sikkerhed af uddragene om Barna-Kjallaks efterkommere i Stb.(-Hb.) af den tabte (Kjalleklinga?) saga, som stemmer med Eyrb. i det faktiske og dog er uafhængige af den, og ikke strider imod den ved Mb. repræsenterede tekst, når kun den interpolerede slægtrække udelukkes. Hvorvidt det var Kjallakr på Meðalfellsströnd eller Kjallakr i Bjarnarhöfn, som førte tilnavnet »den gamle«, hvorvidt det var Björn Kjallaksson eller Björn Ketilsson, som havde störst ret til tilnavnet »den østrøne«, kan være os temlig ligegyldigt[1]. Men den kendsgærning står fast, at Mb.'s tekst i kk. 28—29 om Barna-Kjallakr og hans sönner, om end interpoleret, *ikke er påvirket af Eyrb.* og heller ikke af den tabte (Kjalleklinga?) saga, uagtet tekstens

[1] At personer med så lignende navne og tilnavne næsten uundgåelig måtte blive forvekslede i den mundtlige (og skriftlige) tradition, er en selvfølge. Vi ser da også, at Gullþóris saga har forvekslet de to Kjallaker med hinanden (Gullþ. s. Kålunds udg. fortalen s. XVI).

forfatter synes at have kendt sagn, som i indhold lignede dem, der behandledes i den tabte saga.

Med Hensyn til den vestlige (nordlige) grænse for Barna-Kjallaks landnam findes der en afvigelse mellem Mb. og Stb., idet den første sætter grænsen ved Fábeinsá, den sidste derimod ved klippepartiet Klofningar, som ligger et lille stykke nordligere end Fábeinsá. Mb. repræsenterer her åbenbart en ældre tekst end Stb., idet *alle* vore kilder — også Stb. — er enige i at lade nabolandnamsmanden Geirmundr, hvis landnam støder op til Kjallaks, tage land fra Fábeinsá som sydgrænse[1], og ikke fra Klofningar. Afvigelsen i Stb. står åbenbart i forbindelse med lokalsagnet om Kjallaks og Geirmunds kamp om det mellem Fábeinsá og Klofningar liggende stykke land, som berettes i Stb. k. 115, Hb. k. 87, men som Mb. i sit tilsvarende kapitel (30) ikke kender noget til. Sagnet er åbenbart en senere tilföjelse i Stb.-Hb. Det omtaler Vestarr Þórólfsson som mægler mellem de stridende parter. Vi har ovenfor set, at den oprindelige Landnámatekst ikke har kendt Vestarr som landnamsmand, men betragtet hans sön Þorleikr geirr som den første mand af slægten, der bosatte sig på Island. Sagnet om Geirmunds og Kjallaks fejde, hvor Vestarr optræder mæglende, kan altså ikke have hørt til den oprindelige Landnáma.

Lad os til slutning forsøge at göre os en forestilling om den oprindelige Landnámatekst i kapitlet om Barna-Kjallakr. Først har der stået en notits om manden og hans afstamningsforhold, affattet i ord, som bestemt skelnede ham fra hans navne i Bjarnarhöfn, med angivelse af landnamets grænser i overensstemmelse med Mb. Derpå har der fulgt en fortegnelse over hans sönner, væsentlig overensstemmende med Stb., og endelig som et slags appendiks notitsen om Ljótr (Ljótólfr?) og hans sön Hrafsi som i Mb. Uddragene fra den tabte

---

[1] Stb. k. 113. Hb. k. 86. Mb. k. 30. Geirmundar þáttr i Sturl. Oxf. I s. 3.

(Kjalleklinga?) saga har været fremmede for den oprindelige tekst.

Foruden kapitlet om Barna-Kjallakr er der også et andet Landn.-kapitel, som bör behandles i forbindelse med kapitlet om Björn den østrøne i Bjarnarhöfn. Det er kapitlet om hans fader Ketill flatnefr, Stb. k. 13, Hb. k. 13. Mb. lader os her fuldstændig i stikken, idet membranfragmentet på det tilsvarende sted er defekt, så at vi kun har den yngre Mb. til sammenligning; denne har rigtignok optaget kapitlet, men den har åbenbart lånt det fra Stb.-Hb., idet den til dette stykke ikke har en eneste selvstændig eller af de andre håndskrifter uafhængig variant. Ketill flatnefr kom selv aldrig til Island og vedkommer altså landnamshistorien kun som fader til de mange börn, som bosatte sig her. I Stb.-Hb. danner kapitlet om ham et slags indledning til kapitlet om hans sön Helgi bjóla. Bægge håndskrifter henviser her til Harald hårfagres saga, og en nærmere undersøgelse vil vise, at kapitlet i dem er et *uddrag af en med Hkr. nærbeslægtet kongesaga*[1] og *Eyrb.* Disse kilder bör altså først behandles.

Hkr. omtaler i Har. hårf.'s saga denne konges tog til de vestlige øer og erobring af samme[2]. Ved sin bortrejse forærer kongen Orknøerne og Hjaltland til Rögnvaldr jarl, som igen overdrager dem til sin broder Sigurd. Efter at denne og hans sön Guthormr er døde, foruroliges øerne, hedder det, af danske og norske vikinger. Rögnvaldr jarl sender da først sin sön Hallaðr, og derpå, da det ikke hjælper, sin sön Einarr vestover, og det lykkes denne at underkaste sig Orknøerne og Hjaltland. Hverken Hkr. eller

[1] Dog stemmer kapitlet endnu nærmere med Orkn. s. k. 4—6 end med Hkr.

[2] Det siges ikke udtrykkelig i Hkr., at Harald underkastede sig Syderøerne, men kun at han hærgede der. I Orkn. s. omtales erobringen af Syderøerne, samt at kongen udstrakte sit herredömme længere mod vest end nogen norsk konge efter ham.

Orkn. omtaler Ketill flatnefr med et ord, eller beretter noget om, at kong Harald efter sin bortrejse har gjort noget forsøg på at hævde det ved vesterhavstoget vundne herredömme over Syderøerne[1].

Eyrb. beretter, at kong Harald ved den tid, da han tilkæmpede sig eneherredömmet i Norge, blev i höj grad foruroliget af udvandrede vikinger, som fandt tilhold i de vestlige øer og derfra foretog røvertog til Norge. For at sætte en stopper for dette uvæsen, sender han en flåde til øerne under anførsel af Ketill flatnefr, som derpå, efter at have underkastet sig Syderøerne, sender flåden tilbage og gör sig uafhængig af kong Harald. Denne inddrager da hans ejendomme i Norge, og da sönnen, Björn den østrøne, senere søger at sætte sig i besiddelse af dem, kommer det til et sammenstød mellem ham og kongen, som ender med, at kongen lader Björn dömme til landflygtighed, hvorpå denne drager først til Þórólfr Mostrarskegg, derfra til Syderøerne og til sidst til Island. I Eyrb. er der lige så lidt tale om kong Haralds tog til Syderøerne som i Hkr. og Orkn. s. om Ketils tog derhen.

Dette kombinerer nu Stb.-Hb. k. 13 på den måde, at kompilator først lader kong Harald göre et tog til de vestlige øer og underkaste sig Syderøerne »så langt mod vest, at ingen norsk konge (med undtagelse af Magnus barfod — tilf. Hb.) har udstrakt sit herredömme længere (= Orkn. s.). Efter Haralds bortrejse foruroliges øerne af skotske og irske (»danske og norske« Hkr. og Orkn. s., hvilken sidste dog også synes at omtale skotske) vikinger. Kong Harald sender da Ketill flatnefr vestpå for at tilbageerobre øerne, hvilket også lykkes denne, men da han undlader at betale skat til kongen, inddrager denne hans ejendomme og fordriver Björn den østrøne (= Eyrb.). Stb.-Hb. følger her den for kompilatorer almindelige fremgangsmåde, når de finder to hin-

---

[1] Hkr. FJ. Har. hárf. k. 22 og 26, s. 128—130 og 137—138.

anden til dels modsigende beretninger, at optage dem bægge ved siden af hinanden og, så vidt muligt, søge at dække over modsigelsen ved at sammensmelte dem til et hele.

Ved første öjekast ser det ud, som om Stb.-Hb. her har sat Eyrb.'s beretning om Ketils tog til *Syderøerne i stedet for* hvad Hkr. beretter om Sigurd jarls, Hallaðs og Einars forsøg på at hævde herredömmet over *Orknøerne og Hjaltland* for Nordmændene. Men dette er dog ikke meningen. Stb.-Hb. har på et andet sted en beretning om Hallaðs og Einars optræden på Orknøerne, som åbenbart er et uddrag af Orkn. s[1]. (jfr. Hkr.). Dette sted er kapitlet om Rögnvald jarl og hans sönner (Stb. k. 309. Hb. k. 270 første del), som indleder afsnittet om landnamsmanden Hrollaugr, sön af Rögnvald jarl. Kompilator har altså tænkt sig Ketils erobring af Syderøerne som sideordnet og omtrent samtidig med Einar Rögnvaldssons erobring af Orknøerne og Hjaltland. Også her lader Mb. os helt i stikken, idet det tilsvarende kapitel ikke er blandt de i membranfragmentet bevarede og den yngre Mb. her synes at gå tilbage til Stb.-Hb.

Ligesom vi har set, at uddragene af Eyrb. i kapitlet om Björn den østrone i Stb.-Hb. ikke kan have hørt til den oprindelige Landnámatekst, da de ikke står i Mb., således må det samme gælde om uddraget af Eyrb. om Björns fader Ketill flatnefr i Stb.-Hb. k. 13. Hele kapitlet, således som det er overleveret i Stb.-Hb. (ligesom også Stb. k. 309. Hb. k. 270 første del), er i Landn. — i alt fald i denne form — en senere interpolation, hentet fra Eyrb. og en med Orkn. s.-Hkr. stemmende kilde. Dette udelukker ikke, at der i *Eyrb.* kan findes *enkeltheder* angående Ketill flatnefr, som går tilbage til den oprindelige Landnámatekst, et spörgsmål, som vi måske senere vil behandle i forbindelse med

[1] I dette afsnit henviser Stb.-Hb. udtrykkelig til »saga Einars jarls«, altså sikkert til Orkn. s. Jfr. Orkn. s. k. 4 fgg. Hkr. FJ. Har. hárf. k. 24, I s. 131—132.

Laxd.'s forhold til Landn. Denne saga (Laxd.) har nemlig en i flere henseender mærkelig og ejendommelig beretning om Ketill flatnefr[1].

Om Þórólfr Mostrarskegg har Mb.-fragmentet kun et ganske kort kapitel, så lydende:

»Þórólfr Most(rar)skegg nam land frá Stafsá til Þórsár ok bjó í Hofsvági. Hans synir váru Hafrsteinn (fejl for Hallsteinn) goði, faðir Þorsteins surtz, ok annarr Þorsteinn þorskabítr, faðir Þorgríms, föður Snorra goða, föður Halldórs, föður Snorra, föður Guðrúnar« osv. (der følger en af disse for Mb. ejendommelige slægtrækker ned til Hallbera, Markús Þórðarson's hustru)[2].

Denne tekst synes at være fuldstændig uafhængig af Eyrb. Vel stemmer de oplysninger, den giver om Þórólfr og hans efterkommere — bortset fra fejlen Hafrsteinn og de sidste led i slægtrækken ned til Hallbera fra og med Snorri Halldórsson, som Eyrb. ikke omtaler —, med Eyrb.'s fremstilling. Men da slægten hører til de mest bekendte, er dette kun naturligt, tilmed da Eyrb. her som flere andre steder utvivlsomt har øst af en med Mb. enslydende Landn.-tekst. Eyrb. har en temlig udførlig beretning om Þórólfr, hans ophold i Norge, inden han fordrives af kong Harald, hans rejse til Island, bosættelse og landnam, hans tempelbygning og indstiftelse af Þórsnesþing (Eyrb. k. 2,4—k. 4,11), ligeledes om kampen mellem Þórólfs sön Þorsteinn þorskabítr og Kjalleklingerne i anledning af disse sidstes forsøg på at besmitte det af Þórólfr indviede tingsted, samt om det forlig,

---

[1] Kapitlet om Ketill flatnefr (Stb.-Hb. k. 13) og et uddrag af kapitlet om Björn den østrøne (Stb. k. 84. Hb. k. 72) er fra Stb.-Hb. optaget i den længere Ólafs s. Tryggvasonar (Fms. I s. 245—246. Flat. I s. 263—264. Landn. FJ. s. 267—268). Der findes ikke i Ólafssagaen nogen varianter af betydning for det foreliggende spörgsmål. Teksten i Flat. er mere kortfattet end teksten i Fms.

[2] Mb. k. 25.

Þórðr gellir bragte i stand mellem dem, i følge hvilket tinget blev flyttet til det sted, hvor Vestfjordingernes fjærdingsting senere blev holdt (Eyrb. k. 9,4—k. 10,8).

Det tilsvarende kapitel i Stb.-Hb. — Stb. k. 85. Hb. k. 73 — er et uddrag af Eyrb. Overensstemmelsen er på flere steder ordret, og for rigtig at forstå teksten i Stb.-Hb. må man undertiden tage Eyrb. til hjælp[1]. Omtrent *midt i kapitlet* indføres notitsen om Þórólfs landnam, som stemmer både med Mb. og Eyrb. (k. 4,5). Mod slutningen af kapitlet opregnes Þórólfs sönner, ligesom i Mb., Hallsteinn og Þorsteinn þorskabítr (med tilnavn ligesom i Mb.). Men tidligere, i uddraget fra Eyrb., er Þorsteinn nævnt uden tilnavn (Landn. FJ. s. 153^{15} og 32^{11}), som om han allerede var præsenteret for læseren. Alt dette viser tydelig nok, at excerptet fra Eyrb. er en interpolation i Landn. Hallsteins kone Ósk omtales (efter Eyrb. k. 7,7; jfr. Íslbk. k. 4), ligeledes hans sön Þorsteinn surtr overensstemmende både med Eyrb. og Mb. (jfr. Íslbk. k. 4). Þorsteins (þorskabíts) kone Þóra omtales også (efter Eyrb. k. 9,1). Slægtrækken fra Þorsteinn þorskabítr føres ligesom i Mb. ned gennem Þorgrímr, men standser ved Snorri goði, hvilket sikkert stemmer med den oprindelige Landnámatekst (ledene fra Snorri ned til Hallbera er sikkert en interpolation i Mb.). Men foruden Þorgrímr omtales Börkr inn digri i Stb.-Hb. som sön af Þorsteinn þorskabítr (jfr. Eyrb. k. 11,3), og som sön af Börkr nævnes »Sámr, er Ásgeirr vá«. Denne Sámr omtales vel i Eyrb. (k. 62,3) — og i Grettis s. k. 68 — men notitsen om hans drabsmand findes kun her i Stb.-Hb. Det er derfor

---

[1] Således når det hedder i Stb.-Hb.: »Þórólfr bjó í Mostr; því var hann kallaðr Mostrarskegg.« Denne tekst motiverer kun *den første del* af Þórólfs tilnavn, men ikke *den sidste* (-skegg). Jfr. Eyrb. k. 2,4 og k. 3,1: Björn ... kom í ey þá er Mostr heitir; þar tók við honum sá maðr er Hrólfr hét ... Hrólfr ... var mikill vinr Þórs, ok af því var hann Þórólfr kallaðr; **hann hafði skegg mikit**; því var hann kallaðr Mostrarskegg.

ikke usandsynligt, at notitsen om Börkr og hans sön er hentet fra den oprindelige Landnámatekst, men udeladt i Mb. Den burde i Mb. have stået efter slægtrækken fra Þorsteinn þorskabítr ned til Hallbera, men er rimeligvis glemt på grund af slægtrækkens interpolation.

Næst efter kapitlet om Þórólfr Mostrarskegg følger i Mb.'s membranfragment kapitlet om Úlfarr kappi. Det er desværre defekt, dels på grund af huller i membranen, som dog med sikkerhed kan udfyldes ved hjælp af den yngre Mb., dels fordi kapitlet pludselig afbrydes på grund af, at skriveren har oversprunget et længere stykke i sin original. Hvad der er bevaret, lyder således (det fra den yngre Mb. supplerede i parentes):

»Úlfarr kappi nam land inn frá Þórsá, Alftafjörð ok Eyrar (fell allt til Óss ok) bjó at Úlfarsfelli. Hans son var Vébrandr, faðir Þorbrands í Alftafirði, er átti Þorbjörgu Þo(rfinnsdóttur). Þeira börn váru: Snorri ok Kárr, Þorleifr ky(mbi, Þorfinnr, Skíði), Illugi, Þorgerðr«[1].

Her afbrydes kapitlet, idet skriveren har sprunget fra ordet Þorgerðr til ordet höggvinkinna i kapitlet om Auðs frigivne Hörðr (= Stb. k. 99 — lakune i Hb.)[2].

Úlfarr kappi betragtes her som en selvstændig landnamsmand, og det tilmed som en af de store. Hans landnam omfatter hele Alftafjordsbygden fra Þórsá mod vest, hvor hans landnam mødes med Þórólfr Mostarskeggs, til Óss mod

---

[1] Mb. k. 26. Landn. FJ. s. 238[28]; jfr. s. 260.

[2] Den yngre Mb. tager ordet höggvinkinna med i kapitlet om Úlfarr som tilnavn til Þorgerðr, men sikkert med urette — det vilde være et besynderligt tilnavn for en kvinde. Desuden omtaler Eyrb. (k. 12,6; k. 41,1 og k. 46,2) den samme Þorgerðr uden noget tilnavn. Derimod har tilnavnet hjemme i kapitlet om Hörðr (jfr. Stb. k. 99: »Þorgeirs höggvinkinna«). Dette er et af de steder, som klart og tydelig viser, at det er det i fragment bevarede membranhåndskrift, AM. 445 b, 4°, og ikke noget andet håndskrift af samme klasse, som ligger til grund for den yngre Mb.

øst, hvorved sikkert forstås mundingen af elven Langadalsá, der gennemströmmer Stóri-Langidalr og, efter at have forenet sig med en anden fra Litli-Langidalr kommende elv, munder ud i Hvammsfjorden noget øst for Alftafjord. Her ligger, i nærheden af elvens udløb, en gård, som endnu kaldes for Ós[1].

Anderledes i Eyrb.! Her tillægges hele dette landnam »frá Þórsá til Langadals« (= Óss) en anden mand, nemlig Geirrøðr, som boede på gården Eyrr (nu Narfeyri) på Alftafjordens østlige bred. I denne Geirrøds følge kommer Úlfarr kappi og modtager som gave en ringe del af Geirrøds landnam, egnen omkring bjærget Úlfarsfell på den sydvestlige side af Alftafjorden. Úlfarr har i følge Eyrb. ingen börn eller efterkommere (Eyrb. k. 8,3), er altså ikke, som i Mb., stamfader til Alftfjordingernes talrige slægt. Derimod omtaler Eyrb. som sideordnet med Úlfarr i Geirrøds følge en anden mand, Finngeirr, sön af Þorsteinn öndurr, som indtager Úlfars plads som Alftfjordingernes stamfader. Finngeirs sön Þorfinnr var, hedder det i sagaen, fader til Þorbrandr í Alftafirði. Denne *Þorfinnr Finngeirsson* svarer altså til *Vébrandr Úlfarsson* i Mb. Þorbrands hustru (= Þorbjörg Þorfinnsdóttir i Mb.) omtales i Eyrb. under navnet Þóríðr Þorfinnsdóttir Selþórissonar[2]. Listen over Þorbrands sönner stemmer kun til dels med Mb.'s. Fælles for bægge lister er sönnerne Snorri,

---

[1] Om Langadalsá se Árni Thorlacius i Safn til s. Íslands II s. 290. Kr. Kålund, Island I s. 454.

[2] I Mb. omtales ikke, hvis sön Þorfinnr, Þorbrands svigerfader, var. Man kunde tænke sig, at denne Þorfinnr i følge den ved Mb. repræsenterede tradition har været sön af Finngeirr, hvorved denne altså ligesom i Eyrb. vilde blive Þorbrandssönnernes oldefader, men gennem deres moder. Vi vilde da kunne forstå traditionen i Eyrb., der gör Finngeirr til den første beboer af gården Alftafjörðr (senere Kársstaðir) og tillægger ham en sön ved navn Þorfinnr. I sig selv er det rimeligere, at Þorbrandr har været besvogret med en nabofamilie end med de fjærnere boende Rauðmelingar.

Þorleifr kimbi og Þorfinnr. Kárr, Skíði og Illugi, som findes på Mb.'s liste, mangler på Eyrb.'s, som til gengæld har Þóroddr og Þormóðr, der ikke findes på Mb.'s liste[1]. Det bemærkes, at Þóroddr Þorbrandsson, som spiller en ikke ubetydelig rolle i Eyrb., i følge denne saga havde en sön ved navn Kárr. Måske beror uoverensstemmelsen med hensyn til disse to navne på en forveksling af fader og sön i en af kilderne.

Desværre kan vi nu ikke på grund af det store spring i Mb.'s tekst sige noget bestemt om, hvorvidt denne recension — eller rettere dens original — har omtalt Geirrøðr som landnamsmand, han må i så fald have fået overladt en del af Úlfars landnam, eller Geirrøds søster, den gæstfri Geirríðr, og dennes sön Þórólfr bægifótr, som i følge Eyrb. udfordrede Úlfarr kappi til holmgang og, efter at have fældet ham, satte sig i besiddelse af hans land, der som sagt i følge sagaen kun omfattede Úlfarsfell med nærmeste omgivelser. Vi vil snart vende tilbage til dette spörsmål. Men det anførte er tilstrækkeligt til at vise, at Mb. er fuldstændig uafhængig af Eyrb. At den mand, fra hvem Mb.-teksten stammer, skulde have kendt Eyrb.'s udførlige og ordnede fremstilling og slet ikke på noget punkt taget noget hensyn til den, må anses for utænkeligt. Derimod er det muligt, at Eyrb.'s forfatter har kendt en med Mb.'s tekst enslydende fremstilling, men forkastet den, fordi han foretrak den rige levende mundtlige tradition, som var hans fornemste kilde.

Det tilsvarende kapitel i recensionen Stb.-Hb. — Stb. k. 86, Hb. k. 74 — stemmer i det hele overens i bægge håndskrifter og er for det meste et uddrag af Eyrb., dog med enkelte afvigelser, som sikkert går tilbage til den oprindelige Landnámatekst. I et par tilfælde kan dette ligefrem bevises ved hjælp af Mb. For det første stemmer Stb.-Hb. på dette sted med Mb. i at kalde Þorbrands hustru

[1] Mb. kan næppe have haft flere sönner på sin liste, end den har, da den slutter listen med en datter.

for *þorbjörg* (Eyrb. *þóríðr*) Þorfinnsdóttir. Hendes fader Þorfinnr er dog i følge Stb.-Hb. som i Eyrb. sön af Selþórir. I kapitlet om Selþórir (Stb. k. 68. Hb. k. 56) finder vi i Stb.-Hb. en notits om, at en datter af Selþórir var gift med Þorbrandr i Alftafjord, men mærkelig nok hedder denne datter i Hb. *þóríðr*, overensstemmende med Eyrb., medens Stb. her *har en åben plads for hendes navn,* sikkert fordi dette håndskrifts kompilator på dette sted endnu ikke var på det rene med, hvilket af de to navne (Þorbjörg eller Þóríðr) han burde give fortrinet, ɔ: om han burde følge Eyrb. eller den ham foreliggende gamle Landnámatekst[1]. Afvigelsen fra Eyrb. i Stb.-Hb. med hensyn til konens navn må bero på, at denne recension ved siden af Eyrb. har haft for sig en med Mb. enslydende Landnámatekst. — Efter at Stb.-Hb. har omtalt Þórólfs tvekamp med Úlfarr kappi og dennes fald, hedder det om arven efter denne sidste: Þórólfr tók lönd sum[2] eptir Úlfar, en sum Þorfinnr í Álftafirði, ok[3] setti á leysingja sína, Úlfar ok Örlyg[4]. Dette stemmer ikke med Eyrb., for så vidt som denne lader Þórólfr efter holmgangen sætte sig i besiddelse af *alle* de Úlfarr tilhørende landejendomme, deriblandt af gårdene Úlfarsfell og Örlygsstaðir, som *han* derpå *sælger* til *þorbrands* (ikke *þorfinns* som i Stb.-Hb.) frigivne Úlfarr og Örlygr. Det udtryk, Stb.-Hb. her benytter sig af, »at taka eht. eptir ehn.«, betyder ligefrem ‚at *arve* noget efter en‘[5]. Þórólfs adkomst til arven efter Úlfarr er naturligvis udfaldet af holmgangen. Men hvilken adkomst har Þorfinnr *efter Stb.-Hb.'s egen fremstilling?* Åbenbart ingen, da han er en sön af en anden mand (Finngeirr) og ikke synes at stå i

---

[1] Et eksempel af samme art er påvist ovenfor, hvor vi har set, at Stb. lader navnet på Þorgrímr Kjallakssons hustru stå in blanco.

[2] lönd sum: sål. Hb.; land Stb. (mindre rigtigt).

[3] hann Stb. [4] Landn. FJ. s. 154^{12} og 32^{11}.

[5] Jfr. Oxford-ordbogen s. $623a^{5-6}$. Fritzner[2] III s. 666a. NgL. V s. $635a^{14}$ og $636a^{19}$ og 77a nederst. Jfr. også sammensætningerne: arftak, arftaka, arftaki, arftökumaðr.

8*

det fjærneste slægtskabsforhold til Úlfarr, som i følge Stb.-Hb. og Eyrb. var »barnlauss«, da Þórólfr udfordrede ham[1]. Men tager vi Mb.'s tekst til sammenligning, opklares gåden. Den person, som i Stb.-Hb. bærer navnet Þorfinnr og er fader til Þorbrandr i Alftafjord, svarer nemlig i følge Mb.'s tekst til *Vébrandr*, fader til den samme Þorbrandr i Álftafjord, og denne Vébrandr har en god adkomst til arven efter Úlfarr — han er nemlig i følge Mb. (ikke sön af Finngeirr som i Stb.-Hb.-Eyrb., men) *sön af Úlfarr*. Vi har altså her i Stb.-Hb. en tydelig reminiscens om slægtskabsforholdet, således som det fremstilledes i den oprindelige af Eyrb. upåvirkede Landnámatekst, der har været identisk med Mb. Og da det er utænkeligt, at Stb.-Hb.'s kompilator på egen hånd har opfundet og tilföjet bemeldte notits om Þorfinns (d. v. s. Vébrands) andel i arven, som står i modstrid med hans egen fremstilling og hans hovedkilde, Eyrb., vil vi også heraf være berettigede til at slutte, at den oprindelige Landnámatekst *i hvert fald har omtalt*, at gårdene Úlfarsfell og Örlygsstaðir efter Úlfars død gik i arv til Vébrandr og af ham blev overdragne til de frigivne Úlfarr og Örlygr. Sandsynligvis har denne Landnámatekst også omtalt holmgangen mellem Þórólfr og Úlfarr — dog har kampens pris i følge denne tekst sikkert indskrænket sig til den del af Úlfars landejendomme, som ikke tilfaldt den retmæssige arving (nærmest til Hvammr, hvor Þórólfr bosatte sig, og måske Bólstaðr, hvor hans sön Arnkell boede?).

At Þórólfr bægifótr, hans moder Geirríðr og dennes broder Geirrøðr har været omtalte i den oprindelige Landnámatekst, synes at fremgå af en række afvigelser fra Eyrb. angående disse personer i Stb.-Hb. I følge denne recension kommer Geirríðr *sammen med sin sön* til Island, og *bægge tilbringer den første vinter hos Geirrøðr* på Eyrr. Om for-

---

[1] Hugo Gering bemærker med rette til stedet i Eyrb. (k. 8,3 s. 18[11]): »Þórólfr hatte also, falls er seinen gegner tötete, *da kein erbe vorhanden war*, rechtsstreit oder rache nicht zu befürchten«.

året giver Geirrøðr sin søster land i Borgardal, hvorimod *Þórólfr rejser til udlandet og går på vikingetog. Først efter at Geirríðr er død*, vender han tilbage til Island, udfordrer Úlfarr[1] osv. Alt det udhævede berettes anderledes eller omtales ikke i Eyrb. Denne lader Geirríðr komme *alene, uden Þórólfr, omtaler ikke vinteropholdet* hos broderen på Eyrr, og naturligvis ikke Þórólfs udenlandsrejse, heller ikke nogen specielle vikingetog (dog kalder sagaen ham »en stor viking«); endvidere bemærker sagaen udtrykkelig, at Þórólfr kom til Island *noget senere* end hans moder og *tilbragte den første vinter hos hende*, som altså *endnu må have været i live*[2]. Disse afvigelser fra Eyrb. i Stb.-Hb. må på en eller anden måde stamme fra den oprindelige Landnámatekst, men naturligvis er det her, hvor Mb. lader os i stikken, vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at afgöre, hvor meget af afvigelserne virkelig er hentet fra Landnámateksten, og hvor meget beror på bearbejderens kombinationer. Det sandsynligste er, at Landnámateksten kun har omtalt Þórólfs ankomst som samtidig med moderens, endvidere bægges vinterophold hos Geirrøðr på Eyrr og bosættelsen i Borgardal, og kompilator så tilföjet udenlandsrejsen og vikingetogene for at kunne beholde Eyrb.'s beretning om Þórólfs ankomst efter moderen. Dette forklarer rigtignok ikke, hvorfor kompilator i modstrid med Eyrb. først lader Þórólfr komme tilbage *efter moderens død*, men det kunde jo tænkes, at Landnámateksten har haft en notits om, at Þórólfr, da han *efter moderens død* selv skulde overtage hendes gård, har fundet denne for indskrænket, samt at dette har været grunden til, at han udfordrede Úlfarr. Noget lignende antyder også Eyrb.[3] Denne notits i den gamle Landnámatekst kunde så have givet anledning til Stb.-Hb.'s fremstilling.

Vi har set, at der er grunde, som taler for, at den gamle Landnámatekst har omtalt Þórólfs og hans moders

[1] Landn. FJ. s. $154^{1\ 10}$ og 33^{1-8}. [2] Eyrb. k. 8, 1—3.
[3] Eyrb. k. 8,3: »Þórólfi þótti þat lítit búland«.

vinterophold hos Geirrøðr på Eyrr, hvoraf følger, at der i Landnámateksten må have stået et kapitel om Geirrøðr. Dette bekræftes end yderligere ved et par selvstændige tillæg i Stb.-Hb., hvortil Eyrb. ikke har noget tilsvarende, og som efter deres indhold synes at måtte stamme fra Landnámateksten. Disse af Eyrb. uafhængige notitser i Stb.-Hb. går ud på: a) at Geirrøðr og hans mænd stammede fra Hálogaland, og b) at Geirrøðs sön Þorgeirr kengr var den første, som flyttede gården Eyrr fra den grusbanke (eyrr), hvorpå den oprindelig stod nede ved fjorden[1], op til bjærget[2]. Þorgeirr kengs sön Þórðr og dennes sön Atli omtales heller ikke i Eyrb., og er vistnok hentede fra Landnámateksten.

I k. 24 giver Eyrb. en kort fremstilling af de begivenheder, der førte til opdagelsen og bebyggelsen af Grönland ved Erik den røde. Sagaen stemmer i indhold med Stb. k. 89, Hb. k. 77 og med Eiríks s. rauða k. 2. Desværre lader den ældre Mb. os her fuldstændig i stikken, idet kapitlet om Erik den røde falder i fragmentets store lakune, der hvor skriveren i kapitlet om Úlfarr kappi har oversprunget et længere stykke (jfr. ovenfor). Den yngre Mb. har til det oversprungne stykke ikke haft noget håndskrift af Mb.-klassen, og overhovedet ikke andre Landn.-håndskrifter end Stb. og Hb. Enkelte höjst ubetydelige varianter synes at vise, at den ved siden af dem har benyttet Eiríks s. rauða eller måske Eyrb.[3]

Eyrb.'s tekst er her åbenbart kun et udtog af den fyldigere tekst, som foreligger i Stb.-Hb. og Eiríks s. rauða, dog med selvstændige tilföjelser om forhandlingerne på Þórsnesþing, som sikkert stammer fra sagaforfatterens sædvanlige

---

[1] Se Kr. Kålund, Island I s. 454.

[2] Landn. FJ. s. 153[34] og 154[14]; s. 32[31] og 33[13].

[3] Landn. udg. 1843 s. 103 note 5 u. teksten: til Íslands = Eir. s. rauða (Storms udg.) s. 5[9]. S. 104 n. 10 u. teksten: setur fjölmennar = Eyrb. k. 24,1 — Eiríks saga s. 6[18] har her setu fjölmenna.

kilde, mundtlige lokalsagn. Man får det indtryk, at Eyrb.'s forfatter har kendt alt eller så godt som alt, hvad der står i de andre kilder, men deraf kun medtaget, hvad der passede ham. At Eyrb. ikke kan have benyttet Eiríks saga rauða, er påvist af Hugo Gering i fortalen til hans Eyrb.-udgave s. XIX[1]. Den må altså have øst af en Landnámatekst, som i det væsentlige stemte med Stb.-Hb. Nu har vi i det foregående set flere eksempler på, at recensionen Stb.-Hb. har excerperet Eyrb. og altså må være yngre end denne saga. Overensstemmelsen mellem Stb.-Hb. og Eyrb. kan altså i dette tilfælde kun bero på benyttelse af fælles kilde, nemlig den gamle Landnámatekst, som middelbart eller umiddelbart ligger til grund for alle de kilder, der indeholder denne beretning. Vi har altså her endnu et bevis for, at Eyrb. har benyttet den gamle Landnáma.

Resultatet af ovenstående undersøgelse kan sammenfattes i følgende sætninger:

1. Mb. er ikke på noget punkt påvirket af Eyrb. og er for os — bortset fra enkelte fejl, udeladelser og interpolationer — i det hele taget den nærmeste repræsentant for den oprindelige Landnámatekst.

2. Eyrb.'s fornemste kilde er mundtlige bredfjordske lokalsagn. Ved siden af dem har den dog kendt og benyttet den gamle Landnámatekst, som den har behandlet temlig vilkårlig, idet den, hvor Landnámateksten ikke stemte med de mundtlige sagn, i reglen har givet disse fortrinet.

3. Stb.-Hb. er en kompilation af den oprindelige Landnámatekst og Eyrb.

---

[1] Til de af Gering anførte grunde kan tilföjes, at Eyrb. ligesom Stb.-Hb. har tidsangivelsen for Grönlands bebyggelse, som vistnok aldrig har stået i Eiríks saga; i det mindste findes den ikke i sagaens håndskrifter. Gustav Storm har, sikkert med urette, optaget denne tidsangivelse i sin udg. af Eiríks s. efter den store Ólafs s. Tryggvasonar.

NÅGRA NYA IAKTTAGELSER PÅ GUMLÖSA KYRKA.

AF

THEODOR WÅHLIN.

Gamla Gumlösa kyrka är tidigare så fullständigt och så förtjänstfullt undersökt och beskrifven, att det kunde tyckas, som om icke mycket vidare vore att om henne säga. Men ämnet är verkligen ännu icke uttömdt.

Elden har nyligen gått fram öfver den gamla helgedomen, härjande, men också rensande och renande. Mycket, som aldrig kan återskaffas eller ersättas, har därvid gått till spillo, men mycket har äfven af elden blifvit blottlagdt, så att iakttagelser och rön nu kunnat göras angående saker, som tidigare varit inhöljda i dunkel.

En oersättlig förlust är det, att kyrkans takstol helt nedbrann, innan den blifvit undersökt och uppmätt. Det enda, som nu finnes kvar efter densamma, äro några hvitbrända märken på gafvelväggen i öster. Och dessa märken visa tydligt hän på en konstruktion af mycket hög ålder, en konstruktion, som icke kan vara annat än den ursprungliga. På flere ställen i Skåne har jag förut spårat denna kon-

struktion, och på två ställen har jag funnit oomtvistligen äkta romanska takstolar, så väl bevarade, att de kunna i detalj studeras. Det är öfver långhuset i Öfraby kyrka och öfver koret i Hammarlunda. Här är icke platsen att ingå på en närmare beskrifning af dessa båda, men de gemensamma hufvuddragen äro: på taklisten och tvärs öfver långhuset (eller koret resp.) är lagdt ett bjälklag af mycket kraftiga dimensioner. I dessa bjälkar äro infälda dels sparrarnes nedre ändar, dels de sträfvor, som på sparrarnes midt understödja dessa; och sparrarnes öfre ändar äro tappade in i ett kraftigt genomgående ryggåsträ. Dessa takstolars höga ålder bevisas bäst af det primitiva sätt, hvarpå konstruktionen är utförd. Öfvertäckningen gjordes ju helt enkelt genom att lägga ett bjälklag öfver det rum, som skulle öfvertäckas, och på detta bjälklag uppbyggdes så takresningen. Denna konstruktion skiljer sig härigenom principielt från alla senare, där just sparrverket bildar den bärande bryggan, äfven om för hållbarhetens skull stundom ett klenare dragband förenar takstolens båda fotändar. Den gamla konstruktionen var dyrbar genom de stora dimensioner, som bjälkarne i bjälklaget måste hafva, så mycket större, som sträfvorna förde nästan hela belastningen af yttertaket öfver på bjälkarnes midtpunkt. Och den var olämplig i de kyrkor, som skulle förses med hvalf, enär hvalfvets högsta punkt ju måste hålla sig nedanför bjälklaget. Det var sålunda ej underligt, om man snart nog gick öfver ifrån detta konstruktionssätt till andra mera materialbesparande och mindre platsödande.

Hvad som nu kan i Gumlösa iakttagas af den gamla takstolen, är dels de ofvannämnda hvitbrända spåren efter de typiska, från bjälkens till sparrens midt gående sträfvorna, dels det hål i tornmuren, där ryggåsträet en gång legat inmuradt.

Af den omständigheten, att ryggåsträet i Öfraby såväl som i Hammarlunda är skulpturalt orneradt, vill man gärna

draga den slutsatsen, att dessa båda kyrkor resp. haft öppen, inifrån helt synlig takkonstruktion. Här i Gumlösa hade vi en takstol, som tydligen icke var afsedd att ses inifrån, då ju kyrkan har ursprungliga hvälfningar. Huru såg den ut i detalj? Hvarigenom skilde sig denna från de konstruktioner, som voro gjorda att ses inifrån? Dessa frågor skola för alltid bli obesvarade.

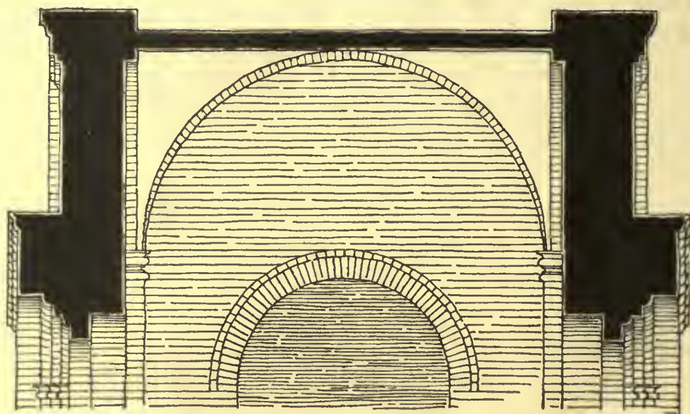

Fig. 2.

Kyrkans egendomliga hvälfningar äro af Seesselberg i hans arbete »Ein Jahrhundert nordgermanischer Kunstblühte (Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker) noggrannt afteсknade — hvad undersidan angår. Men ofvansidan, som i likhet med takstolarne legat dold af mörkret på kyrkvinden, har undgått hans uppmärksamhet. Och dock är den ganska anmärkningsvärd. Den bildar nämligen ett fullkomligt plant tegelgolf, visserligen ej belagdt med särskilda golfplattor, men fullt afjämnadt och till golf fullt användbart — i torn, långhus- och korbyggnad, öfverallt likadant. (Fig. 2—4). Att det är så ordnadt i tornet väcker ju ej förvåning. Här tjänstgör ju detta plan såsom golf i tornets andra våning, men att sådana plana golf blifvit lagda öfver lång-

hus och kor, det kan icke annat än väcka undran. Kyrkan är än idag en så vacker och väl afslutad arkitektonisk helhet, att vi ej gärna kunna tänka oss, att hon en gång haft två våningar, såsom Helgeandskyrkan i Visby eller Ledöje och Bjernede på Siælland, eller att hon varit utan takresning och haft tinnade murar såsom S:ct Per i Sigtuna. Har måhända detta sätt att planera hvalfvens öfversida endast varit

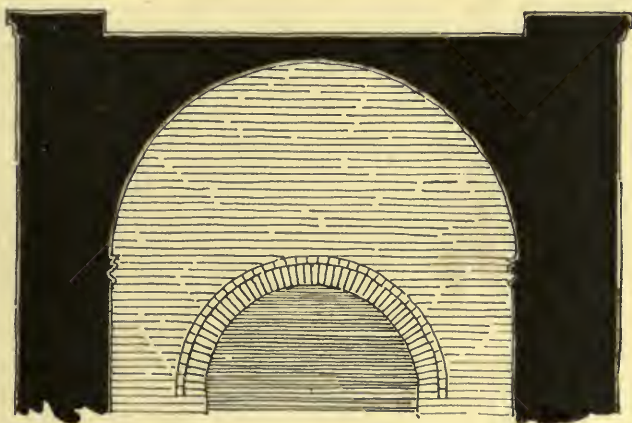

Fig. 3.

en reminiscens från tidigare byggnadsarbeten och således här gjorts endast af vana och ej med särskild afsikt? Eller är det en exponent för den omsorg och den kärlek, hvarmed man genomförde hela denna tempelbyggnad? Utan att vidare fördjupa mig i dessa spörsmål, nödgas jag öfverlåta åt annan man att närmare forska i denna sak.

Af särskildt intresse är besvarandet af den frågan: när är tornet i Gumlösa byggdt? Är det samtidigt med eller yngre än öfriga delar af byggnaden? Mången fackman är nog vid första anblicken af detta kvadratiska vesttorn benägen att genast försäkra, att ett sådant torn ej kan stamma från 1100-talet. Och se vi närmare till, så tyckes strax

detta omdöme rättfärdigas af t. ex. det förhållande, att tornets planvinklar icke i likhet med långhusets och korets äro fullt räta utan visa skefheter, eller af den omständigheten, att tornets gaflar visa spetsbågig ornering, medan de öfriga byggnadspartiernas taklister äro rundbågiga, och något afbrott på tornets murning ej kan upptäckas, hvilken skulle tyda

Fig. 4.

på, att öfre delen af tornet skulle vara senare ommurad. Men gå vi nu upp i tornet och taga i närmare skärskådande det inre, nu genom elden blottade och af solen fritt belysta murverket, så visar det sig verkligen vara förhållandet, att tornets öfre del, jämnt efter det öfversta bjälklaget blifvit ombyggd (Fig. 5).

Man skulle vara böjd för att tro, att denna ombyggnad blifvit gjord för att göra tornet lämpligt för anbringande af klockor. Tornet har ännu i två våningar öfver hvarandra präktiga skottgluggar, och dessa våningar ville man fort-

farande spara för däras gamla ändamål, medan tornkrönet lämpligen kunde omdanas till klockrum. Och så tvangs man till att ombygga tornets öfversta del och förse dess nya gaflar och takfall med stora ljudhål. Det nya tornkrönet byggdes i sin tids smak med spetsbågsfris och tinnar, och så måste skepp och kor följa med vid moderniseringen, och så fingo äfven de sina trappgaflar.

Fig. 5.

Det är ju möjligt att sålunda förändringen haft praktiska skäl för sig. Men andra förhållanden ha kommit i dagen, som synas tyda på att förändringen varit helt och hållet en moderniseringsfråga. Vid nu verkställd lagning af tornkrönets murverk visade sig på både norra och södra sidan, att den inre, sämre uppförda mursidan och den yttre fasadsidan voro blott tvenne tunna skal, mellan hvilka en massa hela och sönderslagna tegelstenar lågo invräkta bland lerbruk och smuts. Då allt detta aflägsnats fann man 6 skift under taklisten spår af en c:a 2 m. bred insättniug af en half stens djup och därinnanför i hvardera sidan en kvartstafformig

profil. På ena sidan kvarlåg häraf endast en, på andra sidan två stenar på hvarandra. Afståndet mellan dessa kvartcirkelprofilerade stenar är 1,72 meter. De ligga flera skift högre än afbrottet mellan ursprunglig och senare murning i murens insida, och det kan således vara möjligt, att detta är spår af en vid förändringen tilltänkt och anlagd men ej genomförd ljudgluggsanordning. Men då få, om ens något exempel finnes på ett under gotikens dagar anlagdt tornkrön med gaflar i norr och söder, och då den möjligheten icke är utesluten, att man för bjälklagets omläggande börjat murens ombyggande på innersidan djupare ned än på yttersidan — höjden för öfvergången i fasadsidan mellan den ursprungliga murningen och tornkrönets yngre murning är ej ens nu, då man kan komma densamma in på lifvet, möjlig att upptäcka — så är det ej heller möjligt att bestämdt motsäga det antagandet, att vi här skulle ha att göra med resterna af ett par ursprungliga stora öppningar i de ursprungliga, en gång mot norr och söder liggande gaflarne. Då det i alla händelser ej är tänkbart, att gaflarna haft odelade genombrytningar af denna ansenliga bredd, kunna vi i så fall med all rimlig visshet utpeka de platser, som de båda af Kornerup afbildade och beskrifna, vid branden förstörda småkolonnerna en gång intagit. Om detta antagande är riktigt, följer också häraf, att tornet ursprungligen varit väl så högt som nu, och vi ha då återigen en förklaring öfver, huru det är möjligt, att det nyare murverket i tornet kan vara så snarlikt det ursprungliga, om vi antaga, att detta vid sitt nedrifvande lämnat tillräckligt material till uppförande af de nya gaflarne.

På tal om tornkrönet vill jag ej underlåta att nämna, att dess nuvarande båda gaflar hafva hvardera fyra utåt och mot hörnen divergerande genomgående bomhål, som med full säkerhet äro anlagda samtidigt med de nu stående gotiska gaflarne.

Medan vi nu syssla med tornet, skola vi undersöka, på hvad sätt man ursprungligen haft uppgången till tornet an-

ordnad. Brunius påstår (Skånes Konsthistoria), att »spår på tornets södra sida utvisa, att en utbyggnad med spiraltrappa uppledt inifrån till tornets andra afdelning«. Tornet skulle således haft två ursprungliga dörrar åt söder, en inifrån tornets nedre rum, ledande till det utanför belägna trapphuset, och en högre upp, förbindande trappans öfre afslut-

Fig. 6.

ning med rummet ofvan hvalfvet. Kornerup (Gumlösa Kirke i Skaane — Aarb. f. nord. Oldk. og Historie 1866) anser detta icke för omöjligt, om också spåren därefter icke äro tydliga. Men nu finnas emellertid absolut inga spår efter sädan tillbyggnad eller efter igenmurade dörröpningar. Att i en med puts icke täckt, tegelmurad yta så totalt bortsopa spåren efter två genomgående dörrar och därtill efter trapphusväggarnes murförband upp och ned igenom, det är helt enkelt en omöjlighet. Men hvar kan då trappan ha legat?

Vid ömse sidor om det hål i tornets hvalfkupa, hvar-

igenom i våra dagar uppgången till tornet ledt, kan iakttagas, att hvalfkupan är inmurad i en »förtagning« i tornmuren. Sådan förtagning visar sig emellertid ej på det ställe, där hvalfhålet stöter intill muren, utan midt igenom hvalfhålet går tornmurens inre lif obrutet upp (Fig. 6). Och muren visar sig ej heller här vara lagad, hvaraf man osökt drar den slutsatsen, att förtagningen utelämnats på detta ställe just med tanke på det hål i hvalfkupan, som här skulle anläggas, och att alltså hålet i hvalfvet också är ursprungligt. Och att det icke är händelsevis, som förtagningen på detta ställe utelämnats, finna vi däraf, att den på båda sidor slutar mot ett djupt fyrkantmuradt hål i tornmuren, tydligen hål efter en afbränd och utfallen bjälke i muren. Hålet är, såsom ofvan antydts, icke upphugget utan fyrkantmuradt, och detta med gammal tegel och ursprunglig och orörd murning. De båda kraftiga stockar, som en gång från dessa hål stuckit rätt ut ur muren, hafva tydligen en gång i sina yttre ändar varit förenade med en tredje stock af samma dimension och tillsammans med denna utgjort den kraftiga ram, mot hvilken hvalfkupan blifvit slagen, och hvilken således begränsat det hål i tornhvalfvet, hvilket ända från kyrkans uppbyggande och in i våra dagar varit den enda öppning, hvarigenom man haft tillträde till skytteloft, klockrum och vindar.

Seesselberg, som till sina teckningar har en mera filosoferande än beskrifvande text, säger ej heller i detta stycke sin mening rent ut. Men han visar sin kyrkplan sådan, att man måste förstå, att han menar den vara i öfverensstämmelse med kyrkans äldsta anordning. Och trappan till tornet visar han på dess rätta plats, hvaraf man kan förstå, att han observerat detaljarrangementet vid hvalfhålet. Hvad han däremot menar med dörren bredvid trappan är ej godt att förstå. Visserligen har tornet nu en ingång från södra sidan, men den är upptagen tidigast på 1700-talet och är

sådan, att den sjelf uttryckligen undanber sig all misstanke om, att den skulle stamma från medeltiden.

Ett mycket uppseendeväckande misstag begår Seesselberg i sin fantastiska anordning af koret.

Triumfbågen, hvars södra sida, där denna vetter mot skeppet, är ramponerad därigenom att väggen, för att bereda plats för predikstolstrappan, är afskalad, så att den har en hel stens mindre tjocklek på södra sidan än på norra, har på den oförstörda, norra sidan ett framspringande anslag och invid detta anslag tvenne staplar af järn, hvilka således visa, att en port eller en gallergrind här varit anbragt.

Kornerup har här tänkt sig rekonstruktionen sådan, att motsvarande sida af triumfbågen har ett likadant anslag, och att således ett par stora gallergrindar af triumfbågens hela bredd här varit placerade och en gång skilt koret från långhuset. Seesselberg däremot har tänkt sig saken så, att en mur, af samma tjocklek som det framspringande anslaget, således endast en sten tjock, har skilt långhus och kor från hvarandra. I norra delen af denna mur skulle en gång hafva suttit en dörr, och det skulle vara ena smygen af denna dörröppning, hvars anslag ännu kvarstår, och hvars staplar ännu kunna iakttagas. Framför denna mur har han placerat altaret. Men då detta icke för dörrens skull kan få plats i kyrkans midtelaxel, har den ärade förslagsställaren icke skytt att gifva detsamma en den allra mest koketta lilla förskjutning åt ena sidan.

Redan detta arrangement, högaltarets undanmakande för beredande af plats för en jämförelsevis oväsentlig dörr, borde vara tillräckligt för att döma denna lösning af frågan, men af intresse vore ju dock att få i handen ett faktiskt bevis för riktigheten af den Kornerupska tidigare lösningen.

När predikstolen år 1764 uppsattes, blef väggen, såsom nämndt är, afbilad till en stens djup, således jämnt motsvarande anslagsmurens tjocklek. Den ojämna afmejslade

murytan afjämnades med putsning, som sedan rödmålades och försågs med hvit »fogindelning«. I höjd med de midt emot kvarsittande staplarne har undertecknad nu afslagit några stora bruksklumpar, och mycket riktigt, här sitta rostiga spår efter de en gång här anbragta staplarne, hvarigenom den Seesselbergska dörren och den ty åtföljande sneda altaruppställningen är definitivt aflifvad.

Från långhuset leder nu en liten trappa på fem steg upp til koret. Då denna trappa hittills icke i litteraturen blifvit omtalad, anser jag mig här blott böra nämna, att det är den ursprungliga eller i hvarje fall den medeltida kortrappan, hvilken anträffades vid de restaureringsarbeten, som bedrefvos för att sätta kyrkan i värdigt skick till hennes 700-års födelsedag, den 26 oktober 1891, hvilken dag med stor högtidlighet firades. Med anledning af fyndet blef golfvet utgräfdt till sitt ursprungliga höjdläge och trappan frilagd.

Om denna trappa är ursprunglig, något hvarom jag ej nu vill med bestämdhet yttra mig, så vittnar ju den på sitt sätt äfven om, att altaret ej stått framför triumfbågen utan inne i koret på sin nuvarande plats.

Kyrkans äldsta fönster, som i yttre murlifvet visade sig vara af c:a 80 cm. bredd, äro af både Kornerup och Sesselberg i de af dem reproducerade planritningarne visade ganska breda äfven i den inre ljusöppningen, och Arcadius[1] fixerar t. o. m. detta breddmått till 60 cm. I mina förslagsritningar upptogos de ungefär till denna bredd, och församlingen beslöt äfven att vid reparationen återupptaga alla de gamla fönstren och endast i den tyvärr nödvändiga södra korsarmen lägga an på rikligare belysning. K. Maj:t, som i nåder fastställde förslaget, preciserade ytterligare krafvet på fönstrens återförsättande i ursprungligt skick genom att föreskrifva,

---

[1] Gumlösa kyrka. Ett sjuhundraårsminne.

att äfven glaset skulle insättas på ursprungligt vis. Då emellertid de hittills kända romanska fönstren i våra små landtkyrkor aldrig visa ofvannämnda stora bredd i dagöppningen, utan oftast äro af endast 30, måhända 25 cm. bredd, började jag mer och mer befara, att mina källor varit vilseledande. Och mina farhågor skulle besannas i en grad, som jag aldrig kunnat drömma om. Då fönstren nu blifvit upptagna, visade det sig, att de hafva en dagöppning, som i de olika fönstren varierar mellan 13 (säger och skrifver tretton) och 15 cm., d. v. s. mellan 5 och 6 danska »Tommer«. (Fig. 7).

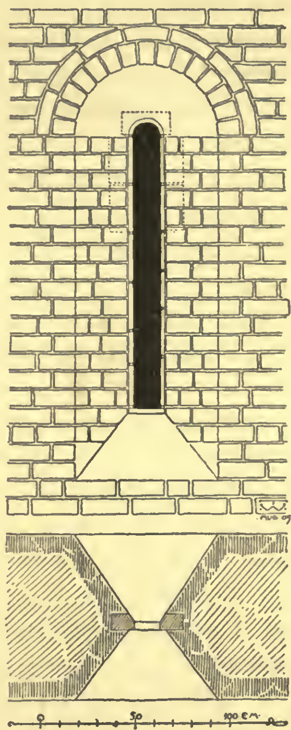

Fig 7.

Den fals, mot hvilken glaset legat, sitter 35 à 40 cm. in ifrån ytterlifvet och bildas af på högkant ställda tegelstenar, hvars utåt vända, plana sida utgör anslaget för glaset, och hvars inre, något affasade kant utgör början till inre smygen. Och så kommer den egendomligaste detaljen. Hela den lilla rundbåge, som upptill förenar de båda sidofalsarna, är utskuren i en enda tegelsten. Det ser ut, som om det vore just denna detalj, som bestämt det säreget lilla breddmåttet på fönstren. Men hvarför har man valt detta för tegelmurning påtagligen olämpliga sätt att öfvertäcka en muröppning. Jo, vi se här återigen ett behandlingssätt, som praktiserats, då det gälde natursten, och som tydligen hämtats hit direkt från stenhuggarens arbetsfält. Med de stora block, i hvilka graniten låter bryta och bearbeta sig, var det en lätt sak eller åtminstone ett stundom an-

vändt sätt att uthugga en fönsteröfverliggare med fullständig hvälfning och smyg ur ett enda block. (Jfr. Løffler: Udsigt over Danmarks Kirkebygninger pag. 109.) Hvälfningen fick på detta sätt sin form noggrannt och vackert utmejslad, och den på så sätt en gång gifna formen riskerade ej att förändras genom slarfvig murning eller genom sättningar i murverket. När metoden skulle öfverföras på tegelarkitekturen, kunde det naturligt nog ej bli tal om att hugga ut hela den hvälfda smygen ur en sten, men den inre dagöppningen, den mest i ögonen fallande delen af hvalfvet, kunde ju uppåt begränsas af en sådan liten fint och noggrannt utmejslad rundbåge. Men stenen kunde ej urgröpas för mycket; urtagningen fick ej vara mycket större än stenens halfva höjd; risken att den vid bearbetningen sprang af, blef då för stor, och så har man fått nöja sig med en utskärning af c:a 7 cm. radie, och därmed har fönsterbredden äfven varit gifven.

Bortsedt från den ovanligt ringa fönsterbredden är självfa systemet med den kantstälda teglen, som bildar anslag för glaset, detsamma, som förut iakttagits i hittills undersökta romanska tegelkyrkor, medan man i byggnader af naturlig sten i regel hade en träkarm för infästande af glaset (Jfr. V. Koch: Vinduesrammer af Egetræ i danske Landsbykirker fra den ældre Middelalder. Aarb. 1898 pag. 59—61). Sådana karmar äro förut af mig iakttagna i St. Hammar och Skifarp samt i Löddeköpinge, där ramen ej är försedd med fals men ännu bevarar de stift, med hvilka oxblåsan eller skinnet varit spändt på träramens utsida.

Äfven en del andra detaljer på Gumlösafönstren torde här böra vidröras.

Den sig starkt utåt vidgande smygen bildar uppåt en »gryta«, som ej varit lätt eller måhända var rent af omöjlig att vackert utföra i fogadt murverk. Från denna svårighet har man hjälpt sig genom att putsa hela den hvälfda smygen. Denna putsyta är mycket omsorgsfullt behandlad och glättad, på samma sätt som man glättade den puts, på hvilken den

tidens kalkmålningar brukade utföras. Den är dessutom rödmålad i en ton, som är förvillande lik teglets. I betraktande af huru dåligt fäste en kalkmålning måste få på en så hård glättad yta, såvida den icke utfördes, innan putsbruket fullt hårdnat, måste man antaga, att denna rödfärgning är ursprunglig. Fönstrens bröstningar utåt och inåt äro ej murade med slänt utan i aftrappning, och denna aftrappning är sedermera genom putsning afjämnad till ett skrått plan. På yttersidorna sträcker sig denna putsning upp på sidosmygarnes två nedre skift. Äfven här är den tydligen ursprunglig. Rödfärg synes ej hafva varit använd här, men den hårda stålslipade ytan återfinnes, dock ej fullt så tydlig hvad yttersidan angår, enär denna ju varit häftigt utsatt för regn och fukt, snö och frost. Putsens bestämda begränsning uppåt under det tredje tegelskiftet synes mig också tala för, att den är en ursprunglig anordning.

Något spår af glasets infästningssätt har ej blifvit funnet, mera än att små klena stormjärn synas hafva varit inmurade i fogarne utanför glaset. Huru tätt de ursprungligen suttit kan ej sägas, enär flera af dem tydligen äro af yngre datum, och dessutom på flera ställen förstärkningar blifvit gjorda genom att små hakar inslagits i fogen för att stödja antingen ändarne af de i muren afrostade järnen eller ock själfva glaset direkt.

För afgörandet af en sak, hvari Brunius och Seesselberg å ena sidan och Kornerup å den andra äro af skiljaktiga meningar torde några ord här böra nämnas.

Sedan den murgröna, som tidigare täckte ganska stora partier af kyrkans yttre murverk, blifvit aflägsnad, visar sig tydligt, att långhusets norra mur, äfven i dess östra travé haft två fönster. Då under dem ej såsom i vestra travéen varit någon portal med mellan fönstren uppstigande gafvel, hafva dessa båda östra fönster kunnat komma närmare hvarandra, och detta är äfven anledningen, hvarföre de vid upp-

tagandet af det nya fönstret blifvit så grundligt förstörda. Men däras yttre vertikala smygar kunna dock ännu uppsökas, och skilnaden mellan det gamla murverket utanför dem och det nya emellan dem är påtaglig.

På långhusets södra sida har jag kommit i tillfälle att göra några intressanta iakttagelser angående de gamla portalbyggnadernas forna utseende. På norra sidan kvarstår portalen till största delen, och dess inre anordning och profilering är i alla händelser fullt tydlig. Men dess gafvelparti är jämmerligen illa medfaret, stympadt som det är för att lämna plats för det modernt gotiska fönster, som där ofvanför uppbrutits. På södra sidan är förstörelsen mera systematiskt genomförd, portalens yttre är helt bortbrutet och Thrugot Thorssons gamla, förr i kyrkogolfvet liggande grafsten är här infäld i väggen. Men vänliga makter hafva hållet sin skyddande hand öfver den gamla tempelbyggnaden och hafva icke tillåtit att alla spår efter de båda portalernas gamla skapnad skulle gå helt förlorade.

De branta gafvelfallen hafva varit täckta med platt på fallen liggande profilerade tegelskift, hvilka på grund af sitt sneda läge ej kunnat ligga i förband med tegelmuren i öfrigt. För att aflägsna dessa skift har man således ej behöft att hugga i murverket däromkring; detta kvarstår således oförstördt, och än idag synes verkligen också en fullt klar sned linie, just den linie, där det gamla takfallet på portalbyggnaden stött intill långhusets murlif, och visar således tydligt portalens både höjd og lutningsvinkel. Och icke blott detta. Äfven den öfverskjutande profilen kan med full klarhet iakttagas. Det är tydligen den gamla fogningen mellan fallet och muren, som så etsat sig in i stenen, att hvarken rifningsarbetet eller tiden förmått helt utplåna dess spår.

Med hjälp af dessa små obetydliga märken syntes ju portalerna kunna gifva ett ganska godt begrepp om sitt ursprungliga utseende; och dock skulle vid utrifningen af södra

portalens igenmurning nya detaljer af stort intresse komma i dagen.

Vid själfva blottläggandet af portalen hade jag ej varit närvarande. Emellertid visade sig vid anfangshöjd i innersta murklacken två granitstenar, som voro mycket vårdslöst afslagna. Däras plats gjorde det ej otroligt, att de kunde vara rester af ett par en gång starkt framspringande djurhufvuden eller dylikt, men materialet granit och de stora hela brottytorna talade ej för riktigheten af en sådan gissning. Jag sökte emellertid i den innanför dörren liggande stenhögen, och här låg lösningen: ett stort granitstycke, som noga passade ihop med den i ena sidan ännu kvarsittande skärfvan, utgörande större delen af en kraftig granitöfverliggare, som sålunda afdelat den hvälfda dörren i en rätvinklig genomgång och däröfver ett halfrundt tympanonfält. Öfverliggaren var fullkomligt oornerad; endast en rak fas var anbragt i dess nedre yttre kant. Några spår, som kunde gifva någon ledning för kännedomen om tympanonfältets dekorativa behandling, stodo ej att finna. Har detta fält utgjorts af en ornerad stenplatta, så är denna spårlöst aflägsnad. Troligt är dock, att det endast varit tegelmuradt (Fig. 8).

På innersidan syntes märken efter dörrens staplar och låsinrättning. Dessutom funnos hål för två bommar. Däras resp. höjdlägen äro sådana, att de en gång afdelat den 2,10 m. höga dörren i tre ungefär lika stora delar. De djupare bomhålen, afsedda för upptagande af bommarne, då dörren stod olåst, äro ej mindre än 1,95 m. djupa (den inre dörrsmygens bredd är 1,3 m.) och de midtemot sittande hålen äro 0,3 m. djupa. De långa bomhålen sitta i dörrens västra smyg, egendomligt nog i samma sida som dörrstaplarne, i motsats till hvad fallet är på de flesta andra ställen, där det djupa bomhålet sitter på låssidan och det grunda på stapelsidan. Då bommen ligger vid låssidan, är ju dörren raskt och säkert låst, om bommen blott vid utdragandet tar aldrig så litet fatt i dörrens kant. Ligger bommen däremot vid staplarne, och hinner man

blott att obetydligt draga den fram, skjutes den, då dörren kraftigt öppnas, lätt in igen, eller också bräckes dörren sönder. Har man här velat göra sig riktigt säker genom anbringande af två bommar, så har man dock begått ett svårt förbiseende vid bomhålens placering.

Då med anledning af dessa fynd den norra dörren underkastades en närmare undersökning, och en del senare anbragta stenar och putsbruk aflägsnades, fann man här fullständigt samma anordning af staplar, lås och två bomhål. Granitöfverliggaren är som bekant här uttagen, och spåren efter densamma äro fullständigt igensopade.

Längst in i ett af den södra dörrens djupa bomhål fanns ett järnstycke med en kvarsittande afbruten sprint, möjligen en rest af ett beslag på den ekbom, som här en gång legat. I ett af de norra hålen låg alldeles framme vid mynningen en gammal munk-takpanna. Och alla fyra bommarne lågo kvar — i form af ett mörkbrunt stoft.

Ännu ett märke är synligt på samma södra del af långhusets mur. Här har tydligen stått det vapenhus, som Arcadius omnämner såsom uppfördt »efter reformationen« och nedrifvet år 1830. Hvad nu kan iakttagas däraf är blott ett par snedstälda, uppåt sammanlöpande hvita linier, tydligen rester af den gamla fogningen mellan kyrkans mur och vapen husets tegeltak. Byggnaden har varit så hög, att de båda högtsittande långhusfönstren varit fullständigt inbyggda under vapenhusets yttertak, och de hafva således fått kvarsitta orubbade. Det enda, som af denna takresning blifvit ramponeradt, är tvänne af de små tegelkonsoler, som bära rundbågarne i taklisten; just de båda, som suttit, där taksparrarne strukit förbi rundbågsfrisen, äro afslagna.

På denna märkliga kyrka finnes slutligen ännu en egendomlighet, som ej någonstädes finnes omtalad, och som är af alldeles särskildt intresse. Upptäckten däraf har gått så små-

Fig. 8.

ningom; förhållandet låg, ehuru fritt åtkomligt, ej strax i öppen dag, och det har tydligen ej förut blifvit af forskare iakttaget.

Vid min första uppmätning af kyrkan kort efter branden observerade jag, att sockeln, som är byggd af tegel i två afsatser, hvardera täckt med en enkel fas, visade i partiet på östra korgafveln en genast iögonenfallande mönstermurning. Det öfre sockellifvet är byggdt fyra skiften i höjd och däröfver det fasade täckskiftet. Af de fyra skiftena går det öfre helt fram, medan på östra gafveln de tre undre äro på afstånd af c:a 54 cm. från midt till midt afdelade af vertikalstälda tegel. Anordningen syntes till en början vara af ganska tillfällig art, dels enär den endast syntes på östra gafveln, dels enär indelningen här visserligen var jämn men däremot icke symmetriskt inskrifven mellan de båda framspringande hörnpelarne.

Vid ett besök, som jag nu för helt kort tid sedan gjorde vid kyrkan, fann jag på ett annat ställe en annan egendomlighet vid sockeln. På långhusets norra sida iakttog jag, att sockelns nedre fas hade en rad små, med jämna mellanrum återkommande klackar, som vid den för tillfället rådande gynsamma belysningen klart framträdde. Denna anordning var tydligen icke tillfällig, enär klackarne bildades af sinsemellan lika, särskildt formade tegel. Klacken satt öfverallt midt på löpsidan af teglet. Då jag nu mätte afståndet emellan klackarne, fann jag det vara — 54 cm. eller jämnt så mycket som afståndet mellan de stående stenarne i östra gafveln. Min uppmärksamhet riktades då strax åter på detta parti, och jag fann verkligen dels på korgafveln spår af en afslagen klack midt under hvarje stående sten, dels vid fortsatt undersökning såväl spår af klackar på socklarne till alla de öfriga ursprungliga byggnadsdelarne som ock här och där kvarvarande enstaka stående tegel. Och öfverallt stämde måttet på det inbördes afståndet.

Att så få rester stå att finna är lätt förklarligt. Genom att sockeln mer än öfriga byggnadsdelar är utsatt för fuktens förstörande inverkan, inträder vittringen först och ymnigast

här, och lagning blir nödvändig. Och vid dessa upprepade lagningar har naturligt nog icke mönstermurningen eller formstensmurningen respekterats och återstälts, utan lagningen har blott gjorts på enklaste och billigaste vis.

Det intresserade mig nu närmast att efterse, huru det förhöll sig med tornet i denna detaljsak. Kunde jag här finna samma egendomliga sockel, var ju detta ett ytterligare bevis på tornets samtidighet med kyrkan.

Tornets sockel är tydligen illa faren samt flere gånger

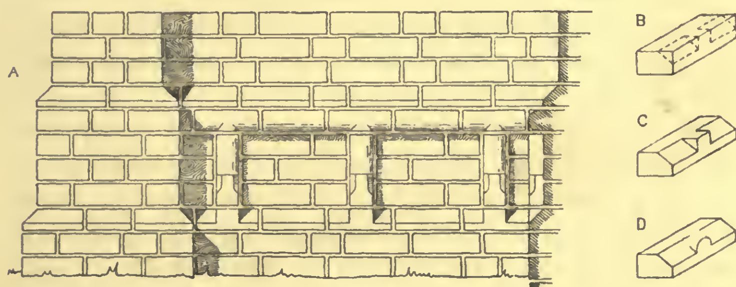

Fig. 9.

och mycket grundligt reparerad. De i dess norra sida inlagda långa granitblocken visa sig vid närmare påseende tydligen vara inlagda efteråt och absolut icke ursprungliga. På södra sidan är sockeln till oigenkännelighet hoplagad, och äfven på den vestra är den rätt illa handterad, men se — där sitta verkligen två spår efter klackar i nedra fasen. De äro temligen grundligt borthackade men fullt tydliga, när man väl hittat dem. Och de sitta på jämnt 54 cm. afstånd från hvarandra. Vi hafva således här ett nytt ovedersägligt bevis för, att tornet är byggdt samtidigt med långhus och kor.

Vid betraktandet af just dessa, händelsevis kvarsittande ramponerade formtegel på tornsockeln, blef jag äfven varse tecken, som oförtydbart visade sättet för dessa formtegels tillverkning. En vanlig tegelsten hade före bränningen och i halftorrt tillstånd blifvit utskuren (Fig. 9 B och C) och där-

igenom fått den önskade formen. Det var närmast den i vinkeln mellan fasen och klacken synliga ritsen, som genast förde tanken på detta tillverkningssätt och på det verktyg, antagligen en knif af något hårdt träslag, som användts för ändamålet.

Se vi nu närmare efter för att söka utforska, hurudan denna sockel en gång sett ut, så lägga vi först märke till, att ingen enda af de kvarvarande stående tegelstenarne har hel fasadsida. De äro tydligen alla afmejslade och hafva ursprungligen icke suttit i det nuvarande lifvet — öfre sockellifvet — utan hafva haft en framspringande, af den nedanför placerade klacken uppburen del. Likaså finna vi, att det omedelbart ofvanför liggande fjärde skiftet är på samma sätt afslaget. De framspringande stående teglen hafva således burit en likaledes framspringande öfverliggare af endast ett tegelskifts höjd. I betraktande af, att den omedelbart däröfver liggande fasen ej gärna kunde tillåta någon annan framspringande profil än en rundstaf i sin så omedelbara närhet, och att de stående tegel, som skulle uppbära denna rundstaf, då icke heller gärna kunde vara annat än rundstafvar, som gingo upp i den förra, gjorde jag ett försök till rekonstruktion på papperet. Härvid fick det emellertid icke stanna; jag ville ha mera visshet, och så for jag med mina teckningar och anteckningar in till Köpenhamns Nationalmuseum. Med det mest älskvärda tillmötesgående stälde museidirektören D:r Mollerup och assistenten D:r Mackeprang sin tid och sina krafter till mitt förfogande, och snart funno vi en fullkomlig motsvarighet till Gumlösaanordningen i sockeln till Sorö klosterkyrka. Afstånden mellan de stående stenarne äro här icke regelbundna, och klackarne finnas ej utan äro ersatta af en genomlöpande hylla, eljest samma stående rundstafvar, som gå upp i en ofvenför, under öfre fasen löpande rundstaf. Äfven i Bergen på Rügen och flere af de Absaloniska tegelkyrkorna finnas på kolonnbaser m. fl. ställen något liknande anordningar.

Återstår nu blott att påpeka en omständighet, som kan

vara en tillfällighet, men som dock ser för klar och tydlig ut, för att alldeles få förbigås. Medan klackarne exempelvis på långhuset, där ett par af dem äro fullkomligt oskadade, visa tydlig kubisk form (Fig. 9 C), så tyda de två rester af klackar, som finnas på östra gafveln, att dessas främre yta varit halfcirkelformig (Fig. 9 D). Den ena har hela halfcirkelkonturen oskadad, den andra har cirka $^1/_4$ däraf i behåll. Det kan ju tänkas, att koret eller åtminstone dess östra gafvel haft rikare utstyrsel, och att de små halfkolonnerna där haft baser, liknande ett upp och nedvändt romanskt tärningkapitäl. Tillverkningssättet, utskärning i den ännu våta leran, kunde ju ej lägga hinder i vägen härför.

Det har sagts, att Gumlösa kyrka, i likhet med flera af den äldre medeltidens tegelbyggnader, är uppförd af refflad munksten. Detta är påtagligen sanning, men med modifikation. Förf. har ganska noga skärskådat Gumlösateglet och har kommit till den bestämda uppfattningen, att refflingen är gjord med mejsel; antingen i sammanhang med inläggningen eller kort efteråt, dock före fogstrykningen. Refflorna hafva precis samma utseende som mejselhuggen i en naturlig stenart. Man var ju van att med mejsel afjämna den förr alltid brukliga naturliga byggnadsstenen, hvarför då icke använda samma metod, när det gälde teglet? Att refflingen ej är ett resultat af en eller annan behandling af stenen före bränningen utan just uppkommit genom ett sådant efterarbete, framgår med all önskvärd tydlighet af den omständigheten, att, medan invändigt i kyrkan refflingen förekommer öfver hela murens yta, ser man utvändigt till densamma endast på framspringande hörn, således på pilastrar och sträfpelare samt rundt omkring fönstersmygarne, men icke på andra stenar än just dem, som ligga i sjelfva hörnet. Bredvidliggande sten är fullkomligt orörd. Inuti tornet äro stenarne orefflade utom i gluggarnes smygar och kanter, där en skråhuggning af stenen varit nödvändig, och där efteråt

en uppsnyggning af den huggna ytan blifvit gjord med mejselns tillhjelp. Vid denna byggnad åtminstone utesluta förhållandena all tanke på att refflingen tillkommit vid stenens formande.

Till slut är det med sorg jag måste konstatera, att vid branden två oersättliga förluster gjordes. Möjligt och ganska säkert är visst, att de svåra förlusterna äro långt flera, men jag kan i detta sammanhang ej framdraga mera än två.

Den ena var förlusten af den gamla klockan i tornet. Hennes mindre kamrat vid sidan om hade visserligen stolta anor äfven hon. Men efter den långvariga dödsringningen efter Carl XIV Johan var hon obrukbar. Hon hade spruckit och blef så, år 1845, sänd till Kristianstad och där omgjuten. Men den stora klockan satt kvar och skötte sedan mera än 5 sekler tillbaka fortfarande sin tjänst, ända till dess hon vid branden den 26 mars 1904 störtade ned på tornhvalfvet, där hon nästan förbrändes til slagg. Samma öde öfvergick den lilla klockan. Hvalfvet står kvar efter de båda hårda stötarne, men de remnor, det därvid fick, äro så många och så täta, att man nu i putsen undertill nästan kan räkna hvalfstenarne.

Den andra stora förlusten var den af det gamla triumfkrucifixet. För några få år sedan voro icke många af dessa gamla kyrkoprydnader kända i vår provins. Med förenade krafter hafva emellertid några vänner af medeltida konst och kultur så bedrifvit uppsökandet och afbildandet af dem, att våren 1904 voro 70 sådana kända. En god vän ringde efter Gumlösabranden upp mig i telefon, och hans första ord var: »nu ha vi bara 69«. Men vi förstodo hvarandra.

Gumlösakrucifixet blef aldrig afbildadt.

BIDRAG TIL TOLKNING AF DANSKE OG TILDELS SVENSKE INDSKRIFTER MED DEN LÆNGERE RÆKKES RUNER, NAVNLIG PAA GULDBRAKTEATER.

AF

SOPHUS BUGGE.

De i det følgende særlig behandlede Runeindskrifter har jeg, hvor ikke det modsatte udtrykkelig er sagt, for mange Aar siden selv undersøgt paa Originalerne, og jeg gjorde dengang om Indskrifterne forskjellige Optegnelser. Dog har jeg ikke seet de Runemindesmærker, som bevares i Hannover og i Preussen.[1]

Torsbjærg-Skjoldbulen.

I det store Fund i Torsbjærg Mose i Slesvig er fundet en Skjoldbule af Bronce med Runeindskrift. Afbildning findes hos C. Engelhardt, Thorsbjerg Mosefund Pl. 8 Fig. 16 og 16 a, hos Stephens, Run. Mon I S. 285 ff. og hos Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 15 f.

---

[1] Følgende Forkortninger er anvendte:

Atlas = Atlas for nordisk Oldkyndighed. Kbh. 1857.

Norg. Indskr. = Norges Indskrifter med de ældre Runer, udg. af S. Bugge. I, II og Indl. H. 1 (Kristiania 1891—1905).

Salin = Salin, De nordiska guldbrakteaterna i Antiqv. Tidskrift för Sverige XIV Hefte 2.

Stephens = The Old-Northern Runic Monuments, collected by G. Stephens. I—IV (1866—1901).

Thomsen = Thomsen, »Om Guldbracteaterne« i Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie 1855 S. 265 ff.

Wimmer, Sønderj. Runemind. = Wimmer, Sønderjyllands Runemindesmærker. Særtryk af »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie« (Kjøbenhavn 1901).

Denne Indskrift læser jeg fra høire mod venstre, da første Rune **a** har Kvistene til venstre. Dog er i Rune 3 **s** Vinklernes Aabning vendt mod høire, men ogsaa andensteds vender paa **s**-Runen Vinklernes Aabning mod Indskriftens Begyndelse; saaledes paa Skärkind-Stenen og paa Tanum-Stenen. Indskriften paa Skjoldbulen, som ikke har Ordadskillelse eller Skilletegn, gjengiver jeg herefter ved:

a i s g ʀ h

Ogsaa v. Grienberger (Göttingische gelehrte Anzeigen 1903 Nr. 9 S. 707) har læst Indskriften fra høire mod venstre; men hans der meddelte Tolkning kan sikkerlig i det hele ikke være rigtig.

Som første Ord udskiller jeg **ai**, og jeg forstaar dette som »eier«, Præterito-Præsens Indik. Ental, snarest 3dje Person, = got. *aih*, oldnord. *á*. Det synes mig mindre rimeligt, at **ai** her skulde være 1ste Person, da et Pronomen »jeg« her mangler.

Samme Form **ai** med samme Betydning finder jeg paa Br. 79, paa Aagedal-Brakteaten (foran Vokal) og i Ødemotland-Indskriften (foran Vokal). Sandsynlig skal den ogsaa antages paa Vimose-Dopskoen.

Denne Form **ai** synes ikke at kunne danne noget Forstadium for den historiske nordiske Form *á*; thi denne er opstaaet saaledes, at **aih** først ved Indflydelse fra *h* blev til *āh*. Jeg tør heller ikke forklare **ai** paa Skjoldbulen saaledes, at det udlydende *h* skulde være blevet assimileret med det følgende *s*; thi denne Forklaring lader sig ikke anvende paa de andre Steder, hvor Formen forekommer.

Jeg har tænkt paa en af følgende to Forklaringer. Maaské er Formen **ai** af Runemestrene overført traditionelt fra gotiske Runeindskrifter, hvor *aih* efter det gotiske Sprogs Eiendommelighed var blevet udtalt saa, at det kunde skrives **ai**. Dette kunde støttes derved, at **ai** »eier« paa Br. 65 forekommer mellem vestgermanske (snarest langobardiske) Sprogformer. Eller ogsaa kan Skrivemaaden **ai** uden **h** ved

Analogi være overført fra en anden Form af samme Verbum, hvor *h* lydret kan mangle. Professor Torp formoder, at enstavelses *aih-* i Indlyd foran Vokal først blev til *āi-*.

Magnus Olsen meddeler mig følgende Forklaring: Da dette Verbum *aih* »eier« sandsynlig ofte blev brugt med svag Sætningsbetoning, synes det rimeligt, at det i saadan Lydstilling kunde miste det udlydende *h*, førend *ai* ved Indflydelse fra *h* var blevet til *ā*. Siden kunde da **ai** og *āh* bruges som Sideformer. Se ogsaa mine Bemærkninger til Formen **ai** paa Vimose-Høvelen.

Hvis Tolkningen af **ai** som »eier« er rigtig, kræver dette **ai** i det følgende et Mandsnavn i Nominativ, som da maa være Subjekt for **ai** og angive Eierens Navn.

Dette Mandsnavn finder jeg i R. 3—5 **sgR**, hvori jeg erkjender Indskriftens andet Ord. **sgR** maa være forkortet skrevet, idet Ordets Vokaler her er udeladte, som Vokaler i Indlyd ofte i andre Indskrifter. Jfr. f. Eks. **mrla** Etelhem, d. e. *Mārila*; **wrt**, første Ord paa Brakteat 30. se i det følgende. Jeg udfylder Navnet til **s(i)g(i)R**. Det er da samme Navn som oldtysk *Sighi*, Urkundenbuch der Abtei St. Gallen Aar 778 Nr. 83 (Förstemann).

Dette Navn hører til den i germanske Personnavne saa ofte forekommende Ordstamme, som har betydet »Seier«, »Overmagt i Kamp«. Dertil hører bl. a. **ssigaduR** paa Svarteborg-Medaljonen.

I **h** formoder jeg en forkortet Skrivemaade af et Ord, der har været tænkt som Sætningens Objekt. Magnus Olsen har foreslaaet at udfylde det til ***hlibu** = oldn. *hlíf* »Skjold«; jfr. got. *hleibjan* »skaane«.

Denne Udfyldning holder jeg for mulig. Dog ligger en anden Opfatning maaské nærmere. I Indskriften er ellers to Gange Vokalen *i* ikke betegnet; men de to foregaaende Ord indeholder ingen anden forkortet Skrivemaade. Det ligger da nær at udfylde **h** som sidste Ord til **h(i)**. I Brakteat-Indskrifter (Br. 49, jfr. Br. 56) tolker jeg **hi** som Akkusativ

i Ental Intetkjøn med Betydning »dette«. I disse Indskrifter er dette Pronomen vistnok som Adjektiv forbundet med et Substantiv. Men got. *hita* og det spørgende Pronomen i Intetkjøn *hwa* kan bruges uden tilføiet Substantiv; saaledes ogsaa urnord. **þAt** (paa Björketorp-Stenen med Betydning »dette Mindesmærke«) og, som vi skal se, **þad** Br. 32 og Br. 59. Der synes da ikke at være nogen Grund til at tvivle om, at urnord. **hi** ogsaa kan have været brugt alene, uden at et Substantiv var tilføiet. At Intetkjønsformen efter den nævnte Tolkning her er brugt, kan enten have sin Grund deri, at Intetkjøn er det mest ubestemte og almindelige Udtryk for Gjenstanden, eller deri, at man har tænkt paa Ordet **borda,* egentlig »Bret«, som i flere germanske Sprog har været brugt som Betegnelse for »Skjold«.

Den hele Indskrift læser jeg da adskilt i Ord og udfyldt enten saaledes:

ai s(i)g(i)R h(libu),

hvilket jeg oversætter: »Sigi eier Skjoldet«.

Eller snarere:

ai s(i)g(i)R h(i),

det er: »Sigi eier dette«.

Sætningen begynder med Verbet. Det samme er Tilfældet i flere andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Saaledes Myklebostad B, Sölvesborg og sandsynlig Br. 25 (Tjurkö), se Norg. Indskr. S. 334; ogsaa Br. 30, Br. 56 og sandsynlig Br. 97. Skjoldbulens Indskrift har efter Verbet Subjektet og tilsidst Objektet. Samme Ordstilling har vi, som det synes, paa Br. 97; og ligesaa f. Eks. i en svensk Indskrift med de yngre Runer (Runverser 9): *kiarþi sun hans sihuiþr runa.*

Th. v. Grienberger har i et Brev af 30te Mai 1904 til M. Olsen uafhængig foreslaaet den samme Tolkning af **sgR** som et Mandsnavn = oldtysk *Sighi.*

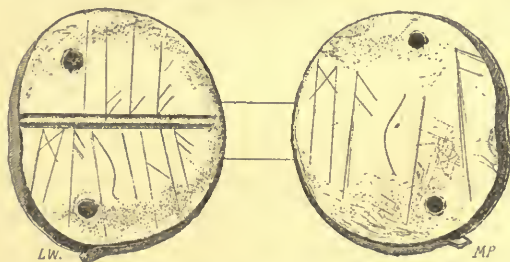
Magnus Olsen har tænkt sig en anden Forklaring, hvorefter man skulde oversætte »Ei (hav) Seier, Skjold!« Vi

vilde da her have Runer af det Slags, som i Sigrdrífumál 6 kaldes *sigrúnar*. For ai i denne Forbindelse kunde sammenlignes ags. *sigor ágend*.

Men den først nævnte Forklaring synes mig enklere og bedre støttet ved lignende Udtryk i andre Indskrifter.

Vimose-Dopskoen.

I 1901 blev i Vimose paa Fyn fundet en Dopsko af Bronce til en Sværdskede. Denne Dopsko er nu i National-

museet i Kjøbenhavn. Paa begge Sider af denne Dopsko er Runer af den længere Række indridsede[1].

Den ene Side (A) har, skrevet fra venstre mod høire,

ᛗᚨᚲᛁᚨ

makia

Paa denne Side er sidste Rune ᚨ adskilt fra foregaaende Rune ved et noget større Mellemrum end ellers sædvanligt i denne Indskrift. Sidste ᚨ naar ogsaa noget høiere op end de øvrige Runer i Indskriften, og dens Stav er ikke parallel med ᛁ i, men nærmer sig denne noget oventil.

Paa den anden Side (B) er der to Rader, den ene over og den anden under en Dobbeltstreg. De to Raders Forhold til hinanden sees af følgende Gjengivelse:

ᛁᚨᛚᚨ

═══════

ᛗᚨᚱᛁᚺᚨ

[1] Nærværende Tegning er velvillig overladt mig til Benyttelse af Prof. Wimmer, under hvis Tilsyn den er udført ved Prof. Magnus Petersen.

Altsaa er her **iala** skrevet fra høire mod venstre, og **mariha** fra venstre mod høire.

I denne Indskrift ser man straks, at **makia** staar i Forbindelse med et velkjendt germansk Ord for »Sværd«: oldn. *mækir* m., ags. *méce*, oldsaks. *mâki*, got. Akkus. *mēki*. Herefter har Wimmer i en Meddelelse paa 6te nordiske Filologmøde i Upsala (16de August 1902) og i et trykt Tillæg til Museets Katalog tolket **makia** som Nomin. masc. »Sværdmand, Hærfører«, af en af den nævnte Betegnelse for »Sværd« afledet Stamme **mākian-*, hvilket da maatte være Apposition til et Mandsnavn i Nominativ i det foregaaende.

Dog synes det, da Indskriften findes indridset paa en Dopsko, som hører til et Sværd, og da den her forekommende Ordform tydelig staar i Forbindelse med Ordet for Sværd, at ligge nærmere at søge en Akkusativ af Ordet for »Sværd«. Noreen, Altisl. Gramm.[3] S. 216 opfatter **makia** med Tvivl som Akkusativ.

Det synes mig rimeligst at begynde Læsningen paa den Side, som kun har én Rad med Runer (A), da Runerne her er større end paa den anden Side.

Fremdeles synes det rimeligt at læse **maki** som et Ord for sig, da den følgende Rune **a** ved et større Mellemrum er adskilt fra R. 4 (i) og da R. 5 **a** er høiere end de foregaaende Runer. Jeg tolker **maki** som Akkus. »Sværd«, = oldn. *mæki*, got. *mēki*.

Den følgende Rune **a** synes ikke at kunne danne et fuldstændigt Ord. Jeg antager, at Læsningen skal fortsætte med **iala** paa den anden Side (B).

R. 1 paa Side B **i** forbinder jeg med sidste Rune paa Side A til ét Ord **ai**. Dette forstaar jeg som Præsens »eier«. Formen **ai** er allerede omtalt under Torsbjærg-Skjoldbulen S. 142. Til **ai** »eier« er **maki** »Sværdet« Objekt.

Som Analogi for, at Runerne **ai** her er fordelte paa to forskjellige Sider, kan henvises til Fonnaas-Spænden (Norg.

Indskr. S. 57 f.), hvor i Ordet **aih** »eier« Runen for **a** er skrevet for sig, medens **ih** begynder 4de Rad.

Hvis de i det foregaaende givne Tolkninger er rigtige, maa vi efter **ai** paa Side B vente et Navn i Nominativ, som angiver, hvem der eier Sværdet.

Dette Navn finder jeg i **ala**. Dette er af en Stamme paa *-an*. **ala** opfatter jeg snarest som **Alla*. Förstemann paaviser *Alla* som vestgotisk Navn i 5te Aarh. i Spanien. Oldtysk *Allo* forekommer oftere. Angelsaks. *Alla* se Searle. Svensk og dansk *Alle* i Middelalderen hører vel tildels, men neppe overalt herhen. Dette Mandsnavn findes ogsaa i Stedsnavnet *i Allaby* Dipl. Norv. V S. 234 1381, *i Alloby* III S. 332 1382, nu Alleby i Björlanda socken paa Hisingen, Bohuslen. *Alla* synes at være en Kjæleform opstaaet af et sammensat Navn. Jfr. om *Alle* Hellquist, Ortnamnen på -inge, -unge S. 181 f. Det er dog ikke fuldt sikkert, at **ala** paa Vimose-Dopskoen skal, saaledes som i det foregaaende foreslaaet, opfattes som **Alla*. Da Förstemann ogsaa paaviser et oldtysk Navn *Alo*, kunde **l** i Runeindskriftens **ala** gjengive en enkelt (kort) *l*-Lyd, hvilket dog forekommer mig mindre sandsynligt.

Tilbage staar det at tolke Runerne i anden Linje paa Side B: **mariha**. Wimmer antager, at **mariha** er Navnet paa Sværdets Eier. Men det egentlige Navn paa Eieren har jeg i det foregaaende fundet i **ala**. Jeg antager **mariha** for Apposition til **ala** og for en Nominativ, som indeholder en nærmere Oplysning om Eieren. Naar **mariha** er Nominativ, maa det være af en Stamme **marihan-*. Jeg ser deri en Afledning af den Stamme, som vi har i **mariʀ** paa Torsbjærg-Dopskoen, oldn. *mærr* »navnkundig, herlig«, hvilket sidste Ord, som bekjendt, er fællesgermansk. Af den i **mariʀ** foreliggende Stamme er **mariha** afledet ved et Suffiks, der er væsentlig det samme som Suffikset *-ingan-*, hvilket vi har i flere urnordiske Personnavne, f. Eks. **hariŋa** Skåång. Vi har altsaa her Skifte af *h* (i *-han-*, hvor *n* lydret er

faldt bort foran *h*) og *ng* (i *-ngan-*), ligesom i mange andre germanske Ord (f. Eks. got. *juggs* »ung«, *jūhiza* »yngre«), hvor Lydskiftet maa forklares efter Verners Lov. Med Hensyn til **h** kan sammenlignes *kilfihʀ* paa Skee-Stenen fra Bohuslen (hvis Indskrift er skreven med en gammel Form af den kortere Rækkes Runer, vel omkring 750—775). Formen **mariha** med *h* viser tilbage til en Form med Hovedtone paa anden Stavelse i en tidligere Tid.

Ved Suffikset *-inga-* dannes Nomina, som angiver, af hvilken Æt en Person er eller (som i Vestgermansk) hvis Søn en Person er. Derfor synes **mariha** her at svare i det væsentlige til oldn. *Mæringr.* Men det lader sig neppe bestemme, om **mariha** betegner Manden mere ubestemt som »Ætling af en herlig (navnkundig) Æt«. En anden Opfatning ligger kanské nærmere. Baade i et Vers paa Rök-Stenen og i angelsaksisk Digtning kaldes den gotiske Konge Theodoriks Mænd Mæringer, fordi hans Fader og hans to Farbrødre havde sammensatte Navne, hvis sidste Led var *-mērs.* Paa samme Maade kan **mariha** paa Vimose-Dopskoen angive, at Sværdets Eier stammer fra en Mand med et sammensat Navn, hvis sidste Led har været **mariʀ.**

Denne Tolkning af **mariha** fandt jeg, da jeg først havde lært Indskriften at kjende. Senere har jeg faaet Meddelelse om, at Sammenstillingen af Ordet med oldn. *Mæringr* privat blev fremsat af flere Lærde ved Filologmødet i Upsala 1902. (Om *Mæringr* jfr. Hellquist, Ortnamnen paa -inge, -unge S. 101 f.).

Efter det foregaaende læser jeg Indskriften paa Vimose-Dopskoen afdelt i Ord saaledes:

maki ai ala mariha

Dette oversætter jeg saaledes: »Sværdet eier Alla Mæring«; d. e. »Alla Mæring eier dette Sværd«.

Baade i gammel og i nyere Tid kan Objektet, for at fremhæves, stilles først, saaledes at derefter Verbet følger og til Slutning Subjektet. Jfr. f. Eks. en norsk Runeindskrift

fra Middelalderen i Skjeberg Kirke: *stein ðænnna gærðe botolfr steinmeistaræ.*

Indskriften paa Vimose-Dopskoen behøver ikke at ansees for versificeret; men det er muligt, at den Allitteration, som forbinder **maki** med **mariha** og **ai** med **ala**, er tilsigtet.

Vimose-Høvelen.

C Engelhardt, Vimose-Fundet S. 29, Pl. 18 Fig. 27. Stephens I S. 309.[1]

Den i Vimose fundne og med Runer beskrevne Høvel indeholder paa Oversiden to Indskrifter, en, som er til venstre (A), og en anden (B) til høire.

Indskrift A indeholder 6 tydelige Runer, som jeg transskriberer **taliŋo**. Dette har jeg (Tidskrift for Philol. VII S. 219) forstaaet som et Kvindenavn i Nominativ af en Ættenavns-Stamme paa *-ingōn-*, svarende til Hankjønsstammer paa *-ingan-*, f. Eks. i **hariŋa** Skåång. Et med **taliŋo** nær beslægtet Mandsnavn synes at være bevaret i *Talings*, Navn paa en Gaard i Rute, Gotland, hvis Eier kaldes *Talingur.*

I Lincolnshire i England er der et Stedsnavn *Tallington*, hvori Kemble (The Saxons in England I S. 474) finder et angelsaksisk Stammenavn **Tælingas.*

Magnus Olsen formoder, at det Stammenavn, hvoraf **taliŋo** er afledet, har hørt til et Adjektiv, som ikke kan paavises i Nordisk, men som vi lærer at kjende af got. **tals* »lærvillig, lydig« i *untals*, oht. *gi-zàl* »schnell, behende, kühn«, ags. *ge-tæl* (i Flertal *getale*) »swift, prompt«, middeleng. *tal*, som forklares ved »decens, elegans« og som tillige synes at betyde »obedient, docile, valiant, bold«.

I Indskriften B (d. e. Indskriften til høire paa den glatte Side, som vender opad) er de 7 første Runer sikkert ᚷᛁᛊᚨᛁᛟᚲ,

---

[1] Ved Litteraturhenvisningerne her og i det følgende er det ikke Meningen at anføre Litteraturen fuldstændig.

hvorefter følger 4 tydelige Prikker over hinanden (hvorvidt der har været flere Prikker, er usikkert).

Disse Runer gjengiver jeg ved **gisaioŋ**. Rune B 3 **s** bestaar af 5 Streger. R. 4 er sikkert **a**, ikke **l**. B 7 har næsten samme Høide som de øvrige Runer. B 7 har en Form, om hvis Læsning (**ŋ** eller **j**?) i forskjellige Indskrifter man har været i Tvivl; jfr. bl. a. Norg. Indskr. S. 419 Anm. 1, 514. Paa Skåång-Stenen synes Læsningen af et lignende Tegn som **ŋ** at være overveiende sandsynlig, fordi samme Indskrift har ᛡ, hvilken sidste Rune i denne Indskrift har Betydningen **A**, men tidligere har havt Betydningen **j**; jfr. i det følgende under Skåång-Stenen. Paa Vimose-Høvelen synes Læsningen **j** ikke at være rimelig, da Runetegnet her forekommer umiddelbart foran et Skilletegn og da den efter Skilletegnet følgende Rune er **w**.

De efter det nævnte Skilletegn i B følgende Runer er mindre tydelige. B 8—11 læser jeg ᚹᛁᛚᛁ **wili**. B 10 og 11 er utydelige. B 10 skal sandsynlig læses **l**, uagtet Kvisten oventil er meget kort. (Istedenfor B 10—11 tør neppe læses ᛖ **e**.) Efter B 11 **i** er der en kort Streg ridset med Kniv, der ikke naar op til Runestavenes Top eller ned til deres Basis. Den kan neppe være Skilletegn, da hertil paa Høvelen regelret anvendes Prikker. Jeg holder Stregen for betydningsløs. B 12—14 er ᛉᚨᛁ **Rai**. B 13—14, som er særlig utydelige, kan ikke læses som én Rune **h** med to Tværstreger (som Stephens læser). De to Kviste af B 13 naar ikke den lodrette Stav af B 14.

B 15 har Stephens læst som ᛚ **l**. Ogsaa jeg troede fra først af at se samme Rune. Men siden saa jeg bestemt under den Skraastreg, som til høire gaar ud fra den lodrette Stavs Top og som er meget længere end Kvisten paa B 10, en anden med den parallel Skraastreg eller Kvist. Denne er vistnok meget utydelig, men syntes mig sikkert at være oprindelig. Ogsaa Magnus Olsen har her seet ᚨ med to Kviste. Jeg læser derfor B 15 som ᚨ **a**.

B 16—17 ᚨᛟ **ao**. Til høire herfor er Runerne oventil ufuldstændig bevarede, fordi et Stykke af Høvelen her er brudt af. B 18 er sikkert ᚱ **r**. Af B 19 er kun bevaret det nederste af en lodret Stav, fra hvis Basis der skraaner op mod høire en Streg. Denne Streg synes at have dannet en Vinkel med en anden Streg, som skraaner opad mod venstre. Jeg tror med Stephens, at Runen har været en kantet Rune ᛒ **b**. Af B 20 er kun bevaret det nederste af en lodret Stav. Efter denne Levning kan Runen ikke med Sikkerhed bestemmes; men Tolkningen maa afgjøre, hvilken Rune der her har staaet. Til høire for B 20 skimter man et lidet lodret Hak.

Skilletegnet viser, at et Ord har været afsluttet med **ŋ** i **gisaioŋ**. Men da det følgende i Rækken B, hvori Skilletegn ikke forekommer, aabenbart indeholder mere end ét Ord, saa ser vi deraf, at ogsaa B 1—7 mulig kan indeholde mere end ét Ord.

Jeg udskiller nu B 1—4 **gisa** som ét Ord. Dette **gisa** holder jeg for et Mandsnavn i Nominativ (her brugt i Tiltale), af Stamme **Gisan-*. Dette Navn forekommer ofte som oldtysk Navn i Formerne *Giso*, *Kiso*, se Förstemann. *Giso* hed en Biskop i Vercelli i Slutningen af 8de Aarh. Stammen *Gis-* forekommer i oldtyske sammensatte Navne baade som sidste og som første Led. Förstemann kjender denne Navnestamme fra 5te Aarh. af og siger, at *-gis* som sidste Led navnlig var yndet hos Langobarderne. *Gisa* forekommer ligeledes som angelsaksisk Mandsnavn. Ogsaa i Sverige findes *Gise* i Middelalderen som Mandsnavn (se Lundgren). Om det er kommet ind fra Tyskland eller ikke, skal jeg lade være uafgjort. Man har sat denne Navnestamme *Gis-* i Forbindelse med Ordet for »Gidsel«; jfr. middelnedertysk *tô gîse* »som Gidsel«, se Hildebrand under *Geisel* i Grimm's Deutsch. Wtb. Navnet **gisa** er vel egentlig et Kortnavn (Kjælenavn).

ioŋ synes mig Vokativ af en Stamme *Ionga-*. Ogsaa i

andre Runeindskrifter er en fra Nominativformen og Akkusativformen forskjellig Vokativform bevaret. Saaledes har baade jeg (Norg. Indskr. S. 249, men med Tvivl S. 552 Anm. 1) og v. Grienberger (Göttingische gelehrte Anzeigen 1903 Nr. 9 S. 708) tolket det paa Br. 67 (Skodborg) 3 Gange gjentagne **alawin** som Vokativ af et Mandsnavn **Alawinir*. Og ligesaa har v. Grienberger i **alawid** paa samme Brakteat seet Vokativ af et Mandsnavn. **ladþe** Br. 106, er Vokativ af et Mandsnavn, som i de ældste nordiske Indskrifters Sprog vilde hede i Nominativ **Landaþewar*. **hug** Br. 1, Vokativ af **Hugir*, og **uiþuluhng** Br. 1, Vokativ af **-hingar*. **lil** Br. 44 og de dermed overensstemmende Brakteat-Indskrifter, **liil** Br. 24, Vokativ af **liliR** Br. 79. Oftere forekommer Gudenavnet Ty i Vokativ; se herom Br. 28.

Stammens udlydende Vokal mangler lydret i **ioŋ**, da denne Vokal i Ursproget stod i Udlyd og derfor faldt bort i Germansk; jfr. Norg. Indskr. S. 552. (Vokativformen er i Urnordisk altsaa forskjellig fra Akkusativformen i Modsætning til Gotisk.) **ioŋ** synes mig nu et til **gisa** i Apposition hørende Substantiv. Det indeholder vel den samme Afledningsendelse, som i historisk Oldnorsk skrives i Nominativ Ental *-ongr* eller *-ungr*.

Ligesom **ioŋ** her i Apposition er føiet til Mandsnavnet **gisa**, saaledes er Vokativen **uiþuluhng**, der indeholder væsentlig det samme Suffiks, føiet i Apposition til Mandsnavnet **hug**. Ligesaa er paa Guldhornet **holtiŋaR**, der indeholder væsentlig samme Suffiks, i Apposition føiet til Mandsnavnet **hlewagastiR**. Alle disse tre Substantiver, som er føiede til et Mandsnavn i Apposition, synes umiddelbart eller middelbart at være afledede af et Substantiv, som indeholder Betegnelsen for Skov eller Træ. **uiþuluhng** indeholder en Sammensætning med Stammen *widu-* »Skov, Træ«; **holtiŋaR** indeholder Stammen *holta-* »Skovholt«. Ligesaa synes **ioŋ** at indeholde den Stamme, som betegner »Barlind, Taksus«, oldn. *ýr*, angelsaks. *éow*, *éoh*, *ih*, oht. *îwa*, *îha*.

Denne Overensstemmelse mellem de tre Indskrifter synes neppe tilfældig. Hvis den ikke er tilfældig, synes deraf at maatte sluttes, at de tre Substantiver, som er dannede ved Suffikset *-nga-* og som er føiede i Apposition hvert til sit Mandsnavn, alle er dannede af Stedsnavne; jfr. herom mere til Br. 1.

Vimose-Høvelens **ioŋ**, Nomin. ***ioŋaʀ**, synes da at betyde: Mand fra et Sted, hvis Navn har henvist til Taksustræ eller Taksustrær. Men i dette Tilfælde vover jeg ikke at bestemme, hvilken Form Stammeordet har havt.

Mellem **i** og **o** i **ioŋ** synes en Konsonant at være faldt bort, snarere *h* end *w*. Jfr. **iu** Br. 28 for **ihu*, af et Verbum, som betyder »faa til Eie«; se til Br. 28.

Magnus Olsen nævner derimod som en Mulighed, at **o** her kunde betegne Halvvokalen *w*, som i **anoana** Norg. Indskr. Nr. 42 og i **hoaʀ** paa Rök-Stenen, samt mulig i **haoaʀaʀ** i Eidsvaag-Indskriften. Fremdeles, at Runen **ŋ** her som oftere kunde betegne Stavelsen *ing*.

En Tolkning af **ioŋ**, som er forskjellig fra den ovenfor givne, synes mig dog mulig. Det kan efter Formen være Ættenavn (Patronymikon), afledet af et Mandsnavn. Dette Mandsnavn maatte da antages for at høre til det allerede omtalte Ord for »Taksus, Barlind«. I Begyndelsen af Indskriften paa Åsum-Brakteaten har jeg læst **ɪhe** (første Rune er usikker) og forstaaet dette som Dativ af et Mandsnavn; se Norg. Indskr. S. 111, jfr. S. 581 ff.[1]

Efter det foregaaende skulde **gisa ioŋ** være et Mandsnavn med en dertil i Apposition føiet nærmere Bestemmelse, begge i Tiltaleform.

Da de to første Ord i B ikke er skilte fra hinanden ved Skilletegn, medens Skilletegn følger efter det andet Ord, maa vi paa Forhaand formode, at de to første Ord syntak-

[1] Jeg har nu opgivet den af mig tidligere (Norg. Indskr. S. 293) udtalte Formodning, at **ioŋ** skulde være Vokativ af Adjektivet for »ung«.

tisk særlig hører sammen og at det Ord, som følger efter Skilletegnet, ikke danner nogen Del af den tiltalte Mands Navn.

Som tredje Ord udskiller jeg B 8—12 **wiliʀ**. Heri søgte jeg tidligere Præsens Konjunktiv i 2den Person Ental af Verbet »ville«. Men herimod synes mig nu de følgende Ord at tale. Jeg opfatter nu **wiliʀ** som Nominativ Ental af et Nomen. Nominativsmærket **-ʀ** viser da, ligesom Skilletegnet, at dette Nomen ikke kan høre med til den tiltalte Mands Navn. En nærmere Tolkning af **wiliʀ** opsætter jeg, indtil jeg har gjennemgaaet de øvrige Ord i B.

Som 4de Ord i B udskiller jeg B 13—14 **ai**. Heri finder jeg Præsens Imperativ 2den Person Ental af Verbet for »eie«. Ellers forekommer Præsens Indik. 3dje Person Ental »eier« i Formen **ai** i flere Indskrifter, f. Eks. paa Torsbjærg-Skjoldbulen (se mine Bemærkninger til denne S. 142 f., hvor jeg ogsaa har talt om Mangelen af *h*). Paa Br. 24 formoder jeg Imperativformen af »eie« i Formen **aa** (sat to Gange). Ligesaa formoder jeg Imperativ af »eie« i Formen **a** paa Br. 106 og i Formen **ah** paa Br. 30.

Som 5te Ord udskiller jeg B 15—16 **aa**. Dette forstaar jeg, om end med nogen Tvivl, som et Adverbium med samme Betydning som oldn. *æ* »altid«. Ogsaa paa Br. 30 forekommer maaské **a** med Betydning »altid«, og paa Br. 28 **ᴀ** »altid«.

Jeg formoder nu, at **ee** ligeledes er et Adverbium med Betydning »altid«. Dette forekommer paa Br. 24 skrevet **ee** efter Imperativen **aa** »du skal eie«, i Forbindelsen **eelil** paa Br. 44 og i flere andre dermed væsentlig overensstemmende Brakteat-Indskrifter, om hvilke der skal tales nærmere til Br. 24, samt i Forbindelsen **eelifi** paa Aagedal-Brakteaten. Paa Br. 106 finder jeg **e** »altid« i samme Sætning som Imperativen **a** »du skal eie«.

Hvis min Tolkning er rigtig, holder jeg det for sikkert, at disse Adverbier **aa**, **ᴀ**, **a** og **ee** »altid« er beslægtede med

oldn. *æ*, *ei* »altid« og med got. *aiws* og *aiw*, o. s. v.; men det er mindre sikkert, hvordan Formerne bestemtere skal forklares.

aa synes at udtrykke langt *ā*, og **ee** langt *ē*. Paa samme Maade er i Haandskriftet af Fáfnismál skrevet *ęę* »altid«. Formen *ā* er maaské opstaaet af en Akkus. af et til oldind. *āyú* n. »Liv« svarende Ord. Uagtet indogerm. *u* i Udlyd regelret synes at have været bevaret i Urnordisk, kan det her i en Partikel, som ofte forekom med svag Betoning, være faldt bort; jfr. det uregelrette Bortfald af Vokalen i urnord. **wit** »vi to« af **wi-dwō*, jfr. litau. *vè-du* (se Brugmann, Grundriss[2] I S. 931). Sideformen *ē* »altid« synes at henvise til en Urform **$\bar{e}^{i}$yu* (med Circumflex-Betoning??)[1]. At den Rod, hvortil oldind. *āyú* hører, kan have havt Vokalen *ē*, slutter jeg bl. a. af gr. ἦτορ, der vistnok er afledet af samme Rod[2].

B 17—20 læser jeg **orb[a]**, saa at den rette Stav, som er levnet af B 20, fuldstændig har været ᚨ **a**. Stephens læser Runerne paa samme Maade. Men dette **orb[a]** kan ikke, som Stephens har troet, have noget med oldn. *orf* eller *orb* n. »Skaft paa en Ljaa (Le)« at gjøre; thi dette heder i Middelhøitysk *worp*, og *w* var, da Vimose-Høvelens Indskrift blev indridset, sikkert endnu ikke faldt bort foran *o*. Derimod stemmer **orb[a]** i Form overens med et andet Ord, glsvensk *orf*, angelsaks. *orf* n. Det svenske Ord betyder »arf i fäkreatur och lösegendom«. Det forekommer i Udtrykket *taka, standa (baþi) arf ok orf* i flere Love; ogsaa ellers Forbindelsen *arf ok orf*. En Sideform er *urf*. Det angelsaks. Ord betyder »Kvæg«. Det er vel beslægtet med oldn. poet.

---

[1] Jeg har allerede i Norg. Indskr. S. 553 Anm. 1 været inde paa en lignende Forklaring af **ee**.

[2] Jeg tror ikke, at man paa Vimose-Høvelen omvendt tør forklare **ai** som Adverbium »altid« = oldn. *ei* og **aa** som Imperativ »du skal eie«. Thi **ai** er ikke paavist som Adverbium i Indskrifter med den længere Rækkes Runer; derimod synes **A** Br. 28, **a** Br. 30 at være Adverbium »altid«.

arfr, arfuni m. »Okse« og med got. *arbaiþs* »Arbeide«, til hvilke det staar i Aflydsforhold.

Ingen af de for det glsvenske og det angelsaks. Ord opførte Betydninger passer ligefrem paa Vimose-Høvelen. Men mulig kan det her snarest forstaaes som »Værktøi, Arbeidsredskab«. (Mindre sandsynlig forekommer mig Betydningen »arvet Eiendel«.)

Det angelsaks. og svenske Ord synes at indeholde en *a*-Stamme. Derfor udfylder jeg paa Høvelen **orb[a]**. Imod her at antage sidste Rune for **i** taler vel ogsaa det, at Ordet har **o** (ikke *u*) i første Stavelse.

Originalens Ydre gjør det muligt, at der til høire for **orb[a]** endnu har staaet flere Runer, dog neppe mange. Men efter Indskriften tror jeg, at **orb[a]** har været sidste Ord. Se mere herom i det følgende.

Endnu staar tilbage i denne Række Tolkningen af **wiliʀ**. Dette forstaar jeg som Nominativ af et Substantiv.[1] Da det forudgaaende Navn ikke staar i Nominativ, men i Vokativ, synes **wiliʀ** ikke at kunne være Tilnavn, men at maatte være en til Prædikatet hørende Apposition til Navnet.

wiliʀ synes at være Nominativ af en Stamme **wīlia-*. Det er vistnok beslægtet med **wilagaʀ** Lindholm, hvor **sa wilagaʀ** er Apposition til Runeristerens Navn **ek erilaʀ**. Her har v. Grienberger og jeg forklaret **wilagaʀ** som et Adjektiv med Betydning »kunstfærdig«. Dette Ords Stammeord synes formelt at stemme overens med ags. *wil* n. »wile, trick«, oldn. *vél* f., som ogsaa betyder »Kunst«, oldn. *véla* »besnære«, men ogsaa *véla um* »stelle med noget«, i Grímn. 6 *(bœr) er vélti sér* »satte istand« eller »opførte med Kunst«;

---

[1] Som allerede sagt, tror jeg ikke, at der her tør læses **wieʀ**. Heller ikke vilde jeg kunne finde nogen rimelig Mening i **wieʀ**. Det vilde være høist utilraadeligt, for **wieʀ** at forsøge en Tolkning »Arbeider« efter litau. *weĩkti* »gjøre« og de Ord, som dertil hører. Ogsaa en Tolkning af **wieʀ** som 2den Person Konjunktiv af Verbet »vie« vilde jeg finde utilraadelig.

i nynorske Bygdemaal *vela* og *vøla* »bøde, reparere«, ogsaa »tilrede, pudse«.

Jeg formoder herefter, at **wiliʀ ai aa orb[a]** betyder: »Du skal som Kunstner (eller: Arbeider) altid eie Værktøiet«. Det er: Du skal altid eie dette Værktøi, forat du kan bruge denne Høvel, naar du skal oppudse Gjenstande.

I oldn. *véla* er, som jeg (Arkiv II S. 352 ff.) har vist, to Stammer smeltede sammen, den ene beslægtet med litau. *wilióti* »lokke, besnære«, den anden beslægtet med litau. *weĩkalas* »Forretning, Syssel«.

Brugen af **wilagaʀ** Lindholm og af **wiliʀ** paa Vimose-Høvelen synes at maatte forklares af den Stamme, som hører til litau. *weĩkalas*. Dette forudsætter, at **wīhlian* »sysle« allerede paa denne Tid var blevet til **wīlian* (med stemmeløst *l*).

Substantivet **wiliʀ**, som er afledet ved Suffikset *-ia-*, har logisk været opfattet som Nomen agentis til Verbet **wīlian* »sysle, sætte istand, oppudse«. Af forskjellig Oprindelse er det i historisk Oldnorsk forekommende Substantiv *vélir* »Besnærer«.

Efter det foregaaende tænker jeg mig den hele Indskrift B inddelt i Ord og udtalt paa følgende Maade:

Gisa Iong, wīlīʀ ai ā orba!

Jeg forstaar dette saaledes: »Du Gisa Iong! skal som kunstfærdig Arbeider (d. e. til at oppudse Gjenstande) altid eie dette Værktøi«.

Ogsaa andre Indskrifter paa løse Gjenstande indeholder et Ønske med Verbet i Imperativ, rettet til den Person, som er bestemt til at eie Gjenstanden og som tiltales i Vokativ. Se mine Bemærkninger til Br. 24, Br. 67 (Skodborg).

Indskriften synes at være versificeret og at indeholde to med hinanden ved Allitteration forbundne Linjer:

Gisa Iong, wīlīʀ
ai ā orb[a]!

ioŋ danner Allitteration med **ai**, og sandsynlig tillige **wiliʀ** med **orb[a]**. Versemaalet synes at vise, at *Gisa* har været udtalt med kort *i* i første Stavelse. Herfor taler også nyhøityske Former som Familienavnene *Giesebrecht*, *Gisbrecht*, *Gisebrandt* og fl.

Det lader sig neppe sikkert bestemme, i hvilket Forhold den Kvinde, som har Navnet **taliŋo**, har staaet til den Mand **gisa**, som i Indskrift B tiltales som den, der skal være Høvelens Eier.

Hvis Ordet **orb[a]** betegnede Høvelen som en Gjenstand, Gisa havde faaet i Arv, saa vilde den Formodning ligge nær, at **taliŋo** (uagtet dette Navn kan være indridset af en anden Haand end Indskrift B) var Gisas Moder og at det var hende, som tiltalte ham i Indskriften.

Men da Ordet **orb[a]**, hvorved Høvelen betegnes, snarere betyder »Værktøi«, saa tør herfra ikke gjøres nogen Slutning om Forholdet mellem Kvinden Talingo og den Mand, som er bestemt til Høvelens Eier, Gisa.

Paa Høvelens Sideflade kan der nu ikke følges nogen sammenhængende Indskrift paa det Stykke, hvis glatte Overflade bærer Indskriften B; men her skimtes kun enkelte utydelige Runer, af hvilke den, som skimtes længst til høire, synes at have været **o** (med Toppen vendt mod Runernes Toppe i B).

Indskriften paa Høvelens ujævne Sideflade til høire, Indskrift C, er anbragt paa samme Stykke af Høvelen som Indskrift A (**taliŋo**). De to Indskrifter er anbragte saaledes, at deres Toppe vender mod hinanden.

Runerne i Indskrift C er langt utydeligere end Indskrift A paa Oversiden. Mest utydelige er de Runer i C, som er indridsede foran det første Skilletegn. Læsningen af disse er meget usikker, og den Læsning og Tolkning af dem, som jeg i det følgende foreslaar, skal kun betragtes som et Forsøg.

C 1 er sikkert ↑ t. Dog er det muligt, at der til venstre derfor har været en Rune, ja jeg har endog til sin Tid troet at skimte Spor af denne Rune der, hvor Træet er brudt. C 2 har Formen af en lodret Stav med en krummet Streg nedentil paa hver Side; disse Streger gaar ud fra den lodrette Stav langt nede og gaar ned til Indskriftens Basis. Stregerne krummer sig nedentil indad. Uagtet B som R. 12 har en ganske anden Form af **R**, synes C 2 at maatte læses som **R**. Wimmer (Aarb. f. nord. Oldk. 1868 S. 70) har derimod antaget Krumstregerne nedentil paa denne Rune for senere Ridser i Høvelen. C 3 bestaar af en lodret Stav, som til høire har en lidt utydelig Krumstav, der gaar fra den lodrette Stavs Top til dens Basis. Paa Indsiden af denne Krumstav er der mulig ved dennes Midte en liden og meget utydelig Krumstreg, som baade oventil og nedentil berører den større Krumstreg og som bøier sig i den modsatte Retning, men dog ikke paa langt nær hen til den lodrette Hovedstav. Runen er vistnok ikke **b**. I Brakteat-Indskrifter forekommer en Form af þ-Runen D med Sidestaven gaaende fra den lodrette Stavs Top til dens Basis. Men her paa Høvelen er det betænkeligt at læse Runen som þ, da vi som første Rune i tredje Ord i C (C 12) har en ganske anden Form af þ. Jeg gjengiver C 3 foreløbig ved þ, men skal i det følgende tale mere om Runens Betydning. C 4 er ikke ᛉ. Den bestaar af en lodret Stav, som til høire har en liden Krumstav, der synes at gaa ud fra Runens Top og som længere nede gaar ind til den lodrette Stav. Runen synes derfor at maatte læses som ᚹ w. Til venstre for denne Runes øvre Del er der en fra den lodrette Stav adskilt liden krum Streg, som syntes mig at være ridset. Denne er aldeles forskjellig i Form fra Skilletegnene paa Høvelen og synes derfor nærmest at være betydningsløs. Hvis den har Betydning, synes den at være et Skilletegn, som angiver en mindre stærk syntaktisk Adskillelse. Wimmer (anf. St.) antager Sidestregerne paa C 4 for betydningsløse Ridser i Høvelen. En nedentil mod høire

opadgaaende lige Skraastreg, hvis Midte berører den lodrette Stavs Basis, synes betydningsløs. C 5 er sikkert **s**. Runen synes at bestaa af 5 Streger. Herefter er der et Skilletegn, som bestaar af ialfald tre Prikker over hinanden, mulig 4, neppe 5.

Jeg skal foreløbig holde tilbage en Formodning om Betydningen af første Runegruppe i C, indtil de følgende Ord er læste og tolkede.

C 6 er sikkert ᚺ **h**. C 7 er ᛚ **l**. C 8 bestaar af to lodrette Stave, mellem hvis Toppe der synes at have været en Forbindelsesstreg, som nu er usikker. Runen tør dog vist læses som ᛖ **e**. C 9 er sikkert ᚢ **u**. C 10 er ᚾ **n**. C 11, som oventil er mindre tydelig, er ᛟ **o** (ikke X **g**, som Stephens har læst). Herefter følger Skilletegn bestaaende af 3 eller 4 Prikker over hinanden.

Andet Ord i C **hleuno** har jeg i Arkiv VIII S. 22 tolket som Præsens Imperativ 2den Person Ental: »bliv beskjærmet«. Stammeordet er **hlewa* = oldn. *hlé* »Læ, Ly, Skjærm«, der forekommer som første Led i Mandsnavnet **hlewagastiR** paa Guldhornet. Af dette Substantiv er afledet Verbet oldn. *hlýja*, Præter. *hléða*, »beskjærme«, af ældre **hliujan*, Præter. **hlewiðō*. **hleuno** er et intransitivt inchoativt Verbum, som forudsætter i Infinitiv **hleunōn*. Dette forholder sig formelt til oldn. *hlýja*, af **hliujan*, som f. Eks. *harðna* til *herða*, *vakna* til *vekja*, og som got. *gaqiunan* »blive levende« til got. *gaqiujan* »gjøre levende«. **hleuno** stemmer ved sin Endelse overens med den historisk-nordiske Imperativendelse paa *-na*, men afviger derimod fra den gotiske Form *uslukn* Marc. 7, 34.[1]

hleuno stemmer i sin passive Betydning »bliv beskjærmet« mindre overens med historisk nordisk Sprog, end med Gotisk, hvor Verber paa *-nan* har passiv Betydning, f. Eks. *gafullnōda ahmins weihis* »han blev fyldt med den hellige

[1] Efter Formen kunde **hleuno** være 1ste Person Præs. Indik. »jeg bliver beskjærmet«, hvortil man da vel maatte tænke sig Høvelen som Subjekt. Men dette synes mig at passe mindre godt til Sammenhængen.

Aand« Luc. 1, 41; jfr. Eph. 3, 16 (efter det ene Haandskrifts Læsemaade). Dog jfr. oldn. *stikna* »blive stegt, blive brændt«.

I Indskrift B tiltales Høvelens (fremtidige) Eier Gisa i en Sætning, som har Verbet i 2den Person Imperativ. Hvad enten Indskrift C er indridset af samme Haand som B eller ikke, har vi Grund til at tro, at det er den samme Gisa, til hvem Imperativen **hleuno** »bliv beskjærmet« henvendes. Til denne Antagelse er der saa meget større Grund, fordi jeg i Indskrift C ikke finder noget andet Navn i Tiltaleform. Jeg holder det for usandsynligt, at det skulde være Høvelen, som tiltales ved dette »bliv beskjærmet«.

Tredje Ord (C 12—13, hvorefter der følger Skilletegn) er meget utydeligt. Jeg læser med Stephens ᚦᛖ **þe**. Dog er navnlig **e** usikker, fremfor alt med Hensyn til Tværstregen oventil. **þe** synes efter Formen at maatte høre til den pronominale Stamme, som betyder »den«. Hvilken Form det er, skal jeg i det følgende søge at vise.

Efter C 13 følger et Skilletegn bestaaende af tre Prikker over hinanden. Flere Prikker kan ialfald nu ikke sikkert sees.

Første Rune i fjærde Ord (C 14) er sikkert ᚱ **r**. C 15 er utydelig. Den læses af Stephens som ᛁᛁ **ii**. Denne Læsning synes mulig; men jeg tror snarere, at her skal læses ᛖ **e**. C 16—17 er sikkert ᚷᚢ **gu**. Jeg læser altsaa sidste Ord helst som **regu**.

Det ligger nær at formode, at **regu** er et Substantiv, til hvilket **þe** »den« eller »denne« staar i attributivt Forhold.

Pronominalstammen *þa-* har i mange Indskrifter den stærkere demonstrative Betydning »denne«. Saaledes betyder f. Eks. **þat** By og **þAt** Björketorp »dette«. Derfor maa vi ogsaa for **þe** paa Vimose-Høvelen antage Betydningen »denne«. Hvis **þe** horer attributivt til **regu**, maa **regu** derfor betegne enten selve Høvelen eller noget paa Høvelen.

Hvis **hleuno** betyder »bliv beskjærmet«, saa venter man i **þe regu** Angivelsen af det, hvorved Beskjærmelsen tilveiebringes. Altsaa synes **þe regu** at have instrumental Funktion.

þe synes at maatte være en Instrumentalform i Ental. **þe** er dannet ligesom oldn. *hvé* »hvormed, hvorledes«.

þe synes at svare til got. *þē* »desto«. Formen maa i Fællesgermansk have havt det lukkede *ē* (ligesom f. Eks. oldn. *hér*). Om Dannelsen af denne Form jfr. Joh. Schmidt, Festgruss an O. v. Böhtlingk S. 101, Kuhns Zeitschr. XXVII S. 273 og H. Møller i Kölbings Engl. Stud. III S. 152 Anm.

Paa Grund af de anførte Former fra de beslægtede Sprog synes **þe** snarest at være Instrumental i Hankjøn eller Intetkjøn, uagtet det følgende Ord kunde bringe os til at tænke paa en Instrumentalform i Hunkjøn.

regu synes at være Instrumental i Ental. Paa Grund af **þe** formoder jeg i **regu** et Intetkjønsord af en Stamme **rĕga-* »Rids«, Indridsning, indridset Række. Endelsen **-u** synes at være den samme Instrumentalendelse, som findes ved Stammer paa *-a* af Hankjøn og Intetkjøn i Oldhøitysk til og med lidt efter Aar 900, f. Eks. *wortu, lambu.* Substantivet **regu** er nær beslægtet med oht. *riga* f. »linea«, mht. *rige* (svagt Fem.) »series, ordo«, nedertysk *rige* »Linje«, nht. *Riege* »Rad«. Dette tyske Ord hører, ligesom nht. *Reihe*, mht. *rîhe* »Række«, til oht. *rîhan,* Ptc. *girigan,* »anreihen«. Et tilsvarende Verbum er oldind. *rekhati, likhati* »ridser ind, river op«, hvortil hører *rekhā*, senere *lekhā*, »Streifen, Linie, Riss, Strich, Reihe«; gr. *ἐρείκω* »river op«, litau. *rëkiu* »schneiden (Brot), einen Acker zum ersten Mal pflügen«. **regu** synes at være af en Stamme **rĕga-* for **rĭga-*, af førgermansk **rikó-*. Allerede i urnordisk Tid gik *i* foran et *a* i følgende Stavelse over til *e*; jfr. f. Eks. Intetkjønsordet oldn. *skref* (Dat. *skrefi* og *skrifi*) af Stamme **skrifa-*, jfr. i vestnorske Folkemaal *skriv*, se Ross. I **regu** synes **e**, hvis Ordet er Intetkjønsord, ved Analogi at være overført fra Nomin., Akkus. og Genetiv Ental. Intetkjønsstammen **rĕga-* af **rĭga-* er dannet ligesom en Mængde andre Intetkjønsord, f. Eks. *bit, blik*, *skref*, o. s. v. **rĭga-* forholder sig til ags. *ráw*, eng. *row* »Række«, af **raiwō-*

for **raigwō-*, ligesom oldn. *tog* n. til *taug* f., *klif* n. til *kleif* f., *lið* n. til *leið* f., o. s. v.

Herefter oversætter jeg **þe regu** »ved denne Række«, d. e. ved denne Række af indridsede Runer[1].

De tre Ord **hleuno þe regu** betyder altsaa »bliv beskjærmet ved denne Række af indridsede Runer« og synes at indeholde et til **gisa** udtalt Ønske om, at han maa blive beskjærmet ved de paa hans Værktøi Høvelen indridsede Runer.

Hvis denne Tolkning er rigtig, da synes det nødvendigt at antage, at Ordene **þe regu** »ved denne Række« henviser til første Runegruppe i Indskrift C, som jeg endnu ikke har tolket. Denne Runegruppe synes derfor at maatte indeholde beskjærmende Runer, altsaa enten Ord, hvori et Ønske er udtalt, eller en Trylleformular eller Runer, som man har tillagt tryllekraftig Betydning.

Efter den i det foregaaende foreslaaede Læsning skulde C 1—5 læses **tʀþws**. Men jeg har fremhævet, at anden Rune (**ʀ**) her har en ganske anden Form end i Indskrift B. Ligeledes, at Rune 3 (**þ**) her har en ganske anden Form end i Ordet **þe** i samme Indskrift. Endelig, at der oppe til venstre for C 4 er ridset en liden krum Streg, som man kunde være fristet til at tage for et Interpunktionstegn, medens dog Skilletegnene paa Høvelen ellers har en ganske anden Form.

Alt dette synes at vise, at C 1—5 er Runer af en anden Karakter end de Runer, som danner de andre Ord i Indskrifterne A, B og C. Og dette støtter den Formod-

[1] Jeg tror ikke, at der tør læses **þii riigu**. En Form ***riigu** vilde være usandsynlig, fordi **ii** (d. e. langt *i*) ikke vilde harmonere med *g*, som i den her behandlede Ordstamme er opstaaet af *h*. Jeg tør derfor heller ikke forstaa en Læsning **þii riigu** som »ved det, som jeg indridser«, saaledes at **þii** skulde indeholde en Instrumentalform *þī* med et enklitisk Relativ *-ī* = got. *ei*, og saaledes at **riigu** skulde være Præsens Indik. 1ste Person Ental.

ning, at vi her har Runer med hellig eller tryllekraftig Betydning.

Den forskjellige Karakter viser sig endnu mere deri, at C 1—5, hvis de rigtig er læst som **tʀþws**, ikke, saaledes som alle andre Runer i Indskrifterne A, B og C, danner fuldstændige Betegnelser for et eller flere Ord og ikke ligefrem kan udtales.

Man kunde da formode, at C 1—5 ene og alene var Trylleruner, som kun havde en magisk Betydning og ikke nogen sproglig Betydning. Dette forekommer mig muligt, men ikke sikkert. Det synes paa den anden Side muligt, at C 1—5 indeholder en forkortet Skrivemaade af Ord, som har udtrykt et tryllekraftigt Ønske. Jeg skal i det følgende fremsætte en Formodning om, hvilke disse Ord er, men jeg vil udtrykkelig betegne denne Formodning som en usikker Gjætning; usikker ikke alene, fordi Læsningen af Runerne er usikker og fordi flere Lyd, som ikke er betegnede i Skrift, da tænkes til, men ogsaa fordi det ikke er sikkert, om C 1 **t** oprindelig har været første Rune eller om en Rune er brudt bort til venstre for denne.

Hvis vi her har forkortede Ord, som indeholder et tryllekraftigt Ønske, saa ligger det nær at formode, at C 1—2 **tʀ** indeholder en Form af Guden Tys Navn. Thi en Række nordiske Indskrifter, navnlig paa Brakteater, giver os Kundskab om, at de Mænd, fra hvem Indskrifterne hidrører, har været Dyrkere fortrinsvis af Guden Ty. Saaledes Indskrifterne paa Ødemotland-Benstykket, Aagedal-Brakteaten, Br. 28, Br. 79, og kanské flere. Fremdeles er at mærke, at Runen **t** bærer Guden Tys Navn, saaledes at det kunde ligge nær at betegne Gudens Navn ved Runen **t** alene, ligesom Ordet for »Mand« i nordiske Haandskrifter fra Middelalderen ofte betegnes ved Runen for *m*, der som Navn har det Ord, der betyder »Mand«. Paa Br. 57 staar for sig selv en **t**-Rune med tre Kviste til hver Side; denne synes at hentyde til Guden Tys Navn.

Man kunde derfor i C 1—2 **tR** søge at finde Guden Tys Navn i Nominativ. Men hermed kan jeg ikke forlige Rune 3—5 og de følgende Ord i Indskrift C. Jeg tænker mig derfor Muligheden af, at C 1—2 **tR** skal udfyldes ***tiwiR** (sandsynlig med langt *i* i første Stavelse) og at dette er Gudens Navn i Genetiv efter konsonantisk Bøining (ikke efter *a*-Stammernes Bøining, jfr. græsk *Διός*). Ogsaa Formen af det gotiske Navn paa *t* i Salzburg-Haandskriftet *tyz*, d. e. **Tius*, taler maaské for konsonantisk Stamme; se Norg. Indskr. Indl. S. 48 f.[1]

I C 3 ᚦ søger jeg da en forkortet Skrivemaade for ᚦᚢ þu »du«.

Den lille Krumstreg oppe til venstre for C 4 kan da angive, at der med C 4—5 begynder et nyt Ord. Hvis det foregaaende er rigtigt, maa **ws** udfyldes til ***wes** »vær«, 2den Person Imperativ af Verbet **wesan* »være«.

C 1—5 skulde da læses **t(iwi)R þ(u) w(e)s**. Dette skulde betyde: »Tys (Eiendom) du vær!« d. e. vær du viet til Ty.

Idet jeg gjentager, at den her foreslaaede Tolkning af C 1—5 kun er en usikker Gjætning, skulde efter det foregaaende den hele Indskrift C læses saaledes:

t(iwi)R þ(u) w(e)s hleuno þe regu

Dette skulde betyde: »Vær du Tys (Eiendom)! Bliv beskjærmet ved denne Række (af indridsede Runer)!«[2]

Disse Ord synes at være rettede til Høvelens fremtidige Eier Gisa.

Indskrift B synes, som jeg i det foregaaende har søgt at vise, at være versificeret. Paa Grund af det over Dag-

---

[1] Efter germansk Ordafledning er det ikke sandsynligt, at **tR** skulde være forkortet for ***tiwiR** (eller **tiujiR**), Adj. i Nomin. masc. »viet til Ty«.

[2] Verbet **hleuno** er da i Indskriften brugt om Beskjærmelse ved magiske Midler. I Hamðismál 22 (Bugges Udg.) er Participiet *hléðir* brugt om Mænd, der er beskyttede ved Brynjer, som ved Trylleri er gjort sikre mod Vaaben og som deres Moder har skjænket dem.

ligtalen løftede Udtryk i C ligger det nær at formode, at ogsaa Indskrift C er versificeret. I saa Tilfælde tænker jeg mig følgende Versform:

Tīwiʀ þū wes!
Hleunō þē regu!

Her vilde da *þū* danne Allitteration med *þē*. Dette sidste Ord kunde bære en Allitteration, fordi det her har den stærke paapegende Betydning »denne«.

Alle Indskrifter paa Vimose-Høvelen er neppe indridsede med samme Haand i umiddelbar Tidsfølge. Wimmer (Runenschr. S. 147 f.) siger, at Indskrifterne paa Sidefladen synes at hidrøre fra en anden Person end Indskrifterne paa Topfladen. Efter mit Skjøn har navnlig Runerne **taliŋo** en anden Karakter end de øvrige Runer.

Kragehul-Knivskaftet.

Engelhardt, Kragehul Mosefund (1867) S. 7. Stephens I S. 317.

I Kragehul Mose paa Fyn er fundet et Stykke Træ, sandsynlig af et Knivskaft, med indridsede Runer paa to Sider. Runestavene (ogsaa Sidestavene paa Runerne for **u** og **r**) er ridsede med to Streger. Paa den ene Side (A) er fra høire mod venstre ridset følgende 7 Runer (som her gjengives vendte om mod høire):

ᚢᛗᚨ।ᛒᛖᚱᚨ
uma।bera

Hvor meget der mangler foran første Rune, kan ikke sees.

Jeg behandler først **bera**, som maa være fuldstændigt, da der foran **b** staar som Skilletegn en kort lodret Streg ved Midten af Runerne. **bera** er Nominativ af Stammen **beran-*. Det er det gamle germanske Ord for »Bjørn«; ags. *bera*, oht. *bero*. Det er i Nordisk bevaret i det oldsvenske Mandsnavn *Biari*, *Biæri*. I Oldnorsk som første Sammensætningsled i *berfjall*, *berharðr*, *berserkr*.

Her i Kragehul-Indskriften maa **bera** være enten andet

Led af et sammensat Mandsnavn eller et selvstændigt Mandsnavn = oldsvensk *Biari*, oldtysk *Bero*.

De foran Skilletegnet staaende Runer **uma** danner vistnok ikke noget fuldstændigt Ord. Jeg formoder, at de skal udfyldes til [g]**uma**.

Da det ikke kan bestemmes, hvor meget der mangler til høire, kan det heller ikke bestemmes, hvorvidt [g]**uma** her har dannet første Led i et sammensat Mandsnavn **Guma-bera* eller har været et selvstændigt Ord. Imod det første Alternativ taler neppe afgjørende det, at der er sat et Skilletegn efter ·**uma**. Man kan herved sammenligne, at de to Led i et sammensat Ord ofte er skrevne adskilte i islandske Haandskrifter fra Middelalderen. I Indskrifter med den kortere Rækkes Runer adskilles de to Led i et sammensat Personnavn undertiden ved et Skilletegn; f. Eks. *kun*ı*ualts* Snoldelev, d. e. *Gunnvalds*.

Det germanske Ord got. *guma* »Mand«, af Stamme **guman-*, oht. *gomo* o. s. v. findes oftere i oldtyske Navne som første Led. Et Mandsnavn **Guma-bera* vilde oversat betyde »Mandbjørn«, hvilket kunde opfattes enten som en Mand, der i Styrke og Voldsomhed er som en Bjørn, eller som en Mand, om hvem man mente, at han til sine Tider er i Bjørneham. Germansk *bera* »Bjørn« danner ofte andet Led i Mandsnavne. En Sammensætning **Guma-bera* vilde have Analogi i det oldtyske Navn *Gomolf*, hvori andet Led er Betegnelse for et vildt Dyr.

Men det synes ogsaa muligt (om det end efter mit Skjøn er mindre sandsynligt), at [g]**uma** »Mand« i Indskriften har været et selvstændigt Ord i Nominativ. Da maa der forud for [g]**uma** have gaaet et andet Ord, som indeholdt en nærmere Bestemmelse, f. Eks. et Adjektiv, som angav Hjemstavnen, eller en Genetiv af et Kvindenavn, saaledes at det var angivet, hvilken Kvindes Husbond **bera** var. [g]**uma** sammen med den dertil hørende nu tabte Bestemmelse maatte da forstaaes som Apposition til Mandsnavnet

bera. At en saadan Apposition kunde staa foran det Mandsnavn, hvortil den hørte, synes godtgjort ved **eirilaR hroRaR** By, hvor **hroRaR** synes at maatte være det egentlige Navn; se Norg. Indskr. S. 101, hvor jeg har sammenlignet ags. *eorl Ongenþio* Beowulf 2951 og *buǫnti kuþr hulmkaetr* (*ae* usikkert) Runverser 101.

Paa den anden Smalside af Træ-Brudstykket er der 3 Runer, skrevne fra høire mod venstre. Første Rune er noget usikker, men syntes mig snarest at være et mod venstre vendt ᚨ **a**, neppe ᛚ **l**. Det samme antager Magnus Olsen. R. 2 er sikkert ᚨ **a**. R. 3 er sikkert ᚢ **u**. Der synes altsaa at skulle læses **aau** (der kan ikke læses **alu**).

Den Omstændighed, at to **a**-Runer her staar ved Siden af hinanden foran **u**, gjør det sandsynligt, at hver af dem hører til sit Ord eller Ordled, og at altsaa **au** danner et eget Ord eller Ordled. Her kunde **au** forstaaes som Substantiv i Akkusativ Intetkjøn med Betydning »den gode Eiendel, Klenodiet«. Dette Ord forekommer i flere andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer; se herom til Br. 6.

Runen **a**, som gaar forud for **au**, kan ikke med Sikkerhed tolkes, fordi det er sandsynligt, at noget mangler foran **a** til høire, uden at det dog kan bestemmes, hvor meget der mangler. Men **au** »den gode Eiendel« maa vel være Akkusativ og Objekt for et transitivt Verbum. Snarest har dette Verbum betegnet »eier«. Nu forekommer **A** med Betydning »eier« allerede paa Br. 97 og **a** paa Br. 17; se Tolkningen af disse Indskrifter. Og paa Br. 106 forekommer **a** som Imperativ »du skal eie«. Endelig kan det her nævnes, at Br. 56 har **aata** som Præteritum »eiede«. Derfor kan **a** foran **au** paa Kragehul-Knivskaftet have været ment som »eier«. Eller: [ai] a »[ei] altid!«?

Til det foregaaende er dog at føie følgende Bemærkning af Magnus Olsen: »Efter **aau** er Hjørnet af Træstykket stærkt beskadiget ved Slid. Her maa, forekommer det mig,

have været god Plads til to Stave.« Det er derfor muligt, at **au** skal udfyldes til **au**[**ja**] hvilket vilde være en med **au** »den gode Eiendel« ensbetydende Form; se til Br. 67.

Frøslev-Staven.

Kiels Museum. Thorsen, De danske Runemindesm. I S. 233. Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 27 f.

Ved Gjennemgravning af en Høi ved Landsbyen Frøslev i Hanved Sogn, en halv Mil fra Flensborg, fandtes et Brudstykke af en Træstav med Runer. Jeg har i 1885 undersøgt Originalen. Træet er ormstukket og flere Runer utydelige. Jeg henviser om de enkelte Runers Udseende til Thorsen og Wimmer og bemærker i det følgende kort, hvorledes jeg formoder, at Runerne skal læses.

Til venstre synes intet at mangle. Længst til venstre er der to Prikker over hinanden, som Thorsen holdt for indslaaede; de syntes ogsaa mig mulig oprindelige. Wimmer antager den øverste Prik for mulig indskaaret, men den nederste for utvivlsomt et Ormehul.

Første Tegn er en utydelig lodret Stav, der ikke naar og aldrig synes at have naaet saa langt ned som de følgende Tegn. Derfor synes Runen ikke med v. Grienberger (Göttingische gelehrte Anzeigen 1903 Nr. 9 S. 709 f.) at kunne læses **i**. Jeg formoder, at Tegnet ikke er ment som en Rune, men som et Begyndelsestegn. Jeg sammenligner en kort lodret Stav, med Toppen i Linje med Runernes Toppe, der i flere Indskrifter med den længere Rækkes Runer forekommer som Skilletegn. Saaledes Br. 30, Br. 97, Ødemotland-Indskriften. Jeg tæller ikke dette Tegn med.

Af R. 1 sees tydelig en Streg, som skraaner nedad fra høire mod venstre. Denne Streg krydses omtrent ved Midten af en Streg, som oventil har begyndt omtrent i Linje med de øvrige Runestave og som skraaner nedad fra venstre mod høire. Men til høire og nedenfor Krydsningspunktet sees ikke med Sikkerhed nogen Skraastreg, dog har den mulig

her været fortsat. Th. v. Grienberger læser Runen som **k**; men **k** har aldrig den paa Staven forekommende Form. Tegnet ligner mest den Form af **A**, som forekommer paa Br. 36; men at Hovedstaven i denne Brakteat-Indskrift er skraa, har vistnok sin Grund i Indramningens eiendommelige Form og deri, at Runens Stav der tillige tjener som Rammelinje. Ved Undersøgelsen af Staven nedskrev jeg, at Tegnet neppe var X **g**. Dette synes mig dog nu sandsynligt.

R. 2 kan ikke læses som **w** med v. Grienberger. Den syntes mig ᛉ **R**, uagtet Kvisten til venstre ikke er tydelig eller sikker. Gjennem R. 3 gaar et Brud, men jeg antager med Wimmer, at Runen maa have været ᛁ **i**. R. 4 er ᛚ **l**, som ogsaa Wimmer læser. R. 5 er utydelig, men jeg antager med Wimmer, at Runen har været ᛁ **i**. R. 6 er ᛉ **R**.

Til høire for R. 6 er der et Skilletegn, der, som det synes, bestaar af to korte Streger over hinanden; den øverste er utydelig. Indskriften kan have været fortsat til høire.

Wimmer afgjør ikke, om vi her har en Indskrift med den længere Rækkes Runer, der skal læses **-iliR**, eller en Indskrift med den kortere Rækkes Runer, der da maa læses *-ilim*. Jeg tror med v. Grienberger, at Indskriften er skreven med den længere Rækkes Runer. Herfor taler for det første, at et Mandsnavn i Nominativ, som ender paa **-iR**, her synes rimeligere end et Ord *-milim* (der vel maatte forstaaes som oldn. *millim*). For det andet Formen af R. 1, som synes uforklarlig, hvis Indskriften tilhører den kortere Rækkes Skrift.

Efter det foregaaende tror jeg, at Indskriften snarest skal læses:

: (?) ı **gRiliR** ¦ (neppe **ARiliR**)

Vi synes her at have et Mandsnavn i Nominativ, der er dannet ved samme Deminutivendelse som en lang Række af sydtyske Mandsnavne paa *-li* fra 8de til 11te Aarh.; se Förstemann[2] I Sp. 988 f. F. Eks. *Friuntili*, *Gunzili*.

Hvis jeg rigtig har læst **gRiliR**, maa Navnet være for-

kortet skrevet for **g(ai)ʀiliʀ**. Navnet er da afledet af det i germanske Personnavne saa sædvanlige **gaiza-z*, **gaiʀa-ʀ* »Spyd«. Et til oldn. *Geirr* svarende Mandsnavn skal jeg i det følgende søge at paavise i Dativen **gaʀe** Br. 49, **gaʀi** Skååäng. En dertil svarende Nominativ har jeg (Norg. Indskr. S. 541 ff.) formodet i **gaʀ** paa Stenene fra Aarstad og Reistad. Med den her forekommende forkortede Skrivemaade kan sammenlignes f. Eks. **mrla** Etelhem, d. e. **Mārila*; **hlhh** Br. 106, hvilket jeg i det følgende tolker som **hailahh.*

Stammen i **Gaiʀiliʀ* forholder sig til det oldhøityske Mandsnavn *Kêrilo,* ligesom oldtysk *Albeli* forholder sig til *Albila*, *Valtili* til *Waldilo*, *Vatili* til *Watilo*; og ligesom ags. *Ægili* paa »Franks casket« forholder sig til got. *Agila.*

Uundværlige Bidrag til Tolkningen af flere vigtige Ord i danske Indskrifter, navnlig Brakteat-Indskrifter, finder vi i Indskriften paa en svensk reist Mindesten, som jeg derfor her meddeler og tolker.

Skåäng.

En reist Sten paa Skåäng i Vagnhärads socken, Hölebo härad, Södermanland, som langs Randen har en Indskrift med den kortere Rækkes Runer (Liljegren Run.-Urk. 856), har paa Midten en Rad med de ældre Runer. Afbildning findes hos Stephens, Run. Mon. II S. 887 ff. (feilagtig), III S. 23 ff. Jeg har selv undersøgt Indskriften paa Originalen.

Indskriften er:

5 10
ᚺᚨᚱᛁ ᛃ ᚨᚼᛚᛖᚢᚷᚨᛉ ᛏ·

Gjengivelsen af Tegnene i denne Indskrift er nu i alt væsentligt sikret. En liden Prik straks til venstre for Basis af Rune 1 kan være oprindelig, men er vel betydningsløs. R. 10 er sikkert **u**, ikke **r**. Efter R. 13 **ʀ** følger til Slutning en lodret Stav, som i Toppen har en knapformet, oven-

til noget flad Udvidelse til begge Sider. Til høire for Toppen af denne Stav er der en liden Prik, som syntes mig tilsigtet og oprindelig.

Indskriftens Læsning og Tolkning er derimod hidtil ikke sikkert funden. Den vanskeliggjøres derved, at Indskriftens forskjellige Ord ikke er adskilte fra hverandre.

Som første Ord udskilles let og sikkert de 6 første Tegn.

Lydværdien af R. 5 er omstridt. Medens de fleste Runologer har taget dette Tegn for ŋ, har Th. v. Grienberger, Arkiv XIV S. 116 (i Tilslutning til min Læsning af et lignende Tegn paa Tune-Stenen) læst R. 5 som j. Men jeg har i Norg. Indskr. S. 280 derimod indvendt, at Tegnet paa Skååäng-Stenen ikke vel kan være Runen **jāra*, da vi har denne Rune paa Skåäng-Stenen som R. 7 i en ganske anden Form og i den senere Betydning som *a*-Rune. Th. v. Grienberger (Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 289) udtrykker sig herom ubestemt, men har ikke fjærnet Indvendingen.

Jeg læser altsaa R. 1—6 paa Skåäng-Stenen nu ligesom før som **hariŋa**. Dette er et Mandsnavn i Nominativ. Dette Mandsnavn forekommer ogsaa paa Kammen fra Vimose, dér skrevet **harŋa**. I de med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter har vi ogsaa flere andre Mandsnavne, hvis Stamme ender paa *-ingan-*. Det her forekommende Mandsnavns Stammeord er vel det germanske *harja-* m. »Hær«, oht. *heri*, som ogsaa forklares ved »miles, hostis«.

Naar Wimmer (Runenschr. S. 166) har udtalt den Formodning, at R. 7 skulde være et Skilletegn, saa synes denne Formodning mig at maatte forkastes, fordi Tegnet ingensteds ellers er paavist i denne Betydning, medens paa den anden Side ∗ er vel kjendt som Runetegn i Indskrifter, som er skrevne med den længere Rækkes Runer. Jeg har i R. 7 seet Runen **āra* og gjengivet den ved **A** (Arkiv VIII S. 22 Anm. 1).

For R. 7—14 paa Skåång-Stenen foreslaar jeg nu en anden Tolkning end tidligere.

Alle har efter Wimmer hidtil opfattet den sidste Stav (R. 14) som et Tegn, der skulde angive Indskriftens Slutning. Men der findes neppe noget Eksempel paa, at der efter et saadant Slutningstegn som her følger en Prik. Man maatte da opfatte Slutningsprikken paa Skåång-Stenen enten som betydningsløs eller som uoprindelig. Men Opfatningen af Slutningsstaven som et Tegn, der kun angiver Indskriftens Slutning, er ogsaa bortseet fra den følgende Prik betænkelig. Og naar Wimmer anf. St. paastaar, at sidste Stav i ethvert Fald (d. e. hvordan saa end 7de Tegn skal opfattes) utvivlsomt er et Afslutningstegn, saa har han ikke ved nogen Grund støttet denne stærke Paastand.

I Norg. Indskr. S. 320 ff. er det anført, at Veblungsnes-Indskriften afsluttes med en lodret Stav, som er smalere end Runestavene og som derfor af Gustav Storm med god Grund er opfattet som et Afslutningstegn. Denne Stav kunde vistnok afgive nogen Støtte for Opfatningen af sidste Stav i Skåång-Indskriften som Afslutningstegn.

Men efter Tegnets Form paa Skåång-Stenen og paa Grund af den følgende Prik ligger det dog nærmere at opfatte Staven som en i-Rune. Rigtignok har denne i Regelen ikke en saadan Udbugning oventil, og dette heller ikke i Skåång-Indskriften som R. 4. Men dette taler ikke afgjørende imod Læsningen af sidste Stav som **i**. I Norg. Indskr. S. 577 er det fremhævet, at R. 4 paa Amle-Stenen **h** har første Stav oventil og nedentil udvidet til rundagtige Fordybninger. Og der er det nævnt, at noget lignende findes i forholdsvis sene Indskrifter med de yngre Runer; jfr. Wimmer, Runemind. II S. 302. I Lighed hermed synes sidste Stav paa Skåång-Stenen at kunne være en i-Rune, som i Toppen er forsiret med en oventil nogenlunde flad Udbugning til begge Sider.

Tidligere har jeg læst R. 7—13 som **AleugaR** og tolket

dette som et Tilnavn, der skulde betyde »han som er uden Løgn«. Jeg søgte da i **a**- et Præfiks med privativ Betydning, svarende til oht. *á*-, ags. *ǽ*-. Men et saadant Præfiks er ellers ikke paavist i de germanske Sprog udenfor Vestgermansk. Ogsaa herved bliver den hidtil antagne Læsning af Indskriften betænkelig. Heller ikke er den her forudsatte Sammensætning **AleugaR** paavist i noget vestgermansk Sprog.

Læser vi derimod de 4 sidste Tegn som **gaRi**, saa har vi heri et Navn, som forekommer i andre urnordiske Indskrifter.

Jeg tolker **gaRi** som Dativ af et Mandsnavn. Dativ af samme Mandsnavn forekommer paa Br. 49 skreven **gaRe**, og dette giver efter mit Skjøn min nye Opfatning af Skåång-Indskriften en stærk Støtte.

At Dativendelsen paa Skåång-Stenen er skreven **-i**, ikke **-e**, viser forholdsvis sen Tid, men kan ikke gjøre Tolkningen betænkelig. Paa samme Maade har Br. 57 **haitika**, hvilket Ord i Lindholm-Indskriften er skrevet **hateka**. Br. 49 har **f(a)hidi**, Ødemotland **fþi** ved Siden af **urte**. Ogsaa i en anden Indskrift, som er skreven med den længere Rækkes Runer, har jeg opfattet **-i** som Dativendelse: **hali** Belgu = oldn. *halli* (her med lokativisk Betydning), se Norg. Indskr. S. 465 f. og 468.

Magnus Olsen bemærker, at **-i** i Dativen **gaRi** tidligere kunde være opstaaet af **-e**, fordi **R** gik foran. Br. 49 har dog **gaRe** ved Siden af **f(a)hidi**.

Dativen **gaRi** eller **gaRe** er af et Navn, som svarer til oldn. *Geirr*. Nominativ af det samme til oldn. *Geirr* svarende Navn har jeg nylig formodet (Norg. Indskr. S. 542 f.) i **gaR** paa Aarstad-Stenen og paa Reistad-Stenen. Ligeledes har jeg i **haoaRaR** paa Eidsvaag-Stenen antaget sidste Led **-aRaR** for opstaaet af et til oldn. *geirr* svarende Ord (smst. S. 454 f.).

Det er paafaldende, at der i de urnordiske Indskrifter ikke sjælden skrives **a**, hvor man skulde vente **ai**, hvor *ai* er den oprindelige Lyd og hvor dette *ai* i historisk nordisk

Sprog regelret ikke er blevet til *á* (jfr. Noreen, Altisl. Gramm.[3] § 54 Anm. 3). Saaledes **dalidun** Tune *b* (ved Siden af **halaiban** Tune *a*); **hateka** Lindholm (men **haite** Kragehul, **haitika** Br. 57); **gaʀi** Skåång; **gaʀe** Br. 49; **gaʀ** Reistad, sandsynlig = oldn. *Geirr* (ved Siden af **wraita**); **gaʀ** Aarstad. Imod den i Norg. Indskr. S. 541 fremsatte Formodning, at *a* for *ai* skulde høre hjemme i de Former, hvor følgende Stavelse havde Vokalen *a*, taler **dalidun, hateka, gaʀi, gaʀe**.

Da den nævnte Skrivemaade forekommer i altfor mange Eksempler til vel at kunne grunde sig paa Feil, er jeg nu snarere tilbøielig til at formode, at *ai* i den nordiske Dialekt, hvori Indskrifterne er affattede (efter min Formodning den eruliske), Tvelyden *ai* blev udtalt som langt *a* med en Efterlyd af kort *i*, eller som den Lyd, der maa tænkes at have ligget imellem det angelsaksiske *á* og det fællesgermanske *ai*, hvoraf ags. *á* er opstaaet.

Hvis jeg rigtig har læst og tolket paa Skåång-Stenen **gaʀi** som oldn. Dativ *Geiri*, saa maa **gaʀi** betegne den Mand, for hvem Mindesmærket er sat. Dativ har da her samme syntaktiske Betydning som f. Eks. i Indskriften paa Br. 25 (Tjurkö): **wurte runoʀ . . . . kunimudiu** »gjorde Runer for Kunimund«.

Ogsaa i Minde-Indskrifter forekommer undertiden den Dødes Navn i Dativ, uden at denne Dativ er styret af en Præposition. Saaledes **fþalfʀ** i Hammeren-Indskriften, d. e. *fáði Álfi*. Ligesaa *ik isa fai* paa Frerslev-Stenen paa Sjælland »jeg skriver for Ise« (Norg. Indskr. S. 566).

Hvis jeg har Ret i, at **gaʀi** betyder »for Geir«, saa maa der her i Indskriften nodvendig enten staa eller tænkes til en Verbalform, som angiver Udførelsen af Mindesmærket og hvortil **hariŋa** er Subjekt.

Denne Verbalform finder jeg i R. 9—10 **eu**. Jeg forstaar dette som Præteritum Indik. Ental 3dje Person (mindre sandsynlig 1ste Person) »hugg« = oldn. *hjó*.

Med Hensyn til, at »hugg« er skrevet med **u**, ikke med **o**, kan sammenlignes **iu** Reistad og Roes, hvilket jeg nu ligeledes tolker som »hugg« (Norg. Indskr. S. 542), **hiu** Tørviken B. Med Hensyn til Mangelen af **h** jfr. **iu** Reistad og Roes, *iau* Rök, som efter min Tolkning betyder »hugg«, og lignende i flere Indskrifter med den kortere Rækkes Runer.

Naar her paa Skåång-Stenen er skrevet **e** foran **u**, ikke **i**, saa kan dette være ensartet med, at Halvvokalen *j* i oldislandsk Retskrivning foran en Vokal ofte er betegnet ved *e*. Jfr. **ArAgeu** Björketorp, Stentofta. Men desuden kan ved Skrivemaaden **eu** for »hugg« traditionel Skrivemaade have medvirket, da Formen synes opstaaet af en tostavelses Urform **hehōu*; jfr. ags. *hēow*.

Endnu staar tilbage at tolke R. 7—8 **Al**.

Hvis Tolkningen af Indskriftens tre andre Ord som »Haringa . . . hugg for Gar (Geir)« er rigtig, saa synes der at være al Grund til i **Al** at formode Objektet for Verbet »hugg«.[1]

I **Al** formoder jeg Akkusativ i Ental af et Substantiv, hvis Stamme har været konsonantisk **alh*-. Jeg holder dette Substantiv for nær beslægtet med got. *alhs* f. »Helligdom, Tempel«, der bøies som konsonantisk Stamme, ags. *ealh*, *alh* m. »Tempel«, oldsaksisk i Heliand *alah* m., oht. i mange Stedsnavne *alah*. Jeg antager **Al** for en Sideform til det i de urnordiske Indskrifter ofte forekommende **alu**, hvilket jeg har opfattet som et Intetkjønsord; se Norg. Indskr. S. 163 ff., 231 f., 429 f., 541, 571.

Al betegner ligesom **alu** en hellig Gjenstand, som holder Ondt borte, egentlig et Værn, og er i Skåång-Indskriften brugt om selve Mindestenen. Derimod er, som vi i

[1] **Al** kan ikke være = oldn. *hall* »Sten«, uagtet dette Ord efter sin Betydning her kunde passe; thi et til oldn. *hall* svarende Ord maatte vistnok have været skrevet **hala**.

det følgende skal se, Ordet i Brakteat-Indskrifter ofte brugt om Brakteaten, hvilken derved betegnes som en Amulet.

I Forbindelsen **Al eu** »hugg den fredhellige Mindesten« staar Objektet foran Verbet. Det samme er Tilfældet i Indskriften paa Guldhornet: **horna tawido**. Paa Varnum-Stenen: **runoR waritu**. Angivelsen af den Døde, for hvem Mindesmærket er sat og Indskriften hugget, staar til Slutning efter Objekt og Verbum: **gaRi** »for Gar (Geir)«. Paa lignende Maade staar **alfE** til Slutning i Hammeren-Indskriften, i hvilken intet Objekt er tilføiet. Paa Br. 49 følger efter Subjektet først Verbet, derpaa Objektet, og til Slutning staar der Dativen **gaRe**.

Skåång-Indskriften ender med en Prik, som er i Linje med sidste Runes Top. Berga-Indskriften har efter Ordet **saligastiR**, som staar i en Linje for sig, to Prikker, den ene over den anden. Jfr. Norg. Indskr. Indl. S. 26 f.

Efter det foregaaende tolker jeg Skåång-Indskriften paa følgende Maade:

hariŋa Al eu gaRi˙

»Haringa hugg den fredhellige Mindesten for Gar (Geir)«.

Hvis denne Tolkning er rigtig, maa Skåång-Indskriften være forholdsvis yngre, end man hidtil har antaget den for at være. Som Mærker paa en senere Tid kan nævnes: ᛡ med Betydning **A**. Denne Betydning har Runetegnet dog vistnok havt en god Stund før Skåång-Indskriftens Tid. Skrivemaaden **gaRi** med **a** for *ai* er uoprindelig, men har dog Analogi bl. a. allerede i Tune-Stenens **dalidun**. Om endnu senere Tid synes at vidne Formen **eu** »hugg« uden **h** i Fremlyd. Ligesaa **-i** (ikke **-e**) i **gaRi**.

Paa den anden Side kan det fremhæves, at Indskriften har bevaret den gamle Endelse **-a** i Nominativen **hariŋa** af en Stamme paa *-an*.

Hvis den af mig givne Tolkning af Skåång-Indskriften er rigtig, kunde Indskriften maaské være versificeret:

hariŋa Al
eu gaRi˙

Da der er skrevet **eu** uden **h** i Fremlyd, maatte vel isaafald **Al** (og ikke **hariŋa**) danne Allitteration med **eu**. Men det synes mig rimeligere, at Indskriften er affattet i Prosa.

Samme Ord som Skåäng-Stenens **Al** søger jeg at paavise i flere Brakteat-Indskrifter brugt om Brakteaten, som derved betegnes som en Amulet. Jeg behandler derfor umiddelbart efter Skåäng-Stenen de Brakteat-Indskrifter, hvori jeg tror at finde dette Ord.

Ordet er i Akkusativ skrevet **Al**, ligesom paa Skåäng-Stenen, paa Br. 54. Paa Br. 106 **all** (**ll** Binderune) i Akkus. og her Intetkjønsord; **all** Br. 24 og Br. 55, her, som det synes, Nominativ. Mulig Br. 97 **all** i Akkusativ. **al** Br. 102 og, som det synes, i Nominativ eller Akkusativ i flere andre Indskrifter. Endelig skal jeg i det følgende nævne nogle Indskrifter, i hvilke Ordet synes at være skrevet **l**.

At **Al** er beslægtet med **alu**, støttes derved, at **Al** paa Skåäng-Stenen er Objekt for **eu** »hugg«, ligesom **alu** eller et sammensat **sar-alu** paa Aarstad-Stenen ifølge min seneste Tolkning (Norg. Indskr. S. 541) er Objekt for **hiw** »hugg (jeg).«

Da der i saa mange Indskrifter forekommer Former synonyme med **alu**, men uden det sluttende *-u*, tør man ikke holde alle disse Former for Skrivfeil (saaledes ikke **all**), og man kan heller ikke i dem alle se forkortede Skrivemaader, hvorimod navnlig **all** taler.[1]

Da **all** paa Br. 106 sikkert er Intetkjønsord, hvilket bestyrkes derved, at Ordet aldrig har Nominativsmærket **-R**,

---

[1] Tidligere har jeg (Norg. Indskr. S. 162 Anm. 3) udtalt en anden Mening.

og da **all** paa Br. 106 sikkert er Akkusativ, saa synes **all** at maatte være opstaaet ved Assimilation af **alh*. I historisk Nordisk synes intet tilsvarende at findes.[1]

I to Indskrifter (Skåäng-Stenen og Br. 54) er Ordet skrevet med **āra*-Runen. Mulig antyder dette, at Ordets *a*-Vokal er bleven forlænget ved Bortfald af *h*.

Som bekjendt, er af de fællesgermanske Lydforbindelser *lh* og *rh* opstaaet i historisk nordisk Sprog *l* og *r* uden *h*, saaledes at den umiddelbart forudgaaende Vokal oftest er kort, men undertiden lang, uden at man hidtil har kunnet finde de Betingelser, som begrunder Forlængelse eller Ikke-Forlængelse; jfr. Noreen, Altisl. Gramm.[3] S. 91 f. § 119,2. Jeg holder det for muligt, at den lydrette Udvikling har været den, at Vokalen foran *l* (af *lh*) og foran *r* (af *rh*) blev forlænget, hvor enten den paa et tidligere Sprogstandpunkt efter *lh* og *rh* følgende Vokal var faldt bort eller hvor *lh* og *rh* i Fællesgermansk havde staaet i Udlyd. Derimod vedblev, tænker jeg mig, Vokalen foran *l* og *r* lydret at være kort, hvor der efter *l* og *r* i det historiske Sprog fulgte en Vokal, som havde Bitone.

I det foregaaende har jeg søgt at gjøre det sandsynligt, at der i urnordiske Indskrifter forekommer et Intetkjønsord, som i Nominativ og Akkusativ er skrevet **all**, **al** og i Akkus. tillige **Al**. Dette Ord har jeg tolket som »Værn«, d. e. en Gjenstand, som afværger Ondt; hellig Gjenstand. Det er opstaaet af ældre **alh* og beslægtet med got. *alhs* f. »Helligdom«, ags. *ealh* m. »Helligdom«, oldsaks. *alah* m. Hvis dette er rigtigt, da støttes herved den allerede af P. A. Munch og C. Säve udtalte Formodning, ifølge hvilken vi

[1] Det gotiske Ord er i Haandskriftet af Lucas 2, 46 skrevet *allh* for *alh* (Dativ); men denne Overensstemmelse med **all** i urnordiske Indskrifter kan være tilfældig.

har et til got. *alhs* svarende Ord bevaret i nordiske Stedsnavne.

O. Rygh (Norske Gaardnavne, Indledning S. 41) forklarer *áll* i de fleste norske Stedsnavne, hvori et Ord af denne Form forekommer, af Betydningen »Stribe«, og han nævner her ikke, at *áll* i norske Stedsnavne nogensinde skulde kunne svare til got. *alhs* »Helligdom«.

Men med god Grund har Lundgren (Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn (1880) S. 47) troet at finde et til got. *alhs* svarende Ord som andet Led i det svenske Stedsnavn *Fröial.*

I »Språkliga intyg« (1878) S. 67 f. opfører Lundgren følgende svenske Eksempler paa det nævnte svenske Stedsnavn, der som første Led ifølge hans Mening indeholder Navnet paa Guden Frø (oldn. *Frøyr*): *Fröyal* 1444 (*Frial* 1430), nu Friel, i Vestergötland; *Fröale* 1398, nu Fryeled, i Småland; *Fröyal,* nu Fröjel, paa Gotland.

Et norsk Stedsnavn, som meget ligner de anførte svenske Stedsnavne, er det gamle Bygdenavn paa Kirkebygden i Hov Sogn i Søndre Land. Dette skrives *j Fryale* Dipl. Norv. I Nr. 411 1371, *j Frøyiale* III Nr. 673 1424. Se Norske Gaardnavne IV, 1 S. 195.

Af norske sammensatte Stedsnavne, hvis sidste Led er *-áll* synes ogsaa enkelte andre temmelig sikkert at indeholde *áll* i Betydning »Helligdom« eller lignende. Saaledes *Ullaráll,* det gamle Navn paa et Bygdelag i Norderhov, Ringerike, da første Led her er Genetiv af Gudenavnet *Ullr.*

Fremdeles Aaseral (udtalt *å̊ˋseral*), Navn paa et Bygdelag og Herred i Lister og Mandals Amt (tidligere i Nedenes Amt). Dette skrives *Asarals s.* Dipl. Norv. IV S. 573 1413, *i Asaral* VIII S. 473 1506, *af Æsarale* Aslak Bolt S. 107, *Særals sokn* smst. (forvansket), *eccl. de Azerol* Pavelige Nunt. S. 24. Dette Navn kan ikke være sammensat med *áss* »Bjærgaas«, da dette har i Gen. *áss.* Magnus Olsen forklarer Navnet vistnok rigtig saaledes, at første

Led er Gen. af *áss* »en af Æserne«. Da er andet Led sandsynlig *áll* i Betydning »Helligdom«. Formen *af Æsarale* har vistnok faaet sit *æ* ved Analogi fra Dativ i Ental *ǽsi* og Nom. i Flertal *ǽsir*; jfr. Overførelsen af *æ* ved Analogi til Former som gldansk *Æstridh* og lignende, senere islandsk Akkus. i Flertal *æsi.* Ordet *áss* bruges i Ental særlig om Tor, og han menes da vel i Navnet *Ásarall.* Herved er at mærke, at der i Bygden ligger en Gaard (Matr. Nr. 26) Torsland, udt. *tṑslann* (ikke nævnt i Kilder fra Middelalderen). Dette indeholder da vel snarere Genetiv af Gudenavnet *þórr* end Genetiv af Mandsnavnet *þórir.*

Heller ikke ved det usammensatte *Áll*, der er Navn paa flere Bygdelag i Norge (se Norske Gaardnavne IV, 1 S. 239), er det udelukket, at det kan have havt Betydningen »Helligdom«. Herfor kan tale bl. a., at der i de fleste Bygdelag, som har baaret Navnet Aal, findes en Gaard, hvis Navn er dannet af oldn. *hof* »hedensk Tempel«.

I Norge er der flere Gaarde, hvis gamle Navn har været *Ælin.* Ialfald nogle af disse indeholder vistnok som første Led *áll* »Helligdom«, hvilket ogsaa Magnus Olsen har antaget.

Ælin, Matr. Nr. 97. 98 i Tune, Smaalenenes Amt, *i Æline, Æiline, Ælini* Røde Bog (Norske Gaardnavne I S. 298). At Gaardens Navn indeholder *áll* »Helligdom«, støttes derved, at Nabogaarden (Matr. Nr. 99. 100) heder Horgen, *i Horgini* Røde Bog, hvilket vistnok er at forklare af *hǫrgr* som Betegnelse for et hedensk Offersted eller Stenalter.

Ellingaard, Matr. Nr. 102 i Onsø, Smaalenenes Amt, *i Ælini* Røde Bog, *a Eline* 1419, *a Ælline* 1433, *a Æline* 1434. Her støttes Forklaringen af *áll* »Helligdom« derved, at Navnet paa et Brug under samme Gaard (Matr. Nr. 102, 1) er Hov, skrevet *Howæ* 1472, af *hof* n. »hedensk Tempel«. Jfr. ogsaa Navnet paa den i Nærheden liggende Gaard (Matr. Nr. 93—95) Forsetlund, *i Fosættelundi* Røde Bog, *Forsettelund* 1480.

En Ordform, som er nær beslægtet med det i Skååog-Indskriften paaviste **Al**, formoder jeg med Tvivl i **el** Br. 17; se ved denne.

Brakteat 54.

Funden paa Fyn. Kbh. Mus. Nr. 10037. Atlas Nr. 221. Thomsen S. 337. Stephens II S. 552 Nr. 54.

Brakteaten er funden sammen med flere andre Gjenstande, bl. a. byzantinske Mynter, af hvilke de sidste er Mynter af Leo I (457—74).

Indskriften er:

ᛚᛉᛟᚨᛚ

Dette transskriberer jeg: **lRoAl**. Kvisten paa R. 4 er meget svagere og urenere end de øvrige Runetræk. R. 5 (længst til høire) er uheldig gjengivet hos Stephens. Dens Kvist gaar ud fra Staven lidt nedenfor dennes Top. Om Betydningen af R. 4 se til Br. 55.

Jeg udskiller som første Ord Runerne ᛚᛉ **lR**. Heri formoder jeg en forkortet Skrivemaade af et Mandsnavn. Samme Mandsnavn forekommer efter min Formodning fuldstændigere (men tildels forvansket) i flere andre indbyrdes og med Br. 54 beslægtede Brakteat-Indskrifter. Det er skrevet fra høire mod venstre ᛚᚢᛉ **luR** Br. 51, mens samme Navn er i en Variant af denne Indskrift (jfr. Salin S. 42 f.) paa Br. 52 efter et Begyndelsestegn ^ skrevet fra høire mod venstre **auR**. En anden Forvanskning finder vi paa Br. 8, hvor Navnet fra venstre mod høire er skrevet ᛇᚱᛉ (**r**-Runens Sidestav her meget lidet indbøiet paa Midten, saa at den ligner en **u**-Rune). Væsentlig samme Indskrift paa Br. 102, hvor ligeledes er skrevet ᛇᚱᛉ.

Samme Navn formoder jeg fremdeles i den ligeledes nær beslægtede Indskrift paa Br. 59, hvor det er skrevet fra venstre mod høire ᛚᚢᛉ (de to første Runer har Sidestaven udgaaende fra den lodrette Stav lidt nedenfor Toppen).

Det gjælder nu at bestemme dette Mandsnavns rette

fuldstændige Form. Det bestaar af tre Runer. Første Rune er ᛚ l paa Br. 51, Br. 54 og Br. 59; men ᚨ a paa Br. 52; ʃ paa Br. 8 og Br. 102. Anden Rune i Navnet er ᚢ u paa Br. 51, Br. 52 og Br. 59; men ᚱ r paa Br. 8 og Br. 102; den mangler paa Br. 54.

At Mandsnavnet har havt l som første Rune, synes mig at fremgaa deraf, at denne Rune forekommer i Navnet paa 3 forskjellige Brakteater, af hvilke ingen kan være Kopi efter en anden af dem. Anden Rune i Navnet har vistnok været **u**. Herfor taler for det første den Omstændighed, at **luʀ** er en rimeligere Navneform end **lrʀ**. For det andet den Omstændighed, at **u** findes paa 3 Brakteater, af hvilke Br. 59 ikke kan være Kopi af Br. 51 eller Br. 52, ligesaa lidet som det omvendte synes muligt.

Om dette Mandsnavns Oprindelse og etymologiske Betydning tør jeg intet sikkert afgjøre. Heller ikke tør jeg afgjøre, hvorledes Stammeformen oprindelig har lydt.

Som en Mulighed nævner jeg, at herhen kunde høre første Ord i Vadstena-Brakteatens **luwa tuwa**.

luwa kunde være et Mandsnavn af en Stamme **Luwan-* og kunde være afledet af Mandsnavnet **luʀ**. Formen **luwa** kunde med Hensyn til **w** sammenlignes med ags. *búwian*, *trúwian*, oht. *trûwên*. **tuwa** er da vel et Tilnavn, hvis Oprindelse jeg ikke kan paavise. Om **lua** paa en Pil fra Nydam Mose er samme Ord som **luwa** paa Vadstena-Brakteaten, vover jeg ikke at afgjøre. Jfr. Bemærkningerne til Br. 97.

Som andet Ord paa Br. 54 udskiller jeg ᛟ **o**. Heri søger jeg forkortet Skrivemaade af en Verbalform, som har betydet »forarbeidede«. Samme Verbalform kunde synes at være skreven paa samme Maade forkortet ᛟ ved Skrift fra hoire mod venstre efter et hagekorsformet Tegn paa Br. 51 og Br. 52.

Verbalformen gjenfinder jeg i de nær beslægtede Indskrifter paa Br. 8 og Br. 102. Første Række paa Br. 8 er:

ʃ Я ᛉ ᛟ 卐 ᛏ ᛗ ᛚ ᛚ

paa Br. 102: ʃ Я ᛉ ᛟ 卐 ᛏ : ᛗ ᛚ ᛚ

De 3 første Runer (fra venstre) paa Br. 8 og Br. 102 danner det ovenfor omtalte Mandsnavn i Nominativ. De følgende 4 Tegn er sikkerlig fra først af mente som **orte** »forarbeidede«, Præteritum Indik. 3dje Person Ental. Samme Verbalform er paa By-Stenen skreven **orte**; paa Ødemotland-Benstykket **urte**; paa Sølvesborg-Stenen **urti**; paa Br. 25 (Tjurkö) **wurte**; paa Etelhem-Smykket **wrta**; den tilsvarende 1ste Person paa Tune-Stenen **worahto**.

Herefter synes det mellem **o** og **t** paa Br. 8 og Br. 102 skrevne Hagekors at være en Forandring af Runen for **r**. Men paa Br. 51 og 52 er Hagekorset stillet foran Runen **o**, der kunde synes at være forkortet Skrivemaade af **orte**.

Samme Verbalform finder jeg fremdeles i den nær beslægtede Indskrift paa Br. 59. Her er skrevet de 3 Runer **ote**, men vidt adskilte fra hinanden (navnlig **o** fra **t**). Dette **ote** maa fra først af være ment som **orte**.

Paa Br. 54 er altsaa andet Ord **o** forkortet Skrivemaade for **orte** »forarbeidede«.

Tredje Ord paa Br. 54 er ᚨᛚ **Al**. Dette er Objekt for **o** (= **orte**) og er samme Substantiv, som jeg har fundet paa Skåång-Stenen. Paa Br. 54 menes ved **Al** selve Brakteaten, og den er ved dette Ord **Al** betegnet som en Amulet eller som en hellig Gjenstand, der holder Ondt borte.

Vi har seet, at Indskriften paa Br. 54 ved de to første Ord er nær beslægtet med Indskrifterne paa Br. 8 og Br. 102 ved disse to første Ord. Nu følger efter andet Ord paa Br. 102, der er opstaaet af **orte** og som er skrevet fra venstre mod høire, to Runer 11. Det synes da høist sandsynligt, at disse, uagtet de vender mod venstre (ligesom R. 2 i samme Indskrift) skal læses **al**. Vi har da her den samme Betegnelse for Brakteaten med Betydning »Amulet«, som paa Br. 54 er skrevet **Al**. Samme Ord er paa Br. 8, hvis Indskrift er en Variant af Br. 102, forvansket til 11.[1]

---

[1] Jeg skal særskilt behandle de Dele af Indskrifterne paa Braktea-

Vi har seet, at Ordet **al** paa Br. 102 er skrevet ᛏᛚ. Nu finder vi, som det synes, disse to Runer skrevne væsentlig paa samme Maade paa Br. 21 til høire for et Skraakors, dog saaledes, at Hovedstaven længst til hoire er meget kort, saa at Runen ikke tydelig er l. Fremstillingen paa Br. 21 horer til en Grùppe (Salins Tabel IV »Springende Mand«), som er beslægtet med Fremstillingen paa Br. 102 (Salins Tabel III »Nøgen Mand«). Der er da al Sandsynlighed for, at Indskriften paa Br. 21 er en Kopi og at den fra først af (d. e. paa Brakteatens Original) ligeledes har været ment som Ordet **al** »Amulet«. Jfr. Wimmer, Runenschr. S. 57 f. Anm. 5 og Sønderj. Runemind. S. 23 Fig. 3 og S. 26.

Brakteat 106.

Funden i Småland. Stockh. Mus. Nr. 8430. Salin S. 11 Fig. 21. Stephens IV S. 84.

Tegningen hos Stephens er feilfuld, og til den tager jeg i det følgende intet Hensyn. Derimod er Tegningen hos Salin god. Jeg har selv ikke seet Brakteaten, men Rigsarkivar Hans Hildebrand har vist mig den store Velvilje at undersøge Brakteat-Indskriften for mig og at meddele Tegning af de Runer, som kunde være tvivlsomme eller som er gjengivne forskjellig hos Stephens og Salin.

Indskriften gaar rundt om Brakteaten langs Randen og er indad begrænset af en Linje. Den indeholder efter min Mening to forskjellige Rader af Runer. Den ene af disse gaar fra venstre mod høire indtil Hæmpen (öglan); men de sidste Runer i denne Rad, nemlig 3 Runer under Hæmpen og én Rune umiddelbart til venstre for Hæmpen, skal læses fra hoire mod venstre. Den anden Rad gaar derimod i sin Helhed fra høire mod venstre. Begge Raders Runer vender Toppene indad; herfra er dog de 4 sidste Runer i første Rad (se i det følgende) at undtage.

---

terne 8, 51 (jfr. 52), 59 og 102, som ikke her i det foregaaende under Br. 54 er behandlede.

Disse to Rader er i sin Begyndelse adskilte fra hinanden ved et lidet tomt Rum mellem 7de og 8de Tegn til venstre for Hæmpen; men dette er ikke bredere end det tomme Rum mellem flere andre Runer.

Paa Br. 106 skal den Runerad, som fra Begyndelsen af gaar fra venstre mod høire, læses først.

Hermed kan sammenlignes, at Indskriften paa Br. 56 bestaar af to Rader, af hvilke den, som begynder med R. 5 til venstre for Hæmpen og hvis Runer vender Toppene indad, skal læses først, medens den Rad, som begynder med R. 4 til venstre for Hæmpen og hvis Runer vender Toppene udad, skal læses sidst.

Indskrifterne paa Br. 106 har ikke Ordadskillelse. I den følgende Gjengivelse opføres Runerne i sædvanlige Former og ikke i de for Brakteaten eiendommelige Former; men i Beskrivelsen af Runerne angives de vigtigste af Runeformernes Eiendommeligheder.

Som første Ord udskiller jeg R. 1, som er Binderune af to Runer, Runerne for **h** og **e**. I Runen for **h** gaar Forbindelsesstregen mellem de to lodrette Stave ned fra den første Stavs Top til den anden Stavs Basis. Samme Form af Runen for **h** findes i mange Brakteat-Indskrifter; ogsaa i Ødemotland-Indskriften. I R. 1 paa Br. 106 er anden lodrette Stav af **h** tillige første Stav af Runen for **e**. **e**-Runen er her usædvanlig bred, og de to Forbindelsesstreger mødes nede ved Basis. Første Skraastreg i **e** slutter sig til anden lodrette Stav af **h** (som tillige er Stav for **e**), men saaledes, at man ser en ny Linje her begynde.

Første Ord **he** tolker jeg som »dette«, Akkus. i Ental Intetkjøn, Sideform til **hi** Br. 49, jfr. Br. 56. Formen **he** synes at være opstaaet af **hi** i svagt betonet Stilling; jfr. **faeþi** Br. 23 og **hroReR** By, hvilket jeg har forklaret som opstaaet af **Hrōʀīʀ*, og dette igjen af **Hrōʀīʀ*. Paa Br. 106 staar **he** i attributivt Forhold til det derefter følgende Substantiv.

Som andet Ord udskiller jeg R. 2—3. R. 3 bestaar af en lodret Stav, som oppe til høire har to skraa parallele Kviste, af hvilke den øverste gaar ud fra den lodrette Stav kun lidet nedenfor Toppen. Men disse to Kviste staar saa nær sammen, at Runen har et ganske andet Udseende end R. 2 ᚨ **a**. Jeg tror derfor, at R. 2—3 ikke kan læses **aa**. Jeg læser snarest **al͡l**, saa at R. 3 skal opfattes som Binderune af to Runer ᛚ **l**. En lignende Binderune forekommer ikke i Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Først i sene Indskrifter med den kortere Rækkes Runer finder man noget lignende. Det synes mig dog ikke rimeligt at læse R. 3 som en Rune for det enkelte **l**.

all forstaar jeg som et Substantiv i Akkus., identisk med **Al** paa Skåång-Stenen, paa Br. 54. Det betyder »Amulet«, egtl. Værn, d. e. en hellig Gjenstand, som holder Ondt borte. Det er her, ligesom **Al** paa Br. 54, brugt som Betegnelse for selve Brakteaten. Skrivemaaden **all** findes ogsaa paa Br. 24 og Br. 55. Om Formen **all** se nærmere S. 178 f.

Paa Br. 106 udskiller jeg som tredje Ord R. 4—6 ᚹᛖᚺ **weh**. R. 4 er den kantede Form af Runen for **w**. R. 5 er den sædvanlige Form af **e**, væsentlig forskjellig fra anden Rune i Binderunen R. 1. Paa R. 6 **h** gaar Forbindelsesstregen ud fra den første Stavs Top og ned til den anden Stavs Basis.

weh opfattede jeg først paa følgende Maade: **weh** Akkus. Ental Intetkjøn, Adjektiv til det foregaaende Ord **all**. Jeg antog det for identisk (ogsaa med Hensyn til **h**) med got. *weih* »helligt«. Vi vilde da her have en Intetkjønsform af et Adjektiv i Akkus. Ental, ligesom i Gotisk, uden Intetkjønsmærket *-t*. En saadan Form for Akkus. og Nomin. uden *-t* har jeg tidligere formodet i flere nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer; saaledes **tl** paa Fonnaas-Spænden (Norg. Indskr. S. 60), **ansag** Gjevedal (smst. S. 473). **weh**, som sandsynlig har langt *e*, skulde da være opstaaet af ældre **wīha*; *ī* vilde ved Indflydelse af det følgende *h* være blevet til *ē*.

Et med got. *weihs* nær beslægtet Nomen har vi i flere Indskrifter: Nomin. **wui** Br. 79, her sikkert Substantiv; **ui** Br. 49 (Akkus.), sandsynlig brugt adjektivisk. I Ødemotland **uuee** (b 19—20) Substantiv Akkus.; som første Led med Betydning »hellig« i **ue-tuuþa** (b 1—7). **uui** Ødemotland b 8—9; dette kan sikkerlig, da **uuee** i samme Indskrift er Akkus., ikke være Akkus., men maa være Lokativ. Om Ordets Forekomst paa Br. 17 se i det følgende.

I **weh**, som skulde være opstaaet af **wīha*, vilde da Stammens *-a* i Udlyd være faldt bort, ligesom i flere senere Indskrifter med den længere Rækkes Runer, f. Eks. **huilald** Br. 28.

Men det følgende Ord har ført mig til en noget forskjellig Opfatning af **weh**, hvilken Opfatning jeg under Behandlingen af 4de Ord skal fremsætte.

Som 4de Ord paa Br. 106 udskiller jeg R. 7, 8 og de to første Runer i den af tre Runer bestaaende Binderune R. 9, og jeg læser **hlhh**. R. 7 **h** har samme Form som R. 6. R. 9 læser jeg som Binderune af **hhw**. Ogsaa disse to **h**-Runer har samme Form som de foregaaende **h**-Runer med den Undtagelse, at de er forenede til en Binderune og at Forbindelsesstregen i dem gaar fra den første lodrette Stavs Basis op til den anden lodrette Stavs Top (naar man tænker sig Toppene, som ved de foregaaende Runer, vendte indad). Første lodrette Stav i Binderunens andet **h** tjener tillige som anden Stav for første **h**-Rune, og den lodrette Stav i **w** tjener tillige som anden Stav i Binderunens anden **h**-Rune. Men ny Linje er markeret oventil ved Begyndelsen af Binderunens anden og tredje lodrette Stav. Sidestaven paa **w** er kantet og begynder oventil (indentil) ved den lodrette Stavs Top. Jeg læser **w**, ikke **þ** (uagtet Sidestaven gaar ned til Basis), baade fordi Sidestaven gaar ud fra den lodrette Stavs Top og af sproglige Grunde.

hlhh kan ikke, saaledes som det her er skrevet, udtales og maa derfor være forkortet Skrivemaade. Jeg tolker **hlhh**

som forkortet Skrivemaade for **h(ai)l(a)hh**[1] og finder heri Akkus. i Intetkjøn Ental af samme Adjektiv som got. **hailag** paa Pietroassa-Ringen, Akkus. i Ental Intetkjøn »helligt«. Ordet er, ligesom det foregaaende Ord **weh**, Adjektiv til **all**.

Vi har her en mærkelig Overensstemmelse i Udtryk med Betegnelsen for Pietroassa-Ringen i den gotiske Indskrift paa denne Ring ifølge min Tolkning: **gutani o wi hailag**. Her opfatter jeg **o** som senere Form for **au*, ligesom Jordanes skriver *Oium* = got. **aujōm* og ligesom vi ofte finder Navneformen *Froila*. **o**, af **au*, er Nominativ i Ental Intetkjøn af Adjektivstammen *awi-* »god«, der findes som første Led i got. *awiliuþ* »Tak«. **o** betegner »god Eiendel«, »Klenodie«. Til **gutani o** »Goternes Klenodie« er føiet de to adjektiviske Epitheter **wi hailag**, hvor **wi** vistnok betyder »helligt (indviet)«, medens **hailag** vel snarere er »lykkebringende«. Ligesaa er paa Br. 106 til den substantiviske Betegnelse for Brakteaten **he all** »dette Værn (dette Phylakterion, denne Amulet)« føiet de to samme adjektiviske Epitheter som de, vi finder paa Pietroassa-Ringen.

Men **hlhh**, d. e. **h(ai)l(a)hh**, kan vistnok ikke være opstaaet af ældre **hailaga* og opfattes saaledes, at **hh** skulde betegne en stærkere frikativ Udtale af Konsonanten *g*, som var traadt i Udlyd, efterat Stammens udlydende *-a* var faldt bort. Thi en saadan Betegnelse vilde ingen Analogi have i de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter og en saadan Lydudvikling synes at stride imod Sprogformernes Udvikling i historisk nordisk Sprog. Thi der har vi f. Eks. Substantivet *lag* n., opstaaet af ældre **laga*, forskjelligt fra Præteritum *lá*, som gjennem en Form **lah* er opstaaet af ældre **lag*. Jeg tror derfor, at **hlhh** maa opfattes anderledes.

Veiledning til Tolkning af denne Form finder vi i Fyrunga-Indskriften. Her forekommer i anden Linje Ordene

---

[1] Eller for et dermed ensbetydende ***halahh**; jfr. **dalidun**, **hateka**, **gaRi**, **gaRe**.

suhurah susih. Brate har, som jeg nu tror, med rette antaget, at dette er to Substantiver, som er forbundne ved den to Gange satte enklitiske forbindende Konjunktion **-h**, som er kjendt fra Gotisk. Dog oversætter jeg, afvigende fra Brate, **suhura-h susi-h** ved »baade Svigerfader og Svigermoder«, hvilket jeg begrunder i en tredje Afhandling om Fyrunga-Indskriften i Arkiv XXII S. 7 ff.

Herefter tror jeg, at **hlhh**, fuldstændig skrevet ***hailahh**, indeholder som første Led og Hovedled Akkus. i Ental Intetkjøn **hailag*, af ældre **hailaga*, = got. **hailag**. Til dette er enklitisk føiet en forbindende Konjunktion **-h**; ***hailahh** er ved Assimilation opstaaet af **hailag-h*. Formen er deri forskjellig fra de gotiske Former, i hvilke en beslægtet enklitisk Konjunktion er tilføiet, at denne i Gotisk efter Konsonant optræder i Formen *-uh*; ligesaa efter Pronominalformer, som ender paa en ubetonet kort Vokal, i hvilket Tilfælde denne Vokal falder ud, f. Eks. *þammuh* af *þamma* + *-uh*.

Herefter formoder jeg, at den enklitiske forbindende Partikel **-h**, som er tilføiet i **hlhh**, d. e. ***hailahh**, af **hailag-h*, ikke er fuldt identisk med den gotiske Partikel *-uh*, forsaavidtsom den mangler det Element *-u-* (af *-un-*), som findes i *-uh*. Derimod antager jeg, at **-h** i **hlhh**, af **hailag-h*, er fuldt identisk med lat. *-que*, **-c** i *nec*, gr. *-τε*, oldind. *-ća*.

Som ovenfor nævnt, har vi i Fyrunga-Indskriftens **suhura-h susi-h** den enklitiske Partikel **-h** sat ved begge de forbundne Led. Nu er det fremdeles at mærke, at de med got. *weihs* beslægtede Ordformer stadig i de med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter skrives uden *h*: **uetuuþa** Ødemotland (Akkus.) »den hellige Tand«; **u͡ui** sammesteds »den hellige Gjenstand«; **wui** Br. 79, **ui** Br. 49 og flere.

Jeg tror derfor, at **weh** paa Br. 106 ikke er usammensat, saaledes at **-h** her skulde forklares som Stammens i got. *weih* bevarede *h*; men i **weh** finder jeg en Sammensætning af **we-** med den enklitiske forbindende Partikel **-h**.

Jeg forstaar efter det foregaaende **he all weh hlhh** som

he all we-h h(ai)l(a)h-h »dette Værn (denne Amulet) (som er) baade helligt og heldbringende«.[1]

Det er paafaldende, at i Ordet **we** (**wui**, **ui**, **uuee**, Lokativ **uui**, **wwi**) i Indskrifternes Skrivemaade ikke alene *h* overalt mangler i Udlyden, men i Nomin. og Akkus. ogsaa *-a*. Saaledes Ødemotland, som dog har **uetuuþa** med **-a** i Udlyd. Ligesaa **ui** Br. 49, som dog har et Mandsnavn i Nominativ, der ender paa **-ilaR**. Men at *h* tidligere i Ordets germanske Form har været tilstede, viser sig af Vokalen *e* i Akkusativformen **we** Br. 106, **uuee** Ødemotland, af ældre **wīha*, og i Sammensætningsformen **ue-** Ødemotland, af **wīha-*. I Modsætning hertil har Ødemotland **uui** i Lokativ, af ældre **wīhī*. Ved Analogi er Vokalen *ī* bleven overført til Akkusativformen **wui** Br. 79, **ui** Br. 49. Mulig er Stammens udlydende *-a* tidligere end ellers faldt bort efter (Aandelyden) *h*, som umiddelbart fulgte paa en Vokal[2]. Jfr. Bortfald af *i* foran *h* i **ssigaduR** Svarteborg, af **Sigi-haduR*[3].

Tredje Rune **w** i Binderunen R. 9 danner første Rune af 5te Ord. Dette Ord fortsættes under Hæmpen. Inden jeg søger at bestemme 5te Ord, skal jeg gjennemgaa de tre Runer, som staar under Hæmpen.

Runen længst til høire R. 10 bestaar af en lodret Stav til venstre og til høire en Vinkel, hvis Toppunkt vender mod høire. Dens nederste Streg skraaner op til høire fra den lodrette Stavs Basis, hvorpaa den øverste Streg skraaner opad mod venstre. Denne øverste Streg kan nu ikke under

[1] Jeg vover ikke at søge nogen Forbindelse mellem **hlhh** paa Br. 106 og **hlaRdi** paa Br. 49, saaledes at **hlhh** skulde være opstaaet af ***hlaR-h**.

[2] Mærk dog **houaR** Br. 24; jfr. Br. 98.

[3] Dristigere vilde efter mit Skjøn den Formodning være, at Mangelen af *-a* i de urnordiske Former (**wui** Br. 79, **ui** Br. 49, **uuee**, **uetuuþa**, **uui** Ødemotland, **we-h** Br. 106) skulde forklares som grundet i Indflydelse fra got. *weih*, **wi** paa Pietroassa-Ringen og mulig i andre nu tabte gotiske Indskrifter, som kunde forudsættes engang at have eksisteret.

Hæmpen sees at møde den lodrette Stavs Top, men dens Retning synes at vise, at dette har været Tilfældet eller at det har været ment, at den skulde møde den lodrette Stavs Top.

Læsningen af R. 10 kan være tvivlsom. Efter Formen kunde man tænke paa en mod høire vendt kantet **þ**-Rune; men heri kan jeg ingen Mening finde, hvad enten man læser den foregaaende Rune som **w** eller som **þ**. Desuden taler imod denne Læsning det, at Skraastregen gaar ned til Basis. Heller ikke ved at læse R. 10 som en kantet, mod høire vendt **w**-Rune, hvis Hovedstav da skulde mangle nedenfor Sidestaven, kan jeg finde nogen Mening. Da R. 12 er vendt mod venstre, kan ogsaa R. 10 læses saaledes, at den tænkes vendt mod venstre.

Da synes Læsningen af R. 10 at oplyses ved Martebo-Indskriften. Denne har ved Skrift fra høire mod venstre efter min ikke udgivne Tolkning som R. 5 (første Rune i Kvindenavnet **gislui**) **<** med Betydning **g**. Som 3dje Rune fra Slutningen har samme Indskrift (i Ordet **irmŋges**) ⊲ for **g** (ved sidste Form er Vinkelens Aabning lukket ved en lodret Stav). Denne sidste Form er væsentlig den samme som den, R. 10 har paa Br. 106. Foreløbig læser jeg derfor R. 10 som **g**, idet jeg midlertidig forbigaar den foregaaende Rune, som jeg har læst **w**.

R. 11 er en Stuprune af ᚨ **a**. De to Kviste skraaner opad mod høire, den nederste fra Basis. En Del af Runens lodrette Stav maa tænkes skjult under Hæmpen. Naar R. 11 (2den Rune under Hæmpen) er skreven som Stuprune, saa er dette vel gjort, forat Runens to Kviste tydelig kunde sees og forat ingen af dem skulde skjules under Hæmpen. R. 12 synes at være en mod venstre vendt **u**-Rune, hvis Basis er vendt indad og hvis Sidestav er en lige Skraastreg. Runen sees i næsten fuld Høide.

R. 10—12 danner efter min Formodning Indskriftens 6te Ord, som altsaa skulde læses **gau**. Dette tolker jeg som Præteritum 1ste Person Total: »(vi to) gav«. Det er

opstaaet af **gāwu*, og dette igjen af **gābu*. Endelsen er den samme som i **waritu** Varnum, **laþodu** Br. 27, got. *magu*; jfr. **iu** Br. 28 i det følgende. Formen **gau** oplyses ved den af Noreen fundne Regel, at aandende *b* efter Vokal og foran *u* i Urnordisk er gaaet over til *w*, hvilket senere svandt. Jfr. **gwu** Br. 30, se herom i det følgende.

gau maa have været udtalt som Tostavelsesord. Jeg finder det ikke sandsynligt, at **gau** skulde læses (med Fordobling af u) som **gauu**, d. e. **gāwu*; thi Br. 106 bruger ellers ikke Runen **u** som Tegn for *w*.

Men **w** foran R. 10 er endnu ikke forklaret. Da vi venter, at der i Indskriften forekommer et Subjekt for **gau** »gav«, saa synes det rimeligt at søge dette Subjekt i **w** foran R. 10.

Hvis Læsningen **wgau** er rigtig, maa Skrivemaaden her være forkortet, da **wg** ikke kan udtales uden Vokal imellem.

Man kunde da antage **w** for forkortet Skrivemaade istedenfor **w(i)**. Men det forekommer mig sandsynligere, at R. 10 skal læses som Binderune, saaledes at **g** her har Formen **>** og at Runens lodrette Stav skal læses som **i** foran **g**. Vistnok kan man herimod indvende, at den Stav, som skal betegne **i**, staar til venstre for og altsaa følger efter den Vinkel, som da læses **g**. Men denne Skrivemaade kan være valgt for ved en Binderune at spare Rum. En lignende Skrivemaade har vi for Binderunen **te** i **urte** i Ødemotland-Indskriften. Men for den sproglige Tolkning kommer det ud paa ét, hvad enten her læses ligefrem **wigau** eller man antager, at **wgau** er forkortet Skrivemaade for **w(i) gau**.

I **wi** formoder jeg Nominativ i Total af 1ste Persons Pronomen »vi to«. Denne Form forudsættes af **wit** Varnum, Tune (efter min nuværende Opfatning) og Br. 28, oldn. *vit*, got. *wit*, hvor det sluttende *-t* er Afkortning af en Totalsform af Talordet »to«. En til **wit** tildels svarende Form er litau. dial. *vè-du*. Uden Tilføielse af Totalsformen af Talordet »to« finder vi Nomin. Total af 1ste Persons Pronomen i oldslav. *vě*.

Urnord. **wit** og **wi** har *i*-Vokal ligesom den gotiske Flertalsform *weis*.

At her Totalsformen **wi** uden *-t* er brugt, medens vi ellers har **wit**, har Analogi ikke alene i oldslav. *vě* i Modsætning til litau. dial. *vè-du*, men ogsaa ved 1ste Persons Pronomen i Akkus. Total, som paa Ruthwell-Korset har Formen **uŋket** Akkus., medens den sædvanlig heder *unc*, og ved Akkus. Total af 2den Persons Pronomen, som i Angelsaksisk sædvanlig heder *inc*, men dog undertiden *incit*.

Imod Tolkningen »vi to gav« kunde indvendes, at Udtrykket »vi to« uden Tilføielse af Navne kunde synes at være en altfor ubestemt Angivelse af Givernes Personer. Men denne Indvending turde fjærnes derved, at Br. 27 har Indskriften **tawo laþodu** »vi to gav (denne Brakteat) som Vennegave« uden nogen nærmere Bestemmelse af Personerne (ifølge min Tolkning i Norg. Indskr. S. 173 Anm. 1); jfr. i det følgende.

Her paa Br. 106 synes »vi to« naturlig at maatte forstaaes om Forældrene til den Mand, hvem Brakteaten skjænkes.

R. 13 ᛖ **e** er sidste Rune i første Rad. Jeg udskiller denne Rune som et eget Ord. Jeg tolker **e** som Adverbium i Betydning »altid«. Samme Ord finder jeg skrevet **ee** paa Br. 24, Br. 43—45, 47 b, samt i Forbindelsen **eelifi** paa Aagedal-Brakteaten. Se om Formen **e** nærmere til Vimose-Høvelen S. 154 f.

Med R. 14 gaar vi over til Indskriftens anden Rad. Som Indskriftens 8de Ord udskiller jeg R. 14—18 ᛚᚨᛞᚦᛖ **ladþe**. Paa R. 14 **l** gaar Kvisten ud fra den lodrette Stav lidt nedenfor Toppen. Ligesaa øverste Kvist paa R. 15 **a**. R. 17 **þ** har krummet Sidestav. R. 18 **e** har sin sædvanlige Form.

ladþe opfatter jeg som Mandsnavn i Vokativ, der i ældre Form vilde hede **Landa-þeu*. Om Vokativformer i nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer se S. 151 f. Med Hensyn til, at *n* foran *d* ikke er betegnet i første Led, kan sammenlignes **lada** Törviken A (Norg. Indskr. S. 282), **kuni-**

mudiu Br. 25 (Tjurkö), **raginakudo** Fyrunga, **wadaradas** (?) Saude (Norg. Indskr. S. 184 f.); jfr. Arkiv XVIII S. 6 ff.

I **lad-** paa Br. 106 er Stammens *-a* i Slutningen af første Sammensætningsled faldt bort (ialfald er det ikke udtrykt i Skriften), ligesom i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer allerede omkring Aar 800. Derimod er i Indskrifter med den længere Rækkes Runer Stammens *-a-* ellers regelret bevaret i Slutningen af første Sammensætningsled. Hermed kan sammenlignes, at *-a* mangler i Enden af Akkusativerne **weh** og **hlhh** af ældre Former **wēha-h*, **hailaga-h*. Derimod er *a* i Slutningen af første Led endnu bevaret i de blekingske Indskrifter fra Stentofta og Björketorp.

Andet Led i Mandsnavnet **ladþe** er det Ord, som i Nominativ er skrevet **þewaʀ** Valsfjorden A; ligeledes **-þewaʀ** som andet Led i et Mandsnavn paa Torsbjærg-Dopskoen. Derimod er det i andet Led af Mandsnavnet **rikiþiʀ** Aagedal skrevet **-þiʀ** (ikke fuldt sikkert) og Valsfjorden B skrevet **-þeaʀ** i Mandsnavnet **ulþeaʀ** (ikke fuldt sikkert). Naar Vokativen paa Br. 106 har Formen **-þe**, medens den i Fællesgermansk synes at maatte have havt Formen **-þeu*, saa er Formen i Vokativ paavirket fra Nominativ og de andre Kasus.

Det fortjener at mærkes, at samme Efterled, som findes hos mange germanske Folkestammer, ogsaa forekommer i et erulisk Navn: *Φανόθεος* Procopius B. G. ed. Dindorf II 199[14], 224[7]; Gen. *Φανοθέου* (Andre læser her *Φανιθέου*) II 235[21]; *Φανίθεος* hos Agathias.

R. 19 ᚨ **a**, som er Indskriftens sidste Rune, tager jeg som et Ord for sig. Runen har væsentlig samme Form som R. 15; øverste Kvist er lidt længere end nederste.

a forstaar jeg som Imperativ 2den Person Ental af Verbet »eie«. Denne Imperativ er paa Br. 24 skreven **aa**, paa Br. 30 **ah** og paa Vimose-Høvelen i ældre Form **ai**. Ogsaa i disse tre Indskrifter er der til Imperativen som nærmere Bestemmelse føiet det Adverbium, som betyder »altid«. Som Objekt maa paa Br. 106 fra det foregaaende Betegnelsen paa Brakteaten tænkes til.

Efter det foregaaende læser jeg den hele Indskrift paa Br. 106 saaledes:

heallwehhlhhwigaue
1 5 10 13

ladþea
15 19

Inddelt i Ord og med Udfyldning af de ikke skrevne Lyd læser jeg Indskriften saaledes:

he all we-h h(ai)l(a)h-h wi gau e la(n)dþe a.

Dette oversætter jeg saaledes: »Dette Værn (d. e. denne Amulet), (som er) baade helligt og heldbringende, vi to gav. Altid, Landthe, ei (det)!« Det er: Du, Landthe, skal altid eie denne Amulet.

Indskriften synes ikke at danne egentlige Vers; men Ordene synes at være valgte saaledes, at der er Allitteration: **he** kan danne Allitteration med **h(ai)l(a)hh**, **weh** med **wi**, og **e** med **a**.

Den i **hlhh**, d. e. **h(ai)l(a)hh**, forekommende forkortede Skrivemaade, at Vokaler i Indlyd mellem Konsonanter ikke er betegnede i Skrift, har Analogi i flere andre med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter, saaledes allerede i nogle af de ældste; se **sgR** paa Torsbjærg-Skjoldbulen.

Den i **ladþe** forekommende eiendommelige Skrivemaade, at *n* ikke foran *d* er udtrykt i Skrift, er i de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter overhoved sædvanligere end, at *n* i saadan Lydstilling betegnes ved Runen for **n**.

Brakteat-Indskriften synes paa Grund af de grammatiske Former at være forholdsvis sen.

(Jeg vil bemærke, at naar jeg paa dette Sted og andensteds i denne Afhandling om en Brakteat-Indskrift siger, at dens Skrift eller Sprog henviser til forholdsvis sen Tid, saa mener jeg ikke derved sen i Forhold til andre Brakteat-Indskrifter, men sen i Forhold til andre nordiske Indskrifter overhoved; altsaa f. Eks. i Sammenligning med Indskrifterne

paa Gjenstande fra de gamle danske Mosefund og med Indskrifterne paa de ældste norske Mindestene.)

Som forholdsvis sene grammatiske Former paa Br. 106 kan anføres **weh** af ældre **wēha-h*; **hlhh** af ældre **hailaga-h*. Fremdeles **he**, ikke **hi** (som i andre Brakteat-Indskrifter); **a**, ikke **ai**; **gau**, ikke ***gabu**; vel ogsaa andet Led i **ladþe**. Navnlig henviser **lad-**, ikke **lada-**, til forholdsvis meget sen Tid. Paa den anden Side er det dog at mærke, at Brakteaten har flere Ord og Former, som er ukjendte i nordisk historisk Sprog. Saaledes **he** som selvstændigt Pronomen; **all** som Appellativ; **we-** som Adjektiv; den forbindende Partikel **-h**; den adjektiviske Intetkjønsform i Akkus. Ental uden *-t* i Endelsen; Totalsformen **wi**; Totalsformen **gau**; Navnet **ladþe** i Vokativ; Imperativen **a**.

Ogsaa Brakteat-Indskriftens Skriftform synes at henvise til forholdsvis sen Tid. Saaledes Formerne af **h**-Runen. Binderunen R. 3 for **ll**. Formen af **g** R. 10.

Indskriften paa Br. 106 viser traditionelt Slægtskab med flere andre Brakteat-Indskrifter, saaledes at vi deraf maa slutte, at den Runemester, som har udført Runeindskriften paa Br. 106, har hørt til samme Skole (for at bruge dette Udtryk) som flere andre Brakteat-Indskrifters Forfærdigere. Saaledes ser vi Slægtskab med Br. 56 i de to Rækkers Anbringelse. Med mange andre Brakteat-Indskrifter, samt med Indskriften paa Ødemotland-Benstykket i Formerne af **h**-Runen. Ja Indskriftens hele Udtryksmaade viser, at den hører traditionelt sammen med overmaade mange Brakteat-Indskrifter.

Endnu mærkeligere er det, at vi ikke synes at kunne miskjende traditionelt Slægtskab mellem Udtrykket i Indskriften paa Br. 106 **all we-h hlh-h** og Udtrykket i den gotiske Indskrift paa Ringen fra Pietroassa: **o wi hailag**. Heraf synes vi at maatte slutte, at den Runemester, fra hvem Br. 106 hidrører, har lært af andre Runemestre (som jeg tror, eruliske Runemestre), som igjen ved Indridsning af

Indskrifter har fulgt en Tradition, der gaar tilbage til Goterne i Egnene ved det Sorte Hav i 3dje Aarh. efter Kr.

Brakteat 55.

Funden i Maglemose, Sjælland. Kbh. Mus. Nr. 12525. Atlas Nr. 226. Thomsen S. 338. Stephens II S. 552.

Br. 55, som er funden sammen med Br. 6, er særlig nær beslægtet med Br. 24. Begge har væsentlig samme Fremstilling, et menneskeligt Hoved over et firføddet Dyr, som er vendt mod venstre. Begge har oventil en Indskrift, som gaar fra venstre mod høire og som er adskilt i to Dele ved det menneskelige Hoved. Begge har til høire for det menneskelige Hoved de tre Runer **all**; de to l-Runer med Skraastregen langt nede paa den rette Stav. Begge Brakteater har under det fremstillede Dyrs Hoved et Mandsnavn i Nominativ, som er skrevet fra høire mod venstre. Mandsnavnet paa de to Brakteater er, som vi skal se, vistnok ét og det samme, men skrevet paa lidt forskjellig Maade. Jeg tror derfor, at de to Brakteater hidrører fra én og samme Runemester.

Jeg tolker først Br. 55 og begynder med Raden oventil.

De Runer, som er skrevne til venstre for Hovedet, har jeg allerede tidligere tolket:

ᛊ ᛁ ᚺ ᛖ ᛉ ᚦ ᛉ ᛏ
A i h e k þ A t

Dette betyder: »jeg eier dette«. Rune 1 ser ud som en **s**-Rune, hvis øverste Del vender mod venstre. Den har ikke skarpe Vinkler; Forbindelsen mellem øverste og nederste Parti skraaner nedad, og øverste og nederste Parti er indbyrdes ikke parallele. Jeg læser R. 1 som **A**. En beslægtet Form har **A**-Runen paa Istaby-Stenen og paa Kragehul-Spydstagen, samt paa Br. 6 og paa Br. 41. Lydværdien af R. 1 **A** synes her ikke at være forskjellig fra Lydværdien af ᚨ **a** i samme Indskrift.

R. 4 forstaar jeg som en Stuprune af ᛖ **e**. Den er temmelig uregelmæssig formet. Hvorfor Stuprune her er

brugt, ved jeg ikke. R. 5 ᛉ **k** har ofte denne Form i yngre Indskrifter med den længere Rækkes Runer. R. 6 þ er vendt mod venstre. Samme Runemester anvender paa Br. 24 oftere Venderuner. R. 8 **t** har Kvistene gaaende ud fra den rette Stav et Stykke nedenfor Toppen.

R. 7 har Formen af den sædvanlige **k**-Rune i den kortere Rækkes Skrift, vendt mod venstre: ᛆ. Dette Runetegn synes efter den sproglige Mening her nødvendig at maatte være et Vokaltegn, og sandsynlig at have Lydværdien *a*. Indskriften har som R. 1 en herfra forskjellig, ellers forekommende Form af Runen **āra*, og i Indskriften til høire for Hovedet ᚨ, den sædvanlige Form af Runen **ansuʀ*. Runerækken har ikke flere *a*-Runer end disse to; derfor maa R. 7 være en afvigende Form af en af de to nævnte Runer. Da **āra*-Runen har saa mange forskjellige Former, holder jeg den snarest for en afvigende Form af **āra*, uagtet R. 1 er ganske forskjellig[1], og jeg transskriberer derfor R. 7 ved **A**.

Samme Runetegn har vi ved Skrift mod høire med Kvist til høire paa Br. 54 i Ordet **Al**. Fremdeles samme Form med Kvist fra Indskriftens Begyndelse mulig paa Br. 56 i Ordet **A** »eier«. Endvidere har Br. 41 begge de her omtalte Runeformer, som jeg har henført til Runen **āra*: ᛋᚴᚲᚨᛉ, som jeg transskriberer **AAkaR** (jfr. mine Bemærkninger til denne Indskrift). Br. 39 har en Indskrift, der indeholder samme Navn som Br. 41, men skrevet fra høire mod venstre: ᛉᛅᚲᛆ. Samme Indskrift findes paa Br. 36 (ligeledes skreven fra høire mod venstre), hvor **k**-Runen vender Aabningen mod venstre. (En Forvanskning af samme Indskrift har vi paa Br. 35.) Nær beslægtet er Indskriften paa Br. 84: ᛆᚨᚲᛉ **AakR**. Br. 97 synes at begynde med væsentlig samme Tegn for **A** (Kvisten fra Indskriftens Begyndelse). Endelig skal mulig samme Tegn læses paa Br. 90. (Om denne

[1] I Gimsø-Indskriften, som hovedsagelig er skreven med den kortere Rækkes Runer, forekommer to væsentlig forskjellige Former af *ár*-Runen; se Norg. Indskr. S. 406.

Rune skal antages paa Br. 60 som en Del af R. 2, der synes at være en Binderune, vil jeg ikke afgjøre.)

Runetegnets Forekomst paa alle disse Brakteater støtter efter mit Skjøn den Mening, at det er en *a*-Rune, enten den, som i historisk Nordisk heder *óss*, eller den, som i historisk Nordisk heder *ár*. Naar jeg ved Valget mellem disse to Runer har antaget Runetegnet for at tilhøre Runen **āra*, er dette efter mit Skjøn mindre sikkert.

Jeg kan ikke sikkert bestemme, fra hvilken af de mange skiftende Former af Runen **jāra*, **āra* den her omhandlede Form nærmest har udviklet sig.

Ordet **all** til høire for Menneskehovedet paa Br. 55 er samme Ord som **al͡l** paa Br. 106. I sidstnævnte Indskrift er **all** Akkus. i Intetkjøn og betyder »Værn (d. e. Amulet)«, brugt om Brakteaten. Ligesaa kunde paa Br. 55 **all** tages som Akkus. og Objekt for **Aihek** »jeg eier«; i hvilket Tilfælde **þAt** »dette« maatte som Adjektiv forbindes med **all**. Men det er ogsaa muligt, at **þAt** staar substantivisk for sig: »jeg eier dette«. Da maa **all** tages for sig som Nominativ og betyde: »(dette er) et Værn (d. e. en Amulet; en Gjenstand, som afværger Ondt)«. Paa sidstnævnte Maade synes **all** nødvendig at maatte opfattes paa Br. 24, som hidrører fra samme Runemester; og dette taler for, at **all** ligeledes bør opfattes som Nominativ paa Br. 55.

Om Navnet under Dyrehovedet skal jeg i det følgende tale ved Br. 24.

Brakteat 24.

Funden paa Fyn. Kbh. Mus. Nr. 8650. Atlas Nr. 101. Thomsen S. 309. Stephens II S. 538.

Runerne **all** til høire for Menneskehovedet er allerede forklarede som et Substantiv, der betyder »Værn«, d. e. en Amulet.[1]

---

[1] Navnlig paa Grund af **al͡l** Br. 106 kan **all** paa Br. 24 og Br. 55 ikke tolkes som Intetkjønsform af Adjektivstammen *alla-* »al, hel«.

Af Runerne til venstre for Menneskehovedet har jeg tidligere (Arkiv VIII S. 20) tolket R. 1—4 **laþu** (l med Kvisten langt nede paa den lodrette Stav; **u** Venderune) som et Substantiv, der formelt svarer til oldn. *lǫð* »Indbydelse«. Her betyder **laþu** omtrent »Vennegave«. Dette Ord forekommer ogsaa i to andre Brakteat-Indskrifter Br. 19 og Br. 99.[1] Et dermed beslægtet Verbum **laþodu** har jeg læst paa Br. 27.

Af de følgende Runer til venstre for Hæmpen er R. 12—15 ᛚᛁᛁᛚ **liil** lettest at tolke. Heri har vi vistnok sikkert Vokativ af det Mandsnavn, som i Nominativ heder **liliʀ** Br. 79. Og sandsynlig er det samme Mand, der nævnes i de to Brakteat-Indskrifter. Af **liil** synes at maatte sluttes, at *i* i første Stavelse af dette Navn var langt.[2] Det er lydret, at Stammens udlydende *i* er faldt bort i Vokativen **liil**. Jfr. Vokativen **alawin** Br. 67, Vokativ af et Navn, som i Nominativ maa have lydt **Alawiniʀ*.

Samme Vokativ som **liil** har vi sandsynlig i Indskriften **ee͡lil**. Denne Indskrift forudsættes af Indskrifterne paa 9 Brakteater, som viser tilbage til én og samme Original, men som tildels er prægede med forskjellige (efter Hildebrand 3) Stempler, hvorved Indskriften paa flere af dem er bleven noget forvansket. Som saadanne Brakteater kan nævnes:

Br. 43—45 (Stephens II S. 547, = Atlas Nr. 132, 133, 237), 85 (= 45 b, Stephens II S. 874, III S. 256), 86, 87 (Stephens III S. 256). Hertil kommer den Brakteat, som er afbildet af H. Hildebrand i »Månadsblad« 1890 S. 128 Fig. 42.

6 af disse Brakteater, som findes i Stockholms Museum, er

---

[1] Om mulige forkortede Skrivemaader af samme Ord tales i Bemærkningerne til Br. 73 og Br. 80.

[2] Fordobling af Vokaltegnet til Betegnelse af lang Vokal forekommer ogsaa ved **aata** Br. 56, **ee** Br. 24, Aagedal og Br. 43 med dermed sammenhørende Indskrifter, **aa** Vimose-Høvel og Br. 24 (to Gange), **u͡ue͡e** og flere Ord i Ødemotland-Indskriften.

sikkert fundne paa Gotland; ved de øvrige er dette sandsynligt. Dog opgives den, som opbevares i Kristiania (Mus. Nr. 686) at være funden i Skaane. Ved 2 saadanne i Upsala Museum bevarede Brakteater er Findested ikke opgivet. Se Hildebrand, Månadsblad 1890 S. 130 f. Jfr. Norg. Indskr. S. 509.

I **ee** foran **lil** i Indskriften **eelil** formoder jeg nu et Adverbium, som betyder »altid« og som tillige forekommer skrevet **ee** paa Aagedal-Brakteaten, skrevet **e** Br. 106.

Indskriften **ee lil** betyder da: »altid Lili!« (d. e. du, Lili, skal altid eie denne Brakteat).[1]

Samme Mandsnavn i Nominativ formoder jeg i den forkortede Skriftform **liʀ** Br. 56. Se ogsaa Bemærkningerne til Br. 8 og til Br. 102.

Mandsnavnet **liliʀ**, i Vokativ **liil** og **lil**, er sikkert en Kjæleform; men af hvilket Fuldnavn denne Kjæleform er opstaaet, lader sig neppe med Sikkerhed bestemme. Förstemann antager et Mandsnavn **Lilo* i et oldtysk Stedsnavn. I Angelsaksisk forekommer som Mandsnavn *Lilla*. Jfr. Hellquist, Ortnamn paa -inge, -unge, ock -unga S. 89 f.

Runerne mellem **laþu** og **liil** (R. 5—11) paa Br. 24 transskriberer jeg **aa͡eeuaaa**. R. 5 **a** vender mod venstre. R. 6 **a** vender mod høire. R. 7 ᛞ **e͡e** er her skrevet som en sædvanlig **e**-Rune med Tilføielse af en Forbindelsesstreg nedentil som paa en Stuprune af **e**. Væsentlig samme Tegn for **e͡e** synes vi ogsaa at have i Ødemotland-Indskriften og i Tørviken-Indskriften B. Se Norg. Indskr. S. 549. R. 8 er en kantet **u**-Rune. Af de 3 **a**-Runer R. 9—11 er R. 9 og R. 11 vendte mod venstre, men R. 10 mod høire.

Man kan paa Forhaand spørge, om R. 5—11 har sprogligt Indhold, da Runerne er vendte til forskjellige Sider og da saa mange Vokaltegn her staar sammen. Men Sammenligningen med Indskriften paa Br. 55, der synes at hid-

[1] Tidligere har baade jeg (Norg. Indskr. S. 100) og Läffler udtalt den Formodning, at **eelil** skulde være et meningsløst Brudstykke af **-e eril[aʀ]** paa Br. 49. Jfr. Aarbøger 1871 S. 181.

røre fra samme Runemester, taler for, at disse Runer har sprogligt Indhold. Det samme synes med endnu større Sikkerhed at fremgaa deraf, at den sammenhængende Rad af Runer paa Br. 24 begynder med **laþu** og slutter med **liil**, hvor Runerne sikkert har sproglig Betydning.

Ogsaa paa Br. 55 er der nogle Venderuner, ligesom en Stuprune, og i Indskrift B paa Vimose-Høvelen og i flere Brakteat-Indskrifter staar mange Vokaltegn sammen.

R. 5—6 **aa** paa Br. 24 udskiller jeg som Runeradens andet Ord og forstaar dette som Imperativ 2den Person Ental af Verbet »eie«. Denne Imperativ er skreven **a** Br. 106, **ai** paa Vimose-Høvelen, **ah** Br. 30.

Objekt for **aa** er da det forudgaaende Ord **laþu** »Vennegaven«, hvilket jeg derfor opfatter som Akkusativ. En anden Akkusativ i Hunkjøn af en Stamme paa -*ō* skal jeg i det følgende søge at paavise i **gwu** paa Br. 30.

Som 3dje Ord udskiller jeg R. 7, hvilken jeg læser som en Binderune for **ee**. Jeg forstaar dette som Adverbiet »altid«, der paa Br. 106 er skrevet **e**, paa Br. 43 og de dermed sammenhørende Brakteater, samt paa Aagedal-Brakteaten, **ee**. Se om Formen S. 154 f. og S. 194.

Som 4de Ord udskiller jeg R. 8—9 **ua**. Jeg forstaar dette som Mandsnavn i Tiltaleform og som Sideform til **uha** paa Br. 79 = 101, Ødemotland, Aagedal (hvor sidste Rune er forvansket), og flere. Uden **h** er Navnet skrevet **oa** Br. 6, VO Br. 65 (med latinske Bogstaver og i vestgermansk Sprogform), og det tilsvarende Kvindenavn **uo** Br. 28.

Efter det foregaaende forstaar jeg **laþu aa e͡e ua** som »Vennegaven skal du, Uha! altid eie!«

Som 5te Ord udskiller jeg R. 10—11 **aa**. Jeg forstaar denne Ordform her ligesom ved R. 5—6 som Imperativ af »eie«. Denne Imperativ gjentages her ved Tiltale til en fra **ua** forskjellig Person, nemlig R. 12—15 **liil**.

Efter R. 15 sees det nederste af en Streg, som er parallel med Kvisten paa R. 15, men paa Grund af Pladsen

ikke naar fuldt saa langt ned som denne Kvist. Stregen synes at være indslaaet, men kan ikke have udgjort én Rune sammen med R. 15. Mulig er denne Streg et Slutningstegn.

Herefter forstaar jeg den hele Rad med Runer

laþu aa e͡e ua aa liil

»Vennegaven skal du eie for bestandig, Ua! skal du eie, Lili!«

Brakteaten skjænkes altsaa til to Personer, som maa tænkes nær forbundne. Af disse maa Ua være Hovedpersonen, da han nævnes først og da Adverbiet **ee** kun er sat foran hans Navn.

Den givne Tolkning støttes maaské ved Br. 56, hvis Indskrift synes at vise os, hvilket Forhold der er mellem Ua og Lili. Thi paa Br. 56 nævner **uha** sig (ifølge min usikre Tolkning) som Brakteatens tidligere Eier og **lliʀ** som dens nuværende Eier. **uha** er da vel der Fader til **lliʀ**. Herefter tror jeg, at den paa Br. 24 nævnte **ua** er samme Person som den Mand, der paa Br. 56 er kaldt **uha**, og at den paa Br. 24 i Vokativ som **liil** nævnte Mand er samme Person som den, der paa Br. 56 i Nominativ kalder sig **lliʀ**. Derfor maa vel paa Br. 24 **ua** forstaaes som Faderens Navn og **liil** som Sønnens Navn.

Indskriften paa Br. 24 er i sit Udtryk nær beslægtet med Indskriften paa Br. 67, se i det følgende. Ogsaa paa denne tiltales to Mænd **alawin** og **alawid** som Eiere, og Sammenligningen med Br. 24 gjør det sandsynligt, at **alawin**, hvilket Navn nævnes først og nævnes 3 Gange, er Faderens Navn, og at **alawid**, der nævnes sidst og kun én Gang, er Sønnens Navn. Min Tolkning af Runeraden paa Br. 24 støttes ogsaa ved Indskriften paa Br. 43 og de dermed sammenhørende Brakteater, ligesom den omvendt støtter min Tolkning af denne. Thi vi faar nu i begge Indskrifter Adverbiet **ee** »altid« i Tiltale til Brakteatens Eier i en Indskrift, hvori **liil** (Br. 24) eller **lil** (Br. 43 o. s. v.) tiltales.

Jeg tror derfor, at den paa Br. 24 tiltalte Lili er samme Person som den Lili, der tiltales paa Br. 43 o. s. v.

Nær beslægtet er ogsaa Udtrykket i sidste Sætning paa Br. 106: **e ladþe a**, hvor vi i Tiltale til Eieren har Adverbiet **e** »altid« og Imperativen **a** »du skal eie«.

I Ordet **aa** er begge Gange, hvor dette Ord er skrevet paa Br. 24, hver af de to umiddelbart sammenstødende **a**-Runer vendt til sin Side. Hermed kan det sammenlignes, at paa Br. 56 i Ordet **lliR**, hvor to l-Runer støder umiddelbart sammen, hver af dem er vendt til sin Side.

I Modsætning til den paa Br. 24 to Gange forekommende Form **aa**, Imperativ 2den Person Ental af Verbet »eie«, bør fremhæves, at Br. 55 har **Aihek** »eier jeg«, uagtet Br. 55 synes at hidrøre fra samme Runemester som Br. 24.

Paa Br. 24 synes det ikke rimeligt, at **all** skulde være Akkus. og Objekt; thi Objektet for begge Imperativer **aa** »du skal eie« er i det foregaaende allerede udtrykt ved **laþu**. Her synes da **all** at maatte tages for sig som Nominativ, saaledes at Ordet betegner: »(dette er) et Værn (d. e. en Amulet)«.

Under Dyrehovedet paa Br. 24 er der 5 Runer, som skal læses fra høire mod venstre. Disse har jeg tidligere (Norg. Indskr. S. 172) læst **horaR**, medens Stephens har læst den usædvanlig formede tredje Rune (der paa hans Tegning er uheldig gjengivet) som **u**.[1] Men da det vistnok er Navnet paa samme Mand, som vi har skrevet paa Br. 55 under Dyrets Hoved i Formen **ho'R**, saa formoder jeg nu, at der paa Br. 24 skal læses **houaR**.

Dette **houaR** synes mig opstaaet af **Hauhaz* og at have sin Oprindelse fra det ligelydende Adjektiv, som betyder »høi«. Adjektivstammen *hauha-* indgaar i mange germanske

[1] Bistaven til venstre gaar ligesaa langt ned som Staven til høire. Nedentil nærmer den sig mere til høire Stav, men bøier sig nederst, hvor den er meget smal, lidt udad.

Personnavne, dels forsynet med en Afledningsendelse, dels som første eller som andet Sammensætningsled. Om Behandlingen i Nordisk af fællesgerm. *au* foran *h* jfr. Norg. Indskr. S. 454. (Anderledes Pipping, Grammatiska studier, 1905).

Den af mig i Norg. Indskr. anf. St. foreslaaede Opfatning bliver tvivlsom ved Skriftformerne **houaR** og **ho·R**, i hvilke **ou** (**o**) vel maa være opstaaet af *au* ved Indflydelse af det tidligere paafølgende *h*.

Det kan være tvivlsomt, om Skriftformen **ho·R** skal opfattes som forkortet Skrivemaade eller ikke. For det første synes Prikken at tale. Det synes mig rimeligere, at vi her har en forkortet Skrivemaade for **houaR** end for **horaR**. Thi i første Tilfælde er blot Vokaltegn udeladt, hvilket ogsaa i andre Indskrifter er det sædvanlige. At der her er skrevet **o**, ikke **ou**, synes at antyde, at **o** var Hovedelementet i Tvelyden.

Om Br. 98 har en Variant af samme Navn, vil jeg ikke afgjøre.

Br. 55, hvor det heder: »jeg eier dette«, har intet andet Mandsnavn end **ho·R**. Her synes derfor dette Navn at betegne Eieren. Men paa Br. 24 heder det: »Vennegaven skal du eie for bestandig, Ua! skal du eie, Lili!« Her kan derfor **houaR** ikke være Navn paa den Mand, som skal eie Brakteaten, men det maa være Navn enten paa Runemesteren eller paa den Mand, som bortskjænker Brakteaten (hvis ikke disse to er identiske). Jeg formoder, at det er Runemesterens Navn, og at **ho·R** paa Br. 55 ligeledes er Navn paa den Runemester, fra hvem Brakteaten hidrører, men han maa da selv som Eiermand have beholdt Brakteaten 55.

Brakteat 91.

Funden ved Gelstoft[1], Slesvig. Kiels Museum. Stephens III S. 258, 464. Salin S. 40, 81, 99. Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 23, 26 (hvis Tegning stemmer overens med Stephens's).

---

[1] Hos Stephens skrevet Gettorf.

Jeg har undersøgt Brakteaten i Kiels Museum.

Første Tegn fra venstre er feilagtig gjengivet i Tegningen hos Stephens. Tegnet har ikke Formen af en fuldstændig Rune, men ser ud som den øverste Del af en ᛚ-Rune. Til venstre for Tegnets øverste Del er en Prik. Hovedstaven gaar ned til den paa Brakteaten fremstillede Hjælm; dette er derimod ikke Tilfældet med Skraastregen til høire.

Jeg tror neppe, at Tegnet skal læses som **l**, men jeg holder det for sandsynligst, at det er et Begyndelsestegn. (Om man i dette Tegn tillige har lagt nogen hellig eller magisk Betydning, vover jeg ikke at afgjøre.) Hermed kan sammenlignes, at der paa den ene Bezenye-Spænde oppe til venstre foran første Rune (og i Linje med dennes Top) i Navnet **arsiboda** (eller **arsipoda**) er sat en Hage, hvis Aabning vender nedad. Jeg opfatter med flere andre Forskere denne Hage som et Begyndelsestegn. En lignende Hage forekommer foran Indskriften paa Br. 52. Efter Runerne **-tika** (oprindelig ment som Slutning af Ordet **haitika**) paa Br. 78. Jeg tæller ikke dette Tegn paa Br. 91 med blandt Runerne.

R. 1 fra venstre er ᚨ **a**. Øverste Kvist gaar ud fra den lodrette Stav lidt nedenfor Toppen, dog ikke saa langt nedenfor som paa Stephens's Tegning. Øverste Kvist er lidt længere end nederste. R. 2 er ᛚ **l**. R. 3 holder jeg snarest for X **g**; Skraastregen synes at være for lang til, at Runen med Sandsynlighed kan læses som ᚾ **n**. Dog gaar Skraastregen til hoire ikke helt ned til Indskriftens Basis. Wimmer læser R. 3 som ᚾ **n**. R. 4, som er kantet, antog jeg, da jeg undersøgte Brakteaten, for snarere at være þ end **w**. Men nu tror jeg, paa Grund af Forholdet til andre Brakteat-Indskrifter, snarest, at Runen skal læses **w** med Stephens og Wimmer. R. 5 er ᚢ **u**.

En Læsning **algþu** giver, saavidt jeg ser, ingen sandsynlig Mening.[1]

[1] Det vilde være altfor dristigt og vilde ikke have Analogi i

Jeg tager R. 1—2 **al** som et Ord for sig »Værn«, i Betydning »Amulet« brugt om Brakteaten.

R. 3—5 læser jeg **gwu**. Heri formoder jeg forkortet Skrivemaade for **g(i)wu** »Gave«. Dette Ord forekommer skrevet forkortet paa samme Maade paa Br. 30 (hvor jeg nærmere forklarer Ordformen) og er der ligeledes brugt om Brakteaten. Og der har **w** ligeledes en kantet Form, som er vanskelig at skjelne fra þ-Runen.

Indskriften **al g(i)wu** betyder da enten: »denne Amulet er en Gave« eller: »dette er en Amulet og en Gave«.

Brakteat 97.

Funden i Kjellers Mose, Ringkjøbing Amt, Jylland. Kbh. Mus. Nr. 5224. Stephens IV S. 74.

Brakteaten har Runer baade til høire og til venstre for Hæmpen. Brakteaten er overmaade slet præget, og dens Indskrift er overhoved utydelig, saa at en sikker Læsning og Tolkning neppe er mulig.

Indskriften baade til høire og til venstre for Hæmpen synes at maatte læses fra høire mod venstre. Jeg tror, at vi skal begynde Læsningen længst til høire.

R. 1 synes at være ᛅ. Den synes at bestaa af en lodret Stav, som oventil har en opad skraanende Kvist til venstre. Jeg læser R. 1 som **A**.

R. 2 er ligeledes usikker. Jeg har troet at se, at den snarere er ᛁ **i** end **l**. Det samme antager Magnus Olsen.

---

andre Brakteat-Indskrifter, om man vilde tage **algþu** som forkortet Skrivemaade for **alg(o)þu** og forstaa dette enten som et Substantiv i Hunkjøn med Betydning »Værn«, afledet af et til angelsaks. *ealgian* »værge« svarende Verbum, eller som en Imperativ **alg(o)** »værg!« og **þu** »du«, i Tiltale til Brakteaten eller til det hellige Hagekors-Tegn, som staar efter Indskriften. Heller ikke vilde jeg vove her at finde forkortet Skrivemaade for **alg(i)þu** og deri at se et Substantiv i Hunkjøn med Betydning »Værn«, afledet af et ellers ikke paavist Verbum **algjan* »værge«.

R. 3 synes sikkert at være < **k** med Vinkelens Aabning mod venstre. Runens øvre Ben er omtrent parallelt med de foregaaende Runestave; det andet Ben er omtrent horisontalt. Runen gaar ud fra Randen oventil, men naar ikke paa langt nær ned i Linje med de foregaaende Runers Basis.

Til venstre for R. 3 er der en ganske kort lodret Stav, som gaar ned fra Randen. Denne korte Stav er vistnok et Skilletegn. Et lignende Skilletegn forekommer paa Br. 30 mellem R. 6 og R. 7. Ligesaa i Ødemotland-Indskriften mellem Runerne b 15 og b 16. Efter den nævnte korte Stav ser Magnus Olsen paa Bagsiden, hvor Runetrækkene fremtræder ganske tydelig, en anden lignende kort lodret Stav. Den sidste er nu paa Adversen skjult af den paaloddede Spiralfigur. Skilletegnet synes altsaa her at bestaa af to korte lodrette Stave.

Efter det foregaaende ender Indskriften til høire paa Br. 97 med **-k** foran Skilletegn. Der synes at være al Grund til at forstaa dette **-k** som en Del af Ordet for »jeg«. Der synes da forud for dette **-k** at maatte søges et Vokaltegn, og dette støtter Læsningen af R. 2 som **i**.

Vi tør saaledes mulig læse R. 1—3 som **Aik**ǀǀ. Heri udskiller jeg **A** som et eget Ord, Præsens Indik. 1ste Person Ental »eier«. Med samme Betydning forekommer (dels som 1ste, dels som 3dje Person) **Aih** Br. 55, **aih** Fonnaas, **ai** Torsbjærg-Skjoldbule, Vimose-Dopsko, Br. 79, Aagedal-Brakteaten, Ødemotland-Indskriften, **ah** Upsala-Øksen, **a** Br. 17; jfr. Kragehul-Knivskaftet S. 168 og Br. 6 S. 219.

Andet Ord paa Br. 97 er **ik** »jeg«. Formen **ik** forekommer ogsaa paa Reistad-Stenen, paa Br. 96 (Åsum) og paa Br. 56.

Til venstre for Hæmpen synes der snarest at være 5 Runer, som skal læses fra høire mod venstre. (Dog er der mulig 6 Runer). De to første er meget utydelige, og om deres Læsning tør jeg intet sikkert afgjøre. R. 4 syntes mig ǀ **i**. Efter Udseendet af R. 4 paa Brakteatens Bagside finder

Direktør Müller og Magnus Olsen det ikke usandsynligt, at den oventil har en Skraastreg ligesom l-Runen, men kortere. R. 5 syntes mig, navnlig ved Betragtning af Originalens Bagside, enten **r** eller **u** og snarere **r** end **u**. Efter Magnus Olsens Tegning synes den snarere at ligne **u**. R. 6—8 synes at maatte læses **all**. Ogsaa efter Magnus Olsens Tegning er denne Læsning sikker. Paa R. 7 synes Kvisten at gaa ud fra den rette Stavs Top; derimod paa R. 8 gaar Kvisten ud fra den rette Stav et lidet Stykke nedenfor Toppen.

Indskriften ender vistnok med **all**, det Ord, som betyder »Værn, Amulet« og bruges om en Brakteat. Det synes her at maatte være Objekt for Verbet **A ik** »jeg eier«.

Hvis det foregaaende er rigtigt, maa der i Runerne 4—5 nødvendig søges et Mandsnavn i Nominativ. Men hverken **ir** eller **iu** synes at kunne være noget rigtigt eller fuldstændigt Mandsnavn. Jeg havde derfor tænkt paa at læse R. 6 **a** dobbelt, hvorved vi faar et Mandsnavn **ira**. Ogsaa ellers skrives en Rune kun én Gang, naar af to sammenstaaende Ord det første i Udlyden har den Lyd, hvormed det andet Ord begynder. Jfr. Br. 67.

Det vilde dog være paafaldende at finde her paa Brakteaten et Mandsnavn **ira**, thi dette synes etymologisk at betyde »en Irlænder«. Det tilsvarende oldhøityske Navn *Iro* forekommer oftere i 9de Aarh. i St. Gallen. Mandsnavnet *Ira* er ogsaa angelsaksisk; se Searle. I Egils saga F. Jónssons Udg. S. 309 forekommer *Íri* som Navn paa en Frigiven af fremmed Herkomst. Gaarden *Irstad* i Romedal paa Hedemarken skrives i 1334 *i Irastadum*, se Norske Gaardnavne III S. 132.

Efter det foregaaende kunde den hele Indskrift mulig, med Ordadskillelse, da læses paa følgende Maade:

A-ik'' ir(a) all

Dette vilde betyde: »Jeg Ire eier Amuletten«. Verbalformen **A** henviser til forholdsvis sen Tid.

Hvis derimod R. 4—5 skulde læses ᚠᚢ **lu**, saa blev Indskriften:

A-ik'' lu(a) all

d. e.: »Jeg Lua eier Amuletten«.

lu(a) kunde da være samme Navn som **luwa** paa Vadstena-Brakteaten. Jfr. ovenfor S. 183.

M. Olsen nævner som en Mulighed at opfatte **Ai-** som Verbalformen og at læse **iu(a)**; jfr. Bemærkningerne til **ioŋ** Vimose-Høvel og **ihe** Åsum-Brakteaten S. 152 f.

Der er endnu nogle Indskrifter, især Brakteat-Indskrifter, som mulig indeholder Ordet **al** (og som jeg derfor behandler i det nærmest følgende), men ved hvilke dette er saa tvivlsomt, at jeg derom intet sikkert tør afgjøre.

Brakteat 71.

Funden i Skaane. Sth. Mus. Stephens II S. 876.

Brakteaten har to Rader med Runer, begge skrevne fra høire mod venstre. Under det firføddede Dyr er skrevet **laukaʀ** (om hvilket se Norg. Indskr. S. 163 Anm. 1), som vel er Runemesterens Navn. Det er vistnok samme Runemester som den, der nævnes paa Br. 18 og paa Br. 19, da **k**-Runen har væsentlig samme Form paa de 3 Brakteater, og da Br. 71 ligesom Br. 19 er funden i Skaane.

Oppe til høire er skrevet først **tanulu :**. Man kunde spørge, om dette er et Kvindenavn i Nominativ, og i saa Fald vel Eierindens Navn. Dette kunde da maaské være for **Tainulu*; jfr. **dalidun** Tune, **hateka** Lindholm. I saa Fald vilde det høre til den germanske Stamme *taina-* »tynd Stav (bl. a. brugt ved Handling, som man foretager for at faa Orakelsvar), Stang eller Stængel«, oldn. *teinn*, o. s. v. Til denne Stamme henfører Förstemann nogle oldtyske Personnavne: *Wolfzein*, *Zeino*, *Teino*; jfr. Gaardnavnet *Teinungs* paa Gotland hos Hellquist, Ortnamn på -inge, -unge ock -unga S. 218. Eller ogsaa kunde **tanulu** med Hensyn til

første Stavelses Vokal forholde sig til Stammen *taina-*, ligesom got. *faura-tani* n. »Jærtegn« og gr. *δόναξ* ifølge den Forklaring, som jeg har givet i Sievers Beiträge XXIV S. 446 f.

Men et Kvindenavn **tanulu** kunde mulig ogsaa være dannet af den Stamme **tan-* »Tand«, som forekommer i oht. *zan* (jfr. for Endelsen lat. *edentulus*).

Dog er Opfatningen af **tanulu** som et Kvindenavn i Nominativ overhoved lidet rimelig paa Grund af, at det ikke ender paa ***-lo**, men paa **-lu**.

Magnus Olsen minder mig om, at den Stamme, som vi har i got. *wulþus* »Herlighed« forekommer som andet Led i Mandsnavne: *Gebavultus*, senere skrevet *Gibuldus*, alamannisk Konge i 5te Aarh.; *Sigisvulthus comes Africae* i 4de Aarh., og sandsynlig nogle andre.

Herefter kunde **tanulu** være Vokativ af et sammensat Mandsnavn, hvis sidste Led **-ulu** da var opstaaet af **-wulþu*. Første Led **tan-** vilde da vel være at forstaa om en til hellig Brug anvendt Ten. I Vokativ vilde da Eieren være tiltalt uden Tilføielse af Verbum, ligesom paa Br. 1 og paa Br. 67.

Lydforbindelsen *lþ* er bevaret i **owlþu-** Torsbjærg-Dopsko. Formen **ulþeaʀ** (?) Valsfjorden B viser ikke sikkert, at *lþ* dengang var assimileret til *ll*, thi *-þu-* kunde her være trængt ud ved Dissimilation.

Sandsynligere end de i det foregaaende nævnte Tolkninger forekommer mig dog den Formodning, at Hunkjønsordet **tanulu** er et Ord, der betegner Brakteaten som hængende i en T e n, d. e. en tynd Metalcylinder. For denne Tolkning kan paa den ene Side anføres, at der er bevaret et stort Guldsmykke, bestaaende af en hul Guldcylinder, hvortil der er fastloddet tre Guldmedaljoner, af hvilke hver enkelt er dannet af to mod hinanden lagte Guldbrakteater (Atlas Nr. 76, Stephens Br. 14); ligesaa er de to Brakteater Atlas Nr. 236 anbragte paa en Cylinder. Paa

den anden Side kan Opfattelsen af **tanulu** som Betegnelse for Brakteaten støttes ved Sammenligning med Br. 19, der har samme Runemesternavn **laukaR** som Br. 71. Br. 19 slutter med **alu**, ligesom Br. 71 med **al**. Det synes da rimeligt, at **tanulu** Br. 71 efter sin Betydning svarer til **laþu** Br. 19.

Til Slutning vil jeg gjentage, at jeg ikke sikkert kan tolke **tanulu**.[1]

Efter de to Prikker paa Br. 71 er skrevet **al** snarere end **aa**. Paa sidste Rune er der et Stykke under den fra Stavens Top udgaaende Kvist en anden dermed parallel skraa Streg, men denne er yderst tynd og derfor neppe ment som Kvist. (Hvis Læsningen **aa** var den rette, maatte man vistnok forstaa dette som Imperativ »du skal eie«, nemlig: Brakteaten. Jfr. Br. 24 og Br. 30.)

Brakteat 80.

Funden i 3 Eksemplarer ved Næsbjærg, Skads Herred, Jylland. Kbh. Mus. Nr. C 713, 714. Stephens III S. 248.

Brakteaten har under Hestens Hoved Mandsnavnet **niuwila** (paa hvilket Navn jeg her ikke gaar ind). I en Linje for sig længere nede med Runernes Toppe udad er skrevet fra høire mod venstre **lþl**. Mulig kan disse tre Runer opfattes som forkortet Skrivemaade for **laþu al**; d. e. »Vennegave, Amulet«; jfr. Br. 24.

En hos Montelius (Från jernåldern I Fig. 5) udgiven Brakteat, funden i Danmark, som bevares i Kjøbenhavns Museum, har som Fremstilling et menneskeligt Hoved, der er en Efterligning af Advers-Billedet paa en romersk eller byzantinsk Keiser-Mynt. Den har langs Randen en Indskrift, hvis Tegn kun tildels er Runer. De tre første sikre Tegn, som staar øverst til venstre foran Hovedet, er Runerne for **lþl** skrevne fra høire mod venstre. Jeg tror, at disse 3

---

[1] Läffler (hos Stephens IV S. 72) oversætter **tanulu** ved »baby« og sammenligner oldn. *teinungr* »ungt Skud«.

Runer ikke er Forvanskninger af Bogstaver i en romersk Mynt-Indskrift, men at de har samme Betydning som **lþl** paa Br. 80.

De følgende Tegn paa den af Montelius udgivne Brakteat har større Lighed med romerske Bogstaver end med Runer. Jeg skal ikke søge at afgjøre, om de er forvanskede Gjengivelser af Bogstaverne i en romersk Mynt-Indskrift eller i en germansk Brakteat-Indskrift.

Brakteat 73.

Funden paa Gotland. Sth. Mus. Stephens II S. 878, IV S. 73.

Brakteaten har en Indskrift bestaaende af 4 Runer, som skal læses fra høire mod venstre. Mulig **laþl**. R. 1 har Kvisten langt nede paa den rette Stav; jfr. til Br. 1 og Br. 28 (Stephens læser Runen som **n**). R. 2 syntes ogsaa mig som Stephens at have Formen af angelsaksisk **a**. Men Läffler (hos Stephens IV S. 73) har vist Ret, naar han bemærker, at Runen ikke er det angelsaksiske **a**, men den sædvanlige **a**-Rune ᚨ, da den tilsyneladende opadgaaende Runestreg kun er en tilfældig Ujævnhed i Metallet. R. 3 har kantet Sidestav, som gaar fra Hovedstavens Top til dens Basis; jfr. Br. 9. R. 4 snarest **l** med Kvisten udgaaende fra den rette Stavs Top; neppe **a**, da en Skraastreg, som synes at gaa ned fra den lodrette Stav til Indskriftens Basis, vel er for tynd og svag til at betragtes som Kvist.

Hvis Læsningen **laþl** er rigtig, kan **laþl** være forkortet skrevet for **laþu** og sidste Rune **l** for **al**. Om **laþu** se Br. 24, og om forkortet Skrivemaade af dette Ord jfr. Br. 80 (hvor **lþl** mulig er forkortet Skrivemaade for **laþu al**).

Brakteat 9.

Se til Br. 8. Stephens II S. 524. Henning S. 127 ff. Tafel IV Fig. 13, 14.

Denne Brakteat er funden i to Eksemplarer, begge afbildede hos Henning. De stemmer med Hensyn til Runerne

væsentlig overens. Jeg læser Runerne fra venstre mod høire og nedenfra opad. Indskriften er forkortet skrevet og kan ikke med Sikkerhed tolkes.

R. 1 er en mod venstre vendt l-Rune med Kvisten udgaaende fra den lodrette Stav lidt nedenfor Toppen. Som første Ord udskiller jeg R. 1—2 **lR**. Jeg ser heri et Mandsnavn i Nominativ, forkortet skrevet. Ogsaa paa Br. 54 forekommer et forkortet skrevet Mandsnavn i Nominativ **lR**; se om dette til Br. 54 S. 182 f. Sandsynlig er det ikke alene samme Navn, der forekommer paa de to Brakteater, men ogsaa Navnet paa samme Person.

Br. 54 er funden paa Fyn, medens Br. 9 er funden ved Dannenberg i Hannover. Den nævnte Overensstemmelse viser, at Dannenberg-Brakteatens Indskrift hidrører fra en nordisk Mand ligesom den paa Fyn fundne Br. 54. Det samme finder jeg ogsaa godtgjort derved, at Br. 9 har Runetegnet ᛉ som Nominativsmærke; thi jeg tror i mit Skrift om Runeskriftens Oprindelse (Norg. Indskr. Indl. S. 78 ff.) at kunne godtgjøre, at det nævnte Runetegn aldrig i vestgermanske (tyske) Indskrifter har været brugt i den nævnte Betydning. Om en anden Brakteat-Indskrift fra Dannenberg (Nr. 7) har jeg allerede i Norg. Indskr. S. 125 ff. godtgjort, at den hører sammen med nordiske og ikke med vestgermanske Runeindskrifter. Endelig er Br. 8, som er funden ved Dannenberg i Hannover, og Br. 102, som er funden ved Darum i Jylland, begge Kopier af én og samme Original-Brakteat. Samme Mening om de i Hannover fundne Brakteater udtaler Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 22.

Paa Br. 9 har R. 3 og R. 4 væsentlig samme Form. Begge Runer synes at være l med usædvanlig lang Skraastreg. R. 5 er þ med den kantede Sidestav fra den lodrette Stavs Top til dens Basis. Væsentlig samme Form forekommer paa Br. 73. Andensteds har þ-Runen rundagtig Sidestav, som gaar fra den lodrette Stavs Top til dens Basis. Runerne 3—5 vender mod hoire, medens R. 1 vender mod venstre. R. 6 er **e**.

llþe synes at maatte være enten en forkortet Skrivemaade eller en forvansket Kopi.

Mulig kan **llþe** være forkortet Skrivemaade for **al laþode**, d. e. »skjænkede Amuletten som Vennegave«. ***laþode** vilde være Præteritum 3dje Person Ental af det Verbum, som forekommer paa Br. 27 og som jeg formoder paa Br. 8 og 102. Jfr. Br. 73 og Br. 80.

Brakteat 6.

Funden i 4 Eksemplarer i Maglemose, Sjælland. Kbh. Mus. Nr. 12529. Atlas Nr. 217. Thomsen S. 335 f. Stephens II S. 522. Salin S. 99. S. Müller, Vor Oldtid S. 603.

Denne Brakteat, som tydelig er en Efterligning af en romersk Mynt, er funden i 4 indbyrdes noget forskjellige Eksemplarer, som alle er prægede med samme Stempel, men som ikke alle er lige tydelige og heldige. Et Eksemplar er ifølge Direktør Müller og Dr. Blinkenberg til høire dobbeltpræget, men Stempelet har anden Gang været sat paa for lavt nede.

2/1

Brakteaten har 2 Rader med Runer. Jeg begynder med den Rad (A), som er foran den fremstillede Persons Ansigt og som jeg læser nedenfra opad.

De to første Runer i A er adskilte fra de følgende ved det nederste af den Lanse, som den fremstillede Kriger holder i Haanden. R. 1 er **o**. R. 2 er **a** vendt til venstre. Da de følgende Runer i A skal læses nedenfra opad (fra venstre mod høire), saa synes **o** at maatte læses foran **a**, uagtet **a** er vendt mod venstre. Altsaa: **oa** (ikke **ao**).

I **oa** ser jeg et Mandsnavn i Nominativ af en Stamme paa *-an-*. Jeg opfatter **oa** som Subjekt.

Mandsnavnet **oa** kunde man ville sætte i Forbindelse med første Led i følgende oldtyske Navne hos Förstemann: *Ohpern, Ogast, Ohharius, Ohilta,* hvilke kan henføres til got. *ōg* »frygter«. Jfr. oldn. *óask.* Men jeg er tilbøielig til i **oa** at se en Sideform til det i mange Brakteat-Indskrifter forekommende Navn **uha** (ogsaa **ua**). Da maa vel **oa** være opstaaet af **Ōha* og *ō* ved Indflydelse af *h* foran *a* være opstaaet af *ū*.

Som andet Ord udskiller jeg A 3—4 **se**. R. 3 **s** er, ligesom R. 2, vendt mod venstre.

se opfatter jeg som et Pronomen i Nominativ Ental Hankjøn, = angelsaks. *se*. Jeg tror, at det her er brugt som bestemmende Artikel. Ligesaa har jeg paa Krogsta-Stenen i Upland paa Side *b* læst **sE ainaR** og forstaaet dette som »den enestaaende« i Apposition til Navnet **mwsE** paa Side *a*. Samme syntaktiske Anvendelse som **sE** paa Krogsta-Stenen har Sideformen **sa** i Lindholm-Indskriften: **ek erilaR sa wilagaR** »jeg Eril den kunstfærdige«.

Som tredje Ord i Rad A udskiller jeg Rune 5—9, som jeg læser **Askun**. R. 5 er væsentlig den samme Form af **A** (Runen **āra*) som den, der findes paa Istaby-Stenen. En lignende Form findes paa Br. 41 og paa Br. 55.

R. 7 bestaar af en nogenlunde lodret, oventil mod høire lidt bøiet Stav, fra hvilken der lidt ovenfor Midten skraaner opad mod venstre en Kvist, som ikke naar fuldt op i Høide med Stavens Top. Ogsaa til høire skraaner omtrent fra samme Sted paa Staven opad en ganske kort og meget fin Streg, som findes paa alle fire Eksemplarer. Jeg holder denne Streg til høire snarest for betydningsløs. Jeg opfatter Runen som den yngre Form af **k** ᛉ, og ikke som ᛉ **R**.

A R. 8 opfatter jeg som en mod venstre vendt, lidt uregelmæssig formet **u**.

A 9 bestaar af en lodret Stav, fra hvilken der lidt nedenfor Midten gaar ned til høire en Skraastreg, som naar omtrent helt ned til Runens Basis. Skraastregen er meget finere end Staven. Jeg læser Runen som **n**, uagtet det da

er paafaldende, at Skraastregen ikke krydser Staven. Dette findes dog i den længere Rækkes Skrift ved **n** paa Rök-Stenen.

Tredje Ord er efter min Formodning ikke afsluttet i Rad A, da her ikke var Rum dertil.

Anden Rad (B), som er bag den fremstillede Persons Hoved, læser jeg ligeledes nedenfra opad.

Ifølge M. Olsen bliver det ved Sammenligning af de forskjellige Eksemplarer klart, at den rigtige Form af Rad B er følgende:

ᛚᚢᛚᛚᚺᛉ

Disse Runer gjengiver jeg saaledes: **Rhlaua**.

B R. 1 læser jeg som sidste Rune i tredje Ord. Dette er altsaa fuldstændig: **AskunR**. Dette opfatter jeg som et Adjektiv i Nomin. Ental Hankjøn med Betydning »stammende fra Æserne«. Efter Pronomenet **se** er her sat den ubestemte Form, ligesom efter **sE** paa Krogsta-Stenen og ligesom efter **sa** i Lindholm-Indskriften. Adjektivets første Led er **As**-, yngre Form for *ansu*-. Her synes **A** at betegne et langt nasalt *a*. Jfr. **Asmut** Sölvesborg.

En overensstemmende Form af dette Adjektiv i Nomin. Hunkjøn Flertal findes i Cod. reg. af Snorra-Edda i Fáfn. 13 L. 4 *áskunnar* (hvor der ogsaa er skrevet *alfkunnar*). Jfr. *áskunna* Atlakv. 27, *reginkunnom* Háv. 80. En anden Form af dette Adjektivled, som angiver, af hvis Slægt én er, er Stammen *kunda*-. Denne gjenfindes bl. a. i **raginakudo** paa Fyrunga-Stenen.

Naar man her holder *nn* for opstaaet af *nþ*, kan mindes om, at Skrivemaaderne **skiþaleubaR** Skärkind og **tuuþa** Ødemotland synes at vise, at Lydforbindelsen *nþ* paa disse Indskrifters Tid var bevaret.

Jeg forstaar altsaa **oa se AskunR** som »Oa han som er af Æsernes Slægt«.

Usikrere er min Opfatning af de følgende Runer i Rad B. B R. 2 **h** tør mulig opfattes som forkortet Skrivemaade for **hi** »dette«, ligesom **h** paa Torsbjærg-Skjoldbulen, se S. 143 f.

B R. 3 l er mulig forkortet Skrivemaade for **al**, Akkus. Ental Intetkjøn »Værn«, hvorved da menes Brakteaten, der opfattes som en Amulet.

B R. 4—5 **au** forstaar jeg som et Adjektiv til det forudgaaende Substantiv, af en Stamme *awi-* »god«, der findes som første Led i got. *awi-liuþ* »Tak« og i **o** »Klenodie« paa Pietroassa-Ringen. Jfr. Kragehul-Knivskaftet og Br. 14.

B R. 6 **a** forstaar jeg som Præsens Indik. 3dje Person Ental »eier«. **a** er en sen Form, opstaaet af *aih*. Ogsaa i andre Brakteat-Indskrifter findes denne sene Form.

Den hele Indskrift paa Br. 6 skulde efter det foregaaende inddelt i Ord og fuldstændiggjort lyde saaledes:

oa se AskunR h(i) (a)l au a.

Dette oversætter jeg saaledes: »Oa, han som stammer fra Æserne, eier denne gode Amulet«.

Indskriftens Sprogformer er forholdsvis meget sene. Saaledes **As-**, ikke **ansu-* eller **asu-**. **-kunR** med **n**, ikke *nd* eller **d**, og uden Vokal foran **R**. **a**, ikke *aih*.

Ogsaa Runeformerne viser hen til forholdsvis sen Tid. Saaledes **k**; **n**, hvis Skraastreg ikke krydser den rette Stav. **h** har Formen med Forbindelsesstregen fra første Stavs Top til den anden Stavs Basis. **u** i Rad B har Formen af et omvendt latinsk V; jfr. **u**-Runen i Aarstad-Indskriften.

Indskriften paa Br. 6 er maaské versificeret.[1]

[1] Jeg har tidligere tænkt paa at læse Indskriften til høire for Hæmpen (B) fra venstre mod høire, uagtet vi i denne korte Indskrift da vilde faa 4 Venderuner. M. Olsen foreslaar ogsaa her at læse **ualhR**. Han jævnfører Venderunen for **a** i **oa** og han tilføier: »Vilde ikke **oa se Askuna** (eller **Askula**) **ualhR** kunne give sproglig mening? **ualhR** maatte i tilfælde opfattes som nomin. hankjøn ental af den stamme, som vi har i *walha-* paa Tjurkö-brakteaten. Det kunde være navn (jfr. oldtysk *Walh*, Förstemann) eller appellativ. Hvis en Oa i indskriften skulde være betegnet som en *Valr*, kommer man uvilkaarlig til at tænke paa **Swart-Uha* (*Σουαρτούας*); jfr. Norg. Indskr. S. 247 Anm. 4. Denne eruliske høvding, som blev givet de i Syden boende eruler til konge af keiser Justinian, havde længe opholdt sig i Byzants; han omtales senere

Brakteat 14.

Funden paa Sjælland i 6 Eksemplarer, som tilsammen hører til ét Smykke. Kbh. Mus. Nr. MDCLXXVIII. Atlas Nr. 76. Thomsen S. 301. Stephens II S. 527.

Brakteaten har bag Fremstillingen en Indskrift bestaaende af 6 Runer. I denne synes saa stærk Forkortning at være anvendt, at den ikke med nogen Sikkerhed kan lade sig tolke. De usikre Formodninger om Indskriften, som jeg fremsætter, støtter sig til Udtryksmaaden i andre Brakteat-Indskrifter.

De 3 Runer længst til venstre er vendte mod venstre og skal vistnok læses fra høire; altsaa **lau**. Til høire for dem er 3 Runer, der skal læses fra venstre mod høire, saaledes som Retningen af Runen længst til høire og af R. 3 fra høire viser. Disse 3 Runer maa altsaa læses **sof**.

Jeg tager **sof** først. **o** er vistnok her ligesom paa Br. 54 forkortet for **orte** »forarbeidede«. **f** er vistnok forkortet Skrivemaade af den Verbalform, som paa Br. 23 er skreven **faeþi**, og betyder »skrev«. **f** i samme Betydning har jeg antaget i Farsund-Indskriften (Norg. Indskr. S. 591).

Hvis det foregaaende er rigtigt, maa 3dje Rune fra høire **s** være Begyndelsen af Runemesterens Navn. Men dette kan ikke udfyldes. Der er ingen bestemt Grund til her at tænke paa noget af de med **s** begyndende Mandsnavne, som forekommer paa andre Brakteater: **sahsa** Br. 104, **sabar** Br. 93, **ssigaduR** Svarteborg-Medaljonen.

De 3 Runer til høire **sof** synes altsaa at betyde: »S. forfærdigede (denne Brakteat og) skrev (disse Runer)«.

---

hos Prokop med de ord: *Ῥωμαίοις στρατηγὸς τῶν ἐν Βυζαντίῳ καταλόγων εὐθὺς γέγονε*, hvilket i Dindorfs udgave (II 593) oversættes: »creatus fuerat magister militum in praesenti«. Striden mellem de to eruliske kongsemner, af hvilke *Swart-Uha var den ene, har vel været kjendt i Norden. Skulde nordboerne have troet at finde *Swart-Uha's Billede paa den mynt, som Br. 6 efterligner, ligesom nordiske mænd flere aarhundreder senere troede at se goterkongen Theodorik forherliget ved en romersk rytterstatue?«

Af de 3 Runer til venstre **lau** forstaar jeg snarest l som forkortet Skrivemaade for **al** »Værn, Amulet«. Samme forkortede Skrivemaade formoder jeg paa Br. 6, Br. 80, Br. 73 og i flere andre Brakteat-Indskrifter.

I **au** formoder jeg det i flere Brakteat-Indskrifter forekommende Ord, som betyder »god Eiendel, Klenodie«. Se til Br. 6.

lau (d. e. **al au**) skulde da betyde: »(dette er) en Amulet (og et) Klenodie«. Eller ogsaa: »Dette er en god Amulet«.

Jeg gjentager, at den foreslaaede Læsning og Tolkning kun er en usikker Gjætning.

Indskriften tør neppe læses **foslau** med Dietrich, som deri finder et Kvindenavn. Jeg tør heller ikke tilraade at dele **fosla u** og at forstaa dette som **Fonsila urte*. Endelig tør jeg ikke opfatte **lau** som Begyndelsen af Mandsnavnet **laukaʀ**.

Vimose-Beslag. Nydam-Pile. Körlin-Ringen.

Et Beslag fra Vimose (Stephens I S. 301) har tæt sammen to korte Runerader. Den ene til venstre, skreven fra venstre mod høire. Jeg læser den: ᚲᚲᚢ (Rune 2 oventil forbunden med R. 3). Jeg gjengiver dette ved **ggu** og forstaar det som Vokativ af Navnet paa den guddommelige Heros **Inguʀ* (ags. *Ing*); jfr. Bemærkningerne i det følgende til A R. 9—10 paa Br. 17 og Norg. Indskr. Indl. S. 114.

Til høire er skrevet fra høire mod venstre de to Runer ᛚᚹ **lw**. Dette betyder snarest *al wē* »helligt Værn«, d. e. en Amulet; jfr. **a͡ll we-h** Br. 106. Men dette bliver tvivlsomt derved, at der sandsynlig har været flere Runer til høire.

Ogsaa kunde **w** være forkortet Skrivemaade for Imperativ af Verbet »vie«, jfr. Ødemotland, hvor jeg nu læser sidste Ord som **u͞unuu** og opfatter dette som forkortet Skrivemaade med Betydning »indvi du nu!« med det forudgaaende **u͞ue͞e** »Helligdommen« som Objekt.

Af de i Nydam Mose med Runer forsynede Pile (Stephens I S. 300) er der en, som har en Binderune ᛸ, hvilken Wimmer, Runenschr. S. 57 f. Anm. 5 og Sønderj. Runemind. S. 17 f. har læst som Binderune af **a** og **l** (l-Runens Kvist oppe til venstre og Kvistene af **a** længere nede paa Staven til høire). En anden Pil fra Nydam Mose har Runen **l** alene vendt mod venstre.

Begge disse Pile-Indskrifter kan betegne Ordet **al**, d. e. Værn, Amulet.

Körlin-Ringen fra Pommern (som jeg ikke har seet) har i nederste Felt **alu** skrevet fra høire mod venstre. I øverste Felt en Binderune ᛸ, som Wimmer (anf. St.) har læst som Binderune af **a** og **l** (l-Kvisten oppe til høire; a-Kvistene skraanende opad nede til venstre, den nederste fra Stavens Basis). Det er paafaldende, at vi, som det synes, her paa samme Gjenstand finder de to indbyrdes nær beslægtede og synonyme Ord **alu** og **al**. Andre usandsynlige Læsninger af Binderunen i øverste Felt foreslaar Henning, Die deutschen Runendenkm. S. 121.

Brakteat 17.

Funden i Danmark. Kbh. Mus. Nr. 8675. Atlas Nr. 80. Thomsen S. 302 f. Stephens II S. 529.

2/1

Denne Indskrift har mange Eiendommeligheder i Tegn og Skrivesæt. For at finde dens Læsning fremhæver jeg først det firkantede Tegn ◇, som findes i den 3 Gange. Jeg holder det for et Skilletegn. Tegnet, der er omtrent saa høit som Runetegnene, har Formen af to <-Runer, hvis Aabninger er vendte mod hinanden og som to Gange er forbundne, me-

dens de ved det tredje Skilletegn er ved et temmelig bredt Mellemrum adskilte fra hinanden. Lignende Skilletegn, men ikke identiske, forekommer i Martebo-Indskriften og paa Br. 78.

Indskriften paa Br. 17 bestaar efter min Mening af to Rader (A og B). Den længste af disse (A) gaar fra høire mod venstre.

Den begynder efter Skilletegn nede til venstre med en Binderune. Denne læser jeg **e͡l**. Kvisten af **l** skraaner opad mod venstre fra Basis af anden lodrette Stav paa **e**-Runen. At Kvisten gaar ud fra Stavens Basis, ikke fra dens Top, kan neppe tale imod Læsningen **l**. Ligesaa gaar i Flistad-Indskriften (Arkiv XVIII S. 1 ff.) i en Binderune for **tʀ** Kvisten af **t** ud fra den lodrette Stavs Basis. I **e͡l** kunde Runeristeren foretrække dette, fordi Binderunen, hvis Kvisten gik ud fra Stavens Top, kunde misforstaaes som **et**. Endelig er i Brakteat-Indskrifter, som svinger rundt langs Randen, Stupruner allermindst paafaldende. Betydningen af **e͡l** vil vise sig af Sammenhængen med det følgende.

Som andet Ord udskiller jeg R. 2—4. Læsningen og Tolkningen heraf opsætter jeg foreløbig.

Som tredje Ord udskiller jeg R. 5 **a**. Jeg tolker dette som Præsens Indik. 1ste Person Ental = oldn. *á* »eier«. I samme Betydning og ligeledes som 1ste Person forekommer **a** som B R. 3 paa samme Brakteat.

R. 6 bestaar af to lodrette Stave. Fra høire Stavs Basis skraaner en lige Streg op til venstre Stavs Top. Fra høire Stavs Top gaar ud en anden, svagt nedad skraanende Streg mod venstre og møder førstnævnte Skraastreg, saa at denne fortsættes et lidet Stykke op forbi Krydsningspunktet. R. 6 havde jeg tidligere en Stund læst som to Runer **þi**. Runen **þ** vilde da her have en kantet Form med Sidestaven fra Hovedstavens Top til dens Basis. (Jfr. Formen af **þ** paa Br. 9 og Br. 73). Og den vilde da berøre den følgende Runes Stav. (Jfr. Norg. Indskr. S. 285, 289). Men Magnus

Olsen bemærker med rette: »Ellers berører aldrig i denne Indskrift to Runer hinanden. Den Mand, som har skaaret Stempelet til denne Brakteat, har kanske derfor ment R. 6 som en enkelt Rune«. Herefter tror jeg nu, som jeg allerede har antydet i Norg. Indskr. S. 113, at R. 6 er en yngre Form af **e**. Jeg har i Norg. Indskr. anf. St. nævnt flere andre Indskrifter, i hvilke **e** har en lignende Form. Den Omstændighed, at den gamle Form af **e** findes ved R. 1, kan ikke gjendrive Læsningen af R. 6 som **e**; thi ogsaa By-Indskriften har den oprindelige Runeform af **e** ved Siden af en mindre oprindelig Form, i hvilken den ene Skraastreg er forlænget, saa at den strækker sig fra Runens ene Stav til den anden.

R. 7—8 er YY **kk**. Runen **k** har her en senere, men ofte forekommende Form.

Som 4de Ord udskiller jeg her R. 6—8 **ekk**, og jeg forstaar dette som »jeg«.[1] Fordoblingen af Runen **k** har her ingen etymologisk Betydning. Konsonanttegnet er fordoblet i Udlyd, mulig for at angive, at den forudgaaende Vokal er kort.

Efter R. 8 følger det firkantede Tegn, som 3 Gange forekommer i Indskriften, og som efter min Mening er et Skilletegn. Dette Tegn tæller jeg ikke med.

Efter det foregaaende synes Betydningen af første og andet Ord i sin Almindelighed klar. Heri maa indeholdes en Betegnelse for Brakteaten. Første Ord (R. 1) **el** staar efter min Formodning mulig i Aflydsforhold til **Al**, all, som efter min Begrundelse i det foregaaende er brugt som Betegnelse for en Brakteat, i Betydning »Amulet«, egentlig »Værn, Gjenstand, som holder Ondt borte«; se S. 178 f. Dette Ord er paa Skåång-Stenen brugt om Gravstenen. **el** har da samme Aflydstrin som det beslægtede litauiske *elkas* med Sideformen *alkas* »hellig Lund, Helligdom«, lett. *elks* »Afgud«.

---

[1] Tidligere, da jeg læste R. 6 som **þi**, udskilte jeg som 4de Ord **þikk** »dig«, og jeg forstod dette som Tiltale til Brakteaten.

Jfr. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde IV S. 488. **el** er her Objekt for Verbet **a** »eier« og altsaa Akkusativ.

Efter det foregaaende synes **el** at være dannet af en ældre Stamme **elh-*. Hvorvidt *e* her efter Bortfald af *h* er blevet forlænget eller ikke, vover jeg ikke at afgjøre.

Herefter gaar jeg over til andet Ord, som bestaar af R. 2—4 og som begynder med **ww**. Denne Indskrift anvender Fordobling af Runetegn oftere end nogen anden Indskrift. R. 2—3 **ww** betegner her i et Ords Begyndelse den samme Lyd, som sædvanlig betegnes ved **w** alene. En lignende overflødig Betegnelse har vi i **wui** Br. 79, hvor **wu** betegner den samme Lyd som sædvanlig **w** alene. Jfr. **u͡ui** Ødemotland. Ligesaa finder man denne Lyd i angelsaksiske Haandskrifter betegnet ved *wu* eller *uu* (Sievers, Ags. Gramm.[3] § 171 Anm. 1).

R. 4 har Formen af en lodret Stav, som paa Midten krydses af en horisontal Stav, som er lidt kortere end den lodrette Stav og som paa Midten er tyk, men mod Enderne tilspidset. Dette Tegn forekommer ikke i andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer (jfr. dog i det følgende om Br. 57 og om Br. 104).

Br. 17 har, som vi i det følgende skal se, væsentlig samme Runetegn (dog med Tværstregen tykkere yderst til høire) som første Rune i Rad B. Runetegnet maa betegne en *i*-Lyd eller en *e*-Lyd. Jeg skal tale mere om dette Tegn, som jeg gjengiver ved **ıͤ**, i det følgende.

Andet Ord **wwıͤ** tolker jeg som et Adjektiv til **el**. Det staar i Akkus. Ental Intetkjøn og betyder »helligt«. Det er af samme Stamme som got. *weihs* »hellig«. Jeg oversætter altsaa **el wwıͤ** ved »det hellige Værn«, d. e. den hellige Amulet. Tolkningen støttes ved Br. 106, hvor til **all**, som er en Sideform til **el**, er føiet som Adjektiv **we(-h)**, der er en Sideform til **wwıͤ**. Jfr. ogsaa mine Bemærkninger til Vimose-Beslaget S. 221.

Om Akkusativformen i Intetkjøn **wwi**^{e} henviser jeg til den ensartede Akkusativform **we(h)** paa Br. 106.

Som R. 9—10 følger to Gange sammen et Tegn, som i Form væsentlig stemmer overens med den gamle **k**-Rune, «, men af samme Høide som de andre Runer. (Dog er nederste Del af R. 9 lodret, og R. 10 oventil utydelig). Disse to Tegn kan her ikke betegne **kk**; thi som R. 7—8 har vi havt to Gange sammen det yngre Tegn Y med Betydning af **k**, og dette sidste Tegn vil vi ogsaa i det følgende finde to Gange med Betydning **k**. Derfor tror jeg, at « her er en Betegnelse for den Lyd, som ellers betegnes ved Runen for **ŋ** (angelsaks. *Ing*). Ogsaa paa et Beslag fra Vimose (jfr. S. 221) finder jeg et nær beslægtet Tegn for **ŋ**. Dette Tegn for **ŋ** hentyder maaské til en Indflydelse fra græsk Skrift, som er senere end Runeskriftens oprindelige Dannelse, da det synes at have sin Oprindelse fra to græske Gamma-Tegn; se Norg. Indskr. Indl. S. 114. Jeg transskriberer derfor R. 9—10 ved **gg**.

Som 5te Ord udskiller jeg R. 9—11 «ᛚ **ggE**. Dette forstaar jeg som et Mandsnavn i Nominativ, = oldn. *Yngvi* eller *Ingi*. Her er Stavelsen *ing* som oftere ellers udtrykt ved et Runetegn, som ogsaa kan betegne den i denne Stavelse forekommende Konsonantforbindelse alene. At mærke er her Endelsen **-E**; Stammen er snarest **Ingwian-*.

Samme Mandsnavn i Nominativ finder jeg nu paa Belland-Stenen skrevet ‹M, hvor første Rune har samme Høide som de følgende Runer. Jeg læser der **ge**, d. e. *Inge* (Norg. Indskr. Indl. S. 115); jfr. til R. 15 i det følgende. I andre Indskrifter, som er skrevne med den længere Rækkes Runer, forekommer Mandsnavne, som er dannede af samme Stammeheros's Navn: **iŋwinaR** Aarstad; **iŋ** (forkortet) Ødemotland.

Herefter følger R. 12—14 **uhu**. Disse Runer danner Begyndelsen af et nyt Ord. Derpaa følger Runerne under

Hæmpen, hvis Læsning jeg skylder en Tegning af Magnus Olsen, som Direktør Müller godhedsfuldt har sammenholdt med Originalen.

R. 15, hvis øverste Del er skjult af Hæmpen, er efter M. Olsen < (af fuld Høide). Jeg transskriberer R. 15 ved **g**. Jeg formoder, at Tegnet er laant fra det græske Gamma.

R. 16 (Runen midt under Hæmpen) holder jeg efter Direktør Müllers og M. Olsens Meddelelser for en Stuprune af ᛖ **e**. Venstre skraa Forbindelsesstreg begynder lidt ovenfor Basis. Jfr. R. 4 paa Br. 55, som er en lignende Stuprune af **e**. M. Olsen holder dog Læsningen af R. 16 paa Br. 17 som en noget uregelmæssig formet ᛗ **m** for mulig.

R. 17 (Runen til venstre under Hæmpen) har efter M. Olsens Formodning været **s** og samme Rune som R. 18. Den øverste Del af R. 17 er nu skjult under Hæmpen. Man ser nu kun en kort lodret Stav, som gaar op fra Basis (og som ikke har været fortsat videre opad i lodret Retning). Fra denne Stavs Top skraaner der opad mod høire en Streg indtil Hæmpen. R. 18 (Runen til venstre for Hæmpen) er sikkert **s**.

R. 12—18 danner efter min Formodning et fuldstændigt Ord: **uhugess**.

R. 15, som jeg transskriberer **g**, betegner her efter min Formodning den Lyd, som i andre Indskrifter betegnes ved Runen **ŋ**. Samme Lyd er paa Br. 17 betegnet ved « **gg** (R. 9—10). Formen af Runerne 9 og 10 afviger deri fra R. 15, at de har Vinkelens Aabning mod venstre, medens R. 15 har Vinkelens Aabning mod høire. Paa Belland-Stenen er Tegnet < efter min sidste Tolkning sat én Gang med samme Betydning som ellers Runen for **ŋ**.

R. 12—18 **uhugess** vilde i den ældste nordiske Sprogform hede ***uhuŋas**. Jeg tolker det som Genetiv af et Mandsnavn **Ūhungaʀ*. Vokalen **e** i sidste Stavelse, som vel har været udtalt *ə*, er en Svækkelse af *a* og danner en Overgang til den historiske Sprogform, hvori Stammens ud-

lydende *a* fuldstændig er faldt bort foran Genetivsmærket *-s*. Analoge Former er Genetiv *airikis* paa Sparlösa-Stenen i Vestergötland og Nominativen *ąslaikiʀ* paa Frerslev-Stenen i Sjælland (som har én Rune af den længere Række).

Mandsnavnet **Ūhungaʀ* er afledet af det paa Brakteater oftere forekommende Mandsnavn *Uha*, og det betegner, ligesom f. Eks. *Buðlungr* af *Buðli*, egentlig »Uhas Ætling«.

Jeg forstaar **ggE uhugess** som »Inge Uhung's Søn«. Ordet for »Søn« er her ikke udtrykt. Analogi herfor har vi i historiske nordiske Navne som *Pálna-Tóki*, d. e. Palnes Søn Toke. I Eyrb. s. Gerings Udg. Kap. 65, 11 heder det: *Máni, sonr Snorra . . . hans sonr var Ljótr, er kallaðr var Mána-Ljótr*. Dog staar i disse historiske Navne Fadersnavnet i Genetiv foran.

Med **uhugess** er første Rad paa Br. 18 afsluttet.

Efter det foregaaende læser jeg Indskrift A paa Br. 17 saaledes:

el wwi^e a ekk ◊ ggE uhugess

Dette oversætter jeg saaledes: »Det hellige Værn (d. e. den hellige Amulet) eier jeg Inge, Uhung's Søn.«

Indskrift A synes at danne et Par Verslinjer:

el wi^e a ekk
ggE uhugess

Br. 17 har ogsaa en Indskrift, som gaar fra venstre mod høire (B). Den bestaar af de 5 Runer, som er nærmest til venstre for sidste Rune (s) i Indskrift A.

Første Ord i B er B R. 1—2 ᚼᛉ mellem to Skilletegn. R. 1 har Formen af en lodret Stav med en horisontal Tværstreg ligesom A R. 4. R. 2 er **k**. R. 1—2 skulde altsaa efter det foregaaende læses **^eik**. Dette tolker jeg som »jeg«.

Efter B 2 følger sidste Skilletegn. B 3—5 er ᚨᛇᛉ **aEk**. Dette tolker jeg som oldn. *á ek* »eier jeg«, urnord. **Aihek** Br. 55, **Aik** Br. 97. I **Ek** er **E** udtrykt ved Runen ᛇ.

A R. 4 og B R. 1 er, som allerede sagt, et enestaaende Tegn i den længere Rækkes Runeskrift. Jeg har gjengivet det ved i̊. Det forekommer i Ordene **wwi̊** »helligt« og **i̊k** »jeg«. Det synes mig sikkert, at Tegnet i disse Ord betegner enten en *e*-Lyd eller en *i*-Lyd. Snarest betegner det *e*, da »jeg« i samme Indskrift er skrevet **ekk** (A R. 6—8) og **Ek** (B R. 4—5). Ogsaa i Adjektivet **wwi̊** kan Vokaltegnet udtrykke en *e*-Lyd, da samme Adjektiv paa Br. 106 har Vokalen **e**.

Derimod synes det mig meget usikkert, hvorledes det Tegn, som jeg har gjengivet ved i̊ og som bestaar af en ret Stav med en Tværstreg paa Midten, er opstaaet. Kun som en usikker Mulighed nævner jeg, at Tegnet kunde være opstaaet ved Forenkling af ᛖ, ligesom ✱ af ᚺ og ᛉ af ᛗ. Vi vilde da her i samme Indskrift have tre væsentlig forskjellige Former af samme **e**-Rune. Det her omhandlede Tegn, en lodret Stav med en Tværstreg paa Midten, forekommer omtrent i samme Form i sene Indskrifter med den kortere Rækkes Runer som Tegn for *e*; men jeg kan ikke paavise nogen historisk Forbindelse mellem dette sene Runetegn og det her forekommende.

Magnus Olsen meddeler mig en anden Opfatning end den i det foregaaende meddelte af Tegnet +, der forekommer paa Br. 17 som A R. 4 og B R. 1. Han gjør opmærksom paa, at et Runetegn af lignende Form + forekommer paa Br. 57 som tredje Rune fra Slutningen i det Ord, som man sædvanlig har læst **auna**. Istedenfor dette foreslaar han at læse **auja**. Han formoder, at Runetegnet har samme Oprindelse som R. 12 + paa Thems-Sværdet (Runen **jāra*). Man skulde da paa Br. 17 transskribere andet Ord i A som **wwj** og første Ord i B som **jk**. Derimod vil Magnus Olsen ikke gaa ind paa den sproglige Betydning af Runetegnet + paa Br. 17.

Hvis M. Olsens Opfatning af Tegnet + var rigtig, synes det mig nødvendigt at slutte, at dette Runetegn, som først skulde have betegnet j, her var blevet brugt som Tegn for

Vokalen *i*. Til Støtte for denne Mening kunde man anføre, at Runen for **w** paa Rök-Stenen er bleven brugt som Vokaltegn.

Men den her nævnte Opfatning af ꞵ paa Br. 17 synes mig navnlig af følgende Grund betænkelig: Sproget paa Br. 17 er forholdsvis lidet oprindeligt, da vi her har to Gange **a** med Betydning »eier« og **ggE**. Vi maa da sikkert slutte, at Ordet **jāra*, der var Runenavn, var paa denne Tid gaaet over til **āra*. Man skulde derfor vente, at den Rune, der havde Ordet **jāra* som Navn, af Brakteatens Runemester var bleven brugt som en *a*-Rune og ikke som en *j*-Rune.

Om det Ord paa Br. 57, som sædvanlig er læst **auna**, se nedenfor til denne Brakteat.

Runemesteren har paa Br. 17 fremhævet Ordet »jeg« ved at bruge det 3 Gange og hver Gang skrevet det paa forskjellig Maade. I **ik aEk** »jeg eier« er »jeg« betegnet baade ved et Pronomen foran Verbet og ved et til Verbalformen føiet enklitisk Pronomen. Det samme findes ofte i historisk oldnorsk Sprog: *ek emk* og lign.; se bl. a. Gíslason, Um frumparta S. 231 ff. Jfr. Br. 56. Med Formen **aEk** »eier jeg« kan ogsaa sammenlignes Præteritum-Formen **aata** Br. 56 og Imperativ-Formen **a** Br. 106.

Hvem den Mand er, der i Indskrift B »jeg eier« taler i 1ste Person, er klart af Indskriften A. Det er Inge Uhung's Søn, der allerede foran har sagt, at han eier Brakteaten. Af Indskrift A fremgaar det ogsaa tydelig, hvad vi skal tænke os som Objekt for Verbet »jeg eier« i Indskrift B. Det er Brakteaten.

Indskriften paa Br. 17 indeholder mange Sprogformer, som er mindre oprindelige end de Sprogformer, som vi finder i de ældste nordiske Indskrifter eller som vi maa formode at have været brugte paa disses Tid. Saaledes **ggE** uden **w** efter **ŋ** og med Endelsen **-E**. **a** to Gange (begge Gange som 1ste Person) for *aih*. Genetiven **uhugess**.

Ogsaa Skriftformen er i flere Henseender lidet oprindelig.

Saaledes Fordobling af Runetegn; Formen af Runen for **k**; Formen af Runen for **e** i A R. 6, samt Vokaltegnet i A R. 4 og B R. 1.

Indenfor indre Rammelinje sees to Tegn, som ifølge Direktør Müller ikke er motiverede af Brakteatens Fremstilling og ikke tilhører denne. Disse er maaské mente som Runetegn. Mellem første Stav i A R. 1 og Basis af det til høire derfor staaende Skilletegn er indenfor Rammelinjen et Tegn omtrent af samme Høide som Runerne, der mulig skal forstaaes som Runen **u** vendt mod venstre. Ved Basis af A R. 3 er indenfor Rammelinjen tegnet et Tegn (større end Indskriftens Runer), der ser ud som en **s**-Rune, ved hvilken den Del, som er længst fra Rammelinjen, er til høire for Tegnets Basis ved Rammelinjen.

Jeg ved ikke, hvorledes disse to Tegn (**u** og **s**?) skal forstaaes. Jeg vover ikke at tolke dem som det i Indskrift A forekommende Ord **uhugess**, styret af **s(unuR)** »Søn«.

I det følgende behandler jeg Brakteat-Indskrifterne i den Rækkefølge, i hvilken Brakteaterne er opførte hos Stephens. De Brakteater, hvis Indskrifter allerede er behandlede i nærværende Afhandling, opføres ogsaa her paa den Plads, som de efter Rækkefølgen har, med Henvisning til det Sted i det foregaaende, hvor disse Indskrifter er behandlede.

Brakteat 1.

Fundet ved Broholm, Fyn. Kbh. Mus. Nr. 2808. Atlas Nr. 11. Thomsen S. 284. Salin S. 35, 39, 99.

Indskriften bestaar af to Rader, begge skrevne fra høire mod venstre; den ene (A) til venstre, den anden (B) til hoire for Fremstillingen. Gjengivelsen hos Stephens er temmelig uheldig, og i det følgende beskriver jeg Runerne efter mine egne og M. Olsens Undersogelser.

A Rune 1 bestaar af to indbyrdes parallele Stave, som i Forhold til de følgende Runestave skraaner opad mod venstre. Stavene er omtrent af samme Høide. En skraa Forbindelsesstreg gaar fra den første Stavs Top ned til den anden Stav, som den berører omtrent ved Midten. Runen synes at maatte læses **h**, uagtet **h** to Gange ellers i Indskriften har en væsentlig forskjellig Form. Forskjellen er mulig tildels foranlediget ved, at der her er smalere Rum.

1/1

A 2 bestaar af to parallele Stave, som oventil gaar sammen i en Bue. Runen synes at maatte læses **u**, uagtet jeg ikke i andre Indskrifter véd at have seet **u** af ganske samme Form som A 2. Som B 1 har **u** væsentlig samme Form som A 2. A 3 er ᛟ **o**.

Jeg udskiller A 1—3 som første Ord **huo**. Dette tolker jeg som et Kvindenavn i Nominativ af en Stamme paa *-ōn-*. Jeg kan ikke sikkert angive dette Kvindenavns Oprindelse. Som en Formodning kan nævnes, at **huo** er Sideform til **uo** Br. 28, der svarer til det ofte forekommende Mandsnavn **uha**. Dette kan støttes derved, at Mandsnavnet **uha** hører sammen med det oldtyske Mandsnavn *Ûo*, *Ûwo*, som synes at betyde »Bjærgugle«, der findes som Appellativ i oht. *ûfo*, men ogsaa med *h* i Fremlyd *hûwo*; jfr. i samme Betydning norske Folkemaals *hubror* og *hujo* (af **húgjóðr*).

A 4—5 danner andet Ord: **iþ**. A 5 er snarest **þ**. Sidestaven gaar ud fra den rette Stav ubetydelig nedenfor Toppen; den gaar ind til Hovedstaven et Stykke nedenfor dennes Midte. Dog har **þ** i Rad B en noget forskjellig Form. **iþ** forstaar jeg som 2den Persons personlige Pronomen i Nomi-

nativ Total »I to«, = oldn. *it.* Samme Skrivemaade som her findes oftere i islandske Haandskrifter, f. Eks. i Haandskriftet af Lokasenna 25. **iþ** er yngre Form for *it.* I andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer skrives »vi to« **wit.** Det, at vi her istedenfor *it* har **iþ**, kan sammenlignes med, at det enklitiske »jeg« er skrevet **-g** i **hAderAg** Björketorp. I Udlyd findes **þ** opstaaet af *t* i *suaþ* paa Rök-Stenen i den Del af Indskriften, som er skreven med den kortere Rækkes Runer. **iþ** udtaltes i det historiske islandske Sprog med tonende Spirant. Om Runemesteren her har udtalt **iþ** med tonende eller tonløs Spirant, vover jeg ikke at afgjøre. Altsaa: »I to, Huo og —«.

Tredje Ord dannes af A 6—8 **hug.** A 7 har Formen af latinsk V. Samme Runeform findes ofte i Brakteat-Indskrifter; jfr. til Br. 28. **hug** holder jeg for Vokativ af et Mandsnavn **HugiR* = oldtysk *Hugi.* Vokativen **hug** er dannet ligesom **alawin** Br. 67. Et *i*, som paa indogermansk Sprogtrin stod i Udlyd, er faldt bort ogsaa i **bAriutiþ** Stentofta.

Rad A betyder altsaa: »I to, du Huo og Hugi.«

Med Udtrykket **huo iþ hug** kan sammenlignes **auþa wit .... uo** Br. 28 »vi to, jeg Autha og Uo.«

Rad B læser jeg saaledes: **uiþuluhng.**

B 1—3 er uheldig gjengivne hos Stephens. B 4 ser ud som en Stuprune af **u** og er ikke meget forskjellig fra et latinsk V. R. 5 (som ikke er rigtig gjengivet hos Stephens) er **l** med Skraastregen udgaaende fra den lodrette Stav noget nedenfor Toppen. B 6 er **u.** Mellem de to Stave er der lidt nedenfor Midten en Tværstreg (ikke som paa Stephens's Tegning to Tværstreger); men denne Tværstreg har et saadant Udseende, at den maa være betydningsløs. B 7 **h** har her sin sædvanlige Form.

uiþuluhng forstaar jeg som en Vokativ i Ental, der forudsætter en Nominativ ***uiþuluh(i)ngaR.** Jeg ser deri en Apposition til Mandsnavnet **hug** i Rad A. Første Led i det af et sammensat Navn afledede Ord i Rad B er **uiþu-**, senere

Skrivemaade for **widu-*, den velkjendte germanske Stamme, som betyder »Skov, Træ«; oldn. *viðr*, angelsaks. *wudu*, oht. *witu*.

Andet Led i Stammeordets Stamme er maaské den germanske Stamme **lauha-* eller *lauhō-*, oht. *lôh*, Gen. *lôhes*, »Lund«, mht. *lôch* m. og n. »Gebüsch«, ags. *léah* »meadow, field«, oldn. *ló* f. i Stedsnavne med usikker Betydning, snarest »fri Mark« eller »Eng«. Ordets oprindelige Betydning er »Lysning (i Skoven)«; jfr. litau. *laukas* m. »Mark«, lat. *lūcus* »Lund«, oldind. *loká-s* m. »det frie Rum«.

Jeg tror derfor snarest, at det her paa Br. 1 forekommende Ord er afledet af et Stedsnavn **Widulōhaʀ* m. eller **Widu-lōhu* f. Det betegner da Hugi som en Mand fra et Sted af dette Navn. Ogsaa ellers finder vi Navne afledede ved Suffikset *-inga-* af sammensatte Stedsnavne, f. Eks. oldisl. *Espœlingar* af *Espihóll*. I historisk Oldnorsk kan et Tilnavn paa *-ingr*, der opfattes som hørende til et Stedsnavn, sættes i Apposition til et Personnavn, f. Eks. *Þórir Helsingr*.

Vokalen **u** foran **h** i **uiþuluhng** tør maaské forklares som fremkommen ved omlydende Indflydelse fra *i* i den følgende Stavelse. Her synes **u** at have været udtalt som et sandsynlig langt *y*; jfr. **bᴀrutʀ** Björketorp, d. e. *brýtʀ*. Derimod har historisk Oldnorsk i analoge Former her Vokalen *ǿ*, f. Eks. *lœskr* af *Lóar*. Mulig kunde **u** foran **h** her betegne Udtalens *ǿ*; jfr. Norg. Indskr. S. 106, hvor jeg paa By-Stenen har læst **upt** eller **ubt**, hvilket synes at betegne Udtalens *øpt*.

Skrivemaaden **uiþu-** med **u** for **w** er senere og har Analogi i flere andre Indskrifter, som er skrevne med den længere Rækkes Runer, f. Eks. **-uisa** Br. 57, **uɪu** Br. 7, **ui** Br. 49 (jfr. til Br. 78 = 100).

I **uiþu-** betegner **þ** den tonende Spirant, som den ældste Runeskrift betegner ved **d**. Ogsaa flere andre senere Indskrifter med den længere Rækkes Runer har **þ** som Tegn for den tonende Spirant. Saaledes **fþi** Ødemotland, **faeþi** Br. 23, [**f**]**aþi** Br. 98, **wᴀþ**[**i**] Sölvesborg. Jfr. om **auþa** Br. 28 i det følgende.

Det er enestaaende, at der her er skrevet de to Runer for **n** og **g**, ikke den ene Rune for **ŋ**; thi **iuþingaʀ** Reistad opfatter jeg nu som 3 Ord, se Norg. Indskr. S. 541 ff. Paa Br. 1 er Vokalen *i* foran **ng** ikke udtrykt, ligesom Runen **ŋ** jævnlig bruges som Stavelsetegn, saa at Vokalen *i* ikke er udtrykt foran denne Rune.

Ligesom **uiþuluhng** her er føiet i Apposition til Mandsnavnet **hug**, saaledes er paa Guldhornet **holtiŋaʀ**, som er afledet ved samme Suffiks, føiet i Apposition til Mandsnavnet **hlewagastiʀ**. Hvis Appositionen paa **-ng** paa Br. 1 er afledet af et Stedsnavn, støtter dette den gamle Opfatning af **holtiŋaʀ** som »Mand fra Holt«.

Analogt med Udtrykket paa Br. 1 er ogsaa Udtrykket paa Vimose-Høvelen. Her er til Mandsnavnet **gisa** føiet i Apposition Vokativen **ioŋ**, som ligeledes indeholder Afledningsendelsen *-nga-*. Hvis Navnet paa **-ng** paa Br. 1 er afledet af et Stedsnavn og hvis **holtiŋaʀ** paa Guldhornet ligeledes er afledet af et Stedsnavn, kunde dette tale for, at **ioŋ** paa Vimose-Høvelen er afledet af et Stedsnavn. Se herom S. 152 f.

Endelig kan her nævnes Kallerup-Stenen i Sjælland med Indskrift i en gammel Form af den yngre Rækkes Runer (Wimmer, Runemind. II S. 334 ff.): *hurnbura* | *stain* · *suiþks*. I denne har jeg tidligere (Tidsskrift for Philol. VII S. 220) opfattet *suiþks*, d. e. **Swiðings*, som Ættenavn af et Mandsnavn **Sviði*, og hertil har Wimmer sluttet sig. Men det synes muligt, at Appositionen betegner »Mand fra **Sviða*«. Et saadant Stedsnavn med Betydning »svedet Sted, Sted ryddet ved Brænding« findes ofte i Norden.[1]

---

[1] Det forekommer mig mindre sandsynligt, at **uiþuluhng** skulde være et Ættenavn (Patronymikon) og være afledet af et Mandsnavn **Widulōhaʀ*. *widu-* danner første Led i mange germanske Personnavne. I flere oldtyske, især høityske, Mandsnavne findes *-lōh* som andet Led.

Heller ikke synes **-luhng** at høre sammen med det S. 182 f. behandlede Mandsnavn **luʀ**.

Den hele Indskrift paa Br. 1 indeholder efter det foregaaende en Tiltale uden tilføiet Verbum til de to Personer, til hvem Brakteaten skjænkes: »I to, du Huo og Hugi fra Viduloh!«

En lignende Tiltale i Vokativ uden tilføiet Verbum til de Personer, til hvem Brakteaten skjænkes, finder vi, som det synes, i Indskriften paa Br. 67, se denne.

Jeg formoder, at Hugi er Huo's Mand. Naar hun alligevel nævnes først, saa synes dette at antyde, at hun er af en anseelig Æt. Herved turde vi have en Støtte for den Formodning, at **huo** er Sideform til **uo** og at **huo** har hørt til den vidt udbredte høiættede (og, som jeg senere skal søge at vise, eruliske) Slægt Uha.

Indskriften synes at være i Prosa.

Sprogformen **iþ** paa Br. 1 henviser til forholdsvis sen Tid. Ligesaa Vokalen **u** foran **h** i Rad B (hvis denne Vokal rigtig er opfattet). Dog har Indskriften bevaret en fra Nominativformen forskjellig Vokativform baade af en *a*-Stamme og af en *i*-Stamme. Ligesaa kan det her fremhæves, at Indskriften synes at have bevaret et fællesgermansk *h* i Indlyd mellem Vokaler.

Flere Eiendommeligheder ved Skrivemaaden henviser ligeledes til sen Tid. Saaledes **u** og **þ** i **uiþu-**, ikke *widu-*; **-ng** med de to Runer **n** og **g**. Endelig kan i denne Forbindelse særlig peges paa Runeformerne A 1, 2, 7; B 1, 4, 5.

Denne Brakteat-Indskrift har mange Lighedspunkter med flere andre Brakteat-Indskrifter. Saaledes f. Eks. med Indskriften paa Br. 28, som er funden ved Overhornbæk, Jylland: Latinsk V ved Siden af Runetegnet for **u**. Form af 1 med Kvisten nedenfor den rette Stavs Top. Paa Br. 1 nævnes to Personer, Hustru og Mand, som de, til hvem Brakteaten skjænkes; paa Br. 28 nævnes to Personer, Mand og Hustru, som Brakteatens Eiere. Hustruen heder paa Br. 1 **huo**; paa Br. 28 **uo**, hvilket synes at være samme Navn (men ikke samme Person). Br. 1 har et personligt Pronomen

i Nominativ Total efter Navnet paa den første Person; ligesaa Br. 28.

Jeg har søgt at vise, at **huo** paa Br. 1 er samme Kvindenavn som **uo** paa Br. 28. Nu er **uo** et Kvindenavn, som svarer til Mandsnavnet **uha**. Det fortjener da i denne Forbindelse at fremhæves, at Br. 1, saaledes som Salin S. 39 viser, er med Hensyn til Fremstilling nær beslægtet med Br. 79 = 101; thi sidstnævnte to Brakteater har en Indskrift, hvori **uha** nævnes, vistnok som Brakteatens og Indskriftens Forfærdiger.

Alt dette henviser til traditionel Sammenhæng. Det henviser til, at den Kunst at forfærdige Guldbrakteater og at forsyne disse med Runeindskrift nedarves i samme Slægt eller nær forbundne Slægter. Disse Slægter har efter min Formodning tilhørt det eruliske Folk.

Br. 6 se S. 216 ff.

Br. 7. Se de almindelige Bemærkninger ved denne Afhandlings Slutning.

Brakteaterne 8 og 102.

Br. 8 ligesom Br. 9 funden ved Dannenberg, Hannover. Bevares i Provincialmuseet i Hannover. Stephens II S. 524. Henning, Die deutschen Runendenkmäler S. 127 f., Tafel IV Fig. 15.

Br. 102 funden i Jylland. Kbh. Mus. Nr. C 5228. Stephens IV S. 78.

Under Br. 54 er det S. 182 ff. sagt, at Indskrifterne paa Br. 8 og paa Br. 102 er Varianter af én og samme Indskrift. Der har jeg tolket den Del af denne Indskrift, som er til venstre for Hæmpen. Jeg har ved Sammenligning med beslægtede Indskrifter søgt at vise, at denne Del af Indskriften paa begge Brakteater er en forvansket Kopi af en Indskrift, som paa Originalen sandsynlig har lydt: **luʀ orte : al** (hvori Skilletegnet er sat foran, ikke efter, **e**, ligesom paa Br. 51). Dette betyder: »Lu forarbeidede Amuletten«.

Derimod har jeg i det foregaaende ikke tolket den Del af Indskriften paa Br. 8 og Br. 102, som er til høire for Hæmpen og som skal læses fra høire mod venstre. Efter

det foregaaende maa det antages, at ogsaa denne Del af Indskriften paa begge Brakteater ikke er en Original, men Kopi, og at vi ogsaa her paa Forhaand maa vente, at Kopierne i mange Dele har forvansket Originalens Tegn.

Da den Del af Indskriften, som forhen er behandlet, har indeholdt en Angivelse af, hvem der har forarbeidet Brakteaten, venter man i Indskriften til høire for Hæmpen en Angivelse enten af, hvem der eier Brakteaten, eller en Meddelelse om, hvem der bortskjænker den.

Runerne er, naar de vendes om fra venstre mod høire, følgende:

Br. 8: ᛁᛚᛇᚨᚦᛉᛞᛏᛚ

Br. 102: ᛚᛚᛇᚨᚦᛉᛖᛏ

Begge Kopier er vistnok forvanskede, og ingen af dem kan vel med Sikkerhed tolkes. Det, som jeg i det følgende bemærker, er kun usikre Formodninger.

I den Del af Indskriften, som før er tolket, har Br. 102 rigtig bevaret næstsidste Rune **a**, medens denne er forvansket paa Br. 8. Dette gjør det paa Forhaand sandsynligt, at ogsaa ved Indskriften bag Figuren Br. 102 har en bedre Kopi end Br. 8.

Jeg gjætter, at R. 3—6 **ᛇaþR** er forvansket af **ᛚaþR**, ligesom vi har den samme Forvanskning ved R. 1 til venstre for Hæmpen (se til Br. 54 S. 182 f.). I ***laþR** formoder jeg forkortet Skrivemaade for ***laþoR** eller ***laþaR**, Præsens Indik. 3dje Person Ental af Verbalstammen *laþō-*, som foreligger i **laþodu** Br. 27. Dette Verbum er formelt identisk med oldn. *laða* »indbyde«, tysk *laden*, men synes i Brakteaternes Sprog at betyde »give som Vennegave«, ligesom **laþu** paa Brakteaterne betyder »Vennegave«.

I ***laþR** har vi da den senere Endelse **-R** i Præsens Indik. 3dje Person Ental.

En Form af Præsens Indik. i 3dje Person Ental paa **-R** findes ogsaa i andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer. **bArutR** Björketorp, som er ensbetydende med den

ældre Form **bAriutiþ** Stentofta »bryder«. Paa Myklebostad-Stenen B har jeg læst **writeR** og tolket dette som »ridser« (Norg. Indskr. S. 334 f.).

En Præsensform i 3dje Person Ental paa **-R** formoder jeg nu ogsaa paa den svenske Möjebro-Sten; se om denne i det følgende.

Hvis Rune 3—6 rigtig er læst og tolket som ***laþR** »giver som Vennegave«, da forudsætter denne Verbalform, at Indskriften har havt et Mandsnavn i Nominativ som Subjekt derfor. Dette Subjekt søger jeg i R. 1—2, som paa Br. 102 er **ll**, men paa Br. 8 **il**. Ogsaa her maa ialfald den ene Kopi være forvansket, og begge Kopier synes her at have forkortet Skrivemaade. Jeg formoder, at **ll** paa Br. 102 er det rette, og at dette er forkortet Skrivemaade for **liliR**. Dette Navn **liliR** forekommer paa Br. 79 som Navn paa Eieren. Fremdeles **lliR** paa Br. 56. I Vokativ skrevet **lil** paa Br. 44 og i de dermed overensstemmende Indskrifter; skrevet **liil** paa Br. 24.

Min dristige Formodning om Mandsnavnet paa Br. 8 og Br. 102 turde faa nogen Støtte derved, at det Navn, som jeg har formodet, forekommer i saa mange andre Brakteat-Indskrifter som Eierens Navn, og derved, at første Stavelses Vokal paa Br. 56 er udeladt i Skrift. At ogsaa Endelsen af et Mandsnavn i Nominativ kan være udeladt i en Brakteat-Indskrift, ser vi af **hag** Br. 68.

Hvis Tolkningen i det foregaaende af de to første Ord er rigtig, da venter man i Runerne efter R. 6 enten Objektet eller en Betegnelse i Dativ af den Person, til hvem Brakteaten skjænkes. Ogsaa ved Indskriftens sidste Ord afviger de to Kopier fra hinanden, idet Br. 8 har **mtl**, medens Br. 102 har **et**. Ialfald paa én af Brakteaterne maa da sidste Ord være forvansket. Jeg vover ikke sikkert at afgjøre, hvad Originalen her har havt. Men da Br. 102 paa to Steder har vist sig at have bevaret det rette, som paa Br. 8 er forvansket, saa tør vi ogsaa her holde os til Br. 102.

Mulig er det rette **et**, som Br. 102 har. Dette kunde betyde »det« og være en Sideform til **it** paa Aagedal-Brakteaten, jfr. got. *ita*, oht. mht. *ez*, lat. *id*. Dette Ord **et** vilde da vise tilbage til den Betegnelse for Brakteaten, som indeholdes i **al** til venstre for Hæmpen, ligesom **it** paa Aagedal-Brakteaten viser tilbage til **eirilidi**, som i denne Indskrift betegner Brakteaten. At **al** er Intetkjønsord, ser vi af Br. 106. Formen **et** kunde forholde sig til Formen **it** paa Aagedal-Brakteaten, ligesom **he** Br. 106 forholder sig til **hi** Br. 49 (jfr. Br. 56). Jfr. dog ogsaa de tyske Former med Vokalen *e*.

Den hele Indskrift paa Br. 8 og paa Br. 102 skulde da forudsætte, at Originalen har havt:

luR orte : al

ll laþR et (forkortet Skrivemaade for: **liliR laþoR et**).

Dette skulde betyde: »Lu forarbeidede Værnet (d. e. Amuletten). Lili skjænker det som Vennegave«.

Men jeg gjentager, at Læsningen og Tolkningen af den Del af Indskriften, som er til høire for Hæmpen, kun skal betragtes som en usikker Gjætning.

Br. 9 se S. 214 ff.
Br. 14 se S. 220 ff.
Br. 17 se S. 222 ff.
Br. 21 se S. 185.

Brakteat 23.

Funden i 4 indbyrdes overensstemmende Eksemplarer, et paa Sjælland (Kbh. Mus. Nr. 8649), to ved Overhornbæk, Jylland (Nr. 9879), et paa ukjendt Sted (bevaret i det Keiserlige Myntkabinet i Wien). Atlas Nr. 100. Thomsen S. 308 f. Stephens II S. 537.

Denne Brakteat har mange Runer langs Randen, dels sammen, dels for sig. Jeg vover ikke at forsøge en Læsning eller Tolkning af den hele Indskrift, men skal indskrænke mig til Bemærkninger om nogle faa Runer.

Den nogenlunde sammenhængende Rad af Runer til høire afsluttes med følgende 5 Runer, som skal læses fra venstre

mod høire: **faeþi**. **f** er vendt mod venstre. **a** har den øverste Kvist udgaaende fra den lodrette Stav noget nedenfor Toppen. Paa **þ** i **faeþi** gaar den kantede Sidestav næsten helt ned til Stavens Basis. Den gaar derimod ud fra Staven et godt Stykke nedenfor dennes Top.

Dette **faeþi** synes sikkert at være Præteritum Indik. 3dje Person Ental af det ofte forekommende Verbum, som i historisk Nordisk heder *fá* »skrive«. Samme Endelse har dette Præteritum i **fþi** Ødemotland. Paa Br. 49 forekommer en forvansket Gjengivelse af **fahidi**. I **faeþi** er *h* faldt bort mellem de to Vokaler, og **e** er her opstaaet af ældre *i*.

Den nævnte Tolkning forudsætter, at dette Verbum har havt et Mandsnavn i Nominativ til Subjekt; men dette kan jeg ikke sikkert læse eller tolke.

Nede til venstre ser man i en sammenhængende Rad nederst en mod høire vendt **u**-Rune, hvis Krumstreg gaar ud fra den rette Stav et Stykke nedenfor Toppen, og til venstre for denne Rune **h** med Tværstregen fra den ene (høire) Stavs Top til den anden (venstre) Stav noget ovenfor dennes Basis. Det synes mig muligt, at disse to Runer skal læses **uh** og tolkes som Begyndelsen af det i saa mange Brakteat-Indskrifter forekommende Navn **uha** (usikkert, i hvilken Kasusform), eller ogsaa af et med **uha** beslægtet Navn.

Br. 24 se S. 200 ff.

Brakteat 28.

Funden ved Overhornbæk, nær Randers, Jylland. Kbh. Mus. Nr. 9877. Atlas Nr. 112. Thomsen S. 312. Stephens II S. 540 f. Aarb. f. nord. Oldk. 1871 S. 174 f. Norg. Indskr. S. 125, 583.

Brakteaten er, ifølge M. Olsen, meget smukt præget, og Runerne smukt udførte og vel proportionerede. Hele Indskriften er fuldstændig tydelig. Paa intet Sted i Indskriften synes Brakteatens Forfærdiger at have været uheldig og dannet en mislykket Rune.

Den største Vanskelighed ved Tolkningen af denne Indskrift møder os i første Tegn, som ikke stemmer overens med noget sædvanligt Runetegn. Det bestaar af en lodret Stav med tre horisontale Kviste til venstre. Væsentlig samme Tegn er Indskriftens sidste Rune, kun med den Forskjel, at Kvistene her staar til høire. Ogsaa paa denne Rune er Kvistene næsten horisontale og skraaner ikke saa stærkt nedad som hos Stephens. Samme Tegn er ogsaa næstsidste Rune paa Br. 30 med de tre Kviste til høire.

2/1

Man kan være i Tvivl, om Tegnet skal læses som **e** (saaledes som Stephens har læst) eller som **a**.

For Læsningen **e** kunde tale Tegnets væsentlige Overensstemmelse med det latinske Bogstav for *e*. Man kunde da antage det for at være overført fra den latinske Skrift senere end Runeskriftens første Dannelse. Dette kunde støttes derved, at Br. 28 som 4de Rune fra Enden har det latinske O. Ligeledes derved, at Br. 28 som R. 11 for **u** har et Tegn, som afviger fra det sædvanlige Runetegn og synes at være laant fra det latinske V. Se i det følgende.

Men sproglige Grunde synes, som jeg i det følgende skal vise, at tale for, at det Tegn, som er første og sidste Rune paa Br. 28 og næstsidste Rune paa Br. 30, snarere skal læses som **a**. Foreløbig afgjør jeg ikke dette Spørgsmaal.

Indskriften skal læses fra venstre mod høire. Den har ikke Skilletegn og kun paa et eneste Sted Ordadskillelse.

Som første Ord udskiller jeg de 4 første Runer. Rune 3, som er lidt forskjellig fra R. 5, syntes mig paa Originalen snarere at burde læses som þ end som **w**. Den kantede Sidestav gaar ud lidt nedenfor Hovedstavens Top. R. 5 afviger deri fra R. 3, at Sidestaven strækker sig længer ud mod høire og at der omtrent fra Midten af Staven til høire gaar ud en horisontal Streg, som ender i en Spids. Denne Streg er nærmest af trekantet Omrids, og dens Konturer løber parallelt med den kantede Sidestav. Den er sikkert slaaet ind med Stempel, men synes ikke at have sproglig Betydning.

Som første Ord udskiller jeg altsaa R. 1—4. Dette maa læses enten som **euþa** eller som **auþa**. I begge Tilfælde maa Ordet forstaaes som et Mandsnavn i Nominativ af en Stamme paa *-an*. Forekomsten af R. 1 i dette Navn afgjør ikke, om den rette Læsning er **a** eller **e**. Thi ved begge Læsninger faar man frem et ellers bekjendt germansk Personnavn. Förstemann opfører *Eudo*, som meget ofte forekommer; tidligst hos Paulus Diaconus i 7de Aarh. I Formen *Eoto* i St. Gallen Aar 772. Angelsaks. *Éoda* allerede i Slutningen af 7de Aarh., se Searle.

Jeg foretrækker Læsningen **auþa** (og optager denne i det følgende). Dette er da det sædvanlige oldtyske Navn *Audo*, som forekommer fra 7de Aarh. af, høitysk *Ôto*, angelsaks. *Éada*, oldnorsk *Auði*. Navnet har sikkerlig været fællesnordisk. Det hører sammen med oldn. *auðr* »Rigdom«. Navnet **Auda*, af Stamme **Audan-*, er vel Kortform af et sammensat Mandsnavn, hvis første Led har været **Auda-*.

Naar man læser **auþa**, maa man antage, at þ betegner den stemte dentale Fricativa, som tidligere blev betegnet ved Runen **d**. Den samme Brug af þ forekommer i flere andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer; se S. 234.

Som andet Ord udskiller jeg R. 5—7 ᚹᛁᛏ **wit**. R. 7 **t** er sat paa Hovedet ligesom R. 3 **t** paa Br. 30. Paa Br. 28 har R. 7 **t** et Par Kviste udgaaende fra den rette Stav lidt nedenfor Toppen.

Naar vi læser R. 5—7 **wit** som et Ord for sig, faar vi her det samme Ord i Nominativ Total **wit** »vi to«, som jeg allerede har paavist i Urnordisk paa Varnum-Stenen. Derfor tør vi holde denne Ordafdeling for rigtig. Det samme Ord **wit** udskiller jeg nu som et Ord ogsaa paa Tune-Stenen Side *a*. Jfr. Tolkningen af Br. 106 S. 193 f.

Denne Tolkning af **wit** paa Br. 28 støttes derved, at Indskriften, som vi skal se, ender med en Ordform, som tydelig synes at betyde »to«.

Paa Br. 28 følger **wit** umiddelbart efter et Mandsnavn i Nominativ ligesom i Varnum-Indskriften. Ligesom der **harabanaʀ** angiver den første af de to Personer, som **wit** »vi to« omfatter, saaledes maa det samme gjælde **auþa** paa Br. 28. Jeg forstaar derfor her Udtrykket saaledes: »Vi to, Auda (og) ...«. (Jfr. ogsaa **huo** i**þ** Br. 1.)

Men i det følgende afviger Udtrykket paa Br. 28 fra Udtrykket i Varnum-Indskriften. Paa Br. 28 følger der nemlig ikke (lige saa lidet som paa Tune-Stenen) »og jeg« foran det Navn, som angiver den anden af de to Personer, der omfattes af **wit** »vi to«. Jeg skal i det følgende søge at vise, hvor Betegnelsen for denne anden Person er at søge paa Br. 28. Ordet **wit** »vi to« maa sikkert være Subjekt. Det gjælder altsaa at finde Verbet til dette Subjekt.

R. 8 maa ifølge M. Olsen opfattes som en lodret Stav (parallel med ↑-Runens Stav), fra hvilken der skraaner ud én Kvist til høire og én til venstre. Kvisten til høire, som skraaner opad, er ret og gaar ud fra Staven lidt nedenfor dennes Midte. Kvisten til venstre, som skraaner nedad og som er nogenlunde parallel med høire Kvist, gaar ud fra Staven omtrent midt mellem Stavens Top og det Punkt, hvorfra høire Kvist gaar ud. Den er svagt buet, idet den bøier sig lidt indad mod Staven.

R. 8 synes at maatte forstaaes som en Binderune, hvis Overdel vender indad. Binderunens første Rune synes at være den Form af **A**-Runen, som er omtalt til Br. 55 R. 7

S. 199 f., nemlig ᛉ. Binderunens anden Rune synes at være en u-Rune, hvis Sidestav gaar ud fra Hovedstaven nedenfor dennes Top. Jeg gjengiver herefter R. 8—9 ved **A͡ui.**

R. 10—16 læser jeg som et nyt Ord **huilald.**

R. 11 **u** har her en ganske anden Form end den sædvanlige, som Runen **u** har 4 Gange i Indskriften.

R. 11 **u** har samme Form som det latinske V, hvorfra Tegnet synes at være laant. Det rækker her ikke ned til Runernes Basis. For **u** forekommer et Tegn, som væsentlig stemmer overens med det latinske V, ogsaa i andre Brakteat-Indskrifter. Saaledes paa Br. 1 (ved Siden af andre Former af **u**-Runen).

Som R. 13 og R. 15 har 1 en sjælden og senere Form med Skraastregen udgaaende fra den lodrette Stav et godt Stykke nedenfor Toppen.

Jeg forbigaar midlertidig Tolkningen af R. 8—16.

R. 17—19 læser jeg **tɪu.** Paa R. 18 er de to Kviste fjærnede et godt Stykke fra den rette Stavs Top og Basis. Inderste Kvist er nærmere Stavens Midte end paa Stephens's Tegning. R. 19 **u** vender Toppen ind og Basis ud; ligesaa **u** som R. 21 og R. 22.

At et Ord er afsluttet med R. 19, godtgjøres derved, at der mellem R. 19 og R. 20 er et bredere tomt Rum end ellers mellem to Runer. At Ordadskillelse hermed er angivet, bevises derved, at Ordadskillelse er betegnet paa samme Maade i den ensartede Indskrift paa Br. 30.

R. 17 har to Par Kviste; ligesaa **t** som R. 24. Den samme Form af Runen **t** findes som R. 14 paa Br. 30.

tɪu er Vokativ af Gudenavnet Ty. Det gotiske Sprog maa have havt den samme Form. Gudenavnet Ty i Vokativ forekommer skrevet **ti** paa Ødemotland-Benstykket, samt paa Br. 79 og paa Aagedal-Brakteaten. Som den gotiske Form i Nominativ maa formodes **Tius.*

Med R. 20 begynder, som allerede sagt, et nyt Ord. For at kunne bestemme dette Ord maa vi lægge Mærke til

den syntaktiske Sammenhæng. **wit** »vi to« kræver nødvendig en Verbalform i Total, hvortil det kan være Subjekt.

Denne Verbalform kan, saavidt jeg ser, ikke findes andensteds end i R. 20—21 **iu**.

Verbalformen **iu** kan ikke henføres til noget andet i de germanske Sprog kjendt Verbum end til got. *aih* »jeg eier«. Dog kan **iu** neppe være Præterito-Præsens. Herimod strider Formen, thi i Præterito-Præsens maatte ventes enten **aigu* eller **igu*. Jeg formoder derfor, at **iu** er istedenfor **īhu* og at vi her har bevaret det udenfor Indskrifterne tabte Præsens til *aih* »jeg eier«.[1]

Naar *aih* betyder »eier«, egentlig »har faaet til Eie«, saa skulde vi vente, at det tilsvarende Præsens **īhan* egentlig har betydet »overtage til Eie«, »indtræde som Eier af« eller lignende.

Da Verbalformen her følger efter Gudenavnet Ty i Vokativ, saa formoder jeg, at **iu** her betyder: »lad os to eie«. Præsens er da her ikke væsentlig forskjellig fra Præterito-Præsens.

Det er dristigt her at ville finde et ellers tabt Præsens til *aih* »eier«. Men da **iu** nødvendig synes at maatte være en Verbalform, øiner jeg ingen anden Forklaring af denne Verbalform.

Endelsen **-u** i **iu** af et Verbum med Betydning »overtage som Eier« stemmer ikke overens med den gotiske Endelse for 1ste Person Total i Præsens Indik. *-ōs* (*bairōs*). Vi har her paa Brakteaten den samme Endelse som i Præteritum Indik. 1ste Person Total urnord. **waritu** »vi to ridsede« Varnum, **laþodu** Br. 27, **gau** Br. 106 »vi to gav«, got. *magu*. Den sekundære Endelse **-u** synes at være overført til Præsensformen **iu** ved Analogi.[2]

[1] En forskjellig Mening har jeg tidligere udtalt i Sievers Beiträge XXIV S. 449 f.

[2] Tidligere havde jeg delt R. 17—21 saaledes, at jeg tog **tI** som Vokativ »o Ty!« og forbandt **uiu** til en Verbalform »(vi to) vier«. Men

Verbalformen **iu** »lad os to eie« kræver et Objekt. Dette finder jeg i R. 8—16.

Første Rune i Binderunen R. 8 **A** forstaar jeg som et Adverbium med Betydning »altid«. Samme Adverbium har jeg formodet paa Br. 30 i Formen **a**, og paa Vimose-Høvelen skrevet **aa**, se S. 154 f. Adverbiet **A** paa Br. 28 forbinder jeg med Verbet **iu** »lad os to eie«.

Anden Rune i Binderunen 8 tilligemed R. 9 **ui** forstaar jeg som et Adjektiv med Betydning »hellig«, i Akkus. Ental Intetkjøn. Samme Adjektiv finder jeg paa Br. 106 i Formen **we**, se S. 190 f. og S. 187 f., hvor jeg har nævnt andre Steder, hvor Ordet forekommer.

Udtrykket **ui** »det hellige« paa Br. 28 hører efter min Formodning til et Substantiv i Intetkjøn, som er Objekt for **iu** »lad os eie«. Dette Substantiv finder jeg i R. 10—16, som jeg læser **huilald**. (R. 13 og R. 15 har Andre læst **n**.)

I **huilald** betegner da **u** Halvvokalen *w*, medens denne i **wit** er betegnet ved Runen **w** og ligesaa i næstsidste Rune. Lignende Inkonsekvense findes andensteds. Saaledes har Martebo-Indskriften, som det synes, **gislui** ved Siden af **warnaþun**.

huilald maa, som det dertil hørende **ui** viser, være et Substantiv i Intetkjøn Ental. **huilald** er dannet ligesom f. Eks. oldn. *rekald* »noget som driver paa Søen«, isl. *kafald* »Snefog«, oldn. *kerald* »Kar«, isl. *hafald* »Væversylle«, og flere. At Gjentagelsen af Konsonanten **l** i **huilald** ikke er betænkelig, fremgaar af oldn. *folald* »Fole«.

huilald maa være istedenfor en ældre Form **hwīlalda*. Naar *-a* her er faldt bort i Udlyden i en saa gammel Indskrift, saa maa vel Grunden være den, at Ordformen var

---

dette vover jeg ikke at fastholde, fordi der mellem R. 19 og R. 20 er et bredere tomt Rum end ellers mellem to Runer. Og at dette er tilsigtet, synes at godtgjøres ved det bredere tomme Rum, som er mellem R. 11 og R. 12 paa Br. 30, hvis Indskrift aabenbart er nær beslægtet med Indskriften paa Br. 28.

trestavelses. **spidul** paa Fonnaas-Spænden har jeg (Norg. Indskr. S. 58 f.) antaget for en Akkusativ opstaaet af **spindula*; jfr. smst. S. 473.

huilald hører efter Formen aabenbart til oldn. *hvíla* f., *hvíla* »at hvile«, Stamme **hwīlē-*, got. *hweila* f., o. s. v. Ligesom *rekald* betyder »noget som driver«, saaledes synes **huilald** at maatte betyde »noget som hviler«.

Men hvorledes skal dette forstaaes her, da **ui huilald** synes at være et Udtryk, der betegner Brakteaten enten alene eller sammen med andre Gjenstande? Jeg formoder, at **huilald** her betegner Liggendefæ, Gods, som skal hvile urørt i Eierens Skatkammer. Jfr. κειμήλιον. I dette græske Ord, som egentlig betyder »noget liggende«, dernæst et Klenodie, en kostbar Eiendel, synes vi at have en mærkelig Analogi til urnord. **huilald**. Der kunde vel endog være Spørgsmaal, om ikke **huilald** i den her forekommende Anvendelse om et Klenodie er en Efterligning af det græske Ord. Dette synes ikke urimeligt, da Brakteaterne ogsaa i andre Henseender henviser til Forbindelser med den græske og romerske Kultur i det sydøstlige Europa.[1]

Det gjælder nu at bestemme, hvilken den anden Person er, som omfattes af »vi to«.

Efter R. 20—21 **iu** følger R. 22 **u**. R. 23 er en ægformet aflang Runding, som er smalere og spidsere mod Enderne end paa Stephens's Tegning. Denne Rune har i Form Lighed med den latinske Bogstav O, skjønt Runen er smalere. Da R. 11 paa Br. 28 synes at være laant fra latinsk V, formoder jeg, at R. 23 er laant fra latinsk O og betegner **o**. Jeg læser altsaa R. 22—23 som **uo**. Væsentlig det samme Tegn for **o** finder vi to Gange i den med latinske Bogstaver skrevne og i et vestgermansk Sprog affattede Indskrift paa Br. 65.

uo kan efter sin Endelse være et Kvindenavn i Nomi-

---

[1] Jeg vil ikke anbefale en anden Opfatning, hvorpaa jeg har tænkt, at læse R. 10—16 som **huinand** og at forstaa dette som en Vokativ, der skulde forbindes med **tiu**, »du hvinende Ty!«

nativ af en Stamme *$\bar{U}\bar{o}n$-. Jfr. Kvindenavnene **hariso**, **leþro**, **fino** og flere. **uo** svarer da til det oldtyske Mandsnavn *Ûo*, *Ûwo*, urnord. **uha** Ødemotland, Br. 79 og flere Steder, som betyder »Bjærgugle«. Dette Mandsnavn er skrevet uden **h** paa Br. 24 **ua** og paa Br. 65, hvis Indskrift er affattet i en vestgermansk Sprogart (**VO** masc.). Jfr. **huo** Br. 1.

Ligesom *vit Hrafn* i historisk Oldnorsk betyder »jeg og Ravn«, saaledes formoder jeg, at **auþa wit** ... **uo** betyder: »vi to, (jeg) Auda ... (og) Uo«. Manden Auda og Kvinden Uo sammenfattes ved Udtrykket »vi to«. Heraf slutter jeg, at Uo er Audas Hustru, snarere end hans Søster eller hans kvindelige Slægtning paa anden Maade. Ligeledes sammenfatter paa Br. 1 **iþ** »I to« Navnet paa en Kvinde og Navnet paa en Mand.

Paa Kragehul-Spydstagen læser jeg det nævnte Mandsnavn **uha**, og jeg skal søge at vise, at de Mænd, som heder Uha, hører til en vidt udbredt fornem erulisk Slægt, som vi kan følge gjennem mange Slægtled og som vi navnlig kjender fra Brakteat-Indskrifter.

Jeg slutter heraf, at den paa Br. 28 nævnte Kvinde **uo** tillige hører til samme eruliske Slægt. Ogsaa hendes Mand tør derfor snarest ansees for en erulisk Mand, og Indskriftens Sprog for erulisk.

R. 24 paa Br. 28 er **t** med to Kviste til hver Side ligesom R. 17. R. 25 er **w**.

R. 26, Indskriftens sidste Rune, bestaar af en ret Stav med tre parallele Kviste til høire, af hvilke den øverste (yderste) gaar ud fra Staven lidt nedenfor Toppen. Kvistene skraaner ikke saa stærkt nedad som paa Stephens's Tegning, men er næsten horisontale. Derfor synes Runen at være samme Rune som R. 1 paa Br. 28, der er vendt mod venstre, og som næstsidste Rune paa Br. 30, der er vendt mod høire.

Efter det foregaaende maa R. 24—26 læses enten **twe** eller **twa**. Dette Ord synes at betyde »to« og at høre sammen med **wit**. Da **wit** sammenfatter en Mand **auþa** (eller **euþa**)

og en Kvinde **uo**, saa synes **twa** (eller **twe**) at være Nominativ i Total Intetkjøn.

Her synes vi at have en afgjørende sproglig Grund til at læse sidste Rune (og da følgerigtig ogsaa første Rune paa Br. 28, samt næstsidste Rune paa Br. 30) som **a** og ikke som **e**. Thi en Form **twe** vilde jeg ikke sproglig med nogen Rimelighed kunne forklare. En Form ***twe** vilde afvige fra oldn. *tvau*, glsvensk og gldansk *tu*, got. *twa* og, saavidt jeg ser, fra de ensbetydende Former i alle andre indoeuropæiske Sprog.

Derimod synes **twa** at kunne forklares som en rigtig Form for Talordet »to« i Intetkjøn. Torp har formodet et fællesgermansk **twă*, som har gjældt for alle Kjøn, af indogerm. **dwŏ*, jfr. gr. *δύο*, hvilken Form er den uforandrede Stammeform.

Br. 28 har for **a** kun som første og sidste Rune Tegnet med tre Kviste; derimod som R. 4 og R. 14 det sædvanlige Tegn. Br. 30 har kun som næstsidste Rune (sidste Vokaltegn) for **a** Tegnet med tre Kviste. Derimod som R. 7, R. 11, R. 13 det sædvanlige Tegn for **a**, ligesaa i Binderunen R. 12. Den Omstændighed, at andensteds paa Brakteaterne 28 og 30 det sædvanlige Runetegn for **a** forekommer, kan dog ikke tvinge os til at læse det her behandlede Tegn som **e**. Thi Br. 30 har som R. 9 det sædvanlige Tegn for **e**.

Det synes tydelig tilsigtet, at Tegnet for **a** med tre Kviste kun er brugt i Indskrifternes Begyndelse og Slutning. Det kan i denne Forbindelse fremhæves, at paa Br. 28 de to **a**-Runer med tre Kviste, med hvilke Indskriften begynder og slutter, synes med Hensigt at være vendte mod hinanden der, hvor de staar paa hver sin Side umiddelbart ved Siden af de Næb, som danner Begyndelsen og Afslutningen af de Linjer, hvori Indskriften er indfattet.

Naar **a**-Runen med tre Kviste saaledes er brugt med Hensigt paa disse Steder, synes denne Form at være valgt for derved at fremhæve Runetegnet.

Hermed kan det sammenlignes, at i Ødemotland-Indskriften, som har mange Lighedspunkter med Indskrifterne paa Br. 28 og Br. 30, Runetegnet for **a** som R. 18 i anden Række (sidste Gang, **a**-Runen forekommer i denne Indskrift) er skrevet med 7 Skraastreger. (Det havde vel været Meningen, at den skulde skrives med 6 Skraastreger, saa at hver af de to Kviste var skrevet med tre Skraastreger.)

Med det i det foregaaende omtalte særegne Tegn for **a** med tre Kviste paa Br. 28 og Br. 30 kan sammenlignes, at Runen for **t** som R. 16 i anden Række i Ødemotland-Indskriften er skrevet med tre Par Kviste i Gudenavnet **ti**, ligesom Runen for **t** med tre Par Kviste er skrevet alene for sig paa Br. 57. Ligesaa kan her henvises til det ovenfor omtalte Tegn for **t** med to Par Kviste. Se herom nærmere til Br. 30.

Magnus Olsen fremhæver med rette, at de to Runer, af hvilke der saaledes forekommer Tegn, som særlig fremhæves ved Forøgelse af Kvistenes Antal, er Runer, som bærer Guders Navne: **a**-Runen, som i senere Nordisk heder *óss*, d. e. en af Æserne, og Runen for **t**, som i senere Nordisk heder *Týr*.

Forøgelsen af Sidestregerne paa disse to Runetegn, som bærer Guders Navne, hentyder da til en hellig Betydning, som kunde lægges i disse Runer, og er et Tegn blandt andre, ved hvilket Brakteaten »vies« eller betegnes som en hellig Gjenstand.

Den hele Indskrift skulde altsaa afdelt i Ord gjengives saaledes:

auþa wit A͡ ui huilald tɪu iu uo twa

Dette oversætter jeg saaledes: »Lad os to, mig Auda og Uo, altid eie, o Ty! det hellige Klenodie (egentlig: hvilende Gods)«.

Indskriften kan være versificeret og inddeles i Verslinjer paa følgende Maade:

auþa wit
A ui huilald
tIu iu
uo twa.

I Indskriften paa Br. 28 vender Auda sig med sin Hustru Uo til Guden Ty med en Bøn om, at de altid maa eie »det hellige Liggendefæ (Klenodie)«, **A ui huilald.**

Det fortjener at mærkes, at Indskriften paa Br. 28 i sin Skriftform og i sin Anbringelse har saa specielle Overensstemmelser med Indskriften paa Br. 30, som er funden paa samme Sted, at vi har al Grund til at antage, at begge Brakteater er arbeidede af samme Mand, altsaa, som jeg ved Br. 30 skal søge at vise, af **agela.**

Herefter skal jeg meddele nogle Iagttagelser om Skriftformen paa Br. 28. Jeg gjennemgaar dog ikke alle Runeformer, men fremhæver kun enkelte, som enten oplyser Sammenhængen med andre Brakteat-Indskrifter eller som paa en eller anden Maade er af særlig Interesse for Brakteaternes Historie. Om Formen af enkelte Runetegn er allerede talt i det foregaaende.

Jeg har formodet, at R. 23 er laant fra latinsk O.

Paa Br. 28 har Runen **u** som R. 2, 19, 21, 22 sædvanlig Form. Derimod som R. 11 har **u** en ganske forskjellig Form. Den bestaar her af to rette Skraastreger, som danner en Vinkel, hvis Toppunkt ikke gaar helt ned til Indskriftens Basis. Denne Runeform er vistnok laant fra latinsk V. Samme Runeform (men af fuld Høide) findes paa Br. 1 (to Gange).

Disse Overensstemmelser med latinsk Skrift, som samtidig er Afvigelser fra den sædvanlige Runeskrift, synes at vise, at den Runerister, som har skrevet Indskriften paa Br. 28, har kjendt en Skrifttradition nedarvet fra Eruler, som i Syden har læst latinske Indskrifter.[1]

---

[1] Efterat nærværende Afhandling allerede var afsluttet, har M. Olsen meddelt mig en forskjellig Tolkning af Indskriften paa Br. 28, som senere vil blive offentliggjort.

Brakteat 30.

Kbh. Mus. Nr. 9878. Atlas Nr. 114. Thomsen S. 312 f. Stephens II S. 542. Aarb. f. nord. Oldk. 1871 S. 174 f. Norg. Indskr. S. 248, 249 f. Anm. 3.

Denne Brakteat er ligesom Br. 28 funden ved Overhornbæk i Nærheden af Randers, Jylland. De to Brakteaters Indskrifter er, saaledes som jeg i Aarbøger 1871 S. 174 ff. har vist, nær beslægtede.

Begge Indskrifter gaar rundt Randen mellem to Linjer og ender paa samme Maade i to Næb (hvilke Thomsen har opfattet som Slangehoveder). I begge er Runen for **t** én Gang sat paa Hovedet i Forhold til de omstaaende Runer. Begge har en Rune, som ligner den sædvanlige **t**-Rune, men har to Kviste til hver Side. Begge har en Rune, der ser ud som en romersk E med tre horisontale Sidekviste. Andre Overensstemmelser skal jeg i det følgende omtale. De to Indskrifter maa derfor være omtrent samtidige og hidrører sandsynlig fra samme Runemester.

Indskriften paa Br. 30 begynder oppe til venstre for Hæmpen bag det fremstillede Menneskehoved. Den gaar fra høire mod venstre rundt Brakteaten fra det ene Næb til det andet.

Det er tydeligt, at i Indskriftens Begyndelse ikke alle Vokallyd er udtrykte, da den her har flere Konsonantforbindelser, som ikke kan udtales.

De tre første Runer er **wrt** (Runen for **t** er vendt op og ned). Da Vokallyd her er udeladte, ser man let, at dette maa høre til samme Verbum enten som **warAit** Istaby »ridsede, skrev« eller som **wurte** Tjurkö »forarbeidede, gjorde«. Det følgende vil vise, at **wrt** her er »forarbeidede«. Ligesom Indskriften paa Br. 30 begynder med dette Ord, saaledes er i Tjurkö-Indskriften efter min Formodning **wurte** snarest første Ord. Sölvesborg-Indskriften begynder med det ensbetydende **urti**. Ogsaa kan sammenlignes Ødemotland-Indskriften, der er nær beslægtet med Br. 30. Hin begynder:

uha urte »Uha gjorde«. Samme Ord er i Etelhem-Indskriften skrevet **wrta**, hvor første Stavelses Vokal er udeladt ligesom paa Br. 30.

Medens Ordstammens Betydning i **wrt** er sikker, lader det sig ikke sikkert bestemme, om Ordformen skal udfyldes til **wurte**, hvilket forekommer mig sandsynligst, eller til ***worte**. Formen er vistnok at forstaa som 3dje Person. Det kan ikke bestemmes, om Indskriftens Forfatter vilde have skrevet sidste Vokal som **-e** eller som **-i**. Jeg tror neppe, at **wrt** skal opfattes som 1ste Person, hvis ældste nordiske Form har Endelsen **-to**, som i **worahto** paa Tune-Stenen.

Som andet Ord udskiller jeg **gwu**. At et Ord ender med R. 6 **u**, fremgaar af den korte Streg oventil efter denne Rune. Jeg foretrækker Læsningen **gwu** for **gþu** baade paa Grund af Runens Form (uagtet Sidestaven, som det synes, gaar ud fra Hovedstaven ubetydelig nedenfor dennes Top) og af sproglige Grunde. Ogsaa R. 1 **w** paa Br. 30 (hvis Sidestav gaar ud fra Toppen) har kantet Sidestav, men af ringere Omfang end R. 5.

Jeg udfylder **gwu** til ***giwu** (heller end til ***gewu**). ***giwu** tolker jeg som opstaaet af **gibu* = oldn. *gjǫf* »Gave«. Jfr. **gibu** Br. 57, hvilket jeg snarere opfatter som »jeg giver« end som »Gave«. Sammenlign tillige min Tolkning af Br. 91 og af Br. 106.

I førhistorisk nordisk Sprog er det aandende *b* foran *u* gaaet over til *w*; se Noreen, Altisl. Gramm.[3] S. 151.

I **gwu** er første Stavelses Vokal udeladt i Skriften, ligesom i det første Ord **wrt**. **gwu** maatte, uagtet første Stavelses Vokal er udeladt, saa meget lettere kunne forstaaes i Samtiden, fordi Runen X **g**, hvormed Ordet begynder, havde som Navn det samme Ord, der betydede »Gave«.

Ordet **gwu** udfylder jeg snarest til ***giwu** med Vokalen **i**, fordi Br. 57 har **gibu** med **i**. Dette **i** er opstaaet af ældre *e* ved Indflydelse samtidig af det forudgaaende palatale *g* og af det efterfølgende *u*. Jfr. **liubu** Opedal, ikke ***leubu**.

gwu viser den samme Endelse som flere andre Hunkjønsord af Stammer paa *-ō*: **minu, liubu, laþu** og flere. De tre her anførte Eksempler er Nominativsformer. **gwu** viser, at den samme Endelse fandtes i Akkusativ. Her stemmer Urnordisk overens med historisk nordisk Sprog (hvor *u*-Omlyden forudsætter en ældre Endelse *-u*) i Modsætning til ældre Angelsaksisk, hvor Akkusativs Form (*giefe*) afviger fra Nominativs (*giefu*). En Akkusativ paa **-u** af en Hunkjønsstamme paa *-ō* har jeg ogsaa søgt at paavise i **laþu** Br. 24 S. 203.

gwu »Gaven« er her Objekt for **wrt** »forarbeidede« og betegner selve Brakteaten, der er bestemt til at skjænkes som Gave. Ligesom Brakteaten her er betegnet som »Gave«, saaledes siger Runeristeren i Indskriften paa Br. 57: »jeg giver (Klenodiet)«.

Efter **gwu** er der oventil en meget kort ret Stav, som gaar ud fra Rammelinjen. En lignende kort Stav findes i Ødemotland-Indskriften *b* efter Ordet **fþi**. Dette er ikke uvigtigt. Heraf fremgaar paa den ene Side, at den korte Stav ikke er tilfældig, men et Skilletegn. Paa den anden Side viser den nævnte Overensstemmelse Slægtskab mellem Br. 30 og Ødemotland.

Ogsaa paa Br. 97 forekommer en kort Streg, der gaar ud fra øvre Rammelinje, sandsynlig brugt som Skilletegn.

Rune 7 er sikkert **a**, ikke **f**, uagtet Indskriften senere to Gange har en forskjellig Form af **a**-Runen med øverste Kvist udgaaende fra den lodrette Stavs Top. Kvistens Retning taler for Læsningen **a**. Med Undtagelse af R. 3 og de 3 sidste Runer vender nemlig alle de andre Runer Toppen udad[1].

Den indre Kvist paa R. 7 er ikke som hos Stephens længere end den ydre.

Læsningen af R. 7 som **a** støttes ogsaa derved, at Br. 28, der aabenbart er meget nær beslægtet og, som det synes,

[1] Ved de to **g**-Runer R. 4 og R. 8 kan Retningen neppe sikkert bestemmes.

skreven af samme Runemester, to Gange har Runen **a** med den øverste Kvist udgaaende fra Staven et Stykke nedenfor dennes Top.

Rune 8 paa Br. 30 har jeg læst **g**. M. Olsen mener, at en Læsning som **n** ikke er udelukket. Han sammenligner den i Ødemotland-Indskriften forekommende Form af **n**-Runen med Kvist fra Top til Basis.

Jeg læser altsaa R. 7—11 snarest som **agela**. At et Ord er afsluttet med R. 11, fremgaar af det bredere tomme Rum, som er mellem R. 11 og R. 12. Ogsaa paa den nærbeslægtede Br. 28 er Ordadskillelse én Gang betegnet ved et noget bredere tomt Mellemrum. Denne Betegnelse findes ogsaa i den gotiske Runeindskrift fra Pietroassa.

agela maa være et Mandsnavn i Nominativ. Dette er Subjekt for **wrt**. Jeg oversætter altsaa Indskriftens tre første Ord saaledes: »Agela forarbeidede Gaven«. Om Ordstillingen med Verbet først se Norg. Indskr. S. 334. Særlig er at mærke Overgangsindskriften fra Sölvesborg, der, som før sagt, begynder med det samme Verbum **urti**, ligesom Tjurkö-Brakteaten med **wurte**.

agela (af Stamme *Agelan-*) synes at være det samme Navn som *Agila, Agilo* hos Förstemann. En vestgotisk Konge i 4de Aarh. hed *Agila*. Dette Navn findes ogsaa skrevet med *e* i anden Stavelse; *Agelo* se hos Förstemann.

I Navnet **agela** er **e** i svagt betonet Stavelse opstaaet af *i*. Jfr. **he** Br. 106 = **hi** og **faeþi** Br. 23. Ikke fuldt analogt er **hroReR** Norg. Indskr. S. 99, hvilket jeg har forklaret som opstaaet af **Hrōʀiʀ* (*i* var her oprindelig langt)[1]; jfr. ogsaa **gino-** Stentofta af **ginnu-*.

Navnet **agela** er beslægtet, men ikke identisk med det oldnorske Navn *Egill*[2].

[1] Anderledes Sievers, Ber. d. K. sächs. Ges. d. Wissensch. 1894 S. 139.

[2] Hvis der efter M. Olsens Forslag skulde læses **anela**, da maatte dette Navn være det samme som det oldtyske Navn *Anelo, Anilo*; se om dette Förstemann.

Da Brakteaten i første Sætning er betegnet som Gaven, venter man i anden Sætning at finde Navnet paa den Person, til hvem Gaven er bleven skjænket og som eier Brakteaten.

Anden Sætning bestaar af alle Ord i Indskriften fra R. 12 af.[1] For Tolkningen af denne Sætning vil det, som jeg tror, være lettest foreløbig at begynde med R. 15.

Jeg udskiller R. 15—18 **sulo** som et eget Ord og forstaar dette som et Kvindenavn i Nominativ af en Stamme **Sulōn-*.[2]

Förstemann opfører Mandsnavnet *Sulo* fra Urkundenbuch der Abtei St. Gallen Nr. 815 Aar 976 og *Lambertus qui et Sula* som Navn paa en Biskop af Krakau i 11te Aarh.

I Gammeldansk findes Mandsnavnet *Sule* og Kvindenavnet *Sula*; se O. Nielsen.

I det sydøstlige Norge har det samme Mandsnavn maaské været brugt; thi deraf kan forklares Gaardnavnet *Sulerud* i Sørum, som udtales med langt *u* i første Stavelse, i Røde Bog skrevet *Sullarudh* (Norske Gaardnavne II S. 254). Men Forklaringen er ikke sikker, se O. Rygh anf. St., som i Gaardnavnet søger et Elvenavn.

Kvindenavnet **sulo** har vel lang Vokal i første Stavelse. Dette Navn ligesom et tilsvarende Mandsnavn **Sūla* hører vel til samme Stamme som nynorsk dial. *sula*, dansk dial. *sule* »kløftet Træstykke«, ogsaa »Skrev«. Mandsnavnet **Sula* har maaské etymologisk betydet »han, som skrever ud«.[3]

De to sidste Runer R. 19—20 har jeg i Norg. Indskr.

---

[1] Allerede i Norg. Indskr. S. 249 f. Anm. 3 har jeg tolket enkelte Ord af denne Sætning.

[2] Man vil neppe kunne finde en rimelig Tolkning ved at opfatte **sulo** som Intetkjønsord i Akkusativ af en Stamme *sulōn-* og som en Betegnelse for Brakteaten.

[3] Folkenavnet *Σούλωνες* hos Ptolemaios (hvorom bl. a. Much taler i Sievers Beiträge XVII S. 39 f., 46) har neppe noget at gjøre med Navnet paa Br. 30.

S. 249 f. Anm. 3 læst **ah** og tolket det som Præsens 3dje Person Ental »eier«.

R. 19 bestaar af en lodret Stav med tre horisontale Kviste til høire. Det er samme Tegn som sidste Tegn paa Br. 28 og afviger fra første Tegn paa Br. 28 kun deri, at Kvistene paa dette sidste er vendt mod venstre. Tegnets Forekomst paa Br. 30 støtter den Mening, at det skal læses **a**, ikke **e**; thi ved Læsningen **ah** og ved at tolke det som en Form af Verbet »eie« faar vi en Sætning, som med Hensyn til Mening er analog med et Udtryk i flere andre Indskrifter paa løse Gjenstande, hvorved Eiermanden angives. Som Objekt for **ah** maa da tænkes til **gwu** »Gaven« fra første Sætning.

Verbet »eier« forekommer i Præsens Indik. i Formen **Aihek** Br. 55; **aih** Fonnaas; **ai** Torsbjærg-Skjoldbulen, Vimose-Dopskoen, Aagedal, Ødemotland, Br. 79, Br. 65 (skrevet med latinske Bogstaver og i vestgermansk Sprog). Formen **ah** »eier« har jeg Norg. Indskr. S. 177 f. læst i den sene Indskrift paa Upsala-Øksen, hvor **h** er skrevet *. Br. 17 har **a ekk**, **aEk** for »eier jeg« (jfr. Br. 97), og Br. 56 har **A** (to Gange) »eier jeg« og **aata ik** »eiede jeg«.

Endnu staar tilbage Tolkningen af R. 12—14.

R. 12, som er første Rune i anden Sætning, adskiller sig fra den sædvanlige **t**-Rune derved, at den parallelt med høire Skraastreg har en anden Skraastreg, som gaar ud fra den lodrette Stav omtrent ved dennes Midte. Jeg holder R. 12 for en Binderune af **at**. Paa Br. 56 forekommer ved Skrift fra venstre mod høire en Binderune for **ta**, hvor **a** er udtrykt derved, at Binderunen har to skraa Kviste til høire.

Jeg udskiller **a** som et eget Ord. Dette Ord tør maaské forstaaes som et Adverbium af samme Betydning som oldn. *ǽ* »altid, bestandig«. Dette Adverbium finder jeg paa Vimose-Høvelen, skrevet **aa**. Fremdeles paa Br. 28, skrevet **A**. Om Adverbiets Oprindelse se S. 154 f. Dette Adverbium følger paa Vimose-Høvelen umiddelbart efter Verbet.

Paa Br. 30 synes Adverbiet **a** »bestandig« at bestemme det følgende Verbum **ah**, som jeg i det foregaaende har tolket som en Form af Verbet »eie«. Ogsaa paa de andre anførte Steder, hvor Adverbiet forekommer, bestemmer det en Form af Verbet »eie«.

Den i det foregaaende givne Tolkning af **ah** som Indikativ »eier« lader sig forlige med Adverbiet **a**. Man maa da forstaa **a . . . ah** som »eier for bestandig« »har til stedsevarende Eie«. Men Sammenligningen med andre Indskrifter synes dog snarere at tale for en Opfatning af **ah** som 2den Person Imperativ. Se Vimose-Høvelen og Br. 106. I den sidstnævnte Indskrift lyder sidste Sætning: **e ladþe a** »altid, Landthe! skal du eie (Amuletten)«. Den her forekommende Imperativform **a** synes at forudsætte ældre **ah**, og herefter forstaar jeg nu **ah** paa Br. 30 heller som Imperativ end som Indikativ.

Anden Rune i Binderunen R. 12 læser jeg sammen med R. 13 og R. 14 som **tat**. R. 14 **t** har Formen af en **t**-Rune med to parallele Kviste til hver Side. En **t**-Rune med to Par parallele Kviste finder jeg to Gange paa Br. 28, se S. 245, 251. Ogsaa Ødemotland-Indskriften har én Gang Runen **t** med to parallele Kviste til hver Side, men tættere sammen og det nederste Par Kviste nærmere Toppen end i de nævnte Brakteat-Indskrifter. Heri viser sig en ny Overensstemmelse mellem Br. 30 og Ødemotland-Indskriften.[1]

Hver af de her nævnte Runeindskrifter Br. 30, Br. 28 og Ødemotland-Indskriften har flere indbyrdes forskjellige Tegn for **t**. Saaledes har Br. 30 for **t** som R. 3 det sædvanlige Tegn, men sat paa Hovedet, og som R. 12 det sædvanlige Tegn i en Binderune for **at**; men som R. 14 et Runetegn med to parallele Skraastreger til hver Side.

---

[1] I Aarbøger 1871 S. 175 har jeg fremhævet, at R. 14 i Form stemmer overens med et nordetruskisk Bogstavtegn; men denne Overensstemmelse synes at maatte være tilfældig, da det nævnte nordetruskiske Tegn ifølge Pauli, Altital. Forsch. I S. 56 betegner *z*, hvilken Læsning ikke lader sig anvende paa Runetegnet.

Ligesaa har Br. 28 som R. 7 den sædvanlige **t**-Rune, men sat paa Hovedet, derimod som R. 17 og som R. 24 Tegnet med de to parallele Kviste til hver Side.

Hvad er Grunden til denne Forskjellighed? Mulig oplyses denne derved, at Ødemotland-Indskriften i Gudenavnet **ti** (i Vokativ) skriver **t**-Runen med tre Kviste til hver Side. Ligeledes derved, at Br. 57 for sig (adskilt fra den egentlige Indskrift) har en **t**-Rune med tre Kviste til hver Side. Denne har Magnus Olsen opfattet som en Betegnelse (et Slags Symbol) for Guden Tys Navn og formodet, at de tre Par Kviste skulde hentyde til en tre Gange gjentagen Nævnelse af Gudens Navn.

Men medens saaledes Ødemotland-Indskriften i Vokativ af Gudenavnet **ti** har Runen **t** skreven med tre Par parallele Kviste, saa har derimod Br. 28 i Vokativ af Gudenavnet **tɪu** **t**-Runen skrevet med to Par parallele Kviste. Her synes da Runens Form med de to Par parallele Kviste at henvise til en to Gange gjentagen Nævnelse af Gudens Navn, ligesom det i Sigrdrífumál heder: *nefna tysvar Tý*.

Herefter formoder jeg, at dette er den oprindelige Brug af den Form af **t**-Runen, som har to Par Kviste. Herfra synes den ved Analogi at være bleven overført til **t** i andre Ord, som Skriveren vilde udhæve. Saaledes til **twa**, sidste Ord paa Br. 28; **uetuuþa** Ødemotland; samt til sidste Rune i **tat** paa Br. 30. Derimod er skrevet en **t**-Rune med ét Par Kviste, men sat paa Hovedet, i følgende Ordformer: **wrt** Br. 30; **wit** Br. 28[1]. Igjen anderledes betegner disse Skrivere **t** i Binderuner, saaledes første **t** i **tat** Br. 30 og **t** i **urte** Ødemotland.

I det foregaaende har jeg allerede læst anden Rune i Binderunen R. 12 som **t**, R. 13 og 14 som **at**. Dette **tat** udskiller jeg som et eget Ord, thi det tør ikke antages, at der skulde være brugt et sammensat Kvindenavn **tatsulo**.

[1] Jeg ved ikke, om **t**-Runen baade paa Br. 28 og paa Br. 30 er sat paa Hovedet for at fremhæve Runen som hørende til et andet Ord end den følgende Rune.

Jeg tror derimod snarest, at i andet Ord i anden Sætning **tat** Ordets Endelse ikke er udtrykt i Skrift, ligesom i første Sætning i første Ord **wrt** Ordets Endelse heller ikke er udtrykt i Skrift.

tat minder os bestemt om det oldtyske Mandsnavn *Tato*. Men da Subjektet i Sætningen vistnok er **sulo**, der synes at være et Kvindenavn, kan her neppe læses et Mandsnavn **tat(a)** i Nominativ. Syntaktisk er her af et Mandsnavn kun Genetiven sandsynlig. Jeg tror derfor snarest, at **tat** er forkortet skrevet for **tat(an)** og at **tat(an) sulo** er at forstaa som »Tata's Datter Sulo«.

Det, at Faderens Navn i Genetiv da er skrevet forkortet, har Sidestykke i Ødemotland-Indskriften, i hvilken vi allerede har fundet flere Ligheder med Indskriften paa Br. 30. Umiddelbart efter det i Nominativ satte Navn paa Gjenstandens Eierinde **ebuuuinu** følger i hin efter Faderens Navn i Genetiv (forkortet skrevet) Ordet for »Datter« (forkortet skrevet) **iŋd**, hvilket jeg Norg. Indskr. S. 547 har udfyldt **iŋ(wan) d(ohtaʀ)**.

Naar paa Br. 30 Faderens Navn **tat(an)** uden Tilføielse af Ordet for »Datter« er stillet foran **sulo**, saa at Forbindelsen betegner »Sulo, Tatas Datter«, saa har dette Udtryk Analogi paa Br. 17. Her læser jeg **ggᴇ uhugess** og forstaar dette som »Inge, Uhung's (Søn)«. Lignende Udtryk er i Oldnorsk *Pálna-Tóki*, d. e. Palnes Søn Toke.

For R. 12—18 kunde man ogsaa tænke paa en noget forskjellig Tolkning: **tat** kunde være forkortet skrevet for **tat(o)** og være et til det langobardiske Mandsnavn *Tato* svarende Kvindenavn i Nominativ; her da Subjekt for **ah**.

sulo maatte da forstaaes som Tilnavn til **tat(o)**. Dette kunde støttes noget ved det af Förstemann fra 11te Aarh. anførte *Lambertus qui et Sula*, hvor *Sula* vel egentlig er Tilnavn.

Men jeg holder den først nævnte Opfatning af R. 12—18 for den sandsynligere.[1]

[1] Efter Sprogformerne er der ogsaa andre Muligheder, som jeg skal nævne, uagtet jeg holder dem for usandsynlige. I historisk Oldnorsk

Jeg skal i det følgende meddele min Gjengivelse af den hele Indskrift paa Br. 30 med latinske Bogstaver. Jeg afdeler Ordene efter Meningen, saaledes at jeg dog med R. 12, foran hvilken Originalen har et bredere tomt Rum, begynder en ny Linje. De Runer, som jeg tænker mig udtalte, men som ikke er udtrykte i Skriften, gjengiver jeg ved latinske Bogstaver i Parenthes.

w(u)rt(e) g(i)wu | agela
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

a tat(an) sulo ah
12 13 14 15 16 17 18 19 20

Dette oversætter jeg snarest saaledes:

»Agela har forarbeidet Gaven.
Altid skal du, Tata's (Datter) Sulo! eie den.«[1]

Brakteatens Eierinde **sulo** kaldes, som det synes, en Datter af Tata. Fra den Tid, som Brakteaten kan tilhøre, og fra et Folk, med hvilket Brakteatens Forfærdiger kan

forekommer der mange Eksempler paa, at Mænd har Tilnavne, som grammatisk er af Hunkjøn, f. Eks. *sturla, úgæfa, úrækja.* Herefter var det muligt, at **sulo** kunde være Tilnavn til en Mand. **tat** kunde da enten være forkortet Skrivemaade for Mandsnavnet **Tata* (af Stamme **Tatan-*) eller være en i Udlyden fuldstændig Vokativform, snarest for **Tait* (jfr. **dalidun, hateka**), af Mandsnavnet **TaitaR*, i Tveito-Indskriften **tAitR**.

Endelig har jeg tænkt paa følgende Opfatning, at **a** foran **tat** skulde være Verbum »eier«. Forskjellen i Form fra **ah** (de to sidste Runer), der ligeledes da skulde betyde »eier«, maatte da forklares saaledes, at **h** i Udlyd var bevaret i Pausa, medens det var faldt bort foran **t** i **tat**. Ogsaa ved denne Opfatning skulde da **tat** forstaaes som Mandsnavn, og i Indskriften vilde da angives to Eiere, **tat** (af Nominativ **Tata*) og en Kvinde (sandsynlig den forud nævnte Mands Hustru) **sulo**.

Men jeg finder ikke tilstrækkelig Grund til at holde nogen af de i denne Anmærkning nævnte Opfatninger for den rette.

[1] Før har jeg tænkt paa at læse og tolke anden Sætning saaledes: **a tat(a) sulo eh** »du skal eie (den), Tata; rid (din) Hest«. **a** skulde da være Imperativ; **tat(a)** Tiltaleord; **sulo** Imperativ, egentlig »skrev ud«; **eh** Akkus. af Ordet for »Hest«. (Jfr. Norg. Indskr. Indl. S. 61 L. 4 ff., hvilket er rettet paa Omslaget til 1ste Hefte af »Indledningen«.) Men denne Tolkning har jeg nu af let forstaaelige Grunde opgivet.

have staaet i Forbindelse, kjendes, saavidt jeg ved, dette Navn kun som Navn paa en eneste Person: *Tato* hed den Langobarderkonge, som en Stund forud for Aar 512 (kanské 506—510) tilføiede Erulerne et ødelæggende Nederlag. Forud for dette Slag havde ifølge Prokop Langobarderne betalt Skat til Erulerne, medens ifølge Paulus Langobarderne i længere Tid havde boet som Erulernes Naboer i fredeligt Forhold til disse. Den Egn, hvor Langobarderne boede ved Siden af Erulerne og hvor det for Erulerne ødelæggende Slag fandt Sted, laa indenfor det nuværende østerrigske Riges Grænser, ikke langt fra Donau og Karpaterne.

Den langobardiske Konges Navn[1] skrives i de bedste Kilder *Tato*, andensteds *Tatto*. Paa Grund af det foregaaende holder jeg det for muligt, at Høvdingenavnet Tata paa Br. 30 fra Overhornbæk ved Randers betegner Langobardernes Konge *Tato*. Denne Mulighed er og maa blive en usikker Formodning. Men jeg skal dog i det følgende nærmere paavise, hvad der kunde tale for denne Formodning, og hvad man af den maatte slutte, hvis den var rigtig.

Disse Guldbrakteater maa have havt stor Værdi, saa at de i Regelen var bestemte for rige og anseede Personer. Det synes derfor ikke urimeligt, at den her behandlede Brakteat kunde være bestemt til en Gave til en Kongedatter.

Hvis den paa Br. 30 som Smykkets Eierinde nævnte Sulo virkelig har været en Datter af Langobarderkongen Tato, maa deraf videre følgende sluttes.

Br. 30 er ligesom Br. 28 efter min Formodning forfærdiget af en Eruler. Vi maatte da tænke os, at Sulo, hvis hun er en langobardisk Kongedatter, er bleven gift med en fornem Eruler paa den Tid, da endnu Langobarderne og Erulerne i Fred boede ved Siden af hinanden ikke langt fra Donau, i det første Tiaar af 6te Aarh.

---

[1] Om dette Navn jfr. Hellquist, Ortnamnen på -inge, -unge ock -unga S. 152.

Vi maatte da videre tænke os, at Br. 30, der sammen med flere andre Brakteater er funden i Jorden i Jylland ikke langt fra Randers, er bleven nedlagt i Jorden der under Erulernes Tog nordpaa igjennem disse Egne i et af Aarene kort efter 512.

Men til Slutning fremhæver jeg, at det kun er en usikker Mulighed, at den paa Br. 30 nævnte **tat** skulde være samme Person som Langobarderkongen Tato.

Salin siger om Brakteaternes absolute Tid, at der er mange Grunde til at henføre dem til 5te og 6te Aarh., men han holder det for muligt, at deres Brug ikke har været indskrænket til disse Aarhundreder.

Det skulde være lærerigt at faa Underretning om, hvorvidt den Tidsbestemmelse af Brakteaten Nr. 30 (og Br. 28), som jeg efter Indskriften har nævnt som en usikker Mulighed, til Tiden omkring 512, lader sig forlige med de arkæologiske Forhold.

Indskriften paa Br. 30 synes at være rythmisk. Ordene kan danne to med hinanden allittererende Halvlinjer. **agela** synes at danne Allitteration med **a**, første Ord i anden Sætning. Første Linje kan metrisk bestaa af 5 Stavelser, da de to Stavelser, hvoraf **g(i)wu** bestaar, og de to første Stavelser i **agela** vel danner metrisk Opløsning. I anden Halvlinje danner **tat(an)** vistnok metrisk Opløsning, saa at ogsaa denne Linje synes at bestaa af 5 Stavelser.

Tolkningen af Indskriften paa Br. 30 har vist os, at denne Indskrift er særlig beslægtet med Ødemotland-Indskriften.

Begge Indskrifter anvender i Regelen ikke Skilletegn, men bruger dog som saadant en kort ret Stav, som gaar ud fra øvre Rammelinje. Begge Indskrifter har Runen **t** med to Kviste til hver Side. I begge anvendes forkortet Skrivemaade, saaledes at særlig Tegn for Vokaler udelades. Begge Indskrifter begynder med en Sætning, som meddeler, hvem der har forarbeidet den Gjenstand, paa hvilken Runerne er skrevne. Begge Indskrifter har her det samme Verbum,

skrevet **wrt** paa Br. 30, **urte** Ødemotland. Begge Indskrifter har i anden Sætning en Angivelse af, hvem der eier Gjenstanden, dog med Verbet »eier« skrevet forskjellig og sandsynlig i forskjellig Modus. Begge Indskrifter har, som det synes, i anden Sætning Faderens Navn i Genetiv skrevet forkortet. Begge Indskrifter har enkelte Runer vendte op og ned i Forhold til de omstaaende Runer.

Det er paa Grund af det foregaaende klart, hvad ogsaa viser sig af flere andre Omstændigheder, at den Kunst, som fremtræder i Ødemotland-Indskriften, staar i historisk Sammenhæng med en Kunst, som viser sig i danske Brakteat-Indskrifter og som er kommen til Norge fra Danmark.

Brakteat 32.

Funden i Slesvig. Atlas Nr. 116. Thomsen S. 313. Stephens II S. 543. Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 23 f., 26.

Tegningen er ikke paalidelig, da den er gjort efter et utydeligt Aftryk i Bly. Brakteaten har jeg ikke seet. Den har to Runerader. Den ene nede til høire bestaar af 5 Runer, som skal læses fra venstre mod høire. R. 1 har Formen af en mod venstre vendt l. R. 2 er ikke en rigtig Runeform. Tegnet har Lighed med en latinsk *a* med Tværstregen skraanende fra den rette Stavs Top til den krumme Sidestavs Basis. Men hvis Læsningen som a var rigtig, vilde Bogstaven vende Toppen indad, medens R. 1, 4 og 5 vender Toppene udad. R. 3—5 er **ita**. R. 5 har nederste Skraastreg langt nede.

Hvis de 5 Runer skulde læses **laita**, kunde jeg ikke paa nogen rimelig Maade tolke dem. Man tør neppe heller antage R. 1 for forvansket af **t**-Runen og læse Navnet som **taita** = oht. *Zeizo*. Dog synes denne Del af Brakteatens Indskrift at have indeholdt et Mandsnavn i Nominativ, som kan have endt paa **-ta**.

Oppe til venstre er skrevet 4 Runer fra høire mod venstre.

R. 1 t. R. 2 þ med krum Sidestav fra den lodrette Stavs Top til dens Basis; jfr. S. 215. R. 3 **a**. R. 4 synes at være d, hvis Forbindelsesstreger paa Midten er afbrudte, saa at de der ikke mødes. Runen er neppe en Binderune for **ee** med Forbindelsesstreg baade oventil og nedentil.

Indskriften **tþad** er vistnok forkortet skrevet og kan derfor ikke med Sikkerhed tolkes. Magnus Olsen har meddelt mig følgende Forklaring, som forekommer mig sandsynlig: t forkortet Skrivemaade for ***tawido** »udstyrede, gjorde (færdig)« som paa Guldhornet. Mulig kunde man ogsaa udfylde **t** til ***tawide** 3dje Person eller til Præsens **tojeka** som paa Fyrunga-Stenen. Dette Verbum skulde da have Mandsnavnet nede til høire til Subjekt. Med Hensyn til den forkortede Skrivemaade kan sammenlignes følgende: Jeg har tolket sidste Rune **f** i Farsund-Indskriften (Norg. Indskr. S. 591) og sidste Rune til høire paa Br. 14 som forkortet Skrivemaade med Betydning »skriver« eller »skrev« af oldn. *fá*; se S. 220. Fremdeles har jeg tolket **o** Br. 54 som forkortet Skrivemaade af en Verbalform med Betydning »forarbeidede«; se S. 183.

R. 2—4 **þad** er da = oldn. *þat* »det, dette«, Objekt for det foran gaaende Verbum. Dette skal vel forstaaes om Brakteaten og dens Udstyr. Intetkjønsformen kunde her passe saa meget bedre, fordi flere Ord, som **al** og **ui**, der bruges som Betegnelse for en Brakteat, er Intetkjønsord. Med Hensyn til Skrivemaaden med **d** i Udlyd kan jævnføres **þAd** paa Rök-Stenen med den længere Rækkes Runer, medens samme Sten med den kortere Rækkes Runer har *þat*. Ogsaa Br. 59 har som Objekt **þad** »dette«.

Brakteaterne 35, 36, 39, 41 og 84.

Br. 35 funden i Sverige. Atlas Nr. 119. Thomsen S. 314. Stephens II S. 544. Montelius, Från jernåldern II S. 41 Nr. 289.

Br. 36 funden paa Fyn. Kbh. Mus. Nr. 8645. Atlas Nr. 120. Thomsen S. 314. Stephens II S. 545.

Br. 39 funden paa Sjælland Kbh. Mus. Nr. 12526. Atlas Nr. 233. Thomsen S. 340. Stephens II S. 545.

Br. 41 funden i Skaane. Sth. Mus. Stephens II S. 546, jfr. S. 874.

Br. 84 funden paa Sjælland. Kbh. Mus. C 1835. Stephens III S. 255.

De ovenfor nævnte Brakteater har Indskrifter, som aabenbart indbyrdes er nær beslægtede (jfr. mine Bemærkninger i Aarbøger 1871 S. 181 f.) eller vel endog indeholder samme Mandsnavn i Nominativ. Tydeligst og udførligst er Indskriften paa Br. 41, skreven fra venstre mod høire. R. 1 er den Form af **A** (**āra*-Runen), der forekommer f. Eks. paa Br. 55 (som Rune 1) og paa Istaby-Stenen. At R. 2 ᚴ, der ogsaa bl. a. forekommer paa Br. 54, er en anden Form af samme Rune, har jeg (S. 199 f.) søgt at godtgjøre til Br. 55, hvor samme Form forekommer, men vendt til venstre. Hele Indskriften paa Br. 41 er da **AAkaR**[1]. Samme Navn er paa Br. 36 skrevet fra høire mod venstre **AkaR**. R. 1 har her væsentlig samme Form som R. 2 paa Br. 41. Samme Navn er paa Br. 39 ligeledes skrevet fra høire mod venstre **AkaR**, kun med den Forskjel fra Br. 36, at **k**-Runen paa Br. 39 vender Aabningen mod høire.

Paa Br. 35 ser vi tydelig en Levning af samme Navn skrevet fra høire mod venstre ligesom paa Br. 36. Men paa Br. 35 er en Forvanskning indtraadt derved, at de to første Runer er smeltede sammen, saaledes at R. 2 nær har sluttet sig til R. 1, som har mistet sin Skraastreg, saaledes at øverste Skraastreg i R. 2 tillige er bleven Skraastreg i R. 1, og saa-

---

[1] Wimmer (Aarbøger 1874 S. 76 Anm.) siger, at det er muligt, at Runen ᚴ paa Br. 41, Br. 36 og Br. 56 (?) kan have Betydningen **s**, og han spørger: »Skal indskriften på no. 41 læses **AskaR** ... og er no. 36 og no. 39 forvanskninger heraf?«

Denne Læsning kunde ved Br. 41 være tiltalende. Men man maatte da skille ᚴ **s** fra Runeformen ᛁ, som kun afviger derved, at Kvisten staar til venstre. Thi at sidstnævnte Tegn er **A**, synes godtgjort ved Br. 55, som har denne Form i **þAt**. Adskillelsen af de to Tegn synes dog at gjendrives ved Br. 84, som har **AakR**, hvori første Rune har Formen ᛁ. At ᚴ betyder **A**, synes ogsaa støttet ved Br. 54 (se min Tolkning af denne Indskrift), mulig ogsaa ved Br. 97.

ledes at der af første Runes Stav kun er igjen den øverste Del, som naar til Toppunktet af Vinkelen paa R. 2.[1]

Væsentlig samme Indskrift som paa Br. 39 har vi ogsaa paa Br. 84, skreven fra venstre mod høire. R. 1 har samme Form (dog med Skraastregen mod Indskriftens Begyndelse) som R. 1 paa Br. 36 og Br. 39. R. 2 er ᚨ a. R. 3 ᚲ k. R. 4 ᛉ ʀ. Altsaa **Aakʀ**. Ogsaa Fremstillingen er her væsentlig den samme som paa de før nævnte Brakteater.

Det er aabenbart samme Navn paa Runemesteren, der i en sammenhængende Runeindskrift forekommer paa Br. 96 (Åsum), skrevet **akaʀ**; men denne Brakteat henfører Salin til sin 8de Gruppe, medens han opfører Brakteaterne 35, 36, 39 og 84 under 6te Gruppe.

Vi synes altsaa paa de ovenfor nævnte Brakteater at have et Mandsnavn i Nominativ i følgende Former: **AAkaʀ**, **Akaʀ**, **Aakʀ**, **akaʀ**.

Oprindelsen af dette Mandsnavn er usikker. Det kan neppe have noget at gjøre med det historisk nordiske Navn *Áki*; thi dette synes at være væsentlig samme Navn som oht. *Enihho*. Jeg tvivler ogsaa om, at det som usammensat Navn hører til oldn. *aka*, svensk *åka*, uagtet det angelsaks. Mandsnavn *Aca* i et Diplom fra 759 (fra Mercia) mulig hører hertil.

Dog synes det muligt, at første Rune **A** paa Br. 41 og paa Br. 84 ikke hører til Navnet, men er Verbum 3dje Person Ental Præterito-Præsens Indik. »eier«. Jfr. **A** Br. 97 »eier« og Imperativ **a** Br. 106. Da beholder vi som Navn paa Br. 41 **Akaʀ** og paa Br. 84 **akʀ**. Da kan Navnet have havt kort Vokal i første Stavelse. Dette forekommer mig dog mindre sandsynligt. Det bør herved fremhæves, at **akaʀ** paa Br. 96 er Navnet paa den Mand, som har skrevet (**fah**) Runerne, hvis vi ikke vil forstaa dette **fah** som »har ladet Runerne skrive« (jfr. *faþi faþiʀ* paa Rök-Stenen Linje 2).

---

[1] Det er muligt, at de Streger, som Br. 37 (Danmark, Atlas Nr. 121) har istedenfor Runer, er en Forvanskning af Indskriften paa Br. 35 og 36, da denne Brakteat har beslægtet Fremstilling.

Jfr. om Navnet **akaR** og beslægtede Navne Hellquist, Ortnamnen på -inge, -unge ock -unga S. 6 f.

Maaské kunde **AAkaR** være opstaaet af en ældre Form **An-akaR* af et til oldn. *aka á* svarende Verbum; jfr. oldn. *aka bug á manni, aka manni á bug* »bringe én til at vige«. For Bortfald af *n* jfr. **AskunR** Br. 6. Denne Forklaring støttes maaské ved Br. 19.

Denne har Indskriften: **laþu laukaR · gakaR alu.** I Ordet **gakaR** er **ga** skrevet som en Binderune, der bestaar af en **g**-Rune med to Skraastreger oppe til høire. Läffler (Sv. fornm. tidskr. XI S. 198) og med ham Noreen (Altisl. Gramm.[3] S. 341) har læst **gaukaR**, hvilken Opløsning af Binderunen ikke har tilstrækkelig Analogi. Mulig er **gakaR** opstaaet af **ga-akaR*, hvad enten det er et Tilnavn (hvilket vel er sandsynligst) eller Navn paa en fra **laukaR** forskjellig Person. Jfr. lat. *cogo* »tvinger« af *co-ago*.

Magnus Olsen meddeler mig en forskjellig Opfatning, at et Mandsnavn **AAkaR** mulig kunde svare til Hunkjønsordet got. *ahaks* (Dativ Flertal *ahakim*) »Due«. Mange Fuglenavne gaar over til at bruges som Personnavne. Sammen med got. *ahaks* hører oldtysk *ac-falla* (*hac-falla*) »Dueslag« Malberg. Glosse.

Brakteat 42.

Funden i Skaane. Kbh. Mus. Nr. 7138. Atlas Nr. 126. Thomsen S. 315. Stephens II S. 547.

Denne Brakteat har nede til høire i Nærheden af et Hagekors en **t**-Rune med de to Skraastreger langt nedenfor Toppen. Til den lodrette Stav slutter sig noget ovenfor Basis et Skraakors, hvis to Streger til høire strækker sig til Randen og hvis Skjæringspunkt er meget nærmere den lodrette Stav end paa Stephens's Tegning.

Dette Tegn kan ikke sikkert forklares, men det forekommer mig sandsynligt, at Runen **t** er ment som Guden Tys Navn i Vokativ. Jfr. Br. 57. Skraakorset til høire er neppe ment som Runen **g**, men snarere som et helligt Tegn.

Br. 43 og dermed sammenhørende Indskrifter se S. 201 f.

Br. 49 og **Br. 49 b** agter jeg at behandle i »Norges Indskrifter med de ældre Runer«.

Brakteat 50.

Funden i Danmark. Kbh. Mus. Nr. 7653. Atlas Nr. 162. Thomsen S. 325. Stephens II S. 550.

Brakteaten har Runer baade til venstre og til høire. Stephens's Tegning er uheldig.

1/1

R. 1 til venstre er ᛏ **t**, lidt uregelmæssig formet. R. 2 er vist ᛁ **i**, uagtet der er en liden Udvidelse oppe til høire. R. 3 er sikkert ᚢ **u**. Det følgende er utydeligt. Direktør Müller og M. Olsen har i nogen Afstand fra **u** læst en lodret Stav og derpaa det nederste af to Stave.

Hvis denne Læsning er rigtig, er **tiu** vel Vokativ af Guden Tys Navn; jfr. **tIu** Br. 28 og den oftere forekommende Vokativ **ti**.

Det følgende kan jeg ikke tolke.

Oppe til høire har Brakteaten 4 Runer. R. 1 ᛚ l. R. 2 bestaar af en lodret Stav med en Skraastreg til høire, som gaar ud lidt nedenfor Toppen. Denne Rune er vel ligeledes l. Hvorledes R. 3 og R. 4 er ment, ved jeg ikke. R. 3 bestaar af en lodret Stav, som til høire har en ret Skraastreg, der fra den lodrette Stav lidt ovenfor Basis skraaner opad til høire. R. 4 har en lignende Form, men her er Skraastregen til høire krum, saa at Runen ser ud som en Stuprune af ᚢ **u**.

Indskriften til høire kan jeg hverken læse eller tolke. Denne Indskrift har nogen Lighed med Indskriften paa Br. 60 (Ullerup, Slesvig, Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 23, 26). En Sammenhæng mellem de to Brakteaters Indskrifter kunde mulig støttes ved, at disse to Brakteater har lignende Ind-

fatninger med ovale Ornamenter. Men imod Sammenhængen taler bl. a. det, at Indskrifterne ikke er anbragte paa samme Sted paa de to Brakteater.

Brakteaterne 51 og 52.

Br. 51 funden paa Fyn. Kbh. Mus. Nr. 12430. Atlas Nr. 218. Thomsen S. 336. Stephens II S. 550.

Br. 52 funden paa Fyn. Kbh. Mus. Nr. 19248. Stephens II S. 550.

Br. 51 har to Rader, af hvilke den ene er paa Brakteatens venstre Side skreven ovenfra nedad og fra høire mod venstre med Runernes Toppe udad, medens den anden Rad er paa Brakteatens høire Side skreven nedenfra opad og ligeledes fra høire mod venstre og med Runernes Toppe udad.

Indskriftens Begyndelse er S. 182 f. behandlet i Forbindelse med Br. 54. Jeg har der formodet, at de 3 første Runer **luR**[1] er et Mandsnavn i Nominativ, som paa Br. 8 og paa Br. 102 er skrevet noget anderledes og som paa Br. 54 og paa Br. 9 er skrevet forkortet **lR**. Samme Mandsnavn findes ogsaa paa Br. 59.

Herefter følger paa Br. 51 et Hagekors og derefter som Rune 4 ᛟ **o**. Ogsaa disse to Tegn staar i Forbindelse med Indskriften paa Br. 8 og Br. 102. Vi ser deraf, at **o** (med Hagekorset?) fra først af er ment som Begyndelsen af **orte** »forarbeidede«.

R. 5 ser snarest ud som ᚹ **w**. Runen staar saa nær under Perleraden, at Hovedstaven mulig kan have været fortsat ovenfor Sidestaven og at der saaledes mulig kan læses ᚦ **þ**. R. 6 er ᚨ **a**. Indskriften fortsættes til høire med R. 7 ᛉ **R**, som er adskilt fra R. 6 ved Fremstillingen.

waR giver her ingen Mening. Uagtet ogsaa den nær beslægtede Indskrift paa Br. 52 efter **o** har en Rune, der

---

[1] Paa R. 2 i Ordet **luR** sees ikke de to Stave at gaa sammen oventil. Venstre Stav bøier sig oventil noget ind til høire Stav, fra hvilken den dog er adskilt ved et bredt Meilemrum.

ser ud som w, holder jeg det for sikkert, at den oprindelige Indskrift her har havt **þaʀ** og at dette paa Kopier er blevet forvansket.

þaʀ forekommer i Indskrifterne fra Einang og fra Tørviken B. Det er Akkus. Flertal Hunkjøn = oldn. *þær*. Til dette **þaʀ** maa **runoʀ** eller **runo** eller en ensbetydende Form tænkes til; altsaa: »d i s s e (Runer)«. Samme Verbum som det her forekommende er ogsaa ellers forbundet med Ordet for »Runer« som Objekt, f. Eks. **wurte runoʀ** Br. 25. Læsningen **þaʀ** (for **waʀ**) støttes ved **þad** paa Br. 59; se ved denne S. 287.

R. 8—10 er ᛚᚢᛏ **lut**. Herefter følger to Prikker, den ene over den anden. R. 11 er ᛖ **e**. Hvis Brakteat-Indskriften ikke her er forvansket, maa man vel udskille R. 8—11 **lute** som et eget Ord. Her er da den Eiendommelighed, at Skilletegnet er sat foran og ikke efter et Ords Slutningsrune. Dette forekommer sjælden i Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Men noget lignende, skjønt ikke det samme, forekommer paa Gimsø-Stenen; se Norg. Indskr. S. 388 f., 393.

lute maatte da forstaaes som Dativ af et Mandsnavn. Jeg skal ikke afgjøre, om dette Mandsnavn da hører til oldn. *lútr* »ludende«. Ogsaa paa andre Kombinationer kunde man tænke. Searle har et Mandsnavn *Lutt* i det angelsaksiske Stedsnavn *Luttes crundel* (Birch, Cartularium Saxonicum 327). **lute** har vel neppe noget sproglig at gjøre med **luʀ** paa samme Brakteat.

R. 12—13 er ᚨᚦ **aþ**. Sidste Rune (R. 14) er ᛚ **l**, som har kortere Stav paa Grund af det trange Rum end de forudgaaende Runer.

R. 12—14 **aþl** er kanské det fællesgermanske Ord **aþala*-, tysk *Adel*. Dette Ord betyder i Gammeltysk »Slægt, navnlig ædel Slægt«. Det deraf afledede oldn. *eðli* betyder ikke alene »Slægt«, men ogsaa »Eiendommelighed, Natur«. Germ. **aþala*- er nær beslægtet med **ōþala*- »arvet Eiendom«. Jeg tror, at Grundbetydningen af **aþala*- er »det som er eget (eien-

dommeligt)«. Paa Br. 51 maa Ordet da vel have Betydningen »Eiendom«. Efter det foregaaende maatte vel **lute aþl** forstaaes som: denne Brakteat tilhører Lut; egentlig: »for Lut Eiendom«.

aþl er da vistnok forkortet Skrivemaade for ***aþal**, hvilken Forkortning blev foranlediget ved det trange Rum. Stammens udlydende *a* kan have manglet i Udtalen efter *l*, jfr. **huilald** Br. 28. Mindre sandsynligt er det, at **aþl** skulde være forkortet Skrivemaade for ***aþala**. Endnu mindre sandsynligt er det, at det skulde forstaaes som et deraf afledet ***aþli** = oldn. *eðli*.

Men hele denne Tolkning af **lut:eaþl** vil jeg betegne som aldeles usikker. Jeg stoler selv ikke paa den.[1]

I ethvert Fald tror jeg, at Indskriften paa Br. 51 er, ligesom Indskrifterne paa Br. 8 og Br. 102, en uden Tanke paa den sproglige Mening udført Kopi af en tabt Originalindskrift, som har givet et rigtigt Udtryk i nordiske Ord for en sproglig Mening.

Br. 52 er et Brudstykke, som er meget nær beslægtet med venstre Halvdel af Br. 51. Indskriften paa Br. 52 er

[1] Jeg skal her nævne en anden Opfatning, paa hvilken man kunde tænke. Jeg har vist, at Indskriften til venstre paa Br. 51 er beslægtet med Indskriften til venstre paa Br. 8 og Br. 102. Nu har vi paa Br. 102 for **orte** skrevet **o☓t:e**. Men paa Br. 51 har vi til venstre istedenfor **orte** kun **o☓**. Her mangler altsaa det, som paa Br. 102 er skrevet **t:e**. Nu er det mærkeligt, at Br. 51 til høire har som R. 4—5 **t:e**. Altsaa netop de to Bogstaver af **orte**, som mangler til venstre paa Br. 51. Og endog Skilletegnet :; og dette, hvad der fortjener allerstørst Opmærksomhed, foran **e** og ikke efter **e**. Disse Overensstemmelser mellem Br. 102 og R. 4—5 til høire paa Br. 51 synes at være saa mange og saa specielle, at det er vanskeligt at holde dem for tilfældige. Men hvis de ikke er tilfældige, da maa R. 4—5 til høire paa Br. 51 **t:e** være den til venstre manglende Slutning af Ordet **orte**.

Rigtignok bliver det da vanskeligt at bestemme, hvorledes de øvrige Runer efter R. 1 til høire paa Br. 51 skal opfattes. Skulde R. 2—3 til høire **lu** være den forvanskede Begyndelse af **ru(noR)**? Jeg skal holde tilbage nogle ved Sammenligningen med Br. 102 vakte Gjætninger om de 3 sidste Runer til høire paa Br. 51 **aþl**.

væsentlig den samme som Indskriften til venstre paa Br. 51. Den afviger i følgende: Foran R. 1 er der til høire en Vinkel, som vender Aabningen nedad. Denne opfatter jeg som et Begyndelsestegn; se Norg. Indskr. Indl. S. 27 og mine Bemærkninger til Br. 91 S. 207. R. 1 er paa Br. 52 ikke ᛚ l, men ᚨ **a**.

Br. 54 se S. 182 ff.
Br. 55 se S. 198 ff.

Brakteat 56.

Funden sammen med Br. 51 paa Fyn. Kbh. Mus. Nr. 12431. Atlas Nr. 232. Thomsen S. 340. Stephens II S. 553.

Af Indskriften har M. Olsen meddelt mig en omhyggelig Tegning, som Direktør Müller godhedsfuldt har sammenholdt med Originalen. Paa denne Tegning og de ledsagende Oplysninger grunder jeg min Læsning.

2/1

Paa Brakteaten adskiller jeg to Indskrift-Rækker. Den ene (A) begynder et godt Stykke til venstre for Hæmpen, fra hvis venstre Del den er adskilt ved mindst 4 Runer. Den begynder med Runer, som vender Toppene indad og Nederdelene udad. Dens første 7 Runer skal læses fra venstre mod høire.

R. 1—2 læser jeg **aa**.

R. 3 forstaar jeg som Binderune af **ta**. Den bestaar af en Stav, som et lidet Stykke fra det indre Endepunkt har en Kvist til venstre og en til høire, som tilsammen danner en næsten horisontal Tværstreg. Længere ude udgaar fra Staven til høire en Kvist, som skraaner udad.

R. 4 er ᛁ **i**. R. 5 ᚲ, som jeg læser **k**. Runen er ligesaa høi som de øvrige Runer.

R. 6 er det latinske Tegn for **u** med Aabningen indad; se om dette Tegn til Br. 1 og Br. 28 S. 233, 245.

R. 7 ligner en latinsk **N**, hvis to Stave skraaner indad mod høire; men fra Forbindelsesstregen skraaner der indad en ret Streg, som er parallel med høire Stav. Vi har vel her den Form af **h**-Runen, som har Forbindelsesstreg, der gaar ned fra første Stav ved Toppen til anden Stavs Basis. Men den Streg, som skraaner indad fra Forbindelsesstregen lidt til høire for dennes Midte, synes at gjøre Runen til en Binderune af **ha** med **a**-Runens Kviste indad.

R. 8. Her sees kun en uregelmæssig formet — sikkert slaaet (præget) — Ophøining. Den sees ikke at naa ud til Randen, idet Overfladen her er ujævn. Tegnet synes ikke at være en rigtig formet Rune. Jeg har paa Originalen tidligere troet at læse **n**; men det er vel kun et Skilletegn. Jeg tæller dog Tegnet med.

Efter det foregaaende læser jeg Rune 1—8 som

aat͡aikuh͡a·

Herefter forandrer Runerne Stilling, idet de i det følgende vender Toppene udad og Nederdelene indad. I det følgende ser jeg Runerne fra Brakteatens Centrum; de skal da læses fra høire mod venstre.

R. 9 synes at være ᛚ **l** med Toppen udad og Kvisten til venstre. Runens Stav skraaner udad mod venstre.

R. 10 synes at være enten ᛚ **l** eller ᚹ **w** eller ᚦ **þ** med Toppen udad og med Sidestaven eller Sidestavene til høire. Konturlinjen fra Sidestavens Endepunkt til høire og ind til Staven er noget indbøiet, hvilket taler for Læsningen **l**.

R. 11—12 er ᛁᛉ **iʀ**.

R. 13 bestaar efter M. Olsen af en Stav, som til venstre omtrent ved Midten har en horisontal Udvidelse, der løber ud i en Spids. Jeg har i Runen formodet en Sideform til ᛅ **A**.

R. 14 er ᛟ **o**. R. 15 maa enten være **w** eller **þ**. Den kantede Sidestav til venstre gaar ud fra Runens Top. Paa

Grund af Sammenhængen læser jeg Runen som þ. R. 16 er ᛚ l.

R. 17 bestaar af en ret Stav med to Kviste til venstre, som skraaner udad. Den inderste af disse, som længst mod venstre bøier sig noget indad, gaar helt over i den følgende Stav. R. 17 kunde efter sin Form snarest antages for **f**. Men da den følger efter **þl**, læser jeg den som **a**. Ogsaa paa andre Brakteater kan man være i Tvivl, om en Rune skal læses **f** eller **a**; se Aagedal-Brakteaten R. 29 (Norg. Indskr. S. 190).

Til den i det foregaaende opførte Række af Runer hører vel endnu R. 18. Denne synes at være **u** med Aabningen udad. Høire Stav er nogenlunde lodret, men venstre Stav, som er meget længere, skraaner stærkt udad mod venstre.

R. 9—18 læser jeg:

lliʀAoþlau

Men Læsningen af Rune 10, 13, 15, 17, 18 er usikker, og den i det følgende meddelte Tolkning af Indskriftrækken A maa derfor udtrykkelig betegnes som en meget usikker Gjætning.

Indskriften A transskriberer jeg inddelt i Ord paa følgende Maade:

aata ik uha · lliʀ A oþlau

Som første Ord udskiller jeg **aata**. Dette tolker jeg som oldn. *átta*, 1ste Person Præter. Indik. Ental »eiede« eller »har eiet«. Dette er en yngre Sprogform for **aihtō*.

Herefter følger **ik**, som er det til Verbet enklitisk føiede Pronomen »jeg«. Samme Form **ik** forekommer i Reistad-Indskriften, paa Br. 96 (Åsum); jfr. Br. 97.

aata er en meget sen Form. Ellers er i Indskrifter med den længere Rækkes Runer det lange *-ō* i Udlyd regelret bevaret. I Præteritum 1ste Person findes *-a* for urnordisk *-ō* ellers tidligst i Gimsø-Indskriftens *raisþa*. I Genetiv Flertal har endnu Björketorp-Indskriften **runo**; men foran **-ʀ** har

Istaby-Indskriften **runaR** for ældre **runoR**. I Modsætning til **aata** med **a** har Indskrift B **hisoh** med **o**.

Ogsaa **aa-** i første Stavelse af ældre *aih-* er en forholdsvis meget sen Form. Den har dog sit Sidestykke i **a ekk, aEk** paa Br. 17, i Imperativen **a** paa Br. 106 og i Imperativen **aa** (to Gange) paa Br. 24. Jfr. Br. 97. Det er at mærke, at Præteritum »eiede« endnu i den med den kortere Rækkes Runer skrevne Alstad-Indskrift paa Toten (som synes at være fra 10de Aarh.) skrives *ahti*. Enten maa da Lydudviklingen i de forskjellige Dialekter have været forskjellig, eller ogsaa er Skrivemaaden **aata** uden **h** unøiagtig. Præsens »eier« har Br. 56 to Gange i Formen **A**.

Efter **ik** læser jeg **uha**. Dette forstaar jeg som et Mandsnavn i Nominativ.

Som det følgende Ord udskiller jeg **lliR**. Dette forstaar jeg som Mandsnavn i Nominativ. Jeg ser deri det samme Mandsnavn som **liliR** Br. 79 og jeg formoder, at **liliR** ogsaa er Navn paa samme Person. Dette støttes derved, at **liliR** Br. 79 er nævnt som Brakteatens Eier, ligesom **lliR** Br. 56 er nævnt som Brakteatens Eier. Ligesom Br. 56 har ved Siden af **lliR** Mandsnavnet **uha**, sandsynlig som Navn paa Fader til **lliR**, saaledes har Br. 79 ved Siden af **liliR** Mandsnavnet **uha**, vistnok som Navnet paa Runemesteren.

Samme Navn som **lliR** forekommer fremdeles paa Br. 24 i Vokativformen **liil**. Herved kan mærkes, at **lliR** paa Br. 56 er skrevet med de to l-Runer vendte mod hinanden, altsaa hver til sin Side. Dette ligner den Eiendommelighed paa Br. 24, at i de to Ord **aa** er de to **a**-Runer vendte fra hinanden, altsaa ligeledes hver til sin Side. Og paa Br. 24 synes **ua** at være Navnet paa Fader til den Mand, der i Vokativ tiltales som **liil**; begge angives som fremtidige Eiere af Brakteaten.

Samme Navn som **lliR** paa Br. 56 finder jeg endnu i Vokativen **lil** Br. 44 og i de andre dermed overensstemmende Indskrifter. Og det er at mærke, at **lil** paa Br. 44 er Navn

paa Brakteatens Eier, ligesom **liiʀ** paa Br. 56 er Navn paa Eieren.

Som et Ord for sig udskiller jeg herefter ᛅ **ᴀ**. Dette forstaar jeg som Præterito-Præsens Ental, snarest 3dje Person, »eier«, = oldn. *á*. Formen **ᴀ** er opstaaet af ældre **aih**, ligesom **aata** af **aihtō*. Om andre Skrivemaader af denne Verbalform se til Torsbjærg-Skjoldbulen S. 142.

Sidste Ord i Indskriften A synes at være **oþlau**. Heri formoder jeg forkortet Skrivemaade for ***oþalau**. Jfr. **aþl** Br. 51, mulig forkortet Skrivemaade for ***aþal**; se S. 272 f. **oþlau** synes mig sammensat. Første Led er Stammen **ōþala-* af det til oldn. *óðal*, got. **ōþal* n. »arvet Gods, arvet Jord« svarende Ord. Andet Led i **oþlau** er **au** (Intetkjønsord). Se om Ordet **au** nærmere til Br. 6 S. 219.

Den hele Indskrift A læser jeg altsaa:

aata ik uha · liiʀ ᴀ oþlau

Jeg tænker mig dette udtalt som:

ātta-ik Ūha. Līliʀ ā ōþal-au.

Jeg oversætter: »Jeg Uha har eiet, Lili eier Arve-Klenodiet (Odels-Klenodiet)«.

Jeg skal i det følgende søge at vise, hvorledes dette skal forstaaes.

Brakteatens anden Indskrift (B) begynder til venstre, ovenfor R. 1 i Indskrift A. Runerne i Indskrift B, som maa læses fra venstre mod høire, vender Toppene udad og Nederdelene indad.

R. 1 har Formen af et latinsk M. Alle 4 Stave er skraa; de to midterste Stave er nedentil forbundne og gaar ligesaa langt ind som de to ydre Stave. Runen synes efter sin Form hverken at kunne læses som **e** eller som **uu**. Den synes at være laant fra den latinske Skrift og at skulle læses som **m**.

R. 2 synes at maatte læses som **t**. De to Kviste er indbyrdes forskjellige. Venstre Kvist skraaner ned fra Staven ganske lidet nedenfor Toppen. Høire Kvist gaar ud fra Toppen og gaar meget længere ned end venstre Kvist. Høire Kvist er noget krum, medens venstre er lige.

R. 3 er ᛖ **e**, med sikker Forbindelsesstreg mellem de to Stave.

B R. 1—3 **mte** synes at maatte udskilles som et eget Ord. Hvis Læsningen er rigtig, maa Skrivemaaden være forkortet og et Vokaltegn udeladt mellem **m** og **t**. Jeg forstaar **mte** som **m(a)te**, Akkus. Ental Intetkjøn »Kostbarhed, kostbar Gjenstand«. Oldn. *mæti* er samme Ord, men bruges kun i Flertal. I **m(a)te** er **e** opstaaet af langt *i*, ligesom efter min Tolkning i **hroReR** paa By-Stenen (Norg. Indskr. S. 99).

B R. 4 er ᚺ **h**. Dette er den Rune, som er nærmest til venstre for Hæmpen. Som B R. 5 **i** læser jeg Nederdelen af en ret Stav, som er under den venstre Del af Hæmpen.

Længere til høire midt under Hæmpen sees Nederdelene af 3 parallele lodrette Stave. Disse staar indbyrdes nærmere sammen end Runerne i den øvrige Indskrift. Jeg opfatter dem derfor ikke som Runer.

Paa Br. 49 forekommer efter min Tolkning **hi** som Akkus. Ental Intetkjøn med Betydning »dette«, stillet efter det Substantiv, hvortil det hører. Det kunde da ligge nær at opfatte **hi** paa Br. 56 ligedan. Men Ordet synes at fortsættes med Runerne til høire for Hæmpen.

B R. 6 har Form af en liggende **s**-Rune ~, som strækker sig fra høire Del af Hæmpen til et Stykke til høire for denne. Runen er langt fra den indre Rammelinje og nærmere Brakteatens Rand, som den dog ikke berører. Mulig er **s**-Runen her anbragt i liggende Stilling, forat den kunde blive synlig i hele sin Længde; jfr. Stuprunen af **a** under Hæmpen paa Br. 106 (S. 192). Stephens har feilagtig læst R. 6 som den angelsaksiske Rune for **ea**.

Af B R. 7 sees kun to Skraastreger, som skjærer hinanden omtrent i Høide med de øvrige Runers Midte. Den ydre Del af Runen kan nu ikke sees, fordi Overfladen her er skadet. Runen maa have været enten ᛟ **o** eller X **g**. M. Olsen finder det betænkeligt her at læse **o**, fordi Benenes Skjæringspunkt her da vilde falde længere ude (nærmere ved Runens Top) end paa A R. 14. Af sproglige Grunde læser jeg dog B R. 7 som **o**. B R. 8 er sikkert ᚺ **h** med Tværstregen skraanende ned mod venstre.

Jeg forbinder B R. 4—8 **hisoh** til ét Ord, hvilket jeg orstaar som et paapegende Pronomen »dette«, i Akkus. Ental Intetkjøn, hørende til det forudgaaende Substantiv **m(a)te**. Altsaa: »denne Kostbarhed«, hvori jeg ser en Betegnelse for Brakteaten. **hisoh** forstaar jeg som en Sammensætning. Det første Led er **hi**, Akkus. Intetkjøn af Pronominalstammen *hi-*. Formen **hi** forekommer paa Br. 49 og 49 b; jfr. **he** Br. 106. Pronominalstammen *hi-* »denne« forekommer bl. a. i oldn. Akkus. Ental Hankjøn *hin* i *hinig* »hid«, got. *hina* i *hina dag*; Dativ Ental got. *himma*; Akkus. Ental Intetkjøn got. *hita*. Den urnordiske Intetkjønsform **hi** forholder sig til got. *hita*, ligesom got. *hwa* forholder sig til oldn. *hvat*.

Andet Led i **hisoh** indeholder, saaledes som **s** viser, den samme enklitiske Partikel *-se*, *-si* som oldn. *sási, þessi*. Vokalen **o** i **hisoh** svarer til oldnord. *-sa* i Former som *þvísa* og i Indskrifter med de yngre Runer *þansa*. Denne Vokal synes at tilhøre den enklitiske Partikel *-ōh* = got. *-uh*; men Indflydelse fra *n*-Stammernes Bøining, hvor Endelsen *-ō*, oldn. *-a* findes i Nomin. og Akkus. Intetkjøn, har herved tillige gjort sig gjældende. Jfr. Brugen af den forbindende Partikel **-h** paa Fyrunga-Stenen og paa Br. 106[1].

B R. 9 er efter M. Olsen enten ᛉ **R** eller ᛉ **k**. Over-

---

[1] Feilagtig har jeg i Arkiv XXII S. 5 paa Br. 56 til høire for Hæmpen læst **tohek**. Dette rettes herved.

fladen er meget slidt ved Stavens øvre Del, saa at en sikker Læsning her ikke er mulig. Jeg læser af sproglige Grunde ᛉ **k**, uagtet Indskriften andensteds har den ældre Form af **k**-Runen.

B R. 9 **k** forstaar jeg som den enklitiske Form af **ek** »jeg«, som her med Tab af Vokal er føiet til **hisoh**.[1]

B R. 10 er en ret Stav, som i sin øvre Del har en Udvidning til venstre, som synes at maatte være en Kvist. Jeg holder denne Runeform, ligesom A R. 13, for en Form af **A**. Jeg forstaar B 10 **A**, ligesom A 13, som Præsens Indik. af Verbet for »eie«; men som B 10 er **A** 1ste Pers. Ental.

B R. 11 er ᚲ **k**. Runen er oventil utydelig. Den synes at have fuld Høide og slutter sig maaské til venstre Stav af B 12.

B 11 **-k** er den enklitiske Form af »jeg«. B 10—11 **Ak** er altsaa »eier jeg«.

B 12 synes at være ᛖ **e**. Forbindelsesstregen oventil mellem de to Stave er ikke tydelig, men dog sandsynlig.

B 13 læser jeg som ᚲ **k**. Vinkelens indre Ben er lodret (i Modsætning til B 11). Runen synes at have fuld Høide. Dens ydre Endepunkt slutter sig til A 18.

B 12—13 **ek** forstaar jeg som »jeg«. I **Ak ek** er »jeg« sat to Gange, først enklitisk føiet til Verbalformen, derpaa selvstændig. Ogsaa paa Br. 17 har vi en Gjentagelse af »jeg« i **ik** (**e** over **i**) ᛜ**aEk**, men her staar det ene »jeg« foran Verbalformen. Fremdeles kan sammenlignes Udtryk i historisk Oldnorsk, som: *máttigak* »jeg kunde ikke« af *mátta ek -a ek*.

Formen **ek** med **e** har Hovedtone, medens Formen **ik** i Indskrift A synes at være svagt betonet.

Den hele Indskrift B læser jeg, inddelt i Ord og udfyldt, saaledes:

m(a)te hisoh -k A-k ek

---

[1] M. Olsen gjør derimod opmærksom paa, at B R. 7—9 mulig kunde være den samme Runeforbindelse som den, der forekommer i Indskrift A paa den i det følgende behandlede Brakteat fra Wien.

Dette oversætter jeg saaledes: »Denne Kostbarhed eier jeg«.

Indskrifterne A og B udsiger efter det foregaaende: (A) jeg Uha har eiet, Lili eier Arve-Klenodiet. (B) Denne Kostbarhed eier jeg«.

Uha synes, som før sagt, at være Lilis Fader. Brakteatens Indskrift synes at sige, at han overdrager den Brakteat, som er gjort af det Guld, han selv har eiet, til Lili, forat Brakteaten kan gaa i Arv i Slægten. I Indskrift B synes Lili at tale i 1ste Pers. og at betegne sig som Eier af Brakteaten. Med Selvfølelse fremhæver han sig her som Eier ved tre Gange at anvende Pronomenet »jeg«.

Nær beslægtet i Udtryk med Br. 56 er Indskriften paa Br. 17. Ogsaa denne har to forskjellige Rader med Runer, som begynder fra forskjellige Sider. I begge Rader angives Brakteatens Eier. I den første anføres baade hans eget og Faderens Navn. I den anden Rad paa Br. 17 betegner Eieren sig kun ved Pronomenet »jeg«, som han gjentager.

Rad B paa Br. 56 er sikkert i Prosa. Derimod kan Ordene i Indskrift A være ordnede saaledes, at de danner Allitteration. Ordene *ātta* og *Ūha* i Indskrift A synes at have dannet Allitteration med *ā* og *ōþal-* i andet Halvvers. *au* har vel været udtalt med Bitone og ikke dannet Allitteration.

Vi har altsaa paa Brakt. 56 fundet det samme Mandsnavn **uha**, som jeg tidligere har fundet i en Række urnordiske Indskrifter og om hvilket jeg søger at godtgjøre, at det er et erulisk Navn.

Ogsaa ellers viser sig i Indskriften paa Br. 56 Overensstemmelser med Indskrifterne fra Ødemotland og Aagedal, som hidrører fra **uha**. I Norg. Indskr. S. 188 er allerede nævnt, at Fremstillingen paa Aagedal-Brakteaten er nærmest beslægtet med Fremstillingen paa Br. 56. Dette Slægtskab

viser sig i det hele og i en lang Række af Enkeltheder. (Kun er Dyret og Menneskehovedet paa de to Brakteater vendte til forskjellige Sider.) Sikkerlig er da den **uha**, som paa Br. 56 maa opfattes som Eiermandens (Lilis) Fader, en nær Slægtning af Aagedal-Brakteatens Fabrikant **uha**. Br. 56 har ligesom Ødemotland og Aagedal Vokalfordobling. Ordadskillelse mangler paa Br. 56 (bortseet fra det Tegn, som skiller de to Sætninger i Rad A), ligesaa paa Aagedal-Brakteaten og (bortseet fra én Gang en kort lodret Streg) i Ødemotland-Indskriften.

Indskrifterne paa Br. 56 maa efter Sprogformen være meget sene. Jeg skulde snarest ville henføre dem til Tiden mellem Aar 650 og 700.

Dengang, da jeg tolkede Aagedal-Brakteatens Indskrift og i denne læste Mandsnavnet **uha**, vidste jeg intet om Indholdet af Indskriften paa Br. 56. Og da jeg først fandt Tolkningen af Indskriften paa Br. 56, tænkte jeg ikke paa Fremstillingen paa Br. 56 eller paa Forholdet mellem denne og Fremstillingen paa Aagedal-Brakteaten.

Naar det nu er sikkert, at Fremstillingen paa Aagedal-Brakteaten staar i den nærmeste Forbindelse med Fremstillingen paa Br. 56, støttes derved i høi Grad min Tolkning, hvorefter Aagedal-Brakteaten har det samme Mandsnavn **uha**, som Br. 56 har.

Som ovenfor paavist, har Indskriften paa Br. 56 ogsaa nært Slægtskab med Indskriften paa Br. 17. Dette Slægtskab viser sig ligeledes i Sprogformerne. Begge Indskrifter har for »jeg« skiftende Former. Begge har for »eier« den sene Form *ā*, paa Br. 56 skrevet **A**, paa Br. 17 skrevet **a**. Eieren er paa Br. 56 sandsynlig en Søn af **uha**; paa Br. 17 betegner han sig som Uhung's Søn.

Det fortjener at fremhæves, at Indskriften paa Br. 56 viser Indflydelse fra latinsk Skrift derved, at første Bogstav i Indskrift B er et latinsk M. Dette Bogstavtegn kan Rune-

mesteren eller hans Lærer have seet brugt paa romerske Medaljoner, bl. a. i det her jævnlig forekommende Ord MONETA.[1]

Brakteat 57.

Funden paa Sjælland. Kbh. Mus. Nr. 12370. Et andet Eksemplar i Stockholms Museum (Nr. 2884). Atlas Nr. 239. Thomsen S. 341. Stephens II S. 554.

Brakteaten har langs Randen en Indskrift, som gaar fra høire mod venstre. Denne har jeg tidligere læst saaledes:

hariuha haitika ⁝ fauauisa : gibu auna ·:· ᛯ

Allerede tidligere har Läffler og jeg tolket Indskriftens fleste Ord.

hariuha; saaledes maa læses paa Originalen. R. 3 har her en oventil kantet, længere nede indbøiet Form, medens **u** fire Gange i denne Indskrift har jævnt bøiet Sidestav. **hari-uha** er sammensat af **hari-**, Sideform til **harja-* »Hær« og **uha**. Dette sidste forekommer som Mandsnavn paa Br. 56, 79, paa Aagedal-Brakteaten, Ødemotland og i flere andre Indskrifter.

haitika »heder jeg«, i Lindholm-Indskriften **hateka**; jfr. **haite** paa Spydstagen fra Kragehul.

Paa Br. 57 vender i **k**-Runen Vinkelens Aabning nedad. Ligesaa paa Br. 71 (i Navnet **laukaʀ**) og i en Binderune

[1] Formen af latinsk M med udad skraanende Ben er den gamle monumentale Form. Paa Keisertidens Mynter kan denne Form neppe paavises. Derimod optræder den oftere paa romerske Medaljoner fra 2det og 3dje Aarh. Saaledes paa Medaljoner prægede af Marcus Aurelius, Alexander Severus (222—235), Gordianus (238—244), Diocletianus (284—305). Stærkest skraaner Benene paa denne Bogstav paa M. Aurelius's Medaljoner. I Ordet MONETA har M denne Form paa en Medaljon af Florianus (Keiser i 276); se Roman medaillons in the British Museum, by Grueber, edited by R. S. Poole (1874) Pl. LII 2; jfr. smst. Pl. LV (Fig. nederst til høire, Medaljon af Diocletianus). Disse Oplysninger om det latinske M skyldes en Gjennemgaaelse af originale Medaljoner og Mynter i det danske Myntkabinet, som M. Olsen har foretaget med Bistand af Museumsinspektør Dr. Jørgensen.

paa Br. 18 (i Ordet **laukaR**) og paa Br. 19 (2 Gange, hvoraf den ene Gang i **laukaR**). Ligesaa, som det synes, i en Binderune paa Br. 61 (sen Sølvbrakteat): **guuk** »giver jeg« (?). Sammenlign om beslægtede Former af **k**-Runen Norg. Indskr. Indl. S. 31 f., 100.

fauauisa har Läffler tolket **fawa-wīsa*, oldn. *(enn) fávisi*. Runemesterens Tilnavn »den lidet vidende«.[1]

Men M. Olsen fremhæver, at R. 3 i dette Ord oventil er kantet, medens **u** i **-uha**, **-uisa**, **gibu** og **auna** har jævnt bøiet Sidestav. Han tilføier: »Der synes saaledes at være god Grund til at formode, at der skal læses **farauisa** (ikke **faua-**). **farauisa** vilde give vel saa god Mening som **fauauisa**, idet det kunde være = oldn. (*enn*) **fárvisi*, sammensat med oldn. *fár* n. og omtrent med samme Betydning som oldn. *enn bǫlvisi*.«

Hvis Læsningen **farauisa** er rigtig (hvilket jeg tror), saa foretrækker jeg at opfatte første **a** som kort. Tilnavnet vil da betegne: »han som forstaar at reise«; jfr. oldn. *farvisi*, hvilket Fritzner oversætter ved: »Klogskab, Forstand som hjælper en til at gjøre en god Reise«. Dette Tilnavn kan passe godt til en reisende Runemester, og hvis **hariuha** har, som jeg formoder, været en Eruler, saa minder Tilnavnet om Erulernes velkjendte Vandrelyst.

gibu har Läffler opfattet som Substantiv = oldn. *gjǫf* »(denne Brakteat er en) Gave«. Jeg formoder snarere, at **gibu** ligesom **haitika** er Præsens Indik. 1ste Person Ental. Jeg oversætter: »jeg giver«. Jfr. til Br. 30 S. 254 f. og til Br. 106 S. 192 f.

Sidste fuldstændige Ord har alle hidtil læst **auna** (3dje Rune i Ordet har paa begge Eksemplarer af Brakteaten horisontal Tværstreg). Dette **auna** har Läffler (Arkiv III S. 188) og flere efter ham opfattet som Genetiv i Flertal »Forfædrenes«, styret af **gibu**. Han tænker sig det udtalt som

[1] Jeg havde selv uafhængig nedskrevet den samme Tolkning.

awna* og ser deri en Genetiv af et til oldn. *ái* svarende Ord (Stamme **awan-*) og sammenligner oldn. *Ána-sótt* i Ynglingatal. Men *ána-sótt* kan indeholde Genetiv Flertal af et til got. *aþn* »Aar« svarende Ord, saa at det egentlig betyder »morbus annorum.« For Bortfald af *ð* jfr. bl. a. *hvárir*, *Heinir*. Forklaringen af *ána-sótt* som indeholdende Genetiv af *ái* synes ogsaa fra Betydningens Side mindre rimelig, da *ái* betyder »Oldefader« og ikke »gubbe«. Fra Formens Side synes Sammenstillingen af *ána* med Brakteatens **auna betænkelig, da **au** umiddelbart foran **n** snarere skulde indeholde det vokaliske *u* end et konsonantisk *w*. Ogsaa ventede man paa Brakteaten i Genetiv Flertal Endelsen **-o**, ikke **-a**, da endnu Björketorp-Indskriften har **hAidRruno**.

Men Magnus Olsen gjør opmærksom paa, at 3dje Rune i det her behandlede Ord (**auna**) med horisontal Tværstreg har samme Form som j-Runen paa Thems-Sværdet. Da Rök-Stenen for **d** har en Runeform, som særlig stemmer overens med den angelsaksiske, saa foreslaar M. O. paa Br. 57 at læse **auja**, hvilket han sammenstiller med **auja** paa Br. 67. Man maa da vel forstaa **auja** (Intetkjønsord af en Stamme *auja-*) som ensbetydende med **au** (af en Stamme **awi-*), hvilket Ord forekommer i flere Brakteat-Indskrifter (se til Br. 6 S. 219) med Betydning »Klenodie, god Eiendel«. Vi vil da her have et Eksempel paa det oftere forekommende Skifte af Stammer paa *-i* og paa *-ja*.

Den **t**-Rune med 3 Kviste til hver Side, som staar for sig selv i Slutningen af Indskriften paa Br. 57, betegner efter Magnus Olsens Forklaring Guden Tys Navn, som tillige er Runens Navn. De 3 Par Kviste hentyder symbolsk til en 3 Gange gjentagen Anraabelse af Guden Ty (mulig i Vokativ). Ligesaa er i den nær beslægtede Ødemotland-Indskrift Runen **t** i Ordet **ti** (Vokativ af Guden Tys Navn) skreven med 3 Kviste til hver Side. Jfr. S. 260 og Norg. Indskr. Indl. S. 48.

Brakteat 59.

Funden paa Fyn. Kbh. Mus. Nr. 15615. Atlas Nr. 252. Stephens II S. 555, III S. 234 (hvor forbedret Tegning findes).

Indskriften paa denne Brakteat staar i nær Forbindelse med de to indbyrdes nær beslægtede Indskrifter paa Br. 51 og Br. 52 (se S. 182 f., 271 f.).

Jeg begynder med den Rad, som er skreven under Dyrets Hoved fra venstre til høire med Runetoppene opad. R. 1—3 læser jeg ᛚᚢᛉ **luʀ**. Kvisten paa R. 1 og Sidestaven paa R. 2 gaar ud fra den lodrette Stav lidt nedenfor Toppen. Sidestaven paa R. 2 er nedentil krummet lidt udad, men Runen er vistnok ikke ᚱ **r**. **luʀ** er samme Mandsnavn i Nominativ som det, der forekommer paa Br. 51. Det er anderledes skrevet paa Br. 52, Br. 8, Br. 102. Paa Br. 54 og Br. 9 er det skrevet forkortet som **lʀ**. Se S. 182 f., 215.

Andet Ord begynder med R. 4 ᚦ **þ**. Derefter følger en Rune, som efter Udseendet neppe er ᛚ **l** (med Kvisten udgaaende et Stykke nedenfor Stavens Top), men vistnok ᚨ **a**. Paa Runen spores ifølge M. Olsen tydelig en øvre Kvist, som har skraanet ned fra Toppen. Derefter fortsætter jeg, som M. Olsen foreslaar, med Runen ᛞ **d**, som er skreven for sig nederst ved Randen. Runen er uheldig udført og har urene Linjer.

þad forstaar jeg som Akkus. i Intetkjøn »dette« og som Objekt. Ordet er ogsaa skrevet med **d** paa Br. 32 (**þad**) og i den Del af Rök-Indskriften, som er skreven med den længere Rækkes Runer, her **þAd** »det«.

Indskriften paa Br. 59 fortsættes med 3 enkeltstaaende og fra hinanden vidt adskilte Runer: R. 7 ᛟ **o** med Toppen indad. R. 8 ᛏ **t** med Toppen udad. R. 9 ᛖ **e** ligeledes med Toppen udad.

ote er ufuldstændig eller forkortet Skrivemaade for **orte** »forarbeidede«. De to nær beslægtede Indskrifter Br. 8 og Br. 102 synes at vise os, hvorledes denne ufuldstændige Skrivemaade er opstaaet; se S. 183 f.

M. Olsen gjør opmærksom paa, at der ude i Randen mellem ᛟ og ᛏ sees en Vinkel med Aabningen udad, hvilken Vinkel ikke nødvendig synes at maatte tilhøre Brakteatens Fremstilling. Han formoder, at denne Vinkel er en Forvanskning af ᚱ r i **orte**. Vinkelen er af omtrent samme Høide som de 3 sidste Runer. For, at Vinkelen er en Forvanskning af en r-Rune, som har staaet paa samme Plads, taler den Omstændighed, at der da er omtrent lige stort Mellemrum mellem alle Runer i Ordet **orte**.

Den hele Indskrift paa Br. 59 er altsaa at forstaa som:

luʀ þad o[r]te

»Lu gjorde dette«.

Brakteat 63.

Funden paa Sjælland. Kbh. Mus. Nr. 21433. Stephens II S. 558.

Brakteaten har Runerne ᛖᚨ **ea** skrevne fra høire til venstre. Dette kan være et Mandsnavn i Nominativ af en Stamme paa *-n*. Hvis dette er rigtigt, er vel **ea** opstaaet af **Ehwa*, Stamme **Ehwan-*, ved Suffikset *-n* afledet af Stammen **ehwa-* »Hest«. Navnet er da det samme som det oldtyske Mandsnavn **Eho*, som Förstemann slutter af Stedsnavnet *Ehingas* (i Egnen ved Freising). Jfr. **eiŋn** Krogsta (Norg. Indskr. S. 129).

Br. 65 agter jeg at behandle i »Norges Indskrifter med de ældre Runer«.

Brakteat 67.

Funden i Skodborg Sogn, Slesvig. Kbh. Mus. Nr. 20881. Stephens II S. 560. Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 23 ff.

Indskriften, som gaar rundt om Brakteatens Rand fra høire mod venstre, er af mig (Aarbøger 1871 S. 227, jfr. S. 196 ff.) og af Wimmer (anf. St.) læst saaledes:

aujaalawinaujaalawinaujaalawiŋjalawid

En Tolkning af Indskriften er ikke forsøgt af Wimmer, derimod af Th. v. Grienberger, Göttingische gelehrte An-

zeigen 1903 Nr. 9 S. 708 f. Flere enkelte Ord har jeg tidligere søgt at tolke.

I det tre Gange gjentagne **alawin** har jeg (Norg. Indskr. S. 249) og v. Grienberger seet Vokativ af et Mandsnavn, hvis Nominativ maa have lydt **Alawiniʀ*, sammensat af *ala-* »al-, fuldstændig« og **wini-ʀ* »Ven«. Navnet forekommer i den oldtyske Form *Alwini*, se Förstemann. Jeg har i det foregaaende paavist flere Vokativformer i nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer baade af *a*-Stammer og af *i*-Stammer, i hvilke Stammens udlydende Vokal lydret er faldt bort; se S. 151 f., 201 f., 233.

Ved denne Vokativ tiltales den Mand, som skal blive Brakteatens Eier. Ligesaa tiltales i Vokativ paa mange andre Brakteater Brakteatens Eier dels med Tilføielse af en Imperativ, som betegner »du skal eie«, dels uden Verbum; se de ovenfor anførte Steder.

jalawid har v. Grienberger opfattet som forkortet Skrivemaade for **ja alawid**. **ja** forklarer v. Grienberger som Konjunktion »og« = oldsaks. *ja*, ags. *ge*. Den her forekommende Form afviger fra **iah** paa Varnum-Stenen og fra got. *jah* derved, at den mangler det enklitiske *-h*.

alawid er ifølge v. Grienberger Vokativ af et Mandsnavn, som i Nominativ skulde hede **Alawīdaʀ*. Jfr. det oldtyske Navn *Alluid, Alawit* fra 9de Aarh. Andet Led synes at være Adjektivstammen *wīda-* »vid«. Denne Stamme, der ikke er sjælden som andet Led i oldtyske Personnavne, synes ikke at forekomme som andet Led af nordiske Personnavne i historisk Tid.[1]

Medens Tolkningen af **alawin** synes sikker og Tolkningen af **jalawid** overveiende sandsynlig, turde derimod Tolkningen af det 3 Gange gjentagne **auja** foran **alawin** være mere tvivlsom. Th. v. Grienberger formoder deri en Hilsen, af væsentlig

---

[1] Forskjelligt er vel det eruliske Navn Ἀλουήϑ hos Prokop fra 6te Aarh.

samme Betydning som det ogsaa i Form beslægtede latinske *avē*. Han formoder snarest i **auja** en Akkusativ Ental i Intetkjøn, af en Stamme *auja-* ved Siden af *awi-* i got. *awiliuþ*. Han mener, at **auja** egentlig betyder *χάριν* og er styret af et udeladt Ønskeverbum.

Et Substantiv med den nævnte Betydning finder dog ingen Støtte i andre Brakteat-Indskrifter. I disse finder vi derimod et Substantiv **au** af Intetkjøn, Stamme *awi-* (som i got. *awiliuþ*). Dette Substantiv **au**, som jeg holder for identisk med got. **o** paa Ringen fra Pietroassa, betyder »god Eiendel, Klenodie«. Se til Br. 6 S. 219; jfr. S. 189.

Nu har Magnus Olsen formodet, at der paa Br. 57 skal læses **auja** (ikke **auna**). Hvis dette er rigtigt, synes dette **auja** at være ensbetydende med **au**; se til Br. 57. Det synes da at ligge nærmest at forstaa **auja** paa Br. 67 paa samme Maade. Her skulde da **auja** betyde: »(dette er) et Klenodie«.[1]

auja alawin j(a) alawid synes altsaa at kunne forstaaes som: »et Klenodie! (du) Alawin og (du) Alawid!« Det er: »Dette er et Klenodie. Det skal du Alawin og du Alawid eie«.[2]

Alawin og Alawid maa være to nære Slægtninger, snarest Fader og Søn, og Alawin maa tænkes som den fornemste og anseeligste af disse, siden alene hans Navn gjentages 3 Gange. Jfr. Br. 24, hvis Indskrift udsiger: »Vennegaven skal du, Ua! eie, skal du, Lili! eie.« Her er Ua og Lili Fader og Søn.

---

[1] Tidligere havde jeg bl. a. tænkt paa at forstaa **auja** som to Ord **au ja**. **au** skulde da være et kort Udtryk, som betegnede: »dette er et Klenodie«. Det derefter følgende **ja** skulde da være en Konjunktion, som skulde forbindes med det følgende **ja**.

[2] **auja** kunde efter sin Form være Nominativ i Ental af en Stamme **aujan-* og det kunde efter Formen betegne »en Øboer« og angive en Mand af den Folkestamme, som Tacitus kalder *Aviones*. Men at **auja** her i Brakteat-Indskriften skulde forstaaes saaledes og i Apposition forbindes med **alawin**, finder jeg ikke sandsynligt.

Det var, som bekjendt, sædvanligt hos Germanerne i Folkevandringstiden, at Navnene paa nære Frænder havde det ene Sammensætningsled fælles, saaledes som her **alawin** og **alawid**. F. Eks. got. **þiudareiks*, Søn af **þiudamērs*; i Skjoldunge-Ætten efter Beowulf-Digtet *Hróðwulf*, Brodersøn af *Hróðgár*.

Br. 71 se S. 211 ff.
Br. 73 se S. 214.

Brakteat 78 = 100.

Br. 78 funden i Næsbjærg, Jylland. Kbh. Mus. Nr. C 712. Stephens III S. 247.

Br. 100 funden ved Darum, Jylland. Kbh. Mus. Nr. C 5229. Stephens IV S. 77.

Af denne Brakteat blev først fundet et Eksemplar (Br. 78) i Næsbjærg i Jylland sammen med 11 andre Guldbrakteater. Siden blev af samme Brakteat ved Darum fundet 5 Eksemplarer (Br. 100), som sammen med 7 andre Guldbrakteater hørte til et Hængesmykke af Guld.

Brakteaten har Runer baade til høire og til venstre for Hæmpen. Begge Rader er skrevne fra høire mod venstre. Læsningen skal begynde med Raden til høire.

Som første Ord udskiller jeg ᚨᚱᚨ **ara**. Dette forstaar jeg som et Mandsnavn i Nominativ, af Stamme **Aran-*. Det er samme Navn som oldnord. *Ari*, vestgot. *Ara* (7de Aarh.), oldtysk *Aro*. Navnet betyder »Ørn«.

Herefter følger en Firkant, der synes at maatte opfattes som Skilletegn. Et noget lignende Skilletegn forekommer flere Gange paa Br. 17.

Runen efter Skilletegnet er sikkert et latinsk V. Til venstre herfor er en Fremstilling af Haaret paa Brakteatens Menneskehoved angivet ved Streger, som skraaner opad mod høire. Runen kan efter Formen læses som **u**.

Til venstre (foran Menneskehovedet) er Fortsættelsen af denne Runeindskrift. R. 5—8 er ᛏᛁᚴᚨ **tika**.

tika alene giver ingen Mening, heller ikke **utika**. Men den tilsigtede Mening sees let, naar vi sammenligner Indskriften paa Br. 57, som begynder **hariuha haitika** : »H. heder jeg«. Herefter synes det mig tydeligt, at **-tika** paa Br. 78 = 100 ligeledes er en Levning af **haitika**. Jeg tror derfor, at R. 4 oprindelig har været ment ikke som **u**, men som **h** af den paa Brakteater sædvanlige Form med Forbindelsesstreg fra den ene Stavs Top til den anden Stavs Basis. Runens venstre Stav er, sandsynlig paa en Kopi, feilagtig bleven forandret til en af de Streger, som angiver Haaret. Jeg læser derfor **htika** og tager dette som forkortet Skrivemaade for **haitika** eller ***hatika**, jfr. **hateka** Lindholm.

Efter R. 8 følger en Vinkel, hvis Toppunkt vender opad og hvis Aabning vender nedad. Toppunktet er lidt nedenfor den foranstaaende Runes Top, men Vinkelens Ben naar kun lidt nedenfor nederste Kvist af R. 8. Denne Vinkel maa forstaaes som Skilletegn. Et lignende Tegn forekommer som Begyndelsestegn paa Br. 52.

Det er usikkert, om de Tegn, som herefter følger til venstre, skal opfattes som Runer eller ikke.

Det Kors, som er nærmest til venstre for Vinkelen, kunde dog mulig forstaaes som Runen **g**, skjønt denne sædvanlig er smalere. Da Br. 78 = 100 ved Indskriftens Begyndelse har Lighed i Udtryk med Br. 57, kunde man være fristet til i **g** paa Br. 78 at søge Begyndelsen af et med **gibu** Br. 57 »jeg giver« ensbetydende Ord. Men dette er usikkert.

Endnu mere usikker er en Formodning om, at Fortsættelsen af dette Ord skulde følge til venstre. Efter det forudsatte **g** følger en liden Firkant med stærkt indbøiede (konkave) Sider, som ikke synes at kunne være en Rune. Derpaa en Bue, hvis Aabning vender mod Indskriftens Begyndelse. Heller ikke dette Tegn synes at have sproglig Betydning. Derpaa kommer en ret Stav. Hvis det er en Rune, maa den læses **i**. Derpaa et Tegn, der ser ud som et latinsk V med Vinkelens Toppunkt udad. Dette Tegn

naar ikke saa høit op som det foregaaende Tegn. Hvis det er en Rune, maa den vel læses **u**. Herpaa følger en Bue med Aabningen vendt fra Indskriftens Begyndelse. Heller ikke den synes at have sproglig Betydning. Endelig er der en lodret Stav som er tykkere paa Midten end ved Enderne. Det er neppe en Rune.

Hvis vi nu forbinder de Tegn, der her har Form af Runer, saa faar vi **giu**. Det vilde være sproglig muligt at tolke **giu** som opstaaet af **giwu* og som ensbetydende med **gibu** Br. 57 »jeg giver«. Jfr. **gwu** Br. 30 og **gau** Br. 106.

Men den her nævnte Opfatning, hvorefter der skulde læses **giu**, og den heraf givne Tolkning vil jeg udtrykkelig betegne som yderst usikker.

Br. 80 se S. 213 f.
Br. 84 se S. 266 ff.
Br. 85—87 se S. 201 f.
Br. 91 se S. 206 ff.
Br. 96 se S. 268 f.
Br. 97 se S. 208 ff.

Brakteat 98.

Funden i Jylland. Kbh. Mus. Nr. C 5470. Stephens IV S. 74.

Brakteaten har i Fremstilling og i den Maade, hvorpaa Runerne er anbragte, meget tilfælles med Br. 24 og Br. 55, hvilke indbyrdes er nær beslægtede. Salin (S. 101) henfører disse tre Brakteater til sin Gruppe V. Paa Br. 98 er der en Rad med Runer under Dyrets Hoved. Sammenligningen med Br. 24 og Br. 55 lader os paa Forhaand formode, at disse Runer under Dyrets Hoved indeholder Runemesterens Navn, men de kan neppe med Sikkerhed læses eller tolkes og synes snarere at være en forvansket Kopi end en rigtig Original.

Anden Rune fra venstre i denne Rad er ᚨ **a** med Kvistene vendt mod høire, og Runen længst til hoire har ligeledes Formen ᚨ **a** med Kvistene til høire. Alligevel synes Sammenligningen med Br. 24 og Br. 55 at gjøre det sand-

synligt, at den oprindelige Mening har været, at Indskriften skulde læses fra høire mod venstre, saa meget mere, som jeg længst til venstre i denne Rad (efter **a**) har troet at øine ᛉ **R**, hvilken Rune ogsaa M. Olsen tror at se. De 3

²/₁

sidste Runer i denne Rad skulde da læses fra høire mod venstre som **-haR**. Jeg holder det ikke for usandsynligt, at Originalen her har havt følgende 5 Runer fra høire mod venstre: **hohaR** (første **h** med to Tværstreger?)[1]. Men første **h** og **o** er isaafald forvanskede paa den os foreliggende Kopi. Hvis min Formodning er rigtig, tør **hohaR** antages for en Sideform til **houaR** Br. 24 og til **ho·R** Br. 55.

Til venstre langs Randen paa Br. 98 er der en anden Rad med Runer. Første Rune til venstre er ᚨ **a** vendt mod venstre. Det derpaa følgende Tegn kan have været **w** eller **þ** med kantet Sidestav, hvis Toppunkt berører følgende Rune[2].

---

[1] Eller **haohaR**?

[2] Hvis denne Læsning er sikker, kan med det, at Vinkelens Toppunkt af Runen ᚦ berører den følgende ᛁ, sammenlignes Norg. Indskr. S. 289.

En Hovedstav sees hverken over eller under Sidestavene. Rune 3 fra venstre ᛁ i. Mulig skal dette læses efter Mandsnavnet under Dyrets Hoved, og vi har heri mulig Levning af (f)aþi »skrev«. Herefter følger ᚱ r, som kanské kan være forkortet af Ordet for »Runer«. Herefter er der oppe til høire mulig en Prik. Derefter ifølge M. Olsen sandsynlig ᛁ i.

Til høire herfor er der endnu ikke faa Runer, men de fleste af disse er saa utydelige, at jeg ikke vil fremsætte nogen Formodning om disses Betydning. Man skulde her snarest vente Eierens Navn angivet.

M. Olsen tror at skimte, at R. 2 fra høire er ᛉ, og han holder det for ikke umuligt, at R. 1 fra høire er en mod venstre vendt u-Rune.

Br. 100 = 78 se S. 291 ff.
Br. 102 se S. 237 ff.

Brakteat 104.

Funden paa Bornholm. Kbh. Mus. Nr. C. 5366. Stephens IV S. 80.

Indskriften er anbragt langs Randen nedentil under Dyret og maa læses fra høire mod venstre, saaledes at Runernes Toppe vender udad (nedad). Næsten alle Runer i Indskriften er meget utydelige. De er oventil uforholdsmæssig brede og spidses til nedad, saa at det ofte ikke er let at afgjøre, om Runerne har Kvist oventil eller ikke. En sikker Læsning og Tolkning af den hele Indskrift er derfor meget vanskelig. Min Tolkning grunder sig paa to af Oplysninger om Runetegnene ledsagede omhyggelige Tegninger af M. Olsen.

R. 1 er ᛊ s. R. 2 bestaar af en lodret Stav, som nu ikke kan sees at naa saa hoit op som de omstaaende Runer. Den har ved Midten en Tværstreg, som skraaner svagt ned mod høire. Af denne sees kun lidet til høire for Staven. Man kunde formode, at R. 2 var en Form for **A**. Men jeg holder den snarere for ligebetydende med den Runeform paa Br. 17, som jeg har gjengivet ved $\overset{e}{\text{i}}$ og som vistnok betegner *e*; se S. 229 f.

R. 3 maa efter sin Form læses enten som **m** eller **d**. Det øvre Parti af Skraastregerne kan kun skimtes. Høire Skraastreg gaar helt ned til den lodrette Stavs Basis; ved venstre Stav naar Skraastregen Staven saa høit oppe, at

2/1

omtrent 1/3 af Staven er nedenfor dette Berøringspunkt. Jeg læser Runen som **m**.

R. 4 er **i**. Den oventil utydelige Stav tilspidses nedentil.

R. 5 har ikke en regelret Runeform og kan ikke med Sikkerhed læses. Den bestaar af en ret Stav, som oppe til venstre har en Udvidelse, der løber ud i en Spids. Jeg formoder, at R. 5 er ment som **þ**.

R. 6 er vistnok **i**, meget bredere oventil end nedentil. R. 7 er sikkert **u**.

Jeg udskiller som første Ord snarest R. 1—7, hvilke jeg helst læser **s(e)imiþiu**. Dette opfatter jeg som Præsens Indik. 1ste Person Ental = oldn. **smiði* »jeg forarbeider«. Samme Endelse har jeg paavist i **wiju** Kragehul »jeg vier«, **uIu** Br. 7, **faiu** Vatn; jfr. Norg. Indskr. S. 127 og 362. Vokalen

mellem **s** og **m** er en Svarabhakti-Vokal. Ligesaa er skrevet *simiþr* Lilj. R.-U. 897. Ogsaa i andre Sprogarter finder man lignende indskudte Vokaler.

Formen **siͤmiþiu** forudsætter en anden Bøining end oldn. *smiða*, Præter. *smiðaða*, got. *ga-smiþōn*, o. s. v. Derimod stemmer Bøiningen overens med den Bøining af Verbet »smede«, som nu findes i norske Bygdemaal (se Aasens Ordbog), hvor Verbet heder i Præs. *smi(d)er* (eller *smir*), Præter. *smidde.*

R. 8, som har en noget uregelmæssig Form, er vistnok ligeledes **u** med nedentil indbøiet Sidestav. Nede ved denne Sidestav er der 3 paa skraa løbende smaa Prikker. Disse Prikker kunde mulig forstaaes som Skilletegn, uagtet de Prikker, Indskriften senere har som Skilletegn, er meget større. Hvis dette er rigtigt, maa som første Ord udskilles **siͤmiþiuu**, og **-uu** i Endelsen maa da betegne langt *u*. Men dette forekommer mig usandsynligt, hvorfor jeg heller henfører R. 8 til Begyndelsen af andet Ord.

R. 9 bestaar af to Stave, af hvilke venstre Stav skraaner ned mod venstre. De to Stave er oventil ikke helt forenede. Høire Stav er oventil trukket op dobbelt. Jeg læser Runen som **u**.

R. 10 bestaar af en ret Stav. Et godt Stykke nedenfor dennes Top skraaner, som det synes, en fin Kvist ned til venstre. Jeg læser Runen som **n**. Ogsaa paa Rök-Stenen i den længere Rækkes Skrift og paa Br. 6 finder vi en **n**-Rune, hvis Kvist ikke krydser den rette Stav.

R. 11 er vistnok **i**. En betydningsløs Fure, som gaar ned mod høire, skjærer Staven lidt nedenfor Toppen.

R. 12 læser jeg som **l**. Den bestaar af en ret Stav. Lidt nedenfor Toppen skraaner en kort utydelig Kvist ned mod venstre. Mulig sees lidt af denne Kvist ogsaa paa høire Side af Staven.

Som andet Ord udskiller jeg snarest R. 8—12 **uunil.** Dog mulig kun R. 9—12: **unil.** Andet Ord forstaar jeg som

et Mandsnavn i Nominativ. Endelsen **-il** er neppe senere Udtaleform for *-ilaʀ*; men snarere graphisk Forkortning for *-ila*, ligesom **niujil** Br. 103 for *niujila*. Navnet **unil(a)** indeholder da den samme Deminutivendelse som **wiwila** Veblungsnes, **mrla**, **frohila**, og andre Navne, som forekommer i de med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter. Navnet **unil(a)** forekommer ogsaa hos andre germanske Folk (se Förstemann). *Οὐνίλας* hed en gotisk Hærfører hos Prokop (B. Goth. II S. 81). I andre Runeindskrifter finder vi Runemestre med nær beslægtede Navne: **una** paa Fyrunga-Stenen, **wne** paa Tørviken B, *uniʀ* paa Skee-Stenen i Bohuslen; se Norg. Indskr. S. 556 f. Disse Runemestre har da mulig hørt til én og samme Slægt. Det er usikkert, hvorledes Fordoblingen af **u** skal opfattes.

Det synes ikke nødvendigt at forbinde Navnene **uunil**, **una** Fyrunga, **wne** Tørviken B med oldn. *Uni* og Verbet *una* eller med oldtysk *Unno*. Mulig kan man af Stammen *ūhan-* i det sædvanlige Runemesternavn **uha** have dannet en Stamme **ūnan-*, hvoraf de nævnte Navne kan forklares. Da kan **uu** i **uunil** opfattes som Tegn for langt *u*. Jfr. Navnedannelser hos Förstemann som *Dagano*, *Farana* fem., *Frumino*, *Uhhana* fem., o. fl.[1]

Nede til venstre for R. 12 er der en rund Prik af ganske samme Karakter som Prikkerne efter R. 17 og i Brakteatens Fremstilling. Der er Spor af en lignende Prik høiere oppe. Jeg holder disse Prikker for Skilletegn.

R. 13 bestaar af en oventil utydelig Stav, som nedentil bøier sig lidt skraat mod høire, hvor den ender i en Spids. Oppe til venstre for Staven er der en større utydelig Ophøining, der ifølge Direktør Müller og M. Olsen mulig kan

---

[1] M. Olsen bemærker: R. 8 er ved sin jævnt buede Sidestav, som nedentil nærmer sig noget ind til Hovedstaven, forskjellig fra de to omgivende u-Runer. Skulde ikke en Læsning af R. 8—12 som **runil(a)** her være mulig? Jfr. *Runilo* fem. fra 6te Aarh. hos Förstemann.

opfattes som ᛩ-Runens Sidestav. Jeg forsøger derfor her med Læsningen **w**.

R. 14 bestaar af en ret Stav, til hvilken der nede til høire, lidt ovenfor Basis, slutter sig en skraat nedadgaaende Ophøining. Denne Ophøining holder M. Olsen paa Grund af dens urene Omrids, og fordi den ikke gaar i ét med Staven, for betydningsløs. Jeg læser Runen som **i**.

R. 15 er ᛊ **s**, oventil utydelig. R. 16 bestaar af en lodret Stav. Den kan oventil, hvor den er utydelig, have havt Kvist til venstre. Jeg læser dog Runen som **i**.

R. 17 er sikkert **u**.

Efter R. 17 er der to runde Prikker, hvilke efter min Formodning her er mente som Skilletegn.

Som Indskriftens tredje Ord udskiller jeg R. 13—17: **wisiu**. Dette synes sikkert at være Præsens Indik. 1ste Pers. Ental af et svagt Verbum, ligesom Indskriftens første Ord. Hvilken Betydning dette Verbum her har, skal jeg i det følgende nærmere søge at bestemme.

R. 18 er sikkert **s**. R. 19 bestaar af en ret Stav, som oventil ikke er tydelig. Oppe til venstre sees én Kvist. Jeg formoder, at der har været en anden Kvist høiere oppe til venstre og at Runen skal læses **a**.

R. 20 er sikkert **h**. R. 21 er sikkert **s**. R. 22 er meget utydelig. Staven har oppe til venstre en Kvist, og mulig har der været en Kvist høiere oppe. Jeg formoder, at Runen har været **a**.

Som Indskriftens 4de Ord udskiller jeg **sahsa**. Dette er et Mandsnavn i Nominativ, af Stamme *Sahsan-*. Vi har her en Form, som fuldstændig stemmer overens med gotisk Sprogform, af det velkjendte Mandsnavn, som betyder »en Sakser«, og som i Oldnord. heder *Saxi*.

Adskilt fra R. 22 ved en Del af Fremstillingen er længere til venstre to Tegn, som ikke synes at høre med til Brakteatens Fremstilling. De maa derfor vel opfattes som Runer. Tegnet til høire bestaar af en ret Stav, som oppe til venstre

har to Kviste. Runen er derfor vistnok **a**. Fra Staven lidt ovenfor dens Basis gaar der skraat op mod venstre en fin Streg, som dog ikke naar nederste Kvist. Den synes mig betydningsløs. Tegnet længst til venstre er **t**. To Udvidelser til høire paa Staven længst nede er vel betydningsløse.

De to sidstnævnte Runer udskiller jeg som Indskriftens 5te og sidste Ord **at**.

Dette **at** forstaar jeg som identisk med oldn. Adverb. og Præp. *at*. Jeg formoder, at **at** her maa forbindes med det forudgaaende Verbum **wisiu**. Dette er Præsens af et til oldn. *visa*, oht. *wîsen* svarende Ord. Oldn. *visa* »anvise« kan betyde »sætte en til (at gjøre noget)« og forbindes da med *at* og Infinitiv. Saaledes forstaar jeg her **wisiu** ... **at** som »jeg giver Anvisning til (at forfærdige Brakteaten)«.

Den hele Indskrift læser jeg inddelt i Ord saaledes:

s(e)imiþiu uunil : wisiu : sahsa at

Dette oversætter jeg: »Jeg Unila udfører (Brakteaten). Jeg Sakse giver Anvisning til (at gjøre den)«.

Verbet oldn. *smiða* bruges jævnlig om Guldsmedarbeide. Unila har været en Runemester og har arbeidet for Høvdingen Sahsa.

Indskriften synes at danne to Halvlinjer, som er forbundne ved Allitteration; **s(e)imiþiu** danner Allitteration med **sahsa**, og **uunil(a)** med **at**.

Br. 106 se S. 185 ff.

Brakteat fra Wien i Kjøbenhavns Museum.

Om denne hidtil ikke udgivne Guldbrakteat kan kun oplyses, at den i 1902 blev indkjøbt i Wien til Kjøbenhavns Museum (Nr. C 11330). Fremstillingen viser et menneskeligt Hoved over et hornet, firføddet Dyr. Over Dyrets Hoved ude i Randen er et Hagekors, hvis yderste Del adskiller de to Partier af Indskriften, som jeg kalder A og B.

Langs Randen er der en Runeindskrift med de ældre

Runer, som er afdelt i 4 Partier. Mine Meddelelser om Runeindskriften grunder sig paa en af Oplysninger ledsaget Tegning af Magnus Olsen, som godhedsfuldt er bleven

²/₁

sammenholdt med Originalen af Direktør S. Müller. Runerne vender Toppene udad og er stillede paa Rammestreger.

Partiet A er nærmest til venstre for Hæmpen. Runerne i A er adskillig kortere end de øvrige Runer, da den ydre (øvre) Del af Runerne i A er blevet skaaret bort ved den paaloddede Rand. M. Olsen læser i A tre Runer fra venstre mod høire. Rune 1 er efter Formen ᚷ **g** eller ᛟ **o**; de to Staves Skjæringspunkt er temmelig nær Randen, og ud forbi dette Skjæringspunkt kan Stavene nu ikke sikkert følges. Jeg læser Runen som **o**. R. 2 er ᚺ **h** med Forbindelsesstregen skraanende ned mod høire. Ved Randen er noget borttaget af Runens øvre Del, saaledes at Tværstregen ikke kan følges i hele sin Længde. Den gaar nu oventil ikke helt ind til venstre Stav. R. 3 synes at være ᛉ **ʀ** med en skraa Stav, som gaar over i Rammelinjen ved Runens Basis.

I **ohʀ** ser jeg et Mandsnavn i Nominativ, beslægtet med det oftere forekommende Mandsnavn uha (Stamme *Ūhan-*).

ohR er en sen Sprogform for **ōhaR* eller **ōhwaR*. Vokalen *ō*, der er opstaaet af *ū* foran *h*, har vi ogsaa i **oa** Br. 6, som er Sideform til **uha**. Wiener-Brakteatens **ohR** har da vistnok ligeledes hørt til samme hoiættede eruliske Slægt som de mange Mænd af Navnet **uha**.

Partiet B er mellem Hagekorset og Dyrets Hoved. Runerne maa her læses fra høire mod venstre.

B 1 er ᚲ **k** af fuld Høide med Aabningen vendt mod høire. B 2 vistnok ᛏ **t**. Af høire Kvist sees tydelig kun den Linje, som begrænser Kvisten nedentil. B 3 ᛁ **i**. B 4 efter Direktør Müller og M. Olsen ᛚ **l**. Den langagtige Ophøining, som skraaner ned til høire fra lidt nedenfor Stavens Top, holder de for tilfældig. B 5 ᚨ **a**. B 6 ᛉ **R**.

Indskrift B er altsaa: **ktilaR**. Heri holder jeg **k** for det af **ek** opstaaede Pronomen »jeg«, som i proklitisk Stilling har tabt sin Vokal. Jfr. ifølge Brate paa Skeninge-Stenen i Östergötland × *þurkil* × *krist* × *stin* : *þansi* :, d. e. *þorkel'k rēst* o. s. v.

tilaR tolker jeg som et Adjektiv i Nomin. Ental Hankjøn »den gode«, »den brave«, her brugt som Tilnavn til **ohR**. Det er det samme Adjektiv som ags. *til* »god«. Dette forekommer som Tilnavn ved *Hålga til* Beowulf 61. Herhen hører de gotiske Sammensætninger *gatils* »passende« og *untilamalsks* »ubesindig«, samt det første Led i det got. Mandsnavn **tilarids** paa Spydspidsen fra Kowel. Adjektivet er bevaret i historisk Oldnorsk i Lokasenna 38 i Udtrykket *bera tilt međ tveim* »bære godt mellem to«, d. e. bringe Enighed til Veie. Endelig har jeg i Norg. Indskr. S. 59 henført til dette Ord **spidul tl** paa Fonnaas-Spænden, d. e. »den gode Naal«.

Det er at mærke, at Stammens udlydende **a** er bevaret foran Nominativsmærket **-R** i **tilaR**, hvor første Stavelses Vokal er kort, medens det efter lang Stavelse er faldt bort i **ohR**.

Indskriftens Parti C er længst nede til venstre mellem Dyrets Hoved og Forben. C 1 er ᚺ **h** med Tværstregen skraanende fra høire Stavs Top til lidt nedenfor venstre

Stavs Midte. Det, som er til venstre for C 1, er utydeligt. Direktør Müller har opfattet det som ᚢᛚ, der da maa læses **lu**. Til denne Opfatning tror ogsaa M. Olsen at kunne slutte sig. Til venstre for C 1 ser man en lodret Stav, fra hvis Top der skraaner ned en Streg mod venstre. Man kan ikke følge denne længere end til i Linje med Stavens Midte. Et Stykke længere til venstre ser man det nederste af to Streger, til høire en Streg, som skraaner ned mod høire indtil Basis, til venstre det nederste af en Stav, som synes at have mødt sidstnævnte Skraastreg høiere oppe.

M. Olsen tænkte først paa at læse Stregerne efter C 1 som ᛖ **e**; men han tør ikke fastholde dette. Imod denne Læsning taler det, at Forbindelsen mellem de to Midtstreger paa **e**-Runen da maatte have fundet Sted nede ved Basis, hvilket vilde staa i Modsætning til Formen af **e** i D 3. Desuden er det meget usikkert, om den Streg, som skraaner ned mod venstre fra høire Stav, har været fortsat helt ned til Basis.

Jeg vilde ikke kunne tolke Runerne i C, hvis de skulde læses **hlu**. Thi jeg vilde ikke finde det sandsynligt, at dette skulde være forkortet Skrivemaade for *hi alu*. Jeg vover her at læse **he**. Dette er da, ligesom paa Br. 106 (se S. 186), Pronomenet »dette« i Akkus. Ental Intetkjøn, opstaaet af **hi**.

Partiet D er nederst til høire, mellem Dyrets Bagben og Menneskefigurens Haarfletninger.

D 1 er baade ifølge de Arkæologer, som har undersøgt Brakteaten, og ifølge M. Olsen ᛏ. Kvisten oppe til venstre kan nu paa Grund af den paaloddede Rand ikke sees at være helt forenet med Staven. Den Kvist, som fra Basis skraaner op mod høire, er ved en Revne, som strækker sig til høire for den, bleven utydelig. Jeg gjengiver D 1 ved E.

D 2 er ifølge M. Olsen sandsynligst **r**, uagtet Sidestaven nu ikke oventil er forenet med Hovedstaven, mindre sandsynlig **is**. Jeg gjengiver Runen ved **r**.

D 3 er sikkert ᛖ **e**. D 4 er meget utydelig. Den er efter M. Olsen mulig ᛅ; neppe ᛅ. Jeg gjengiver Runen ved A.

Jeg kan ikke tolke **ErеA** som et eneste Ord. Jeg udskiller **Ere** som et Ord for sig. Jeg formoder, at dette er forkortet Skrivemaade for **Ere(lidi)**, hvilket Ord er skrevet forkortet paa Grund af dets Længde og fordi det alligevel var let forstaaeligt, da det oftere forekom i Brakteat-Indskrifter. Jeg formoder her det samme Ord som det Ord, jeg paa Aagedal-Brakteaten har læst **eirilidi** og hvis Slutning der ligeledes er forkortet skrevet; se Norg. Indskr. S. 190 og 195. Jeg tolker dette Ord nu som »Eruler-Smykke« og finder deri en Betegnelse for Brakteaten. I **Ere** er da **E** Betegnelse for den Mellemlyd mellem *e* og *i*, som i **eirilidi** og i **eirilaR** (Veblungsnes og By) er betegnet ved **ei**.

I Stammen *erila-* er ogsaa ellers skrevet *e* i anden Stavelse. Saaledes i Kvindenavnet *Erelieua* i 5te Aarh. hos Jordanes; *erell* i de irske Ulster-Annaler ved Aar 847; se Norg. Indskr. S. 100 f. Hermed kan sammenstilles **e** i **agela** Br. 30.

D 4 **A** forstaar jeg, hvis Runen danner et Ord for sig, som Præterito-Præsens 1ste Person »eier«, der i flere andre Brakteat-Indskrifter er skrevet paa samme Maade.

Rummet til venstre for D 4 har ifølge M. Olsen vistnok været optaget af Runer, ikke af Brakteatens Fremstilling. Efter D 4 er der antagelig forst Rum til to Runer, hvoraf nu intet med Sikkerhed kan sees. Derpaa følger sandsynlig 1 l, som er sidste Rune i D.

Med Sikkerhed kan Runerne efter D 4 ikke tolkes. Mulig kan her have staaet: **(al)l**, d. e. det Ord, der vilde betegne Brakteaten som en Amulet.

Naar jeg ser bort fra Runerne efter D 4, formoder jeg, at den hele Indskrift skal læses saaledes:

ohR ktilaR he Ere(lidi) A

Dette oversætter jeg saaledes: »Jeg Oh den gode eier dette Eruler-Smykke«.

Indskriften synes at danne et Par Verslinjer.

Sprogformerne viser hen til forholdsvis sen Tid. Saaledes **ohR** uden Vokal foran **-R**. **he**. **E** i **Ere**. Verbalformen **A**.

Möjebro-Stenen.

Ovenfor S. 239 under Br. 8 har jeg nævnt Indskriften med den længere Rækkes Runer paa Möjebro-Stenen i Upland. Denne Indskrift skal jeg her nærmere behandle. Jeg læser den nu, inddelt i Ord, saaledes:

ana hahaisla × inaR
frawaradaR

Det efter **hahaisla** følgende Tegn kan efter min Mening ikke læses som **g**, da det er mindre end de omstaaende Runer, hvilket ikke er paavist ved **g**-Runen. Jeg holder det for et Skilletegn. Jfr. Flistad-Indskriften, Arkiv XVIII S. 11.

Læsningen **inaR** (for den tidligere **iniR**) skylder vi O. v. Friesen.

Jeg har allerede før tolket **ana hahaisla** = oldn. *á Háisl* og derved henvist til Navnet *haislaR* paa Rök-Stenen *d* Linje 7. Ogsaa af og til ellers findes Præpositionen *á* brugt, hvor det betegnes, til Minde om hvem et Mindesmærke sættes eller en Indskrift indridses. Jfr. Runverser S. 187, 406.

I **inaR** formoder jeg nu et Verbum i 3dje Person Ental Præsens Indikativ. Det vilde i gotisk Form lyde **in-arjiþ*. Med Hensyn til Brugen af Præsens jfr. Myklebostad B **writeR** og hvad dertil er anført Norg. Indskr. S. 334 f. For **in-** jfr. **ifalh** Aagedal og got. *intrusgjan*.

Med **-aR** for ***-arR**, jfr. *huaR* og **hoaR**, *faþiR* Rök. (Derimod *urR* Leiden.) Formen **-aR** har vel været udtalt *ærR* og er da med Hensyn til Vokal analog med oldn. *herr* = got. *harjis*.

Oldn. *erja* »pløie, ridse med Plogjærn« betyder ogsaa overhoved »skrabe, kradse, ridse«, og lat. *exarare* kan betyde »indridse, gjøre skriftligt Udkast til noget paa Skrivetavlen af Voks«.

Möjebro-Indskriften forstaar jeg derfor nu saaledes: »Til Minde om Haaisl indridser Fraaraad (dette)«. Som Objekt for **inaR** tænker jeg mig ikke blot Indskriften, men ogsaa den billedlige Fremstilling.

Almindelige Bemærkninger, navnlig om Brakteat-Indskrifter.

Allerede tidligere har jeg i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1871 og i min Udgave af »Norges Indskrifter med de ældre Runer« læst og tolket flere Indskrifter med den længere Rækkes Runer, som er skrevne paa Guldbrakteater. Jeg har vist, at disse indeholder Ord i det samme germanske og særlig nordiske Sprog som det, hvori Indskrifter med de samme Runer paa andre i Norden fundne Gjenstande, f. Eks. Mindestene, er affattede. Det samme antager Wimmer, Sønderj. Runemind. S. 24. I det foregaaende tror jeg om en lang Række af hidtil ikke tolkede Brakteat-Indskrifter ligeledes at have godtgjort, at de indeholder Ord i samme Sprog.

Efter det, som hidtil er oplyst, tør det med Bestemthed siges, at der ikke er paavist nogetsomhelst, som skulde kunne støtte en Formodning om, at nogen Runeindskrift paa nogen i Norden funden Guldbrakteat skulde henvise til Høi-Asien eller indeholde Ord, som tilhørte asiatiske Buddhisters Sprog.

Derimod holder jeg det fremdeles, ligesom i 1871, for sikkert, at ikke faa Brakteat-Indskrifter med Runer er Kopier eller Kopiers Kopier, som er blevne forvanskede derved, at man har efterlignet Tegnene uden Tanke paa det sproglige Indhold, hvorfor Tolkning af saadanne forvanskede Indskrifter ofte ikke er mulig. Og jeg finder det fremdeles sandsynligt, at enkelte Indskrifter paa Guldbrakteater med runelignende Tegn er forvanskede Efterligninger af latinske Indskrifter paa romerske Guldmynter. Disses Antal er dog forholdsvis lidet.

Jeg tror i det foregaaende at have vist, at langt flere Brakteat-Indskrifter, end forhen er blevet antaget, lader sig tolke som indeholdende Ord i det samme urnordiske Sprog som det, hvori Indskrifter med de samme Runer paa andre Gjenstande er affattede.

Efter min Mening vil man ikke kunne udskille nogen Gruppe af de med Runeindskrifter forsynede Guldbrakteater,

om hvilken det paa Grund af Brakteaternes Fremstillinger eller den eiendommelige Maade, hvorpaa Brakteaterne er forarbeidede eller Indskrifterne er anbragte, skulde kunne paa Forhaand bestemmes, at Indskrifterne ikke skulde kunne tolkes som indeholdende virkelige Ord. I denne Henseende maa jeg tage Afstand fra Salins Udtalelser i hans værdifulde Afhandling om »De nordiska guldbrakteaterna« i Antiqv. Tidskrift för Sverige XIV Hefte 2, idet jeg dog fremhæver, at han selv S. 96 udtrykker sig med stærk Reservation.

Af de i det foregaaende behandlede eller af mig tidligere tolkede Brakteat-Indskrifter findes Indskrifterne paa Br. 1, 6, 27, 28, 78, 79 (= 101), 91, paa Brakteater, som Salin henfører til sin første Gruppe, der omfatter »brakteater uppkomna genom efterbildning af åtsidan å byzantinska eller romerska mynt och medaljer«. Brakteaterne af denne Gruppe sammenstiller han S. 99 under Tabel I. S. 93 f. begrunder Salin den Mening, at Runeindskrifterne paa Brakteater henhørende til denne Gruppe skal være gjennem flere Mellemled opstaaede af latinske Indskrifter paa de romerske eller byzantinske Mynter og at det derfor er forgjæves at søge nogen Mening i disse Runeindskrifter.

Salin har ved denne sin Begrundelse taget sit Udgangspunkt fra det, at »ingen runinskrift å brakteater hörande till denna grupp ansåg Bugge i sin .. uppsats i *Aarbøger* för 1871 vara möjlig att tyda.« Salin mener, at Grunden til, at jeg i 1871 ikke kunde tolke nogen af Indskrifterne paa Brakteater hørende til denne Gruppe, er at søge i »sättet för dessa runinskrifters tillkomst«.

Men Udtalelser af mig vil ikke kunne danne noget Holdepunkt for den anførte Mening af Salin. Uagtet jeg i 1871 ikke tolkede nogen af de Indskrifter, som findes paa Brakteater af Salins første Gruppe, saa har jeg allerede gjennem flere Aar i min Udgave af Norges Indskrifter og i »Arkiv för nord. Filol.« søgt at meddele Bidrag til Tolkning af flere af disse Indskrifter. I mine Tolkninger i det foregaaende af

Indskrifterne paa Br. 1, 6, 28, 78, 79 (= 101) og 91[1] kan vistnok meget i Fremtiden paavises at være feilagtigt eller usikkert; men jeg tror dog ved disse Tolkninger ugjendrivelig at have godtgjort, at flere Brakteater henhørende til Salins første Gruppe har Runeindskrifter, hvori Mænd, som talte germansk Sprog, fra først af har lagt en Mening udtrykt i germanske Ord. Jeg tror at have godtgjort, at ikke alle, ja ikke engang de fleste Runeindskrifter paa Brakteater henhørende til Salins første Gruppe er Forandringer opstaaede gjennem flere Mellemled af latinske Indskrifter paa byzantinske eller romerske Mynter. At enkelte Brakteat-Indskrifter med runelignende Tegn kan være opstaaede paa denne Maade, har jeg allerede i 1871 fremhævet, og dette benegter jeg heller ikke nu.

Af Brakteater hørende til Salins anden Gruppe opfører Salin kun en eneste, som har Runeindskrift, nemlig Brudstykket Br. 82, som har Indskriften ... **undʀ** til venstre for Hæmpen. Jeg ser ingen Grund til at benegte, at dette er en Del af en virkelig Indskrift (f. Eks. af et Mandsnavn i Nominativ).

Af de i det foregaaende behandlede Indskrifter findes Br. 8, 51, 52, 102 paa Brakteater, som Salin henfører til sin tredje Gruppe og hvis Fremstillinger ifølge ham maaské er Efterligninger af Reversen paa romerske eller byzantinske Mynter. Salin antager S. 94, at Runeindskrifterne paa disse Brakteater, eftersom de indtager samme Plads paa de formodede Originaler, er opstaaede derved, at man har forvandlet ethvert af Originalens Tegn til det Runetegn, som

---

[1] Til disse kan føies Br. 27 (fra Vestergötland), hvis Indskrift jeg i Norg. Indskr. S. 173 Anm. 1 har læst **tawo laþodu** og tolket »vi to gav som Kjærlighedsgave« (**tawo** af **twō*; **laþodu** Præter. 1ste Person Total Indik. af et til oldn. *laða* »indbyde« svarende Verbum; jfr. Substantivet **laþu** »Kjærlighedsgave« paa flere Brakteater). For Udtrykket sammenlign Br. 106 S. 194. Efter Trækkene er det dog ikke udelukket, at næstsidste Rune kunde læses **m**, ikke **d**.

det lignede. Han finder den Mening, at hvert Tegn i den fremmede Originals Omskrift er blevet forandret til det hjemlige Tegn, som det lignede, støttet derved, at nogle af disse Brakteater har et Hagekors midt i Indskriften.

Hvis mine Tolkninger af de ovenfor nævnte, til Salins tredje Gruppe hørende Brakteaters Indskrifter (til hvilke kan føies Indskriften paa Br. 7 fra Hannover, som jeg har tolket Norg. Indskr. S. 125 ff.) ikke er fuldstændig forfeilede, godtgjør de, at Salins Opfatning af Runeindskrifterne paa Brakteaterne af hans tredje Gruppe ikke i sin Almindelighed kan være rigtig.

Jeg skal ikke følge Salin længere paa disse Veie, men skal kun som en Mening i Almindelighed udtale, at det er Runetegnenes Former og Runernes indbyrdes Forbindelser paa Brakteaterne, som maa hjælpe os til at bestemme, om Runeindskrifterne kan med Sandsynlighed tolkes som indeholdende Ord i germansk Sprogform eller ikke.

En Sammenligning af de nu tolkede Brakteat-Indskrifter godtgjør, at de forskjellige Indskrifter med Hensyn til Udtryksmaade, Formler og tildels de i dem forekommende Personnavne viser gjennemgaaende indbyrdes nært Slægtskab, d. e. et Slægtskab, som kun kan forklares deraf, at Indskrifterne er Udtryk for en Kunst, som professionelt er bleven lært og traditionelt er bleven nedarvet i bestemte Kredse eller Slægter.

Dette Slægtskab viser sig ogsaa i Runeformer, i Retskrivning og i flere andre Forhold.

I det store og det hele viser Brakteat-Indskrifterne med Hensyn til Udtryksmaade ogsaa nært Slægtskab med de i den længere Rækkes Runer affattede nordiske Indskrifter paa andre løse Gjenstande. Dog saaledes, at Kopiering uden Hensyn til den sproglige Mening næsten blot kan paavises paa Brakteater. Ligeledes optræder paa Brakteater forkortet Skrivemaade langt oftere og langt stærkere end i Indskrifter

paa de fleste andre Gjenstande, hvilket har sin naturlige Grund i det trange Rum, hvortil Indskriften her er begrænset. I begge Henseender har Indskrifter paa Guldbrakteaterne meget tilfælles med Mynt-Indskrifter fra flere forskjellige Lande og Tider.

Jeg skal i det følgende give en Oversigt over Indholdet af de nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer paa Guldbrakteater, idet jeg tildels ogsaa henviser til nogle i det foregaaende behandlede Runeindskrifter paa andre løse Gjenstande.

A. Paa mange Brakteater bestaar den hele Indskrift af et Mandsnavn i Nominativ alene: Br. 29 (fra Pommern?). Br. 33 (= 34). Br. 39 (og samme Mandsnavn Br. 35, 36, samt Br. 41 og 84[1]). Br. 40? (Norg. Indskr. S. 524 f.). Br. 48 (smst. S. 456 ff.). Br. 63. Br. 72? Br. 93 (fra Posen, sandsynlig ikke nordisk Sprog). Br. 94 (Navn med Tilnavn, Norg. Indskr. S. 168 ff., 535 f.). Br. 22 (mulig Navn med Tilnavn). Hertil kommer **ssigaduR** paa Guldmedaljonen fra Svarteborg.

Ved de anførte Indskrifter lader det sig ikke med Sikkerhed afgjøre, om Navnet betegner Brakteatens Eier eller den Mand, som har udført Brakteaten med dens Indskrift. Det synes mig muligt, at Mandsnavnet i Nominativ uden Tillæg kan i nogle Indskrifter betegne Eieren, i andre Brakteatens Udfører. Jfr. S. 268. Wimmer (Sønderj. Runemind. S. 25) antager Navnet for Eierens Navn.

Br. 55 har for sig Mandsnavnet **ho·R** i Nominativ uden Verbum, men adskilt derfra en længere Sætning, der angiver ham som Eier.

Br. 24 har for sig Mandsnavnet **houaR** uden Verbum, men adskilt derfra en længere Indskrift, hvori to andre Mænd tiltales som Eiere. Her maa altsaa **houaR** være Navn paa Runemesteren eller paa den Mand, som bortskjænker Brakteaten.

---

[1] Ved de to sidste er det dog usikkert, om et Verbum »eier« staar hos eller ikke.

Br. 98 har for sig et Mandsnavn i Nominativ uden Verbum, men adskilt derfra en længere Indskrift, der begynder med »skrev Runer«. Her maa altsaa det Navn, som er sat for sig, betegne Runemesteren.

B. Angivelse af Eier i en Sætning. I disse Sætninger forekommer et Verbum med Betydningen »eie« i forskjellige Former, som her anføres:

Præsens Indikativ: **Aihek** Br. 55. **ai** Br. 79, 95 (Aagedal); jfr. **ai** Torsbjærg-Skjoldbulen, Vimose-Dopskoen, Ødemotland. [AI Br. 65 (latinske Bogstaver og vestgermansk Sprog).] **a ekk**, **ᵉik aEk** Br. 17. **Aik** Br. 97. **A** (to Gange) Br. 56. **A** Wiener-Br. (?). **A** Br. 41 = 84 (?), jfr. S. 310 Anm. 1; jfr. **a** (?) Kragehul-Knivskaftet. **a** Br. 6 (?).

Præsens Imperativ: **ah** Br. 30 (her er det, som det synes, en Kvinde, der angives som Eier); jfr. **ai** Vimose-Høvel. **aa** Br. 24 (to Gange). **a** Br. 106.

Præteritum Indikativ: **aataik** Br. 56.

Præsens Indik.: **iu** Br. 28 (to Eiere, Mand og Kvinde) (?).

wisiu ... at Br. 104 »giver Anvisning til (at forfærdige Brakteaten)«, udtalt af Eieren i Modsætning til Kunstneren.

C. Angivelse af Giver. Herved Verbum:

haitika ... gibu (heder jeg ... (jeg) giver) Br. 57. [**h**]**tika^g** ... (d. e. *gibu*?) Br. 78 = 100. **wi gau** (vi to gav) Br. 106; Giverne er her ikke nævnte ved Navn.

laþR (?) Br. 8 = 102 (første Rune forvansket paa disse Kopier). **tawo laþodu** (vi to gav som Vennegave) Br. 27; her ikke Navn. **lþe** Br. 9, forkortet Skrivemaade for *laþode*? Jfr. **laþu** S. 313.

D. Angivelse af Brakteatens Udfører eller Udstyrer i en Sætning. Med Verbum:

wurte Br. 25. **wrt** Br. 30. Jfr. **urte** Ødemotland. **oXte** Br. 8 = 102 (jfr. under C). **o**[**r**]**te** Br. 59. **o** (d. e. *orte*) Br. 51 = 52 (se dog Bemærkningerne til disse S. 273 Anm. 1),

Br. 54, Br. 14 (?). [AVRωITO Br. 65 (latinske Bogstaver og vestgermansk, ikke nordisk Sprog).]

t (d. e. *tawido*?) **þad** Br. 32; jfr. Guldhorn-Indskriften.
simiþiu Br. 104.

E. Angivelse af, hvem der har skrevet Runerne. Med Verbum:

fahidi Br. 49 a og b (**a** forvansket paa den ene af disse Kopier, forsvunden paa den anden). **faeþi** Br. 23. [**f**]**aþi** Br. 98? Jfr. **fþi** Ødemotland. **fah** eller **fahi** Br. 96. **f** Br. 14 (?).
ifalh fahd Br. 95 (Aagedal).

F. Angivelse af Brakteatens Indvielse: Br. 7, hvor »jeg vier (**uIu**) Runerne« synes udtalte af en Gud (se S. 319). Jfr. **ūunuu** Ødemotland (»vi nu den hellige Gjenstand«, i Tiltale til Ty).

G. Tiltale i Vokativ til den, som skal eie Brakteaten, uden Verbum: Br. 1 (Tiltale til Mand og Kvinde). Br. 67 (Tiltale til to Mænd). Br. 43 og dermed sammenhørende Brakteater.

Med Verbum: **ah** Br. 30. **aa** Br. 24 (to Gange i Tiltale til hver af to Eiere). **a** Br. 106. Jfr. Vimose-Høvelen.

H. Angivelse i Dativ af den Person, for hvem Brakteaten er udført, til hvem den skjænkes eller for hvem Runerne er skrevne: Br. 25. Br. 49; jfr. Skååäng. Br. 51 (?); se dog Bemærkningerne til denne S. 273 Anm. 1. **þwe** (= *þewe*?) Br. 90 (fuldstændig forvansket Kopi) nederst til venstre. Br. 96.

I. En Person benævnt ved to Ord.

Enten Navn og Tilnavn: **onla elwa** (Tilnavnet et Adjektiv) Br. 94 Søtvet. **ohR tilaR** Wiener-Br. Br. 22 (?). Jfr. Torsbjærg-Dopskoen. **ala mariha** (her er Tilnavnet et Patronymikon) Vimose-Dopskoen. **hug uiþuluhng** (Tilnavnet afledet af et Stedsnavn) Br. 1; jfr. **gisa ioŋ** Vimose-Høvel, og mærk ogsaa Guldhorn-Indskriften.

Eller Navn og Fadersnavn i Genetiv: **ggE uhugess** Br. 17. Jfr. **iŋ d** Ødemotland (Norg. Indskr. S. 546 f.).

Til hvilken af disse to Grupper **tat sulo** Br. 30 hører, er ikke sikkert. Snarest **tat** forkortet for *tatan*, saa at **sulo** (Eierinden) er betegnet som »Tata's Datter«.

K. Betegnelse for Gjenstanden (Brakteaten) enten saaledes, at denne Benævnelse danner den hele Indskrift, eller saaledes at den er forenet med et andet Nomen eller danner et Led af en Sætning:

alu (se S. 176) Br. 15, 16, 18, 19, 68, 88, 103, Bjørnerud (Norg. Indskr. S. 428 ff.); jfr. Körlin-Ringen. **salusalu** (= *sa alu sa alu*?) Br. 20.

all Br. 24, 55, 97, 106. Jfr. Wiener-Br.

Al Br. 54; jfr. Skåång.

al Br. 8 = 102 (?), 21, 71, 91; jfr. Nydam-Pil og Körlin.

e͡l Br. 17.

?l Br. 6, 9, 14, 73, 80; Vimose-Beslag, Nydam-Pil.

wui Br. 79 = 101. **ui** Br. 49 (i Forbindelsen **ui hlaRdi hi**), **ui** Br. 28 (i Forbindelsen **ui huilald**). **wwi**[e] Br. 17 (Adjektiv til det forudgaaende **e͡l**). **we** Br. 106 (i Forbindelsen **he all we-h hlh-h**). Jfr. **wi** Pietroassa, **ui** Gjevedal (Norg. Indskr. S. 472 f.), **u͡ui** og **u͡ue͡e** Ødemotland.

w (= *we*?) Vimose-Beslag.

laþu Br. 19, 24, 99. **laþ** Br. 73 (?). **lþ** Br. 80 (?).

au Br. 6, 14 (?); jfr. **au** (?) Kragehul-Knivskaftet, **o** Pietroassa. I Sammensætning: **oþlau** (d. e. *ōþala-au*) Br. 56.

auja Br. 67; **auja** (?) Br. 57, hvor Andre læser **auna**.

gwu Br. 30, 91.

aþl Br. 51.

eirilidi Br. 95. **Ere** Wiener-Br., forkortet for ***Erelidi**.

hlaRdi Br. 49.

huilald Br. 28.

mte (d. e. *mate*) Br. 56 (?).

(an) walhakurne Br. 25.

I Lighed hermed findes i Indskrifter paa andre løse Gjenstande en Betegnelse for Gjenstanden: **maki** Vimose-

Dopskoen. **orb[a]** Vimose-Høvelen. **uetuuþa**, **u̅u̅i** og **u̅u̅e̅e̅** Ødemotland.

L. Runer omtalte i Indskriften: **runoR** Br. 25. **rnR** Br. 7. **r** Br. 98 (?). **þaR** Br. 51 og 52 (se dog Bemærkningerne til disse S. 273 Anm. 1). Jfr. **þe regu** Vimose-Høvelen.

M. Runerækken: Br. 22; dog saa at én Rune af Rækken ved Slutningen mangler (forud gaar en Indskrift af andet Indhold). Br. 26 (de 3 første Runer i Rækken).

N. Pronomener:

Aihek Br. 55. **(hisoh)-k Ak ek** 56. **aEk, a ekk** 17.
ᵉik Br. 17. **aat͡aik** 56. **Aik** 97 (?). **gu͡uk** 61 (?).
haitika Br. 57, **[h]tika** 78 = 100.
k foran et adjektivisk Tilnavn Wiener-Br.
[**MI** Br. 65 (latinske Bogstaver, vestgermansk Sprog).]
wit Br. 30. **wi** 106.
þ (= *þu*?) Vimose-Høvelen.
iþ Br. 1.
salusalu (= *sa alu sa alu*) Br. 20 (?).

þAt Br. 55. **þad** 32, 59. **þ*d** (?) 90 (aldeles forvansket Kopi). **þaR** (?) 51, jfr. 52. Jfr. **þe** Vimose-Høvelen (S. 161 f.).

it Br. 95 (Aagedal). **et** (?) 102, jfr. 8.

hi Br. 49. **hisoh** 56. **he** 106, jfr. Wiener-Br. **h** (d. e. *hi*) Br. 6 (?); jfr. Torsbjærg-Skjoldbulen.

O. Adverbiet »altid« ved en Form af Verbet »eier« eller, hvor en saadan tænkes til: **a** Br. 30 (?). **A** Br. 28. Jfr. **aa** Vimose-Høvel. **ee** Br. 24, Br. 43 og de dermed sammenhørende Brakteater, **e** Br. 106.

Ved Verbalformen **lifi** (være levnet, vare): **ee** Br. 95 (Aagedal).

Jeg har for længe siden søgt at vise, at enkelte med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter paa faste

Gjenstande er tildels affattede i Vers. I de her behandlede Indskrifter danner mulig Indskrift B og Indskrift C paa Vimose-Høvelen hver et Par Verslinjer; se S. 157 f. og S. 165 f.

De fleste Brakteat-Indskrifter er for korte til, at de kan indeholde Vers. Ogsaa af de længere Brakteat-Indskrifter synes de fleste at være affattede i Prosa. Som Brakteat-Indskrifter, der mulig kan indeholde et Par Verslinjer, er ovenfor nævnte: Br. 6 (S. 219). Indskrift A paa Br. 17 (S. 228). Br. 28 (S. 251 f.). Br. 30 (S. 264). Br. 56 (Indskrift A), se S. 282. Br. 104 (S. 300). Wiener-Br. (S. 304). Hertil kommer Br. 25, hvor Begyndelsen **wurte runoR | an walhakurne** kan danne et Par Verslinjer (uagtet to Ord **heldar kunimudiu**, som hører til samme Sætning, følger uden at kunne høre til nogen Verslinje).

I Indskrifter paa Brakteater, ligesom i Indskrifter paa andre løse Gjenstande, navnlig af mindre Omfang, anvendes forkortet Skrivemaade oftere end i Indskrifter, som er indridsede paa faste Mindestene. Dette har tildels sin naturlige Grund i det knappe Rum, som staar til Runemesterens Raadighed; men det kan ogsaa sammenlignes med Anvendelsen af Begyndelsesbogstaver nu for at betegne Eierens Navn eller som Fabrikmærke.

I det følgende giver jeg en Oversigt over Anvendelsen af forkortet Skrivemaade i Brakteat-Indskrifter (hvorved enkelte, som i det foregaaende ikke er behandlede, medtages) og i de øvrige Runeindskrifter, som i det foregaaende er behandlede[1]. Jeg gaar ud fra de udførligere Indskrifter, som i sit Udtryk staar nær ved Mindeindskrifter og i hvilke forkortet Skrivemaade mere sparsomt anvendes.

[1] Jeg behandler dog ikke alle nu bevarede Runeindskrifter paa Brakteater. Enkelte forbigaar jeg, navnlig fordi de tør antages at være forvanskede Kopier uden sproglig Mening af Originaler, som nu ikke kan paavises eller med tilnærmelsesvis Sikkerhed rekonstrueres.

I udførligere Brakteat-Indskrifter udelades oftest Vokaltegn.

Hvor to Ord staar sammen, af hvilke det første ender med samme Vokal som den, hvormed det andet begynder, skrives undertiden Vokaltegnet kun én Gang: **salusalu** Br. 20 for *sa alu sa alu*. **jalawid** Br. 67 for *ja alawid* (men her 3 Gange **auja alawin**). Jfr. Br. 97.

Runen ᚲ **g** (og ᚲᚲ **gg**) kan, ligesom Runen **ŋ** i den længere Rækkes Runeskrift overhoved, ogsaa betegne den Stavelse, som vi skriver *ing*, hvormed Runenavnet begynder: Br. 17; Beslag fra Vimose.

Denne Skrivemaade fører naturlig over til **-hng** Br. 1 for *-hing*.

Men ogsaa ellers udelades Vokaltegn ofte. Sjældnere Konsonanttegn. Forkortet Skrivemaade finder oftest Sted i Ord, som jævnlig forekommer i Indskrifterne og som derfor faar en formelmæssig Karakter. Dernæst ogsaa i Navne paa Runemestre, som maa antages at have skrevet sit Navn paa mange Brakteater; især har da vel en forkortet Skrivemaade af Navnet været brugt, hvor Navnet var langt.

Tegn for Vokaler og Konsonanter, som begynder Ord, udelades ikke, hvor samme Lyd ikke gaar foran i det foregaaende Ord. En Undtagelse danner Ordet **al**.

Eksempler paa Udeladelse af Vokaltegn er: **rnR** Br. 7 for *runoʀ*. **ᛚaþR** Br. 8 (og Br. 102) forvansket og forkortet for *laþoʀ*. **lR** (1 Venderune) Br. 9 for *luʀ* (?); **lR** Br. 54 for *luʀ*. **lþ** Br. 80 for *laþu* (?); **laþ** Br. 73 for *laþu* (?). **wrt** Br. 30 for *wurte*. **gwu** Br. 30, 91 for *giwu*; **guuk** Br. 61 for *giuuk* (?). [**fhidi** Br. 49 b for *fahidi*; her er **a**, som Br. 49 viser, kun glemt ved Forvanskning paa en Kopi.] **aþl** Br. 51 for *aþal* (?). **ho·R** Br. 55 for **houaR** Br. 24. **oþl-** Br. 56 for *oþal-*. **mte** Br. 56 for *mate*. **lliR** Br. 56 for *liliʀ*; jfr. Br. 8 = 102 i det følgende. [**h**]**tika** Br. 78 (= 100) for *hatika* eller *haitika*. **þwe** Br. 90 (fuldstændig forvansket Kopi) for *þewe* (?). **onla** for *onila* (?) Br. 94 (Søtvet; jfr. Norg. Indskr. S. 536). **fahd** Br. 95

(Aagedal) for *fahide*; jfr. **fþi** Ødemotland. **fah** Br. 96 for **fahi** (?), hvis der ikke skal læses saa. **f** Br. 14 for en Form af oldn. *fá*. **niujil** Br. 103 for *niujila*. **uunil** Br. 104 for *uunila*? **hlhh** Br. 106 for *hailah-h*. **sgʀ** Torsbjærg-Skjoldbulen for *sigiʀ*. **h** sammesteds og Br. 6 for *hi* (?). **tʀþws** Vimose-Høvelen for *tiwiʀ þu wes* (?). **gʀiliʀ** Frøslev for *gaʀiliʀ* eller *gaiʀiliʀ*. **w** Vimose-Beslaget for *we* (?).

l for *al* (?) Br. 6, 9, 14, 73, 80, Vimose-Beslag, Nydam-Pil.

Sjældnere udelades tillige Tegn for Konsonantlyd: **ll** Br. 8 (jfr. Br. 102) for *liliʀ*. **hag** Br. 68 for *hagustaldaʀ* (?). **ʀre** Wiener-Br. for **ʀrelidi*. **tat** Br. 30 for *tatan* (?). **lþe** Br. 9 for *laþode*. **t** Br. 32 = *tawido* (?). **o** Br. 14 for *orte*, **o** Br. 51 (?) og 52 (?) for *orte* (se S. 271, 273 Anm. 1), **o** Br. 54 for *orte*; **ote** Br. 59 for *orte* (dog er **r** her snarest ved Forvanskning faldt bort). **g** Br. 78 (= 100) for *gibu* (?). **r** Br. 98 for *runoʀ* (?). **s** Br. 14 forkortet skrevet Mandsnavn (?).

Regelret er Skrivemaaden **lad-** Br. 106 for *land-*.

Særlig kan mærkes **t** Br. 42, samt **t** med 3 Par Kviste Br. 57 = Vokativ *ti* eller *tiu*. Paa ingen af disse Brakteater staar Runen sammen med andre Runer.

Runernes Navne er efter min Mening dannede af Goter og fra dem dels gjennem Eruler, dels kanské ogsaa umiddelbart overførte til Nordboerne; se Norg. Indskr. Indl. 2den Bog. Tre Runer har Navn efter guddommelige Væsener: **t**-Runen efter Ty (got. **Tius*); **a**-Runen efter en Aas eller Ans (got. **ansus* eller **ans*); *ing*-Runen efter den guddommelige Heros, som Nordboerne kaldte *Yngvi* (got. **Iggws*).

Det fortjener Opmærksomhed, at Guden Ty er i Vokativ anraabt i flere Brakteat-Indskrifter: **ti** Br. 79 (= 101), Br. 95 (Aagedal). **tɪu** Br. 28; **tiu** (?) Br. 50. Maaské **t** Br. 42; **t** med 3 Par Kviste Br. 57.

Paa Br. 28 staar Vokativen af Gudens Navn i en Sætning, som angiver Brakteatens Eiere. Meningen er da, at

Guden anraabes, forat han kan udvirke, at Eieren beholder sin Eiendom. Paa Br. 95 heder det, at Runemesteren har skrevet paa Brakteaten: »O Ty, lad den altid blive i Behold!«

Paa Br. 79 og Br. 95 er til **ti** føiet i Vokativ Tillægget **ad** af usikker Betydning, maaské for ***had** »du krigerske« eller af en Stamme **ada-*, beslægtet bl. a. med Mandsnavnet **ada** (Stamme *Ādan-*). Jfr. Norg. Indskr. S. 551 f.

Ogsaa paa Ødemotland-Benstykket, hvis Indskrift er ensartet med Brakteat-Indskrifterne, er Ty anraabt i Vokativ **ti**, mulig med Tilføielsen »vie du nu det hellige Klenodie!«

Om en usikker Nævnelse af Ty paa Vimose-Høvelen se S. 164 f.

Derimod anraabes Odin aldrig under dette Navn i Brakteat-Indskrifter. Det synes derfor rimeligt, at de Mænd, som har skrevet Runeindskrifter paa Brakteater, d. e. efter min Formodning eruliske Mænd, har kaldt den krigerske Gud, hvem de dyrkede som den høieste Gud, i Vokativ **tiu**, **tIu** eller **ti**, derimod ikke Odin. Men denne sidstnævnte har vel senere overtaget den overordnede Stilling i Gudernes Samfund og flere af de Virksomheder, som tidligere i Norden, ialfald af Erulerne, tillagdes Ty. Herved kan mindes om, at Odin kaldes ***Hertýr*** og ***Sigtýr*** og med flere sammensatte Navne, hvis sidste Led er ***-týr***.

Naar paa Brakteater Ty anraabes som den Gud, hvis Beskyttelse tiltrænges, forat Menneskene kan erholde en kostbar Eiendel, saa passer dette godt til de Forestillinger, som Nordmænd og Islændinger i den historiske Tid havde om Odin. Thi denne er jo den Gud, der lader Rigdommen stadig forøges, da han eier Draupne, af hvilken Guldring der hver 9de Nat drypper 8 nye Guldringe, og Odin kjender og kan tilegne sig alle jordgravne Skatte.

Salin (Guldbrakt. S. 91 f. og Thierornamentik S. 222 Anm. 1; jfr. Montelius, Om lifvet i Sverige under hednatiden 3. uppl. (1905) S. 94) har formodet, at Odin skulde være fremstillet paa flere danske og svenske Brakteater. Efter det

foregaaende synes en til Odin svarende Gud af Brakteat-Kunstneren ikke benævnt med dette Navn.

I nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer anraabes foruden Ty den guddommelige Stammeheros Ing, i Vokativ *Ingu* skrevet **ggu** paa et Beslag fra Vimose ved Siden af Runerne **lw**, som jeg tolker »(dette er) et helligt Værn«, se S. 221.

Af Ings Navn er ogsaa flere Personnavne i nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer dannede. Saaledes paa Br. 17, Ødemotland, Aarstad-Stenen.

Br. 7 har en Indskrift, som jeg (Norg. Indskr. S. 125 ff.) har læst **glIaugiR uIu rnR** (d. e. **runoR**) og tolket: »Jeg Glooie vier Runerne«. I **glIaugiR** har jeg formodet et Navn paa Tor (Thonar). Thi for det første passer dette godt sammen med Udtrykket i danske Indskrifter med den kortere Rækkes Runer paa Mindestene: »Tor vie disse Runer!« og med Udtrykket paa Nordendorf-Spænden **wigi þonar**, hvis jeg rigtig har læst og tolket disse Ord. For det andet taler for den nævnte Tolkning den Omstændighed, at **glIaugiR** ikke vilde have nogen Analogi, hvis vi forstod det som et menneskeligt Mandsnavn, medens det passer godt til Forestillingerne om Tor og har Analogi i andre Gudenavne, f. Eks. i Odins-Navnet *Bileygr*. Endelig synes Tolkningen at støttes derved, at Brakteatens Fremstilling viser os en raat tegnet mandlig Figur med stærkt fremtrædende rundt Øie.

Dog bemærker Magnus Olsen med rette, at **glIaugiR** mulig kunde betegne Guden Ty.

Denne Brakteat er funden ved Dannenberg i Hannover. Men jeg har paavist, hvad Wimmer har tiltraadt, at de ved Dannenberg fundne og med Runeindskrift forsynede Guldbrakteater er saa nær beslægtede med danske Guldbrakteater med Indskrift, at de maa hidrøre fra samme Folk som disse. Det er muligt, at de er førte fra Danmark til Hannover. Men det synes mig nu ogsaa muligt, at de ved Dannenberg fundne Brakteater kan have tilhørt Eruler, som drog nord-

over lidt før 515, og at de af dem er blevne efterladte i Hannover.

Den nævnte Brakteat synes at give os det eneste sikre Eksempel paa en Sammenhæng mellem en Brakteat-Indskrifts Ord og en paa Brakteaten fremstillet Person, hvis vi ikke paa nogle af de Brakteater, hvor Ty anraabes, vil finde denne Gud fremstillet.

Uagtet saaledes et Tilnavn til Tor (Thonar) synes at forekomme i en Brakteat-Indskrift, er der hidtil i nordiske Indskrifter, som er skrevne med den længere Rækkes Runer, ikke fundet et eneste Personnavn, som er sammensat med Guden Tors Navn. Dette danner en stærk og paafaldende Modsætning til Forholdene i Vikingetiden, saaledes som f. Eks. Navneskikken viser sig i Opregningen af de islandske Landnaamsmænd.

Guldbrakteaterne synes at have været eiet af Høvdinger, som for en stor Del tilhørte en enkelt nordisk Stamme. Og Brakteaternes Indskrifter synes for største Del at have været indridsede af professionelle Runemestre. Disse har efter min Formodning tilhørt den eruliske Stamme. De ældste af dem tør antages at have lært Kunsten at indridse Runer i Syden af Goter. De har fra først af efterlignet gotiske Runeindskrifter. Denne Kunst at indridse Runeindskrifter ikke blot paa Brakteater, men ogsaa paa andre Gjenstande bevaredes traditionelt navnlig gjennem enkelte Slægter og overførtes til Norden, først navnlig til Danmark.

Sammenhæng med gotisk Runeskrift viser sig tydeligst og sikrest i Runernes Tegn, Lydværdi, Navne og vistnok ogsaa Rækkefølge. Men tillige, som jeg tror, i enkelte Udtryk. Guldringen fra Pietroassa har Indskriften **gutani o wi hailag**, d. e. »Goternes indviede, hellige Klenodie«. Her forstaar jeg **o** som Substantiv »god Eiendel«, senere Udtale for *au*, af Stamme *awi-* i got. *awiliuþ* »Tak«. Dette Udtryk

o om den værdifulde Gjenstand gjenfindes i nordiske Indskrifter som **au**; se S. 313. **wi** gjenfindes ligeledes, skrevet **wui**, **ui**, **we** og paa flere Maader, dels som Substantiv, dels som Adjektiv i nordiske Indskrifter paa Brakteater eller andre Gjenstande, der betragtedes som Amuletter. Endelig synes ogsaa **hailag** at gjenfindes i Forbindelsen **we-h hlh-h** som Epithet til **he all**, der betegner »dette Værn, denne Amulet« paa Br. 106, se S. 189, 197 f.

I Forbindelse hermed kan det nævnes, at Br. 99, som er funden i Jylland, foruden Ordet **laþu**, som har nordisk, ikke gotisk, Sprogform, har Navnet **frohila**, som er identisk med det gotiske Navn *Froila*, der er senere Udtaleform for **Fraujila*. Og **frohila** stemmer endogsaa ved Vokalen o, ikke *au*, overens med Gotisk og ikke med de ellers kjendte nordiske Sprog. Det samme gjælder **onla** Br. 94 (Søtvet), hvis det her forekommende Navn **onla** er opstaaet ikke af **Anula*, men af **Aunila*.

Deri, at de nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer hidrører fra Eruler, hvis Fædre har færdets i Syden sammen med Goter og vestgermanske Folk, ser jeg en Hovedgrund til, at vi i disse Indskrifter finder saa mange Personnavne, som i historisk Tid er ukjendte i Norden, men som tillige kjendes fra Goter eller fra vestgermanske i Syd-Tyskland boende Stammer.

I Indledningen til »Norges Indskrifter« skal jeg søge at vise, at Runeskriften og særlig Kunsten at indridse Runer paa Brakteater i Norden nedarvedes bl. a. gjennem en enkelt erulisk Slægt af Navnet **uha** (d. e. Bjærgugle). Her nævner jeg kun i Korthed de Indskrifter, i hvilke Mænd og Kvinder af denne Slægt nævnes. Mænd af Navnet **uha** nævnes som de, der har forarbeidet Gjenstanden og skrevet Runerne. Sjældnere nævnes et Medlem af Slægten som Eier af den Gjenstand, paa hvilken Runerne findes.

uha Br. 56 (hvor **liiR** nævnes, vistnok som hans Søn). **uha** Br. 79 (= 101). **uha** Ødemotland (her ogsaa i Linje 2

i **uhn**, d. e. *uha an*). **uha** (sidste Rune forvansket, jfr. S. 282 f.) Br. 95. I de tre sidstnævnte Indskrifter anraabes Ty. **uh-** (?) Br. 23.

Et med **uha** sammensat Navn er **hariuha** Br. 57, d. e. »den krigerske Uha«. Han nævner sig som den, der bortskjænker Brakteaten og tilføier ved Slutningen af Indskriften Tys hellige Tegn. **hariuha** nævner sig med et Tilnavn, der maaské skal forstaaes som **farauisa** »den reisevise«, »han som forstaar at reise«. Mulig har han da været en erulisk Runemester, som under Reiser til forskjellige Steder har udøvet sin Kunst.

Et af **uha** afledet Navn er **uhugess** Br. 17 (Navn paa Fader til Inge, som eier Brakteaten). Jfr. ogsaa Bemærkningerne til **uunil** Br. 104 S. 298.

ua Br. 24 (hvor han tiltales som Brakteatens Eier foran Lili, som vistnok er hans Søn).

En Sideform synes **oa** Br. 6 at være. **ohR** Wiener-Br.

En Kvinde af denne Slægt **uo** nævnes paa Br. 28 under Anraabelse af Ty sammen med (sin Mand) **auþa** som Brakteatens Eier. En Sideform er vistnok **huo** Br. 1, der sammen med (sin Mand) Hugi tiltales som Brakteatens Eier og nævnes foran ham, vistnok fordi hun er af en anseelig Slægt.

Alle Gjenstande med det her fremhævede Navn er med Undtagelse af Aagedal-Brakteaten og Benstykket fra Ødemotland fundne i Danmark.

At Mænd af denne Slægt i vide Kredse var kjendte som de, der forstod at forfærdige Brakteater og forsyne disse med Indskrift, tør sluttes af Br. 65. Denne er en sen, i Östergötland funden Brakteat, som har Indskrift ikke med Runer, men med latinske Bogstaver og ikke i samme nordiske Sprog som Brakteaternes sædvanlige Sprog, men i en vestgermansk Sprogart, maaské Langobardisk. I dennes Indskrift er VO nævnt som den, der har forfærdiget Brakteaten, og VO er tydelig samme Navn som det paa Brakteater sædvanlige **uha**.

Indskriften paa Benstykket fra Ødemotland, som er fundet paa Jæderen og som nævner **uha** som Forfærdiger, har særlige Overensstemmelser baade med Indskriften paa det Benstykke, som skal være fundet i Lindholm Mose i Skaane, og med Indskriften paa en Spydstage, som er funden i Kragehul Mose paa Fyn.

I Lindholm-Indskriften nævner den Mand, der har forfærdiget Gjenstanden, sig **erilaR**, d. e. en Eruler. Han tilføier som sit Tilnavn **sa wilagaR**, d. e. den kunstfærdige. Indskriftens anden Linje har mange magiske Runer, blandt dem 8 Gange den Rune, som har Navnet *áss* (Ans, en at Æserne) og 3 Gange den Rune, som bærer Tys Navn.

Paa Spydstagen fra Kragehul, hvis Indskrift er nær beslægtet med Lindholm-Indskriften og, som det synes, udført af samme Mand, nævner denne sig i følgende Ord:

ek erilaR asugisalas muha haite

»Jeg heder Eril (Eruler) Ansugisal's ...«. Her forstaar jeg **muha** som forkortet Skrivemaade for **m(aguR) uha**. Altsaa: »Jeg heder Eril, Ansugisal's Søn, Uha«. Paa samme Maade betegner **d** i Ødemotland-Indskriften »Datter«.

Jeg har formodet, at Indskriften paa Br. 6 nævner **oa** som Brakteatens Eier, og at dette Navn er det samme som **uha**. Fremdeles har jeg formodet, at denne **oa** paa Br. 6 har Tilnavnet **se AskunR** »den fra Æserne stammende«. Dette Tilnavn viser, hvis det er rigtig opfattet, at Slægten var høiættet, ja at den var en kongelig Slægt. Med det nævnte Tilnavn stemmer det vel overens, at den paa Kragehul-Spydstagen nævnte **erilaR uha** betegner sig som Søn af ***asugisalaR**.

Da Mænd af Navnet Uha har dyrket Guden Ty og da Navnet Uha betyder »Bjærgugle«[1], tør man formode, at Bjærguglen har været Ty's hellige Fugl hos Erulerne, ligesom Ravnen senere hos Nordboerne var Odins hellige Fugl.

[1] Jfr. Hellquist, Ortnamnen på -inge, -unge ock -unga S. 162.

At **uha** er en gammel og anseet erulisk Slægt, støttes ogsaa derved, at en fornem Eruler, som i 6te Aarh. opholdt sig i Konstantinopel hos Justinian og som af denne blev udseet til Erulernes Konge, hed **Swartuha Σουαρτούας*.

erilaʀ (d. e. Eruler) forekommer oftere som Navn paa en Runemester. Saaledes i forvansket Form paa Br. 49 = 49 b (fra Skaane og Halland). Naar den af Uha forfærdigede Br. 95 kaldes **eirilidi**, d. e. Eruler-Smykket, saa tyder dette paa, at Guldbrakteater hovedsagelig blev forfærdigede og udbredte af Eruler. Ogsaa i Indskrifter paa Sten forekommer **erilaʀ** som Navn paa en Runemester: paa Varnum-Stenen fra Vermeland, samt i den senere Form **eirilaʀ** ved Siden af et andet Navn paa samme Person i Indskriften paa Fjeldvæggen ved Veblungsnes og i Indskriften paa Gravstenen fra By i Sigdal.

Paa Br. 79, hvor **uha** vistnok er Navnet paa den Mand, som har forfærdiget Brakteaten, nævnes Lili (**liliʀ**) som dens Eier. Paa Br. 56 taler først **uha** i 1ste Person, som den, der har eiet Odels-Klenodiet (d. e. det Guld, som skal gaa i Arv i Slægten). Derpaa taler Lili (**lliʀ**) som den, der nu eier det. Her er Lili vistnok Uha's Søn.

Først Uha (**ua**) og derpaa Lili (**liil**) tiltales som de, der skal eie Brakteaten, paa Br. 24, der er funden paa Fyn. Ogsaa her finder vi Lili som Uha's Søn. Paa Br. 102, som er funden i Jylland og som er en forvansket Kopi af en tabt Original, nævnes sandsynlig Lili (**ll**) som den Mand, der bortskjænker Brakteaten. Nu er det at mærke, at en forvansket Kopi (Br. 8) af samme Indskrift som den, vi læser paa Br. 102, er funden ved Dannenberg i Hannover.

Men ogsaa paa et andet herfra vidt adskilt Sted optræder Lili som en Høvding, der eier Brakteater. Thi 9 Brakteater, som viser tilbage til én og samme Original, men som tildels er prægede med forskjellige Stempler og af hvilke de 6 sikkert er fundne paa Gotland, har Indskriften **ee lil**, d. e. altid skal du, Lili! eie denne Brakteat; se S. 201 f.

Der synes efter det foregaaende at maatte søges et fælles Udgangspunkt, fra hvilket en Høvding ved Navn Lili kan sprede Guldbrakteater paa den ene Side til Hannover, Jylland og Fyn, paa den anden Side til Gotland. Dette Udgangspunkt finder vi naturlig paa den Vei, til hvilken ogsaa Lili's Slægtning Uha peger hen. Nemlig paa den Vei, som har ført Erulerne og de Smykker, de har eiet, til Østersø-Egnene og derfra mod Vest til de danske Lande, men som paa den anden Side har været en Handelsvei, der fra Østersøens sydlige Kyst førte videre nord over Havet til Gotland.

Ogsaa i flere andre Tilfælde end i de foran anførte nævnes ét og samme Mandsnavn enten som Navn paa den, der har eiet Brakteaten, eller paa den, der har udført den, i flere forskjellige Brakteat-Indskrifter. Saaledes **laukaR** paa 3 forskjellige Brakteater, som alle er fundne i Danernes gamle Land (Br. 18, 19, 71); se S. 211. Navnet kjendes ellers kun fra Gotland og har vel derfor engang været gotisk. **houaR**, der har udført Br. 24 (fra Fyn), hvor Ua og Lili tiltales som Eiere, maa være samme Runemester som **ho·R**, der eier, men sikkerlig tillige har udført Br. 55 (fra Sjælland). Mulig nævner samme Mand sig i en forskjellig Navneform som den, der har skrevet Runerne paa Br. 98 (forvansket Kopi, fra Jylland).

Fremdeles lærer flere Brakteater, af hvilke en Del kun foreligger i forvanskede Kopier, os at kjende en Brakteat-Forfærdiger Lu (**luR**). Saaledes de to indbyrdes sammenhørende Indskrifter Br. 8 fra Hannover og Br. 102 fra Jylland, i hvilke Lili sandsynlig nævnes som den, der bortskjænker Brakteaten. Ligeledes finder vi Lu (**luR**) paa Br. 59, Br. 51 og (i forvansket Form) paa Br. 52 (alle fra Fyn). Endelig (forkortet skrevet **lR**) paa Br. 9 (fra Hannover) og paa Br. 54 (fra Fyn).

6 Brakteater har alle, i noget forskjellige Former, det samme Mandsnavn **AkaR**, **akaR** eller lignende. Den Mand, som bærer dette Navn, er paa Åsum-Brakteaten (Br. 96)

betegnet som den, der skriver Runerne. Disse Brakteater er fundne i forskjellige Dele af det gamle Danmark (Br. 35 er sandsynlig funden i Sverige; men hvis den er funden i Skaane, gjør den ingen Undtagelse).

Br. 68 (funden i Jylland) har det forkortet skrevne Mandsnavn **hag** uden tilføiet Verbum. Snarest er dette Navn forkortet af **hagustaldaR**, hvilket Navn den Mand bærer, som har sat Strand-Stenen i Ryfylke (hvor l i Navnet ikke er skrevet). Mulig er han af samme Slægt som Brakteatens Forfærdiger.

Endelig kan nævnes, at **niuwila** paa Br. 80 er en anden Form af Navnet **niujil** paa Br. 103. Begge Brakteater er fundne i Jylland. Navnet forekommer ellers hos Goterne.

Man vil i Brakteat-Indskrifter ikke let kunne paavise Navnet paa nogen fra sydlandske Forfatteres Skrifter kjendt historisk Person. Ved Tolkningen af Br. 30 har jeg nævnt som en Mulighed, at det her forekommende Navn **tat** er forkortet Skrivemaade for **tatan** og at Brakteaten nævner Tata's Datter **sulo** som Brakteatens Eierinde. Denne Tata kunde da være den langobardiske Konge, som lidt før 512 overvandt Erulerne.

Br. 25, som er funden paa en Ø i Nærheden af Karlskrona, har en raa Fremstilling, der viser et hjælmdækt Menneskehoved over et firføddet Dyr og tillige en Fugl; jfr. Thomsen S. 309 f. og Salin S. 96. Dens Forfærdiger synes at vise Kjendskab til Brakteaternes Sammenhæng med romerske Mynter[1], da det i Indskriften siges, at han har gjort Runerne »paa den vælske Krone« (**an walhakurne**). Han eller hans Læremester har derfor vel færdets i Syd for Østersøen. Runerne paa Brakteaten siges at være udførte »for Kunimund« (**kunimudiu**). Flere Personer vides at have baaret dette Navn. Af dem fremhæver jeg særlig den sidste gepidiske Konge, som faldt 567 i et Slag i Dacien mod Lango-

---

[1] Jfr. Henning, Die deutschen Runendenkmäler S. 123 f.

barderne og Avarerne. Da Guldbrakteater i Regelen maa have været gjorte for rige og fornemme Folk, kan Br. 25 meget vel være gjort for en Konge. En erulisk Brakteat-Kunstner kan let være kommen i Forbindelse med den sidste gepidiske Konge, som levede i Dacien. Heller ikke den Tid, paa hvilken den sidste Gepiderkonge har levet, synes at tale imod, at det skulde være ham, hvem Runeindskriften paa Tjurkö-Brakteaten gjælder. Det synes mig derfor overveiende sandsynligt, men langt fra sikkert, at denne Tjurkö-Brakteat er præget for den gepidiske Konge Kunimund i Dacien af en erulisk Kunstner omkring Aar 550. Imod den nævnte Formodning kunde kanské den Indvending rettes, at Tjurkö-Brakteaten danner et forholdsvis sent og degenereret Led i Guldbrakteaternes Udvikling og at det er sandsynligt, at denne Udvikling er foregaaet indenfor Nordens egne Grænser. Dog synes en saadan Indvending ikke at være afgjørende. Thi den Forbindelse, som nødvendig og bevislig maa knytte Runeskriftens Forekomst i Norden før Vikingetiden til de i Syden vandrende og boende Germaner, er jo kun repræsenteret ved yderst faa nu bevarede Mindesmærker. Desuden kan en erulisk Kunstner, som har præget en Mynt for en gepidisk Konge i Dacien og som har havt noget Kjendskab til Brakteaternes Forbindelse med de romerske Guldmynter, alligevel have til sine Tider boet i Norden, ligesom jo Erulerne overhoved er de mindst fastsiddende af alle Germaner i Folkevandringstiden. I denne Forbindelse kan det nævnes, at den meget sene Br. 65, hvis Fremstilling er forskjellig fra de paa Guldbrakteaterne sædvanlige Fremstillinger og hvis Indskrift er skreven med latinske Bogstaver i et vestgermansk, mulig langobardisk, Sprog, er forfærdiget af en Mand, som efter sit Navn VO maa antages for at have været en Eruler af en udbredt Brakteatkunstner-Slægt. Men han maa da her have arbeidet for en Høvding af en fremmed germansk Stamme.

Nærværende Afhandling har ikke nu, da mine Øine er svækkede, kunnet nedskrives eller udgives uden min Ven Universitets-Stipendiat Magnus Olsen's kyndige og utrættelige Hjælp. Navnlig maa jeg fremhæve, at han med den største Omhu har undersøgt og meddelt mig Oplysninger om de i Kjøbenhavn bevarede Originaler til her behandlede Runeindskrifter. Først derved er den rette Læsning og Tolkning i mange Tilfælde bleven mulig.

Til Slutning udtaler jeg min ærbødige Tak til Direktør Sophus Müller for al den Velvilje og sagkyndige Bistand, som han har ydet baade mig og M. Olsen under denne Afhandlings Udarbeidelse.
